STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI I. LAJOS

HATÓSÁGI ÉS TÁRSADALMI EMBERVÉDELEM BUDAPESTEN

ÍRTA

Dr SCHULER DEZSŐ

MÁSODIK KÖTET

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA

360353

Budapest székesfőváros házinyomdája 37 — 11819 — Felelős nyomdavezető: Kurfürst István vezérigazgató.

TARTALOMJEGYZÉK.

Második kötet.

IV. Rész. Szociális nővédelem.

Oldal

Fogalma, felosztása, problémája 7
A nővédelmi törekvések kialakulása fővárosunkban 10
A kereső nő védelme 13
A kereső nők törvényes védelme 20
Az iparfelügyelő nővédelmi munkája 25
Gyári gondozónői intézmény 25
A nők háziipari és otthonmunkája 26
A munkanélküliség és a kereső nők 28
Háztartási alkalmazottak védelme 31
Kereső nők jóléti intézményei 39
Nőotthonok 39
Inséges helyzetben lévő nők támogatása 42
Kiházasitási alapitványok 43
A kereső nők nyaraltatása 43
Nevelővédelem 44
A nők szociális munkára való képzése 48
A népművelés nővédelmi feladatai 48
A serdülő leányifjúság nevelővédelme 50
Társadalmi egyesületek és szervek nevelővédelmi munkája 51
A leánycserkészmozgalom 54
Nők erkölcsi védelme 56
A prostitució elleni küzdelem szervei és intézményei 61
Magyar Egyesület a Leánykereskedés Ellen 64
Nőegyesületek 66
Összefoglalás 83

Könyvek és folyóiratok a szociális nővédelem köréből:

Könyvek 87
Folyóiratok 88

V. Rész. Szociális egészségvédelem.

Oldal

Bevezetés ... 89
A szociális egészségvédelem fejlődése ... 94
Az egészségügyi közigazgatás szervezete a fővárosban ... 103
A főváros lakossága általános egészségügyi viszonyainak áttekintése ... 109
Gyógyító intézmények ... 117
Kórházak és gyógyintézetek ... 118
Kórházi ápolási költségek ... 119
Közkórházak és közkórházi jelleggel felruházott gyógyintézetek a fővárosban ... 121
A szegénybetegek gyógyítása ... 125
Betegek és lábadozók szociális gondozása ... 132
Fürdőügy ... 133
Szociális biztosítás ... 134
Betegségi biztosítás ... 142
Egyéb betegségi biztosító intézetek ... 149
Szociális egészségvédelem és prevenció a társadalombiztosításban ... 155
Dolgozók egészségvédelme ... 159
A munkahely kérdése ... 160
A munkaidő kérdése ... 161
Különleges foglalkozási ártalmak és ipari balesetek ... 167
Foglalkozási balesetek ... 169
Balesetbiztosítás és baleseti kártalanítás ... 170
A foglalkozási ártalmak megelőzése ... 175
Az iparfelügyelő, mint a preventiv egészségvédelem szerve ... 179
Az OTI preventiv ipari egészségvédő munkája ... 182
A munkaadók egészségügyi védőintézkedései ... 184
Mentés és az első segélynyujtás ügye ... 188
A népbetegségek ... 190
Fertőző betegségek ... 192
Tuberkulózis ... 197
A nemibetegségek elleni küzdelem ... 205
Trachoma elleni védekezés ... 214
A rák elleni védekezés ... 214
Rheuma, szív- és cukorbaj ... 215
Az alkoholizmus és a kábítószerek élvezete elleni védekezés ... 217
Ideg- és elmebetegek gondozása ... 223
Fajegészségügy ... 228
Népélelmezés ... 233
Az egészségügyi népnevelés és a szociálegészségügyi szakképzés ... 239
Egészségvédelmi egyesületek ... 242
A székesfőváros egészségügyi kiadásai ... 253

Könyvek és folyóiratok a szociális egészségvédelem köréből:

Könyvek ... 259
Folyóiratok ... 261

VI. Rész. Általános embervédelem.

Bevezetés ... 263
Szociális statisztika ... 275
Munkajövedelem ... 279
Nyugellátás ... 294

Oldal

A lakásügy ... 308
Lakáspolitika ... 315
A lakáskérdés egészségügyi vonatkozásai ... 317
A főváros lakásviszonyai és szociális lakáspolitikája ... 319
Lakásügyi intézmények ... 334
A népművelés és a szabadidőmozgalom ... 337
A népművelés kialakulása a fővárosban ... 339
Jótékonyság és szegényügy ... 355
A szegénygondozás fejlődésének vázlata ... 360
A főváros szegényügyi igazgatása ... 383
A segélyek nemei. *Pénz- és természetbeni segélyek* ... 389
Hatósági és társadalmi segélyezés ... 390
Természetbeni segélyek ... 391
Nyers élelmiszerek kiosztása ... 399
Egyéb segélyek ... 400
Hajléktalan családok és magánosok elhelyezése ... 404
a) *Szükséglakások* ... 405
b) *Éjjeli menedékhelyek és melegedők* ... 412
Társadalmi jótékonyság ... 419
Az egyesületek névsora ... 430
A munkanélküliség problémája ... 437
A munkanélküliség elleni küzdelem ... 454
A munkanélküliek támogatása ... 473
Csökkent és korlátozott munkaképességűek gondozása ... 478
Hadigondozás ... 483
Testi, szellemi és érzékszervi fogyatékosok gondozása ... 491
Munkaképtelen szegények teljes ellátása ... 496
Gyógyíthatatlan betegek elhelyezése ... 506
A szociális munka ... 507
Szociális telep. (Settlement) ... 511
Szociális képzés ... 518
Szervezett önsegély ... 524
A székesfőváros hatósága és társadalma általános embervédelmi munkájának pénzügyi mérlege ... 534

Összefoglalás ... 536

Könyvek és folyóiratok az általános embervédelem köréből:
Könyvek ... 539
Folyóiratok ... 543

IV. RÉSZ.

Szociális nővédelem.

Fogalma, felosztása, problémája.

A szociális nővédelem mai fogalma hosszú fejlődési folyamat eredménye. E fejezet keretében azonban nem tekinthetem feladatomnak, hogy a fejlődéssel kapcsolatban a nőkérdést, tehát a nő társadalmi és kulturális helyzetére vonatkozó problémák összességét, valamint az ezen kérdések megoldását célzó törekvéseket: a nőmozgalmat ismertessem, bíráljam, értékeljem, hanem csak ezek egy részének, a szociális nővédelemnek fővárosunkban történt kialakulását, irányait, szerveit és megoldást sürgető kérdéseit tárgyalom. Amikor azonban a »nőkérdés« ezen részét különállóan igyekszem megvilágítani, nem kerülhetem el, hogy ne érintsem a nőmozgalmakat is.

A nőmozgalom kezdetben kultúrmozgalom volt, s csak később a magasabb fokú nőképzés útjának egyengetésével jutott el ahhoz a megállapításhoz, hogy: a nőknek is joguk van részt kérni a közéletben, mert akár a családban élnek, akár kenyérkereső pályán dolgoznak, hatékony tényezői a nemzet életének. A nőmozgalom már a XIX. században abból a gondolatból indult ki, hogy a női lélek a közéletben nem jut az őt megillető szerephez. Nem szerepel megfelelő módon az állam és a községek politikai, kulturális, gazdasági és szociális élete irányításában és az emberiség egyeteme megszenvedi a nő finomabb lelki sajátosságának hiányát sok olyan feladat megoldásánál, amelynél ezekre szükség volna.

A mult század eleje óta ennek az eszmének a megvalósítását szolgálták a nőneveléssel, a nők magánjogi helyzetének megjavításával, politikai jogaiknak kivívásával kapcsolatos és erkölcsi téren főként a leánykereskedelem és a prostitució megszüntetésére irányuló nőmozgalmi törekvések.

A XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedei ezen törekvések túlnyomó részét sikerrel koronázták. A főiskolák megnyitották kapuikat a nők előtt, szakképzésük állandóan fejlődött, a szellemi pályákon való elhelyezkedésük egyre nagyobb arányokban vált lehetővé és a világháború meghozta politikai jogaik elismerését is. A háború alatt a hadviselő államokban a termelés folyamatosságának biztosítása végett szükség volt a női

munkaerőre. A nők a harctereken küzdő férfiak helyére lépve bizonyságot tettek arról, hogy a polgári kereső pályákon is megállják helyüket. Mondhatnánk, ennek elismeréseként tett eleget a háború után a legtöbb állam alkotmányszerkezeti reformja a női szervezetek kívánságainak. A legtöbb európai ország ekkor kapcsolta be a nőt a politikai életbe és a nők »felszabadításának« hulláma ekkor csapott át a keleti és távolkeleti országokba is.

Azonban épen a szellemi és fizikai munkaterületeken nagy számban jelentkező női munkaerő tolta előtérbe a kenyérkereső nő különböző problémáit, köztük szociális védelmének kérdését is. Ez a kérdés akkor jelentkezett, amikor a nő elhagyta a számára természetes védelmet nyujtó családi kört.

Az ipari forradalomig a család általában termelő és fogyasztó gazdasági egység volt. A család nőtagjainak a gépipari termelés kialakulása előtt nemcsak a háztartás vezetése, a gyermekek gondozása és nevelése volt feladata, hanem számtalan nyersanyag feldolgozása, a család élelmezéséhez, ruházkodásához, az otthon berendezéséhez, sőt a családhoz és ennek tágabb köréhez tartozó szociális és egészségügyi gondozásához, például gyógykezeléséhez szükséges cikkek előállítása is. A technika fejlődése egyre szűkebb keretek közé szorította a családnak ezt az értéktermelő munkáját. A gépek átvették a nő otthoni munkáját, az államhatalom pedig az iskolák felállításával a gyermeknevelést nagyrészben magára vállalta. A nő felszabadult a házimunka terhének jelentékeny része alól, de az igényesebb és költségesebb városi élet arra kényszerítette, hogy a család fenntartása érdekében kereső foglalkozást vállaljon. Az a segítő munka, amelyet a földművesasszony évszázadok óta végez a családon belül, a városi népesség asszonyainak másformában lett feladata. Ő is részt vállalt a család fenntartásának terheiből, de a család keretén kívül elfoglalt kereső munkával. A nőknek a nőmozgalmakkal kapcsolatban említett törekvései tehát részben természetszerű következményei voltak a megváltozott társadalmi és termelési rendnek. A nő változott helyzetének megfelelően mint családi, gazdasági, társadalmi és állami alany elismerését, megfelelő társadalmi, magán- és közjogi védelmet és az érvényesülésnek azonos lehetőségeit méltán követelte.

A háború utáni idők gazdasági, politikai és társadalmi életének hullámzásai újra időszerűvé tették a többi szociális és társadalmi problémával együtt a nőkérdést és erre a területre is ráirányították a társadalompolitikusok és statisztikusok figyelmét. A tudományos módszerekkel folytatott kutatások eredménye azután új értelmet adott a nővédelem fogalmának. A nők politikai jogai helyett most már szociális és gazdasági helyzetük megszilárdítása lett az uralkodó probléma.

1914 előtt nálunk általános gazdasági szempontból a kereső munka területén alig volt nőprobléma. A háború után a konjunkturális évek elmultával azonban a gazdasági helyzet egyre romlott. A munkanélküliség foko-

zódott. A széthulló családok már nem tudtak gondoskodni egyre szaporodó számú, ellátatlan nőtagjaikról. A család csökkenő jövedelme munkára kényszerítette a kereső korban lévő ellátatlan nőnépességet. A női munka tehát fokozottan jelentkezett a munkapiacon. Most már nem azért, hogy mint a háború alatt a hiányzó férfimunkaerők helyére állva, biztosítsa a nemzeti termelés folytonosságát, hanem azért, hogy saját részére és eltartásra szoruló hozzátartozói számára megszerezze a mindennapi kenyeret. Az a körülmény, hogy igen sok családban a férfi munkanélkülisége idejére az anya, a feleség vette vállaira a családfenntartó szerepét, — hogy a család és kenyérkereset kettős megterhelése mellett sok asszonynak és leánynak erejét meghaladó, egészségére, lelki és fizikai állapotára sokszor ártalmas munkát kellett vállalnia, — ismét aktuálissá tette a szociális nővédelem fogalmi körébe tartozó kérdések megoldását.

A szociális nővédelem ezeket az ártalmakat kívánja ellensúlyozni és a nőknek sajátos lelki és testi alkatuknak megfelelő szociális, gazdasági, egészségügyi, kulturális és erkölcsi védelmét igyekszik biztosítani. A szociális nővédelem azonban nem elszigetelt védelmi ág, hanem telítve van anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi elemekkel, *családvédelmi céljai vannak* és így szervesen illeszkedik bele az általános embervédelembe.

Úgy a hatóság, mint a társadalom a kereső nőt elsősorban, mint anyát veszi védelmébe. Az anyavédelem a hatóságok messzemenő támogatásában részesül és a társadalom is tevékeny részt vesz ebben a munkában. Az anyavédelem azonban csak a születendő, vagy már megszületett gyermeket fenyegető veszély elhárítása érdekében lép közbe, tehát úgy is mondhatnánk, hogy az anyavédelem a csecsemővédelem kedvéért van. A szociális nővédelemnek pedig egyik legfontosabb feladata, hogy a nőt mint leendő anyát a nem megfelelő szociális helyzetéből eredő ártalmak ellen, a felserdülésétől oltalmazza. Az anyavédelem ma is inkább áll az érdeklődés homlokterében, mint a szociális nővédelem, pedig a nő életének minden mozzanata döntő befolyással lehet anyai hivatására.

A közhatóság, minthogy számos olyan általános jellegű szociális problémát kell megoldania, mely közvetve a nők védelmét is magában foglalja, a kifejezetten nővédelmi kérdésekkel alig foglalkozik és így ez a munka elsősorban a társadalmi egyesületekre hárul. A közhatóság említett magatartását magyarázza az a tény, hogy a szociális nővédelem szoros összefüggésben van az általános szociális problémákkal és ezek megoldása sok esetben a nővédelmi kérdések megoldását is jelenti. Mennél fejlettebb egy állam szociális védelmi rendszere és kultúrája, annál kisebbre zsugorodik a nőkérdés, ezért egy nép szociális helyzetét nőtagjainak szociális helyzetéből is meg lehet ítélni.

Az utóbbi években egyre több oldalról hangoztatják, hogy társadalmi életünk egyik kóros tünete a családi élet válsága. A családi élet megszilárdí-

tása érdekében egyes államokban kimondták a jelszót, hogy a nőt vissza kell vezetni a családba és ennek érdekében igyekeznek a nők egy részét a gazdasági élet területéről visszaszorítani. Az ilyen és ehhez hasonló törekvésektől azonban csak akkor remélhetünk eredményt, ha az ellátatlan nők hatalmas tömegéről a társadalom a család keretén belül megfelelően tud majd gondoskodni, vagyis ha a család férfitagjainak kereseti viszonyai a szükséges mértékben megjavulnak, általában ha a szociális bizonytalanság és nyomor megszűnik.

A szociális nővédelem munkaterületét három csoportra tagolhatjuk: 1. a kereső nők védelme, 2. a nőnevelés és 3. a nők erkölcsi védelme. A következőkben a főváros szociális nővédelmét ezen csoportosítás szerint fogom tárgyalni.

A nővédelmi törekvések kialakulása fővárosunkban.

A magyar asszonyok már a mult század első felében is áldozatos és komoly munkát végeztek társadalmi egyesületeik útján a szociális gondozás terén. Szervezett összefogásuk, az első »nőmozgalom« azonban csak 1865-ben indult meg.

Az alkotmányosság »derengő éveiben« 1865-ben jelent meg a »Hon«-ban Veres Pálné cikke a nőnevelésről. A cikk hatása alatt keletkezett mozgalom eredményeként 1867-ben alakult meg az Országos Nőképző Egylet, amely a nőnevelés mellett a nők munkajogáért fejtett ki buzdító tevékenységet. Az egylet 1868-ban »mintatanodát« létesített leányok számára. Ez volt az első modern magyar nőnevelő intézet hazánkban, mert Trefort Ágoston miniszter csak később, 1875-ben szervezte meg az első állami felsőbb leányiskolát.

1871-ben alakult meg az Országos Nőiparegylet, amely a nők ipari pályára való képzése érdekében női »ipartanodát« létesített és ugyanez évben indult meg az első nőmozgalmi ujság, a »Nők Lapja«.

1871-ben már megnyílt a posta és távirdaszolgálat a nők előtt, Pest város képviselőtestülete pedig határozatot hozott, amely szerint »alsóbb iskoláiban a tanszékek betöltésénél ezután több figyelemmel lesz a nőkre«. 1884-ben a tanítónők a Mária Dorothea egyletbe tömörültek. Ez volt az első női érdekvédelmi egyesület.

A XIX. század végén a nyugati államok nőmozgalmainak hullámai hazánkat is elérték. 1888-ban Washingtonban megalakult a »Nők Világszövetsége«, az »International Council of Women«, amely minden ország női társadalmához felhívást küldött a szervezkedésre. A Világszövetség a nők politikai jogainak kivívása mellett a nő szociális és gazdasági helyzetének megszilárdítását is programmjába vette. Nagy vonásokban vázolva a következő céljaik voltak:

A nők szavazati jogának biztosítása, küzdelem a leánykereskedelem és a prostitució ellen, antialkoholizmus, a férjes nő törvényes helyzetének biztosítása, az apai és anyai hatalom egyenlővé tétele, anyák és gyermekek védelme, anyasági segély biztosítása a kereső nőknek, stb.

A nyugati államok nőegyesületei nemzeti szövetségekbe tömörültek és sorban csatlakoztak a Nők Világszövetségéhez. A Világszövetség az egyes országok szövetségeinek bevonásával, ötévenkint általános közgyűlést tartott, amelyen beszámoltak a nők általános szociális helyzetéről, a nőmozgalmak állásáról és megállapították közös terveiket és határozatokat hoztak a következő esztendőkre.

A női szervezetek egységes fellépésének hatása nálunk is érezhetővé vált és a magyar társadalom érdeklődését is ráirányította a nőmozgalomra. Azok az éles harcok, amelyek a nőegyesületek munkáját a nyugati államokban kísérték, hazánkba nem jutottak el. A magyar jogalkotásnak a nőkre vonatkozó szabályait ugyanis ősidők óta magas etikai felfogás jellemezte és ha a politikai jogokat a férfiak kiváltságává is tette, a nőknek kiterjedtebb vagyoni jogokat és magánjogi védelmet biztosított.[1]) Ezért a magyar nők inkább a szociális nővédelem területére sorozható kérdéseket igyekeztek jótékony egyesületeik keretében megoldani. Kifejezetten nővédelmi törekvéseket találunk az 1891-ben alakuló Lórántffy Zsuzsánna egyesület munkájában, amely cselédnevelő otthont létesített. Az 1893-ban alakított »Márta« közjótékonysági és közhasznú egyesület ugyancsak a cselédkérdéssel foglalkozott. Célja volt a társadalom és a hatóságok figyelmét a budapesti cseléd-kérdés hiányaira felhívni és azt helyes és méltányos megoldáshoz vezetni. Az 1896-ban létesült Országos Katholikus Nővédő Egyesület munkásleányok anyagi és erkölcsi támogatását vállalta és erre a célra állandó tanácsadó és segélyző irodát tartott fenn. Ugyanezen évben báró Wlasics Gyula javaslatára megnyitják a nők előtt az egyetemen a bölcsészeti és az orvosi fakultást. 1897-ben alakult meg a nőtisztviselők érdekvédelmi szerve : A Nőtisztviselők Országos Egyesülete. 1902-ben alakult a Budapesti Leányegyesület, amely fiatal leányok támogatását tűzte ki céljául és az ipari és értelmiségi pályákra való kiképzésüket segítette elő.

Az 1903. és 1904. esztendők fordulópontot jelentenek a magyar nőmozgalom történetében. 1903-ban alakult meg a Nők Világszövetségének felhívására a Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége, amely csakhamar szervezetébe tömörítette a nőkérdés társadalmi és szociális vonatkozásainak megoldása érdekében a magyar nőegyesületek legnagyobb részét. 1904-ben alakult meg fővárosunkban a Nők Nemzetközi Választójogi Szövetségének magyar szakosztálya, a Feministák Egyesülete, amelynek programmja elsősorban a nők politikai jogainak teljes kivívása volt.

[1]) *Dr. Mandl Károly*: A nőkről szóló magyar törvénycikkek Szent Istvántól napjainkig. (1928.)

A Szövetség szorgalmazta az otthonmunka állami felügyelet alá helyezését és női ipariskolák felállítását. A későbbi években a nőegyesületek munkáját már az ifjúságvédelmi patronázs, az alkoholellenes mozgalom, a népbetegségek elleni küzdelem, a cseléd és munkásnők védelmét célzó javaslatok jellemzik. Ezek a törekvések egyszersmind kísérletek is voltak arra, hogy az ötletszerű jótékonykodást szakszerű szociális munka váltsa fel. A Szövetség nyitotta meg 1905—1906-ban Magyarországon az első szociális tanfolyamot.

A Magyarországi Nőegyesületek Szövetségéhez megalakulása után három évvel már 83 egyesület csatlakozott körülbelül 35.000 taggal. A Szövetség és a Feministák Egyesülete hatalmas propaganda munkát indítottak; eszméiknek és céljaiknak a napi sajtó, röpiratok, kiadványok útján és előadássorozatok rendezésével igyekeztek a közvéleményt megnyerni.

1906-ban indult meg a Feminista Egyesület havi folyóirata, a »Feminista Értesítő«, majd 1907-ben a »Nő és a Társadalom«. 1909-ben a Szövetség »Egyesült Erővel« címen indított havi folyóiratot.

Mindennek hatásaként az egyesületekben egyre erősebb munka indult meg. Ezekben az években több komoly, — a nővédelem egy-egy munkaterületén működni kívánó nőegyesület is alakult. 1906-ban kezdte meg működését a Munkát Kereső Nők Szövetsége, amely otthonában a munkanélküli nőknek egy-két hónapig megélhetést biztosított és munkaközvetítéssel is foglalkozott. 1908-ban alakult a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége. A Nőegyesületek Szövetségének kezdeményezésére 1909-ben alakult meg a Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen. Mindkét egyesület komolyan megalapozott nővédelmi munkát fejtett ki és fejt ki ma is. Utánuk a szociális nővédelmi egyesületeknek még egész sora alakult meg (különösen a háború után).

1913-ban került a parlament elé a választójog reformja ügyében készült törvényjavaslat. A Nőegyletek Szövetsége ugyanakkor memorandummal fordult a parlamenthez és kérte, biztosítsa a választójogot a diplomás nők, a szociális egyesületeket vezető nők, a gazdasági életben önálló nők és azon családanyák részére, akik négy középiskolát végeztek. Ez a kérelem körülbelül 50.000 nőt érintett volna, s bár a memorandumnak súlyt adott az a körülmény is, hogy ugyanekkor Budapesten tartotta ülését több mint 3000 résztvevővel a nők választójogáért küzdő nemzetközi szövetség, a törekvésnek nem volt eredménye.

A háború és az azt követő összeomlás súlyos politikai és nemzetgazdasági kérdései mellett a nőkérdés háttérbe szorult. A megszállott területekről szellemi foglalkozású férfiak ezrei menekültek Budapestre, a harcterekről is visszakerültek a munkáskezek s elsősorban ezek részére kellett a megélhetést biztosítani. A háború alatt kereső pályán elhelyezkedő nők egy részének további foglalkoztatására a munkát kereső férfiak nagyszáma követ-

keztében nem volt lehetőség és ezzel a nőkérdés gazdasági területre tolódott át. A nők politikai jogainak kérdése akkor oldódott meg, amikor a gazdasági élet terén a női érdekek visszaszorultak. A 2200/1922. M. E. számú rendelet a nőknek is megadta az aktív és passzív választójogot a nemzetgyűlés választásainál s a Szociális Misszió Társulat tagja, Slachta Margit mandátumot kapott. (Jelenleg a Szociális Testvérek Társaságának főnöknője).

A háború utáni évek története már a nőkérdés és a nővédelem mai problémáinak ismertetése. A háború után úgy a közhatóság, mint a társadalom egyre többet foglalkozik a szociális problémákkal, s a szociális gondolkodás és gondoskodás térhódítása a nővédelem egyes kérdéseinek megoldásához kedvező légkört teremtett.

A kereső nő védelme.

A háború utáni gazdasági helyzet a nőkérdés központjába a kereső nők problémáját helyezte. A nagyvárosok közös vonása a nőnépesség túlsúlya s ennek következtében az ellátatlan nők számának emelkedése. Ezek pedig mindennapi kenyerük biztosítása érdekében dolgozni kényszerülnek.

A kereső nőnek először a férfiak ellenszenvével kellett megküzdenie. A férfiak munkaterülete és munkaformája a gazdasági élet fejlődésével alakult ki és szervesen illeszkedett be a mindenkori gazdasági rendbe. A nő ezzel szemben a technika és kultúra fejlődésével hagyta el tradícionális munkaterületeit és jelentkezett a munkapiacon. A férfiak a kereső nőt ellenfelüknek tekintették, mert elveszi munkahelyüket és lenyomja a munkabért. Ma is sok esetben látjuk, hogy a vállalkozás és a tőke a lényegesen olcsóbb és kisebbigényű női munkát »racionalizáló« szándékkal alkalmazza, hogy a magasabb bérű férfimunkaerőt kiszorítsa. A nőtől azonban, amikor a férfierőt kívánó munkahelyre állítják, olyan erőkifejtést kívánnak, amely egészségére ártalmas. Azért kell a kereső nő részére fokozott védelemről gondoskodni és ezért kell a dolgozó nő védelmét az általános munkásvédelemtől különállóan tárgyalni. A dolgozó nő védelmével foglalkozó szociális munkának azonban nemcsak a jelentkező egészségügyi ártalmakat kell elhárítania, hanem feladata *megállapítani azokat a foglalkozásokat*, amelyek a nőt testi és lelki alkatánál fogva megilletik, kijelölni a nő helyét a termelőmunkában és így összhangot biztosítani a férfi és a nő munkája között. Ez az elgondolás természetszerűleg csak általánosságban értendő. A különleges képesség, hajlam érvényesülését nem zárja ki.

A női keresőmunka azonban előreláthatólag bizonyos fokig mindig a férfi kereső foglalkozásának függvénye marad. A nők kereső foglalkozásának mélyebben fekvő oka általában a család jövedelmének alakulásában rejlik. Ennek következtében az általános gazdasági viszonyok befolyásolják ezt a problémát. A nők nagyrészét a férfiak csekély jövedelme kényszeríti kereső

pályára, viszont a nőnek a kereső pályákon való elhelyezkedése általában a munkabérek csökkenését és a férfiak munkanélküliségének fokozódását jelenti.

A kereső nők problémáját világosan a statisztika adatain keresztül láthatjuk meg. E kérdést az 1930. évi népszámlálás adatainak felhasználásával, kiváló szaktudással és aprólékos gonddal vizsgálta meg dr. Molnár Olga a Budapest székesfővárosi statisztikai hivatala kiadásában megjelenő: »A női munkaerők számának alakulása a székesfővárosban« című munkájában.

Fejtegetései során kimutatta, hogy fővárosunkban a háború előtt jelentkező kisebb nőtöbblet alig volt észrevehető s a két nem közt az egyensúly csak a háború utáni években bomlott fel.

A népszámlálási adatok szerint a fővárosban 1000 férfira

1876-ban	1880-ban	1890-ben	1900-ban	1910-ben	1920-ban	1930-ban	1935-ben
975	1.067	1.054	1.040	1.032	1.154	1.189	1.179

nő esett.

A fővárosban 1935-ben 87.219-el több nő volt, mint férfi. Budapesten a nők számaránya mindig nagyobb volt, mint vidéken. Az 1930-as népszámlálás szerint az országban 188.099 volt a nőtöbblet. A vármegyékben 1000 férfira 1022 nő, törvényhatósági jogú városainkban 1142 nő, a fővárosban 1189 nő jutott. A tapasztalat azt mutatja, hogy a nők mindig erősen törekedtek a városokba. Budapestre 1895-től 1935-ig kb. 436.000 egyén vándorolt be és ezek 56·2%-a nő volt. Nagy része van ebben a fővárosi házi cselédekre irányuló szükségletnek.

A nők számarányának emelkedését részben a nők hosszabb élettartama okozza. Ennek következtében növekszik a nők számaránya a magasabb korosztályokban. 1935-ben 1000 férfira a

0—15 éves	korcsoportban	.....	1.025 nő
15—40 «	«	.....	1.173 «
40—60 «	«	.....	1.210 «
60— felüli	«	.....	1.530 « jutott.

A 75—80 éves korcsoportban pedig 1725 nő és a 80 éven felüli korcsoportban 1960, tehát majdnem mégegyszer annyi nő jutott 1000 férfira.

Budapesten 1935-ben 1000 férfira, kerületenkint az alább megjelölt nőlétszám jutott:

X.	III.	IX.	XIV.	VI.	VIII.	VII.	XI.	V.
996	1.122	1.124	1.137	1.155	1.162	1.197	1.205	1.296

II.	I.	IV.
1.299	1.320	1.365

A nők és férfiak aránya a »szegényebb« kerületekben (lásd : I. kötet 45. oldal, jegyzet) inkább egyensúlyban van, mint a gazdagabbakban, mondhatnók azt is, hogy a külvárosokban kedvezőbb az arány, mint a belső részeken. Megállapíthatjuk ebből is, hogy a »cselédtartó« gazdagabb kerületekben a háztartási alkalmazottak 60.000-es száma duzzasztja fel a nők arányszámát. Ezekhez kell számítani még a nevelőnők és gyermekleányok tekintélyes seregét. Ezek nagy többsége azonban a fővárosban is »vidéki« marad, rendszerint visszatér szülőfalujába. A háztartási alkalmazottak körében állandó forgalom tapasztalható, a személyek kicserélődnek, nagyrészük visszatér a vidékre. Az 1927. évi statisztikai felvétel szerint (Illyefalvi: »A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten« 664. oldal) a háztartási alkalmazottak közül 1927-ben 34·6% egy évnél rövidebb ideje volt a fővárosban, 30·0% 1—5 éve, 13·6% 6—10 éve és 21·2% 10 évnél régebben lakott Budapesten. A székesfőváros nőtöbbletének sokszor tapasztalható túlzott hangsúlyozásánál rendszerint nem számoltak ezzel a körülménnyel.

Az 1935. évi népszámlálás Budapesten 1,060.431 lakost, ebből 486.606 férfit és 573.825 nőt talált. A nők között 234.121 kereső és 339.704 eltartott volt. A nők számának növekedése következtében szükségszerűen növekedett Budapesten a dolgozó nők száma is. A kereső népesség megoszlása nem szerint 1880-tól 1935-ig a következő volt :

Év	Férfi		Nő		Összesen
	absz. szám	%	absz. szám	%	
1880	128.382	67·21	62.624	32·79	191.006
1890	182.441	63·79	103.573	36·21	286.014
1900	251.799	65·18	134.542	34·82	386.341
1910	320.896	65·09	172.079	34·91	492.975
1920	305.437	62·39	184.109	37·61	489.546
1930	350.917	61·29	221.653	38·71	572.570
1935	376.144	61·63	234.121	38·37	610.265

A kereső népességben tehát a két nem aránya az utolsó ötven esztendőben alig változott. A kereső nők száma az *összes* kereső népesség számának fokozódása következtében emelkedett. Egyre többen vesznek részt a termelésben és a munkabírás korhatára is kitolódott. 1920-tól, amikor a fővárosban az összes férfilakosság 70·7%-a, az összes nőnépesség 37·0%-a volt keresően foglalkoztatva, ez az arány 1935-ig a férfiaknál 78·3%-ra, a nőknél 40·8%-ra emelkedett. A nőnépességből tehát 1935-ben csak 3·8%-al voltak többen foglalkoztatva, mint 15 évvel ezelőtt.

Az 1935. évi népszámlálás — a korábbi népszámlálásoktól eltérően — kiterjedt a keresők és eltartottak családi állapot szerinti osztályozására is. A székesfőváros statisztikai hivatalának 1936. évi évkönyvében erre vonatkozóan közölt adatai szerint :

	Hajadon	Férjes	Özvegy	Elvált	Ismeretlen	Összesen
Kereső nők	129.600	51.018	38.804	12.011	2.688	234.121
%	51·3	21·8	57·0	73·9	75·1	40·8
Eltartott	122.524	182.934	29.078	4.277	891	339.704
%	48·7	78·2	43·0	26·1	24·9	59·2
Összesen	**252.124**	**233.952**	**67.882**	**16.288**	**3.579**	**573.825**
%	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Megállapítható a táblázatból, hogy a nőknek a kereső pályák felé való törekvése szoros összefüggésben van életkörülményeikkel.

A főváros nőnépességének 40·8%-a helyezkedett el a kereső pályákon. A hajadonok 51·3%-a, *az özvegyek 57·0%-a, az elváltaknak 73·9%-a* igyekszik vagy kényszerül saját megélhetését keresetével biztosítani. A férjes asszonyok 78·2%-a, a családi tűzhely mellett marad és csak 21·8%-a vállal kereső foglalkozást.

A kereső nők legnagyobb része (51·3%) hajadon. Itt elsősorban a családapák csökkent keresetére kell gondolnunk. De növeli a kereső hajadonok számát a vagyonosabb szülők leányainak munkavállalása is. Ezek részint későbbi jövőjük biztosítása, vagy a nagyobb igényeik kielégítéséhez szükséges eszközök megszerzése végett dolgoznak. Sokat különleges képessége, tehetsége, művészete állít a keresők közé. Végül idecsatlakozik a jórészben hajadon házicselédek magas száma is.

A családi élet felbomlása ugyancsak kereső foglalkozásra kényszeríti a nőket. Sok az olyan elvált és özvegyasszony, akinek nyugdíja, kegydíja, tartásdíja igen csekély, vagy épen semmi. Ezek a gyermekeikkel együtt nyomorogni kénytelenek, ha nem vállalnak kereső foglalkozást.

Ideiktatom a kereső nők, családi állapotuk és foglalkozásuk minősége szerint való megoszlásáról az 1935. évi népszámlálás adatai alapján készített táblázatot is. Ebből megállapíthatjuk, hogy a kereső nők legnagyobb része ipari pályán (textilipar) és a háztartásokban, mint háztartási alkalmazott dolgozik. Jelentékeny a kereskedelemben, továbbá a közszolgálatban alkalmazott és a szabadfoglalkozású nők száma is.

Kereső nők családi állapot szerint és foglalkozás szerint 1935-ben.

Foglalkozási ágak	Hajadon	Férjes	Özvegy és elvált	Ismeretlen	Összesen	Hajadon	Férjes	Özvegy és elvált	Összesen
						százalékban			
Őstermelés	202	184	295	4	685	0·2	0·3	0·6	0·3
Bányászat	35	28	7	1	71	0·0	0·0	0·0	0·0
Ipar	36.646	18.795	8.677	868	64.986	28·3	36·8	17·0	27·7
Kereskedelem	14.396	8.597	5.594	319	28.906	11·1	16·9	11·0	12·4
Közlekedés	1.207	725	496	20	2.448	0·9	1·4	1·0	1·0
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	15.014	6.310	3.810	163	25.297	11·6	12·4	7·5	10·8
Különféle napszámos	1.104	763	1.009	39	2.915	0·8	1·5	2·0	1·2
Háztart. alkalm.	50.612	4.758	5.135	728	61.233	39·1	9·4	10·1	26·3
Takarítónő, bejárónő	6.016	6.636	3.525	312	16.489	4·6	13·0	7·0	7·0
Egyéb és ismeretlen foglalkozás	4.368	4.222	22.267	234	31.091	3·4	8·3	43·8	13·3
Mindössze	**129.600**	**51.018**	**50.815**	**2.688**	**234.121**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

A hajadonok nagyobb része háztartási alkalmazott (39·1%). Ez a foglalkozás a hajadonok részére fenntartott átmeneti foglalkozásnak számít; ha férjhez mennek foglalkozásukat rendszerint nem tarthatják meg. A kereső férjes asszonyoknak csak csekély 9·4%-a keresi a kenyerét ebben a foglalkozásban. A kereső férjes asszonyok legnagyobb része az iparban foglalkozik, mégpedig a textilipar az, amely a legtöbb nőt foglalkoztatja. A férjes asszonyok aránylag nagy száma itt a munkáscsaládok rossz kereseti viszonyaira mutat. Jelentékeny a kereső férjes asszonyok száma a kereskedelemben, valamint a közszolgálatban és szabadfoglalkozásokban is. Ezeknek túlnyomó része tisztviselőnő és számuk rávilágít ennek a néprétegnek is rossz anyagi helyzetére, mert legtöbbször a családalapítás előfeltétele és a család létalapja, hogy a nőnek is kereső foglalkozása legyen. Az özvegyek és elváltak foglalkozási áganként megoszlása azt mutatja, hogy aránylag csekély számban vesznek részt a fent jelzett ágakban, azonban számbeli túlsúllyal szerepelnek az »egyéb ismeretlen foglalkozások« néven összegezett csoportnál. (43·8%). A felbomlott csonka családok szomorú helyzetét világítja meg ez az adat. A támasz nélkül maradt özvegy és elvált nők legnagyobb része szakismeret nélkül kénytelen a statisztikailag nehezen meghatározható, alkalmi és változó foglalkozások bizonytalan megélhetést nyujtó életformáihoz menekülni.

Azok a foglalkozások, melyben a nők kizárólag, vagy 50%-nál nagyobb számban vannak alkalmazva a következők:

Fizikai foglalkozásokban: cérnázó, fonó, szövő, kötőszövő, orsózó, varrónő, kalapos, könyvkötő, nyomdai berakó, zsák- és ponyvavarrónő, csomagoló, konzervgyári tisztító, dobozgyári préselő, vágó, hajtogató munkások, kávéfőző, kifőző, konyhai segédmunkás, szállodai alkalmazott, vendéglői és kávéházi segédalkalmazott, háztartási alkalmazott, takarítónő, betegápoló, artista.

Szellemi foglalkozásokban: tanító, tanár, óvónő, gépírónő, levelező, laboráns, ipari és kereskedelmi pénztáros, iparművész, színész, táncművész.

Az alábbi összeállítás arra ad feleletet, hogy a kereső nők 1935-ben milyen minőségben voltak alkalmazva:

Megnevezés	Hajadon	Férjes	Özvegy és elvált	Ismeretlen	Összesen	Összesen	Hajadon	Férjes	Özvegy és elvált
						százalékban			
Önállók	9.775	8.604	7.136	238	25.753	11·0	7·5	16·9	14·1
Tisztviselők	19.526	7.685	3.600	225	31.036	13·2	15·1	15·1	7·1
Segédszemélyzet	95.931	30.507	17.812	1.991	146.241	62·5	74·0	59·8	35·0
Egyéb és ismeretlen .	4.368	4.222	22.267	234	31.091	13·3	3·4	8·2	43·8
Összesen	**129.600**	**51.018**	**50.815**	**2.688**	**234.121**	**100·0**	**100·0**	**100·0**	**100·0**

Az összes nők 11%-a önálló foglalkozást űz, 13·2%-a tisztviselői és 62·5%-a a segédszemélyzethez tartozik. A férfiaknál nem sokban különböznek ezek az arányszámok, mert az összes kereső férfiak között ez az arány 17·8%, 17·1%, illetőleg 57·0%. A női munkaerők túlnyomó részben alacsonyabb szolgálati beosztásban dolgoznak, de különösen a háború óta egyre több nő jut a magasabb fokozatokba, mert növekvő tanulási lehetőségük folytán egyre többen nyernek magasabb szakképzettséget és ma már minőségi munkájuk magasabb színvonalú. Különösen a kereskedelem, ipar és főleg a közszolgálat terén a tisztviselőnők, valamint az értelmiségi szabadpályákon elhelyezkedett nők aránya emelkedett korszakalkotó jelentőséggel a férfiakkal szemben.

A kereső nők foglalkozásából származó egészségügyi és szociális ártalmak már több évtizede a külföldi és hazai szakemberek kutatásainak tárgyát képezik. Kutatásaik eredményeként a törvényhozás is ezen kérdés megoldására törekedett és így jelentkeztek gyakorlatilag a világ minden kultúrállamában megalkotott munkásnővédelmi törvények és jogszabályok.

A nő fiziológiai alkatához nem igazodó és túlfeszített kereső munka (különösen a fiatalabb korban) forrása számos egészségügyi ártalomnak és betegségnek, ami fokozott figyelmet igényel, tekintettel a nő eljövendő anyaságára. Az egészségügyi ártalmak mellett különösen a családos nők esetében messze kiható szociális bajok is jelentkeznek.

A keresőmunkát vállaló családos nőkre kétszeres feladat hárul. Törődniök kell családjukkal, a háztartással és a keresőmunkát is el kell végezniök. A dolgozó anya gyermekeinek gondozására, nevelésére, az otthon rendbentartására nem fordíthat kellő gondot. A családi élet egységét sem tudja biztosítani, s amellett a kettős megterhelést rendszerint megsínyli szervezete, amelyet a háztartáson kívül végzett munka különben is erősebben támad meg. A nőkre a hosszas álló- vagy ülőfoglalkozás sokkal károsabban hat, mint a férfiakra. Azonkívül gyorsabban fáradnak, jobban ki vannak téve

az ipari baleseteknek s a kihasznált szervezet elleállóképessége is kisebb lesz és az ipari megbetegedésekkel szemben fogékonyabbak. A népbetegségek közül elsősorban a tuberkulózis pusztít nagy arányban az ipari munkásnők között. A szellemi munkát végző nők körében az idegbetegségek aránya jóval nagyobb, mint az ugyanilyen foglalkozású férfiaknál.

Budapest székesfőváros tüdőbeteggondozó intézeteibe 1933. évben 4858 férfi és 7864 nő, 1934-ben 5096 férfi és 9367 nő, 1935-ben pedig 3876 férfi és 7303 nő járt kezelésre. Ezek legnagyobb része ipari és kereskedelmi segédmunkás volt.

Hogy a kereső nő szervezete a foglalkozásával járó ártalmakat is erősebben sínyli meg, mint a férfi fizikuma, tanusítja a társadalombiztosító intézetek betegségi statisztikája. Az OTI budapesti kerületi pénztárának betegségi táppénzes taglétszáma 1935. évben átlag 4779 férfi és 2814 nő volt. Átszámítva ezt a két adatot a biztosítottak átlagos évi taglétszámára, kitűnik, hogy 1935-ben a férfi biztosítottak 2·35%-a, a nő biztosítottaknak pedig — leszámítva a terhességi és gyermekágyi segélyt — 3·55%-a részesült táppénzben. Tovább vizsgálva a kérdést, a budapesti kerületi pénztárnál azt látjuk, hogy egy férfi biztosítottra 1935. évben 5·07 betegségi és 10·35 gyógykezelési eset jutott, egy nő biztosítottra pedig 11·32, illetve 22·57 eset. A nők betegségi, illetve gyógykezelési eseteinek száma átlagosan kétszerese a férfiakénak, országos átlagban pedig még magasabb.

A foglalkozással járó megbetegedések elsősorban a fiatal női szervezetet támadják meg. A fiatal leányok fejlődő szervezetében a kifejezetten egyoldalú megterhelést jelentő munka, vagy a túlhajtott állófoglalkozás, továbbá az ipari mérgek hatása, végül a tbc-s fertőzések jelentenek komoly veszedelmet.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet képeességvizsgáló állomásán 1930—1935. években megvizsgált 17 éven aluli leányok közül 32·74%, a fiúk közül 26·82 volt beteg. A megvizsgált 13—15 éves leányoknái 10·6%-ban menstruációs zavarokat észleltek, mintegy 20%-nak pedig nemi fejlettsége pár évvel hátramaradt és táplálkozásuk a legtöbb esetben nem volt kielégítő.[1])

A nőt tehát, aki gazdasági helyzetének kényszerítő hatása alatt kénytelen elfoglalni a termelésben a férfi mellett a munkahelyet és a kereső munkának a férfire szabott tempóját — ha nem akarjuk, hogy szervezete korán felőrlődjék — különálló törvényes védelemben kell részesíteni.

A nők fokozott védelmét biztosító jogszabályokkal előírt kötelezettségek a munkaadókat terhelik. Ezek a kiadások részben ellensúlyozzák az alacsonyabb női munkabérek bércsökkentő hatását és így ez is egy olyan szempont, amely a nővédelmi intézkedések fokozott bevezetését indokolja.

[1]) A kereső nők egészségügyi, szociális és munkaviszonyaira nézve értékes kutatásokat végeztek dr. Gortvay György, dr. Pályi Márton, dr. László Ernő és dr. Fekete Sándor. Műveikben nagy részletességgel világítják meg ezt a kérdéscsoportot.

A munka természete szerint a dolgozó nők egy része gyárakban, üzemekben fizikai munkát, más része önálló vagy kisegítő szellemi munkát végez. Mindkét munkánál különleges jelentősége van a munkaidőnek. Az üzemi és gyári munkánál a munkarend alkalmazkodik az átlagos munkaképességhez és törvényes szabályok állapítják meg a munkaidő felső határát. Ha tehát a gyár vagy üzem nem túlóráztat és a női munkaerőt erejének és képességének megfelelő munkakörben alkalmazza, a munkaerők túlzott kihasználása általánosan nem fenyeget. Más a helyzet a szellemi munkánál, ahol a munkaszolgáltatás egyéni, ahol a női munkaerőnek sok esetben követni kell a férfi munkairamát. Az üzemekben dolgozó nők védelmére inkább lehetett általános szabályokat felállítani, a kis csoportokban vagy egyedül dolgozó nők védelme azonban alig lehetséges.

A kereső nők törvényes védelme.

A magyar törvényhozásban iparjogunk fejlődése folyamán fokozatosan láttak napvilágot olyan törvények, amelyek a kereső nők részére különleges védelmet biztosítottak. Az első ilyen jogszabály az 1854-ben kiadott császári pátens, mely az összes magyar bányaműveknél eltiltotta a nőknek föld alatt való foglalkoztatását. Terhes nők védelmét tartalmazta az 1884. évi XVII. t.-c. (az ipartörvény), mely a munkásnőket szülés után felmondás kizárásával négy hétre felmenti munkájuk teljesítése alól. További haladást jelent az 1906-ban Bernben kötött nemzetközi egyezményt becikkelyező 1908 : évi LIII. t.-c. és az 1911 : XIX. t.-c. (ipari üzemekben alkalmazott nők éjjeli munkájának eltiltásáról) és az utóbbi végrehajtási utasítása, a 7143/1911. K. M. számú rendelet. A 2963/1912. K. M. sz. rendelet, a selyemgubót feldolgozó gyárakban és a 26.087/1913. K. M. számú rendelet, a tejfeldolgozó üzemekben dolgozó nők éjjeli foglalkoztatását szabályozza.

Újabb haladást jelent az 1928. évi V. t.-c. (Az iparban, valamint némely más vállalatokban foglalkoztatott gyermekek, fiatalkorúak és nők védelméről.) E törvény egyes szakaszaira vonatkozó végrehajtási utasítás a 150.443/1930. K. M. számú rendelet. A nők éjjeli munkájának eltiltása, illetve szabályozása újból törvénybe foglaltatott az 1928. évi XXVIII. t.-c.-kel, mely az 1919-ben Washingtonban tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által a nők éjjeli munkája tárgyában készített és elfogadott egyezmény becikkelyezése. Az 1928. évi XXVII. t.-c. cikkelyezte be a nőknek a szülés előtt és utána való foglalkoztatása tárgyában elfogadott nemzetközi egyezményt.

A nők éjjeli munkáját szabályozta még az 1937. évi I. t.-c., amely az 1934. évben Genfben tartott Nemzetközi Munkaügyi Értekezlet által a nők

éjjeli munkája tárgyában elfogadott nemzetközi egyezményt cikkelyezte be. Szállodákban, vendéglőkben, kávéházakban, kávémérésekben és más olyan üzletekben, ahol élelmicikkeket állítanak elő és szolgáltatnak ki, esti 10 órán túl is megengedhető a 18 éven felüli nők foglalkoztatása. (155.102. 1930. K. M.) A közfogyasztásra szánt tejet feldolgozó üzemekben a 18 éven felüli nőknek este 10 órától reggel 5 óráig terjedő időszakban való foglalkoztatását két rendelet is megengedi. (26.087/1913. és a 150.443/1930. K. M.)

Nővédelmi intézkedéseket tartalmaz az 1922. évi XII. ipartörvénynovella és annak 78.000/1923. K. M. számú végrehajtási utasítása, amely a nőtanoncokról intézkedik, továbbá a túlnyomóan nők által űzött iparoknál a szakképzettség megszerzése tekintetében elnyerhető könnyítéseket szabályozza. Külön törvény rendelkezik a női sütőipari munkák szabályozásáról. (1923. évi XV. t.-c.). A leánytanonc alkalmazásáról az ipartörvény novellája (1922. évi XII. t.-c.) a fiútanoncokkal együtt intézkedik. Külön kikötése, hogy erkölcsvédelmi okból nőtlen, özvegy, feleségétől különváltan élő iparos háztartásában kiskorú nő iparostanoncnak lakást és ellátást nem adhat. A tanidő és segédi szakbavágó gyakorlat tartamára a 20. életévet betöltött nőkre az 1922 : XII. t.-c. 25. §., a 78.000/1923. K. M. számú rendelet 50—51. §-a és a 73.630/1925. K. M. számú rendelet külön kedvezményeket ad. Így a penzió-iparnál legalább három-három hónap, összesen hat hónap, a fehérneműtisztító iparnál négy-négy hónap, összesen 8 hónap, a fűzőkészítő mű- és aranyhímző és azsurozó és nőikalapkészítő iparnál 6—6 hónap, összesen legalább 1 év, a nőifodrász iparnál 9—9 hónap, összesen 1½ év, kozmetikai, nőiszabó és leányruhakészítő iparoknál legalább 1—1 év, összesen két év a tanoncidő és a segédi gyakorlat minimális ideje. A tanszerződésben azonban a felek a tanidőnek legrövidebb tartamánál hosszabbat is köthetnek.

A felsorolt jogszabályok az ipari munkásnők védelmét szolgálják. A szellemi munkával foglalkozó nők védelme, az anyavédelmet szolgáló rendelkezések kivételével, (biztosítási segélyek) hiányos. Remélhető, hogy ezt a kérdést a magánalkalmazottak munkaviszonyának egységes szabályozása alkalmával megoldják. A nők munkaviszonyának szabályozása már ismételten szerepelt a Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet programmjában. Egységesen azonban eddig még nem sikerült a kérdést megoldani, mert a nemzetközi egyezmények éppen úgy, mint a nemzetek által alkotott törvények, csak az egyes részletek rendezésére, általában a munkaidő korlátozására és az anyavédelemre szorítkoztak.

Jogszabályaink alapján megállapíthatjuk, hogy a női munka törvényes szabályozása a nőt nálunk is anyaságra való hivatottságában védelmezi. A nőnek a szüléshez szükséges életerejét igyekszik megóvni és biztosítani, hogy az anya gyermeke gondozásával és nevelésével járó feladatának eleget tehessen. A munkaidő megrövidítése, a kimerítő éjjeli munka tilalma, nehéz

terhek cipelésének tilalma, ipari mérgek elleni védelem végső fokon a nőt, mint a jövő nemzedék anyját védi.

A nő munkavállalását jogszabályaink olyan feltételekhez kötik, mint a férfimunkásokét. Azonban bizonyos esetekben külön védelembe veszi a női munkást. *Ebből a szempontból a legfontosabb törvény az 1928. évi V. t.-c.* A törvény kimondja, hogy a szülést követő hat hét alatt büntetendő cselekmény a nő foglalkoztatása. A szülés után hat hetet követő négy hét alatt sem köteles a nő szolgálatot teljesíteni, ha a törvényben előírt orvosi bizonyítvánnyal igazolja a terhesség vagy szülés okozta betegséget. Lényeges, hogy ezen idő alatt a munkaviszony változatlanul fennáll.

A nők foglalkoztatásának feltételeképen, az alkalmazott testi épségének, egészségének, erkölcsi épségének megóvása céljából az üzem berendezésének megfelelő átalakítása, védőberendezések, munkaruhák stb. beszerzése egyes üzemekben bizonyos anyagokkal való foglalkozástól a nőmunkások eltiltása elrendelhető. A törvény fokozott védelmet nyujt a 16, illetve a 18 éven aluli nőknek és általánosságban megtiltja, hogy nővel olyan munkát végeztessenek, amely testi erejét meghaladja, vagy amely egészségének ártalmas. Tiltja a törvény a nőnek éjjel, vagyis este 10-től reggel 5-ig terjedő időben való foglalkoztatását, de bizonyos esetekben kivételt állapít meg. Megengedi ugyanis a 18 éven felüli nőknek éjjel való foglalkoztatását olyan üzemekben, amelyekben gyorsan romló nyersanyagokat vagy félgyártmányokat dolgoznak fel. Az így alkalmazott nők heti munkaideje 60 órában van maximálva és éjjeli munkára való beosztásuk esetén naponta legfeljebb 10 órán át foglalkoztathatók.

E fontos szociálpolitikai törvény egyes szakaszai és a vonatkozó büntető rendelkezések az említett végrehajtási utasítás értelmében 1931. július 1-én, a textiliparra vonatkozólag külön 1932. január 1-én léptek életbe. Ipari-, nő-, fiatalkorú- és gyermekvédelmünk ezen alapvető jogszabálya azonban áldásos hatását csak akkor fogja kifejteni teljes mértékben, ha majd egyéb igen fontos szakaszai is életbelépnek.

A fenti időpontokban *életbeléptek:*

az 1—3. §§., amely a törvény hatályának kiterjedését és az alóla való kivételeket szabja meg;

a 8. §., a nő terhességi idejére és szülési idejére vonatkozó rendelkezések;

12—16. §§., melyek az éjjeli foglalkoztatás tilalmáról és a megfelelő éjjeli pihenő nyujtásáról rendelkeznek;

18—20. §§., a 18 évesnél idősebb nőknek bizonyos munkakörökben éjjel való foglalkoztatásáról, szoptató anyáknak a munkaidő alatt adandó szoptatási szünetekről;

22—24. §§., munkaidőrend kötelező kifüggesztéséről és a 18 éven felüli nők éjjeli foglalkoztatásának kötelező bejelentéséről; végül a

30. §. a foglalkoztatott gyermekekről, fiatalkorúakról és nőkről vezetendő jegyzékről.

Egyelőre *nem léptek még életbe* a következő szakaszok:

4—5. §§., a gyermekek alsó korhatáráról és iskolalátogatási kötelezettségéről;

6. §., amely szerint nőt csak akkor szabad alkalmazni, *ha hatósági orvosi vizsgálat megállapítja*, hogy a végzendő munkára testileg alkalmasak (gyermekek és fiatalkorúakra vonatkozóan egy korábbi, a 67.674/1926. K. M. rend. intézkedik);

7. §., amely megállapítja, hogy tilos olyan munkát végeztetni, amely a foglalkoztatott nő, gyermek vagy fiatalkorú testi erejét meghaladja, vagy egészségét, testi épségét, erkölcsét stb. veszélyezteti, s hogy a munkaadó köteles üzemét a fenti követelményeknek megfelelően berendezni;

9. §., amelynek értelmében ha a foglalkozás a testi épség, egészség vagy erkölcs szempontjából veszélyes, a munkaviszony azonnal felbontandó, vagy más munkakör adandó;

10. §., amely az illetékes minisztert meghatalmazza, hogy a foglalkoztatott nők (gyermekek és fiatalkorúak) egészségének, testi épségének és erkölcsének megóvása céljából az üzem berendezésére, a munka végzésére, bizonyos anyagok használatának mellőzésére kötelezően rendelkezzék: bizonyos feltételekhez kösse, vagy megtiltsa a nők (gyermekek és fiatalkorúak) alkalmazását, ott és olyan munkakörökben, amelyben ezen veszélyeknek ki vannak téve; megállapítsa a tehernek legnagyobb mérvét, melyet a nővel, gyermekkel, fiatalkorúval hordatni, emelni vagy mozgásba hozni szabad;

11. §., amely kimondja, hogy a munkaadó által nyujtott élelemnek elegendőnek, a nyujtott lakásnak vagy hálóhelyiségnek egészségesnek és az erkölcs, vagy az illendőség követelményei szempontjából megfelelőnek kell lenniök és hogy közös hálótermekbe csak egynemű személyek helyezhetők el;

21. §., amely felhatalmazza az illetékes minisztert, hogy bizonyos üzemek, vagy munkák veszélyeinek elhárítása érdekében az ily üzemekben foglalkoztatott nők (gyermekek és fiatalkorúak) napi munkaidejének leghosszabb tartamát megállapíthatja;

25., 26., 27., 28., 29. §§., amelyek kimondják, hogy ha a munkaadó a megállapított munkabérből bármely címen levon, az alkalmazott nőknek, gyermekeknek írásbeli elszámolást köteles adni, hogy bizonyos vállalatokban és üzemekben csak bérkönyv használata mellett fizethető ki a munkabér, hogy az illetékes miniszter bizonyos vállalatokban a nők, fiatalkorúak és gyermekek munkája díjazásának mérve tekintetében rendelettel intézkedhetik. Elrendelheti azt is, hogy a munkával járó bizonyos költségeket az üzem ne róhassa a nőkre, gyermekekre, fiatalkorúakra.

Főként az otthonmunkával foglalkozó nők, gyermekek és fiatalkorúak védelmét célozza a még életbe nem léptetett 27.§., amely szerint a munkahelyen kívül végzett munkáért fizetendő díjaknak jegyzékét, az elszámolás módját, az anyag szolgáltatására vonatkozó feltételeket, továbbá a munkaviszony egyes adatait a munkaadónak áilandóan ki kell függeszteni.[1])

A munkavállaló nők az 1927. évi XXI. t.-c. és az 1928. évi XL. t.-c. alapján úgy betegség és baleset, mint öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére biztosítva vannak az előbbi törvény 3. §-a alapján, mely kimondja, hogy biztosításra kötelezettek nemre, korra és állampolgárságra való tekintet nélkül mindazok, akik a törvény által felsorolt vállalatokban, üzemekben, hivatalokban, vagy más foglalkozásokban munkabér fejében szolgálatot teljesítenek. Ennek megfelelően a kereső nők túlnyomó többsége kötelezően biztosítva van a különböző társadalombiztosító intézeteknél.

---

[1]) Az iparügyi miniszter 1938 őszén rendelettervezetet készített a törvény 4—7., 9—11., 17., 21., 25. és 27. §§-ainak és ezekre vonatkozó büntető és egyéb rendelkezések *végrehajtásáról*.

Biztosított kereső nők 1935-ben.

	A biztosított nők száma
Országos Társadalombiztosító Intézet	155.554
Önálló intézetek.	
Magánalkalmazottak Biztosító Intézete	23.763
Magyar Államvasutak Betegségi Biztosító Intézete	18.624
Budapesti Helyiérdekű Vasutak Biztosító Intézete	231
Magyar Hajózási Biztosító Intézet	969
M. kir. Posta és Táviró Betegségi Biztosító Intézete	10.012
M. kir. Dohányjövedék	10.227
M. kir. Postatakarékpénztár	495
Összesen	**219.875**

Ha a biztosított nő baleset következtében elhal, házastársa csak akkor részesül járadékban, ha őt keresetképtelensége miatt egészen, vagy túlnyomórészben felesége tartotta el (1927. évi XXI. t.-c. 75. §.). A biztosított férj balesetből bekövetkezett halála után a feleségre ilyen megszorítás nem vonatkozik, élete végéig megkapja az elhalt férj javadalmazásának 20%-át, munkát vállalhat, tehát biztosított tag lehet, de ha újból férjhez megy, járadéka megszűnik.

Az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló biztosítás özvegyi nyugbért állapít meg a biztosított férj után. Ha a férj meghal, özvegye élvezi az özvegyi nyugbért, mely a rokkantsági nyugbér azon összegének 50%-a, mely a férjnek halálakor járt, vagy járt volna, ha a férj elérte volna 65-ik életévét, illetve foglalkozásából kifolyólag korábban rokkant volna meg. Ha az özvegyi járadékot élvező újból férjhez megy, egyévi járadékának megfelelő végkielégítést kap. A biztosított nőkre vonatkozólag ugyanazon jogszabályok érvényesek, mint a férfiakra (200, illetve 400 járulékhét betöltése; rokkantság vagy a 65. életév betöltése); özvegy férfi özvegyi járulékot csak a balesetbiztosításnál említett esetben kaphat elhalt, biztosított felesége után.

Kiházasítási segélynek nevezhető az 1928. évi XL. t.-c. 69. §-nak a kereső nőkre vonatkozó rendelkezése. Ez kimondja, hogy ha a biztosított nő férjhez megy és a férjhezmenetelét megelőzően három hónapon, vagy azt követő egy éven belül az e törvény alapján biztosítási kötelezettség alá eső munkaviszonyát abbahagyja, kívánságára a befizetett járulék összege 90%-ának megfelelő *végkielégítésben részesül*, feltéve, hogy munkaviszonya megszűnésének időpontjában a 200 járulékhetes várakozási időt betöltötte és hogy biztosítási kötelezettségének megszűnésétől számított egy éven belül ilyen kötelezettség alá eső munkaviszonyba nem lép.

Az iparfelügyelő nővédelmi munkája.

A munkásnők törvényes védelmére vonatkozó rendelkezéseknek a munkaadók részéről való betartásáról az iparhatóságok és az iparfelügyelők gondoskodnak. Az iparfelügyelői állásokra nő is kinevezhető. (100.027/1918. K. M. sz. rendelet).[1]) A *női iparfelügyelő* tevékenysége elsősorban a nők és gyermekek ipari munkájának felügyeletére terjed ki. Vizsgálja, hogy az egyes üzemekben melyek a nőket fenyegető egészségi ártalmak és hogy azok elhárítására szükséges berendezések megvannak-e, van-e részükre elkülönített öltözőhelyiség, mosdó-, fürdőberendezés, kellő számú (25 személyre legalább egy) W. C., az étkezőhelyiségek tisztasága megfelelő-e? A nők részére létesített lakások és hálóhelyiségek felszerelése, tisztasága és erkölcsi szempontból való kellő elkülönítettsége megfelelő-e? Külön nyilvántartja a nők védelmére szolgáló munkásjóléti intézményeket és ilyenek létesítését buzdítással, tanáccsal előmozdítja.

Gyári gondozónői intézmény.

A nyugati államok ipartelepein szerzett kedvező tapasztalatok alapján az 1936. év folyamán több magánvállalat (Magyar Pamutipar Rt. stb.), 1937. márciusában pedig egy évi próbaidőre a Székesfővárosi Elektromos Művek, a Községi Élelmiszerüzem és a Községi Kenyérgyár gyárgondozónőket alkalmazott. A gyárgondozónőket az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság az Iparügyi Minisztérium ellenőrzése mellett, a Női Szociális Iskolában (VI., Nagymező-utca 1.) képezi ki. Feladatuk, hogy úgy az üzemen belül, mint az otthonukban figyelemmel kísérjék a munkásság szociális, egészségügyi és erkölcsi életét. Ilyen szempontból tehát a gyárgondozónők munkája az általános munkásvédelem területén mozog, mégis meg kell itt őket említenem, mert tevékenységük különösen azoknál az üzemeknél fontos, ahol sok a női munkás. A gyárgondozónő igyekszik főleg a fiatal munkásleányok gondolatvilágába beleilleszkedni, támogatja, pártfogolja, irányítja őket és így egész életük alakulását kedvezően befolyásolhatja. A másik nővédelmi vonatkozása ennek az intézménynek az, hogy megfelelően kifejlesztve új munkaterületet nyit a nők részére, ahol a női munka szociális vonatkozásban is kellőképen érvényesülhet.

A gyárgondozónői intézmény az iparfelügyelőséggel egyetértésben, fokozott mértékben biztosíthatná a szociális munkásvédelmi intézkedések megfelelő betartását és a hiányokra és hibákra rámutatva, újabb szociális intézmények létesítését is elősegíthetné. A fejlődés iránya a felé mutat, hogy a női iparfelügyelet a hosszabb üzemi gyakorlattal rendelkező iparfelügyelői vizsgát tett gyárgondozónők soraival kibővíttessék.

[1]) Egyelőre csak a budapesti kerületben működik egy orvos iparfelügyelőnő.

A hivatásszerű gyári gondozónői szolgálat mellett egy újabb figyelemreméltó kezdeményezés történt, amely ha általánosul, a gyári gondozónői intézmény méltó kiegészítője és támogatója lesz a munkásvédelem és iparegészségügy terén.

A Magyar Pamutipar a gyár munkásnői közül 23-at a Vöröskereszt kórházának ápolónői tanfolyamán 1938. év elején ápolónővé képeztetett ki. A gyári női ápolónők hivatása, hogy segítségére siessenek az esetleges baleseteknek áldozatainak. Ezenkívül szociális és egészségvédelmi feladatot is vállalnak és töltenek be munkástársaik és a munkáscsaládok körében. Ez az üzemi vöröskereszt ápolónői csoport önkéntes jelentkezés alapján a gyári munkásnők soraiból került ki. Kiképzésük három hónapig tartott. Az iparügyi minisztérium fölhívta valamennyi budapesti ipartelep és gyárüzem figyelmét a Pamutipar kezdeményezésére.

A nők háziipari és otthonmunkája.

Az elmondottakban az üzemekben foglalkoztatott nők munkavédelmét ismertettem. A nőknek egy jelentékeny része azonban megtartotta ősi munkaformáját és a keresőmunkát otthon a család keretében, háziiparszerűen végzi. Jogszabályaink szerint háziipar az az ipari munka, amit egyesek mellékfoglalkozásképp saját lakásukban, maguk vagy családtagjaik segítségével, kézi erővel, akár közvetlenül a fogyasztó, akár munkaadó vagy vállalkozó számára végeznek. Szociális szempontból a háziipari termelésnek a gyárimunkával szemben úgy a munkásra, mint családtagjaira nézve előnyei vannak. A háziipari és otthoni munka az azzal foglalkozó nőt nem választja el családjától. Továbbra is elláthatja háztartását, gondozhatja gyermekeit s így azok a család felügyelete és védelme alatt maradhatnak. Ezen előnyökkel szemben azonban jelentősek a hátrányok is. Miután kis egységekre bontva dolgoznak, a hatóság nem ellenőrizheti megfelelően munkaviszonyaikat. Sokszor egészségtelen lakásban végzik a munkát, a munkaidő sem ellenőrizhető, a gyermekeket túlkorán kapcsolhatják be a munkába és végül leginkább ki vannak téve a munkáltatók vagy a közvetítőszervek kiuzsorázásának.

A háziipar és az otthonmunka nálunk úgy falun, mint a város szegénysorsú lakosságának körében elterjedt kenyérkereset. Elsősorban a hímzést, varrást, ruhakészítést, horgolást, kötést űzik háziiparszerűen. A háziiparszerűen dolgozók védelme érdekében a 99.044/1919. F. M. számú rendelet az iparfelügyelőségek mellett *háziipari felügyelőségeket* is létesített. A háziipari felügyelőségek tevékenysége kiterjed a háziipari termelés szervezésére és irányítására és vizsgálja a termelt cikkek minőségét és a fizetett munkabéreket is, de a munkaviszonyok vizsgálata nemigen áll módjában.

A szociális biztosításokról szóló törvényeink (1927. évi XXI. 1928. évi XL. t.-c.) elvileg kimondják, hogy az otthon dolgozó munkások és a házi-

ipari munkások biztosítási kötelezettség alá tartoznak, de a biztosításnál felmerülő nehézségek miatt a törvény ezt az elvet nem foganatosította, hanem a kérdésnek egy későbbi miniszteri rendelettel való szabályozását helyezte kilátásba (4. §.). A 210.030/1930. B. M. sz. rendelet mentesítette az alkalmilag foglalkoztatott háziipari munkavállalókat a betegségi, baleseti, valamint az öregségi, rokkantsági stb. biztosítási kötelezettség alól. Ezidőszerint tehát a háziiparral foglalkozók nincsenek biztositva sem betegség, sem baleset, sem öregség és rokkantság esetére.

Az otthon űzött háziipari munka szabályozásának kérdését a kormányzat kilátásba helyezte. Erre annál is inkább szükség volna, mert az iparfelügyelők jelentése szerint a háziipari vállalatok által ezen munkások részére kifizetett munkabérek igen alacsonyak. Vannak foglalkozások, amelyeknél egy közepes munkás napi 10 órai munkával is csak kb. 50—90 fillért tud keresni.

A háziipari foglalkozás munka- és bérviszonyainak rendezésében jelentős lépésnek tekinthető a 4242/1935—IX. számú iparügyi miniszteri leirat, mely elrendeli, hogy 1936. január 1-től kezdve csak azok a háziipari vállalatok vehetik igénybe a háziipar részére biztosított exportkedvezményeket, melyek a 16.970/1935—IX. számú rendeletben megszövegezett *kötelező nyilatkozatot* aláírják és magukra nézve kötelezően elfogadják. Ebben kötelezi magát a vállalkozó, hogy az általa foglalkoztatott hímzőmunkásoknak minimálisan 8 fillér órabért biztosít, minden munkába adott darabhoz egy, a nettó munkabért feltüntető függőcédulát mellékel, a foglalkoztatott munkásokat állandóan nyilvántartja és a háziipari telepesek pontos címét a háziipari felügyelőségnek ellenőrzés végett megküldi.

Háziiparunk fejlesztésére különös gondot kellene fordítani. A háziipari munka megfelelő szervezés mellett a városokban is, de főleg vidéken számtalan család megélhetését biztosíthatja és a nők munkanélkülisége elleni küzdelemben hatékony fegyvert jelent. Egyes magyar vidékek népművészete, kézimunkái fejlődő idegenforgalmunk révén világszerte ismertek. Helyes módon megszervezett mozgalmat kell indítani a magyar háziipari termékeknek a magyar vásárlóközönség körében való terjesztése érdekében és a népművészeti termékek törvényes védelme mellett eddigi kivitelünk jelentős emelkedéséért is dolgoznunk kell.

Hazánkban nőegyesületeink korán felismerték a háziipari munkának nővédelmi vonatkozásait és a női munka védelme, a háziipar fejlesztése érdekében altruista intézményeket igyekeztek létesíteni. Az első ilyen egyesületet 1894-ben Izabella Háziipari Egylet néven Izabella főhercegnő létesítette Pozsonyban. Jelenleg Budapesten a IV. ker., Régi posta-utca 4. szám alatt működik. Ugyanezen célzattal létesült Budapesten a női munkát értékesítő Klotild Egylet (IV., Duna-utca 6., megszűnt), Fonóka Háziipari Egylet (VII., Hernád-utca 46., szünetel), a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (VII., Rózsa-utca 23.), a Testvér Szövetség (XIV.,

Thököly-út 69.), Szociális Missio Társulat (I., Krisztina-körút 125.). A magyar ipari munka országos védelme érdekében alakult 1928-ban a Nőegyletek Magyar Munkát Védő Szövetsége (VIII., Rákóczi-út 19.), amely csatlakozásra hívta fel a háziipari munkával foglalkozó altruisztikus intézményeket is. A csatlakozott intézmények száma az ország területén 59.

A háziipar védelmét szolgáló intézmények részben a fővárosban lakó családoknak juttatnak munkát, de főként vidéken tartanak fenn háziipari telepeket. Legtöbbjük azonban tőkeszegény és miután a magyar háziipari munka nemesítése végett minőségi árura fektetik a fősúlyt, nem tudják felvenni a versenyt a tisztán üzletszerű vállalatokkal, amelyek sok esetben kiuzsorázzák a munkásokat és erősen rontják a magyar háziipari termelés színvonalát. Minthogy a háziiparral foglalkozó egyesületek és vállalatok termékeiket leginkább vidéken állíttatják elő, ennélfogva a fővárosi nők körében uralkodó munkanélküliség leküzdésében csekély szerepük van.

1924-ben a háziipar támogatása érdekében a főváros is létesített háziipari foglalkoztatót. Ez a foglalkoztató 1933. óta csak munkanélküli, ínséges nőket foglalkoztathat hatósági támogatás helyett, vagy azzal kapcsolatosan.

A munkanélküliség és a kereső nők.

A munkanélküliség, mint gazdasági jelenség egyformán sujtja a kereső-korú férfi és női népességet. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának 1935. december 20-án történt adatfevétele szerint az említett időpontban a főváros területén a fizikai munkanélküliek száma 36.184 volt, ezek közül 8016 volt munkanélküli nő (5998 ipari, 561 kereskedelmi és 1457 háztartási alkalmazotti munkakörbe tartozó), a szellemi munkanélküliek száma pedig ugyanakkor 13.198 volt, ebből 5738 volt nő. A fizikai munkanélküliek csoportjába tartozó nők közül 5219 csak az elemi iskola 4—6 osztályát végezte, 2509 középisk olát, a többi ipari vagy kereskedelmi tanfolyamot vagy főiskolát végzett (151 iskolai végzettsége ismeretlen volt). A szellemi munkanélküli nők közül a középiskola 4—8 osztályát végezte 1461, érettségizett 275, felsőkereskedelmi érettségije volt 425-nek, szakiskolát végzett 1175, szaktanfolyamot 1926 és főiskolát 476. Az adatfelvétel idejéig még nem volt állásban 2693, a többi állásnélküli tisztviselő, illetőleg magántisztviselő volt. A családi állapotot tekintve, úgy a fizikai, mint a szellemi munkanélküliek körében a hajadonok voltak többségben, életkoruk szerint pedig a fizikai munkanélkülieknél a 30—39 évesek, a szellemi munkanélkülieknél pedig a 20—25 évesek voltak túlsúlyban.

A budapesti hatósági munkaközvetítő útján 1937. augusztus haváig 21.908 nőmunkás keresett foglalkozást, a munkaadómegbízások, azaz munkahelyek száma 9205, a közvetítések száma pedig 6645 volt. Foglalkozás szerint a munkát kereső nők legnagyobb része a háztartási alkalmazottak, a gyári

segédmunkások, napszámosok, a szállodás-, vendéglős- és kávésipar, továbbá a ruházati ipar körébe tartozók voltak. A hatósági munkaközvetítést jóformán kizárólag a fizikai munkakörbe tartozó munkanélküli nők veszik igénybe.

A székesfőváros központi szegénynyilvántartó hivatala 1937. június havában a főváros területén 63.856 ínséges lelket tartott nyilván, amelyből 36.183 volt nő, vagyis 56·6%. Míg tehát a fővárosban az össznépességet alapul véve: 1000 férfira 1179 nő jutott, addig az ínségesek között 1000 férfira 1306 nő. A gazdasági viszonyok tehát erősebben sujtják a társadalom gyengébb tagjait és a depressió idején az ellátatlanok serege nagyobb számban a nők közül kerül ki. De magasabb a nők számaránya az ínségesek között akkor is, ha csak a munkaképes munkanélküliek csoportját tekintjük.

1936. évben a keresőkorú (14—60 éves) munkaképes ínségesek átlagszáma 13.138 férfi és 16.107 nő, összesen 29.245 egyén volt. 1937. évben az átlagszám (szeptember 30-ig bezárólag) 11.190 férfi és 14.994 nő, összesen 26.184 egyén volt.

Az utóbbi évben tehát a főváros támogatásában részesülő munkanélküliek száma csökkent, de a férfiak és a nők között nem egyenlő arányban, mert a férfiaknál a csökkenés 14·8%-os, a nőknél pedig csak 6·9%-os volt. Kedvező konjunktura esetén tehát a férfiak gyorsabb tempóban találnak alkalmazást. 1937. június havában a főváros által nyilvántartott munkanélkülieknek nem és korszerinti megoszlását az alábbi táblázat ismerteti.

Munkaképesek:

Korcsoport	14—20	20—30	30—40	40—50	50—60	Összesen
Összesen	**2.402**	**5.981**	**8.940**	**8.159**	**6.729**	**32.211**
Férfi	1.192	2.571	3.621	3.009	2.616	13.009
Nő	1.210	3.410	5.319	5.150	4.113	19.202
100 férfira jut nő ..	101	133	147	172	158	148

Ezek a számok igazolják, hogy a nők munkakínálata a férfiakénál erősebben jelentkezik a munkapiacon, de emellett azt is megmutatják, hogy a nők életkorának emelkedésével rohamosan csökkennek a kilátásaik a munkapiacon, irántuk a kereslet csökken, mert a nők teljes értékű munkaképességüket hamarább vesztik el, mint a férfiak. Míg a 14—20 éves korcsoportban a nemek aránya egyenlő, az 50—60 éves korhatárig a munkaképes ínséges nők fokozatosan túlsúlyba jutnak a férfiakkal szemben. A munkanélküli nők foglalkoztatása érdekében azonban kevés intézkedés történt. A 141.498/1924. N. M. M. számú rendelet a munkanélküliség leküzdése érdekében munkaalkalmak nyujtását ajánlja, mégpedig a közmunkákat jelöli ki és kiegészítésképen a háziipari foglalkoztatást ajánlja. Minthogy a közmunkák természete miatt ezekre a munkákra bajosan lehet nőket alkalmazni, a nők munkanélküliségének leküzdésére a háziiparnak már előbb említett megfelelő megszervezése lenne célravezetőbb.

A Székesfővárosi Hatósági Foglalkoztató az ínségesek számához képest, szerény méretek között, mégis néhányszáz munkanélküli nőnek (és kisebb számban férfinak) ad kenyeret. Szükségesnek tartom, hogy ezt az intézményt az alábbiakban röviden ismertessem.

Ínségesek Székesfővárosi Hatósági Foglalkoztatója. (VIII., Dologház-utca 3.) A székesfőváros a m. kir. népjóléti minisztérium kívánságára 1924. év végén, a régi képviselőház helyiségeiben »Háziipari Foglalkoztatót« létesített, s ezzel elsősorban otthon, a házkörüli munka mellett könnyen elvégezhető munkával adott munkaalkalmat az arra rászorulóknak. Árvaházak, kórházak, szeretetotthonok gondozottjai részére, úgyszintén a hatósági felruházáshoz, a hatósági csecsemőkelengye-akció felszereléséhez szükséges fehérneműek és ruházati cikkek varrásával foglalkozik. 1933. óta háziiparszerűen készít tömött játékárukat és festett iparművészeti dísztárgyakat. Munkaalkalmat ad a hatósági étkeztetés részére szükséges tüzelőfa felvágatásával és a foglalkoztató útján készülnek az állami menhelyek részére szükséges ruházati cikkek is.

A foglalkoztató 1933. július 1.-én »Ínségesek Székesfővárosi Hatósági Foglalkoztatója« címmel új elnevezést kapott és fokozottan kapcsolódott be a fővárosnak a munkanélküli ínséges nőket támogató munkájába. Ezen idő óta az Ínségesek Székesfővárosi Hatósági Foglalkoztatója útján munkával való támogatást csak az kaphat, aki mint a hatósági szegénynyilvántartóba felvett ínséges, erre rá van szorulva.

A hatósági foglalkoztatónál a munkabérek darabszám szerint vannak megállapítva és a kereseti lehetőség maximálva van. A foglalkoztató csak annyi munkát adhat ki egy-egy ínséges számára, hogy a heti keresete 12 pengőnél több ne legyen. Erre a megszorításra azért van szükség, hogy minél több ínséges jusson munkaalkalomhoz és ha nagyon szerényen is mégis olyan keresethez, amely az egyéb címen adott hatósági támogatást kiegészíti és a családok számára tűrhetőbb anyagi helyzetet teremt.

A foglalkoztató 1936. évben:

A szabásnál varrásnál	252	nőt	73	férfit,	összesen	325	személyt
Festett fa- és játékáruk készítésénél	20	«	5	«	«	25	«
Favágásnál	—	«	32	«	«	32	«
	272	**nőt**	**110**	**férfit,**	**összesen**	**382**	

ínségest támogatott. Az összes támogatottak 71·3%-a volt nő.

Munkabér címén 1936. évben kifizettek:

Varrással foglalkoztatottaknak	48.334·67 P
Festett fa- és játékáru készítésével foglalkoztatottaknak	606·83 «
Favágással és szállítással foglalkoztatottaknak	10.172·62 «
Összesen	**59.114·12** P

Az Ínségesek Székesfővárosi Hatósági Foglalkoztatójában a varrással foglalkozó ínségmunkások 1936. évben 174.228 darab különböző férfi, női és gyermekruházati cikket készítettek el, a főváros különböző intézményei és az állami menhelyek részére. A játék- és díszműáruk készítésével foglalkozó ínségmunkások 7661 darab különböző festett fa- és játékárut készítettek el, amelyeknek nagyobb részét a foglalkoztató a kereskedelmi piacon értesítette. Az említett munkák elvégzéséhez különösebb szakképzettség nem szükséges. A foglalkoztató a telepen a varrási munkák anyagát kiszabja, az iparművészeti cikkeket nyersen elkészítteti. Az otthon dolgozó ínségesek tehát már kiszabott s elkészített anyagot kapnak. A készen megvarrt és megfestett cikkeket a foglalkoztatónak kell visszaadniok. A székesfőváros az olyan ínségesek részére, akiknek otthona, munkahelye vagy varrógépe nincsen, az Ínségesek Székesfővárosi Hatósági Foglalkoztatójának telepén lévő melegedőhelyiségben díjmentes munkahelyet ad.

A társadalmi szervek inkább az értelmiségi munkanélküliek foglalkoztatását szorgalmazták, de ugylátszik, nálunk az úgynevezett önkéntes munkaszolgálat nem tud meghonosodni. Eltekintve két kísérlettől: a Magyar Vöröskereszt Egylet önkéntes munkatáborától (ennek megalakulásakor 156 tagja volt, jelenleg 1937. év végén csak 20) és a Turul Szövetség női munkatáborától, egyéb mozgalom nem indult e téren (I. kötet 325. oldal). Mindkettőnek inkább nevelővédelmi célja van s nem a munkanélküliség elleni küzdelem.

Háztartási alkalmazottak védelme.

A kereső nők legveszélyeztetettebb csoportjának a háztartási alkalmazottakat, a »cselédeket« lehet tekinteni. Ezeknek rendszerint már fiatal korukban otthonuktól távol, idegen környezetben kell kenyerüket megkeresni és alacsonyabb értelmiségük, tapasztalatlanságuk fokozott mértékben teszi ki őket az erkölcsi züllésnek.

A háztartási alkalmazottak száma fővárosunkban az utóbbi évtizedben csökkent. A népszámlálás adata szerint a fővárosban 1910-ben még 70.107 háztartási alkalmazott volt, 1930-ban 63.274, 1935-ben pedig már csak 61.233 volt a számuk. A háztartási alkalmazottak számbeli csökkenésének többféle oka van. Ma már a vidékről a fővárosba kerülő leányok nem szívesen mennek ilyen alkalmazásba, mert a háztartási alkalmazott nem tekintheti és nem is tekinti állandó foglalkozásnak a bérért vállalt háztartási munkát, csak átmeneti elhelyezkedést lát ezen kenyérkereseti lehetőségben, amely nincs előképzettséghez kötve és az egyedüli alkalmaztatás, melynél nincsen öregségi biztosítás. Ismeretlen itt a végkielégítés fogalma, még akkor is, ha 10 évnél hosszabb időt töltött a cseléd akár egy helyen is. Munkaidejük, szolgálati viszonyuk alig szabályozott. Azelőtt a tanulatlan keresőképes leányok úgyszólván kizárólag cselédszolgálatra voltak utalva, ma már

napszámba helyezkedhetnek el, mint ipari és kereskedelmi segédmunkások. Ezeken a pályákon sokkal több a szabadidő, tehát ezek felé igyekeznek. A háztartási alkalmazottak számának csökkenése azzal is magyarázható, hogy a nagy háztartások száma lassan csökken. A modern központi fűtésre, melegvízszolgáltatásra berendezett kislakások mechanizálódó háztartása sokkal kevesebb cseléd alkalmazását teszi szükségessé, s a háztartási üzemek (kifőzések, mosodák) vállalják át ma már azokat a munkákat, amelyek korábban a háztartási alkalmazottat nélkülözhetetlenné tették. A modern háztartásokból az állandó háztartási alkalmazottakat a *bejárónők* (takarítónők) szorítják ki. Ezek száma emelkedik, jelenleg mintegy 16.000. Naponta rendesen több órán át, de különböző háztartásokban vannak foglalkoztatva. Innen származik szociális ellátatlanságuk, mert a fennálló szabályok szerint csak akkor lehet igényük betegbiztosításra, ha egy háztartásban naponta 3 óránál tovább vannak foglalkoztatva.

A háztartási alkalmazottak száma a nagyarányú csökkenés ellenére is jelentős. Az összes kereső foglalkozások körülbelül 10%-át teszik ki, s a kereső foglalkozású nőknek mintegy 25%-át. Nagyszámuk ellenére munkaviszonyuk rendezése a hatóságok szociális célkitűzései között nem szerepel olyan mértékben, mint ahogy ez a kérdés fontossága következtében várható volna. A szociális irodalom felismerte a kérdés fontosságát, a társadalmi szociális szervek is napirenden tartják, de megfelelő pozitív lépés a legutóbbi ideig nem történt ebben az irányban.

Annak, hogy »cselédkérdéssel« sem a hatóság, sem a társadalom eddig nem foglalkozott oly mértékben, ahogy ez a cselédek számánál és szociális ráutaltságánál fogva kívánatos volna, egyik oka az, hogy a kereső nőnépességnek ez a rétege saját érdekeinek megóvása érdekében csak keveset tehet. A háztartási alkalmazottak legnagyobb része különböző vidékekről fiatal korában minden képzés nélkül kerül a magánháztartásokba. Így a háztartási alkalmazottak az egyes háztartásokban szétszórva végzik munkájukat és a közösségi érzés nem alakulhat ki bennük.

A legutóbbi időben jelentős megmozdulás történt, a Szent Zita körökben tömörült háztartási alkalmazottak és a társadalom részéről. Először a háztartási alkalmazottak tartottak 1937. októberben naggyűlést és a meghívott hatósági és társadalmi szervek képviselői előtt feltárták helyzetüket A nagygyűlést követte a Katholikus Háziasszonyok Szövetségének rendezésében ugyanezen év november 30.-án megtartott rendkívüli nagygyűlés a hatósági és társadalmi szervek kiküldöttjeinek részvételével. A nagygyűlés határozatilag kimondotta, hogy a fentnevezett szövetség memorandumban kéri valamennyi illetékes hatóságot, hogy az elavult cselédtörvénynek az elhangzott követelmények tekintetbevételével való módosítását segítse elő, illetve valósítsa meg.

A háztartási alkalmazott és a munkaadó közötti viszonyt az 1876. évi XIII. t.-c. szabályozza, amely szerint »cseléd« az, aki magát bizonyos háztartás vagy gazdaság körüli személyes, legalább egy havi folytonos szolgálatra, bér ellenében kötelezi.

A törvény cselédnek tekinti azt, aki háztartási és gazdasági teendőket végez. Például szakácsné, szobaleány, inas, magánkocsis stb. Budapesten a bírói döntvény és gyakorlat cselédnek tekinti még a takarítónőket, vendéglőben alkalmazott szakácsnét, kézilányt, szállodai gazdasszonyokat is. Nem tekintendők azonban cselédnek a kávéházi, vendéglői felszolgáló lányok, bonneok, nevelőnők, társalkodónők, továbbá szerződéses házvezetőnők, gazdasszonyok.

A háztartási alkalmazott és a munkaadó közötti viszony szerződésen alapul s a szerződés feltételeit a felek szabadon állapítják meg. Ennek a szerződéses munkaviszonynak azonban az általános munkabérviszonynál mélyebb értelme van. A törvény az alkalmazottat a munkaadó háznépéhez sorozza, a róla való gondoskodást és erkölcsi felügyeletet a gazdára bízza. A munkaadó különleges jogokat nyer a háztartási alkalmazottal szemben, de ennek megfelelően kötelezettségek is hárulnak reá. A törvény azonban, miként azt a »cselédügy« irodalma is tanusítja, elavult és bár körülírja úgy a háztartási alkalmazott, mint a munkaadó jogát és kötelezettségeit, nem szabályozza a cselédek pihenőidejét, szabadságidejét és nem biztosít részükre megfelelő lakóhelyet sem. Az emberséges bánásmód tekintetében is nagy szabadságot ad a munkaadónak.

Megállapítható tehát, hogy a háztartási alkalmazott munkaviszonyának újabb törvény útján való szabályozása volna szükséges. A kérdés megnyugtató rendezése csak ezen szabályozás mielőbbi végrehajtásától várható. A mai helyzet további fenntartása csak azt eredményezheti, hogy a háztartási alkalmazottak népes csoportjából lassan kiválnak a munka szempontjából értékes elemek. De nemcsak a munkaerő lesz selejtes. A jelenlegi helyzet fenntartása a munkaadó és a munkavállaló között állandó súrlódásnak és mindkét részről kölcsönös elégedetlenségnek forrása marad.

A háztartási alkalmazott munkaidejét alig lehet általánosan meghatározott korlátok közé szorítani. Hiszen egyes magánháztartások különbözősége más és más munka- és időbeosztást ir elő a háztartási alkalmazottak részére. Mégis: biztosítani kellene minden háztartási alkalmazott részére a megfelelő éjjeli pihenést és a megfelelő szabadidőt. A cselédkérdéssel foglalkozó szakírók egyöntetűen követelik, hogy a háztartási alkalmazott részére egészséges elhelyezésű, a többi lakrészektől elkülönített szoba álljon rendelkezésre. Ez volna az ideális megoldás, de ha ez mindenütt nem is lehetséges, legalább a rendes, egészséges alvóhelyet kellene biztosítani számára. Budapesten a cselédszobák száma meghaladja a cselédek számát (1935-ben 69.804). A cselédszobák egyrésze azonban elhelyezése miatt nem

megfelelő, másrészét pedig lakószobának, ruhatárnak stb. berendezve, elvonják eredeti rendeltetésétől.

A »cselédügy« javulása — mint már említettem — csak a vonatkozó törvény átdolgozásától várható. Részt kell azonban venni a probléma megoldásában a helyi hatóságoknak is, mert a cselédtörvény 121. §-a felhatalmazza a törvényhatóságokat, hogy a cselédügyet a törvény keretei között, a helyi viszonyokra való tekintettel külön szabályrendelettel rendezhessék.

A »cselédkérdés« egyik problémája a közvetítés. Bár a hatósági munkaközvetítés a cselédek közvetítésére is kiterjed (92.815/1916. K. M.), a menhelyekből és a javító-nevelő intézetekből kikerülő lányokat az Állami Leányelhelyező Iroda is (V., Szalay-u. 16.) főként a háztartásokban igyekszik elhelyezni. A háztartási alkalmazottak elhelyezésének jelentékeny része ma is az üzletszerűen űzött magánközvetítés kezében van, s ezek természetszerűen elsősorban üzleti érdekeikre vannak figyelemmel. A hatósági ingyenes magánközvetítők útján a cselédeknek évente körülbelül 20—25%-a helyezkedik el és ugyanannyit helyeznek el az üzletszerű »cselédszerzők«. A cselédek többsége rokonok, ismerősök stb. útján nyer alkalmazást.[1])

A székesfőváros hatósága több ízben foglalkozott a háztartási alkalmazottak ügyével. Már 1911-ben részletes tervezetet dolgozott ki, melyben hatósági cselédmunkaközvetítő, hatóságilag felállítandó cselédotthonok létesítését javasolta. A tervezet azonban nem jutott el a megvalósításig. A háború után ismét felvetődött a cselédkérdés. A szociálpolitikai szakbizottság 1923-ban, majd 1926-ban foglalkozott vele. Ismét javasolták azokat a terveket, amelyeket 1911-ben a közgyűlés letárgyalt és az ügy beható tanulmányozására külön bizottság alakítását ajánlották. 1931. november havában újra kimondotta a közgyűlés, hogy addig, amíg a cselédtörvény korszerű reformja nem következik be, a következő intézkedéseket látja szükségesnek: A fővárosba érkező háztartási alkalmazottak részére a pályaudvarokon hatósági védőirodák állíttassanak fel, a háztartási alkalmazottak közvetítése hatósági kézben történjék, hatósági átmeneti cselédotthonok és háztartási alkalmazottakat képző iskolák állíttassanak fel. Sajnos, ezek a tervek nem váltak valóra, bár ma is változatlanul időszerűek és fontosak.

Újabban a m. kir. iparügyi miniszter által a munkapiac általános szabályozása ügyében készített rendelettervezet kívánja az üzletszerű munkaközvetítők működését fokozatosan megszüntetni. Ez a rendelet a háztartási alkalmazottak közvetítésének ügyét is szabályozná. Egy régebbi (6034/1919. M. E.) rendelet értelmében cselédelhelyező irodák felállítására magánosok részére új engedély csak igen kivételes esetben adható ki és így a meglevők száma fokozatosan fogy addig is, amíg a cselédelhelyezés végleges hatósági rendezése bekövetkezik.

[1]) Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyvei, 1930. *Dr. Illyefalvi :* A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten (666. oldal).

A kérdés rendezésére halaszthatatlanul szükség van, hiszen jól ismerjük a háztartási alkalmazottak iparszerű közvetítésének súlyos hátrányait, mert visszaélésekre ad lehetőséget a szorult helyzetben levő munkakeresők, esetleg munkaadók kizsarolása, nem megfelelő munkaerők, illetve munkahelyek közvetítése, leánykereskedelmi üzelmek megkönnyítése miatt. Csak a háztartási alkalmazottak munkaközvetítésének rendezése után láthatjuk a maga valójában munkapiacuk helyzetét, mert erről egységes nyilvántartás hiányában ma nincs tiszta képünk.

A »cselédelhelyezést« társadalmi úton is igyekeznek megoldani egyes szociális szervek olymódon, hogy ingyenes *cselédközvetítő irodát* tartanak fenn. Ezek:

1. a Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége,
2. a Kenyérkereső Nők Országos Szövetsége,
3. a Lorántffy Zsuzsánna Egyesület,
4. a Márta Közjótékonysági és Közhasznú Egyesület (Központi városháza),
5. a Szociális Misszió Társulat,
6. az egyes Karitász irodák,
7. és néhány ref. és evang. egyházközség.

A főváros statisztikai hivatalának kiadásában, 1930-ban dr. Illyefalvi Lajos szerkesztésében megjelent »A munkások gazdasági és szociális viszonyai Budapesten« című tanulmány részletesen foglalkozik a háztartási alkalmazottak szociális és gazdasági viszonyaival is. Adatai szerint a fővárosban munkát vállaló háztartási alkalmazottaknak 55%-a 12—25 éves volt. Szolgálatbalépésük előtt 95·2% vidéken lakott. Szüleik foglalkozása szerint 15·6% iparos, 57% őstermelő, gazdasági cseléd, napszámos volt.

A falusi szülői házból a fővárosba fiatalon felkerülő leányok azonban kellő támasz nélkül gyakran a nagyváros káros befolyása alá kerülnek. Ettől igyekeznek őket megvédeni a nővédelmi kérdésekkel foglalkozó társadalmi egyesületek és szervek.

A védelmi munkát az egyesületek a *pályaudvari misszió* és a *cselédotthonok* útján látják el. Ezeknek az intézményeknek a feladata, a foglalkozást kereső leányt a városba érkezés pillanatától tanáccsal, útbaigazítással, hajlékkal és élelmezéssel ellátni mindaddig, amíg megfelelően el tud helyezkedni. De nemcsak az új, az első esetben munkahelyet kereső leányt kell támogatni, hanem azt is, aki munkahelyéről önhibáján kívül került ki, mégpedig mindaddig, amíg újabb alkalmazást talál. Ezek részére is a cselédotthon a legmegfelelőbb védelem. Szállást és ellátást adnak a támasz nélküli vidéki leánynak. Gondoskodni igyekeznek közvetítéséről s munkanélkülisége ideje alatt gyakorlati képzéséről és erkölcsi védelméről, az elhelyezett

háztartási alkalmazottak lelki gondozásáról, az egy faluból származók tömörüléséről és falujukkal való kapcsolataik ébrentartásáról stb. stb.

Nagy jelentősége van az otthonoknak erkölcsvédelmi szempontból is. A háztartási alkalmazott munkahelyváltoztatás idején magára marad. Rendszerint ágybérlő lesz, mert onnan helybejutás esetén azonnal eltávozhat. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy az ágybérletek fertőző levegője milyen romboló hatású egy fiatal leányra. Kétségtelen, hogy ennek a helyzetnek nagy része van abban, hogy a háztartási alkalmazottak közül 1935-ben 803-nak született gyermeke és ebből csak 14 volt törvényes. A házasságonkívüli születések statisztikájában ily nagy arányszámmal csak a napszámosok szerepelnek, de ebben a kategóriában is sok a volt háztartási alkalmazott, mert ezeket, ha teherbe esnek, sok helyen elbocsátják. A gazdának a cseléd-törvény 51. §-a szerint ebben az esetben azonnali hatályú felmondási joga van. A házasságon kívül teherbe esett leányok ezután nem mernek hazamenni a szülői házba, itt maradnak a fővárosban és mivel alkalmazást, »helyet«, már nem kapnak, mint napszámosok kerülnek a születési statisztikába. A prostituáltak között a legnagyobb arányszámot (45—50%) a háztartási alkalmazottak adják. Az öngyilkos nők 33%-a cseléd.[1])

Oka ennek a helyzetnek az is, hogy az egyes háztartásokban elkülönítve élő háztartási alkalmazottak túlnyomó része minden erkölcsi irányítás nélkül, úgyszólván teljesen magára van hagyatva. A helyzeten a háztartási alkalmazottak általános értelmi színvonalának és valláserkölcsi felfogásának emelésével lehetne segíteni. Az ilyen irányú átfogó nevelővédelmi munkának hatása a háztartási alkalmazottak anyagi és erkölcsi helyzetének javulásában csakhamar észrevehetően jelentkezne.

Igen fontos és korszerű kérdés a háztartási alkalmazottak képzésének kérdése ami ma megoldatlan és legtöbb esetben a háziasszony jóindulatán kívül csak a véletlenre van bízva. Pedig a háztartási alkalmazott munkamegosztása egyre csökken és feladatai egyre összetettebbek lesznek. Ma már alig van külön szakácsnő, szobalány, gyermekleány stb. és a mindenesnek minden háztartási munkához érteni kell.

A cselédképzés és nevelés feladatai hármas tagozódást mutatnak: *a)* a női hivatásra irányuló általános jellegű gyakorlati nevelés biztosítása, (a népiskolák felsőbb osztályainak kiépítésével kapcsolatban, mint a cselédképzés alapja), *b)* a már dolgozó cselédek megfelelő jellegű átképzése, *c)* a cselédképzésnek esetleg a cselédtanoncság megszervezése által való megoldása. A fővárosi népművelésre elsősorban a cselédátképzés és továbbképzés feladata hárul. A Népművelési Bizottság egyelőre és kísérletképen három művelődési telepet állított fel háztartási alkalmazottak számára a Cukor-utca 4., Nagymező-utca 1. és a Batthyány-utca 8. szám alatti iskolákban, az előadások, tanfolyamok vasárnapi napokon 5—8-ig terjedő időben vannak

[1]) Lásd: Szfőv. Statisztikai Évkönyv 1936. év 167. és 248. oldalak.

Ugyancsak népművelési feladat, amely csakis az illetékes társadalmi egyesületekkel karöltve oldható meg, a szabadidő felhasználása. Lehetőséget nyujtanak itt a különböző népművelési szempontból megszervezett és összeállított kirándulások, továbbá a vasárnap délutáni szórakoztató foglalkoztatások.

A cselédotthonok száma a fővárosban igen kevés ahhoz képest, hogy a több, mint 60.000 háztartási alkalmazottnak legnagyobb része vidéki és gyakori a helyváltoztatás. Az otthonoknak közvetítő irodájuk is van. Általában napi 40—50 fillérért szállást és körülbelül 70—80 fillérért élelmezést adnak, de nagyon sok esetben ingyen látják el a rászorultakat.

A fővárosban lévő cselédotthonok száma és megoszlása a következő:

Fenntartó	Otthon címe	Ágyak száma
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége	I., Enyedi-u. 16.	16
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége	V., Sas-u. 13.	19
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége	VIII., Mária-u. 7.	53
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége	IX., Zenta-u. 5.	17
Református Egyházközség	IX., Kálvin-tér 8.	16
Szent Margit Intézet	IX., Ráday-u. 36.	16
	Összesen	137

Nem kifejezetten cselédotthon ugyan, de mégis ide kell sorozni a »Magyar Egyesület a Leánykereskedés Ellen« kezelésében a VIII., Fiumei-út 4. szám alatt lévő 30 ágyas *Vidéki Nők Átmeneti Otthonát*, mely a vidékről feljövő, munkakereső leányok átmeneti elhelyezésére szolgál. Ezek túlnyomó része háztartási alkalmazottnak szegődik el. A csekélyszámú cselédotthon természetesen nem tudja befogadni a hajlékot kereső háztartási alkalmazottakat és sokan ágybérletbe, sőt menedékhelyekre szorulnak.

A háztartási alkalmazott és a munkaadó között felmerülő vitás ügyek elintézése elsőfokon a *rendőri büntetőbíróság* hatáskörébe tartozik. Budapesten másodfokon a polgármester, harmadfokon a belügyminiszter dönt. (1896. évi XXVI. t.-c.) Ezek a közigazgatási szervek csak az eléjük kerülő vitás ügyekben járnak el, a munkaadó és az alkalmazott között felmerülő kisebb surlódásokat nem küszöbölhetik ki. Szükségesnek látszanék itt egy olyan intézmény közbeiktatása, amely a szociális munkáshoz, illetve a gyárgondozónőhöz hasonlóan, közvetlenül foglalkozna a segítségre, tanácsra szoruló háztartási alkalmazottal. A cselédlátogatások kapcsán meghallgatná a panaszokat, megvizsgálná a körülményeket és igyekezne a súlyosabb viszályok keletkezését elhárítani. Különösen az egészen fiatal háztartási alkalmazottakra volna jó hatással ez az intézmény, hiszen ma minden 12-ik életévét betöltött leány kaphat cselédkönyvet, s ezek az egész fiatal, gyermek-

számba menő vidéki leányok, ha a munkaadójuk jóindulatát elveszítik, egészen egyedül, tanácstalanul maradnak a nagyvárosban.

A háztartási alkalmazottak az 1927. évi XXI. t.-c. 5. §-a értelmében *kötelező betegség és baleset esetére szóló biztosítás* alá tartoznak. Biztosításra kötelezettek öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére is, (1928. évi XL. t.-c. 8. §-a), de az utóbbi biztosítási kötelezettséget előíró törvény vonatkozó szakasza még nem lépett hatályba és ennek következtében *öregségi és rokkantsági járulékban nem részesülnek*, férjhezmenésük esetén pedig nem kaphatnak végkielégítést.

A 328.600/1928. B. M. számú rendelet 1. §-a szerint *elismerő oklevélre* és pénzbeli jutalomra lehet igénye minden olyan érdemes cselédnek, aki példás és hűséges szolgálatban legalább 25 évet töltött egy munkaadónál. Az elismerő okleveleket és a pénzbeli jutalmakat a belügyminiszter adományozza. Az elismerő oklevélért és jutalomért a munkaadónak kell folyamodnia Budapesten a főpolgármesternél benyujtandó kérvényben, aki a szolgálat hatósági igazolásával és erkölcsi bizonyítvánnyal felszerelt kérvényt javaslat kíséretében a belügyminiszterhez terjeszti fel.

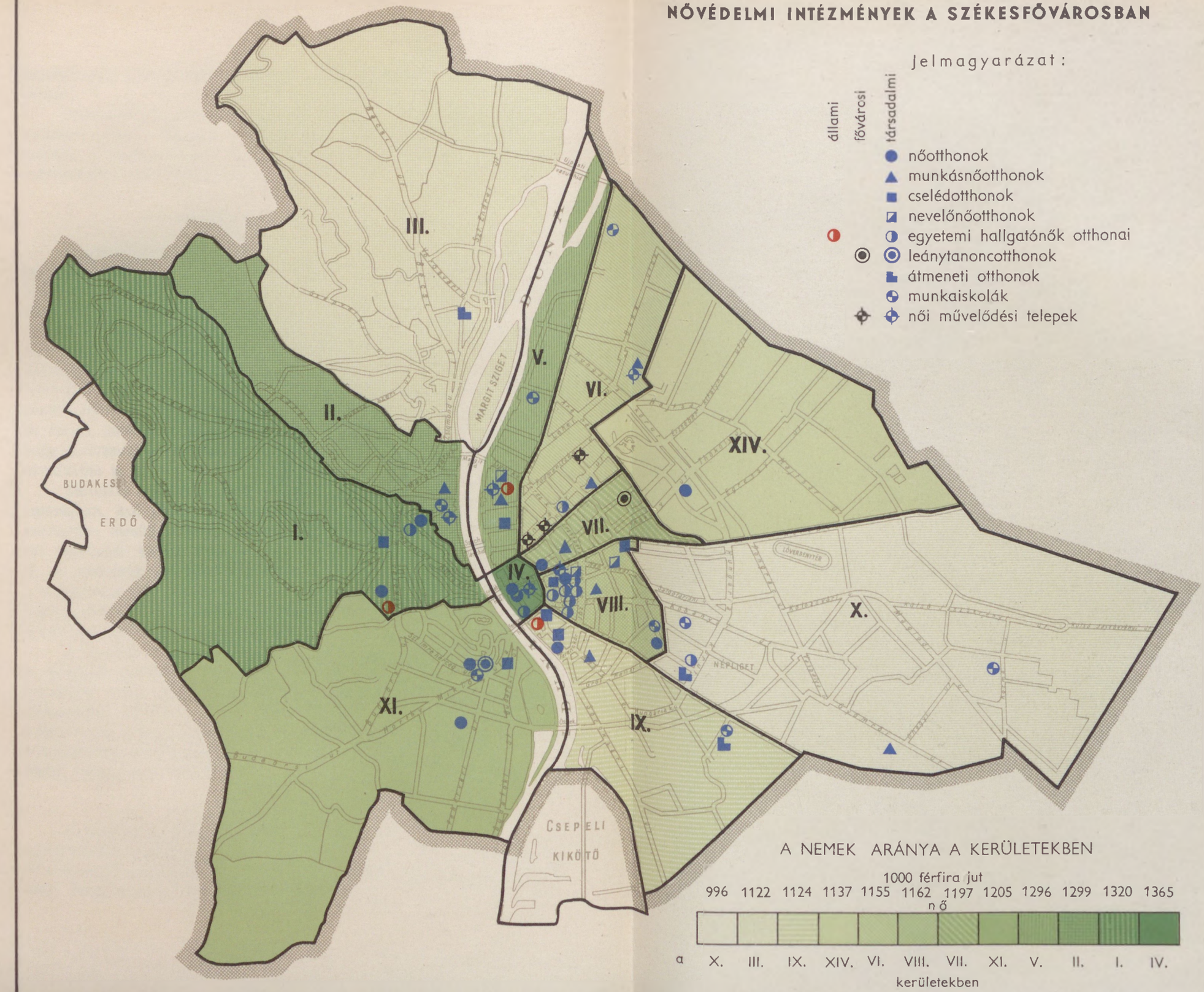
A főváros kezeli Rökk Szilárdnak a cselédek nevelésére, oktatására és erkölcsös cselédek jutalmazására rendelt 2000 pengős alapítványát, melynek évi kamatait felerészben a cselédek nevelésével és oktatásával foglalkozó egyesületek segélyezésére, felerészben pedig erkölcsös cselédek jutalmazására fordítja.

Hatalmas munkát végez a cselédügy egész területén a *Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége*. A szövetség a cselédek szabadidejének helyes felhasználása és oktatása érdekében művelődési telepeket létesített és »Szent Zita Kör«-öket szervezett.

A főváros kerületeiben 1936-ban 25 »Szent Zita Kör« működött, 1512 taggal. A körökben a Székesfőváros Népművelési Bizottsága által jóváhagyott munkaprogramm szerint ismeretterjesztő előadásokat tartanak, vallásos életre nevelik őket, de gondoskodnak szórakoztatásukról is bálok, ünnepségek, kirándulások rendezésével. A Zita Körökben 1936-ban 800 ismeretterjesztő és 850 valláserkölcsi előadást tartottak. A szövetség székházában háztartásképző tanfolyamot tart fenn, ahol a cselédek szakszerű képzésben részesülnek, (I. kötet 142. oldal) és főzőtanfolyamot is létesített. Otthonaiban legtöbbször teljesen díjtalanul ad éjjeli szállást és élelmezést a rászoruló állástalan cselédeknek. A példás magaviseletű, szorgalmas háztartási alkalmazottakat jutalmazásul és buzdításul, szolgálati idejüknek megfelelő elismerő oklevéllel és éremmel tünteti ki.

A Szent Zita Körhöz hasonló a Lórántffy Zsuzsánna Egyesület székházában szervezett »Márta Kör«, ahol vasárnaponkint háztartási alkalmazottak részére összejöveteleket tartanak s amellyel kapcsolatban a

NŐVÉDELMI INTÉZMÉNYEK A SZÉKESFŐVÁROSBAN

Barsy F. B.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

Székesfőváros Népművelési Bizottsága előadássorozatokat és tanfolyamokat rendez.

Cselédköröket szerveznek még a református és evangélikus egyházközségek mellett működő nőegyesületek is. A háztartási alkalmazott szellemi és erkölcsi nevelésével a különböző nőegyesületek leánykörei (lásd: a »Nőnevelés« című fejezetet) is foglalkoznak.

Kereső nők jóléti intézményei.

Jogszabályaink igyekeznek biztosítani, hogy a kereső nők a lehetőséghez képest megfelelő munkafeltételek között dolgozhassanak. Ezzel azonban még korántsincs megoldva a kereső nők szociális védelme. A nővédelem egyik legnehezebb kérdése a női munkabér problémája. Ma már sok olyan iparág van, ahol úgyszólván kizárólag nőket foglalkoztatnak. Az üzemek azonban a női munkást a férfi munkással szemben alacsonyabb munkabérkategóriába igyekeznek sorozni. A női munka értékelése körül elméleti téren is elkeseredett harc folyik. A radikális feministák egy csoportja a női munka teljes egyenrangúságának elismerése érdekében addig megy, hogy az összes nővédelmi intézkedések eltörlését kívánja, pedig kétségtelen, hogy a társadalom ezekről az intézkedésekről népvédelmi okokból sem mondhatna le.

Bármikép is dől el az elméleti viták sora, meg kell állapítanunk, hogy a valóságban, mai gazdasági rendszerünk a női munkát a férfimunkánál kevesebbre becsüli, s ennek eredményeként azonos munkacsoportokban a női munkabér kisebb a férfimunka bérénél. Ha a kereső nő a családban él, s a családnak más jövedelme is van, helyzete nem aggasztó. Ha azonban a létminimum alatt mozgó keresetéből önmagát kell eltartania, s főleg, ha családja eltartását kell vállalnia, csak a hatóság vagy a társadalom támogatása mentheti meg a pusztulástól.

A szociális nővédelem keretébe tartoznak azok a jóléti intézmények is, amelyek azoknak az egyedülálló nőknek támogatását vannak hivatva biztosítani, akik elsőrendű életszükségleteiket nem tudják keresetükből megszerezni. Ezekhez a jóléti intézményekhez sorozzuk a nőotthonokat, a kereső nők anyagi támogatását végző egyesületeket, szerveket, továbbá a kereső nők nyaraltatásával és üdültetésével, illetve egészségügyi védelmével foglalkozó intézményeket.

Nőotthonok.

A nőnépesség legelhagyottabb rétegét képezik azok, akik teljesen egyedülállók s amellett semmiféle keresetük nincsen, vagy a keresetük nem éri el a tengődési minimumot sem. Ezek a hatóság vagy a társadalom támogatását kénytelenek igénybevenni. A hatóságilag nyilvántartott ínségesek

közül 1936-ban 6834 egyedülálló nő volt. 1937. februárban 11.466 egyedülálló ínséges közül 7724 volt a nő. Ezeknek kb. 60%-a ágybérletben vagy albérletben lakott. Még nagyobb azoknak a magános nőknek száma, akik még nem szorulnak a szegénygondozás támogatására, de akiknek keresete a létminimum határát alig éri el. Az ilyen csekély jövedelem a nők igénytelenebb életmódja mellett sem elegendő arra, hogy a kereső nő rendes táplálkozást és egészséges lakást biztosíthasson a maga számára és így rendszerint kénytelen külterületeken albérletben vagy ágybérletben meghúzódni. De a jobb keresetű magános nőknek is, különösen ha fiatal leány, a rendesebb albérleti lakás sem nyujtja azt az életmódot, mely kifogástalannak mondható. Az albérleti lakás, az ágybérletről nem is beszélve, számtalan erkölcsi és egészségügyi veszélyt rejthet magában azáltal, hogy egy-egy lakásban egymásnak idegen, mindkétnemű lakók zsúfolódnak össze.

Az *albérletben és ágybérletben lakó nők* számáról és életviszonyairól, sajnos, újabb adataink nincsenek. Csupán 1927-ben (tehát még a gazdasági válság előtt) történt a székesfőváros tanácsának megbízásából egy statisztikai felvétel[1]) az al- és ágybérlőkről. A felvétel szerint a magános albérlőnők száma 5702 volt, az ágybérlőké 4915, azaz összesen 10.617. Foglalkozási megoszlásuk a következő volt.

Foglalkozás	Albérlő	Ágybérlő
Köztisztviselő és magántisztviselő, szabad foglalkozású	1.765	282
Ipari segédszemélyzet	1.646	1.755
Kereskedelmi segédszemélyzet	348	319
Közlekedési és közszolgálati segédszemélyzet	22	19
Közegészségügyi segédszemélyzet	107	84
Napszámos	278	1.201
Cseléd, kifutó	260	644
Egyéb	1.276	611
Összesen	**5.702**	**4.915**

Ezek az adatok magukba véve is eléggé megvilágítják az egyes foglalkozási csoportokban kereső egyedülálló nők szociális nyomorúságát (különösen ha az ágybérlők számát vizsgáljuk), de még kedvezőtlenebb képet kapunk, ha azt a férfiakéval szembeállítva vizsgáljuk. A szerző megállapítja[2]), hogy a magántisztviselők körébe, továbbá a tanügyi és közegészségügyi szolgálat körébe elhelyezkedett albérlő vagy ágybérlő nők száma meghaladja (néhol kétszeresen is) az al- és ágybérlő férfiak számát. Hasonló a helyzet a gyári munkásság, de még inkább a napszámosok és a cselédek és kifutók körében, főleg az ágybérlet tekintetében. A szerző szerint ez a megállapítás annál nagyobb súllyal esik latba, mert »a nőket csak a gazdaság-

[1]) Feldolgozta *Laky Dezső:* »Az albérlők és ágybérlők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten« c. művében. Statisztikai Közlemények 58. köt. 4. szám.

[2]) *Laky:* id. mű 164—175. old.

társadalmi elhelyezkedésüknek legalacsonyabb foka kényszeríti arra, hogy mint albérlők lakjanak« és »csak a durva szükség, a megélhetés eszközeinek minimális készlete az ok, amely ágybérlőt farag a nőkből.« Az utóbb bekövetkezett gazdasági válság ezeken az állapotokon még csak rontott, tehát a jelen helyzetet a nőkre nézve kedvezőtlenebbnek tekinthetjük.

Méltán nevezhetjük tehát fontos nővédelmi intézkedésnek a *nőotthonokat*, ahol a magános dolgozó nők olcsó bérért úgy erkölcsi, mint egészségügyi szempontból megfelelő lakást kapnak. A székesfővárosban fenntartott nőotthonok részint a fizikai, részint pedig a szellemi pályán dolgozó, egyedülálló nők részére adnak hajlékot. (Cselédotthonokat lásd külön táblázatban.)

Munkásnőotthonok.

Fenntartó neve	Címe	Férőhely	Megjegyzés
Budapest Józsefvárosi Katholikus Nőegyesület Otthona	VIII., József-u. 53.	16	lakás
Kammer Testvérek Textilgyár Otthona	X., Gyömrői-út 83/90.	110	«
Katholikus Dolgozó Leányok Otthona	V., Hold-u. 3.	20	«
« « « «	VI., Szt. László-út 26.	24	«
« « « «	VII., Wesselényi-u. 17.	20	«
Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egylete Otthona	II., Gyorskocsi-u. 23.	28	«
Országos Katholikus Nővédő Egyesület Otthona	IX., Bokréta-u. 3.	140	teljes ellátás
Fasori ref. egyházközség	VI., Király-u. 98/b	16	lakás
	Összesen	374	

Amint látjuk, a fizikai pályákon dolgozó munkásnők részére aránylag igen kevés nőotthon létesült. Ezeket is, egy kivételével, a nővédelmi egyesületek tartják fenn. Feltűnő, hogy a fővárosban, a sok textilüzem közül, csak egy tart fenn munkásnő-otthont, holott tudvalévő, hogy a textilüzemek túlnyomóan nőket foglalkoztatnak, s munkásjóléti intézményeik között elsőhelyen kellene megfelelő nőotthonokat létesíteniök. Az 1931. óta fennálló Kammer-gyári nőotthonban a gyárban dolgozó nők természetben kapnak lakást, fűtést és világítást, élelmezést pedig az épületben lévő étkezdében kapnak jutányos áron. Az otthont a Szociális Testvérek Társaságának egy tagja vezeti és a bentlakók részére előadásokat és ismeretterjesztő szaktanfolyamokat szervez. Hasonló a többi nőegyesületi munkásnőotthonok szervezete is.

A munkásnőotthonokhoz sorozhatók a *leánytanoncotthonok* is, amelyek 14—18 éves tanoncleányoknak adnak hajlékot, addig amíg felszabadulnak. Sajnos, a fővárosban ilyen még csak kettő van. Az egyiket a székesfőváros tartja fenn, VII. ker., Hernád-utca 46. szám alatt, 40 férőhellyel (lásd: I. kötet 248. oldal), a másikat a Szentimrevárosi Katholikus Egyházközség,

XI. ker., Horthy Miklós-út 25. szám alatt 22 férőhellyel. Ez utóbbi munkaiskolával kapcsolatos (l. o.).

A középosztálybeli *szellemi foglalkozású nők számára* is létesültek otthonok. Ezek egyrésze mint »úrinők otthona« emberbaráti intézmény, ahol kisjövedelmű, magános urinők kapnak lakást, vagy teljes ellátást mérsékelt díjazásért (havi 50—90 pengőért). Ide lehet sorozni az I. kötet 293. oldalán felsorolt egyetemi és főiskolai nőinternátusok egyrészét, melyek egyetemi hallgatónők mellett még nagyszámú tisztviselőnőnek és magánalkalmazottnak is hajlékot adnak.

Nőotthonok.

Neve	Címe	Férőhely	Megjegyzés
»Béke Leányotthon«	VII., Károly király-út 3/a	12	teljes ellátás
Bethánia Virágszövetség Otthona	IX., Albert-u. 17/b	9	« «
FÉBÉ otthon és leányinternátus	VIII., József-u. 4.	28	« «
Irgalmas Nővérek Hám János Otthona	IX., Ráday-u. 63.	15	lakás
Katholikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatónők Lisieuxi Szt Teréz Egyesület Otthona	I., Attila-u. 93.	17	«
Katholikus Tisztviselőnők Egyesületének Otthona	IV., Kossuth L.-u. 1.	14	«
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetségének Úrinők Otthona	VIII., Mária-u. 7.	20	teljes ellátás
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége Főiskolai Hallgatónők Otthona	VIII., Mária-u. 7.	16	« «
Szent Erzsébet Intézet Urinők Otthona	XI., Nagyboldogasszony-u. 12.	10	« «
Szent József Hospicium Egylet Otthona	IV., Kossuth L.-u. 1.	8	lakás
Szociális Missziótársulat Úrinők Otthona	I., Fery O.-u. 10.	10	teljes ellátás
Tanítónők Otthona	VIII., Orczy-út 6.	53	« «
Testvér Szövetség Otthona	XIV., Thököly-út 69.	20	« «
Budai Jótékony Nőegyesületek Úrinők Otthona	I., Úri-u. 38.	20	«
	Összesen	**252**	
Külföldi Nevelőnők otthonai.			
Home Suisse (Svájci Otthon)	V., Lipót-körút 15.	14	lakás
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége Német Nevelőnők Otthona	VIII., Mária-u. 7.	26	«
Deutsches Heim, Német Tanítónők és Nevelőnők Otthona	VIII., Tisza K.-tér 27.	24	«
	Összesen	**64**	
	Mindössze	**316**	

Ínséges helyzetben lévő nők támogatása.

Az ínséges helyzetben lévő nők támogatása már alig sorozható a nővédelem keretébe. A társadalmi jótékony szervek rendszerint nem tesznek megkülönböztetést a munkaképes és a munkaképtelen nők és férfiak között

és így pénz- és természetbeni segélyt nyujtó tevékenységük általános szociális védelem.

Mégis felsorolom e helyen azokat az egyesületeket, amelyeknek nővédelmi célkitűzése valószínűsíti, hogy segélyző tevékenységüknél elsősorban nővédelmi szempontok érvényesülnek. Ilyenek:

Budapesti Leányegyesület,
Budapesti Orthodox Zsidó Nőegylet,
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége,
Katholikus Tisztviselőnők,
Katholikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatónők,
Lisieuxi Szent Teréz Otthona,
Magyar Tanítónők Otthona,
Óbudai Izr. Nőegylet,
Országos Katholikus Nővédő Egyesület,
Pesti Izr. Nőegylet.

Kiházasítási alapítványok.

A kiházasítási alapítványok nővédelmi vonatkozása nyilvánvaló. Sajnos, a számuk nagyon csekély.

A főváros kezelésében hét kiházasítási alapítvány van, melyből évente 13 leány részesülhet különböző, 150 pengőtől 450 pengőig terjedő kiházasítási segélyben. Ezeken kívül van egy alapítvány nőcselédek kiházasítására, s ebből évente egy háztartási alkalmazott kap 387 pengő kiházasítási segélyt. A főváros által kezelt nővédelmi vonatkozású (kiházasítási és cselédvédelmi) alapítványok vagyona 44.600 pengő.

A kereső nők nyaraltatása.

A keresőleg dolgozó nők nyaraltatása szoros összefüggésben van a fizetéses szabadság ügyével. A szellemi pályán dolgozók előnyösebb helyzetben vannak, mert ott kialakult gyakorlat a fizetéses szabadság. Az iparban és kereskedelemben foglalkoztatott fizikai munkásnők szabadságügye, a tanoncok nyaraltatásának kivételével (lásd: I. kötet 230., 256—260. oldalak), még nincs rendezve.[1]) Az Országos Társadalombiztosító Intézet keretében nyaraltatott leánytanoncok számát az I. kötet 257. oldalán ismertettem. Megemlítem, hogy a főváros és a társadalmi gyermeknyaraltatási akciók kisebb számban, de szintén nyaraltatnak tanoncleányokat. A Katholikus Dolgozó Leányok Országos Szövetsége Fülén (Fehér m.) lévő otthonában (férőhelye 14) 60 munkásleányt nyaraltat napi 1 pengőért, átlag két hétig. Évközben vasárnaponkint kiránduló csoportokat szervez

[1]) Az 1937. évi XXI. t.-c. rendelkezik mindennemű fizetéses alkalmazott évenkénti fizetéses szabadságáról.

munkásleányokból és a budai hegyekbe viszi őket. Egy-egy csoportban 25—30 leány vesz részt. A villamosjegyeket a BSzKRt ingyen adja. A »The Save The Children Fund« angol misszió az általa fenntartott munkaiskolák növendékeiből és az ott végzettek közül évente kb 80 munkásnőt és 120 növendéket nyaraltat. Megemlítendő az »Emunah« tanoncleány védelmi akció nyaraltatása is a Bethlen-téri izr. hitközség kezelésében.

Tisztviselőnők üdültetésével foglalkoznak:

A Katholikus Tisztviselőnők Országos Egyesülete, melynek Balatonlellén van 48 férőhelyes üdülőtelepe.

A Magyar Keresztény Leányegyesületek Nemzeti Szövetségének Tihanyban 50 férőhelyes üdülőtelepe van.

Nyaraltatással foglalkozik még: a Katholikus Leányok Országos Szövetsége, a Pro Domo Egyesület, a Szent József Hospicium Egylet (vidéken) és a Fébé evangélikus diakonissza nőegylet (Remetekertváros), melynek a fővárosban I. ker., Hidegkúti-út 123. szám alatt van 10 férőhelyes üdülője.

Szegény sokgyermekes anyák nyaraltatását teszi lehetővé a Szociális Missziótársulat balatonboglári és csobánkai Missziós Telepein. Középosztálybeli leányok nyaraltatására a szikszói Bethánia Otthon, a csobánkai Missziós Telep és a balatonboglári üdülőtelep nyujt lehetőséget.

Végül e helyen is kell néhány szót szólnom a nők általános egészségvédelméről. Már említettem, hogy a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. t.-c. leventeintézmény életrehívásával gondoskodott a fiúifjúság egyöntetű testneveléséről, nem intézkedett azonban a leányifjúság testnevelése ügyében. Ennek ellenére a mai leánytársadalom erősen érdeklődik a női testnevelés kérdései iránt és a gyakorlatban is keresi a testnevelés, a sportolás lehetőségeit. Hiányzik azonban a kérdés törvényes rendezése és hiányoznak olyan női sportegyesületek, melyek a női testnevelés ügyét társadalmi súlyukkal is támogatják. A Fővárosi Népművelési Bizottság tanfolyamainak tagozataiban törekszik bevonni a helyes és megfelelő női tornát, amely a nő szervezetének speciális biológiai és fiziológiai feladatát tartja szemelőtt és speciális nőtornatanfolyamokat szervez munkásnők, ipari, kereskedelmi stb. alkalmazottak számára. Önálló női sportegylet egy van: az Olympia Dolgozó Nők Sportegyesülete (VII., Hernád-utca 45.) s így a sportolni kívánó nők csak az egyes nagyobb sportegyesületek női sportszakosztályaiban tömörülhetnek.

Nevelővédelem.

Társadalmunk érdeke, hogy a nőnevelés ügye a férfiak neveléséhez hasonlóan magas fokon álljon. Sajnos, a »nőnevelés« nevelésügyünknek mostoha gyermeke. A közfelfogás még a középosztálynál sem tartja szükségesnek, hogy a nők képzettek legyenek, az alsóbb rétegekben pedig a kötelező elemi iskolai oktatás után nagyrészük nem tanul tovább.

Az I. kötet 221. oldalán közölt kimutatás szerint a főváros 15—20 éves nőnépességének 72·3%-a nem jár semmiféle tanintézetbe, vagyis abban a korban, amikor szellemileg a legalkalmasabb arra, hogy előkészüljön az életben reáváró feladatokra, vagy mint munkás keresően dolgozik, vagy otthon segít a háztartásban. A fiatal leány, ha kereső munkára van utalva, kisegítő munkát vállal addig, amíg férjhez megy. Házastársi és anyai hivatásának ismereteit saját kárán, tapasztalataiból, vagy családja, ismerősei körében sajátítja el jól-rosszul. Ma azonban a háztartás vezetése sokoldalú ismeretet feltételező munka. A városi élet sokféle szükséglete mellett, a csekély jövedelmű család szociális helyzete függ a háziasszony tudásától és takarékosságától. A nő költi el a férfi jövedelmének körülbelül 80%-át, tehát a család életszínvonalát az asszony okossága, ügyessége és háztartási ismereteinek minősége határozza meg. Azt a tudást azonban, amelyre szüksége van ahhoz, hogy háztartását vezesse, gyermekeit gondozza, nevelje, meg is kell valahol szereznie.

Sajnos, »nőnevelésügyünk« programmjából hiányzik a családi életre való nevelés. Nem találjuk ezt meg sem a leánygimnáziumok, sem a főiskolák, sem a közvetlenül kereső pályákra előkészítő ipariskolák és kereskedelmi iskolák tantervében. Ennek következménye, hogy a mai leány sokszor nem képes ellátni a családi otthon feladatait és fizikai, erkölcsi igényeinek irányítását. A leányközépiskolák tananyaga, az iskolai élet célkitűzései, módszerei csaknem kizárólag fiúk részére készültek. E mellett a nőiskoláknak a kenyérkeresetre való előkészítésre irányuló munkája körül is baj van. A tanárnői és tanítónői pályán túltermelés következtében alig boldogulhat a kenyérkeresetre utalt leány. A kereskedelmi iskolák kereskedők helyett irodakisasszonyokat nevelnek, a nőipariskolák pedig egyoldalú szakképzésükkel nem rokonszenvesek a középosztály előtt. Már pedig a magyar társadalom jövője függ attól, hogy leányifjúságát helyesen neveli-e.

Különösen nehéz a helyzete annak a nőnek, akinek háztartása vezetése mellett kenyeret is kell keresnie. A kereső munkát vállaló nőnek kettős feladatot kell ellátnia és e kettős feladatnak kellene megszabni a nőnevelés kettős irányát. A nőt elsősorban a feleség és az anya hivatásának teljesítésére kell nevelni, de biztosítani kell számára a kenyérkereső pályákon való elhelyezkedés lehetőségét is, vagyis a szakképzettséget is el kell sajátítania, s e mellett általános műveltségének fokozását sem szabad elhanyagolni. A mai leányiskolák típusai még nem oldották meg megfelelően a nőnevelésnek eme feladatait, nem is beszélve arról, hogy a szegényebb népréteg leánygyermekei az írás, olvasás elemi ismeretén túl, amit a tanköteles korban elsajátítanak, más képzésben alig részesülnek. Az elemi iskolákból kikerülő, de még a gyári munkában el nem helyezkedett fiatal ipari munkásnők csoportja különösen elhanyagolt rétege a leánytársadalomnak. Ezeknek a szociális gondozás mellett nevelővédelemben való részesítése, szellemi és erkölcsi

fejlődésük szempontjából különösen fontos lenne, mert ez erős bástyája volna a fiatalkorú bűnözéseket és a prostituciót megelőző küzdelemnek is.

A leánynevelés ügyét fővárosunkban a polgári, a középfokú, közép- és szakiskolák szolgálják. Tájékoztatásképen röviden ismertetem a középfokú leánynevelés fejlődésének történetét:

1855-ben nyilt meg az első magyarországi tanítóképző intézet, az angolkisasszonyok kétéves, németnyelvű, pesti preparandiája. Az Országos Nőképző Egyesület Veres Pálné kezdeményezésére 1868-ban létesítette az első magyar, magasabb képzettséget nyujtó leányiskolát (ma »Veres Pálné« leánygimnázium). Az 1868. évi XXXVIII. t.-c. szervezte meg a polgári leányiskolákat. 1873-ban az állam felállítja a polgári leányiskolák tanítónőinek képzésére az Erzsébet-nőiskolát. 1875-ben nyílik meg az első állami felsőbb leányiskola (ma ebben az épületben van a VI. ker. Mária Terézia-leánygimnázium). 1914-ben létesült az első katolikus leánygimnázium (Sophianum), 1919-ben az első izraelita és 1920-ban az első protestáns leánygimnázium. (Baár-Madas.) Az 1926. évi XXIV. t.-c. az első magyar leányközépiskolai törvény.

Nem kívánom itt érinteni a nők felsőbbfokú képzését, de megemlítem, hogy a magyar egyetemekre 1896-ban vettek fel először nőhallgatót. A 63.000/1927. V. K. M. számú rendelet kizárja a nőket a tudományegyetem hittudományi, jog- és államtudományi karáról, a műegyetem mérnöki, gépészmérnöki, vegyészmérnöki osztályáról, a közgazdasági karon a közgazdasági, közigazgatási és külügyi szakról.

Budapesten 1936-ban 37 leánypolgári, 21 leánygimnázium, 6 női felsőkereskedelmi, 11 női kereskedelmi szaktanfolyam, 7 tanítóképző- és 2 óvónőképző intézet, 7 női ipariskola, 21 női ipari szaktanfolyam, 6 szakirányú iparostanonc és 1 női kereskedőtanonc iskola volt. Van a fővárosban ismétlő népiskola is, ezek a községi továbbképző gazdasági, háziipari és háztartási népiskolák, melyek közül 22-ben a kötelező elemi oktatás alól kikerült leányokat csak heti 2 órában oktatják háztartási és gazdasági ismeretekre és kézimunkára, ami igen kevés ahhoz, hogy e téren komoly eredményeket lehessen elérni. Igen fontos feladatnak tartom az ismétlő leányiskolák átszervezését. Az ismétlő iskolákban a legszegényebb néposztály leányai kerülnek. Szüleik legtöbbször részint elfoglaltságuk, részint egészen alacsony értelmi és erkölcsi színvonaluk miatt nem törődnek velük. A naponta 3 órán keresztül foglalkoztatott leány ideje legnagyobb részét csavargással, vagy más káros módon töltheti. Az ismétlőiskolák munkaiskola jellege helyes tantervvel, megfelelő beosztással és a napközi otthon ellátásával és felügyeletével ennek a leánytömegnek legnagyobb részét a züllléstől mentené meg. E mellett ilymódon több állástalan tanítónő is kenyérhez juthatna. Az átszervezéssel felmerülő költségek nagy része csak látszólagos lenne. Ennek a leánycsoportnak a támogatása ínséges helyzetük miatt egyébként is a hatóság feladata. Ezek az áldozatok azonban a támogatás szervezetlensége és helytelen módja miatt

eredménytelenek maradnak, illetve újabb anyagi megterhelést rónak a hatóságra akkor, ha a magára hagyott leány a társadalom legselejtesebb rétegéig sodródik, ha munkakerülővé lesz, bűnözővé válik.

Nem kevésbé fontos a polgári iskolai leányok számára összeállított tananyag revidiálása is. A polgári iskolába járó tanulók között a leányok túlsúlyban vannak és ez is egyik indok arra, hogy a polgári iskolákban felállítsák a napközi otthonokat, ahol a leányoknak a női hivatás ismereteinek elsajátítására is alkalmuk lenne. Meg kell azonban állapítani, hogy pedagógusaink is tudatában vannak leánynevelésünk hiányosságainak. Erre mutat az a törekvés, amely az átszervezés érdekében már is megnyilvánult.

Az elemi iskolákban a leánytanulók száma körülbelül egyenlő a fiútanulókéval. A középfokú tanintézetekben azonban a nőtanulók száma, néhány szakiskolát kivéve, kevesebb. A gazdasági és polgári iskoláktól kezdve a főiskoláig bezárólag az összes nőnépességnek körülbelül 7%-a nyer ezekben a tanintézetekben oktatást, míg a férfinépességnek 11·4%-a. A tanítóképzőintézetekben azonban az összes tanulók 87%-a nő.

A főváros a X. ker., Maglódi-út 8. szám alatt külön gazdasági és háztartási iskolát létesített, ahol a középiskola 4 osztályát végzett 15—20 éves eán y okat gazdaasszonyokká képezik, hogy háztartást, kisebb kertészetet, gazdaságot önállóan tudjanak vezetni. Az iskola az elméleti képzés mellett a növendékeket a gazdasági és háztartási ágakban gyakorlati munkára is kötelezi. Hasonló célt szolgál a községi háztartási irányú továbbképző tanfolyam, a IV. ker., Prohászka Ottokár-utca 6. szám alatt és a Szent Ferencrendi Mária Missionáriusnők kézimunka és háztartási továbbképzője is. (XIV., Hermina-út 21.)

Külön megemlítem Amizoni Károly internátussal egybekötött országos magyar nőnevelő intézetét (XIV., Amerikai-út 96.), amely újszerű nevelő módszerrel igyekszik elősegíteni a gazdasági irányú nőnevelést. A Ranolder-intézet (IX., Thaly Kálmán-utca 23.) 1937. év október havában nyitotta meg új nőipari és háztartási felső leányiskoláját, amely szintén komoly lépés a modern leánynevelés kérdésének gyakorlati megoldása felé. Az intézet a Klára Gyermekotthon Egyesülettel karöltve létesítette új jellegű középiskoláját, amely általános műveltséget is ad, de nevelő programmjának gerince az, hogy a leányokat kenyérkeresetre képesítse és a családi életre előkészítse.

A Fővárosi Népművelési Bizottság tartja fenn a »kisanyák iskolája« évenkint ismétlődő tanfolyamát (VI., Nagymező-utca 1.), mely a fiatal leányok egészségügyi és pedagógiai képzését a leendő anyai hivatásra való előkészítését célozza és pótolni kívánja a tanulmányokban mindazt, amit az iskola egészségügyi és szociális kultúrában elhanyagol.

A nők szociális munkára való képzése.

A szociális munka manapság egyre fejlődik. Munkaterületei specializálódnak és különleges szakképzettséget igényelnek. A szociális munka fejlődése a nők számára egyéniségüknek megfelelő munkakört és munkaalkalmat biztosít. A csecsemővédelem, az általános egészségvédelem, a gyermekvédelem, a szociális népgondozó telepek vezetése, a patronage munka, a gyárak és üzemek munkásságának gondozása stb. mind olyan tevékenység, melyekben a kellő szakképzettséggel rendelkező nők kiválóan megállják helyüket.

A szükséges képzettséget ma a különböző intézmények és egyesületek által fenntartott tanfolyamok igyekeznek megadni. A tanfolyamot rendező egyesület azután természetesen saját céljainak megfelelően igyekszik összeállítani a tananyagot. Sajnos, ezek a tanfolyamok jószándékú magánkezdeményezések, s hiányzik az egyeséges szellemi irányítás. Ezt a hiányt óhajtja pótolni a »Szociális Akadémia«. A Szociális Akadémia programmja szerint feladatának tekinti a nők sajátos kultúrteljesítményeinek kimüvelését és előmozdítását és szociális továbbképző tanfolyamok létesítését is. (Lásd ott.)

Védőnőképző iskolát tart fenn a Magyar Vöröskereszt Egylet, az Országos Stefánia Szövetség, a Fehérkereszt Egylet, a Pesti Izraelita Nőegylet, a m. kir. Állami Gyermekmenhely és a m. kir. Állami Közegészségügyi Intézet. A nők szociális képzését szolgálják a Szociális Missziótársulat, a Magyar Vöröskereszt Egylet, a Szociális Testvérek Társasága (Katholikus Női Szociális Képző), a Pesti Izraelita Hitközség, az Országos Izraelita Patronázs Egyesület és a Budapest Székesfővárosi Népművelési Bizottság (Gyárgondozónői tanfolyam) sorozatos előadásaik és tanfolyamaik útján.

A népművelés nővédelmi feladatai.

Hivatalos nőnevelésünk nem fordít fokozottabb figyelmet a női feladatok ellátásához szükséges ismeretek megszerzésére. Ezen hiányok pótlása a népművelés feladata. Nem kívánom e helyütt sem az iskolánkívüli népművelés célkitűzését és feladatköreit, de még a speciális női népművelés — természetszerűen annak alárendelt — sajátos feladatköreit sem ismertetni, hanem e fejezet szellemének megfelelően elsősorban a nevelői védelem szempontjából vizsgálom azt. A női népművelés feladata a nők kultúrájának terjesztése, elmélyítése. Ezt a feladatot a fővárosban a Székesfővárosi Népművelési Bizottság és a szociális, kulturális célkitűzésű nővédelmi társadalmi egyesületek látják el.

A Székesfővárosi Népművelési Bizottság munkája. A Székesfővárosi Népművelési Bizottság is tudatában van a nőnevelés mai hiányainak s ezért népművelő munkájában tág teret hagyott a női népművelésnek. Az 1935—36. évben tartott 7387 népművelési előadásból 227-et a leányiparostanoncok,

1862-t a munkás- és kispolgári leányok, 1750-et a cselédek és munkásnők, 533-at a szülők, illetve főként az anyák részére tartott.

A fővárosi női népművelés hozzáférhetővé teszi minden nő számára mindazon ismeretek megszerzését, amelyek *a)* speciális női hivatásának ellátásához, *b)* kenyérkereső munkájának szakszerűsítéséhez, *c)* társadalmi feladatainak és kötelességeinek teljesebb ellátásához szükségesek, — amely ismereteket iskoláztatás, vagy egyéni továbbművelésének keretében nem tudott megszerezni s mely ismeretek birtokában észszerűbben, talán kultúráltabban is tudja ellátni a reáváró feladatokat. Az ismeretanyag nagyjából a következőképen tagozódik: *a nemzeti kultúra*, nemzeti élet leglényegesebb jelenségeinek ismertetése, különös tekintettel a nő szerepére a kultúra megőrzése és átadása szempontjából — ezzel is szolgálva a nemzeti kultúrközösségbe való belekapcsolódást. Az *állampolgári ismeretek* — a nő speciális jogai, a családra és a gyermekre vonatkozó törvények ismerete stb., stb. A *háztartás* mint üzem szervezésére, fenntartására, irányítására vonatkozó elméleti és gyakorlati ismeretek, a *családi élet*, a családi közösség kialakítását szolgáló tényezők ismertetése, ugyancsak elméleti és gyakorlati szempontból. *Egészségügyi ismeretek* (a női élet egészsége, a változó életszakaszok, élet és egészségtan, a női munka higiéniája, a családi élet higiéniája, háztartás higiéniája, gyermekegészségügy, házi betegápolás és első segélynyujtás stb., stb.). *Nevelésügyi ismeretek* (a gyermek fejlődési szakaszai s az ennek megfelelő nevelésügyi teendők, otthoni gyermekfoglalkoztatás, szabadidő felhasználás, a gyermek és az ünnep stb., stb.) a női munka fejlődéstörténete, a női kultúrát előbbrevivő asszonyok alakjainak ismertetése stb., stb.

A fővárosi Népművelési Bizottság megfelelő intézmény és szakirodalom híján maga készít pályaszociográfiákat előadások számára, hogy a női életpályákat a nagyközönséggel ismertesse, felhívja a figyelmet az új női munkaterületekre s amennyiben az erre irányuló képzés intézményesen biztosítva még nincs, legalább az ideiglenes megoldást szorgalmazza (különböző irányú szociális tanfolyamai, játszótéri vezetők tanfolyamai, gyárgondozónői tanfolyam stb., stb.).

A megfelelő elméleti háttér és megfelelő kutató munka hiánya készteti a Bizottságot arra is, hogy különös gondot fordítson a fővárosi nőtársadalom különböző rétegei élet és kultúrszínvonalának megismerésére és megismertetésére. Hasonlóképen nagy jelentőségű népművelési feladat a szabadidő helyes irányú felhasználását biztosító alkalmak megszervezése a magános nők, a társadalmi közösségben sehová sem tartozó nők, de a családi közösség egésze számára is. Az ily irányú szórakoztató tevékenység vezetőinek és irányítóinak kiképzése is a fővárosi népművelés feladata.

Át meg átszövi a szociális munka majd minden ágát is a női népművelési tevékenység. Csak a legintenzívebb szociális és népművelő munka megtestesülésében, a settlementek keretében mutatok rá a női népművelés fontos-

ságára (gyermekcsoportok, kis- és nagyleánycsoportok, munkásnőklubok, anyák körei, családi délutánok stb., stb. egyike sem nélkülözheti a népművelési munkát).

Mind e feladatok megoldása nem képzelhető el *egy hivatal* keretében. Így a fővárosi népművelés elsődleges feladata a meglévő intézményekkel való kooperáció s a különböző munkák beállítása a közös célkitűzés szolgálatába. Feladata a népművelésnek a főváros területén szerteágazó, sokszor egymásról mit sem tudó — kulturális célkitűzésű — női alakulatok összefogása, munkaterületeik kölcsönös megismertetése, az ebből fakadó racionálisabb munkamegosztás szorgalmazása és előmozdítása, a közös munkaproblémák megvitatása és a bevált módszerek ismertetése.

A háztartási alkalmazottak továbbképzését, az iparostanoncleányok, a munkásleányok és asszonyok, a középosztály leányai és asszonyai, az anyák és szülők számára rendezett előadásokat, tanfolyamokat mindenkor az illetékes társadalmi tényezők bevonásával, velük karöltve szervezik meg, s a Bizottság jóformán csak ott végez saját hatáskörében önálló szervezőmunkát, amely munkaterületen megfelelő társadalmi alakulat nem működik.

A fentiek alapján az egyesületekkel karöltve szervezi meg a legkülönbözőbb népművelő akciókon kívül *női népművelési telepeit* is. A munkásnők számára kettőt a Katholikus Dolgozó Leányokkal karöltve, háztartási alkalmazottak számára hármat a Katholikus Háziasszonyokkal karöltve, női elméleti telepét az Országos Stefánia Szövetséggel karöltve, háztartási telepét a Székesfővárosi Gázművekkel karöltve állította fel a népművelés s mindössze kettőt szervezett meg csak önállóan a most működő *kilenc női művelődési telep* közül. E telepek elsősorban a női kultúra elmélyítését, továbbépítését és kiterjesztését szolgálják. Természetes azonban, hogy a felsorolt és speciálisan nők számára felállított telepeken kívül a főváros területén működő művelődési telep majd mindegyikének programmján találunk nők számára rendezett tanfolyamokat és előadássorozatokat, de a fővárosi népművelődés egyéb akcióinál is (kirándulások, múzeumlátogatások megszervezésénél) tekintetbe és figyelembe veszi a kultúrára vágyó nőtársadalom igényeit.

A serdülő leányifjúság nevelővédelme.

A női népművelés legfontosabb feladata azoknak továbbképzése, művelése, akiknek iskoláztatása korán befejeződött és így erkölcsi, szellemi műveltségük hiányos. Ma is az iskolából kimaradt, de a gyári munkában még el nem helyezkedett 12—14 éves leányok és a 14—18 éves gyári munkásnők és kisipari alkalmazottak vannak kulturális szempontból is a legjobban elhanyagolva.

Ezeknek a serdülő leányoknak továbbképzése, szellemi gondozása különleges eszközöket kíván. A legbeváltabb eszköz, a jólszervezett népművelési tanfolyam, leányklubok létesítése és a munkaiskola.

Az intenzív szellemi és erkölcsi gondozásnál alig lehet elhatárolni, hogy meddig tart a népművelés és hol kezdődik a szociális gondozás, amely a komoly népművelő tevékenységnek szükségszerű kiegészítője. Ezért az egyesületek által szervezett tanfolyamok vezetői rendszerint környezettanulmányokat végeznek hallgatóik között és igyekeznek a vezető és hallgató között a szociális gondozás útján közvetlen kapcsolatot is kiépíteni. Ez azután a népművelési munka eredményességét is fokozza és tanuságot tesz azon felfogás mellett, amely egyre határozottabb formában követeli a népművelési munkának és a szociális gondozásnak összekapcsolását a szociális telep, a settlement keretében.

A leányklubok testvéri közösségek, ahol lehetőleg egykorú és hasonló foglalkozású leányok találkoznak. Az ifjúsági mozgalmak eszközeivel felépített közösségi élet módot ad a szociális, kulturális és erkölcsi nevelésnek önnevelés útján való elmélyítésére. A klubok tagjai a jól megválasztott vezető személyében megtalálják azt, akihez gondjukkal, bajukkal, örömükkel fordulhatnak, a tagokban pedig a társakat, s a közösséghez való tartozás érzését. A klubok az egyesületek otthonaiban tartják meghatározott hétköznap esti és vasárnapi összejöveteleiket. A leányklubok nevelőmunkája valláserkölcsi alapon nyugszik s ezért elsősorban a felekezeti nőegyesületek fejtenek ki intenzív munkát a leányklubok szervezése és fejlesztése érdekében.

Társadalmi egyesületek és szervek nevelővédelmi munkája.

E téren is elsősorban a felekezeti nővédelmi egyesületek fejtenek ki figyelemreméltó tevékenységet, s ezek között is kimagasló a Szociális Misszió-társulat munkája. A társulat 1925-ben szervezte meg önálló ifjúsági, illetve leányvédelmi mozgalmát, amelynek célja a modern magyar szociális leánytípus kitermelése az önnevelés eszközeivel. Budapesten 24 ifjúsági csoportba szervezte a 16—24 éves fiatal leányokat. Klubjaiban foglalkozik gyári és középosztálybeli leányokkal, akiket testvéri együttérzésre nevel. Nagytestvér mozgalmában a gyári munkásleányokkal, kistestvér mozgalmában a gondozatlan gyermekkel egyénien foglalkozik. Négy munkavonalon igyekszik célját megvalósítani: *a)* önképzés, önnevelés, *b)* szociális iskola, nyári tanfolyam stb., *c)* gyakorlati szociális munka, *d)* üdültetés, szórakoztatás útján.

A Szociális Misszió-társulaton kívül 24 leánycsoportja van Budapesten a Katholikus Leányok Országos Szövetségének, 2 a Szociális Testvérek Társaságának, 20 a Katholikus Dolgozó Leányok Egyesületének és 6 a Magyar

Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetségének. Ezeken kívül leánykört tartanak fenn még a következő egyesületek:

Budapest Józsefvárosi Katholikus Munkásnő Egyesület,
Budapesti Keresztyén Leány Egyesület,
Budapesti Orthodox Zsidó Nőegylet,
Emunah; a Hit, tanoncvédelmi akció,
Evangélikus Leányok Egyesülete,
Lorántffy Zsuzsánna Egyesület,
Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége,
Országos Katholikus Nővédő Egyesület,
VIII—IX. ker. Izr. Nőegylet,
V. ker. Izr. Nőegylet,
Protestáns Leányegyesület,
Protestáns Nőszövetség,
Katholikus Nővédő Egyesület,
Központi Katholikus Legényegylet (Napsugár leányklubja).

A csoportok legtöbbje a főváros Népművelési Bizottságával karöltve, a már említett klubmunkán túl, heti összejöveteleik keretében a gazdasági, kulturális és társadalmi élet őket érdeklő vagy érintő időszerű kérdéseit is megbeszélik.

Cselédképzéssel és a nők háztartási és családi nevelésével a Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége foglalkozik. Népművelési szempontból főzőtanfolyamai, főzőversenyei, Zita-körei, háztartási kiállításai említendők.

Főző-, varró- és továbbképző tanfolyamokat tartanak még fenn:
a Katholikus Leányok Országos Szövetsége,
a Magyar Katholikus Nőegyletek Országos Szövetsége,
a Lorántffy Zsuzsánna Egylet,
az »Emunah-«, a Hit, tanoncvédelmi akció.

A munkaiskolák. A munkaiskola célja a 12—15 éves serdülő leányt a szociális felelősségtudat és felelősségvállalás szellemében a gyári munkásnő életére nevelni. Míg egyrészt kifejleszti képességeiket a munka szempontjából (ügyesség precizitás, gyorsaság, minőségérzék), másrészt testben és lélekben megerősíti növendékeit, hogy később leküzdhessék a gépesített iparnak a munkás lelkét tompító hatását. A civilizáció magasabb fokára emelve a jövendőbeli munkásnőt, elősegíti a magyar ipar színvonalának emelkedését is. A leányok a munkaiskolában önkormányzati szellemben magyaros kézimunkákat készítenek, munkabért kapnak az egyes darabokért, maguk

állapítva meg, hogy mennyit érdemelnek. Az iskola a magyar ipartörténet és honismeret tárgykörében való elméleti tanfolyamokon igyekszik felkelteni növendékeiben a magyar munkásnő nemzeti öntudatát. Torna, ének, rajztanítás készíti elő őket a szabad idejük megfelelő felhasználására.

A munkaiskolákat nálunk a The Save the Children Fund (Brit gyermekmentő alap, amelyet Angol Misszió néven ismernek) honosította meg 1920-ban. Az első években részt vett az általános nyomorenyhítő akcióban is, több mint 100.000 angol font (2½ millió pengő) adománnyal. 1920 és 1923 között kilenc munkaiskolát nyitott, melyek közül a későbbi években kettő megszűnt, ötöt helyi szervek vettek át, Újpest és Kispest városa, a Budapesti V. ker. Általános Közjótékonysági Egyesület (V., Vág-utca 12.), a budai Margit Mária kongregáció (II., Donáti-utca 46.), az Állami Gépgyárak (X., Delej-utca 49—59.). Az Ecseri-út 4/a sz. és a Rozgonyi-utca 2. sz. alatt lévő iskolákat megtartotta a Misszió. Ezekben fejlesztette ki a tanfelügyelőség ellenőrzése alatt munkásnevelő módszereit. 1935 óta újabb hét kis munkaiskolát nyitott, kettőt közülük a fővárosban, a Szociális Misszió Kozmaúti telepén és a Madarász-utcai népgondozó telepen.

A munkaiskolák növendékei ebédet, szükség esetén reggelit is kapnak. Az élelmiszerek nyersanyagát részben a főváros adja. A fővárosi tüdőgondozókban és az iskolai fogorvosi rendelőkben megvizsgálják és szükség esetén kezelik őket. Szemüvegekről, gyakran gyógyszerről is az Angol Misszió gondoskodik. A rászoruló gyermekeket ruhaneművel látja el részben maga a Misszió, részben az iskolanővérek és a Magyar Vörös-Kereszt szociális osztálya. Nyaranta üdülésben részesülnek a növendékek .A nyaralás költségeit báró Kornfeld Móricné, a budapesti leányok útiköltségét pedig a főváros fedezi.

Az iskola 15 évet betöltött növendékeit munkába helyezi, körülbelül 150 leányt évente és továbbra is fenntartja velük a kapcsolatot. Esti tanfolyamait, melyeket az iskolánkívüli Népművelési Bizottság tart fenn, 100—120 fiatal munkásnő látogatja rendszeresen. Irodalmi, történelmi, kultúrtörténeti, egészségügyi, női elméleti és gyakorlati tanfolyamok váltakoznak a programmban. Hetenkint kétszer az úgynevezett Koszorú délutánokon 30—40 munkásleány szórakozik, társasjátékkal, tánccal, énekkel, beszélgetéssel, volt tanítónőik irányítása mellett.

A két budapesti iskolát a főváros évente körülbelül 3000 pengő értékű élelmiszerrel támogatja, viseli a Rozgonyi-utca 2. sz. alatt levő iskola házbérét és fűtés-világítási költségeit. Az állam fizeti a beosztott tanítónők egyrészét. A többi, körülbelül évi 30.000 pengő költség az Angol Missziót terheli. Ennek nagyobb részét havi hozzájárulásképen londoni központja küldi, a többi a Misszió tulajdonát képező ház jövedelme, évente rendezett vására és más adományok fedezik.

A fővárosban levő munkaiskolák a következők:

Fenntartó	Címe	Növendékek átlagszáma
1. The Save the Children Fund	VIII., Rozgonyi-u. 2.	45 leány
2. « « « « «	IX., Ecseri-út 4/a	140 «
3. « « « « «	X., Kozma-út 7—9.	30 «
4. « « « « «	VI., Madarász-utcai lakótelep	30 «
5. Budai Szent László-árvaház	II., Donáti-u. 46.	40 «
6. Bp. V. ker. Ált. Közjótékonysági Egyesület ...	V., Vág-u. 12.	48 «
7. M. Kir. Állami Gépgyár	X., Delej-u. 49—50.	50 «
8. Szent Imre-városi Kath. Karitász	XI., Horthy M.-út 25.	22 «
	Összesen	405 leány

A munkaiskolák száma még igen kevés — amint már említettem, pedig ez az iskolatípus válthatná valóra azokat a követelményeket, amelyeket az alsóbb népréteg leányainak nevelésében feltétlenül meg kellene valósítani.

A leánycserkész mozgalom.

A leánycserkészet az iskolába járó leányifjúság testi és lelki nevelésének azon hiányait igyekszik pótolni, amelyeket az iskola mai tanítási rendszere nem adhat meg. A *Magyar Cserkészleány Szövetség* (VIII., Práter-utca 15.) fontos hivatást tölt be a leánynevelés terén. A fiúkat a cserkészmozgalom már a háború előtti időkben cserkész szervezetbe egyesítette. A leány tanulóifjúságnak hasonló szervezetbe való tömörítését az előítélet sokáig késleltette.

A leánycserkészet 1920 óta áll fenn. A fiúcserkészetnek csupán az eszméjét vette át, szervezetében és munkamódszereiben azonban a női lélekhez és a női hivatáshoz igazodott. Ezért a cserkészleány szövetség munkáját a fiú cserkészszövetségtől függetlenül végzi. Célja, hogy a leánynemzedéket jellemes, életrevaló, testben és lélekben egészséges honleányokká nevelje. A nevelési munka gerince a jellemnevelés, ennek legfőbb eszköze az önfegyelmezés és a leányoknál különösen nagy szerepet játszó érzelmi élet fegyelmezése. Az önfegyelmezés eszközei: a cserkészfogadalom és a 10 cserkésztörvény megtartása, napi jócselekedet gyakorlása, napi önvizsgálat, heti erénygyakorlat és mindenekfelett igazi, elmélyülő vallásos élet. A nevelőmunka fontos része a gyakorlati életre való nevelés, amely hármas feladatot tűz a cserkészleány elé: az anyai, a háziasszonyi és a kenyérkereső hivatásra való előkészítést.

A leánycserkészet kötelező próbáira való előkészülés keretében a leánycserkészek elsajátítják a mindennapi életben legszükségesebb kézimunkákat, főleg a varrásnak ismeretét, a háztartásban előforduló munkálatok,

a gyermek- és betegápolás (első segélynyujtás) alapismereteit. A felserdült cserkészleánynak külön próbára is kell készülnie, amelyen a főzés, takarítás, mosás, vasalás, otthonrendezés, gyermekgondozás, vendéglátás, természetfigyelés, idegenvezetés, turisztika gyakorlati és elméleti ismereteiről kell tanuságot tenni. A női sportokat, kirándulást, tornát a leánycserkészet csak olyan mértékben gyakorolja, amennyiben az a női testalkatnak megfelel.

A leánycserkész munkának három fokozata van: 6—12 évig a kisleánycserkészek, »az otthon tündérkéi«, 12—16 évig a tulajdonképeni cserkészleányok, 16 (18) évtől az úgynevezett »nagycserkészleányok«. A nevelés mindegyik fokozatban az egyes csoportok lélektani fejlettségéhez igazodik. A »tündérke-munka« célja, hogy a 6—12 éves leányokat előkészítse a tulajdonképeni cserkészmunkára.

A leánycserkészek csapatokra oszlanak. A csapatok az iskolai tanulók, ifjúsági egyesületek tagjaiból alakulnak. Csapatokat szervezhet minden neveléssel foglalkozó erkölcsi testület, iskola, egyház, vagy egyesület, de lehetnek szabad csapatok is. Egy csapat legalább 28 tagból áll, amely 6—8 tagból álló családra oszlik. Minden csoport és minden család élén egy-egy vezető áll. A cserkészleánycsapatok a cserkészotthonokban működnek, amelyekben hetenkint két-három óra keretében a vezetők irányítása mellett cserkésznevelésben részesülnek. A cserkészleánynevelés gyakorlati tere a nyári táborozás. Ez vagy falusi házakban történik, vagy külön telepeken.

A szövetségnek két telepe van. Az egyik Balatonszárszón, tíz holdnyi bérelt területen, megfelelő épületekkel, a másik Szépvölgyben, egy 44 személyes táborház, melyet a főváros adományozott. A táborozás ezidő szerint nehézségekbe ütközik, mert a leánycserkészet kisebb társadalmi támogatásban részesül és így rendszerint a táborozás összes költségeit a leánycserkészeknek kell viselniök. Egy-egy leányra kéthetes üdülésnél 24 pengő táborozási és útiköltség esik. 1936. év nyarán Balatonszárszón 788 leánycserkész táborozott, két-két hetes időtartammal. Két serdülőtábor 463 résztvevővel; egy családvezetőtábor 208 résztvevővel, egy vezetőképzőtábor 45 résztvevővel és egy tündérketábor 72 résztvevővel. A Szépvölgyi táborházban 315 cserkészleány fordult meg júliustól augusztusig egy-két heti turnusban. Ezenkívül az iskolaidő alatt vasár- és ünnepnapokon vezetnek ide a fővárosból cserkészleány-kirándulásokat is.

Jelenleg az országban 250 csapat van 9000 taglétszámmal. Ebből a fővárosra esik 106 csapat 4196 létszámmal, melyek a következőképen oszlana meg:

A székesfővárosi	községi	iskolákban	78 csapat	3.345 fő
« «	egyházi	«	19 «	566 «
« «	egyesületi	«	9 «	285 «
		Összesen	**106** csapat	**4.196** fő

A szövetséget a főváros 1936-ban 6426 pengővel, az állam 2200 pengővel támogatta.

A leánycserkészcsapatok szociális munkát is végeznek. A Stefánia Szövetség »anyák délutánjain« a leánycserkészek mesemondással és játékkal foglalkoztatják a gyermekeket, amíg az anyák az előadást hallgatják. Ezenkívül kórházakat, menhelyeket látogatnak, ruhát és élelmet juttatnak a szegényeknek. Minden csapat egy csecsemővándorkosarat köteles készíteni. A csecsemőkelengyét a Stefánia Szövetség útján a rászoruló anyáknak adják. A szövetség a munkanélküli cserkészleányok részére varróműhelyt állított fel és több ingyenes tanfolyamot létesített, amelyeken előkészíti őket a kenyérkereseti munkára. Ilyen tanfolyamok: főzés, diétás főzés, takarítás, mosás, gyermekgondozás, betegápolás, játékkészítés, gyors- és gépírás, népies kézimunka, művirág- és lámpaernyőkészítés, raffia- és batikmunkák, fényképezés, idegenvezetés stb.

Nők erkölcsi védelme.

A szociálpolitika a nők erkölcsi védelme alatt általában a nők szexuáletikai védelmét érti. Ebben a fejezetben tehát fővárosunk hatóságának és társadalmának a prostitució és az ezzel szorosan összefüggő leánykereskedelem ellen kifejtett tevékenységét fogom ismertetni.

A prostituciót a társadalomból épen úgy nem lehet teljesen kiirtani, mint a kriminalitást, de minden erkölcsi alapon álló társadalomnak kötelessége törekedni arra, hogy mindkettő a lehető legkisebb fokra csökkenjen. A prostitució és kriminalitás között feltűnő kapcsolat van. Majdnem ugyanazok a belső és külső körülmények vezetik a prostitució útjára a nőt mint a csavargás, bűnözés útjára a férfit, s általában a bűnöző nők 20—30%-a a prostituáltak közül kerül ki.

A hatóságot és a társadalmat a prostitució ügye erkölcsi, közegészségügyi és büntetőjogi szempontból foglalkoztatja. A prostitucióval szemben a hatóságok az idők folyamán különböző felfogást vallottak: hol megengedték, hol tűrték, hol elnyomták. Okainak kutatására és az okok lehető kiküszöbölésére, a megelőzésre azonban csak az utolsó évtizedekben gondoltak. A legegyszerűbbnek látszott a prostituciót úgy, amint van, tudomásul venni és rendőrhatóságilag szabályozni, ellenőrizni. A rendőrhatósági ellenőrzése, a »reglementáció« a titkos prostituciót akarja kiirtani, az utcák rendjét biztosítani és a rendőrorvosi vizsgálat által a nemi betegségeknek gátat vetni. Ez a reglementációs elv Európa-szerte a legújabb időkig érvényben volt. Hazánkban a 6569/1848. K. M. számú rendelet léptette életbe a »reglementációt«, 1867-ben adta ki Pest városa az első részletes reglementációs szabályrendeletet, amely főként a »bordély« ügyet tárgyalta. A 160.100/1926. B. M. sz. és ma is érvényben lévő rendelet országosan szabályozta a pros-

titució ügyét. Megszüntette a bordélyházakat, de a prostituáltak rendészeti bejegyzését és engedélyezésének rendszerét (reglementáció) a mai napig is változatlanul fenntartotta.

A reglementáció rendszerét nő- és erkölcsvédelmi szempontból sokat támadták és eltörlésére Angliában 1875 körül az úgynevezett abolíciós mozgalom indult meg. Az abolíciós elv szerint a reglementáció nem érheti el kitűzött célját: a titkos prostitució nem csökken, s a nemi betegségek is tovább terjednek. A mozgalom eredményeként számos európai állam elvetette a reglementációt és jelenleg Európa államainak többségében az abolició elve alapján szabályozzák a prostituciót. Az abolíciós mozgalom megindulása jelentős állomás a nők erkölcsi védelmének történetében. A társadalom tanuságot tett szociális érettségéről, felismerte a megelőzés fontosságát. Rávilágított a mozgalom arra, hogy nem a prostitució szabályozásán kell a hangsúlynak lennei, hanem a prostitució veszélyének kitett népesség védelmén, vagyis azoknak az ártalmaknak leküzdésén, melyek a prostituciót elősegítik. Ilyenek az alkoholizmus, a pornográfia, a »kerítés«, a csábítás, a leánykereskedelem, a laza társadalmi erkölcsök stb. A preventív védekezés szükségességét nem lehet kétségbe vonni. Különösen fontos ez azoknál a foglalkozásoknál, ahonnan rendszeresen sorozódik a prostituáltak legnagyobb száma.

A Budapesten bejegyzett prostituáltak közül előző foglalkozására nézve általában 35% cseléd, 20% pincér, felíró, kenyeresleány stb., 14% gyárimunkás, 10% háztartásbeli, 6·5% varrónő és 1—2% artistanő, ápolónő, fodrásznő, virágárusnő stb.[1]) A cselédek, kávéházi felírónők, pincérleányok, fodrásznők, manikürösnők, tehát azok, akik foglalkozásuk természetéből eredő okokból, de kedvezőtlen bér- és foglalkozási viszonyaik miatt is — könnyen válnak a prostitució martalékaivá.

A prostitució, mint tömegjelenség, a nagyvárosokban tömörül, mint a városok szexuális erkölcsi nívója süllyedésének eredménye. A nagyvárosok méreteiből és forgalmából adódó búvóhelyek sokasága következtében a nyilvántartott prostituáltak mellett rendszerint a titkos, átmeneti, alkalmi stb. prostituáltak száma is erősen felszaporodik. Budapesten a fővárosi statisztikai évkönyv adatai szerint 1935. év elején a bejegyzett kéjnők száma 1055 volt, az év folyamán felvételt kért 105 nő, s ebből 4 volt 20 éven aluli. Hivatalosan tehát a fiatalkorúak prostitucióját kiküszöbölteteti. Sajnos, nem így van a valóságban. Ugyanez évben titkos prostitució gyanuja miatt rendőrorvosilag megvizsgáltak 4271 nőt és ebből 18 éven aluli 412 volt. A titkos prostituáltak száma a fővárosban a bejegyzettek legalább 10-szerese és így 12—15.000-re tehető. (Doros Gábor.) Ezek az adatok már megdöbbentő képet tárnak elénk. A megvizsgált fiatalkorúak környezettanulmányainak adatai elvisznek bennünket a zsúfolt külvárosi

[1]) Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve 1936. évf. 248. old.

lakásokba, hálóhelyekre, ahol a kiskorú leányokat az élet fertője megrontja. Ilyen környezetben fejlődnek ki a kiskorúakban azok a rossz hajlamok, amelyek azután a prostitucióba és más bűncselekmények elkövetésére viszik őket. A prostituáltak közé az elhagyottság, a rossz környezet, a szülők és a gyámok hanyagsága, vagy lelketlen pénzszerzési vágya, a rossz nevelés, a hiúság, a munkakerülés, a valláserkölcsi alap hiánya, a tudatlanság, a nélkülözés, nyomor, végül a csábítás, kerítés viszi a nőket, vagyis: a prostitució okát legtöbb esetben a társadalomban, a környezetben és a züllött családban kell keresnünk.

A prostitució okainak kutatása és a társadalomra háruló súlyos erkölcsi károk és veszélyek felismerése, a hatóságot és a társadalmat preventív gyermek- és nővédelmi munkára, tiltó- és büntető szabályok alkalmazására késztette. Jogszabályaink az erkölcsi veszélyeknek különösebben kitett női munkások védelmét külön rendelkezésekkel igyekeznek biztosítani. Az italmérési engedélyek tulajdonosait a 94.453/1921. B. M. számú rendelet kötelezi arra, hogy női alkalmazottaik esetleges erkölcstelen üzelmeit akadályozzák meg és az italmérő üzleteket ne használják fel ilyen célokra.

Fogadókban, szállodákban, penziókban a szobaleányi, szobaasszonyi teendők végzésére csak 40-ik életévüket betöltött nőket szabad alkalmazni. Csak azoknak a fogadóknak adhat az elsőfokú iparhatóság bármikor visszavonható engedélyt arra, hogy a szobaleányi és szobaasszonyi teendők elvégzésére 40 évnél fiatalabb, de 24. életévüket betöltött nőket is alkalmazhassanak, amelyek a női személyzetet szigorúan ellenőrzik, illetve ahol az ellenőrzésre lehetőség van. (155.102/1923. K. M.)

Vendéglőkben, kávémérésekben, kávéházakban, tejivócsarnokokban, korcsmákban és cukrászdákban a vendégek kiszolgálására, felírónői teendők elvégzésére 20. életévük betöltése előtt nőket alkalmazni tilos. (6991/1931. K. M.) Ezekben az üzletekben tilos olyan nők alkalmazása, akik az alkalmazás idejét közvetlenül megelőző három éven belül bejegyzett nők voltak, vagy akikről megállapítást nyert, hogy ezen idő alatt titkos prostituciót űztek. (155.102/1930. K. M. 2. §.)

A prostitució növekedését elősegíti a nőkkel való űzérkedés, amely »friss áruval« látja el a bordélyházakat. Az elcsábított szerencsétlenek számára rendszerint lehetetlen a dolgozó társadalomba való visszatérés. Sokszor hazájuktól távoli világrészben nyomorult pusztulás vár rájuk. A társadalom ezen fekélye ellen nemzetközi szervezet vette fel a harcot. A mult század végén egész Európában társadalmi mozgalom indult a leánykereskedés megakadályozására. Hollandia társadalmi egyesületei 1881-ben hívtak össze nemzetközi értekezletet. 1889-ben Londonban gyültek össze az egyes államok társadalmi egyesületeinek képviselői. Ezek a társadalmi megmozdulások hazánkat különösen érdekelték, hiszen az 1900-as évek elején összeállított statisztika szerint a nemzetközi leánykereskedelem-

ben szereplő nők 50%-a az osztrák-magyar monarchia területéről származott, ezek egyötöd része pedig Magyarországról. Büntető törvénykönyvünk szabályai (1878. évi VII. t.-c.) nem tartalmaztak megfelelő megtorló intézkedést a kerítőkkel szemben.

A leánykereskedés elnyomása végett 1902-ben a francia kormány Párizsban hívott össze értekezletet, s ekkor készítették elő az e tárgyban Párizsban, 1904-ben összeülő első nemzetközi értekezletet is. Az értekezlet a leánykereskedés ellenőrzését és megakadályozását szolgáló közigazgatási intézkedéseket határozta meg. A nemzetközi megállapodáshoz 1905-ben Magyarország is csatlakozott és ennek eredményeképen »a büntetőtörvénykönyv és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló« 1908. évi XXXVI. t.-c. 43—47. §-ai a kerítésre már megfelelő büntető intézkedéseket állapítottak meg.

A leánykereskedés elnyomása végett 1910-ben Párizsban tartott második nemzetközi értekezlet határozatait az 1912. évi LXII. t.-c. cikkelyezte be. E szerint büntetni kell azt:

1. aki olyan célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, kiskorú nőt, bár ha beleegyezésével is, kéjelgés céljára megkerít, magával visz, házikörében eltávolít,

2. aki nagykorú nővel csel, erőszak, fenyegetés vagy bármely más kényszer alkalmazásával teszi ezt.

A magyar kormány a bejegyzett nemzetközi egyezmény alapján kötelezettséget vállalt arra, hogy: 1. olyan hatóságot állít fel, amelynek feladata az asszony- és a leánykereskedelem elleni védekezés, 2. hogy a bűnös üzelmek áldozatát, amennyire csak lehet ideiglenesen valamely jótékonysági intézet, vagy megbízható magánegyén gondjára bízza.

A Nemzetek Szövetségének egyezségokmánya értelmében a leány- és gyermekkereskedésre vonatkozó egyezmények végrehajtását a Nemzetek Szövetsége ellenőrzi. (1921. évi XXXIII. t.-c. 217. §.). A nőkkel és gyermekekkel űzött kereskedés elnyomására vonatkozóan 1921. év szeptemberében Genfben létesített nemzetközi egyezményt tehát a Nemzetek Szövetségének Tanácsa is elfogadta és ezt törvényhozásunk 1925. évi XIX. t.-c.-kel cikkelyezte be. Az egyezmény a feltétlenül védelemben részesítendő nők korhatárát 21 évben állapította meg, a kerítésre vonatkozó büntető rendelkezéseket megszigorította, biztosítani igyekezett a kivándorlók és az utazó nők védelmét. A leánykereskedelem megakadályozása érdekében a 181.682/1927. B. M. számú rendelet előírja, hogy 12—40 év közötti nőknek útlevelet csak akkor szabad külföldi munkavállalás végett kiállítani, ha a külföldi állam képviseleti hatósága igazolja a külföldi alkalmaztatás tisztességes voltát, továbbá, hogyha az alkalmazó egyén, illetőleg társaság megbízhatósága ellen nincs kifogás.

A nagykorú nőkkel űzött kereskedés elnyomására vonatkozó, 1933. év októberében Genfben alkotott nemzetközi egyezményt az 1935. évi XX. t.-c. cikkelyezte be. A nőkkel űzött kereskedés elnyomására hozott egyezményeket már a világnak csaknem minden állama elfogadta, úgyhogy a leánykereskedelem, korábban ismert értelmében már szórványosabban fordul elő.

A szeméremsértő mozgófényképek, rajzok, képek, stb. terjesztésének és a velük való üzérkedésnek elnyomására 1923-ban Genfben nemzetközi egyezményt kötöttek, melyet hazánk az 1929. évi VII. t.-c.-kel cikkelyezett be. A törvény a pornográfia fogalmát nem állapítja meg, hanem azt a bíróságokra bízza. A nők és gyermekek erkölcsi védelmének szempontjából jelentős rendelkezés a 151.000/1927. B. M. számú rendelet »a közerkölcsiség védelméről« Ennek célja a mindkét nembeli fogékony lelkű ifjúság erkölcsi épségének a káros befolyásoktól való megóvása és az utca, a nyilvános helyek, nyilvános előadások, mulatságok stb. erkölcsi színvonalának emelése. A rendelet tiltja a káromkodást, a trágárságot, a szeméremsértő mozdulatot, tiltja a tisztességes asszony, leány megszólítását, követését, szeméremsértő, érzéki, jóízlést sértő képeknek, szobroknak kirakatbatételét stb. Részben hasonló feladatkört tölt be a m. kir. belügyminisztérium, mint rendészeti hatóság keretében működő Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság (255.000/1927. B. M. sz. rendelet), mely az előadásra kerülő mozgóképeket »a közerkölcs és a nemzeti államesze« szempontjából előzetesen felülvizsgálja.

A 14 éven aluli leányok büntetőjogi védelemben részesülnek ; a 14 éven felüli nők csak magánjogi igényeket támaszthatnak. A »fiatalkorú nők magánjogi védelméről« szóló 205.100/1931. B. M. számú körrendelet az árvaszékre bízza azoknak a fiatalkorú nőknek védelmét, akik erkölcsi okokból hátrányos helyzetbe jutottak és tájékozatlanságuk miatt nem tudják, hogy helyzetük okozójával szemben milyen magánjogi igényeket támaszthatnak. Az árvaszék feladata, hogy a tudomására jutott esetekben a fiatalkorú nőt, illetve törvényes képviselőjét tájékoztassa és gondoskodjék arról, hogy az érdekeltek igényüket szükség esetén per útján is érvényesítsék. Az, aki ellen szemérem elleni bűncselekményt követtek el, úgy vagyoni, mint erkölcsi kárának megtérítését igényelheti. A bírói gyakorlat a kártérítési igényt akkor is megállapítja, ha a cselekmény nem büntethető ugyan, de magánjogi értelemben tiltott (például nemi betegséggel való fertőzés). Bírói gyakorlatunk bünteti a férfit akkor is, ha a nő beleegyezését tisztességtelen befolyásolással, házassági ígérettel, stb. szerzi meg, vagy ha tapasztalatlanságát, szorult, függő helyzetét (szolgálati viszony), vagy testi vagy szellemi fogyatékosságát használta ki, feltéve, hogy a nő magatartása nem volt erkölcstelen.

Jelentős intézkedés, hogy a 179.058/1937—VII. a. számú rendelkezés szerint a m. kir. belügyminiszter 1937 októberében miniszteri biztost nevezett ki az egyke, az öngyilkosság, a kábítószerek és a pornográfia elleni küzde-

lemre, az erkölcsileg veszélynek kitett nők megvédésére, a leánykereskedés és a prostitució elleni küzdelemre vonatkozó ügyek vezetésére. A nemi betegségek elleni küzdelmet megszervező új törvénytervezet (Lex Veneris) pedig a prostitució kérdésében is gyökeres reformokat kíván keresztülvinni.

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy jogszabályaink sokoldalú gondossággal igyekeznek a női erkölcsöt védeni és ezzel közvetve a prostitució terjedését csökkenteni s ha szabályaink néhol hézagosak is, de oly széleskörűek — miként ezt dr. Doros Gábor és dr. Melly József »A nemi betegségek kérdése Budapesten« című munkájukban is megállapították — hogy a »prostitució ellen a megelőző védekezés lassú kialakulásának nem annyira a törvényes alap hiánya, mint inkább a szociális nyomor következtében a vonatkozó szabályok hiányos végrehajtása az oka«.

A megelőzés szempontjából szükségesek a megfelelő rendszabályok, fokozottabb eredményt azonban e téren a hatósági és társadalmi gyermek-, illetve nővédelmi szociális munkától lehet várni. A szociális viszonyok javulása a családi élet tisztulása, az erkölcsi élet elmélyülése és megfelelő családvédelmi politika többet tehet a megelőzés érdekében, mint a reglementáció számos kijátszható tilalomfája. Fokozott valláserkölcsi nevelés mellett csökkenteni kell a nyomort, fokozni kell a munka és kereseti lehetőségeket, ki kell alakítani a szociális cselédvédelmet. Dr. Doros Gábor és dr. Melly József állapították meg hivatkozott munkájukban, hogy »az egészséges szociális haladás és vele a tömegek külső életkörülményeinek javulása a prostitució prevenciójának megalapozásánál ugyanolyan súllyal esik latba, mint a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység, a társadalom áldozatos munkássága és a hatóság óvó és büntető ténykedése«. A prostitucióval kapcsolatos egészségügyi károk, a nemi betegségek leküzdése érdekében megtett hatósági és társadalmi intézkedéseket egyébként az általános szociális egészségvédelem keretében, a népbetegségekkel kapcsolatban ismertetem.

A prostitució elleni küzdelem szervei és intézményei.

A prostitució elleni küzdelemben a Fiatalkorúak Bírósága, a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága, a közigazgatási hatóságok és a szociális munkát végző társadalmi egyesületek, elsősorban a leány-, nővédő és patronage egyesületek fejtenek ki hatékony tevékenységet. Ezen szervek munkáját már ismertettem a »Gyermekvédelmi« részben a züllés veszélyének kitett, züllésnek indult és bűnöző gyermekek, fiatalkorúak védelmét tárgyaló fejezetnél (I. kötet 189—196. oldalon). A teljesség kedvéért mégis e helyen is foglalkoznom kell az árvaszék, a nevelőintézetek és nővédelmi egyesületek ezirányú munkásságával.

Az 1877. évi XX. t.-c. 263. és 264. §-ai szerint a kiskorúak szellemi és anyagi érdekeinek megóvása az árvaszék kötelessége és az árvaszéknek

A nagykorú nőkkel űzött kereskedés elnyomására vonatkozó, 1933. év októberében Genfben alkotott nemzetközi egyezményt az 1935. évi XX. t.-c. cikkelyezte be. A nőkkel űzött kereskedés elnyomására hozott egyezményeket már a világnak csaknem minden állama elfogadta, úgyhogy a leánykereskedelem, korábban ismert értelmében már szórványosabban fordul elő.

A szeméremsértő mozgófényképek, rajzok, képek, stb. terjesztésének és a velük való üzérkedésnek elnyomására 1923-ban Genfben nemzetközi egyezményt kötöttek, melyet hazánk az 1929. évi VII. t.-c.-kel cikkelyezett be. A törvény a pornográfia fogalmát nem állapítja meg, hanem azt a bíróságokra bízza. A nők és gyermekek erkölcsi védelmének szempontjából jelentős rendelkezés a 151.000/1927. B. M. számú rendelet »a közerkölcsiség védelméről« Ennek célja a mindkét nembeli fogékony lelkű ifjúság erkölcsi épségének a káros befolyásoktól való megóvása és az utca, a nyilvános helyek, nyilvános előadások, mulatságok stb. erkölcsi színvonalának emelése. A rendelet tiltja a káromkodást, a trágárságot, a szeméremsértő mozdulatot, tiltja a tisztességes asszony, leány megszólítását, követését, szeméremsértő, érzéki, jóízlést sértő képeknek, szobroknak kirakatbatételét stb. Részben hasonló feladatkört tölt be a m. kir. belügyminisztérium, mint rendészeti hatóság keretében működő Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság (255.000/1927. B. M. sz. rendelet), mely az előadásra kerülő mozgóképeket »a közerkölcs és a nemzeti állameszme« szempontjából előzetesen felülvizsgálja.

A 14 éven aluli leányok büntetőjogi védelemben részesülnek ; a 14 éven felüli nők csak magánjogi igényeket támaszthatnak. A »fiatalkorú nők magánjogi védelméről« szóló 205.100/1931. B. M. számú körrendelet az árvaszékre bízza azoknak a fiatalkorú nőknek védelmét, akik erkölcsi okokból hátrányos helyzetbe jutottak és tájékozatlanságuk miatt nem tudják, hogy helyzetük okozójával szemben milyen magánjogi igényeket támaszthatnak. Az árvaszék feladata, hogy a tudomására jutott esetekben a fiatalkorú nőt, illetve törvényes képviselőjét tájékoztassa és gondoskodjék arról, hogy az érdekeltek igényüket szükség esetén per útján is érvényesítsék. Az, aki ellen szemérem elleni bűncselekményt követtek el, úgy vagyoni, mint erkölcsi kárának megtérítését igényelheti. A bírói gyakorlat a kártérítési igényt akkor is megállapítja, ha a cselekmény nem büntethető ugyan, de magánjogi értelemben tiltott (például nemi betegséggel való fertőzés). Bírói gyakorlatunk bünteti a férfit akkor is, ha a nő beleegyezését tisztességtelen befolyásolással, házassági ígérettel, stb. szerzi meg, vagy ha tapasztalatlanságát, szorult, függő helyzetét (szolgálati viszony), vagy testi vagy szellemi fogyatékosságát használta ki, feltéve, hogy a nő magatartása nem volt erkölcstelen.

Jelentős intézkedés, hogy a 179.058/1937—VII. a. számú rendelkezés szerint a m. kir. belügyminiszter 1937 októberében miniszteri biztost nevezett ki az egyke, az öngyilkosság, a kábítószerek és a pornográfia elleni küzde-

lemre, az erkölcsileg veszélynek kitett nők megvédésére, a leánykereskedés és a prostitució elleni küzdelemre vonatkozó ügyek vezetésére. A nemi betegségek elleni küzdelmet megszervező új törvénytervezet (Lex Veneris) pedig a prostitució kérdésében is gyökeres reformokat kíván keresztülvinni.

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy jogszabályaink sokoldalú gondossággal igyekeznek a női erkölcsöt védeni és ezzel közvetve a prostitució terjedését csökkenteni s ha szabályaink néhol hézagosak is, de oly széleskörűek — miként ezt dr. Doros Gábor és dr. Melly József »A nemi betegségek kérdése Budapesten« című munkájukban is megállapították — hogy a »prostitució ellen a megelőző védekezés lassú kialakulásának nem annyira a törvényes alap hiánya, mint inkább a szociális nyomor következtében a vonatkozó szabályok hiányos végrehajtása az oka«.

A megelőzés szempontjából szükségesek a megfelelő rendszabályok, fokozottabb eredményt azonban e téren a hatósági és társadalmi gyermek-, illetve nővédelmi szociális munkától lehet várni. A szociális viszonyok javulása a családi élet tisztulása, az erkölcsi élet elmélyülése és megfelelő családvédelmi politika többet tehet a megelőzés érdekében, mint a reglementáció számos kijátszható tilalomfája. Fokozott valláserkölcsi nevelés mellett csökkenteni kell a nyomort, fokozni kell a munka és kereseti lehetőségeket, ki kell alakítani a szociális cselédvédelmet. Dr. Doros Gábor és dr. Melly József állapították meg hivatkozott munkájukban, hogy »az egészséges szociális haladás és vele a tömegek külső életkörülményeinek javulása a prostitució prevenciójának megalapozásánál ugyanolyan súllyal esik latba, mint a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység, a társadalom áldozatos munkássága és a hatóság óvó és büntető ténykedése«. A prostitucióval kapcsolatos egészségügyi károk, a nemi betegségek leküzdése érdekében megtett hatósági és társadalmi intézkedéseket egyébként az általános szociális egészségvédelem keretében, a népbetegségekkel kapcsolatban ismertetem.

A prostitució elleni küzdelem szervei és intézményei.

A prostitució elleni küzdelemben a Fiatalkorúak Bírósága, a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága, a közigazgatási hatóságok és a szociális munkát végző társadalmi egyesületek, elsősorban a leány-, nővédő és patronage egyesületek fejtenek ki hatékony tevékenységet. Ezen szervek munkáját már ismertettem a »Gyermekvédelmi« részben a züllés veszélyének kitett, züllésnek indult és bűnöző gyermekek, fiatalkorúak védelmét tárgyaló fejezetnél (I. kötet 189—196. oldalon). A teljesség kedvéért mégis e helyen is foglalkoznom kell az árvaszék, a nevelőintézetek és nővédelmi egyesületek ezirányú munkásságával.

Az 1877. évi XX. t.-c. 263. és 264. §-ai szerint a kiskorúak szellemi és anyagi érdekeinek megóvása az árvaszék kötelessége és az árvaszéknek

felügyelnie kell arra is, hogy a kiskorú szorgalmas tanulásra és kitartó munkásságra szoktattassék. A prostitució elleni küzdelem terén különleges hivatása mint speciális munkaközvetítő igyekszik megfelelő munkahelyeken elhelyezni. van a gyámhatóságnak, mert ez az egyetlen szerv, amely beleláthat és, ha preventiv intézkedést tart indokoltnak, intézkedési jogával bele is nyúlhat a család életébe.

A patronage egyesületek munkája elsősorban alkalmas arra, hogy elősegítse a prostitució elleni védekezés ügyét. Igaz ugyan, hogy az igazságügyminisztériumot a patronage-ok szervezése idején elsősorban a züllésnek kitett és a bűnözésre (csavargás, lopás, stb.) hajlamos gyermekek és fiatalkorúak megmentésének gondolata vezette s a pártfogók szervezete sem közvetlen eszköze a prostitució megelőzésének, mégis: ezirányban is áldásos védőmunkásságot fejthetnek ki.

A nőkkel és gyermekkel űzött kereskedés megakadályozása, a pornográf közlemények forgalmának elnyomása stb. érdekében a nemzetközi egyezmények becikkelyezésével vállalt feladatokat a m. kir. belügyminiszter, mint »Erkölcsrendészeti Központi Hatóság« látja el. (Belügyminisztérium V. ügyosztálya.) Ebben a minőségben intézkedik, hogy a leánykereskedők hatalmába került személyek kinyomoztassanak, elutazásukkor feltartóztassanak. Gondoskodik az áldozatok hazaszállításáról és lehető elhelyezéséről, felügyeletet gyakorol azon ügynökségek felett, amelyek nőknek külföldön való elhelyezésével foglalkoznak és a fajtalan iratok, képek, rajzok terjesztését megakadályozza. A hatóságnak ebbeli működésében segítségére vannak azok a társadalmi szervek, amelyek *pályaudvari missziókat* tartanak fenn. A missziók a főváros pályaudvarain és hajóállomásain elhelyezett kirendeltségek, melyek a vidékről a fővárosba érkező, vagy külföldre utazó magános, fiatal nőket veszik pártfogásukba, útbaigazítják őket, a gyanusan viselkedő leányokat megfigyelik és tapasztalataikról a rendőrséget, illetve a határrendőrségi hatóságokat értesítik. A fővárosba érkező egyedülálló nőket átmenetileg nőotthonokba helyezik el, anyagilag támogatják stb. A m. kir. belügyminiszter 151.041/1925—VIII. számú rendeletével a »Magyar Egyesület a Leánykereskedés Ellen« című társadalmi egyesületet, mint félhivatalos szervet azzal bízta meg, hogy a Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetségével, valamint a Protestáns Nők Országos Szövetségével karöltve, a határállomásokon és az ország területén, a fontosabb forgalmi gócpontokon vasúti missziókat alakítson és tartson fenn. Budapesten pályaudvari missziós kirendeltségek vannak a Nyugati, Keleti, Déli és a Kelenföldi pályaudvaron, valamint a MFTR Ferenc József-rakparti hajóállomáson.

A m. kir. rendőrség erkölcsrendészeti osztálya (VII., Szövetség-utca 51.) ellátja mindazokat a teendőket, melyet reglementációs rendszerünk alapján a jogszabályok előírnak, vagyis bejegyzi a prostituáltakat és ellátja a felügyeletükkel kapcsolatos feladatokat. Bizonyos mértékig a rendőr-

hatóság is szerve a prevenciónak. Bejegyzés előtt a rendőrhatóság vezetője köteles a bejegyzést kérő nőt figyelmeztetni lépésének súlyos következményeire és meg kell kísérelni azt, hogy szándékától eltérítse. Alapos vizsgálat alá kell venni, hogy nem áll-e a bejegyzést kérő csábítás hatása alatt. Ha a bejegyzésre a nőt a munkahiány készteti, igyekezni kell az okot megszüntetni. A rendőrség eme munkájának sikere érdekében az e célra alkalmas társadalmi egyesületek, valamint a munkaközvetítő hivatal közreműködését is köteles igénybe venni. A 18 éven aluli jelentkező elutasításával egyidejűleg a törvényes képviselőt, a gyámhatóságot és a Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságát is értesíteni kell.

Átmeneti otthonok és leánynevelő intézetek. A züllésnek kitett, züllött, vagy erre hajlamos leányok részére átmeneti otthonok létesültek, melyben javító neveléssel, munkáraszoktatással igyekeznek a beutaltakat a társadalom részére megmenteni (I. kötet 194. oldal). Ezekből az intézetekből kikerülő leányokat azután az Állami Leányelhelyező Iroda (V., Szalay-u. 16.), mint speciális munkaközvetítő igyekszik megfelelő munkahelyeken elhelyezni. Az állam a főváros területén nem létesített leányotthonokat, hanem szerződést kötött az alábbi magánjavító-nevelő leányintézetekkel:

Jó Pásztor Háza Leánymenhely (III., Szőlő-u. 60.). Fenntartja a Jó Pásztor Kongregáció. A rend célja az erkölcsi veszélyben forgó nőket megmenteni és részükre otthont nyujtani. Az egész világon több mint 300 háza van a rendnek. A rend budapesti menhelyét San Marco hercegné építtette 1892-ben. Az otthon 210 férőhelyes. Kecskeméten 50 férőhelyes otthona van a rendnek. Az otthonba 14 évet betöltött, erkölcsi veszélynek kitett, valamint elzüllött nőket vesznek fel. A felvettek kötelesek három évig bentlakni, s ez alatt az idő alatt kenyérkereső pályára képezik ki őket (varrás, kézimunka, kertészet, műhelymunka, háztartási munkák). A tartásdíj havi 5—40 pengő. A három év eltelte után az intézet a gondozottat elhelyezi, de az eltávozott gondozottakat a szükséghez képest tovább is támogatja, segélyezi. Az intézmény kiadásait állami és fővárosi adományok körülbelül évi 30.000 pengővel, a gondozottak munkái körülbelül évi 46.000 pengő értékben és csekély mértékben a gondozottak tartásdíjai körülbelül évi 5400 pengővel fedezik. *Lord Weardale Alapítványi Otthon.* (IX., Ecseri-út 4/a). A The Save The Children Fund (Angol Misszió) tartja fenn állami támogatással. A »Lord Weardale« otthon neveli, gondozza azokat az elhagyott és züllés veszélyének kitett 12—17 éves leányokat, akik szigorúbb javítóintézeti nevelésre nem szorulnak. Az intézetben teljes ellátásban részesülő 50 növendék munkára nevelése külön teremben, de a Mária Valéria-telepi munkaiskolával kapcsolatban történik. (Lásd: I. kötet 196. oldal.) Az otthont az igazságügyminisztérium évi 18.000 pengővel támogatja. (1936-ban.) A kiadás többi részét az alapítvány kamataiból és bel- és külföldi adományokból fedezi. *Magdolna-otthon.* (X., Villám-utca 25.) A Magyar Egyesület a Leánykereskedés Ellen tartja fenn a 32 férőhelyes otthont, mely átmeneti hajlékot nyujt az erkölcsileg

veszélyeztetett, vagy már lejtőre jutott leányok részére. 1927-ben az otthon bekapcsolódott a rendőrség által ekkor felállított Életvédelmi Osztály működésébe és vállalta az Életvédelmi Osztály női védenceinek lelki megmentését és elhelyezését. Így ez az otthon az első intézmény Magyarországon, mely az életunt nőkkel is foglalkozik.

Magyar Egyesület a Leánykereskedés Ellen.

(1936 óta Magyar Családvédelmi Szövetség. IX., Üllői-út 11.)

Célja a nőkereskedés megakadályozása, erkölcsileg veszélyeztetett nők oltalmazása, támogatása, a már eltévelyedetteknek a tisztességes életmódra való visszatérítése. Ezen célját, mint félhivatalos szerv, átruházott hatáskörben, az állam megbízásából igyekszik megvalósítani.

Az egyesület 1909-ben alakult annak a mozgalomnak nyomán, amely a mult század második felében indult meg a reglementáció ellen. A leánykereskedés ellen tartott nemzetközi kongresszusok munkájában az egyesület, mint »Magyar Nemzeti Bizottság« vett részt és érintkezést tartott fenn a londoni központtal, az »International Bureau for the Suppression of Traffic in Women and Children«-el. Az egyesület megalakulása után bekapcsolódott az erkölcsrendészeti munkába és amikor 1913-ban felállították az erkölcsrendészeti Központi Hatóságot, ennek támogatásával létesítette »Magdolna« otthonát. Az egyesület igyekszik kapcsolatot teremteni mindazon szervek között, amelyek a nők erkölcsi védelmével foglalkoznak. Más egyesületekkel munkaközösségben pályaudvari missziót tart fenn. A leánykereskedelem elleni küzdelemben az egyesület minden magánfeljelentést, külföldi, belföldi, hírlapi hírt, nemzetközi társegyesületi értesítést lenyomoztat és a legkisebb gyanúra okot adó mozzanatot is felkutatja, illetve ha erre módja nincsen, az illetékes hatóságoknak bejelenti. Az egyesület félhivatalos minőségben a pornográf termékek felkutatásánál is segédkezik.

A 196.835/1934. sz. kormányrendelet alapján 1935-ben vidéken megszervezte a »Helyi Nővédelmi Bizottságokat«, hogy ezek az erkölcsileg veszélyeztetett falusi leányok megmentésével foglalkozzanak és hogy a községek női vándormozgalmát figyelemmel kísérjék. 1936-ban 20 ilyen helyi bizottság működött. Az egyesület szervezte meg 1932-ben a közéleti szakemberekből álló Erkölcsvédelmi Tanácsot, melynek feladata, hogy az erkölcs terén mutatkozó kinövéseket megfigyelje és ezek leküzdésére javaslatokat dolgozzon ki. A tanács ezenkívül erkölcsvédelmi tárgykörű előadásokat is tart.

Munkaközösséget tart fenn a m. kir. rendőrség erkölcsrendészeti osztályával, ahol rendszeres ügyeletes szolgálaton azokat a nőket, akik bejegyzés végett jelentkeznek, megfigyelik, kihallgatják, elhatározásuk okait kikutatják és elhatározásukról lebeszélni igyekeznek. A toloncházban is ügyeletet tartanak, hogy a rendőrségi razziákon előállított nők megmentését

megkísérelhessék. A Magyar Ki- és Visszavándorlókat Védő Iroda az egyes kivándorolni készülő nők adatait megküldi az egyesületnek és ezek alapján a szolgálattételre beosztott pártfogónő a feltűnő eseteket megfigyeli és ügyel arra, hogy a kivándorolni kívánó nők ne kerüljenek leánykereskedők kezeibe.

A m. kir. rendőrség életvédelmi osztálya az életuntakat veszi gondozásba. Minthogy az öngyilkosságok bizonyos hányada az erkölcsi züllés következménye, az egyesület az életvédelmi és az eltűnési osztállyal munkaközösségben, az erkölcsi okokból öngyilkosságot megkísérelt fiatal nőket pártfogásba veszi, családi helyzetüket kinyomozza, családjukkal kibékíti, részükre munkaalkalmat szerez. Azokat, akik családnak nem adhatók át, (árvák, vidékiek, külföldiek) a Magdolna életvédelmi otthonba helyezi el, ahol a gondozottak ellátást, tanácsot, útbaigazítást kapnak és erkölcsi támogatásban részesülnek.

Ugyanezt a munkát végzi az egyesület a kórházakban. A kórházból eltávozó fiatal nők egyrészének gondos támogatásra van szüksége. Különösen azoknak a leányanyáknak, akik a szülészeti intézetekből távoznak, s akik válságos helyzetükben könnyen a prostitució útjára lépnek. Ezeknél lényegesen nagyobb réteget képez a venereás osztályokra beutalt nők csoportja. Ezek közt sok serdülő, még nem is teljesen züllött fiatal leány van, akit a rendőrség razzián állított elő és mint nemi beteget kórházba utalt. A kórházi szolgálatra beosztott pártfogónő feladata megtalálni azokat a leányokat, akiknek erkölcsi megmentésével még lehet foglalkozni.

Az egyesület együtt működik az Árvaszékkel, a Fiatalkorúak Felügyelőhatóságával, a Rendőri Gyermekbírósággal és az Állami Munkaközvetítő Hivatallal is. Ezektől is megszerzi az erkölcsi védelemre szoruló nők adatait és a megszerzett adatok alapján igyekszik pártfogoltjait munkába helyezni. Az egyesület az 1935—36. évben a vele munkaközösségben álló különböző hatósági szervek megbízásából 421 környezettanulmányozást végzett. A pártfogoltak közül 155-öt pénzsegélyben részesített, 382 személyt átadott a szülőknek, 206-ot pedig intézetben helyezett el. Munkát szerzett 256 nőnek. Magdolna otthonában az év folyamán megfordult 410 nő. A megelőző nővédelem és erkölcsvédelem tárgykörében vidéken 39, Budapesten 9 előadást tartottak. Fennállása óta 46.779, nagyrészt erkölcsileg veszélyeztetett nő ügyével foglalkozott.

1936-ban munkásságát még szélesebb keretek között kívánta folytatni, ezért új célkitűzésekkel igyekezett átfogni mindazt a tevékenységei kört, amely alkalmas arra, hogy az egész nemzet erkölcsi színvonalát emelje. Új cím alatt, mint »Magyar Családvédelmi Szövetség« a népesedési és közerkölcsi ártalmak leküzdésével kíván foglalkozni. Az egyesület a szociális embervédelem minden eszközével a család védelmét, a faj védelmét és a nemzeti népesedési mozgalom megmozdítását szolgálja.

Feladata: Ismeretterjesztés, egyke elleni küzdelem, gyermektelenség, születéskorlátozás, magzatelhajtás elleni küzdelem, házasságonkívüliség és vadházasság elleni küzdelem, törvénytelen gyermekek védelme, az utódok elkorcsosulása elleni küzdelem, öngyilkosságok elleni küzdelem. Társadalmi, ifjúsági és munkáserkölcsvédelem. Pornografia és kábítószerek elleni küzdelem, az erkölcsi veszélyeknek kitett nők megvédése, a leánykereskedés elleni küzdelem, a prostitució elleni küzdelem. Patronázs-szolgálat és munkaközösség az illetékes hatóságokkal és társadalmi szervekkel.

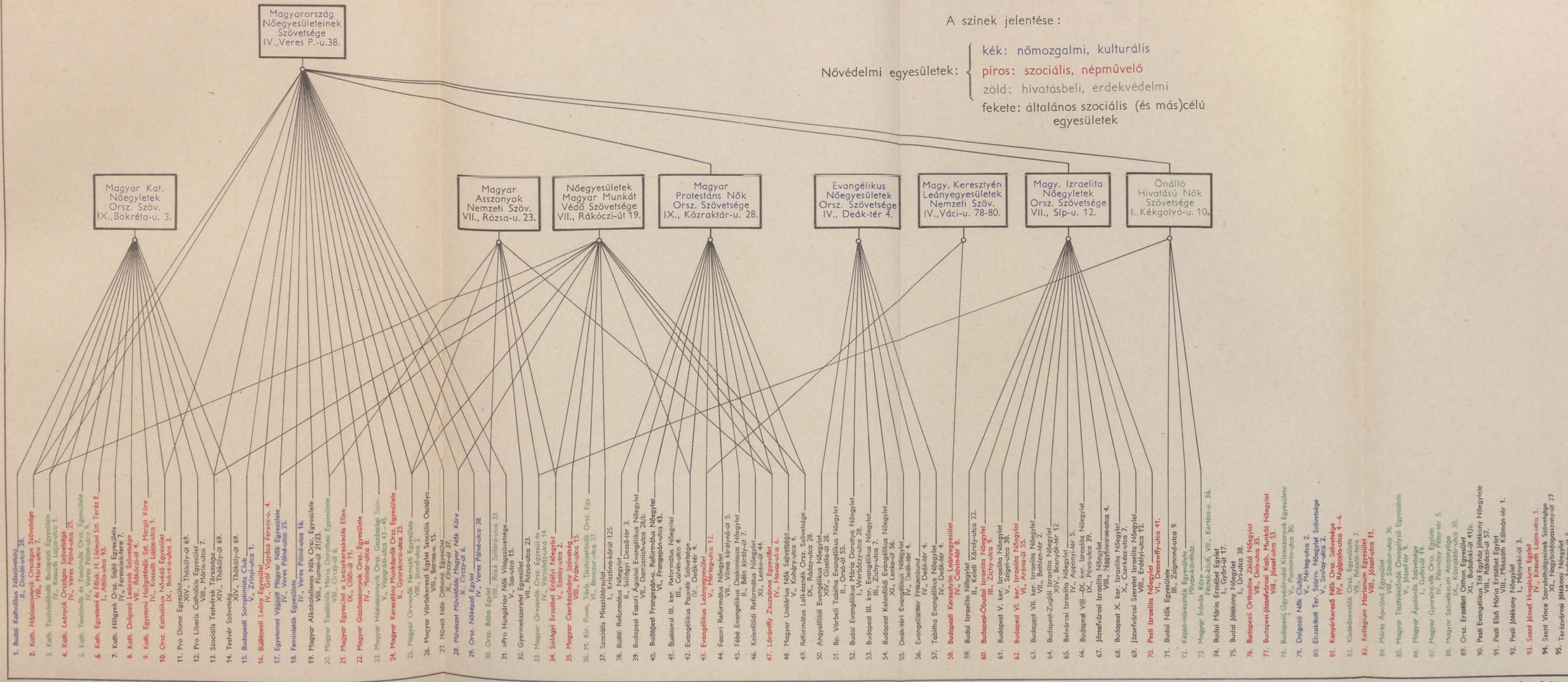
Nőegyesületek.

A szociális érzék, az önzetlen segítőkészség a legkifejezőbb sajátossága a női léleknek. Ennek megfelelően a szegények gyámolítása, betegek ápolása, elhagyottak gondozása volt elsősorban az a cél, amely egyesületekbe tömörülésre késztette a női társadalmat. Pesten és Budán az első jótékonycélú társadalmi szervek a nőegyesületek voltak. Az 1816—17. évek ínségének enyhítésére alakult Pesti és Budai Asszonyi Jótévő egyesületek alapítója József nádor neje, Hermina főhercegasszony volt.

A nők egyesületekbe való tömörülése a XIX. és XX. század egyik jellegzetessége. A XIX. század közepén azonban már a növekvő emancipációs mozgalomnak kifejezője. Az alakuló nőegyesületek alapszabályaiban a szociális munka terén kifejtendő tevékenység mellett egyre gyakrabban találunk olyan célkitűzéseket, melyek a nőnevelés hiányait, a politikai szabadság kérdését kívánják elősegíteni. A XIX. század végén alakuló nőegyesületek egyrészénél már nem is látunk közvetlen jótékonysági célkitűzéseket. Ezek már kizárólag az emancipáció szolgálatába álltak, de ezúton is előbbrevitték a szociális nővédelem ügyét. A nőmozgalmak a nővédelmi problémákat a közérdeklődés homlokterébe állítva, felhívták a figyelmet a szociális nővédelem egyes elhanyagolt területeire és ennek eredményeként, részben az egyházak kezdeményezésével, olyan női egyesületek keletkeztek, amelyek céljukul tűzték ki a fizikai és szellemi pályákon keresően dolgozó nők sorsának javítását, az erkölcsileg veszélyeztetett és züllött leányok védelmét, a prostitució elleni küzdelmet stb.

A nőegyesületeket a háború előtt az általános nőmozgalom tartotta össze. A nőknek a gazdasági és politikai élet terén folytatott harca még azokat a nőegyesületeket is nőszövetségekbe tömörítette, amelyek egyébként nem nőmozgalmi, hanem általános szociális és karitativ célkitűzéssel alakultak. A nőmozgalmak céljai azonban a háború után nagyrészt megvalósultak, s ez a körülmény azután új helyzetet teremtett a nőmozgalmi egyesületek részére. Revizió alá kellett venni célkitűzéseiket, új munkaterületet, új célokat kellett kijelölni. A háború után a nőegyesületek vallásos és hazafias jelleggel alakultak és a katolikus, protestáns és izraelita nőszövet-

A NŐEGYESÜLETEK BUDAPESTEN (1936).

Barsy F. Béla

BIBLIOTHECA ACADEMIAE
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

ségek igyekeztek vallásfelekezetük nőegyesületeit zászlaik alá sorakoztatni. A nőegyesületek felekezetek szerint való tömörülése szervezett erőt képviselő csoportokat alakított a nőegyesületekből, de ugyanakkor szét is tagolta a közös nővédelmi feladatokat, miután a felekezeti nőszövetségek elsősorban saját felekezetük nőtársadalmának problémáival foglalkoztak.

A szociális nővédelem tengelye a kereső nő védelme. Ennek ellenére kevés az olyan nőegyesület, amely alapszabálya szerint kifejezetten a keresően dolgozó nők védelmével foglalkozik, vagyis amely a rendelkezésére álló erőket csakis erre irányítja. A kevés számú ilyen egyesület azután vagy általában a fizikai, illetve a szellemi pályán keresően dolgozó nő védelmével foglalkozik, vagy egy-egy hivatásban dolgozó nők érdekeinek védelmére alakult.

A nőegyesületek egyrésze céljaik fokozott megvalósítása érdekében és az egyesületi munka nagyobb területre való kiterjesztése végett a főváros kerületeiben, sőt vidéken is fiókegyesületeket, csoportokat szervez. A fiókegyesületeknek és csoportoknak nincsenek külön alapszabályaik, szorosan együtt működnek az anyaegyesülettel. Ilyen anyaegyesületek például a Katholikus Dolgozó Leányok Országos Szövetsége, a Katholikus Leányok Országos Szövetsége, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége stb. A nőegyesületeket nőszövetségek igyekeznek összekapcsolni. A nőszövetségek és a tagegyesületek között a kapcsolat már lazább. A szövetség a tagegyesületeket csak valamely közös, eszmei célkitűzéssel fűzi egybe. A tagegyesületeknek a szövetségbe való ki- vagy belépése az egyesületek szabad elhatározásától függ és egy egyesület több szövetségnek is lehet tagja. A szövetség igyekszik tagegyesületei munkáját irányítani. Ez az irányítás azonban nem mindig terjed ki a tagegyesületek működésének minden területére, hanem csupán valamely közös feladatkör szabályozására és ott az együttműködés biztosítására szorítkozik. Ebből következik, hogy a szövetségek tagegyesületei között oly egyesület is szerepelhet, amelynek általános célja nem azonos a szövetség célkitűzéseivel. Az egyes nőszövetségek rendszerint kapcsolatot tartanak fenn az azonos célkitűzésű nemzetközi szervezetekkel és a szövetségbe tömörült egyesületeknek nemzetközi ankétokon, kongresszusokon való képviseletéről is gondoskodnak. Vannak egyébként olyan egyesületek is, amelyek csak címükben viselik a »nőszövetség« megjelölését, tulajdonképen azonban egyszerű egyesületek, tagjaik sorába nem önálló egyesületek, hanem csak természetes személyek tartoznak.

A csatolt ábrán igyekeztem összefoglalni a Budapesten működő nőegyesületeket. Az egyesületeket úgy csoportosítottam, ahogy a nőszövetségek összekapcsolják őket. Láthatjuk az ábráról, hogy bár a nőegyesületeket úgy a felekezeti, mint az érdekképviseleti szövetségek igyekeznek megszervezni, még mindig sok az olyan nőegyesület, amely egyik szövetséghez sem tartozik. Igaz, hogy a nőszövetségek egy része nem fejti ki azt az

irányító munkát, melyet célul kitűzött és fennállásuk csak névlegesnek tekinthető.

Meg kell említenem, hogy a nőegyesületek rajzbeli csoportosítása bizonyos fokig önkényes. Ezenkívül közéjük soroztam az olyan *nővédelmi vonatkozású* egyesületeket is, amelyeknek tisztikarában úgy nők, mint férfiak vegyesen foglalnak helyet. A nőegyesületek működésük célja szerint különféleképen csoportosíthatók. A csoportosításnak azonban az a nehézsége, hogy sok egyesület alapszabályában nincs határozott programm, abból csak az általános segíteni akarás csendül ki, de az egyesület munkásságának nincs kitűzött iránya. A nőegyesületek között éppen úgy, mint a társadalmi szociális munka egyéb területein, hiányzik még a megfelelő és határozott szereposztás. Célkitűzésük szempontjából általában az alábbiak szerint oszthatók fel:

1. A legtöbb az *általános szociális és karitativ* jellegű. Sok esetben nővédelmi vonatkozásban is működnek, de emellett a szociális munka területén annyira általános a tevékenységük, hogy nem tárgyalhatom őket ebben a fejezetben. (Ezeket az egyesületeket a csatolt ábrán fekete színnel jeleztem.)

2. A *tulajdonképeni nővédelmi egyesületek*, amelyek működésük közelebbi megjelölése szerint:

a) nőmozgalmi és kulturális (az ábrán kék jelzésű),

b) szociális és népművelő (az ábrán piros jelzésű),

c) hivatásbeli, érdekvédelmi (az ábrán zöld jelzésű) egyesületek csoportjára bonthatók.

A nőmozgalmi és kulturális egyesületek közé tartoznak azok, amelyek a nő társadalmi és politikai egyenjogosításáért küzdenek. Vannak ezek között olyan egyesületek is, amelyeknek alapszabálya nem kifejezetten nőmozgalmi célokat jelöl meg, kulturális és irodalmi tevékenységük, felolvasásaik tárgya mégis jobbára ebben a témakörben mozog. A szociális és népművelő egyesületek csoportjába azokat a nőegyesületeket osztottam, amelyek a támogatásra szoruló nők gondozásával foglalkoznak, vagy az alsóbb népréteg nőnépességének szellemi színvonalát igyekeznek emelni. A hivatásbeli érdekek védelmével foglalkozó egyesületek közé azonos munkakörben, azonos hivatásban dolgozó nők hivatásbeli érdekeinek védelmére és támogatására szolgáló egyesületeket soroztam.

Az utóbbi években az egyes politikai pártokon belül is alakultak női csoportok, amelyek a nők szociális, gazdasági és kulturális érdekeit pártjukon keresztül, annak politikai súlyával igyekeznek elősegíteni. Külön kiemelem a Keresztény Községi Párt keretében megindult erőteljes szervező munkát, amely a női szervezetek munkaközösségének kiépítésére, a női hivatások központi érdekvédelmi szervezeteinek megteremtésére irányul. A terv szerint a női egyesületek és szervezetek megalakítják az »Országos

Budapesti nővédelmi egyesületek és intézmények 1936-ban.
Pénztári kimutatás.

Az egyesület (v. intézmény) neve	Címe	Alapításának éve	A tagok száma	Évi bevétel					Összes kiadás	Vagyon
				tagdíjakból	Adományokból	térítés tartásdíjból	Egyebekből	Összes bevétel		
Budai Katholikus Nőszövetség	II., Donáti-u. 38.	1928	113	126	350	—	7.813	8.289	4.331	3.958
Budapesti Leányegyesület	V., Gr. Vigyázó F.-u. 5.	1910	598	1.500	700	—	—	2.200	1.940	3.000
Budapesti Józsefvárosi Katholikus Munkásnők Egyesülete	VIII., MáriaTerézia-tér 15.	1912	110	100	1.469	1.770	267	3.606	3.241	12.400
Budapesti Soportimista Club	V., Zrinyi-u. 1.	1928	58	136	695	—	167	998	881	234
Budapesti Orth. Zsidó Nőegylet	VII., Dob-u. 35.	1910	477	3.649	11.346	—	586	15.581	14.199	18.631
Elszakított Területekről Szárm. Nőegyletek Szövetsége	V., Szalay-u. 2.	1925	118	—	546	—	150	696	696	144
Egyetemet Végzett Magyar Nők Egyesülete	IV., Veres Pálné-u. 25.	1926	160	489	1.079	—	1.375	2.943	2.509	160
Evangélikus Nőegyletek Országos Szövetsége	IV., Deák-tér 4.	1935	—	516	968	—	—	1.484	1.220	264
Feministák Egyesülete	IV., Veres Pálné-u. 16.	1904	310	766	1.507	—	2	2.275	2.275	—
Dolgozó Nők Clubja	V., Mérleg-u. 2.	1927	65	351	—	—	131	482	300	60
Jó Pásztor Háza Otthon	III., Szőlő-u. 60.	1892	—	—	16.202	21.461	60.289	97.952	103.911	1,740.434
Kollegium Marianum Egyesület	VIII., József-u. 11.	1914	100	—	—	59.835	—	59.835	56.883	7.951
Kenyérkeresőnők Országos Szövetsége	IV., Régiposta-u. 4—6.	1919	1.613	6.198	227	—	311	6.736	6.919	59
Katholikus Tisztviselőnők Budapesti Egyesülete	IV., Kossuth L.-u. 1.	1909	350	68	445	35.721	100	36.334	37.411	33.091
Katholikus Egyetemi Hallgatónők Szt. Margit Köre	IV., Kossuth Lajos-u. 1.	1906	159	93	527	—	1.138	1.758	1.653	2.855
Katholikus Lányok Országos Szövetsége	IV., Veres Pálné-u. 25.	1911	2.500	945	669	1.037	—	2.651	2.534	127
Katholikus Dolgozó Leányok Országos Szövetsége	XIV., Thököly-út 69.	1934	660	70	2.134	1.445	—	3.649	3.797	376
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége	VIII., Mária-u. 7.	1908	976	1.101	16.343	42.793	48.159	108.396	106.848	224.336
Katholikus Egyetemi Hallgatónők Lisieuxi Szent Teréz Egyesülete	I., Attila-u. 93.	1930	104	195	5.105	3.960	126	9.386	5.425	3.961
Katholikus Tanítónők és Tanárnők Országos Egyesülete	IV., Veres Pálné-u. 9.	1916	908	1.555	3.570	—	12.513	17.638	18.574	—
Lorántffy Zsuzsánna Egyesület	IV., Havas-u. 6.	1894	295	1.017	5.896	30.410	60.335	97.658	96.005	318.820
Magyarország Nőegyleteinek Szövetsége	IV., Veres Pálné-u. 38.	1903	—	550	25	—	360	935	588	5.000
Magyar Katholikus Nőegyesületek Országos Szövetsége	IX., Bokréta-u. 3.	1918	—	845	2.567	2.173	1.953	7.538	6.939	1.469
Magyar Protestáns Nők Országos Szövetsége	IX., Közraktár-u. 28.	1918	1.215	342	796	—	1.918	3.056	3.000	3.175
Magyar Izr. Nőegyletek Országos Szövetsége	VII., Sip-u. 12.	1922	—	784	13.982	—	1.048	15.814	15.671	143
Magyar Tanítónők Mária Dorothea Egyesülete	VIII., Orczy-u. 6.	1885	803	1.382	1.300	36.469	3.431	42.582	41.672	260.860
Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete	IV., Molnár-u. 8.	1861	70	—	—	15.000	5.403	20.403	17.798	116.747
Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen	IX., Üllői-út 11.	1909	219	112	12.456	2.209	4.845	19.622	18.842	781
Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesülete	II., Gyorskocsi-u. 23.	1906	137	19	183	2.344	21	2.567	2.373	7.374
Magyar Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetsége	IV., Váci-u. 78—80.	1924	4.000	800	4.600	7.810	1.100	14.310	14.534	145.000
Országos Katholikus Nővédő Egylet	IX., Bokréta-u. 3.	1896	484	360	5.418	21.773	8.550	36.101	35.333	322.000
Országos Nőképző Egyesület	IV., Veres Pálné-u. 38.	1867	255	440	37.332	71.210	870	109.852	109.852	981.255
Óbudai Izr. Nőegyesület	III., Zichy-u. 9.	1887	290	1.621	1.599	—	82	3.302	2.970	5.185
Önálló Hivatású Nők Szövetsége	I., Kékgolyó-u. 10.	1931	—	959	5.841	—	1.000	7.800	7.670	130
Pesti Izr. Nőegylet[2])	IV., Dessewffy-u. 41.	1866	1.488	8.064	13.963	88.773	10.961	121.761	126.606	859.091
Szent József Hospicium Egyesület	IV., Kossuth L.-u. 1.	1928	215	178	716	12.577	—	13.471	13.268	57.000
	Összesen		18.850	35.331	170.556	458.770	235.004	899.661	888.668	5,136.071

[1]) A kórház adatai nélkül. — [2]) A leányárvaház adatai nélkül (I. kötet 198. oldal.)

Nővédelmi Tanács«-ot, melyben minden női foglalkozási ág képviselve lesz. A nővédelem érdekében dolgozik a Nemzeti Egység Pártjának női bizottsága is. Mindkét női csoport általában védi a női munkát, elsősorban azonban a szellemi pályán dolgozó nők érdekeit igyekszik védeni. Inkább a fizikai foglalkozást kereső nők érdekeinek védelmével foglalkozik a Szociáldemokrata Párt női bizottsága. Minthogy ezek a női szervezetek azonban nővédelmi törekvéseik mellett politikai szempontjaikat is igyekeznek érvényesíteni, munkásságuk ismertetése nem sorozható tanulmányom keretébe.

A kifejezetten nővédelmi egyesületek 1936. évi bevételeit és kiadásait, továbbá évi mérlegeiket és vagyoni kimutatásaikat külön is összefoglaltam. Ez az összefoglalás nem teljes, miután azonban csak néhány egyesület hiányzik belőle, megközelítően hű képet ad a székesfőváros társadalmának a szociális nővédelem érdekében hozott áldozatairól.

A hatóságok a szociális nővédelem terén általában közvetve, a nővédelmi egyesületek segélyezésével veszik ki részüket az anyagi áldozatokból. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a közhatóság az anya- és csecsemővédelem terén annál fokozottabb mértékben vállalt kötelezettséget.

A nővédelmi egyesületek és szervek bevételei 1936-ban.

Tagdíjak összege	Egyéb bevételek	Gyűjtések, adományok pénzben és természetben						Térítések (tartásdíjak) összege					
		Gyűjtések jót. összejövetelek stb.	A főváros adománya	Az állam adománya	Más intézmény adománya	Magán személyek adománya	Gyűjtések és adományok összesen	A gondozottaktól	A fővárostól	Az államtól	Más intézménytől	Térítésből befolyt összesen	Összes bevételek
35.331	235.004	29.677	21.686	68.486	24.739	25.968	170.556	367.010	—	89.760	2.000	458.770	899.661

A nővédelmi egyesületek kiadásai és vagyoni állapota 1936-ban.

Kiadások						Vagyon					Teher	
Közvetlenül népjóléti és szociális célokra	Személyi kiadások	Üzemi kiadás		Másnemű kiadások	Összes kiadások	Pénz- és értékpapírban	Ingatlanban	Ingóságokban	Egyebekben	Összes vagyon	Alapítványok	Tartozások (Adósságok
		Dologi kiadás	Személyzeti, üzemben tartás, stb.									
341.337	178.001	226.060	29.554	113.716	888.668	89.611	4,402.263	616.266	27.931	5,136.071	673.707	568.036

A csatolt kimutatásban felsorolt egyesületek bevételi tételei százalékosan a következőképen oszlanak meg:

Tagdíjak	3·9%
Adományok	18·9%
Térítések, tartásdíjak	51·0%
Egyéb bevétel	26·2%
Összesen	**100·0%**

A majdnem 900.000 pengő évi bevételből csak 3·9% jut a tagdíjakra. Ha ezt az összeget a tagok számához viszonyítjuk, egy tagra kb. 1·70 pengő tagdíj jut évente. Ugyanezt tapasztaljuk tehát itt is, mint a gyermek- és ifjúságvédelmi egyesületeknél (lásd I. kötet 197. és 336. oldal). A befizetett tagdíjak összege elenyészően csekély az egyesületek által kitűzött célok megoldására. Az egyesületek részben adományokból, részben »egyéb bevételek«-ből: az egyesületi vagyon hozadékából, üzletszerű bevételekből, stb. elsősorban azonban a nyujtott szolgáltatások ellenértékéből biztosítják bevételeiket. Az egyesületeknek juttatott és több mint 170.000 pengőt kitevő adományok 40·3%-át az állam, 12·7%-át a főváros adta támogatásaként az egyesületeknek.

A szolgáltatások ellenértékéből jelentkező bevételi tétel főként a nőotthonokat, üdülőket, stb. igénybevevő nők ellátási díjaiból tevődik, de jelentékeny összeggel szerepel ebben az egyes intézményekbe az állam által gondozásra beutaltak (Jó Pásztor Háza, stb.) ellátásáért az előbb megjelölt állami támogatáson felül fizetett térítés összege is.

Az egyesületek kiadásainak egyes tételei a következőképen oszlanak meg:

Közvetlenül szociális célra fordították az egyesületek összes kiadásuk	38·5%-át
Személyi kiadásokra	20·0%-át
Dologi «	25·4%-át
Személyzeti munkabérekre	3·3%-át
Egyéb «	12·8%-át
Összesen	**100·0%-át**

Az első tételből csak hozzávetőlegesen állapítható meg, hogy az egyes egyesületek mennyit költenek közvetlenül céljaik megvalósítására. Ez a százalékarány az egyes egyesületeknél lényegesen eltérő, mert pl. intézménnyel, otthonnal, üdülővel működő egyesület adminisztrációs költségeinek nagyrészét is ide sorolja. A személyi kiadások 20%-os aránya is azért magas, mert a tiszteletdíjakon kívül, az intézményekben alkalmazott tiszti személyzet fizetése is benne foglaltatik. Az intézmények személyzetének kiadásait természetszerűen nem lehet adminisztrativ költségeknek tekinteni, hanem a kitűzött cél elérésére szolgáló kiadásoknak. Az egyesületek vagyonáról csak megközelítő adatok állanak rendelkezésre, mert vagyoni mérlegüket nem készítik egységesen. Azonban így is jelentékeny vagyonról, több mint 5 millió pengőről adnak számot, mellyel szemben tehertételeik aránylag csekélyek.

A továbbiakban röviden ismertetem a nővédelmi egyesületeket.

Budai Katholikus Nőszövetség.

(II. Donáti-utca 38.)

A nőszövetség, mint a Magyar Katholikus Nőegyesületek Országos Szövetségének helyi csoportja 1928-ban az országos szövetség alapszabályai szerint alakult meg. A szövetség a tagok részére szociális és kulturális előadásokat tart.

Budapesti Leányegyesület.

(V., Gróf Vigyázó Ferenc-utca 4. szám.)

1910-ben alakult. Célja : bármily tekintetben segítségre szoruló leányok támogatása. Az egyesület állandó segélyben részesít polgári iskolába, gimnáziumba stb. járó szegény tanulókat, 120 családot támogat, munkaalkalmakat szerez pártfogoltjainak.

Budapest Józsefvárosi Katholikus Munkásnőegyesület.

(VIII., Mária Terézia-tér 15.)

1912. évben alakult. Célja : »A dolgozó nők védelme.« A VIII. József-utca 53. szám alatt, a »Jézus Szíve Népleányai«-nak társasága vezetésével 16 férőhelyes munkásnő otthont tart fenn. A főváros havi 24 pengő tartásdíjat fizet az otthon 6 gondozottja után, akik egyébként szeretetotthoni ápolásra szorulnának. A többiek a lakásért havi 13 pengőt fizetnek. Az egyesület munkásleánycsoportokat szervez. A csoportok részére vallásos és kulturális előadásokat tart.

Budapesti Soroptimista Klub.

(V., Zrinyi-utca 1.)

Alakult 1928-ban. Célja : A magyar női társadalom érdekeinek előmozdítása, munkaalkalmak teremtésével. Az otthon szeretetének és a haza iránti hűségnek ápolása, az általános társadalmi viszonyok javítását célzó törekvések támogatása, küzdelem a kereskedelmi és ipari élet magasabb erkölcsi színvonaláért, tagjai között a szolgálatkészség, az őszinte barátság és vallásosság szellemének erősítése. Az egész világon jelenleg kb. 200 nőklub van, melynek közös vezérelve az összetartozás érzésének megteremtése, önzetlen együttmunkálkodás és derűs életfelfogás kialakítása.

A budapesti klub taglétszáma 58. A klub összejöveteleket és felolvasásokat tart és élénk összeköttetést tart fenn a külföldi klubokkal. Ebédeltetési akciója jelentékeny. Ennek irodája IV. ker., Prohászka Ottokár-utca 4/6. szám alatt van. A klub rendezte Budapesten 1937. augusztusában az első »Nemzetközi Asszonyhetet«, melyet a külföldi klubok tagjai részére évenkint megismételni kíván.

Budapesti Orthodox Zsidó Nőegylet.

(VII., Dob-utca 35.)

1910. évben alakult. Célja: »A zsidó nők között a hithűség ápolása és a jótékony és emberbaráti feladatok gyakorlása.« Az egylet működési köre szegény özvegyekre, árvákra, elhagyott nőkre, szegény leányokra terjed ki, s segélyt ad a rászorulóknak. A nőegylet keretében 1929-ben leánycsoport alakult, mely vallásos és kulturális előadásokat tart.

Az Elszakított Területekről Származók Nőegyleteinek Szövetsége. (Etnesz.)

(V., Szalay-utca 2.)

Alakult 1925-ben. Célja: »A Felvidéki Egyesületek Szövetsége, a Délvidéki Otthon Hölgybizottsága, a Szilágyi Erzsébet Erdélyi Nőegylet és a Nyugatmagyarországi Hölgybizottság s a még belépő egyesületek működésének elősegítése.

Az Egyetemet és Főiskolát Végzett Magyar Nők Egyesülete.

(VI., Veres Pálné-utca 25.)

Alapítási év: 1926. Célja: Magyarország egyetemet és főiskolát végzett nőit közös célok és érdekek jegyében egyesíteni, közöttük a baráti érzést és szolidaritást ápolni, mindenkor szem előtt tartva az egyetemet végzett nő kulturális és gazdasági érdekeit. Az egyetemet végzett nők tudományos kutatásait ösztöndíjakkal támogatni, továbbá az »International Federation of University Women«-en keresztül a nemzetközi kapcsolatokat az egész világ egyetemet végzett nőivel fenntartani és a fent említett nemzetközi szervezet munkájában résztvenni. Az egyesület emlékünnepélyek, előadások és ankétek segítségével igyekszik célkitűzésének megfelelni. Sajtószerve a Magyar Női Szemle című kitűnően szerkesztett és magas színvonalú folyóirat, mely az egyesület kiadásában jelenik meg.

Evangélikus Nőegyesületek Országos Szövetsége.

(IV., Deák-tér 4.)

Alapítási éve: 1935. Célja: Egy táborba gyüjteni azokat az evangélikus nőegyesületeket, melyek az evangélikus egyház szolgálatában fejtik ki működésüket és egyházvédelmi, kulturális és jótékonysági téren munkálkodnak. A fenti céloknak megfelelően három szakosztályt szervezett, melyek egységes programmot és irányelveket dolgoznak ki a tagegyesületek számára. Támogatja az evangélikus jótékony intézményeket. Ismeretterjesztő és vallásos felolvasásokat, irodalmi versenyeket rendez. Kiadja az »Útmutató« c. folyóiratot.

Feministák Egyesülete.

(IV., Veres Pálné-utca 10.)

1904-ben alakult. A nők Nemzetközi Választójogi Szövetségének (Intern. Women Suffrage Alliance) magyar szakosztálya, a Nők Nemzetközi Békeligájának (La Ligue Internationale des Femmes Pour La Paix et Liberté), s a nők radikális egyenjogúságát követelő Opendoor International mozgalom magyar képviselője. Programmja: a nők politikai jogainak teljes kivívása, s ennek érdekében a nőnevelés reformja, a coedukáció, a tanulás szabadsága, anya- és gyermekvédelem és a nemzetközi béke elősegítése. Az egyesület létesítette és egyideig fenntartotta hazánkban az első »házasságon kívül született gyermekek otthonát« (Szikra-ház). Az egyesület a nők teljes munkajogáért, a nők jogait érintő törvények revíziójáért, nők állampolgárságának függetlenítéséért stb. dolgozik.

Dolgozó Nők Klubja.

(V., Mérleg-utca 2.)

Alakult 1927-ben. Célja: a dolgozó nő kulturális és szociális helyzetének javítása. Hetenkint egyszer a tagok részére nővédelmi előadásokat tart. A klub tagjai részére nyelvkurzusokat is létesít.

Collegium Marianum Katholikus Hölgyek és Főiskolai Nőhallgatók Otthonegyesülete.

(VIII., József-utca 11.)

1914-ben alakult. Célja: »Egyetemi és főiskolai nőhallgatók, valamint dolgozó úrinők részére otthont biztosítani.« Fenntartja a fenti címen a Collegium Marianum otthont 100 férőhellyel, ezenkívül 30 árvagyermeket ugyanott díjtalanul gondoz. (I. kötet 142. és 290. oldal.)

Kenyérkereső Nők Országos Szövetsége.

(IV., Régi posta-utca 6.)

Alakult 1911-ben. Célja: kereső pályákon működő nőket közös érdekeik védelmére gazdasági szervezetbe tömöríteni. Cselédközvetítőt tart fenn IV., Régi posta-utca 6. és V., Szent István-körút 3. szám alatt. Tisztviselőnő, üzemi alkalmazott stb. közvetítését is vállalja. A szövetség azonban csak a »tagokat« közvetíti s a tagdíj 5 pengő negyedévenkint. Kapcsolatot tart fenn a szövetség a m. kir. rendőrség életvédelmi osztályával és a Magyar Családvédelmi Szövetséggel is.

Katholikus Tisztviselőnők Budapesti Egyesülete.

(IV., Kossuth Lajos-utca 1.)

1909-ben alakult. Célja: a tisztviselőnők érdekeinek ápolása és előmozdítása keresztény és hazafias szellemben. 15 férőhelyes tisztviselőnőotthont tart fenn Kossuth Lajos-utca 1. szám alatt. Tisztviselőnőket nyaraltat balatonlellei saját telepén és lillafüredi, hévízi bérelt villáiban. Általában díjtalan állásközvetítést, anyagi támogatást, jogi tanácsadást nyujt tagjai számára. A tagok részére gyors- és gépírási tanfolyamokat szervez és vezetésük alatt működik a IX. ker., Lónyay-utca 6. szám alatt lévő Pallavicini Edina női felsőkereskedelmi iskola, amely az első katolikus női felsőkereskedelmi iskola hazánkban.

Katholikus Egyetemi Hallgatónők Szent Margit Köre.

(IV., Kossuth Lajos-utca 1.)

1906-ban alakult. Célja: »A katholikus egyetemi hallgatónők hitéletének fejlesztése és mélyítése, tudományos továbbképzése.« Tömöríti az egyetemre kerülő katolikus leányokat, kapcsolatot tart fenn más katolikus egyetemi hallgatók testületeivel, az Országos Katholikus Főiskolai Diákszövetség Leánybizottságával, a Pax Romana-val. A heti összejöveteleken a katolikus világnézetnek megfelelő előadásokat hallgatnak a tagok. A szegényebbeket kisebb mértékben segélyezik.

Katholikus Leányok Országos Szövetsége (KLOSz).

(IV., Veres Pálné-utca 25.)

1911-ben alakult. Célja: Kinevelni és az életbe beállítani az új leánytípust, mely lelkületében katolikus, az életben való elhelyezkedésben aktív, eszközeiben modern és ezek mellett minden megnyilvánulásában nőies marad. Célja elérésének érdekében a fővárosban és a vidéken leánycsoportokat alakít és igyekszik szervezetébe tömöríteni az összes katolikus leányegyesületeket. Az egyes csoportok részére vallásos, etikai, kulturális és szociális tárgykörű előadáscsoportozatokat állít össze. Ifjúsági vezetőképző tanfolyamokat tart. A fővárosban 20, vidéken 23 leánycsoportja működik. 1936. évben Budapesten 880 előadást tartott. Ezenkívül háztartási versenyek (asztalterítési, foltozási stb., előadások, lelkigyakorlatok stb. rendezésével külső munkát is végez.

Katholikus Dolgozó Leányok Országos Szövetsége.

(VII., Rákóczi-út 4.)

1934-ben alakult. Célja a gyárak, boltok, műhelyek leányalkalmazottainak erkölcsi, szellemi, szakmabeli továbbképzése és a női hivatásra való ránevelés. Nőnevelő munkáját részben az egyházközségek keretében működő 35 csoportjában, részben a gyárakban fejti ki, ahol művelődési tanfolyamokat tart. A tanfolyamokon igyekszik a gyári munkásnőket az egyházközségek csoportjai számára megnyerni. Vezetőképző tanfolyamokat, tanulmányutakat, vasárnaponkint pedig kirándulásokat szervez. Munkásleányokat nyaraltat napi 1 pengőért Fülén (Fejér megye), Központi székházában olcsó étkezdét tart fenn. A fővárosban három Dolgozó Leány Otthont tart fenn az illető egyházközségekkel karöltve, összesen 64 férőhelyet nyujtva havi 10—15 pengő ellenében. Tagjainak szórakozási alkalmakat szerez, színházjegyekkel, bálok, majálisok, műkedvelő előadások rendezésével. A nővédelmi munkája során Budapesten 1936-ban összesen kb. 1000 kulturális, valláserkölcsi stb. előadást tartott. Hivatalos lapjuk a »Katholikus Dolgozó Leányok Lapja«. Időszaki folyóiratuk a »Dolgozó Nő«.

Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége.

(VIII., Mária-utca 7.)

Alakult 1908-ban. A nővédelem csaknem minden ágában szervezetten, eredményesen működik. Célja: »a család védelmét, vagyis a család vallási, erkölcsi, társadalmi és gazdasági érdekeit szolgálni«.

A háziasszonyok számára hivatásuk betöltésére és a női hivatásokkal járó feladatok helyes ellátása végett különféle elméleti és gyakorlati tanfolyamokat (háztartásgazdasági előadások, főző és varró-tanfolyamok) tart a székesfővárosi Népművelési Bizottsággal szoros együttműködésben.

Hasonló okokból foglalkozik a cselédekkel is. Vasárnapi »Szent Zita körök«-ben tömöríti őket, ahol valláserkölcsi irányításban részesülnek és ismeretterjesztő előadásokat is hallgatnak (Budapesten 25 »Zita Kör« működik, vidéki városokban is több helyen van). Az ismeretterjesztő előadások a a Népművelési Bizottság támogatásával szerveztetnek meg. A családi erkölcs megvédése szempontjából leányvédelmi munkát végez. Külön foglalkozik a német nevelőnőkkel és pályaudvari kirendeltségeket is tart fenn.

Intézményei: Urinők Otthona (VIII., Mária-utca 7.) Cselédek részére otthonok és elhelyező irodák: Budapest, VIII., Mária-utca 7., XI., Zenta-utca 5., XI., Enyedi-utca 16., V., Sas-utca 13., Német Nevelőnők Otthona és Elhelyező Irodája (VIII., Mária-utca 7.).

Hivatalos lapjuk a »Katholikus Háziasszonyok Lapja.«

Katholikus Egyetemi és Főiskolai Nőhallgatók Lisieuxi Szent Teréz Kollegium és Menza Egyesület.

(I., Attila-utca 93.)

1930-ban alakult. Célja: Egyetemi és főiskolai nőhallgatók anyagi támogatása. 17 férőhelyes otthont és menzát tart fenn az I., Attila-utca 93. szám alatt. A rászorulókat felruházza, ingyenes lakást és ellátást ad részükre. Menzája ingyenesen vagy önköltségi áron ad ebédet.

Katholikus Tanítónők és Tanárnők Országos Egyesülete.

(IV., Veres Pálné-utca 9.)

1916-ban alakult. Célja: A pedagógiai pályán működő katolikus nők tömörítése és szellemi irányítása. Előadásokat, összejöveteleket, tanulmányutakat rendez. Állástalan tagjai érdekében állásközvetítéssel is foglalkozik. Folyóirata a »Katholikus Tanítónők és Tanárnők Lapja«.

Lorántffy Zsuzsánna Egyesület.

(IV., Havas-utca 6.)

Alakult 1894-ben. Célja: »a keresztény erkölcsi és hitélet fejlesztése, elsősorban nők és gyermekek között, különösen könyörülő és segítő szeretet által.« Központi székházában diakonissza betegápoló- és szociális gondozónővéreket képez, elsősorban saját intézményei számára. XIV., Nürnberg-út 57. szám alatt kórházat tart fenn. Központi székházában 31 férőhelyes kollegiumot létesített, állandó lakók és átutazók részére (úrinők otthona). Több rászoruló szegény nőt segélyez készpénzzel vagy felruházással. Cselédelhelyező irodájában az 1936. évben 600 nőt helyeztek el. A háztartási alkalmazottak részére a »Márta-kör«-ben vasárnap délután összejöveteleket tartanak.

Magyarország Nőegyesületeinek Szövetsége.

(IV., Veres Pálné-utca 38.)

A nőegyesületek nagyrészét magába foglaló szervezet. Tagegyesületeinek száma a székesfővárosban 50. Alakult 1903-ban. Célja: »A magyar közművelődési, társadalmi, gazdasági és jótékonysági nőegyesületek egyesítése, hogy befolyásukat megnyerje közérdekű feladatok megoldására és így minél szélesebb körben ismertesse a nőknek az emberiség javára kifejthető munkásságát, hogy elősegítse a kölcsönös megértést, a bizalmat és összetartást azon magyar asszonyok között, akik bármely formában a társadalom javáért

munkálkodnak, hogy központot teremtsen, ahol a nők egymásra találhatnak, hogy a magyarországi nőegyesületeket a külföldi kongresszusokon képviselje. Tagja a Nők Világszövetségének (International Council of Woman).

Programmja: Gyermek-, ifjúság- és nővédelmi munka, fiatalkorúak patronázsa, prostitució, leánykereskedelem, alkoholizmus, a népbetegségek ellen és a lakáskérdés megoldásáért folytatott harc, a nők választó- és munkajogáért, a békéért és revizióért való küzdelem stb. Irányító munkát végez a pesti és vidéki nőszervezeteken át a női társadalom nevelése ügyében. Kapcsolatot tart fenn az egyesület a Nemzetek Szövetségének szociális szakosztályával. 1936. év folyamán két nagyszabású ankétot rendezett. Az egyik a nő jogi és politikai helyzetével, a másik a női nevelés kérdésével foglalkozott.

A Magyar Katholikus Nőegyesületek Országos Szövetsége.

(Központja: VIII., Szentkirályi-utca 7.)

Alakult 1918. évben. 1932-ben jóváhagyott, módosított alapszabálya célul tűzte ki, hogy az összes katolikus nőszövetségek, egyesületek stb. közt önállóságuk épségbentartása mellett kapcsolatot létesítsen, hogy a katolikus női társadalom összefogó, irányító és képviselő szerve legyen, hogy helyi egyesületek létesítésével a katolikus nőegyesületekbe még nem tartozó katolikus nők tömörülését is elősegítse, hogy a Katholikus Nőiligák Nemzetközi Szövetségéhez (Union International des Ligues Catholiques Féminines) való csatlakozása által a külföldi katolikus nőszövetségi központokkal az érintkezést keresse és fenntartsa.

A szövetség nyilvántartja a leányvédelemmel foglalkozó szervezeteket és intézményeket, figyelemmel kíséri és irányítja a katolikus leányifjúsági mozgalmakat. Szociálpolitikai adatgyüjtést végez, a tanitónőképzőkben az utolsóéves növendékek számára évről-évre tanfolyamot rendez, hogy a szociális munka lényegére és módjára felhívja figyelmüket. Összeállítja a »Vezetők Mappája« című negyedévi folyóiratot. Hivatalos folyóirata: az »Asszonyok, Leányok.«

Magyar Protestáns Nők Országos Szövetsége.

(IX., Közraktár-utca 28.)

1918-ban alakult. Célja: »A magyar protestáns nőegyesületeket és nőket a haza, az egyház és a nők javát szolgáló munkálkodásra tömöríteni és a protestáns nővédelmet előmozdítani.« Csaknem az összes protestáns nőegyesületeket megszervezte és irányítja munkájukat. A szövetség a Keleti és Nyugati pályaudvaron pártfogó kirendeltséget tart fenn.

Magyar Izr. Nőegyletek Országos Szövetsége.

(VII., Sip-utca 12.)

1922-ben alakult. Célja: »Az országban működő nőegyletek és leányegyletek között kapcsolatot teremteni és azokat a magyar nemzeti érzés, szociális munka és a vallási szellem ápolása és megerősítése céljából közös tevékenységre egyesíteni.«

A szövetség bekapcsolódott az igazságügyminisztérium kötelékébe tartozó fogházmissziós munkába és kórházmissziós munkát is végez. VI., Aréna-út 108. sz. alatt fenntartja az »Etelka« ápolónőképző intézmény 24 férőhelyes otthonát.

Magyar Tanítónők Mária Dorothea Egylete.

(VIII., Orczy-út 6.)

1885-ben alakult. Célja: »A magyar tanítónők anyagi és erkölcsi érdekeinek, valamint a nemzeti nőnevelés ügyének társadalmi úton való előmozdítása.« Az egyesület székházában levő 47 lakószobából álló otthonában lakást és ellátást ad egyedülálló tanítónőknek, nevelőnőknek. A rászoruló elaggott tanítónőket, vagy nevelőnőket készpénzzel és természetbeni adományokkal támogatja. Továbbképző előadásokat tart.

Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete.

(IV., Molnár-utca 8.)

1861-ben Damjanich tábornok özvegye alapította. Célja: »Hogy hazánk bármely osztályának szegény sorsra jutott leányai tisztaerkölcsű, gondos, ügyes, szorgalmas háziasszonyokká, a közjóért buzgó, kötelességtudó, lelkes honleányokká képeztessenek.«

Az egyesület 20 középosztálybeli leányt neveltet a cinkotai állami tanítónőképző intézetben. Három leányt egyenként évi 600 pengős tanulmányi ösztöndíjban részesít.

Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesülete.

(II., Gyorskocsi-utca 23.)

1906. évben alakult. Célja: »A munkásosztály nőinek s a nőmunkásoknak erkölcsi oltalmazása, méltányos jogainak megvédése, anyagi érdekeik előmozdítása, szellemi képességük és szaktudásuk fejlesztése. A családi élet, a vallásos és hazafias szellem ápolása.«

Az egyesület a fenti címen fenntartja az egyesület alapítójáról Geöcze Saroltáról elnevezett 28 ágyas munkásnőotthont a fővárostól erre a célra ingyen átengedett helyiségekben. Az otthonban nagyobbrészben árva, ipari munkával foglalkozó, többnyire keresettel bíró leányokat vesznek fel. Heti 2 pengő bérfizetés ellenében a bennlakók lakást, fűtést, világítást és ételeik megfőzéséhez petróleumot kapnak. Az otthon dolgozó bennlakók részére munkaszoba áll rendelkezésre. Szellemi, erkölcsi irányításuk érdekében előadásokat tart számukra az egyesület.

A Magyar Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetsége.

(IV., Váci-utca 78—80.)

1924. évben alakult meg. Célja: »Összegyüjteni azokat a leány- vagy nőegyesületeket, köröket vagy szövetségeket, melyek a leányok testi, lelki, érzelmi és értelmi fejlődésének előmozdítására, szociális helyzetének és gazdasági öntudatának emelésére alakultak.«

A Magyar Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetsége 89 tagegyesületet, illetve helyi csoportot foglal magában, amelyek segélyező munkát is végeznek. A szövetség a tagegyesületeket nevelőmunkájuk irányításával támogatja. Az egyesület évenkint több körzeti és egy országos konferenciát rendez. Budapesten 6 csoportja működik. Ezek szervezetileg a szövetségtől teljesen független egyesületek és egyházi leánykörök. A szövetség Tihanyban 50 személyes üdülőt létesített, ahol a tagok és magánszemélyek olcsón nyaralhatnak.

Országos Katholikus Nővédő Egyesület.

(IX., Bokréta-utca 3.)

1896. évben alakult. Célja: A női társadalomnak kenyérkeresettel foglalkozó tagjaiban a valláserkölcsi szellemet fenntartani, továbbfejleszteni és őket úgy szellemileg, mint anyagilag támogatni. Szükségben szenvedő védenceiket ingyen lakással és ellátással segíteni és amennyiben a rendelkezésre álló anyagi eszközök engedik, a gyermekvédelem felkarolása.

Az egyesület az anya- és gyermekvédelem terén kifejtett működésén túl (I. kötet 76—121 oldal) a nővédelem érdekében is jelentős munkát végez. Az egyesület épületében »munkásnőotthont« tart fenn 140 férőhellyel, 25 hölgytagja patronázsmunkát végez. Leányköröket szervez. Budapesten 6 leányköre van, amely munkásleányok részére vasárnaponkint délután összejöveteleket tart.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Országos Nőképző Egyesület.

(IV., Veres Pálné-utca 36/38.)

Alakult 1867-ben. Az egyesület volt a magyar nőmozgalom nagyszerű megindítója. Veres Pálné alapította 1867-ben a nőnevelés előmozdítására. 1868-ban nyitotta meg az első magasabb képzettséget nyujtó leányiskoláját, mely ma is mint »Veres Pálné« leánygimnázium működik. Az egyesület ezen iskolának fenntartásán kívül még egy 3 éves továbbképző tanfolyamot is létesített olyan négy középiskolát végzett leányok számára, akik inkább a gyakorlati pályákra törekszenek. Az iskola mellett 60 ágyas leányinternátust tart fenn.

Óbudai Izr. Nőegylet.

(III., Zichy-utca 9.)

1887-ben alakult. Célja: »Szemérmes szegény, beteg, keresetképtelen, gyermekágyas nők és szegénysorsú özvegyek támogatása, árvák és szegény iskolásgyermekek üdültetése és felruházása és szegény hajadonok kiházasítása.« Az egylet pénz- és fűtőanyag segélyeket ad a rászorulóknak és a III. ker., Lajos-utca 149. szám alatt szeretetotthont tart fenn hat nő részére.

Önálló Hivatású Nők Szövetsége.

(I., Kékgolyó-utca 10.)

1901-ben alakult. Célja: a dolgozó nők egyesületei közös érdekeinek előmozdítása, védelme, közöttük, valamint a külföldi hasonló irányú szövetségek, egyesületek és klubok tagjai között, továbbá különböző pályákon, hivatásokban dolgozó nők között a kapcsolatok fenntartása és ápolása, a nők munkájának fokozottabb megbecsülése és értékelése érdekében való munkálkodás, kiállítások rendezése és tanulmányi csoportok szervezése.

A szövetség kultúresteket rendez, felolvasásokat tart, kongresszusokat szervez. 1936. szeptemberében szervezte meg az ügyvédnők kongresszusát. 1937. február havában a párizsi világkiállításon vett részt, magyar festő és szobrászművésznők munkáival. 1938. év nyarán Budapesten egybehívta az önálló hivatású nők világkongresszusát.

Pesti Izraelita Nőegylet.

(VI., Dessewffy-utca 41.)

1866-ban alakult. Célja: »Szegény izraelita nők segélyezése, kiváló tekintettel betegekre, keresetképtelenekre, gyermekágyasokra, özvegyekre, árvákra. A szegénysorsú izraelita menyasszonyok kiházasítási segélyekkel való támogatása. A leányárvamenhely fenntartása félig elárvult izr. leányok számára. A leányárvaház fenntartása teljesen elárvult izr. leányok számára.

Gyermekágyas otthon fenntartása szegényasszonyok részére, valláskülönbség nélkül. Jótékony intézetek alapítása, szegény izr. vallású asszonyok és leányok számára, erkölcsiségük emelése és keresetképességük fejlesztése céljából.«

Az egyesület széleskörű szociális tevékenységet fejt ki. Anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi munkáját könyvem első részében ismertettem. (I. kötet 73., 142. és 198. oldalak.) Népkonyhájának és női szeretetotthonának munkáját az általános szociális védelem keretében tárgyalom. Az egyesület nővédelmi munkájában említésre méltó a »Testvérközösség« intézményének létesítése. Az akciónak célja, hogy az árvaházból kikerülő növendékek számára, amikor az intézettől megválnak, egyrészt anyagi támogatást biztosítson, másrészt olyan baráti csoportot »testvéreket« szerezzen, akiknek támogatására az életben bármikor számíthatnak. A »Testvérközösség« azokból a jómódban élő gyermekekből, akiknek szülei gyermekeik javára 18—24 éves korukra szóló életbiztosítást kötnek, 8—15 gyermekből álló kisebb csoportokat alakít. Minden egyes csoporthoz beosztják árvaházuk egy-egy növendékét. Amikor a biztosított gyermek javára a velük megállapodásra jutott hazai biztosító intézet a lejáratkor a biztosítási összeget kifizeti, ugyanakkor a testvérközösséghez tartozó árvának is kifizet a megállapodás értelmében 600—1200 pengőre tehető összeget.

A »Menyasszonyláda«-akció szegénysorsú zsidó menyasszonyokat lát el kelengyével. Munka- és állásközvetítő irodát tart fenn az egyesület nők részére. Kezeli az 556.081 pengő értékű Weiss Szidónia Nők Önállósítását Szolgáló és a Beteg Nőket Segélyező Alapítvány« kamatait, melynek terhére évente 10—12.000 pengő értékben a rászorulóknak készpénzt és természetbeni támogatást nyujt. Csecsemő és gyermekgondozónői tanfolyamot végzett növendékekből megalakította a Weiss Alice Nővérek Körét, hogy a gondozónők elhelyezését megkönnyítse és érdekeiket megvédje, őket továbbra is védelemben és támogatásban részesítse.

Szent József Hospitium Egyesület.

(IV., Kossuth Lajos-utca 1.)

1928-ban alakult. Célja: »A testi és lelki üdülésre szoruló főképen az elszegényedett középosztályhoz tartozó nőknek betegség, nagyobb lelki megrázkódtatás, vagy kimerültség esetén, jutányos áron megfelelő üdülésre alkalmat adni.« 1935-ben Klotild-ligeten 36 nőt, Fonyódon 94 nőt nyaraltatott. Az egyesület 1926-ban 8 személyes otthont nyitott katolikus nők részére a Kossuth Lajos-utca 1. szám alatt.

*

Bár a pénzügyi kimutatásban nem terjedtem ki rájuk, kétségtelen nővédelmi vonatkozásuk következtében megemlítem még a következő nővédelmi szerveket is:

Emunah — A hit. Szegénytanoncleányvédelmi és nyaraltatási akció. (VII., Bethlen Gábor-tér 2.) Buday Goldberger Gyuláné 1927-ben indította meg szociális munkáját, amelynek célja a serdülő korban levő dolgozó leányok (tanoncleányok) gondozása. A Bethlen-téri izr. hitközség házában tanoncleányok részére önképzőkört létesített, ahol a leányok a hasznos szórakozáson túl, vasár- és ünnepnapokon továbbképző oktatásban is részesülnek. Védenceit Szentendrén nyaraltatja. 1936-ban 75 tanoncleányt nyaraltatott három hétig. A nyaraltatás személyenkint 40 pengőt kitevő költségét a pártfogók viselték.

»*Home Suisse*« *Svájci Nevelőnők Otthona.* (V., Lipót-körút 15.) 1882-ben Svájcban alakult a külföldön tartózkodó nevelőnők anyagi és erkölcsi védelmére. A budapesti otthon a fővárosban tartózkodó svájci nevelőnőknek csekély díjazás ellenében, szegénysorsú vagy állásnélküli nevelőnőknek ingyenes ellátást ad. 1934-ben 68 személy kapott ellátást. 24 önköltségi áron, 25 mérsékelt áron, 19 pedig ingyen. Az otthon ingyenes munkaközvetítő irodát tart fenn. Bevételeit nagyrészben a kantonok és a szövetség támogatásából fedezi, kisebbrészt az ellátási díjakból és adományokból.

Kisdednevelők Országos Egyesülete. (VII., Rózsák-tere 7.) 1836-ban mint férfiegyesület alakult, akkoriban ugyanis még férfiak voltak a kisdednevelők. Célja: A kisdednevelés ügyének előmozdítása és fejlesztése, az óvónők érdekeinek védelme minden téren. Tagjai csaknem kivétel nélkül az összes óvónők. Hivatalos lapja »A kisdednevelés«.

Összefoglalás.

A szociális nővédelem fejezetiben nem tértem ki a nőkérdés közjogi, magánjogi vagy közgazdasági viszonylatban való vizsgálatára. A nővédelemnek csak szociális és jótékonysági vonatkozásait ismertettem és a már meglevő nővédelmi intézményeken keresztül igyekeztem rámutatni azokra az utakra, amelyeken megítélésem szerint tovább lehet, illetve tovább kell haladni, hogy a szociális nővédelem a maga teljes egészében kiépülhessen.

A nővédelemnek talán elsősorban arra kellene törekednie, hogy minél kevesebb nő szoruljon a család keretén kívül védelemre, vagyis, hogy a nők férjhez tudjanak menni oly módon, hogy a család ne szoruljon kereső munkájukra. Ez a kérdés azonban már nemcsak nővédelmi, hanem egyetemes szociálpolitikai probléma és a megfelelő jövedelemelosztás, a család fenntartására elegendő munkabér (családi munkabér), a munkanélküliség, a szociális lakáspolitika stb. kérdéseivel függ össze. A nők szociális helyzetének javítása ugyanis gyökeresen csakis a férfiak szociális helyzetének javításán keresztül oldható meg. Egyoldalúan, a nők szociális védelmének kifejlesztésével, ennek a kérdésnek enyhülését alig lehet várni. Az általános

szociális problémák megoldása viszont a szociális nővédelem kérdéseit jelentőségében lényegesen csökkentené. Ennek az általános igazságnak hangsúlyozása mellett azonban számolnunk kell a jelen helyzet realitásával. Megállapíthatjuk, hogy még ha a közgazdasági és szociálpolitikai reformok következtében az általános jólét emelkedne is, kisebb keretek között, megoldást sürgetne a kereső nőknek mind az a problémája, melyeket eddigi helyzetük felvetett. Ezek megoldása együttes feladata a törvényhozásnak, a közhatóságnak és a társadalmi szerveknek.

Az anyavédelmet a hozzáfűződő nemzeti érdek állami feladattá minősítette és a helyihatóságok is áldozatosan kiveszik részüket ebből a védelmi munkából. Jogszabályaink széles körben biztosítják általában a kereső nők védelmét. A vonatkozó törvényeknek azonban, sajnos, igen sok fontos szakasza még nem lépett életbe. A nők erkölcsi védelméről gondoskodnak jogszabályaink. Fontos volna azonban, hogy ezen védelmi ággal a társadalmi szervek minél hatékonyabban foglalkozzanak. A társadalom megszervezése ilyen irányban már megindult és bizakodással tekinthetünk a pornográfia és kábítószerek elleni küzdelem, az erkölcsileg veszélynek kitett nők megvédése, a leánykereskedés és a prostitució elleni küzdelemre vonatkozó ügyekre kinevezett miniszteri biztos működése elé is. Az iskolai nőnevelést kiegészítő női népművelés terén a fővárosnak a Székesfővárosi Népművelési Bizottság útján kifejtett tevékenysége mintaszerű. Szervezetével évről-évre egyre több nőegyesületet nyer meg nagyszabású programmjának megvalósítása érdekében.

A nőmozgalom a nők egyesületi szervezkedésével indult meg. Ez adott súlyt kívánalmaiknak, s a nővédelmi egyesületekben rejlő motorikus erő segítette kialakítani a ma fennálló nővédelmi intézményeket. A nővédelem további fejlődésének is a nők társadalmi munkája szabhat irányt. A szociális kérdésekkel közvetlenül foglalkozó nők juthatnak közel a bajok kútforrásához, jobban megfigyelhetik a saját nemükhöz tartozókat fenyegető veszélyeket, megállapíthatják és megjelölhetik a védekezés módjait. A szociális nővédelem továbbfejlődésének azonban feltétele, hogy foglalkozzanak vele.

Sajnos, szociális nővédelmünk háború utáni irodalma a külföldihez viszonyítva meglehetősen szegény. Intellektuális női társadalmunk tagjainak ilyen irányú érdeklődése és munkája széteső. A kérdés minden vonatkozását átfogó mű nincs. Csak példának említem, hogy a magyar nőmozgalom történeti feldolgozása is hiányzik. Nővédelmi intézkedéseinken is az látszik, hogy nem a tervszerűség, hanem a pillanatnyi szükség kényszerének, vagy az egyes kérdésekkel kapcsolatban jelentkező szociális belátás hatása alatt létesültek, s így sok esetben csak részeredményeket biztosítanak.

Nagyobb mértékben és megfelelő megelőző intézkedésekkel kellene a dolgozó nők egészségére vigyázni. Ezt szolgálná a foglalkozási ágak osztályozása és a nők fokozottabb távoltartása az egészségi szempontból ártalmas

ipari foglalkozásoktól ; az ipari üzemek fokozott egészségügyi felülvizsgálata ; a munkásjóléti és tisztaságellenőrző intézmények szervezése ; az iparfelügyelet orvosi szempontból való kiterjesztése ; évenként kötelező orvosi vizsgálat és az ipari betegségek korai felismerése.[1])

Említettem már, hogy a nőotthonok száma kevés. Különösen a textilüzemeknek kellene ilyenek létesítésében elöljárni. A szellemi foglalkozásúak, a tisztviselők, stb. számára létesült otthonok is kicsinyek. Néhány nagyobb, jólszervezett nőotthont lehetne létesíteni kollégiumszerű berendezéssel, olvasóteremmel, tornacsarnokkal, stb.

Meg kellene szervezni a munkásnők különálló hatósági közvetítését, mely női pszihotechnikai képességvizsgálóval lehetne összekapcsolva. Több oldalról felmerült már az a kívánság, hogy állapítsák meg az egyes iparágak keretében is a nők részére fenntartott hivatásokat, sőt kérték már a képesítéshez nem kötött női foglalkozások ügyének rendezését és a női gazdasági, ipari, kereskedelmi kamara felállítását is.

Intézkedni kellene a munkanélküli fiatal nők foglalkoztatása iránt. A foglalkoztató a 17—25 éves leányokat venné gondozásába. A házi és a szociális munkára való nevelésen kívül, itt alkalom nyílnék mindazoknak a hasznos tudnivalóknak és munkának ismertetésére, amelyekre a gondozottaknak, mint jövendő családanyáknak szüksége lehet. (Háztartási munkák, gyermekgondozás, varrás, kézimunka, betegápolás, kertimunka, stb.)

A dolgozó nők külön csoportja a háztartási alkalmazottaké. Munkaviszonyukat elavult törvény szabályozza. Legcélravezetőbb lenne az egész cselédügyet helyhatóságilag szabályozni, munkaközvetítésüket a helyihatóságok kezelésébe venni. Nagyon fontos lenne több cselédotthon és cseléd-képző felállítása is. A cselédek törvénybe foglalt és egyelőre még függőben tartott öregségi biztosítását is foganatosítani kellene.

A kenyérkereső nőket érintő problémákat ezzel a néhány javaslattal természetesen nem lehet elintézni. Számtalan részletkérdés lehet itt vita tárgya. Ezeket a részletkérdéseket azonban komoly, mélyreható részlettanulmányozásoknak kell megelőzni. Hangsúlyoznom kell a női ifjúságvédelem, vagyis a leányvédelem hiányait. Az iskolából kikerült fiatal leányifjúság hatósági szociális gondozása még hiányzik. A fiúknál némileg valóra vált ez a leventeegyesületekkel. A leányoknál ezt a feladatot csak a nővédelmi egyesületek igyekeznek ellátni. Hatósági feladat a leányoktatás gyökeres reformja, a női szakoktatás kiépítése. Az elemi iskolákból kikerülő leányok részére minél több munkaiskolát kellene felállítani és ezeket esetleg községi iskolákká minősíteni. A leánytanoncotthonok száma elenyészően csekély, pedig ez nemcsak szociális kérdés. Erkölcsi szempontból még nagyobb fontosságú lenne, mint a fiúknál, hogy a magukra hagyott serdülő leányok megfelelő környezetben és kellő felügyelet alatt maradjanak

[1]) *Dr. Pályi Márton :* Nemzeti Munkásvédelem. Bp. 1934.

felszabadulásukig. Az orvosi intézményt a leánytanoncok nagyobb számára kellene kiterjeszteni. Leányvédelmünk hiányossága, hogy nem történik rendszeres gondoskodás a munkahelyekről és egyes árvaházakból kikerülő fiatal leány sorsáról. Ha a leány az előírt korhatárt eléri, erkölcsi és anyagi segítség nélkül engedik útjára. A fővárosi árvaházak igyekeznek ezt a kérdést a lehetőséghez képest megoldani. A menhelyről kikerülő leányok sokszor még a 6 elemit sem végezték el. Az ipari munka terén csak kontárok, szakmai képzést nem kapnak, vagy az ipari szakvizsgát, az úgynevezett felszabadulási vizsgát nem tétetik le velük. Mivel szülői gondozás nélkül nőnek fel, rendszerint a háztartási munkához sem értenek. Szükséges lenne az árva és az elhagyott leánygyermekek nevelését mielőbb reformálni, hogy az a sok pénz, amit a hatóság és társadalom az árva, elhagyott leánygyermekek nevelésére fordít, kárba ne vesszen.

Súlyos a helyzet a leányanyáknál is. Ezek szülésük ideje alatt kellő védelemben részesülnek, de ha a szülőotthonból kikerülnek, az Országos Stefánia Szövetség gyámolításától eltekintve, magukra maradnak gyermekükkel együtt. A leányanya gyermeke számára sokszor még akkor sincsenek a legszükségesebbek biztosítva, ha bírói úton tartásdíjat is ítélnek neki, mert az apának a nő- és gyermektartásdíj követelése fedezésére szolgáló jövedelme az esetleges végrehajtási foglalás alól nincsen kellőképen mentesítve. E tekintetben a bírói végrehajtásra vonatkozó egyes rendelkezések módosításáról és kiegészítéséről szóló 1929. évi XIV. t.-c. a korábbinál előnyösebb helyzetet teremtett, de a törvény még mindig nem kielégítő.

Az erkölcsvédelem terén a nők törvényesen védett korhatárát 14. életévről fel kellene emelni. A veszélyeztetett kiskorú leányok elhelyezésére szaporítani kellene az átmeneti otthonokat. Kívánatos volna női rendőrök alkalmazása a belső és külvárosi részeken és azokon a szórakozóhelyeken, ahol sok gyermek és fiatalkorú leány tölti idejét nem megfelelő környezetben és sok csábításnak kitéve.

A leányok férjhezmenetelét segítik elő a kiházasítási alapítványok. Sajnos kiházasítási alapítványunk kevés van. Egyes európai államok kiházasítási kölcsönök folyósításával igyekeznek e téren a házasulandók segítségére lenni. Nálunk egyre több oldalról nyilvánul meg az a kívánság, hogy kiházasítási alapot kellene létesíteni. A nővédelem minden területén döntően fontosnak tartom a megelőző intézkedések végrehajtását és a minden szempontra kiterjedő gondozásnak a lehető legmesszebbmenő megvalósítását. Ha a hatósági és társadalmi szervek tervszerűen és együttesen törekszenek arra, hogy a védelemre szoruló nő talpra állhasson és szociális, erkölcsi, egészségügyi és gazdasági védelmét önmaga erejével is igyekezzék biztosítani, akkor a nővédelem megközelítheti végső célját, azt: hogy a lehető legkevesebb nő szoruljon karitativ támogatásra.

Könyvek és folyóiratok a szociális nővédelem köréből.

Könyvek.

Baranyai Erzsébet: Milyen a mai egyetemi hallgatónő, 1936.
Báthory Nándorné özv.: Hadiözvegyeink és leányaink jövője, 1916.
— Asszonyi életművészet, 1916.
Beniczky J.: A Nők hivatása, 1870.
Berta Ilona: Nemzetünk nőnevelése, kapcsolatban a háború tanulságaival, 1917.
Bédy-Schwimmer Róza: A magyar nőmozgalom régi dokumentumai.
Biró B.: A prostitució, 1933.
Bobula Ida: A nő a XVIII. század magyar társadalmában, 1933.
Bod Péter és Székely István: Női életpályák, 1898.
Bozzay Margit: Magyar Asszonyok lexikona, 1931.
Burger Károly: Az egészséges nő, 1930.
Csáky Albinné grófné: A nőkérdés, 1895.
Ernszt L.: Feminista törekvések a családjogban, 1911.
Fáy András: Hazánk nőnevelésének, nőnevelő intézetei javításának elméleti és gyakorlati alapfogalmai, 1840.
báró Fejérváry Imréné: A háború és a nők kereseti viszonyai, 1915.
Fischer-Colbrie Ágost: Gazdasági nőnevelés és megélhetés, 1910.
Gaul Károly ifj.: A nők ipari munkaköréből, 1917.
Gelléri Mór: A nők munkaköre, 1876.
Geöcze Sarolta: Nők társadalmi munkája.
Gerely Jolán: Hivatás vagy robot (A dolgozó leány), 1934.
— Az átmeneti gazdaság problémái és a nőtisztviselők, 1918.
— A mai leányok útja, 1932.
Gortvay György: A kereső nő szociális helyzete és munkaviszonyai, 1930.
Harkányi Ede: A holnap asszonyai, 1905.
Heténvi Gyula: A nőkérdésről, 1920.
Hódossy-Doros: Küzdelem a leánykereskedés és a prostitució ellen, 1935.
Hollósné—De Grobois N.: A női munkás, 1911.
Hutkay L.: A nő társadalmunkban, 1899.
Illyefalvi I. Lajos: A kenyérkereső nő Budapesten, 1930.
Jánossy Gábor: A feminizmus Magyarországon, 1917.
Kammerer Ernőné: Két hiányzó szükséges szociális intézmény létesítéséről.
Kelecsényi György: Szózat a nőkhöz, 1903.
Kiss József: Nők a tanítói pályán, 1929.
Kornis Gyula: Nők az egyetemen, 1925.
Kozma Gy.: A Nőkérdésről, 1904.
László E.—Pályi M.: A dolgozó nő egészségügyi ártalmairól, 1931.

Lechner Károly: A női lélek és a feminizmus orvos-természettudományi megvilágításban.
Lénárt Edith: 33 női pálya.
Lehotay M.: Javaslat a nőkérdés rendezésére, 1907.
Lukács Gy.: A prostitució kérdése, 1917.
Madarász Erzsébet és többen: Magyar orvosnők tanácsai nők számára, 1934.
Mádai Andor: A magyar nők jogai, 1911.
— A női munka, 1899.
Magyary-Kossa Gy.: A magyarországi prostitució multjából, 1927.
Mandel Károly: A nőkről szóló magyar törvénycikkek Szent Istvántól napjainkig, 1929.
Molnár Olga: A női munkaerők számának alakulása a székesfővárosban, 1935.
Mayer B.: A nőkérdés keresztény szempontból tekintve, 1902.
Müller Lajos: Leányhivatások, 1931.
Nagy K. S.: A nők törvénykönyve, 1902.
Práger Márton: Az iparegészségügy és nőgyógyászat kapcsolata. (Magyar Nőgyógyászat), 1933.
Rácz Gyula: A cselédtörvényjavaslat bírálata, 1907.
Sikor József: Nők könyve.
Schreiber E.: A prostitució, 1917.
Szabó Richárd: Nők Világa, 1874.
Szalai P.: A magyar nők védelméről, 1901.
Szemák István: Nőkérdés és nőnevelés, 1874.
Szerényi Endre: A női emancipáció, 1872.
Szikora Zoltán: A munkásnőkről, 190?.
Stehló Kornél: A nő társadalmi helyzetéről, 1913.
— A nő helyzete a magyar magánjogban, 1913.
Takáts Sándor: Magyar Nagyasszonyok, 1925.
Toldy István: A nőkről a nőknek, 1865.
Tukats Mária: A nőnevelés Eötvös gondolatvilágában, 1930.
Ürmösi József: A nő mai hivatása, 1918.
Wirker István: A feminizmus, 1913.

Folyóiratok.

Asszonyok, Leányok.
Cserkészleányok Lapja.
Dolgozó Nő.
Dolgozó Asszonyok Lapja.
Házimunka.
Házvezetőnők és Háziasszonyok Lapja.
Katholikus Dolgozó Leányok Lapja.
Katholikus Tanítónők és Tanárnők Lapja.
Katholikus Háziasszonyok Lapja.
Keresztény Nő.
Magyar Asszony.
Magyar Leányok.
Magyar Nők.
Magyar Női Szemle.
Magyar Uriasszonyok Lapja.
Nőmunkás.
Útmutató.

V. RÉSZ.

Szociális egészségvédelem.

Bevezetés.

Az orvostudomány a mult század közepe óta nagyarányú fejlődésen, átalakuláson ment át. Ismereteinek bővülésével egyre sikeresebben tudott megküzdeni az emberi szervezetet megtámadó betegségekkel s a betegségek okait kutatva, azok elhárítására, kiküszöbölésére egyre fokozódó sikerrel törekedett. A közösségi érzés, a szociális gondolkozás az orvostudomány fejlődésének eredményeit az egész társadalom közkincsévé kívánta tenni. Míg korábban az »orvos« a tehetősebbek kiváltsága volt, a mult század második felében a szegénybetegek gyógyítását a legtöbb európai államban a törvényhozás a közhatóságok kötelességévé tette. Az orvos ténykedése ezzel tágabb keretet kapott, de még mindig megmaradt a beteggyógyítás körében.

A szegények *intézményes gyógyításával* korábban is foglalkoztak. Hazánkban már Szent István korában találunk a kolostorok mellett a szegények istápolására szolgáló intézményeket. Ezekben azonban természetszerűleg inkább a karitatív jellegű gondozáson, mint a gyógyításon volt a hangsúly. Az orvostudomány kifejlődésével ezek a szegényházszerű intézetek lassan gyógyító-intézetekké alakultak át. A kórházügyet a fertőző betegségek elleni védekezés, a betegek lehető elkülönítése s ezzel a járványkórházak létesítése tette szükségessé. Az orvostudomány további kiépülése és az orvosi munka átalakulása fejlesztette ki a mai kórházkultúrát és a háziápolás helyébe az intézményes kórházi tömeggyógyítás lépett.

A tancélokat is szolgáló klinikákon és kórházakban kifejlődött a járó — úgynevezett ambuláns — betegek egészségügyi ellátása. Miután az ambulánsbetegek kezelése olcsó vagy ingyenes volt, itt gyűltek össze a szegényebb népréteg különböző foglalkozású csoportjainak betegei. Itt nyílott először mód és alkalom a szociális helyzet, az egyes foglalkozások és a betegségek közötti összefüggés feldérítésére. Annak felismerése, hogy az egyén környezetében találja meg egészségének feltételeit, de ugyanekkor betegségének okait is, szükségessé tette az egészségét veszélyeztető körülmények

kutatását és ezzel az egészségvédelemnek, mint új tudományágnak kialakulását. Ez a tudományág, úgy célkitűzés, mint eszközök tekintetében eltért a gyógyító orvostudománytól. A gyógyító orvostudománynak ugyanis elsősorban a beteg ember egészségének helyreállítása a feladata s módszere az egyén gyógyítása. A megelőző egészségvédelemnek ezzel szemben az emberi szervezetet, illetve az egészségét fenyegető veszély elhárítása a célja. És nemcsak az egyeseknek, hanem tömegeknek, foglalkozási, társadalmi csoportoknak, sőt az egész nemzetnek egészségét igyekszik a megelőzés módszereivel, eszközeivel megóvni. Ez a tevékenység már lényegesen kiszélesiti az orvos munkaterületét, amelyen azonban különleges ismeretek megszerzése után ma már biztosan tud mozogni.

Az ember környezetében rejlő fizikai természetű egészségi ártalmak: a levegő, a víz, a talaj, az éghajlat, továbbá a differenciálódó szociális berendezkedéssel együtt járó táplálkozás-, lakás- és foglalkozásegészségügyi ártalmak részben már az ókor népei előtt ismeretesek voltak. De a szennyezett levegő, a szennyezett talaj, a kifogás alá eső ivóvíz, tápszerek, az egészségtelen lakás, ruházkodás, az egyéni és a köztisztaság hiányai következtében jelentkező egészségügyi károk nagyságát és az ellenük való küzdelem szükségszerűségét és módjait az újkori »egészségvédelem« vitte a köztudatba.

Az egészségvédelem egyik ága a természetadta egészségügyi ártalmaknak az emberre vonatkozó általános élettani hatásait vizsgálja s arra törekszik, hogy megtalálja azokat a feltételeket, melyeknek kielégítésével ezek káros hatásának kirekesztése keresztülvihető. Ez az *általános egészségvédelem.*

Az egészségvédelem másik ága az egyén társadalmi helyzete és egészsége közötti összefüggéseket kutatja és szociális helyzetének egészségére gyakorolt káros hatásait igyekszik egészségügyi és ezzel együtt szociálpolitikai intézkedésekkel elhárítani. Miután az egészségvédelem ezen ágánál a szociális és egészségügyi gondozás szoros összefüggésben van, ezt az ágat *szociális egészségvédelemnek* nevezzük.

Az egészségvédelem egyik legfrissebb hajtása viszont az ember származását veszi bonckése alá s keresi azokat a feltételeket, melyeknek kielégítése mellett az ember a legkedvezőbb biológiai adottságokkal jön a világra. Ezzel együtt feltárni törekszik azokat az eseteket, melyek a közösség érdekében a szaporodásból kirekesztendők. E problémákkal a *fajegészségügy* tudománya foglalkozik.

A gyógyító orvostudománnyal párhuzamosan fejlődő általános egészségvédelem kutatásainak eredményeit, tapasztalatait egy újonnan alakult igazgatási ág, az egészségügyi igazgatás igyekezett gyakorlatilag hasznosítani. Ez az igazgatási ág az általános közegészségügy terén és a járványok csökkentése körül sikereket ért el, azonban sokáig meddő küzdelmet vívott azokkal az egészségügyi ártalmakkal, melyek az egyén szociális állapotával voltak szoros összefüggésben.

Általánosan elfogadott tétel, hogy az egyén egészsége és a társadalom jóléte között szoros kapcsolat van. Ám a gépipari termelés fejlődésével, a gazdasági viszonyok átalakulásával, a kultúra haladásával az egyes társadalmi rétegek szociális és egészségügyi viszonyai között egyre nagyobb különbség jelentkezett.

A XX. század elején a nemzetek életének egyik legsúlyosabb problémája lett a szociális kérdés, az állam szociális-gazdasági kérdéseinek célszerű megoldása, a vagyonelosztás szabályozása, a munkanélküliség leküzdése, a gazdasági válságok fenyegető veszélyeinek elhárítása, tehát a megelőzés: az általános gazdasági és szociális prevenció.

Az általános gazdasági és szociális prevenció állami és részben társadalmi feladat, amelynek minden »szociális állam« belső békéjének, társadalmi rendje fenntartásának biztosítása érdekében fokozott mértékben igyekszik eleget tenni. A kedvezőtlenebb szociális helyzetben lévő néprétegek állami, hatósági és társadalmi támogatásának, gondozásának szükségessége átment a köztudatba és törvények, rendelkezések, intézmények csoportjait hívta életre. Ahogy a hatósági és társadalmi életmegnyilvánulások körében uralkodó helyet foglalt el a szociális szempont, helyet követelt és fokozott jelentőséget nyert az egészségvédelem terén is és a szociális prevenció gondolata főként itt érvényesül a leghatározottabban.

Az ember életét a társadalomban éli, tanulmányozni kellett tehát a társadalmi viszonyok és a szociális környezet kihatásait, melyben az ember születik, él, dolgozik és meghal. A szociális környezet az a keret, amelyben mindenki társadalmi, családi stb. adottságai szerint él, jelenti tehát azoknak a tényezőknek összességét, amelyek fejlődésére, egészségére, születésétől haláláig közvetlen hatást gyakorolnak. A szociális környezet determináns tényezői: a táplálkozás, lakás, foglalkozás sok tekintetben meghatározzák az egyén fizikai, testi fejlődését, egészségét azáltal, hogy hajlamossá teszik bizonyos betegségekre, a betegség lefolyását kedvezőtlenné teszik, közvetítik valamely betegséget stb.

A szociális egészségvédelemnek feladata, hogy az egyes foglalkozási, társadalmi csoportok hátrányos élet- és egészségügyi viszonyainak közvetlen vagy közvetett okait kikutassa, meghatározza, megadja azokat az irányokat, melyek a lehetőségek keretei között ezen csoportoknak közegészségi viszonyait és ezzel szellemi és testi jólétét fejlesztik, fokozzák.

Azok az egészségügyi ártalmak, melyek hátrányos külső körülményekből fakadnak, kedvezőtlen szociális helyzetüknél fogva elsősorban a társadalmilag gyengébb néprétegeket támadják meg. A szociális egészségvédelem tehát elsősorban azokra terjed ki, akik nem tudják saját maguk és családjuk részére az egészséges élet akait biztosítani, illetve nem tudnak az egészségüket fenyegető veszélyek ellen védekezni. Azonban nemcsak a szociális támogatásra utaltakat szolgálja a szociális egészségvédelem. A szegényebb

néprétegek szociális és egészségügyi elmaradottsága közegészségügyi szempontból az egész társadalmat veszéllyel fenyegeti, mellyel szemben tervszerűen és céltudatosan a szociális egészségvédelem veszi fel a harcot s magában foglalja mindazokat az egyetemes tényezőket, amelyek közvetlenül vagy közvetve éreztetik befolyásukat a közegészségügyre.

Tudjuk, hogyha minden család részére biztosítva van az egészséges lakás, a megfelelő táplálkozás, az biztosítéka a társadalom egészségének is. Tudjuk, hogy a nevelési tényezők befolyással vannak a nemi betegségek terjedésének csökkenésére, az alkoholizmus és a kábítószerek élvezetének apasztására stb. Túlzsúfolt albérleti szobában a gyári munkásnő aligha tud gyermekének egészséges fejlődéséről saját maga gondoskodni. Ilyen lakásokban nem lehet a tuberkulózisban szenvedő szülők gyermekeit a tuberkulózis romboló hatásától megmenteni. Tehát minden olyan hatósági tevékenység, mely az általános szociális helyzetet javítja, a szegénységet csökkenti a közegészségügyre nézve is elsőrangú fontosságú.

A szociális egészségvédelem tehát a szociálpolitikával azonos célt tűz maga elé. Azt kívánja, hogy az anya megfelelő szociális körülmények között gondozhassa csecsemőjét, kisdedét, a gyermek és ifjú testi és szellemi fejlődésének tényezői biztosítva legyenek, a felnőtt egészségét megfelelő szociális helyzete védje és tegye lehetővé, hogy a nemzeti termelésből mindenki teljes munkabírással és minél hasznosabban vehesse ki a részét.

A szociális egészségvédelem és a szociálpoltika tehát nem választható el egymástól és szoros együttműködésük része az általános embervédelemnek.

Az elmondottak szerint ahhoz, hogy a szociális egészségvédelem hatásos működést fejthessen ki, szociálpolitikai tevékenységgel kell párosulnia. Már most a szociális egészségvédelemben a prevenció elve az a terület, melyen a szociális gondozás az egészségügyi gondozással találkozik és együttműködést fejt ki. A preventív egészségvédelem ezzel az egészségügynek külön részévé fejlődött és munkaprogrammja ma is egyre bővül.

A preventív egészségvédelmet a betegek gyógyításától az orvosi szolgálat keretében egymástól elválasztani alig lehetséges. Az orvos a szükségnek megfelelően, hol a gyógyítás, hol a megelőzés eszközeit alkalmazza. De az egészségügyi intézményeknél a lehetőséghez képest kifejezetten elkülönülnek egymástól a megelőzés és a gyógyítás alapján álló intézmények. Így alakultak ki a gyógyintézményektől, a kórházaktól elkülönülve a különböző általános és speciális irányú egészségügyi gondozó központok, az úgynevezett nyilt egészségvédelmi intézmények, amelyek a szociális egészségvédelem pillérei. Ezek, mint pl. az anya- és csecsemővédő intézetek, tüdőbeteggondozó intézetek, egészségvédő intézetek, vagy az iskolaorvosi intézmény az egészségesekre felügyelnek, a betegeket az egészségesektől lehetőleg a betegség kezdeti stádiumában különválasztják. Ezeknek az intézményeknek keretében az orvos mellett ott van a szociális munkás is,

aki a családlátogatások keretében közvetlenül szerez tapasztalatokat szociális helyzetükről és a gyógyulást, a gondozást vezető orvosnak tett jelentés alapján szolgáltatott anyagi támogatással, gyakorlati tanácsokkal, ingyen gyógyszerrel, gyógyászati segédeszközökkel, gyakorlati tanácsokkal, stb. is előmozdítja. A nyilt egészségvédelmi intézmények jellegzetes vonása, hogy az egyént a család keretében hagyja és felvilágosító, nevelő munkával és támogatással igyekszik egészségügyi célkitűzéseit megvalósítani.

Ezekkel szemben a zárt egészségügyi intézmények csoportja a gyógyítás munkáját látja el. A beteget rendszerint kiemeli környezetéből s megfelelő felszereléssel rendelkező intézetben (kórház, szanatórium, stb.) helyezi el.

A szociális egészségvédelem fejlesztése és irányítása épen széles munkaterületénél és általános fontosságánál fogva az egészségügyi közigazgatás feladatkörébe tartozik. Bár a szociális egészségvédelem irányítása és elősegítése állami feladat, épen közérdekű fontosságánál fogva nem nélkülözheti a társadalmi egészségügyi szervek, intézmények és egyesületek támogatását és segítségét sem.

Mindezeket összefoglalva a szociális egészségvédelem fogalmát úgy határozhatjuk meg, hogy *a szociális egészségvédelem az a hatósági és társadalmi tevékenység, amely elsősorban a szociális támogatásra utalt társadalmi rétegek tagjai, általában pedig a társadalom minden tagja egészségének megőrzését, részükre az egészséges környezetet s az egészséges és helyes életmódra való nevelést hivatott állandó és rendszeres gondozással biztosítani.*

A szociális egészségvédelem fogalmának ilyen meghatározása tulajdonképen azt jelenti, hogy ezen tudományágnak feladata az egyén szervezetét minél ellenállóbbá tenni és a népesség széles rétegeinek egészséges életfeltételeit biztosítani. Ezen célok biztosítását szolgálja a népesség szociális és egészségügyi intézményes gondozása, de ezen felül a *lakásügy*, továbbá *a testnevelés, a nyaraltatás és üdültetés, a természetjárás, a szabadidő* helyes és az egészségre kedvező felhasználásának intézményes megszervezése is. Ezek az utóbbiak ugyan már távolabb esnek az egészségvédelem szoros érvényesítésétől, a korszerű szociálpolitika azonban ezeket is a szociális egészségvédelem keretébe foglalva, az egészség megóvására irányuló törekvések hatásos fegyverének ismeri és alkalmazza.

A következőkben a szorosan vett egészségvédő és gyógyító intézményekkel kívánok foglalkozni, ezért a fentieket munkám egyéb fejezeteiben ismertetem.

Miután a csecsemő, a gyermek és az ifjú eltérő szervezeti sajátosságánál fogva az egészségügyi ártalmakra különbözőképen viselkedik, egészségvédelmüket általános védelmük keretében tárgyaltam, különösen azért, hogy az egyes fejezeteket teljessé tegyem. Az egyes védelmi csoportok keretében az egészségvédelmet munkám I. kötetében az alábbi helyeken ismertettem és az ott elsorolt problémákra a következőkben nem térek ki.

I. rész Anya-, csecsemő- és kisdedvédelem ..... 23— 83 oldal

II. « Gyermekvédelem:

Egészségügyi gyermekvédelem ..... 147 «
Általános gyermekegészségvédelem ..... 148—154 «
Különleges « ..... 154—174 «
Szellemi, érzékszervi és testi fogyatékos gyermekek védelme ..... 181—187 «

III. « Ifjúságvédelem:

A dolgozó ifjúság egészségvédelme ..... 251—261 «
A tanuló « « ..... 279—282 «
A főiskolai hallgatók « ..... 293—296 «

Ezekhez sorolhatjuk még a gyermekek, fiatalkorúak és nők foglalkoztatásával kapcsolatos fejezeteket, úgymint:

az I. kötetből:

A gyermekmunka védelme ..... 145—147 oldal
Az iparban és más vállalatokban foglalkoztatott ifjúság védelme általában ..... 229—231 «

a II. kötetből:

A kereső nők törvényes védelme ..... 20— 26 «

Ezeket a fejezeteket nem lett volna célszerű a most tárgyalt részhez kapcsolni, mert így a megfelelő helyen az egyetemes védelem keretében jobban érzékelteti azt a megállapítást, hogy a szociális nevelő- és egészségügyi védelem teljesen egymásba fonódtak és az általános védelem akkor fejthet ki optimális működést, ha a védelmi ágak minél szorosabbra fűződnek. Különösen vonatkozik ez a csecsemő-, gyermek- és ifjúságvédelemre, ahol a preventív védelem a legszebb eredményeket éri el. Ez az oka annak, hogy ezen korcsoportoknál összpontosulnak a prevenció alapján álló intézmények, a Stefánia Szövetség, az Iskolaorvosi intézmény, gyermek- és ifjúság nyaraltatása, stb. Azon megállapítás alapján, hogy a preventív egészségvédelem és a gyógyító orvosi szolgálat nem különülnek el élesen és hogy a gyógyászatnak, különösen az intézményes tömeggyógyításnak is vannak szociális vonatkozásai, az egyes védelmi ágak keretében, valamint a következő fejezetekben a gyógyító intézményeket is felsoroltam.

A szociális egészségvédelem fejlődése.

Bár bizonyos szociális egészségügyi rendszabályokat a primitív embereknél és az ókor népeinél is találunk s a hatóságok már a középkorban is alkalmaztak tanácsadóul orvosokat a fertőző betegségek elleni küzdelemben, az egészségüggyel kapcsolatos kérdések rendszeres hatósági szabályozása csak a XIX. század eredménye és ebben a században rakta le Pettenkofer (1818—1901) a preventív egészségvédelem tudományos alapjait is.

A középkor embere közvetlen környezetének egészségére gyakorolt hatásával nem törődött. A középkori városok építkezésükben a napjainkban természetesnek és magától értetődőknek látszó primitív követelményeknek sem feleltek meg. A zsúfolt, egészségtelen lakóházakat, szűk, piszkos sikátorok választották el egymástól, ahol a szennyvíz és hulladék az utca felszínén kőcsatornákban folyt, az ivóvizet pedig gyakran fertőzött közkutakból folyóvizekből, tavakból merítették. A középkort és az új, illetve legújabb kort is egészen a XIX. század közepéig, egészségtörténeti szempontból azok a nagy járványos betegségek jellemezték, amelyek úgyszólván akadály nélkül terjedhettek és tizedelhették a lakosságot. Pestis-, himlő-, tífusz-, kolerajárvány bőven akadt a régi Buda és Pest történetében is. Csak Pasteur (1822—1895), Koch Róbert (1843—1910) és névtelen, vagy világhírűvé vált munkatársaik és követőik működésének eredménye nyitotta meg a járványok kórokozóinak felismerése és ezzel az ellenük való preventív védekezés lehetőségeinek megteremtése felé az utat.

A török hódoltság idején Pest és Buda egészségügyi viszonyairól azért nem lehet beszélni, mert nem volt olyan állapot, amire illene ez a megjelölés. A pesti városi tanácsnak 1692-ben szigorúan meg kellett tiltani, hogy a házi szemetet a ház előtt az utcára önthessék és elrendelte, hogy azt a hatvani kapu előtt halmozzák fel. Pesten a csatornázást vagy az egészséges ivóvizet ekkor még nem ismerték. Buda hegyes vidéke egészségügyi szempontból valamivel szerencsésebb helyzetben volt Pestnél, azonban az egészségtelen, zsúfolt építkezés itt is melegágya volt az újra meg újra jelentkező járványos betegségeknek.

Az 1738-i pestisjárvány idején az országos védekezés megszervezése érdekében Egészségügyi Bizottság alakult, amely arra volt hivatva, hogy az országos közegészségügyre felügyeljen és megfelelő javaslatokat terjesszen a helytartó tanács elé. A tanács kiküldötteiből és az állomásozó katonaság tisztjeiből helyi bizottság alakult Budán 1739-ben és rendelkeztek a vesztegzárakról és más egészségügyi óvóintézkedésekről. Betiltották pl. a vásárokat és az összejöveteleket is.

A városi hatóságok ekkor már az egészségügyi feladatok ellátására és szaktanácsadóként orvosokat alkalmaztak, akiket fizikusoknak neveztek. Pestváros tanácsa 1724-ben alkalmazott először városi fizikust, akinek munkaköre azonban csak az egészségügyi szabályok betartásának ellenőrzésére, szegények gyógykezelésére, a szükséges orvosi vizsgálatok foganatosítására és a gyógyszertárak felülvizsgálatára terjedt ki.

A kórházak nálunk is az egyházi szervek karitatív intézményéből, a hospitiumokból fejlődtek ki, ahol a szegény betegek gondozást és ellátást kaptak. Budán és Pesten a különböző betegápoló egyházi rendeknek már a XVI. század vége előtt volt kórházuk. Ezek a török hódoltság alatt részben megszűntek, a hódoltság után azonban az ismétlődő járványok ismét új

kórházak létesítését tették szükségessé. A hatóságok úgy Pesten, mint Budán az 1710—12-es években a pestises betegek elkülönítésére és gyógykezelésére pestis-barakokat létesítettek. Ezek a járvány elmultával azután állandó kórházakká alakultak át s lebontásuk után létesültek Budán a Régi Szent János-kórház és Pesten a Zöldfa-utcai városi kórház és jóval később, 1798-ban pedig a Rókus kór- és szegényház.

Az egyházi szervek is egymásután létesítették kórházaikat. Az 1772. esztendő körül létesült az óbudai zsidókórház, 1785-ben a Szent Erzsébet apácarend kórháza, 1797-ben az óbudai községi katolikus kórház, 1806-ban Budán az Irgalmas rend kórháza, 1840-ben a Dunagőzhajózási Társaság létesített személyzete részére kórházat. A Pesti Szegénygyermek Kórházegylet 1845-ben nyitott gyermekkórházat. A Ferenc József kereskedelmi kórházat 1848-ban alapította a Budapesti Kereskedelmi Betegápoló Egylet. A Pesti zsidó hitközség a Gyár-utcában 1842-ben, a református egyház pedig 1866-ban nyitotta meg Bethesda nevű kórházát.

A XVIII. század végéig kórházaink felszerelése eléggé kezdetleges volt és sem a közegészségügy, sem a tisztaság mai fogalmainak nem felelt meg. Jellemző az akkori közegészségügyi viszonyokra, hogy akkor még az orvosok mellett egyúttal sok sebész, borbély, köpölyöző, fürdős, vagy úgynevezett gyógykovács is gyógykezelt. A régi kórházi állapotokra jellemző, hogy csupán 1789-ben a Helytartó Tanács által elrendelt kórházi vizsgálatok alkalmával parancsolták meg, hogy a különböző betegeket, a vérbajos asszonyokat és férfiakat, a terhes anyákat és a fertőző betegeket különítsék el egymástól.

A XIX. század elején a szabadságharc, majd a Bach-korszak nem volt alkalmas arra, hogy Pest és Buda jóléttel összefüggő kérdéseire figyelmet fordíthasson. Az egészségügy gyökeres rendezésére ezért csak a kiegyezés után kerülhetett sor. 1868-ban létesült a Közegészségügyi Tanács, amely irányító munkája, javaslatai révén 1876-ig — amikor átalakult Országos Közegészségügyi Tanáccsá — közegészségügyünk fejlődésének jelentős tényezője volt. Ugyancsak 1868-ban foglalkozott Pest város közgyűlése az egészségügyi igazgatás megszervezésével. A 13.141/1868. sz. határozat szerint ekkortól Pest egészségügyi személyzete egy hatósági főorvosból, 8 kerületi főorvosból, 8 halottkémből és 8 bábából állott. Feladatuk már kiterjedt az egészségügyi viszonyok általános figyelemmel kísérésére, az egészségügyi intézmények ellenőrzésére s különös feladatuk volt:

Őrködni a kórházi szabályok, utasítások és minden hatósági rendeletnek megtartása, a rend fenntartása és a kötelességek pontos teljesítése felett, hogy »a polgári kórház, mint humanitási, mint tudományi nemes céljainak elég legyen téve.«

Az 1872. évi XXXVI. t.-c. Pest Budát és Óbudát egyesítette s ez a körülmény a közigazgatás rendezését és ezzel az egészségügyi közigazgatás fejlesztését is maga után vonta.

Az egyesítés után a közgyűlés határozata alapján a főváros egészségügyi személyzetének létszáma a következőkben nyert megállapítást: tiszti főorvos, 13 kerületi orvos, egy főorvosi szaksegéd, 14 halottkém és 20 kerületi bába.

A közegészségügyi kérdések általános rendezését az 1876 : XIV. t.-c. továbbra is a törvényhatóság feladatkörébe utalta. 1876-ig ugyanis országos törvényhozás csak az egyes járványok elfojtására szükséges intézkedések egyöntetű végrehajtását igyekezett biztosítani. A közegészségügyi jogszabályok megállapításáról viszont a szabad királyi városok, törvényhatóságok önmaguk partikuláris jogszabályok útján gondoskodtak.

A magyar egészségügy és az egészségügyi közigazgatás intézményes rendszerbe foglalása iránt az 1876. évi XIV. t.-c. intézkedett.

A ma is érvényben lévő közegészségügyi törvényünk, az 1876. évi XIV. t.-c. a maga idejében igen jelentős alkotás volt, mert a közegészségügyet minden vonatkozásban korszerűen igyekezett szabályozni. A törvény két részre oszlik. Az első rész tárgyalja az egészségügyi intézkedéseket, a második rész pedig a közegészségügyi szolgálatot, vagyis az egészségügyi igazgatást.

A preventív egészségvédelemre való törekvést már megtalálhatjuk ebben az egészségügyi törvényben. Különösen levegő, a talaj, az ivóvíz felügyeletéről a köztisztaság ápolásának szükségességéről és az élelmiszerek ellenőrzéséről szóló szakaszok utalnak erre. A törvény, a helyi hatóságok kötelességévé tette a városok belterületén lévő belvizek, mocsarak, szennyvizek levezetését, egészséges ivóvízről, közkutak, víztartók, vízvezetékek kellő fenntartásáról és tisztaságáról, csatornázásról, az utcák tisztításáról, temetők, halottas házak felállításáról stb. való gondoskodást. Kimondotta, hogy a közegészségügy irányítása állami feladat, kijelölte a helyi hatóságok feladatkörét és az azt ellátni hivatott közigazgatási szerveket.

Az egészségügyi törvény Budapestre nagy terheket rótt, de a fiatal főváros igyekezett kötelezettségének eleget tenni. Az egységesítés után Budapest népessége erős ütemben szaporodott és így a kórházi férőhelyek szaporítására volt elsősorban szükség. A közegészségügyi törvény a kórházügyet is gyökeresen rendezte. A törvény alapján megjelent az 1876. évi 51.661. B. M. számú rendelet, mely utasítást adott a kórházak teljes ügyvitelére és egységesen szabályozta a kórházak igazgatását, orvosi vezetését, a kórházi bizottság létesítését, a betegek felvételét, ápolását, a születések és elhalálozások körül követendő eljárásokat, a gazdasági ügyvezetést, a költségvetés készítését, a gyógydíjak behajtása körüli eljárást, a pénz- és vagyonkezelést stb.

A város lakosságának szaporodása halaszthatatlanná tette az ivóvízellátás, a csatornázás és köztisztaság kérdésének kielégítő rendezését.

A lakosság addig vagy a Duna vizét használta, melyet puttonokban szállítottak, vagy házi kutakat létesített. 1876-ban a főváros már kisebb vízműveket létesített, majd az 1892. évi kolerajárvány után megkezdték a káposztásmegyeri vízmű felépítését. Budán 1882-ben készült el a budaujlaki vízmű. A csatornázás a város egységesítésekor kezdetleges állapotban volt. A jobbpart hegyesvidék jellegénél fogva kedvezőbb helyzetben volt, de annál rosszabb állapot uralkodott a pesti oldal lapályos területén. Új csatornázási rendszert azonban csak a mérnöki hivatal 1882-ben létesített csatornázási osztálya dolgozott ki és 1891-ben indultak meg a modern csatorna-építkezések. Ekkor kezdik építeni a balbarti főgyüjtőt.

A lakásviszonyok egészségügyi szempontból való rendezése is lassan megindult. Az 1885-ben alkotott 219/kgy. számú lakásügyi szabályrendelet szerint, miután a fővárosban nem volt elegendő számban egészséges lakás és, mert »a szegényebb néposztály, különösen a munkásnép közegészségi és emberi szempontból nagymértékben kifogás alá eső helyiségekben kénytelen lakni«, továbbá, »hogy a közegészség és emberiességi szempontból, tovább nemtűrhető lakásokat végre megszüntethesse« az egészséges megfelelő lakások építtetőinek rendkívüli kedvezményeket nyujt, de egyúttal a közegészségi szempontból kifogás alá eső lakosztályok használatának tekintetében a megállapított határozmányok szigorú végrehajtását rendeli. Összeiratta a főváros kerületi elöljárósága, illetve a kerületi orvosok útján, az egészségtelen pincelakásokat s majd az azokból kihelyezendők részére 1886-ban az I., VI., VIII. és X. kerületben egy-egy szükséglakás-barak létesítését rendelte el, amelyben egyrészt családi szobák, másrészt közös termek voltak. 1892-ben újabb szükséglakások létesítése iránt intézkedik, majd a zsúfolt lakások ismételt összeírása után a közegészségügyi bajok elhárítására irányuló szabályok megalkotása céljából lakásügyi bizottságot küldött ki, 1893-ban pedig megindítja kislakásépítő akcióját. Felügyelt a főváros a fővárosi Közmunkák Tanácsával karöltve a magánépítkezésekre, melyekre vonatkozóan az 1870. évi X. t.-c. alapján kiadott Építésügyi Szabályzat s ennek módosításai is mindjobban előtérbe helyezték a közegészségi szempontokat.

A főváros, egységesítése óta nagyobb gondot fordít a köztisztaságra is, mely addig hiányos volt. A három város burkolatlan utcáit, eldugott és bűzös vizű árkait csak ritkán takaríttatták s a kifuvarozott szemetet a város közelében rakták le. A kerületi elöljáróságok felállításakor a köztisztaság fenntartását a kerületekre, a 90-es évek elején azután a házi szemétnek Pestszentlőrinc határába (Cséry-telepre) való mindennapos kifuvarozását magánvállalatra bízták. 1894-ben a főváros saját kezelésébe vette a főváros területén az összes köztisztaságba vágó munkálatokat, végezte az utca tisztogatását, hóeltakarítást, locsolást, házi- és piaci szemét eltávolítását és feldolgozását stb.

A hevenyfertőző betegségek időnkint a fővárosban pusztító erővel jelentkeztek. Dacára a fokozatosan kiépülő közegészségügyi szervezetnek, a kolera még az 1892., 1910., 1911. és 1913. években is fellép.

Az 1876. évi XIV. t.-c. a törvényhatóság kötelességévé tette, hogy járvány esetén »gondoskodjék a fertőtlenítés foganatosításáról«. E rendelkezésnek 1881. évig úgy tettek eleget, hogy a fertőtlenítést járványos jellegű betegségek után, többnyire kénégetés formájában a gyakorló orvosok házilag hajtották végre. 1881-ben kötelezővé vált a fertőző betegségben elhalálozottak bejelentése. Ekkortól a fertőtlenítést már a hatósági orvosok rendelték el. De ekkor meg az volt a baj, hogy nem volt aki a fertőtlenítést szakszerűen végrehajtsa. Ezért létesítette a főváros 1892-ben az első ideiglenes fertőtlenítő intézetet. A törvényhatóság 1893-ban hozott határozata a fővárosban kötelezővé tette a fertőtlenítést a kolerán kívül a vörheny, a roncsoló toroklob, a hasi- és kiütéses hagymáz, a torokgyík, a himlő és gyermekágyi láz minden esete után. Az így felszaporodott munka ellátására 1898-ban nyilt meg modern felszereléssel a IX. ker., Gyáli-út 3. szám alatt a végleges fertőtlenítő intézet, majd később 1912-ben a még most is működő Fertőtlenítő Intézet az V. ker. Váci-út 174. szám alatt.

A koleragyanus esetek megvizsgálása céljából 1888-ban a kolera-járvány alatt a tiszti főorvosi hivatal segédlaboratóriumot szervezett, majd a járvány megszűnte után, 1893. óta, ellátta a vízművek telepeinek rendszeres bakteriológiai ellenőrzését s különféle fertőtlenítő szereknek a bakteriológiai vizsgálatát. A Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet (csak 1917-ben nevezték el így) 1894-től a diftéria-vizsgálatokat, a szérumok vizsgálatait, mint a járvány elleni küzdelem hatásos eszközeit is végzi, majd munkaköre a fertőző betegek környezetvizsgálatának kimélyítésére, a tej és tejtermékek, élelmiszerek bakteriológiai vizsgálatára, levegővizsgálatokra és a higiéne különböző ágainak intenzívebb művelésére is kiterjedt. A fertőző betegeket 1869-ig az Üllői-út végén lévő katonai barakokban különítették el, az 1868-i kolera után a főváros új járványbarakokat volt kénytelen emelni. 1898-ban készült el pavillon-rendszerben kiépítve a hevenyfertőző betegek részére a Szent László-kórház 211 betegággyal, a Szent Gellért járványkórház 560 betegággyal.

Ekkor már a járványkórházaktól eltekintve az egyházi és társadalmi szervek által létesített magánkórházak mellett a fővárosnak is fejlett kórházkultúrája volt. A Rókus-kórház és a régi Szent János-kórház mellett 1885-ben épült fel a Szent István-kórház, 1897-ben a Szent Margit-kórház, 1898-ban pedig az új Szent János-kórház.

Az ipari munkásság intézményes gyógyításával már a szociális szempontok is érvényesülnek a munkásbetegsegélyző pénztáraknál. A munkásbiztosítás törvényes rendezése az 1891. évi XIV. t.-c.-kel veszi kezdetét s betetőzést nyer az 1927 : XXI. és 1928 : XL. t.-c.-ek megalkotásával. A pénz-

tárak a biztosítottak orvosi ellátását ekkor általában szerződéses orvosokra bízták, de néhány pénztárnak volt már önálló rendelője, vagy kórháza is. A kellő pénzügyi megalapozottság hiánya azonban még nem engedte meg, hogy saját szanatóriumokat, üdülőket állítsanak fel és így preventív egészségvédelmi törekvéseiknek megalapozására nem volt elegendő módjuk.

A kórházügy általános fejlődése mellett a szegénysorsú járóbetegek részére külföldi mintára nálunk is létesültek nyilvános gyógyintézetek, melyekben a gyógyító orvostudomány minden szakmája képviselve volt.

Az állami klinikák mellett társadalmi egyesületek is szerveztek úgynevezett poliklinikákat. Így alakult meg 1883-ban a »Budapesti Általános Rendelő Gyógyintézet«, melyből a mai gróf Apponyi Albert Poliklinika fejlődött és 1892-ben a Charité Poliklinika Egyesület rendelőintézete.

Meg kell említenem végül, hogy bár elsősorban Budapest élelmiszer-ellátásának zavartalanságát voltak hivatva biztosítani, az élelmiszer-egészségügynek is fontos szervévé váltak az 1872-ben és 1898-ban létesült fővárosi vágóhidak, a vásárcsarnokok, a vegyészeti és élelmiszervizsgáló intézet és az ezen intézmények igazgatási és egyéb teendőit végző szakközegek.

Amint látjuk, inkább a gyógyító orvostudomány és vele a gyógyító szolgálatot végző intézmények fejlesztése volt akkor az egészségügyi igazgatás vezető gondolata. Az 1890-es években úgy látták, hogy a közegészségügy tulajdonképen kórházügy.

1893. évi XXXIII. t.-c.-nek, mely a székesfőváros kerületi elöljáróságainak szervezéséről intézkedett, lényeges közegészségügyi vonatkozásai is voltak. A törvény az egészségügyi szolgálatot decentralizálta. A kerületi orvosok helyébe az élethossziglan megválasztott és magángyakorlatot nem folytató kerületi tisztiorvosok léptek. A szegénybetegek gyógyítását ekkortól a kerületi orvosok végzik. A törvény »egészségőr« névvel új altiszti állásokat is szervezett. Az egészségőrök, a kerületi tisztiorvosok és a kerületi közélelmezési tisztek mellett közegészségügyi szolgálatot teljesítenek, illetőleg e téren mint felkutató, megelőző, ellenőrző és végrehajtó közegek nyernek alkalmazást.

Még egy törvényt kell megemlítenem, amely a századforduló előtt hivatva volt a betegápolás kérdését biztosabb anyagi alapokra helyezni és ez az 1898. évi XXI. t.-c. volt. A közköltséges betegápolás költségeinek nagyrészét az 1876. XIV. t.-c. értelmében az a törvényhatóság tartozott viselni, amelynek területén a beteg illetősége volt. Az illetőségi kérdések tisztázása ezután, érthetően, a végtelenbe nyúlt és az ápolási díjak a kórházakba nem folytak be. Emellett a városokba tóduló alkalmi munkások betegségük esetén a munkahelyen lévő városi kórházakat vették igénybe s ezzel elsősorban a városokra nagy teher hárult. Ezen a helyzeten kívánt segíteni az 1898. évi XXI. t.-c., amely az országos betegápolási alapot létesítette s az erre szükséges összeget az egyenes adók alapján kivetett országos

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

betegápolási pótadóból fedezte. Ebből a pótadóból lehetett fedezni a belföldön és külföldön a közköltségesek kórházi kiadásait, ebből kaptak gyógyszert és gyógyászati segédeszközöket (szemüveg, mankó stb.) a hatóságilag igazolt szegénysorsú betegek s nagyrészt a fertőző betegségek elleni intézmények és intézkedések (fertőtlenítés) költségeit is a betegápolási alap viselte.

A 900-as évek közegészségügyi szempontból legfontosabb jogszabálya az 1908. évi XXXVIII. t.-c., amely az 1876. évi XIV. t.-c.-nek a községi közegészségügyi szolgálatot szabályozó részét módosította. E törvényen kívül az általános egészségügyi viszonyokat, a kórházügyet, a népbetegségek különösen a tüdőbetegek ügyeit a világháború kitöréséig számos jogszabály (kormányrendelet, stb.) szabályozta. Ezen rendelkezéseket, amennyiben munkám érdekkörébe esnek, a következő fejezetekben említem meg.

A világháború a közegészségügyi igazgatás és állapotok javítására irányuló hatósági tevékenységet bizonyos mértékben megakasztotta, de egyúttal fokozottan hívta fel a hatóságok és a társadalom figyelmét a társadalom-egészségügyi problémák fontosságára. A világháború alatt nagyobb erővel jelentkezett a lakásegészségügy, a népélelmezés, az anya- és csecsemővédelem, járványok, népbetegségek elleni küzdelem jelentősége és ezek egyrészének megoldására még a világháború alatt kísérletek történtek. (Anya- és csecsemővédelem megszervezése, egészségügyi népnevelés: 1918. évi IV. t.-c., stb.)

Az ország megcsonkítása az egészségügy terén is rombolt. Reformokról, az egészségügyi szolgálat újabb irányainak alkalmazásáról közvetlen a háború utáni végtelenül nehéz időkben szó sem lehetett. Minden törekvés a háború alatt lerongyolódott egészségügyi intézményeink fenntartására és karbahelyezésére irányult.

A háború óta eltelt idő nagyjából két periódusra osztható fel: A háború utáni első éveket a beteggyógyítás feltételeinek biztosítása, a további időt napjainkig, a preventiv szociális egészségügyi szolgálat megszervezése jellemzi. A kormány törekvése a szociális egészségügyi szolgálat megszervezésénél kettős irányú. A nagyobb lélekszámú települési helyeken (törvényhatósági városok) decentralizált szakgondozókat igyekszik létesíteni. kisebb településeknél pedig egészségházak, stb. felállításával általános gondozó intézményeket kíván életre hívni. A vidék egészségügyi kultúrájának fokozását nagymértékben elősegítette az 1925. évi XXXI. t.-c.-kel létesített M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet.

Az áttekintés teljessé tétele érdekében meg kell említenem a 6000/1931. M. E. számú miniszteri rendeletet, amely a nyilvános betegápolás kérdését újból szabályozta s a hatósági orvosi szolgálatról és a közegészségügyi törvények egyéb rendelkezéseinek módosításáról szóló 1936. évi IX. t.-c.-et,

bár úgy ezek, mint az ezekkel kapcsolatban kiadott rendeletek, stb. intézkedéseire a következő fejezetekben még részletesen visszatérek.

Jogszabályaink az egészségügyi igazgatás rendszerébe az utóbbi évtizedben egyre nagyobb mértékben illesztik be a szociális gondozást, különösen a népbetegségek, a csecsemőhalandóság, stb. elleni küzdelem eszközeinek és társadalombiztosítás szervezetének kiépítésével. Védőintézetek létesültek, az orvostudomány fejlődését szakcsoportokba tagozódás jelzi, az orvostudomány gyógyító tényezői elé megelőző intézmények illeszkedtek, melyekkel a szociális gondozás karöltve működik. A magánjótékonykodás helyébe a közületi gondoskodás lépett és fejlődött a közösségi érzés is. A kormány által országos vonatkozásban kialakított szociális egészségvédelem célkitűzéseit a főváros fokozott erővel igyekezett a saját területén megvalósítani. Közvetlenül a háború utáni években különös gondoskodásának tárgyai az iskolaorvosi s a tüdőbeteggondozó intézmények, valamint a szociális egészségvédelem más feladatai. Ezeket a célkitűzéseket tartotta szem előtt széleskörű lakásépítő programmjának végrehajtásánál, a köztisztaságügy- és közegészségügy valamint az élelem- és ivóvízellátás korszerű megoldásánál is.

A közegészségügy tehát, amely a világháború előtt az általános egészség kérdését egészségrendőri intézkedésekkel szabályozó feladatkör volt, a világháború után a népesség egyetemét érdeklő, úgyszólván gazdasági és szociális kérdéssé alakult át, amelyben az összesség egészségének szociális érdeke és megelőző védelme lett az irányító gondolat. A háborút követő gazdasági válság s az egészség általános leromlása következtében a hatóságok egyre több egészségügyi feladatot voltak kénytelenek magukra vállalni, az egészségvédelem újabb és újabb területét voltak kénytelenek hatósági szabályozás alá vonni. Természetes, hogy ez maga után vonta a védelem kiterjedését és szükségessé tette az egyes részterületek összekapcsolását, a közegészségügyi intézmények és szervek célszerű organizációját. Hogy ebben a szervezetben egyre szélesedő munkaterület jut a megelőző egészségvédelemnek, ez egyrészt azon elv felismerésének következménye, mely szerint olcsóbb és célszerűbb a betegség megelőzése, mint a bekövetkezett megbetegedés gyógyítása, de másrészt nyilvánvaló, hogy a fejlődést előmozdította a szociális gondolkodás térhódítása is, amely az egyén és a ráutalt társadalmi csoportok általános szociális védelmét közfeladatnak minősíti.

Az egészségügyi igazgatás a fentiek alapján mai szervezetét az egészségesek védelmére építi fel. Védi azokat, akik kedvezőtlen munka és szociális viszonyaiknál fogva erre rászorulnak, gondoskodik a betegek általános gyógyításáról és külön intézményeket létesít a szociális jelentőséggel bíró, úgynevezett népbetegségek (alkoholizmus, tuberkulózis, nemibetegség stb.) leküzdésére.

Az egészségügyi közigazgatás szervezete a fővárosban.

Az 1876. évi XIV. t.-c. a közegészségügyet az állam tennivalói közé sorozta és ezzel a közigazgatás feladatkörébe utalta. Azóta az egészségügyi igazgatás jelentőségét a szociális kérdések előtérbejutása, másrészt az orvostudománynak és ezzel karöltve a megelőző egészségvédelemnek fejlődése egyre jobban kidomborítja és ma már a közigazgatás egyik legjelentősebb ágát képezi. Fontosságát fokozza, hogy a magyar faj egészségügyi védelme — a népszaporodás elősegítése, a betegségek lehető megelőzése, a beteg szakszerű gyógyításának biztosítása — mind-mind a közigazgatás ezen ágának feladata és ezzel elsősorban van hivatva a nemzet fennállását és megerősödését elősegíteni. Az egészségügyi közigazgatás feladata nagyságának megfelelően szétágazó szervezettel és számtalan jogszabállyal igyekszik ezen feladatának megfelelni. A magyar egészségügyi közigazgatás alapos megismerését dr. Atzél Elemér ilyen című munkája, vagy a Chyzer-Atzél-féle egészségügyi törvény- és rendelettár teszi lehetővé. E munka keretében közelebbről csak a székesfőváros egészségügyi igazgatásának szervezetét és az állami egészségügyi igazgatással való kapcsolatát kívánom nagy vonásokban ismertetni.

A magyar közegészségügyi szolgálat megoszlik a kormányhatósági, törvényhatósági és községi szervek között. Majdnem mindegyik minisztérium részt vesz a közegészségügyi szolgálat ellátásában. A legfőbb egészségügyi hatóság, a m. kir. belügyminiszter. A belügyminiszter ezen feladatkörét négy ügyosztály útján látja el. Ide iktatom az egyes ügyosztályok ügybeosztását is, mert tájékoztatást adnak az egészségügyi igazgatás munkaterületének szétágazottságáról és jelentőségéről. A belügyminisztérium egészségügyi osztályai:

XIII. Általános egészségügyi osztály: A közegészségügy feltételeinek megállapítása, az ezt veszélyeztető jelenségek megfigyelése, a közegészségügy fenntartása, illetve helyreállítása. Az ember környezetének, továbbá a köztisztaság, a közlekedés, az építkezés, a városrendezés, a táplálkozás, közélelmezés, a piaci árusítás, a lakás, a gyermekmenhelyek, a letartóztatási intézetek, a nyilvános helyiségek, a munka, az erkölcsrendészet, a temetés, a temetők, a hullaszállítás stb. egészségügyi vonatkozásai. Fertőtlenítő intézetek ügyei, trachoma-ügy. A gyógyfürdők, üdülőhelyek ügye. Szülészeti ügyek. Szülésznők képzése és nyilvántartása. Orvos-ügy, gyógyszerügy. Az Országos Közegészségügyi Tanács ügyei stb.

XIV. Egészségügyi igazgatási osztály: Tiszti orvosi szolgálat. Az egészségügyi közigazgatási szolgálat ügyei. Orvosok és gyógyszertárak nyilvántartása. A M. Kir. Közegészségügyi Intézet, a M. Kir. Ápoló- és Védőnőképző Intézet, az orvosi internátus, a M. Kir. Társadalomegészségügyi Intézet és Múzeum,

valamint általában a közegészségügyi célokat szolgáló intézmények, intézetek és társadalmi egyesületek ügyei. Orvosi kamarákkal kapcsolatos ügyek.

XV. Egészségvédelmi és járványügyi osztály: A népbetegségek elleni védekezés ügyei. Iskolaegészségügy. Iparegészségügy. Az egészségházak, tüdőbeteggondozók és nemibeteggondozók ügyei. Az Országos Antivenereás Bizottság ügyei. Az ivóvíz-ellátással kapcsolatos ügyek. Járványügyek. Az egészségpolitikai statisztikai adatok gyüjtése. A gyógyszerek ellenőrzése. Az orvosi és egészségügyi személyzet képzése és nyilvántartása stb.

XVI. Betegellátási osztály: A kórházak, gyógyintézetek, szanatóriumok, beteg-üdülőházak, szülőotthonok, gyógytelepek, járóbetegambulatóriumok igazgatási ellenőrzése, gazdasági ügyei. Mentésügy. Szegénybetegellátás stb.

De nemcsak a belügyminisztérium, hanem más minisztériumok ügykörébe is tartoznak egészségügyi vonatkozású ügyek, így a

m. kir. iparügyi minisztérium IV. szakosztályához az iparfelügyelet, az ipari alkalmazottak életének, egészségének és testi épségének védelmére vonatkozó ügyek.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium IV. ügyosztályához a társadalomegészségügyi szakoktatás, védőnő- óvónő-, ápolónő- és szülésznőképzés. Iskolaegészségügy.

Az egészségügyi közigazgatás országos munkájában a következő szervek működnek közre :

A belügyminiszter szaktanácsadó szerve az *Országos Közegészségügyi Tanács*, melyet az 1876. évi XIV. t.-c. létesített és az 1936. évi IX. t.-c. újjászervezett.

Az Igazságügyi Orvosi Tanács az igazságügyminiszter és a királyi bíróságok véleményező testülete.

Az Országos Testnevelési Tanács testnevelési és sporthatóság. Kezdeményező, vagy véleményező szerv az iskolai és iskolánkívüli testnevelési és társadalmi sportügyekben.

Az Országos Forrás- és Fürdőbizottság célja a gyógyfürdőkre, éghajlati gyógyintézetekre, gyógyhelyekre, üdülőhelyekre, ásvány- és gyógyforrásokra vonatkozó kérdések szakszerű tárgyalása.

Az Államorvosi Felülvizsgáló Bizottság felülbírálja a testi, vagy szellemi fogyatkozás által keletkezett szolgálatképtelenséget igazoló közhatósági bizonyítványokat.

A kerületi közegészségügyi felügyelők (119.000/1913. B. M. számú rendelet) a belügyminisztérium különleges szolgálatot tévő tisztviselői, kik a kerületekbe csoportosított törvényhatóságokat időszakonkint beutazzák, hogy azok közegészségügyi viszonyait a helyszínen tanulmányozzák és ellenőrizzék.

Az Országos Közegészségügyi Intézet (1925. évi XXXI. t.-c.) feladata, hogy a közegészségtudomány gyakorlati alkalmazását előmozdítsa, főképen

a fertőző betegségek elleni védekezést irányítsa, a közegészségügyi hatóságokat támogassa stb.

A Társadalomegészségügyi Intézet és Múzeum célja az ipari foglalkozásból eredő károk megelőzése, a munkásjóléti és szociálegészségügyi kérdések tudományos és gyakorlati művelése és főkép egészségügyi ismeretterjesztés.

A m. kir. államrendőrség rendőrorvosi szolgálata, mint kormányhatósági külső szerv egészségügyi feladatokat lát el a rendőrség keretében. A m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságának orvosi szervei: a Rendőrfőorvosi hivatal (V., Zrinyi-u. 2.) és a kerületi kapitányságokhoz beosztott orvosok. Erkölcsrendészeti központi vizsgáló Intézet. Orvosi rendelő és rabkórház. A rendőrorvosok száma 25. Főbb teendőik a következőkben foglalhatók össze: alkalmassági vizsgálatok (Háztart. alkalmazottak, gépjárművezetők stb. vizsgálata), prostituáltak, találkahelyek, őrizetesek, letartóztatottak egészségügyi ellenőrzése, a rendőrlegénység gyógykezelése. Bűnügyi vizsgálatok. Rendőri elsősegélynyujtás oktatása.

Budapest székesfővárosban az elsőfokú közegészségügyi hatáskör az 1937. évi III. t.-c. 2. §-nak alapján kiadott 30/1938. B. M. számú rendelet értelmében megoszlik a kerületi elöljáró és a polgármester között. A hivatkozott rendelet szerint:

Az önkormányzati közigazgatás körében *a polgármester irányítja* a székesfőváros egész területén a közegészségügyi közigazgatást és felügyeletet gyakorol az egyes kerületekben a kerületi elöljárók, a tiszti orvosok és a kerületi orvosok működése felett. Gondot fordít arra, hogy az ügyek a közegészségügy minden ágazatában a legeredményesebben intéztessenek; evégből a szükséges intézkedéseket megteszi.

A polgármester hatáskörébe tartozik a közegészségügy terén elsőfokon 1. a székesfővárosi községi közkórházak, a székesfőváros tulajdonában lévő gyógyintézetek, a gyógyfürdők, az éghajlati gyógyintézetek, a gyógy- és ásványvízforrások, valamint a forrástermékek és az ezek forgalombahozatala céljára berendezett üzemek működésére való felügyelet; 2. a székesfővárosi fertőtlenítő intézet és a székesfővárosi közegészségügyi és bakteriológiai intézet működésének irányítása és ellenőrzése; 3. fenyegető járvány esetén intézkedés; 4. a székesfővárosi községi tanintézetek egészségügyi felügyelete; 5. a székesfőváros területén lévő óvodák, gyermekotthonok és napközi otthonok egészségügyére való felügyelet; 6. a székesfővárosi iskolaorvosi intézmény és a székesfővárosi iskolai gondozónővérek működésének irányítása és felügyelete; 7. a népbetegségek (gümőkór, venereás betegségek, alkoholizmus, elmebetegségek, csecsemőhalandóság) elleni védekezésnek irányítása és ellenőrzése a székesfőváros önkormányzata keretében; 8. a tejbehozatal ellenőrzése; 9. az ivóvízellátás ügye; 10. a köztisztaság ügye; 11. az életmentés és első segélynyujtás szervezése; 12. a köztemetők berendezéséről és fentartásáról való gondoskodás; 13. a hullaszállításnak külföldre való

engedélyezése. A felsorolt ügyeken kívül a polgármester eljár mindazokban az ügyekben, amelyeket valamely jogszabály rendelkezés hatáskörébe utal és végül határoz a közegészségügyi közigazgatás körébe tartozó azokban az ügyekben, amelyekre nézve az elsőfokú hatóságot más jogszabály alapján megállapítani nem lehet.

A polgármester a 30/1938. B. M. számú rendelet végrehajtása ügyében a 12.309/1938—I. számú rendeletével intézkedett. Eszerint a polgármester a hatáskörébe utalt ügyek közül a 4. és 6. pontban megjelölt, úgyszintén az 5. pontban megjelölt s az 1936. évi XXIII. t.-c.-ben és az 1030/1936. B. M. számú rendelet 2. §-ának (2) bekezdésében megszabott hatáskörét a polgármesteri VII. (közoktatási), a 8. pont által tartalmazott hatáskörét a polgármesteri VIII. (közélelmezési) és végül a 2., 7., 10., 12. és 13. pontok által tartalmazott hatáskörét a polgármesteri X. (közegészségügyi) ügyosztály útján gyakorolja.

A székesfővárosi közkórházak, a székesfőváros tulajdonában lévő gyógyintézetek, továbbá a nem a székesfőváros tulajdonában lévő gyógyfürdők, az éghajlati gyógyintézetek, a gyógy- és ásványvízforrások, valamint a forrástermékek és az ezek forgalombahozatala céljára berendezett üzemek működésének felügyeletére irányuló hatáskört a polgármesteri X. (közegészségügyi) ügyosztály ; a székesfőváros tulajdonában lévő gyógyfürdőknek, gyógy- és ásványvízforrásoknak, az ezzel összefüggő gyógyintézményeknek, valamint a »Székesfővárosi Ásványvízüzem« működésének felügyeletére vonatkozó hatáskört pedig a polgármesteri XI. (városgazdasági) ügyosztály gyakorolja.

Amint látjuk tehát a polgármester a közegészségügyi igazgatásnak hatáskörébe utalt részét nagyrészt a *polgármesteri X. (közegészségügyi) ügyosztály* útján látja el. Ennek az ügyosztálynak ügykörébe tartoznak : a közegészségügyi és egészségrendőri ügyek, általában a fővárosi kórházak, tüdőbeteggondozó intézetek s ezeknek orvosi és egyéb személyzeti ügyei, a járványos és ragályos betegségek elleni védekezés, a fertőtlenítő intézet, közegészségügyi és bakteriológiai intézet, köztisztasági hivatal, himlőoltó, nyiroktermelő, valamint egyéb közegészségügyi intézetek ügyei, betegápolási díjak, községi temetkezési intézet, köztemetők, egészségügyi egyesületek és intézmények segélyezése, stb.

A közegészségügyi ügyosztályon kívül azonban más ügyosztálynak is van kapcsolata a közegészségüggyel. Így a polgármesteri II. (út- és csatornaépítési) ügyosztály ügykörébe tartoznak az utak, a csatornázás, a nyilvános sétaterek, népkertek, nyilvános illemhelyek létesítése és fenntartása ; a polgármesteri III. (városépítési) ügyosztály feladata : az egészségre ártalmas lakások lakhatási engedélyeinek megtagadása ; a polgármeteri V. (közlekedési) ügyosztály végzi járványos időkben a közlekedési eszközök fertőtlenítését, vagy szükség esetén a közlekedés korlátozása terén megteendő intézkedéseket.

A polgármesteri VII. (közoktatási) ügyosztálynak kapcsolata a közegészségüggyel különösen jelentős az óvodák, iskolák egészségügye és az iskolaorvosi iskolai intézmény tekintetében. Ide tartoznak továbbá az iskolai fürdők, erdei iskolák, a testnevelési és sportügyek, az iskolai játékterek stb.

A nagyváros közélelmezési kérdéseinek fontossága és a népélelmezés problémáival való kapcsolata közel hozza a polgármesteri VIII. (közélelmezési) ügyosztályt is a közegészségügyi feladatokhoz. Ide tartoznak: az élelmicikkek és italok forgalmának ellenőrzése, a húsvizsgálat, a vegyészeti és élelmiszervizsgáló intézet stb.

A polgármesteri IX. (Közjótékonysági és szociálpolitikai) ügyosztály ügykörébe tartoznak az Országos Stefánia Szövetséggel karöltve fenntartott anya- és csecsemővédelmi intézmények, annak bölcsődéje és az iskolai, óvodai napközi otthonok élelmezése, az árvaházak üdülőtelepeinek és az óvodás gyermekek üdülőotthonának fenntartása, az iskolai gyermeknyaraltatás irányítása, a szegényjogon rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök engedélyezése, a vonatkozó számlák ellenőrzése és utalványozása, a más hatóságoknál és különféle jótékony intézetekben ápolt betegekért a főváros terhére felszámított tartásdíjak megtérítése, a »Városházi diétás étkező«, a népfürdők, fővárosi Dunafürdők és ingyen strandfürdő, a szociális lakáspolitika stb.

A polgármesteri XIV. (közművelődési) ügyosztály levente testnevelésügy révén van kapcsolatban a közegészségüggyel.

A polgármestert az egyes ügyosztályok útján ellátott közegészségügyi feladataiban támogatják az egyes ügyosztályok mellett működő szakbizottságok. A törvényhatósági testnevelési bizottság és a sportügyek különbizottsága a törvényhatóság testnevelési ügyeinek hivatott felügyelője és irányítója. A közigazgatási bizottság albizottságai között foglal helyett *a közegészségügyi albizottság* (7 tag) mint tanácsadó szerv.

A központi igazgatás szervei mellett a *kerületi elöljáró* minden vonatkozásban őrködik *saját kerületének* egészségügyi viszonyai felett. Gondoskodik arról, hogy kerületének egészségi állapota a követelményeknek megfeleljen és hogy a közegészségügyre vonatkozó jogszabályok pontosan végrehajtassanak. A kerületi elöljáró hatáskörébe tartozik elsőfokon:

1. A magánkórházakra, — ideértve a közkórházi jelleggel felruházott magánkórházakat is, — a magángyógyintézetekre, a fürdőkre, valamint más szociális és egészségügyi intézményekre, továbbá járvány esetén az állami letartóztató intézetekre való felügyelet és ellenőrzés, a közegészségügyre vonatkozó jogszabályok végrehajtása tekintetében; 2. az egészségügyi személyzet (orvosok, bábák, ápolók, védőnők, vizsgázott fogászmesterek, gyógyszerészek) működésének ellenőrzése, a kuruzslás megakadályozása; 3. a gyógyszertárak, a gyógyeszközök és méregszerek forgalmának ellenőrzése; 4. intézkedés a fertőző és ragályos betegségek elleni védekezés végre-

hajtása, így különösen az elrendelt kötelező védőoltások teljesítése, a fertőző és ragályos betegségek bejelentése, — a betegek elkülönítése, — a szükséges fertőtlenítések elvégzése iránt ; az elrendelt kórjelző és ellenőrző laboratóriumi vizsgálatok elvégzésének ellenőrzése ; 5. fertőző és ragályos megbetegedések fellépése esetén az iskolák bezárása ; 6. az állami, hitfelekezeti és magántanintézetek egészségügyére való felügyelet ; 7. a szegénybetegekről és a szegénysorsú testi fogyatkozásban szenvedőkről (vakok, siketnémák, nyomorékok) való gondoskodás ; 8. a dajkaságba adottak nyilvántartása és felügyelete ; 9. a lelkifogyatkozásban szenvedők (hülyék, elmebetegek) nyilvántartása és szükség esetében zárt intézetben való elhelyezésük ; 10. megszüntetése mindazoknak az ártalmaknak, melyek a népesség egészségét a környezet (légkör, talaj) részéről fenyegetik ; 11. a települési viszonyokra egészségi szempontból való felügyelet ; így különösen megszüntetése azoknak az ártalmaknak, amelyek az egészségtelen, vagy zsúfolt lakásban való lakástól származnak ; 12. a munkaegészségügy (műhelyek, üzletek, raktárak, ipartelepek és gyárak) felügyelete és ellenőrzése ; 13. intézkedés aziránt, hogy az élelmiszerüzemek, élelmiszerüzletek és egyéb élelmiszerelárusítóhelyek, úgyszintén azok árui, eszközei és berendezései, továbbá az alkalmazottak egészségi állapota a közegészségügyi követelményeknek megfeleljenek ; 14. a kutak ellenőrzése ; 15. a halottakra vonatkozó közigazgatási feladatok teljesítése ; 16. a hozzátartozók nélkül, vagy vagyontalanul elhaltak temetéséről való gondoskodás ; 17. hullaszállítás engedélyezése belföldre. A felsorolt ügyeken kívül a kerületi elöljáró eljár mindazokban az ügyekben, amelyeket valamely jogszabálynak a jelen rendelettel nem érintett rendelkezései hatáskörébe utalnak.

A hatósági orvosi szolgálatot a székesfőváros területén a székesfővárosi *tiszti főorvos*, a *kerületi tiszti orvosok* és a *kerületi orvosok* látják el.

A *tiszti főorvos* a székesfővárosi hatósági orvosoknak és egészségvédelmi szerveknek szakfőnöke, a polgármester szakközege és hatásköre megegyezik a m. kir. tiszti főorvosoknak hatáskörével. (900/1936. B. M. sz. r.) Munkáját a *tiszti főorvosi hivatal* útján látja el, amely a központi közigazgatás szakhivatala. A tiszti főorvos végzi az I. fokú közigazgatás egészségügyi ágazatának szakirányítását és ellenőrzését, kezdeményezi mindazon intézkedéseket, amelyeknek szükségét a főváros mindennapi élete, szociális és gazdasági helyzete megkövetel. Figyelemmel kíséri az általános gazdasági helyzetet, a klimatikus viszonyokat, a népesedés alakulását, a tanköteles korban levők egészségi állapotát (irányítja és vezeti az iskolaorvosi intézményt), a foglalkozásnak a szervezetre gyakorolt hatását, a lakás- és népélelmezési viszonyokat, a város vízellátását, köztisztasági állapotát, illetve ezeknek a közegészségügyi helyzetre gyakorolt hatását stb.

A tiszti főorvos havonta jelentést készít a főváros közegészségi állapotáról. A jelentés tartalmazza : a heveny fertőző megbetegedések és halál-

esetek kerületenkinti számát, a születések és halálozások számát, a halálozásoknak fontosabb halálokok szerinti részletezését, a közegészségügyi és bakteriológiai intézet, a vegyészeti és élelmiszervizsgáló intézet, a tüdőbeteggondozó, a fertőtlenítő intézet és a Budapesti Önkéntes Mentőegyesület jelentését; a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányság főorvosi hivatala, az idegbeteggondozó és tanácsadó állomás, az Országos Stefánia Szövetség jelentéseit; továbbá az iskolaorvosi intézmény, a kerületi tiszti orvosok és a kerületi orvosok működési jelentését.

A székesfővárosi tiszti főorvost a törvényhatósági bizottság választja élethossziglan. A tiszti és kerületi orvosokat pedig a főpolgármester nevezi ki. A székesfőváros tiszti orvosai nem az államnak, hanem a székesfőváros önkormányzatának tisztviselői. A székesfővárosi tiszti orvosokra is vonatkoznak azonban az 1936. évi IX. t.-c.-nek azok a rendelkezései, melyek szerint ezeknek a tiszti orvosi képesítéssel, a székesfővárosi kerületi orvosoknak pedig tiszti orvosi, vagy községi orvosi képesítéssel kell rendelkezniök. A törvény értelmében a tiszti főorvost és a kerületi tiszti orvost a belügyminiszter közvetlenül is utasíthatja. A tiszti orvosoknak magángyakorlatot nem szabad folytatniok.

A kerületi tiszti orvos működési köre kisebb eltéréssel megegyezik a m. kir. tiszti orvosoknak hatáskörével. Évente köteles többször vizsgálni a körzetében levő gyógyintézeteket, magánkórházakat és szanatóriumokat, a nyilvános rendelőintézeteket, az Országos Stefánia Szövetség és más társadalmi intézmények védőintézeteit, vagy tanácsadó helyeit, a strandfürdőket, uszodákat, a nyilvános iskolákat és intézeteket, a kisdedóvodákat, a mozgóképszínházakat és színházakat, a bölcsődéket, a napközi otthonokat, a gyermekmenhelyeket, a hajléktalanok menhelyeit stb.

A kerületi orvosok végzik a himlőoltást, dajkaságba adás esetén a lakás- és környezetvizsgálatot, közsegélyesek munkaképességének vizsgálatát, szegénybetegek kezelését és kórházba utalását. Működési körüket a vonatkozó szabályrendelet részletesen felsorolja.

A ker. elöljáróságokra beosztott egészségügyi *segédszemélyzetet* alkotják az egészségőrök (1894. óta). Az egészségőrök minősített altiszti szolgálatot látnak el és különleges beosztásuk teljesítése érdekében külön egészségügyi tanfolyamon nyernek kiképzést. Az egészségőrök a ker. elöljáróságok hatáskörébe utalt közegészségügyi és vásárrendészeti ügyekben, megelőző, megfigyelő, ellenőrző és végrehajtó szolgálatot teljesítenek.

A főváros lakossága általános egészségügyi viszonyainak áttekintése.

A székesfőváros egészségügyi igazgatásának fejlődése következtében Budapesten 1872 óta a közegészségügyi állapotok fokozatosan javuló irányzatot mutatnak. A statisztikai adatszolgáltatás lehetővé teszi ennek a

javulásnak számszerű felmérését és megismerését. A javulás egyik bizonyítéka az átlagos emberi életkor meghosszabbodása. Illyefalvi Lajos dr. a szfőv. statisztikai hivatal igazgatója »A székesfőváros multja és jelene számokban« című munkájában a következő átlagos halálozási életkorokat számította ki.

	Férfi	Nő
1880-ban	24 év 1 hó	22 év 10 hó
1900-ban	27 « 7 «	28 « — «
1910-ben	32 « 10 «	33 « 8 «
1930-ban	42 « 8 «	45 « 2 «

Tehát 50 év alatt az átlagos halálozási kor a férfiaknál majdnem, a nőknél pedig több mint kétszeresére emelkedett.

Budapest lakossága 1880-tól 1930-ig kereken 170%-al emelkedett (370.767-ről 1,004.772-re). Ebben a növekedésben azonban a természetes szaporodásnak, a születések és halálozások száma közötti különbségnek kevés szerepe van. A főváros lakosságának növekedése inkább a bevándorlásból került ki.

A születések a fővárosban fokozatosan csökkennek, aminek következménye azután, hogy a halálozás a legutóbbi időben több volt, mint a születés, azaz a természetes szaporodás negatív volt. (A születések csökkenésével részletesebben az I. kötet anya- és csecsemővédelmi részben foglalkoztam.) Az elmaradt születések és a bevándorlás okozzák azután, hogy a főváros lakosságának összetételében, — amellett, hogy az átlagos élettartam is emelkedett — sokkal nagyobb számban vannak képviselve a felnőttek, mint a gyermekek.

Meg kell ezt említeni, mert az átlagos halálozási kor kiszámításánál a megelőző évtizedekben a nagyobb számú csecsemő és gyermek és ezeknek a magasabb halálozási arányszáma éreztette hatását. Azonban ennek tekintetbe vételével is az egész lakosság valószínű életkorának átlagos meghosszabbodása általában körülbelül 10 esztendőre tehető s ez nagyrészt a közegészségügy javulásának és az orvostudomány haladásának tudható be.

A valószínű élettartam az alábbi emelkedést mutatja:

	Férfiaknál	Nőknél
1900—1901 átlagban	45 év 1 hó	52 év
1930—1931 «	55 « 1 «	61 «

és az átlagos életkor mindkét nemnél tovább is emelkedő irányzatot mutat.

A főváros lakosainak száma az 1935. évi fővárosi népszámlálás szerint 1,060.431 lélek, területe pedig a csepeli szabad kikötő és a budakeszi erdők területét nem számítva 18.686 hektár, tehát egy hektárra eső népesség átlagos száma 57 lélek (56·7). Azonban a lakosság nem oszlik meg egyenletesen a főváros területén, a budai oldalon sokkal kisebb a népsűrűség, mint a pesti oldalon. Vannak kerületek, amelyekben a népsűrűség igen nagy, úgy mint a VII.

kerületben 552·0, a VIII. kerületben 433·1, a VI. kerületben 349·9, a IV. kerületben 328·6, az V. kerületben 277·1, a X. kerületben 19·7, a XI. kerületben 20·1, viszont a III. kerületben csak 18·4, a XII. kerületben 18·4 stb. Ha az átlagszámot vesszük, akkor a főváros területe még korántsem mondható telítettnek, de az egyes kerületek között már nagy aránytalanság mutatkozik és közegészségi szempontból is kívánatos, hogy a megfelelő telepítési és lakáspolitika a sűrűn lakott városrészek sokszor egészségtelen zsúfoltságát a ritkábban lakott területek felé vezesse le.

A közegészségügyi viszonyok érzékeny fokmérője a népesség halálozási arányszámának emelkedése vagy csökkenése. A fővárosban évente körülbelül 15.000 ember hal meg. De a fővárosban, gyógyintézményeinek fejlettsége miatt, igen sok vidéki beteg is részesül kezelésben s ez a körülmény természetszerűleg növeli a halálozások számát. Az »idegen« halottak száma évente kerek 3—4.000-re tehető. A halálozások számának vizsgálatánál tehát, hogy helyes adatokat kaphassunk a fővárosi lakosság egészségügyi viszonyairól, le kell vonni ezt a számot. A halálozások számát a mindenkori összlakossághoz kell viszonyítani. A székesfővárosban az utolsó 50 év alatt a halandósági arányszám 69%-al csökkent. Az alábbi táblázaton 1921-től, tehát a háború utáni korszak idejétől követhetjük a halálozási arányszám csökkenését.

Budapest halandósága 1000 lakóra évenként az idegen halottak nélkül.

Év	Halottak száma összesen	Ebből idegen	Pro 1000 lakos
1921	18.981	3.279	16·8
1922	19.054	3.374	16·7
1923	18.549	3.280	16·1
1924	18.644	3.183	16·2
1925	15.749	2.935	13·1
1926	15.301	2.990	12·8
1927	16.529	3.422	13·5
1928	16.315	3.656	12·9
1929	17.300	3.856	13·7
1930	15.292	3.559	11·8
1931	16.551	3.666	12·8
1932	17.400	3.901	13·4
1933	15.599	3.349	11·9
1934	14.750	3.240	11·1
1935	15.587	3.503	11·5
1936	15.339	3.336	11·3

Még alacsonyabb arányszámot kapunk, ha az alapszámból az erőszakos halálesetek számát is levonjuk, ami a közegészségi viszonyok vizsgálatánál indokolt. 1936-ben a balesetekből, öngyilkosságból, gyilkosságból stb. származó haláleset 769 volt. Ezen szám levonása után a halálesetek száma 1000 lakosra 10·5.

Dacára annak, hogy az összlakosságban a nők magasabb arányszámot képviselnek, a férfiak halandósága mindig magasabb, mint a nőké. Így 1936-ban az elhalálozottak 50·7%-a férfi és 49·3% nő volt. Ennek oka, hogy a férfiak életmódja a nagyvárosban sokkal egészségtelenebb, mint a nőké s a férfi jobban ki van téve a baleseteknek, ipari ártalmaknak és mindez a korábbi megrokkanást és a magasabb halálozási arányszámot idézi elő.

A főváros kerületi tagozódása a lakosság szociális tagozódására is következtetni enged. Vannak »szegényebb« és »gazdagabb« kerületek. A lakosság szociális tagozódását a kerületek természetesen nem határolják el szigorúan, ehhez túlnagy kiterjedésűek, csak épen az egyes kerületek »színezetét« adják meg. Pontosabb adatokat kapnánk, ha az összehasonlításokat kisebb területek, statisztikai alkerületek szerint tennénk meg. A halálozási arányszám azonban a főváros kerületei szerint is bizonyos eltérést mutat. A halálozási arányszám nagysága szerint is majdnem olyan sorrendben következnek az egyes kerületek, mint amilyen sorrendben következnek a »szegénység« szerint. Az 1000 lakóra eső halálozás kerületenkint (1936-ban) a következő volt:

Kerületek ..	XI.	I.	IV.	V.	II.	X.	XIV.	IX.	VIII.	VI.	VII.	III.
Ezrelék	8·50	9·13	9·32	9·94	9·97	10·07	10·25	10·56	10·60	10·94	11·02	11·39

Az »egészségesebb« kerületek tehát a XI., I., IV., V., II. kerületek. Mindegyik olyan kerület, melyben a főváros tehetősebb polgárai laknak. Ezekben a lakásviszonyok is megfelelőbbek, mert különösen a XI. és V. kerületben a modern egészséges lakásépítkezés van túlsulyban. Az éghajlati és talajviszonyoknak az egészségre gyakorolt befolyása mellett tehát a szociális viszonyok hatása is észlelhető. Óbuda a »legszegényebb« kerület és halálozási arányszáma is a legmagasabb. A lakosság szegénysége és a technikai egészségügy fejletlensége (lakásépítés, csatornázás, köztisztaság, stb.) itt a legrosszabb helyzetet eredményezi annak dacára, hogy itt van a legnagyobb beépítetlen szabad terület, tehát népességének sűrűsége a főváros kerületei között itt a legkisebb.

A halálozási arányszám az egyes korcsoportokon belül különböző. Legjobban pusztít a halál az élet kezdetén és a magasabb korban. A csecsemők halálozásának magas számarányát leginkább az újszülöttek ú. n. veleszületett gyengesége és veleszületett fejlődési hibák okozzák. A legkisebb a halálozás a serdülő és ifjú korban, amikor a szervezet még elhasználatlan és a betegségekkel szemben ellenállóbb. De az ezen korban szerzett betegségek, pl. a gümőkor hosszú lappangási időszak után csak a magasabb életkorban válik halálos kimenetelűvé. 25—30 évektől kezdve már erősebben emelkedik a halálozási szám. 50—55 éves kortól azután meredek lesz a halálozás görbéje, ami első sorban a magasabb korban kifejlődött rákbetegségek, szív és vérkeringési szervek stb. megbetegedésének tudható be.

Halálozás korcsoportok szerint 1936-ban.
(Idegenek és ismeretlenek levonása után.)

Kor csoport	Meghaltak száma	1000 lakosra esik halálozás a megfelelő korcsoportban
0— 1	1.219	114·80
1— 5	282	8·46
5—10	113	2·25
10—15	110	1·77
15—20	193	2·82
20—25	362	3·03
25—30	425	3·51
30—35	388	3·54
35—40	487	4·45
40—45	566	6·53
45—50	610	8·23
50—55	791	12·54
55—60	916	18·42
60—65	1.074	27·90
65—70	1.233	46·70
70—75	1.090	60·30
75—80	1.092	115·60
80—85	649	158·70
85—	399	253·50
Összesen	11.999	

Látható egyrészt, hogy mennyire emelkedik a halandóság az élet két végpontja felé, s hogy a halandóság főleg a fiatalabb korcsoportokban és még ezenkívül a produktív (15—60 év) korcsoportokban is kisebb. »A népességben az öregek arányszáma nőtt és ezért magas az öregek halandósága is, bár kevéssé az ő halandóságuk is javult« (Szél Tivadar: Egészségügyi Statisztika).

A főváros lakosságára vonatkozó megbetegedési statisztika nagyon hiányos. Ilyen statisztika állandó vezetése nagy nehézségekbe ütköznék, minthogy az egészség és betegség közötti átmenet gyakran elmosódik, azonkívül kisebb betegségek esetén gyakran nem fordulnak orvoshoz. Minden orvost és gyógyintézményt arra bírni, hogy a betegségekről statisztikai adatokat szolgáltasson, igen nehéz. Bejelentési kötelezettség alatt csupán a hevenyfertőző betegségek állanak. A tisztifőorvos közegészségügyi helyzet-jelentéseiben közzéteszi a hevenyfertőző betegségekben megbetegedettek és elhaltak számát. Az Országos Társadalombiztosító Intézet a biztosított népesség körében fellépő megbetegedésekről vezet valamennyi betegségre kiterjedő statisztikát, de csak a munkaképtelenséget vagy halált okozó megbetegedésekről.

Ezzel szemben az elhalálozások, halálokok szerinti felsorolása évről-évre rendszeresen történik. Az elhalálozások összeszámlálása és csoportosítása a halottakról kiállított halottvizsgálati bizonyítványok és orvosi értesítők

részletes adatai szerint történik. Fontosabb halálokok 1936-ban a nemzetközi haláloki nomenklatura csoportosítása szerint a következők voltak (a táblázatból az idegen halottakhiányoznak).

Fontosabb halálokok 1936. évben.

	Abszolút szám	%-ban
I. Fertőző és élősdiek okozta betegségek	1.857	15·42
II. Rák- és egyéb daganatok	1.496	12·45
III. Rheumás (csúzos) betegségek, a táplálkozás és a belső elválasztásos mirigyek bántalmai és egyéb általános betegség	230	1·92
IV. A vér és a vérképző szervek betegségei	92	0·76
V. Idült mérgezések	11	0·10
VI. Az idegrendszer és az érzékszervek betegségei	1.115	9·30
VII. A vérkeringési szervek betegségei	3.024	25·25
VIII. A légzőszervek betegségei	1.158	9·63
IX. Az emésztőszervek betegsége	818	6·81
X. A húgy-ivarszervek betegsége	396	3·30
XI. A terhesség, szülés és gyermekágy betegségei	109	0·91
XII. A bőr és a bőralatti kötőszövet betegségei	75	0·63
XIII. A csontok és a mozgató szervek betegségei	21	0·17
XIV. A veleszületett fejlődési hibák	36	0·30
XV. Az újszülöttek betegsége	394	3·28
XVI. Az aggság bajai	395	3·30
XVII. Erőszakos halálesetek és balesetek	769	6·41
XVIII. Ismeretlen halálokok	7	0·06
Összesen	**12.003**	**100·00**

A legmagasabb százalékos halálozási arányszámokat adják sorrendben a vérkeringési szervek betegségei, a fertőző és élősdiek okozta megbetegedések, a rák és egyéb daganatok, a légzőszervek betegségei (tüdőgümőkórt kivéve), az idegrendszer és az érzékszervek betegségei és az emésztőszervek betegségei. Jelentékeny magasságura emelkednek évről-évre az erőszakos halálesetek és balesetek is. A vérkeringési szervek betegségeiben elhaltak az összes halottaknak körülbelül ¼-ét teszik ki. Idetartoznak főleg a szívbetegségek és az érelmeszesedés, amelyek leginkább már a magasabb életkorban pusztítanak. Minthogy a népességben az öregek száma emelkedik, ezek a betegségek is gyakoribbak. De ez még nem magyarázza meg a magas halálozási arányszámot. Szél Tivadar dr. megállapítása szerint a vérkeringési szervek betegségei által okozott elhalálozások főleg a városi férfi népesség között szaporodnak és ennek oka pedig elsősorban a dohányzás, az alkohollal való visszaélés, az excessusokban gazdagabb élet és a lues, de ezekhez még hozzátehetjük, hogy előidézője a hajszolt élet és a túlfeszített munka is. Emelkedő tendenciát mutat a rákhalálozások száma is. Egyik oka ennek az öregek magasabb számaránya, minthogy a rákhalálozásoknak mintegy $^2/_3$-ad része az 50 éven felüli korban levőkre esik. A másik ok, hogy az

orvosi diagnózis pontosabban tudja a betegségek jelenlétét ma már kimutatni és a statisztikai számbavétel is tökéletesebb.[1])

Jelentékeny számaránnyal szerepelnek a fertőző betegségek okozta halálesetek. Habár a multhoz viszonyítva a járványos betegségeket illetőleg erősen csökkentek. De ezen csoportba vannak sorozva azok a fertőző betegségek, melyek a népesség szociális helyzetével szoros összefüggésben vannak s amelyekkel szemben való küzdelem a szociális egészségvédelemnek egyik fő feladata. Ezek a legfőbb népbetegségek vagy tömegbetegségek, a gümőkór, a lues stb.

A népességnek foglalkozás szerinti tagozódása is befolyással van az egészségi viszonyokra és így a halálozási arányszám alakulására. A különböző foglalkozások másként merítik ki az emberi szervezetet, mások a foglalkozással járó egészségi ártalmak is. De a különböző foglalkozású egyéneknek más az életmódja, mások a műveltségi és vagyoni viszonyai is és így más az életszínvonal. Ezek a foglalkozással járó körülmények azután már az illető foglalkozáshoz tartozó eltartottakra is hatással vannak, a foglalkozás szerint is különböző életszínvonal és életmódbeli egyéb különbségek az ő egészségük és halandóságuk alakulására is befolyással van. A népesség hármas megoszlása — az önállók, tisztviselők és segédszemélyzet — valamint eltartottjaik társadalmának halálozási arányszámai más-más egészségügyi viszonyokat árulnak el, mégpedig úgy, amint azt a vagyonosság és életmódbeli különbségek már előre sejtetik. A halálozási ezrelék az önállók körében 14·8, a tisztviselők körében 14·9 és a segédszemélyzet körében 30·4. Azonban mégis bizonyos óvatossággal kell tudomásul venni ezeket a számokat. Ha ugyanis szétbontjuk a fenti csoportokat szakma- (foglalkozási ágazat) és »keresők-, eltartottak« csoportjaira, főként a keresők között lehetnek nagy halálozási eltolódások, mégpedig a valóságos egészségügyi helyzet rovására, ha tekintetbe vesszük, hogy az egyes foglalkozásokban túlnyomórészben fiatalabb vagy túlnyomórészben idősebb korosztályok tevékenykednek. A következő oldalon levő táblázatban ábrázoljuk az egyes foglalkozások halálozási arányszámának alakulását.

A legrosszabb halálozási arányszámot az őstermelők és napszámosok csoportja mutatja, ahol úgy a keresők, mint eltartottjaik viszonylag magas halálozási számokkal emelkednek ki. Kedvezőtlenebb szociális viszonyaik, alacsonyabb életszínvonaluk mellett az előbbieknél még a kötelező betegségi biztosítás hiánya is befolyással van erre a körülményre. Az ipari és kereskedelmi segédszemélyzet kedvező halálozási arányszáma viszont részben annak is köszönhető, hogy túlnyomó részük a kötelező szociális biztosítás alá esik. De befolyással van erre, mint már említettem, az a körülmény is, hogy a fiatalabb korosztályok a segédszemélyzet körében túlsúlyban vannak. Ez az oka, hogy a viszonylag jobb anyagi körülmények között

[1]) *Széll Tivadar:* id. mű 360. oldal.

Halandóság foglalkozási csoportok, keresők és eltartottak szerint 1936-ban.

Megnevezés	Önállók			Tisztviselők			Segéd személyzet		
	száma	meghaltak száma	1000 személy közül meghalt	száma	meghaltak száma	1000 személy közül meghalt	száma	meghaltak száma	1000 személy közül meghalt
I. Őstermelés :									
keresők	2.209	69	31·2	484	23	47·6	3.351	217	64·7
eltartottak	2.355	33	14·0	410	9	21·9	2.114	171	81·0
II. Bányászat, ipar :									
keresők	33.671	503	14·9	22.801	101	4·4	183.558	1.741	9·5
eltartottak	36.674	311	8·50	18.973	95	5·0	116.813	1.638	14·0
III. Kereskedelem, hitel, közlekedés :									
keresők	29.921	545	18·2	44.097	420	9·5	51.679	448	8·7
eltartottak	30.941	374	12·1	31.522	411	13·0	45.606	520	11·4
IV. Polg. és egyh. közszolg. és szab. foglalkozásúak:									
keresők	12.296	133	10·8	40.159	362	0·9	24.083	137	5·7
eltartottak	9.961	91	9·1	28.330	248	8·8	24.174	130	5·4
V. Napszámosok :									
keresők	—	—	—	—	—	—	13.271	441	33·3
eltartottak	—	—	—	—	—	—	9.148	376	41·3
VI. Háztartási alkalmazottak :									
keresők	—	—	—	—	—	—	63.250	309	4·9
eltartottak	—	—	—	—	—	—	1.361	117	86·0
VII. Egyéb és ism. (nyugdíjasok és tőkepénzesek) :									
keresők	77.910	2.273	29·1	—	—	—	—	—	—
eltartottak	49.609	2.977	59·8	—	—	—	—	—	—

levő önálló népességben a halálozási arány viszont magasabb. A nyugdíjasok, tőkepénzesek stb. inkább a magasabb életkorból tevődnek össze és így halálozásuk természetszerűleg magasabb. A házicselédek és eltartottjaik halálozása közötti nagy különbség oka egyrészt, hogy a cselédek inkább a fiatalabb korból tevődnek össze, másrészt nagyrészük vidéki. Megbetegedésükkor hazamennek vagy kórházba viszik őket. A cselédeknél az eltartottak magas halálozási arányszáma a törvénytelen gyermekek magas halálozási arányszámával függ össze. A legkedvezőbb a közszolgálati és szabadfoglalkozású segédszemélyzet halálozási arányszáma, ami a városi, vagy állami szolgálatban levő altisztek, rendőrök stb. rendezett életkörülményeire mutat.

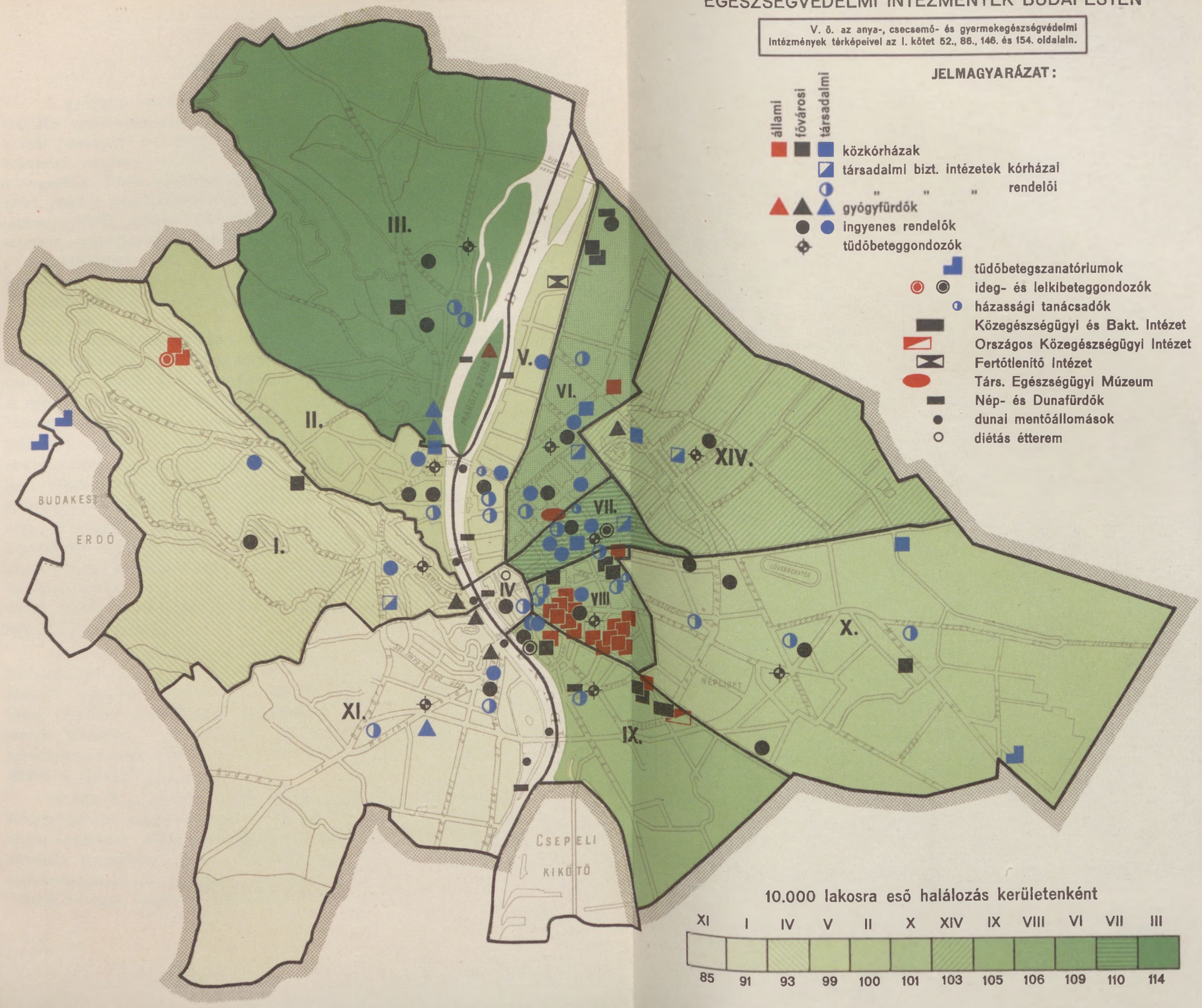
EGÉSZSÉGVÉDELMI INTÉZMÉNYEK BUDAPESTEN

V. ö. az anya-, csecsemő- és gyermekegészségvédelmi intézmények térképeivel az I. kötet 52., 88., 146. és 154. oldalain.

JELMAGYARÁZAT:

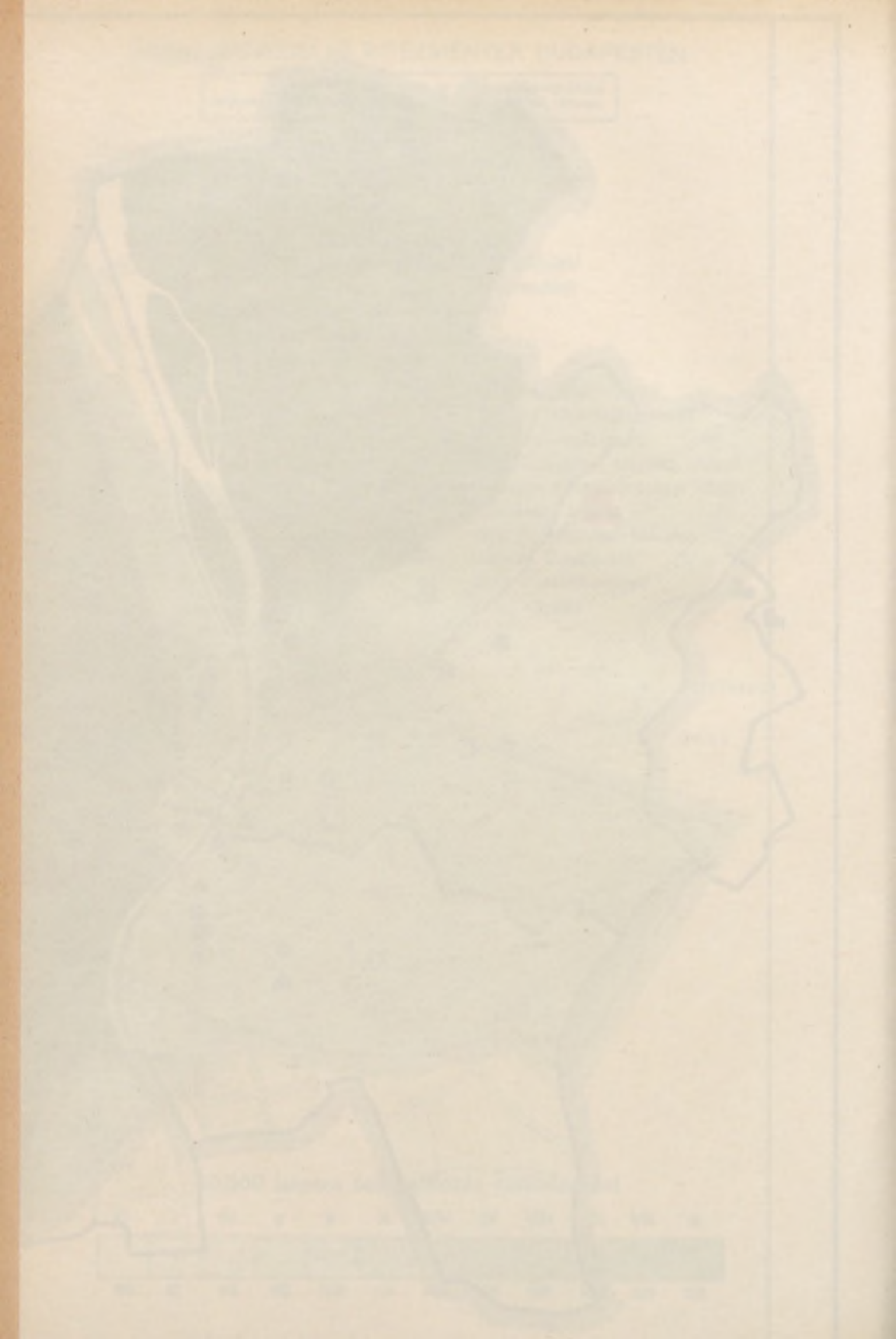
állami · fővárosi · társadalmi

- közkórházak
- társadalmi bizt. intézetek kórházai
- „ „ „ rendelői
- gyógyfürdők
- ingyenes rendelők
- tüdőbeteggondozók
- tüdőbetegszanatóriumok
- ideg- és lelkibeteggondozók
- házassági tanácsadók
- Közegészségügyi és Bakt. Intézet
- Országos Közegészségügyi Intézet
- Fertőtlenítő Intézet
- Társ. Egészségügyi Múzeum
- Nép- és Dunafürdők
- dunai mentőállomások
- diétás étterem

10.000 lakosra eső halálozás kerületenként

XI	I	IV	V	II	X	XIV	IX	VIII	VI	VII	III
85	91	93	99	100	101	103	105	106	109	110	114

Gyógyító intézmények.

A gyógyító intézmények nem tartoznak a szűkebb értelemben vett szociális egészségvédelem intézményei keretébe. A gyógyító intézmények a már jelentkező betegséget vannak hivatva a lehetőséghez képest megszüntetni, szemben a szociális egészségvédelemmel, amelynek alapgondolata a megelőzés. Mégis foglalkoznom kell a gyógyító intézményekkel egyrészt azért, mert a gyakorlatban alig különíthetők el a preventív egészségvédő intézményektől, másrészt mert ismertetésük kapcsán reá kívánok mutatni szociális, emberbaráti vonatkozásaikra. Különösképen ismertetnem kell a szegénybetegek kórházi ápolásának, az ambuláns szegénybetegek kezelésének és gyógyszerekkel való ellátásának kérdéseit és a betegségi és baleseti biztosítást, amelynek a szociális egészségvédelemmel szoros kapcsolata van.

De foglalkoznom kell a gyógyító intézményekkel azért is, mert mint azt dr. Gortvay György »A kórház helye az egészségvédelem hálózatában« című munkájában kifejti, a kórház szerkezete és munkamódszere lassan átalakul. A mai szociálpolitika az orvosi munka részére új célkitűzéseket állít fel. Nemcsak azt kívánja az orvostól, hogy individuális beteggyógyítással foglalkozzon, hanem azt is, hogy az egész népesség egészségügyi értékállományának gondozója legyen. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az általános embervédelem hatályosságának és gazdaságosságának érdekében a preventív egészségvédelem és a kórház között szerves kapcsolat alakul ki és a kórház nemcsak gyógyító, hanem szociálisegészségügyi munkát is végez. Sajnos a preventív egészségvédelmet szolgáló intézmények és a kórházak között ez a kívánatos kooperáció csak egy-két munkaterületen alakult ki (venereás ambulatóriumok, stb.). Általában *a kórházak* még ma is csak *az állandó orvosi ellenőrzésre szoruló fekvőbetegek megtámadott egészsége helyreállítását szolgáló gyógyintézmények.*

Olyan betegek részére, akik nem szorulnak kórházi ápolásra, továbbá a kórházból elbocsátott betegek utólagos kezelésére a kórházak mellett, vagy azoktól függetlenül, járóbetegek részére létesített *rendelők* szolgálnak. Főleg krónikus betegségekben (tuberkulózis, idegbetegség stb.) szenvedők részére létesültek a *szanatóriumok*. Súlyos betegség következtében vagy egyébként leromlott szervezet megerősödésére szolgálnak az *üdülők, a gyógyfürdők és éghajlati gyógyintézetek.*

Az üdülők, szanatóriumok stb. régebben csak a vagyonosabb társadalmi rétegek betegei számára létesített költséges intézmények voltak. Jelentőségük emelkedett mióta a társadalombiztosító intézetek (OTI, MABI stb.) altruista egyesületek (Orsz. Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület, Orsz. Gyermekszanatórium Egyesület stb.) és a közhatóságok ezeket a kevésbé tehetős betegek részére is hozzáférhetővé tették.

Kórházak és gyógyintézetek.

Már említettem, hogy a szegénység és betegség által okozott szenvedések enyhítésére a felekezetek és a karitatív egyesületek azonos intézményeket emeltek a szegények istápolására és gyógyítására. Ezekből az intézményekből fejlődött a modern értelemben vett kórház s megszaporodott a számuk azóta, amióta a jogszabályok a közhatóságok feladatává tették a közegészségügy ápolását.

A kórházak és gyógyintézetek igazgatásáról legújabban a 6000/1931. M. E. és az 1300/1932. N. M. M. sz. rendeletek intézkednek. Ezek rendelkezései szerint kórház felállítását a törvényhatóság meghallgatásával a belügyminiszter engedélyezi. A jogszabály különbséget tesz közkórház és magánkórház között. A közkórházak azok az intézetek, amelyek rendszeres igazgatással rendelkeznek és olyan felszerelésük van, hogy helyi, esetleg vidéki szükségleteknek kielégítésén kívül még megfelelő számú idegen illetőségű beteg befogadására is alkalmasak. Ezek csak olyan intézetek lehetnek, amelyek férőhely, orvosi ellátás, felszerelés szempontjából megfelelőek, a hevenyfertőző betegeket elkülönítve gyógyíthatják, külön belgyógyászati, sebészeti, bujakóros osztályuk van és az elmebetegek elhelyezésére megfelelő helyük van. (1876. évi XIV. t.-c. 57. §.)

A közkórházak kétfélék : *a)* állami közkórházak, *b)* közkórházi jelleggel felruházott intézetek (törvényhatósági, községi, magánkórház — 1300/1932. N. M. M.). A közkórházi jelleget a belügyminiszter engedélyezi.

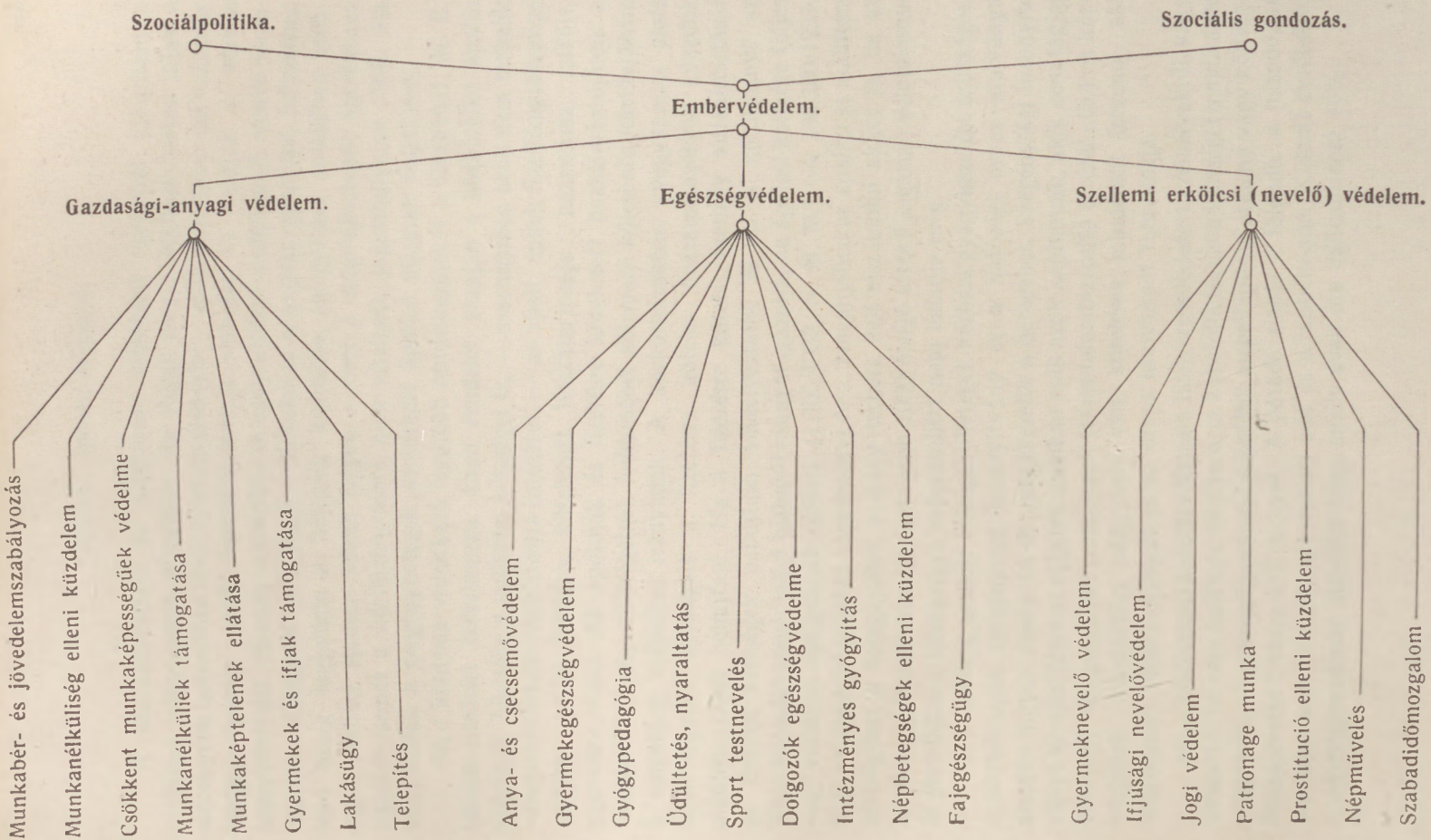
A 6000/1931. M. E. sz. rendelet értelmében közkórházaknak kell tekinteni : *a)* az állam, a törvényhatóságok és a községek által fenntartott kórházakat, ha a közkórházi jellegüket a belügyminiszter elismeri, *b)* az állami elme- és ideggyógyintézeteket, *c)* a tudományegyetemi klinikákat, *d)* az állami bábaképző intézeteket, *e)* azokat a magánkórházakat, szülőházakat, anyaotthonokat, stb., amelyeket a belügyminiszter közkórházi jelleggel felruház.

Önkormányzati testületek, alapítványok által fenntartott minden közkórház részére kórházi bizottságot kell alakítani, mely a közkórház gazdasági ügyeit irányítja, s arra felügyel.

A közkórház élén az igazgató-főorvos áll, aki csak ötéves közkórházi gyakorlattal és szakképesítéssel bíró orvos lehet. Az igazgató az intézet felelős vezetője, felügyelete alá tartoznak az intézet osztályvezető főorvosai, al- és segédorvosai, valamint a betegápolók és az adminisztrációs személyzet is.

A közkórházakkal szemben a magánkórházak és gyógyintézetek csak olyan betegeket kötelesek felvenni, amilyen betegségek gyógyítására berendezkedtek. Más betegeket csupán rögtöni életveszély esetén kötelesek befogadni.

Az embervédelem sematikus ábrázolásban.

Kórházi ápolási költségek.

A kórházfenntartó az intézmény költségeit igyekszik áthárítani a kórházat igénybevevő betegekre. Az eléggé magas kórházi ápolási díjak a szerényebb helyzetben lévő olyan egyének elől — akik nem tartoznak valamely kórházi ápolást nyujtó biztosító intézet keretébe — elzárják a kórház igénybevételét. Miután a szociális és egészségügyi védelemnek szoros összefüggése szükségessé teszi, hogy a társadalom anyagilag gyengébb helyzetben lévő beteg tagjainak, a betegség leküzdése, gyógyítása érdekében szükséges kórházi ápolása lehető legyen s mert a szegénybetegek ápolásának jelentős terhét a kórházfenntartó nem viselheti, jogszabályaink 1898. óta intézkedtek a szegénybetegek *közkórházi* ápolási díjainak fedezéséről.

Az e kérdésre vonatkozó legújabb rendelkezéseket a 6000/1931. M. E. számú rendelet tartalmazza. Ezen rendelet alapján a közkórházi ápolás költségét, ideértve a szállítási költséget is, — amennyiben azok nem terhelik valamely társadalombiztosító intézetet, — az ápolt, ennek fizetőképtelensége esetében pedig fizetésre kötelezett hozzátartozója: házastársa, szülője, gyermeke viseli. Az ápoltnak és fizetésre kötelezett hozzátartozójának a közkórházi ápolás költségeinek fedezéséből származó kölcsönös követeléseire a magánjog szabályai irányadók. A közkórházakban gyógykezelés alatt állók ápolási költségeit a fizetésre köteles hozzátartozóktól közadók módjára lehet behajtani. Ha a fizetésre köteles személy létfenntartását az ápolási költségek behajtása veszélyeztetné és ezt a körülményt az illető hatósági szegénységi bizonyítvánnyal igazolja, az ápolási költsége teljes vagy részbeni elengedését kérheti. (1.300/1932. N. M. M.). A 256.300/1937. B. M. sz. rendelet további engedményt tesz, amennyiben az ápolási és szállítási költségeket a betegápolási átalány terhére kell elszámolni akkor is, ha az ápolt vagy hozzátartozója legfeljebb 1000 pengő értékű ingatlan tulajdonosa és jövedelme a közönséges napszámbért nem haladja meg.

Oly esetben, amikor a szegénybetegek kórházi gyógykezelése szükséges, a közkórházak szegénységi bizonyítvány és a hatósági orvos utalványa alapján ingyen veszik fel és gyógykezelik a betegeket. Szegénységi bizonyítványt kórházi felvétel céljából azonban csak azok kaphatnak, akik nem tagjai valamely betegsegélyző pénztárnak (társadalombiztosító intézet stb.). A közkórházak mindaddig, amíg hely van, kötelesek mindenkit felvenni, aki szegénységi bizonyítványát és az orvos utalványát felmutatja.

Ha a közkórházi ápolási költség a fizetésre kötelezett személyektől, vagy intézettől be nem hajtható, illetve nem követelhető, ezt a költséget a *nyilvános betegápolási és gyermekgondozási pótadóból* megállapított átalány vagy költséghozzájárulás terhére kell fedezni. A pótadó alapja a földadó, a házadó, az általános kereseti adó, a társulati adó és a tantiém-adó. Kulcsát évről-évre a pénzügyminiszter állapítja meg, amely évek óta változatlanul 16%.

A közkórházi ápolási átalányból fedeztetnek bizonyos megszorításokkal: a kórházban ápolt szegénybetegek ápolási költségei, a közkórházban ápolt szülőnők ápolási költségei, a ragályos vagy fertőző betegségben szenvedők, amennyiben saját személyükben fizetésre nem képesek, ha kórházi ápolásukat az elsőfokú közegészségügyi hatóság rendelte el. Ragályos vagy fertőző betegségben szenvedők kórházba szállítását csak abban az esetben lehet elrendelni, ha otthon nem különíthetők el, vagy betegségük olyan súlyos természetű, hogy kórházba szállításukat közérdek teszi szükségessé.

Betegápolási átalány terhére esnek a nemi betegségben vagy trachomában szenvedők ápolási költségei, ha saját személyükben a költségeket megfizetni nem tudják. Ezeknél hatósági orvosi bizonyítvánnyal kell igazolni az ápolás szükségességét. A hatósági orvos a bizonyítványt csak akkor adhatja ki, ha a beteg fokozottan fertőző, otthon nem különíthető el és kellő ápolásban nem részesülhet, vagy rajta műtétet kell végrehajtani. Az elmebeteg ápolási költségei az esetben számolandók el a betegápolási átalány terhére, ha az OTI-nak vagy valamely más biztosító intézetnek tagjai, arra az időre, amelyre egyébként az intézettől gyógykezelést igényelhetnek. (A nem közveszélyes és vagyontalan elmebetegeket a lakóhely hatósága köteles eltartani.) A betegápolási átalányt terhelik a háborús katonai szolgálatból vagy az azzal okszerű összefüggésben levő betegségben szenvedők ápolási költségei. (1300/1932. N. M. M.) Végül a nem kórházi ápolásban levő szegénybetegek részére hatósági orvos által rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök költségei.

Az államkincstár és a főváros közönsége között az 1931. évi október 3-án létrejött megállapodás értelmében a pótadóból befolyó bevételekből 1932. január 1-től számított 12 évre évi 7 millió pengő a székesfővárost illeti. Ezt az összeget azonban a fővárosnak még évente kb. 1,750.000 pengővel kell saját háztartása terhére kiegészíteni.

Ápolás tartama. A közkórházakba felvett betegek legfeljebb három hónapig ápolhatók közköltségen, ezen túlterjedő ápolásra csak a kórházigazgató adhat kivételesen engedélyt. A nemibetegek és trachomás betegek, valamint a fertőző betegek és a háborús katonai szolgálattal okszerű összefüggésben levő betegek, ha három hónapot meghaladó időre kórházi ápolást igényelnek, további időre is közköltségen ápolhatók. Társadalombiztosító Intézet tagja az intézet terhére, egy betegségből kifolyólag, egy éven belül csak 28 napig ápolható, illetve csak eddig fizeti meg az intézet a teljes kórházi költséget. Ezen időn túl csak a táppénznek megfelelő összeget téríti meg az intézet a kórháznak.

Kórházban elhaltak temetése. A közkórházban elhalt vagyontalanokat a nyilvános betegápolási átalány, illetőleg a napi ápolási költséghozzájárulás terhére kell eltemetni, ha fizetésre képes és köteles hozzátartozói nincsenek. (1.300/1932. N. M. M.)

Közkórházak és közkórházi jelleggel felruházott gyógyintézetek a fővárosban.

Idetartoznak elsősorban az állami kórházak, a tudományegyetemi klinikák, a székesfőváros közkórházai és még néhány kórház. A m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem mellé rendelt tancélokat szolgáló gyógyító intézmények működésüket 1770-ben kezdték meg. Az egyetemi klinikák épületei fejlődésüknek megfelelően két telepen vannak elhelyezve. A belső klinikai telepet az Üllői-út, Szentkirályi-utca, Baross-utca és Mária-utcák határolják. A külső klinikai telepet a régi fűvészkert területéből hasították ki. (Üllői-út, Ludoviceum-, Szigony-, Balassa-, Tömő-utcák határolják.) Az egyetemi klinikák, a Pasteur-intézet és kórház, továbbá a Bábaképző Intézet a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alatt vannak. A betegforgalmat és az üresedő ágyakat a Központi Klinikai Betegnyilvántartási Iroda (VIII., Üllői-út 26—28.) tartja nyilván.

A belügyminiszter fennhatósága alatt a következő állami kórházak, illetve elme- és ideggyógyintézetek állanak:

A Budapest—Angyalföldi M. Kir. Állami Elme- és Ideggyógyintézet. Eleinte csak a gyógyíthatatlan és közveszélyes betegeket helyezték itt el, 1897-től *(1897. évi XXXVI. t.-c.)* általában az elme- és idegbetegek befogadására szolgál. Férfi és női osztálya van.

Budapest Lipótmezei M. Kir. Állami Elme- és Ideggyógyintézet a Hűvösvölgyben, a Kis Hárshegy oldalán 67 kat. hold területen van elhelyezve. Női és férfi penzió osztály, női és férfi közös osztálya van.

A Budapest—Hárshegyi M. Kir. Ideggyógyintézet, a Hidegkúti- és Nyéki-út által határolt területen 1931-ben létesült.

A M. kir. Állami Szemkórház 1907-ben alapíttatott. A kórház két bérházban van elhelyezve, a VIII., Romanelli-utca 15. szám alatti kétemeletes és a VIII., Kálvária-tér 5. szám alatti egyemeletes bérházban. Betegosztályai: a tiszta szembetegek és a fertőző (trachomás stb.) szembetegek osztálya.

Budapest székesfőváros közkórházai. A székesfőváros közkórházai igazgatásának gyors és zavartalan ellátása érdekében a székesfőváros a kórházakat csoportosította, az egyes közkórház-csoportok élére igazgatófőorvost s valamennyi kórházcsoport élére pedig »központi igazgató« címmel vezetőt állított. A központi igazgató irodája a Szent Rókus-kórházban van. Alá van rendelve a Központi Ágynyilvántartó, amely a kórházak üresedő ágyait naponta kétszer beérkező jelentések alapján tartja nyilván, irányítja a betegek szétosztását és az üres helyekről rendszeresen tájékoztatja a Budapesti Önkéntes Mentőegyesületet. A Központi Ágynyilvántartó rendkívüli szükség esetén az állami kórházak, vagy állami és székesfővárosi segélyben részesülő magángyógyintézetek közös termeiben levő üres ágyakat is

igénybe veszi. A székesfőváros közkórházi szükségleteit a községi műszerüzem és kórházi anyagszertár és a községi élelmiszerüzem elégítik ki.

A Szent Rókus Központi Közkórház-csoporthoz tartozik: a Kun-utcai fiókkórház, a Gyöngyösi-úti szülészeti osztály, a Madarász-utcai csecsemő- és gyermekkórház, az Eötvös Lóránd Röntgen és Rádium Intézet. A mai Szent Rókus-kórház épületét 1781-ben kezdték felépíteni a Rókus-kápolna mellé. Az építkezés azonban abbamaradt és azt többszöri megszakítás után csak 1798-ban fejezték be. A kórház fokozatosan új épületrészekkel bővült s mai alakjában 1870-ben készült el. Az 1840. év körül már fiók-kórházai voltak: a Zerge-, a Grabovszky-féle és a Zöldfához címzett fiókkórházak. A kiegyezés idején 894 ágya volt a kórháznak, fiókkórházaiban pedig 280 ágy. A Kun-utcai fiókkórház 1881-ben, a Gyöngyösi-úti szülészeti osztály 1917-ben, a Madarász-utcai csecsemő- és gyermekkórház pedig 1929-ben létesültek. (Lásd I. kötet 29. oldal.) Jelenleg a Szent Rókus-kórházban 9 osztály van, 685 ággyal (azonkívül kémiai és bakteriológiai laboratórium, szövettani laboratórium, prosectura és röntgenlaboratórium), a Kun-utcai fiókkórházban három osztály (I. és II. számú női bujakóros osztály és nőgyógyászati osztály) 324 ággyal, a Gyöngyösi-úti szülészeti osztályon 60 ágy, a Madarász-utcai csecsemő- és gyermekkórházban két osztályon 180 ágy van.

A Szent János-közkórház (I., Hieronymi-út 1.) csoporthoz tartozik a Szent Margit közkórház (III., Bécsi-út 132.). Őse szükség-kórház volt, amelyet a XVIII. század elején (1710) pestises betegek számára létesítettek. A járvány lezajlása után mint kórház fennmaradt. A XIX. század elején a budai polgárok adakozásából épült fel a »Régi Szent János-kórház« mai alakjában s 1820-ban nyilt meg »Városi polgári kórház« néven, de a 30-as évektől már »városi asszonyi kórház« (Städtisches Weibliches Krankenhaus) név alatt szerepel a feljegyzésekben. A hetvenes évek elejétől kezdve szerepel a »Szent Jánoshoz címzett kórház« elnevezés. A régi Szent János-kórház 1932-ben mint kórház megszűnt s az épületet a főváros ma szeretettothonként használja. Az Új Szent János-kórház építését a Svábhegy lábánál 1894-ben kezdte meg a főváros s működését 1898-ban kezdte meg. A Szent János-közkórházban 18 betegosztály van, közel 2000 betegággyal, a Szent Margit-kórházban (ugyancsak 1894-ben kezdték meg az építését) három osztály van 159 betegággyal.

A Szent István-közkórház (IX., Gyáli-út) csoportjába tartozik a Horthy Miklós közkórház (X., Maglódi-út). A Szent István-közkórház 1885-ben létesült. 14 betegosztályán több, mint másfélezer ágy van. A Horthy Miklós-közkórház 1932-ben épült 554 ággyal.

A Szent László-közkórház a IX., Gyáli-úton 1894-ben létesült. Betegosztályain több mint másfélezer ágy van.

A főváros közkórházaiban 1936-ban:

Fizető beteg volt	7.061	az	összes	betegek	7·2 %-a
Szegénységi bizonyítvány alapján	15.119	«	«	«	15·5 «
»Sürgős szükség« alapján	30.259	«	«	«	30·9 «
Biztosító intézeti beutalás alapján	45.361	«	«	«	46·4 «
Összesen	**97.800**				**100·0** %

A szegénységi bizonyítvánnyal felvett betegek közül budapesti lakos volt 9203, azaz 60·9%, vidéki lakos pedig 5916, azaz 39·1%. Megjegyzem azonban, hogy a szegénységi bizonyítvány csak a felvétel alkalmával előírt azonnali fizetés alól nyujt felmentést, azonban ezekre a betegekre is kivetik az ápolási díjat és megpróbálják behajtani a fizetésre köteles hozzátartozókon. Az elengedés, mérséklés stb. csak a további eljárás folyamán történik. Sürgős szükség alapján vettek fel 30.259 egyént, azaz az összes betegek 30·9%-át, akik közül budapesti lakos volt 20.372, azaz 68·4%, vidéki lakos pedig 9887, vagyis 31·6%.

A Budapesten lévő közkórházakat és a közkórház jellegű magánkórházakat a csatolt kimutatásban soroltam fel. Ismertetem a kórház fenntartóját, az ágyak számát és a kórház jellegzetes adatait. A közkórházakban és a közkórház jellegű magánkórházakban levő ágyak száma összesen 11.904, amiből a székesfőváros közkórházaira 6747 ágy jut. Tehát a fővárosi közkórházi ágyak 56·6%-a a főváros tulajdonában levő közkórházakban van, vagyis a vagyontalan betegek nagyobb része a főváros kórházaiban nyer ápolást. Az egyetemi klinikák tehermentesítik ugyan valamennyire a fővárosi közkórházakat, de minthogy a klinikák oktató intézmények, oda inkább »a tancélos betegeket« veszik fel. A fővárosi közkórházakban egy ágyra átlag több beteg jut, mint a klinikákon, ami az évi forgalom nagyságát érzékelteti.

A felsorolt kórházakon és klinikákon kívül vannak a fővárosban állami kezelésben levő katonai kórházak is. A székesfővárosnak van egy 557 ágyas magánkórháza (VII., Alsó erdősor 7.) és a Dunajobbparti szeretetotthonban (II., Széna-tér 3.) 150 ágyas kórházi osztálya a szeretetotthoni betegek gyógyítására. A betegségi biztosító intézetek is tartanak fenn kórházakat a beteg tagok gyógyítására, továbbá egyes hitfelekezeti és karitatív egyesületeknek is vannak kisebb nagyobb kórházai. A gyógyintézetek, szanatóriumok többnyire magánkézben vannak. Az ezen bekezdésben említett gyógyintézetekben további 7364 ágy áll a betegek rendelkezésére s így a fővárosban összesen 19.268 kórházi, gyógyintézeti ágy van.

Miután a fővárosban a szanatóriumoktól és különleges rendeltetésű gyógyintézetektől eltekintve is kereken 16.000 ágy szolgál a betegek elhelyezésére, 1000 lakosra kb. 15 ágy jut, ami orvosegészségügyi számítás szerint bőven kellene hogy fedezze a szükségletet. A gyakorlat ezzel szemben azt mutatja, hogy a közkórházak állandóan tele vannak, sőt egyes periódusokban jelentős ágyhiány van. Ennek oka a vidéki betegek ideözönlése.

Közkórházak és közkórház jellegű magánkórházak 1936-ban.

Név	Cím	Fenntartó	ágyak száma	ápolószemélyzet és orvos	1 ápolónak jut ágy	Betegletszám az évfolyamán	1 ágyra jut beteg	Járó betegek
I. sz. belgyógyászati klinika	VIII., Ludoviceum-u. 2/a	Vallás és Közokt. Miniszt.	163	64	2·5	2.915	17·9	4.080
II. « « «	VIII., Szentkirályi-u. 46.	« « « «	88	63	1·4	732	8·3	7.283
I. « sebészeti «	VIII., Üllői-út 78.	« « « «	172	81	2·1	3.028	17·6	18.760
II. « « «	VIII., Baross-u. 23/25.	« « « «	189	83	2·3	2.889	15·3	20.190
III. « « «	IX., Gyáli-út 1.	V. K. M. és a Főváros	145	39	3·7	3.991	27·5	7.593
I. « női «	VIII., Baross-u. 27.	Vallás- és Közokt. Miniszt.	198	59	3·4	3.030	15·3	5.188
II. « « «	VIII., Üllői-út 78/a	« « « «	207	60	3·4	3.050	14·7	13.524
Szemklinika	VIII., Mária-u. 39.	« « « «	340	91	3·7	1.847	5·4	23.655
Elme- és idegkórtan-klinika	VIII., Balassa-u. 6.	« « « «	150	56	2·7	842	5·6	5.659
Bőr- és nemikórtan-klinika	VIII., Mária-u. 41.	« « « «	93	30	3·1	605	6·5	8.794
Stomatológiai klinika	VIII., Mária-u. 52.	« « « «	8	37	0·2	199	25·0	20.070
Urológiai klinika	VIII., Üllői-út 78., Gyulai P.-u. 2.	V. K. M. és a Főváros	106	50	2·1	1.368	12·9	3.166
Orr-, gége- és fülklinika	VIII., Gyulai Pál-u. 2. Ma: Szigony-u. 36.	« « « « « «	74	32	2·3	124	1·7	543
Gyermek-klinika	VIII., Gólya-u. 48.	Vallás és Közokt. Miniszt.	196	76	2·6	2.828	14·4	34.642
Pasteur-intézet és kórház	IX., Högyes Endre-u. 7—9.	« « « «	100	8	12·5	2.367	23·7	6.878
Bábaképző intézet	VIII., Rökk Szilárd-u. 33.	« « « «	80	22	3·6	1.097	13·7	2.009
M. kir. áll. szemkórház	VIII., Romanelli-u. 15.	Belügyminisztérium	192	18	10·7	1.988	10·3	6.763
M. kir. áll. rendőrségi közkórház	VIII., Mosonyi-u. 9. (Tolonc ház)	«	76	7	10·9	1.119	14·7	41.606
Angyalföldi m. kir. áll. elme- és ideggyógyintézet	VI., Róbert Károly-körút 82.	«	493	56	8·8	1.644	3·3	90
Hárshegyi m. kir. áll. ideggyógyintézet	I., Nyéki-út 4.	«	84	9	9·3	708	8·4	—
Lipótmezei m. kir. ideggyógyintézet	I., Hidegkúti-út 72.	«	1.240	180	6·9	2.364	1·9	812
Szent Rókus központi kórház	VIII., Gyulai Pál-u. 2.	Budapest Székesfőváros	588	200	2·9	15·737	26·7	67.259
Alföldi-utcai szülő és nőbeteg kórház	VIII., Alföldi-u. 14.	« «	88	12	7·3	3.274	37·2	1.430
Eötvös Lóránd rádium és röntgen intézet	IX., Bakáts-tér 10.	« «	100	33	3·0	973	9·7	692
Gyöngyösi-úti szülőnő és nőbeteg kórház	VI., Gyöngyösi-út 60.	« «	60	12	5·0	2.377	39·5	1.626
Kun-utcai fiókközkórház	VIII., Kun-utca 4.	« «	206	28	7·4	1.336	6·5	69.087
Madarász-utcai csecsemő- és gyermekkórház	VI., Madarász-u. 14—16.	« «	190	38	5·0	2.912	15·3	5.912
Szent István-közkórház	IX., Gyáli-út 1.	« «	1.391	244	5·7	33.309	24·0	48.132
Horthy Miklós-közkórház	X., Maglódi-út	« «	553	94	5·9	6.565	11·9	2.837
Szent László-közkórház (fertőző)	IX., Gyáli-út 5—7.	« «	1.501	226	6·6	12.782	8·5	—
Szent János-közkórház	I., Hieronymi-út 1.	« «	1.906	319	6·0	21.212	11·1	28.562
Szent Margit-közkórház	III., Bécsi-út 132.	« «	164	28	5·8	3.973	24·2	9.678
Irgalmasrend közkórház	III., Zsigmond-u. 17—19.	Irgalmasrend	350	73	4·8	5.173	14·8	15.261
»Bethesda« nyilv. jell. felr. kórház	XIV., Hermina-út 39.	Filadelfia Diakonissa Egylet	110	38	2·9	3.209	29·2	10.282
Budapesti Poliklinikai Egyesület közkórház	VII., Szövetség-u. 14—16.	Bp. Poliklinikai Egyesület	155	47	3·3	3.822	24·6	29.813
Pesti Izr. Nőegylet Weiss A. gyermekágy otthon	VI., Bókai-tér 4.	Pesti Izr. Nőegylet	65	12	5·4	1.279	19·7	1.110
Szent Paula szülőotthon	X., Méhes-u. 4.	Loskay-család	83	8	10·4	1.339	16·2	171
		Összesen ...	11.904					

A szegénybetegek gyógyítása.

A hatósági támogatásra szorulók csoportját szegényügyi igazgatás szempontjából munkaképtelen szegényekre és munkanélküli ínségesekre osztjuk fel. A munkaképtelenek úgyszólván állandó gyógykezelésre szorulnak. Ezek egyrésze a hatósági szeretetotthonokban állandó orvosi felügyelet alatt áll és szükség esetén kórházi kezelésben részesül. A munkaképesek, munkanélküli ínségesek és családtagjaik csak betegségük esetén igényelnek egészségügyi köztámogatást, segítséget.

Az állandó munkaképtelenek gyógyellátását karitatív elvek írják elő, a munkanélküli ínségesek gyógyítása azonban preventív célokat is szolgál, mert csak egészségük visszaszerzése után vállalhatnak újra munkát.

Az ínségesek egészségügyi segítése történhetik a beteg ambuláns gyógyítása, otthonukban való gyógykezelés és végül kórházi ápolás útján. A legolcsóbb az ambuláns gyógyítás, drágább az otthoni gyógykezelés és legköltségesebb a kórházi ápolás. Ezért a betegek közül csak azokat szabad kórházba utalni, akik fekvőbetegek és otthonukban nem gyógyíthatók.

Járóbetegrendelések. Az egyetemi klinikákon köz- és magánjelleggel bíró kórházakban és általában az állami, egyesületi és magánkórházakban járóbeteg rendelés is van. Itt elsősorban azokat a betegeket kezelik, akiknek állapota kórházi ápolást nem tesz szükségessé és azokat, akiknek állapota a kórházi ápolás után annyira javult, hogy kórházi ápolásra már nincs szükségük, a kórház kötelékéből elbocsátották őket, de rendszeres ellenőrzésre, rövidebb vagy hosszabb ideig tartó útókezelésre szorulnak.

A kórházakban felállított járóbeteg rendelőkön kívül, a kórházaktól függetlenül, önállóan is létesültek járóbeteg rendelők. Különösen a szociális biztosító intézetek állítottak fel ilyeneket, mert biztosítottaik betegállományának jelentősebb része járóbeteg. A fővárosban 1937. évben 37 önálló orvosi rendelőintézet működött és ebből 20-at a szociális biztosító intézetek tartottak fenn.

Az 1300/1932. N. M. M. számú rendelet szerint orvosi rendelőt csak a belügyminiszter engedélyével lehet felállítani (32. §.). Orvosi rendelőintézet (gyógyintézet) az olyan intézet, mely csak járóbetegek gyógykezelésére szolgál, abban fekvőbetegeket elhelyezni nem lehet. Ide sorozhatók azok a magánorvosi rendelők is, amelyek a rendes orvosi gyakorlat méreteit felülmúlják (több lakosztály, épület, ápolószemélyzet). Az orvosi rendelőintézetek létesítése és fenntartása tekintetében a 44.000/1931. N. M. M. számú rendelet rendelkezései irányadók.

Az egyetemi klinikákon és az egyes közkórházakban lévő ambulatóriumokon a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkező új betegek részére is rendelnek. A szegénységi bizonyítvánnyal jelentkezőket megvizsgálják és

szükség esetén kezelik is. A közkórházak vagyontalan járóbetegek részére rendelő fenntartására nincsenek kötelezve. Járóbetegrendelések címén a közkórházak költségvetésébe rendszerint nincs külön költségelőirányzat. Így a járóbetegrendelésekkel felmerülő kiadások bizonyos mértékben a kórházi ápolási díjakat emelik.

A szegénysorsú járóbetegek gondozásával foglalkozó rendelőkre az általános közegészség érdekében van szükség, mert ezek nélkül a szegénybetegek szükség esetén nem részesülhetnének olyan speciális kezelésben, melyet nem tudnak megfizetni s ami egészségük helyreállásához okvetlenül szükséges. A vagyontalan járóbetegek gyógykezelésére főként altruista egyesületek és egyházi karitatív szervek létesítettek úgynevezett nyilvános ingyenes rendelőket, melyekben *szakorvosi* ellátásban részesítik a szegénysorsú betegeket.

Nyilvános ingyenes rendelők (1937.).

Fenntartja	Cím	A betegek száma		
		férfi	nő	gyermek
Budapesti Poliklinikai Egyesület	VII., Szövetség-u. 14—16	13.368	15.882	—
Budai Izr. Hitközség	II., Margit-körút 25.	—	—	—
Magdolna főhercegnő Poliklinika	XI., Zenta-u. 5.	2.796	3.437	405
Budapesti Aut. Orth. Izr. Hitközség ...	VII., Kertész-u. 32.	—	—	—
Charité Poliklinika Egyesület	VI., Csengery-u. 69.	3.372	5.108	2.654
Budapest Aut. Orth. Izr. Hitközség ...	I., Városmajor-u. 64.	—	—	—
Hadirokkantak Orsz. Nemzeti Szöv. ...	VI., Benczur-u. 2.	7.571	3.417	438
Kaszabb Aladár Poliklinika (Pesti Izr. Hitközség)	VI., Szabolcs-u. 33.	—	—	—
Teleia Egyesület	V., Lipót-körút 30.	6.554	1.014	49
Szent Imre Orsz. Kath. Szanatórium és Jótékonysági Egyesület	VIII., József-u. 20.	—	—	—
Egyetemek Kórház Egylete	IX., Üllői-út 22.	2.022	315	—
Magyar Pszihoanalitikai Egyesület	I., Mészáros-u. 12.	—	—	—
Orsz. Izr. Kézműves Egylet	XI., Üllői-út 11—13.	—	—	—
V. kerületi Vöröskereszt Választmány ..	V., Váci-út 98.	133	—	—
Budapesti Poliklinikai Egyesület	VII., Hársfa-u. 5.	—	—	—

Az ingyenrendelők működésének kérdése azonban még nem nyert az orvosi rend kívánságainak megfelelően szabályozást. Az orvosi rend jogos szociális és gazdasági érdekei követelik, hogy az ingyenrendelések csakis a hatóságilag igazolt (4.961/1927. B. M. számú rendelet) szegénybetegekre korlátoztassék, mert a magángyakorlatnak csaknem teljes megszűnéséhez vezethetne, ha a fizetőképes betegek egyik része a betegbiztosítás és a magánbetegbiztosító intézményeknél nyerhet filléres díjak ellenében orvosi ellátást, másik része pedig az ingyenes rendeléseken igyekszik az orvosi költségektől mentesülni. A köz érdeke is azt követeli, hogy a közpénzekből, állami, városi, társadalmi és egyházi támogatásból fenntartott intézmények ingyenes orvosi szolgáltatásait csakis az arra tényleg rászoruló hatósági szegénységi bizonyítvánnyal igazolt szegények vehessék igénybe. A Buda-

pesti Orvosi Kamara az ingyenrendelő intézmények működésének szabályozására 1937 november 15-én javaslatot terjesztett a belügyminiszter elé.

A székesfőváros közegészségügyi közigazgatásának is egyik fontos és nehéz feladata a kórházi ápolásra nem szoruló szegénybetegek orvosi kezelése, valamint gyógyszerrel és gyógyászati segédeszközökkel való ellátása. Az 1908. évi XXXVIII. t.-c. (1. §-a) a szegénybetegek ellátását a község (város) feladatkörébe utalta. Budapest székesfőváros területén ez a feladat az 1930. évi XVIII., 1932. évi XII., illetőleg az 1937. évi III. t.-c.-ekben foglalt rendelkezések és az utóbbi idézett törvény alapján kibocsátott 30/1938. B. M. számú rendelet szerint a kerületi elöljáró hatáskörébe tartozik. A 6000/1931. M. E. számú rendelet a városok, községek kötelességévé teszi, hogy saját területükön a szegénybetegeknek, a közkórházakon kívüli gyógyításához szükséges gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök költségeit fedezzék. Részükre gyógyszereket csak hatósági vagy a belügyminiszter részéről arra felhatalmazott magánorvosok rendelhetnek, s jogszabályaink a gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök rendelésének és kiszolgáltatásának módját is szabályozzák. A 400/1932. N. M. számú rendelet alapján a nyilvános betegápolási pótadóból a belügyminiszter évenkint előre meghatározott átalányt bocsát a szegénybetegek gyógyszer, stb. szükségletei fedezésére a törvényhatóságok rendelkezésére. A törvényhatóságok első tisztviselője az átalány meghatározott részét — legfeljebb 10%-át — visszatartja, hogy ebből az esetleg felmerülő rendkívüli gyógyszerfogyasztást (járvány, stb.) fedezhesse. Kötelezi a rendelet a városokat és községeket, hogy a gyógyszer és gyógyászati segédeszközök ellátásának szükségleteit a költségvetésükben évről-évre úgy irányozzák elő, hogy az előző évek fogyasztási adatainak figyelembe vételével a gyógyszerellátást az ellátmány nélkül is biztosíthassák.

A szegénybetegek gyógyításához szükséges gyógyszer-ellátásra csak azok tarthatnak igényt, *a)* akik közsegélyre szorulnak, *b)* akik bár közsegély nélkül tartják fenn magukat, de keresetük, illetőleg jövedelmük csekélysége miatt, csak a legszorosabban vett létfenntartásukról képesek gondoskodni; *c)* azok a nehezebb viszonyok között élő hadirokkantak, akik járadékellátásban részesülnek; *d)* az állami gyermekmenhely kötelékébe tartozó, külső gondozásra kiadott gyermekek, vagy akik oly súlyos anyagi viszonyok között vannak, hogy a feltétlenül szükséges gyógyszer árát képtelenek megfizetni. Ingyengyógyszert a fővárosban a 43 kerületi orvos, 9 tüdőbeteggondozóintézeti orvos, az Országos Stefánia Szövetség 35 orvosa, az állami gyermekmenhely 4 orvosa és 4 más intézeti orvos rendelhet.

1936-ban szegényjogon kb. 300.000 rendelvényt adtak ki. A kiutalt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök költsége 397.680 pengő 89 fillér volt, amely összeg a következőképen oszlik meg (1936. évi szfőv. zárószámadás):

Gyógyszerek			326.844·28 P
a) insulin (233 személynek)			58.234·— «
b) szemüveg	577	db	1.341·20 «
járógép	72	«	4.502·— «
művégtag	56	«	2.455·— «
gyógyfűző	65	«	3.800·— «
haskötő	10	«	104·— «
sérvkötő	39	«	194·— «
lúdtalpbetét	15	«	82·80 «
mankó	1	«	10·— «
egyéb	11	«	113·60 «
		Összesen	397.680·88 P

A jogszabály részletesen előírja a rendelhető gyógyszereket, a rendelvények kiállításának módját, a gyógyszerek kiszolgáltatását és a gyógyszerek elszámolási módját, valamint a kiszolgált gyógyszerek ellenőrzését. Gyógyászati segédeszközöket ugyancsak a közgyógyszerellátásra feljogosított orvosok rendelhetnek azok számára, akik közsegélyre szorulnak, illetőleg oly súlyos anyagi viszonyok között vannak, hogy a feltétlenül szükséges gyógyászati segédeszközök árát megfizetni képtelenek, de csak akkor kaphatják meg a segédeszközöket, ha munka- és keresetképességük, valamint gyógyulásuk előmozdítása végett az feltétlenül szükséges.

Gyógyászati segédeszközöket is csak előírt vényen lehet rendelni. Pontosan meg kell jelölni azt a körülményt, amely a gyógyászati segédeszközök rendelését szükségessé teszi. A rendelet az orthopäd cipőt, gummiharisnyát, tolószéket, műfogsort, kiveszi a rendelhető gyógyászati segédeszközök közül. Ha a beteg egy ízben már kapott gyógyászati segédeszközt, újat csak akkor kérhet és ilyet részére csak az esetben lehet újból rendelni, ha a rendelésre feljogosított orvos kétségtelenül megállapította, hogy a régi nem használható és kijavításra sem alkalmas. A gyógyászati segédeszközt (lúdtalpbetét, sérvkötő, művégtag, szemüveg, gyógyfűző stb.) szegénységi bizonyítvány csatolása mellett valamelyik kórház rendelvényével lehet a kerületi orvostól kérni, aki javaslatát döntés végett a közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztályhoz terjeszti fel. Az ügyosztály a tiszti főorvostól is bekért vélemény után ajánlatot kér a gyógyászati segédeszköz szállítójától és azt a rendelkezésre álló hitelkereten belül engedélyezi.

A főváros az általános gyógyszereken és gyógyászati segédeszközökön kívül revivalt, insulint és gyógyfürdőjegyeket is ad a szegénybetegek részére. Az insulin nevű, cukorbetegek részére szolgáló gyógyszer, valamint a vérbajosok gyógyítására szolgáló revival, drágaságuk miatt külön eljárás után kerülnek kiutalásra. Az insulin rendelését a 32.620/1926. N. M. M. számú rendelet szabályozza. Ennek értelmében a cukorbetegek gyógykezelését egyetemi klinikán, vagy közkórházban kell megkezdeni. A kezelésre illetékes gyógyintézetnek igazolnia kell, hogy a gyógyszer kiutalása a beteg élet-

fenntartásához okvetlenül szükséges és közli a gyógyszer adagolását is. Ilyen igazolás alapján az igazolt szegénybeteg részére az insulint a polgármester, a tiszti főorvos véleményének előzetes meghallgatása mellett, meghatározott időtartamra, rendszerint félévre engedélyezi és a szükséges gyógyszernek a közellátás terhére való rendelésére a nyilatkozatot kiállító gyógyintézetet felhatalmazza. A főváros szegénysorsú beteg lakosainak a főváros tulajdonában lévő gyógyfürdőkbe ingyen gyógyfürdőjegyeket ad. A fürdőjegyeket a kerületi elöljáróságok népjóléti osztályai kizárólag gyógykezelés céljára az igazoltan szegénybetegek részére adják ki. 1936-ban a főváros gyógyfürdőiben 18.000 darab gyógyfürdőjegyet osztottak szét 12.500 pengő értékben.

Az ingyenes orvosi ellátásra igényjogosult szegénybetegek közé nemcsak a hatóságilag támogatott és nyilvántartott szegények és ínségesek tartoznak, hanem mindazok, akiknek keresete a napi 5 pengőt, havi 125 pengőt meg nem haladja, vagyis akik szegénységi bizonyítvány elnyerésére jogosultak és nem tagjai valamely betegbiztosító intézetnek. A szegénybetegek gyógyítása a kerületi orvosok kötelessége. A székesfővárosi kerületi orvosok feladatait a 43.810/1899. polgármesteri számú »Szolgálati utasítás« írja elő. Ennek a 236. §-a értelmében a kerületi orvos köteles a szegénybetegeket díjtalanul gyógykezelni, ebből a célból mindennap délelőtt és délután egy-egy rendelő órát tartani, minden jelentkező beteget megvizsgálni és tanáccsal ellátni. Köteles a fekvő betegeket lakásukban felkeresni és gyógykezelni. Feladata továbbá a kerületi elöljáróságokon hatósági támogatást kérők munkaképességének felülvizsgálata és a 172.000/1936. B. M. számú rendelet alapján felállított munkaképtelenek nyilvántartásába való besorozáshoz a munkaképtelenség megállapítását célzó vizsgálat végzése. A szegények számának megfelelően az 1893. évi XXXIII. t.-c. végrehajtása során 22 kerületi orvosi állást szerveztek. A főváros lakosságának szaporodása, majd a gazdasági válságok következtében az ínségeseknek egyre növekvő tömege egyre fokozódó munkát rótt a kerületi orvosokra. Miután a reájuk váró teendőket ellátni nem voltak képesek, 1932-ben a tiszti főorvos javaslatára a polgármester a szellemi szükségmunka keretében segítségükre 10 orvost alkalmazott. Így 1932-ben 21 végleges és 6 ideiglenes kerületi orvos mellett 10 megbízott kerületi orvos is működött, vagyis a kerületi orvosi létszám 37-re emelkedett. A szegénybetegek gyógykezelését 1937-ben már 43 kerületi orvos végezte, 26 végleges és 17 megbízott kerületi orvos.

A szegénybetegek ellátását régebben a kerületi orvosok vagy saját rendelőjükben, vagy a kerületi elöljáróságokon végezték. A betegek növekvő számára való tekintettel azonban 1932-ben a betegellátás új rendszerét kellett bevezetni. Az egyes kerületeket kerületi orvosi körzetekre osztották fel és különálló jólfelszerelt orvosi rendelőket állítottak fel főképen a külterületeken. Jelenleg a székesfőváros kerületei 39 orvosi körzetre oszlanak,

amelyekben minden orvos kizárólag csak a saját alkörzetében lakó szegénybetegeknek rendelhet. Az egyes kerületek lélekszámának és az ínségesek számának megoszlását figyelembe véve, a szolgálati helyek tekintetében a kerületi orvosok beosztása a következő:

Kerület:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XIV.	Összesen
Kerületi orvosok száma:	3	2	4	1	3	7	3	5	4	4	3	4	43

A kerületi orvosok rendelésein megfordult betegek száma 1937-ben már majdnem elérte a 300.000-et. (Az összes betegek száma 299.779, ebből járóbeteg 270.383, fekvőbeteg 29.396 volt.)

A növekvő forgalmat a kerületi elöljáróságok épületeiben elhelyezett kerületi orvosi rendelők nem tudták lebonyolítani, ezért *dr. Csordás Elemér* tiszti főorvos javaslatára a polgármester a szegénysorsú népesség által sűrűn lakott részeken újabb ingyenes szegénybeteg-rendelőket állíttatott fel. Ma összesen 19 rendelő működik, 4 kerületi orvos pedig állandóan a lakásán rendel. A kerületi rendelők megoszlása:

I. ker.,	Felhő-utca 4.	VII. ker.,	Csengery-utca 11.
II. «	Görgey Arthur-utca 37—39.	VIII. «	Kisstáció-utca 10.
II. «	Gyorskocsi-utca 23.	IX. «	Közraktár-utca 24.
III. «	Raktár-utca 39.	X. «	Üllői-út 124/a
III. «	Bécsi-út 88.	X. «	Szent László-tér 29.
IV. «	Váci-utca 62—64.	X. «	Kerepesi-út 29.
V. «	Honvéd-utca 20.	X. «	Auguszta-telep.
VI. «	Aréna-út 150.	XI. «	Verpeléti-út 3.
VI. «	Aradi-utca 23.	XIV. «	Pétervárad-utca 2.
VI. «	Palotai-út 77.		

A kerületi orvosok minden szegénybetegről kartotéknyilvántartót vezetnek, amelyen a személyi adatokon kívül pontosan és folytatólagosan feljegyzik a beteg megvizsgálására, gyógykezelésére, szakorvosi leletére, stb. vonatkozó adatokat. A kezelésre szoruló betegeket nemcsak az orvosi rendelőkben vizsgálják, hanem az orvosok tartoznak a fekvőbeteget nappal és éjjel lakásukon felkeresni és kezelni, ami különösen a hosszú lefolyású és súlyos megbetegedéseknél, főképen pedig a gyógyíthatatlan vagy kórházban el nem helyezhető betegnél nagy terhet jelent.

A szegénybetegek szakorvosi ellátása még nincs megfelelően megoldva. Olyan szakorvosi ellátást, mint amit a társadalmi nyilvános ingyenes rendelők nyujtanak (sebészet, nőgyógyászat, gyermekorvosi röntgen, fogászat, stb.)

a hatósági orvosi ellátásnál nem lehet bevezetni. A kerületi orvosok szükség esetén a főváros közkórházaiba — bár ezekben ambulancia nincsen — küldik a szegénybetegeket szakorvosi megvizsgálás végett. Ha kórházi kezelés mutatkozik szükségesnek, a kerületi orvos utalványt állít ki, melynek alapján a kórházi felvétel megtörténik.

A kerületi orvosok az anya- és csecsemővédő intézetek, tüdőbeteggondozó intézetek, a közkórházi osztályok, klinikák és a társadalmi jótékony szervek által fenntartott ambulatóriumok között kapcsolatot igyekeznek kiépíteni s munkájukat nagymértékben támogatják ezen szociális és egészségügyi népgondozási intézmények. A tüdőbeteggondozó intézetekben 1936-ban 7040 beteg jelentkezett önként (46·2%), hatósági orvosok, elsősorban a kerületi orvosok pedig 3436 beteget küldtek be (31·2%). A berendelt családtagok száma 4742 volt (31·2%), vagyis ezek az intézetek kb. 15.000 beteg ellátásával tehermentesítették a kerületi orvosok amúgy is nyomasztó munkáját. A székesfőváros polgármestere 1931. évben létesítette a lélek és idegbeteggondozó és tanácsadó állomásokat, amelyek ugyancsak a szegénysorsú elme- és idegbetegek gyógykezelésére vétetnek igénybe.

Számot kell vetni a szegénybeteg gyermekek egészségügyi ellátása tekintetében az iskolaorvosi intézmény működésével is, mert ezen keresztül közel 100.000 gyermek s ezek között jelentékeny számú ínséges részesül egészségügyi gondozásban. A székesfőváros 1932. év óta folyamatosan a Szent Margit-, Szent János-, Szent István- és a Kun-utcai kórházakkal kapcsolatosan venereás rendelő intézeteket állított fel, melyek egyelőre felkutató munkát nem végeznek, nem gondozó intézetek, mégis hozzájárulnak a venereás betegségben szenvedő ínségesek gyógyításához s ezzel veszedelmes fertőzési források megszüntetéséhez.

A szegénybetegek kezelésénél fokozottan igyekeznek érvényre juttatni a szociális szempontokat is. A rossz szociális körülmények különösen a kerületi orvosoknál jelentkező szegénybetegeknél, mint a betegséget előmozdító és a gyógyulást hátráltató okok jelentős szerepet játszanak. A kerületi orvosi rendelőkben ezért a kerületi orvosok mellett védőnők is működnek, akik részben a kerületi orvosoknak a vizsgálatoknál, kezeléseknél és az írásbeli munkánál segédkeznek, részben pedig a szegénybeteg otthonában végzett környezettanulmányok alapján tájékoztatják őket a beteg otthoni viszonyairól, segítségükre vannak a betegek kioktatásában és általában igyekeznek elhárítani mindazokat az akadályokat, melyek a beteg szociális és gazdasági helyzetéből kifolyólag azok gyógyulását hátráltatják vagy akadályozzák. Gondoskodnak arról, hogy a szegénybetegek a hatósági támogatást fokozottabb mértékben vehessék igénybe, vagy ha nem nyilvántartott szegények, keresi a kapcsolatokat a társadalmi karitatív szervekkel, hogy a beteg és családja jobb ellátásban részesüljön.

Betegek és lábadozók szociális gondozása.

A kórházakban fekvő szegénybetegek gyógyulására jelentékeny mértékben befolyással van a betegek szociális helyzete. A betegre és családjára nehezedő anyagi gondok, a családért való aggódás, a betegség miatt félbenmaradt elintézetlen ügyek, a kórházszobába is elkísérik a beteget és megfosztják a gyógyuláshoz annyira szükséges nyugalomtól. A beteg szociális és lelki gondozása tehát értékes alátámasztása az orvos és az ápolónő munkájának. Még fontosabb a betegek támogatása akkor, amikor a kórházból elbocsátják, de még lábadozó, aki könnyen visszaeshet betegségébe ha nem támogatják segítő kezek és nem egyengetik útját az életben való újra elhelyezkedésben.

A beteg ember ugyanis a modern egészségpolitikai felfogás szerint nemcsak kórtani probléma, hanem szociális károsodást szenvedett egyén is s őt nemcsak egészségessé kell tenni, hanem munkaképesen vissza kell helyezni a dolgozók társadalmába. A kórházgondozásnak tehát el kellene hárítani a betegség következményeként fellépő és a munkaképesség csökkenésével kapcsolatos szociális és gazdasági nehézségeket. A modern lábadozógondozás ellátja a kórházból kikerülő hajléktalan szegénybeteget lakással, élelemmel, gondoskodik lelki megnyugtatásáról, egészségügyi tanácsokkal támogatja és igyekszik a gyógyultat munkába helyezni.

A lábadozók és betegek gondozása nálunk sajnos, meglehetősen elhanyagolt szociális terület. Komoly munkát végez e téren a Szociális Missziótársulat és a Magyar Vöröskereszt Egylet kórházi szociális szolgálata, kórházmissziója. Jelenleg hat székesfővárosi kórházban tart fenn a Szociális Missziótársulat kórházmissziót. A betegek lelkigondozásában a kórházi lelkészek segítségét veszik igénybe. E lelki gondozáson kívül a misszió elintézi a beteg halasztthatatlan ügyeit, meglátogatja a beteg családját stb. Az ínséges lábadozók részére ruha, pénzsegélyt adnak, szükség esetén hazautaztatják, munkaalkalmat szereznek stb.

1937-ben 7256 inspekció keretében 25.367 beteggel foglalkoztak. Pénzsegélyben 406, ruhasegélyben 1155, élelmiszersegélyben 584 egyén részesült, elhelyezett 333 egyént. A Szociális Missziótársulat I. ker., Alkotás-utca 7/*b* alatt 8 férőhelyes lábadozó-otthont tart fenn, a kórházat elhagyó betegek részére. A Vöröskereszt a főváros két kórházában végzi a missziós munkát. 1937-ben a kórházmissziós segélyesetek száma 2751 volt.

A Szociális Missziótársulaton és a Vöröskereszt Egyleten kívül még néhány jótékony egyesület foglalkozik a kórházmissziós szolgálattal, illetve a lábadozók élelmezésével, (különösen az izr. egyesületek látják el a betegeket rituális élelemmel), gyógyszerellátásával, segélyezésével, támogatásával.

Lábadozó betegek segélyezése.

Intézmény neve	Élelem		Pénz		Gyógyszer	
	adag	pengő	eset	pengő	eset	pengő
Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület	10.800	11.762	2.000	9.245	650	1.340
Ahavasz Reim Országos Felebaráti Szeretet Egyesület	8.260	12.000	—	—	—	—
Budapesti VII. kerületi Izr. Nőegylet	—	—	—	—	24	—
Fasori ág. Hitv. Evangélikus Lelkészi Kör	—	—	—	—	—	—
Óbudai Chevra Kadisa	—	—	—	—	—	50
Katholikus Háziasszonyok Országos Szövetsége	—	—	—	—	—	432
Magyar Izr. Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete	—	—	—	—	40	120
Magyar Vöröskereszt Egylet	—	—	—	—	2.751	—
Magyar Vöröskereszt Egylet X. ker. választmánya	—	—	309	380	—	—
Szent Ferencrendi Mária Misszió-nővérek	—	—	—	—	—	—
Országos Katholikus Nővédő Egylet	—	—	—	—	—	—
Pesti Cherva Kadisa Szentegylet	—	—	—	—	—	—
Óbudai Bikur Cholim Egylet	—	—	—	—	—	—

Fürdőügy.

A főváros fürdői a szociális egészségvédelem keretében három szempontból tárgyalhatók: 1. mint tisztálkodási tényezők, 2. mint sportalkalmak, 3. mint gyógyfürdők.

A fővárosban 20-nál több gőz- és kádfürdő ad alkalmat a tisztálkodásra. Ezeknek a fürdőknek a jelentősége azonban az utóbbi évtizedekben egyre csökken. A fővárosban ugyanis egyre szaporodik a fürdőszobás lakások száma. (Az 1935. évi adatok szerint a székesfővárosban lévő 268.125 lakásból 107.294, vagyis a lakások 40%-ában van fürdőszoba.) A gyárak, ipari üzemek egészségügyi felszerelése is tökéletesedik és egyre több üzemet szerelnek fel tussokkal, fürdőkkel. A főváros egyes gyógyfürdőiben népfürdőosztályt tart fenn és külön két népfürdőt is létesített. (IX. ker., Dandár-utcai és XIII. ker., Palotai-úti népfürdők.) Ingyenes fürdési alkalmat nyujt a főváros nyáron, május 15-től szeptember 15-ig a III. és V. kerületi Dunafürdőkkel, továbbá a XI. ker. Lágymányosi strandfürdővel a főváros azon szegény néprétegének, amely ezen intézmények nélkül anyagi okokból nem szerezhetné meg magának nyáron a napsugár, a víz s a levegő egészséges örömeit.

Télen a főváros lakossága Budapest egyre szaporodó uszodáiban talál alkalmat az úszósportra, nyáron pedig a strandfürdők és a tömegsporttá alakult evezés, a Duna mellett Budapesttől északra és délre több kilométer távolságra elhúzódó vizisporttelepek nyujtanak a testedzésre szinte korlátlan lehetőséget.

Budapest fürdőváros gyógyfürdőiről már eddig is több tanulmány jelent meg, e kérdést azonban inkább idegenforgalmi mint szociális egészségügyi szempontból tárgyalják. A gyógyfürdőkről, éghajlati intézetekről és üdülőhelyekről szóló 1929 : XVI. t.-c. szerint gyógyfürdő az az intézmény, »amely akár gyógyvíznek, vagy forrásterméknek, akár folyó- vagy tóvíznek természetes lelőhelyén való felhasználásával egymagában vagy más gyógymódokkal kapcsolatban gyógyít«. A törvény felhatalmazása alapján a népjóléti és munkaügyi miniszter a gyógyfürdőkre, továbbá az ásvány- és gyógyvízforrásokra vonatkozó kérdésekben véleményező és indítványozó testületet alakított Országos Forrás- és Fürdőügyi Bizottság név alatt (500/1931. N. M. M.)

A székesfőváros fürdőinek fejlesztésére megalakult a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottság. Feladata figyelemmel kísérni a főváros fürdőügyét és tanácsadó szerve úgy a főváros hatóságának, mint a kormánynak a fürdőket érintő ügyekben.

A fővárosban lévő gyógyfürdők és azok fenntartói a következők:

Szent Gellért Gyógyfürdő és Gyógyszálló (Budapest székesfőváros) XI., Szent Gellért-tér.

Császárfürdő (Irgalmasrend) III., Zsigmond-utca 31—33.

Szent Lukács Gyógyfürdő (Szent Lukács Gyógyfürdő Rt.) III., Zsigmond-utca 25—29.

Erzsébet Sósfürdő (Erzsébet Sósfürdő Forrásvállalat Rt.) XI., Tétényi-út 12—16.

Szent Margitsziget Gyógyfürdő (Fővárosi Közmunkák Tanácsa) III., Szent Margitsziget.

Rudas Gyógyfürdő (Budapest székesfőváros) I., Döbrentei-tér 9.

Szent Imre Gyógyfürdő (Budapest székesfőváros) I., Hadnagy-utca 8—10.

Széchenyi Gyógyfürdő (Budapest székesfőváros) XIV., Városliget.

A polgármester 1934-ben a főváros tulajdonában lévő egyesített gyógyfürdők és gyógyforrások élére orvosi és egészségügyi vonatkozásban igazgató-főorvost állított.

Szociális biztosítás.

A biztosítás általában az érdekeltek által alkotott oly intézmény, melynek célja, hogy valamely, rendszerint az egyén hibáján kívül beálló véletlen esemény (betegség, tűz, jégkár, baleset, rokkantság, munkanélküliség stb.) folytán bekövetkezett károsodást vagy bizonytalanságot a *kölcsönösség alapján* kiegyenlítse, elhárítsa. A biztosítás intézménye által tehát az egyeseket érő károsodás áthárul a közösségre.

A biztosításnak két formája van, a magánbiztosítás, mely önkéntes jellegű és a társadalmi vagy kötelező biztosítás. A magánbiztosítások lehetnek üzletszerű vállalkozások, melyeknél az intézmény alapja az üzleti nyereség, így tehát ezek kívül esnek a szociálpolitikai szempontból értékelhető intézmények keretein. De mégis megemlítendők az életbiztosítással foglalkozó vállalatok, melyek bár üzleti érdekből, de a biztosított népesség általános egészségére, közvetve orvosi vizsgálataikkal és egészségügyi propagandájukkal befolyással lehetnek. A kereskedelmi vállalkozásként alakult biztosító intézetek jellegzetessége szemben a szociális biztosításokkal, hogy rendszerint nem szolgáltatást nyujtanak (gyógykezelés, gyógyszerek stb.), hanem a biztosítási szerződésben megállapított pénzösszeggel kárpótolják a szerződő felet, illetve a kedvezményezettet.

A magánbiztosítás körébe sorozhatók azok az altruista egyesületek, amelyek a lakosságnak a társadalmi biztosítókba be nem vont rétegei számára nyujtanak segélyt, vagy a biztosított népesség egyes csoportjainál a társadalmi biztosítók által nyujtott biztosítási segélyt egészítik ki. Általában *önsegélyző egyletnek* nevezik őket és mivel megállapított tagdíj ellenében bizonyos esemény bekövetkezésekor, előre meg nem állapítható időpontban állanak a tagok rendelkezésére, alapgondolatukban a biztosítás eszméje nyilvánul meg. Dr. Dobrovits Sándor: Budapest Egyesületei című tanulmányában a főváros területén 207 működő önsegélyző intézményről számol be, de ha a pénztár, intézet és szövetkezet jellegüket leszámítjuk, akkor tisztán, mint egyesület, 150 működik. Ebből kb. 80 betegsegélyző és temetkezési egyesület, kb. 30 nyugdíj és nyugdíjpótló, kb. 40 egyéb célú önsegélyző egyesület. A nagyobb taglétszámú önsegélyző egyesületeket a következő oldalon levő táblázatban foglaltam össze.

Az önsegélyző egyesületeknek nagyobb része — mint az a részletezésből is kitűnik — a háború előtt alakult, amikor a társadalombiztosítás intézménye még nem nyert megfelelő törvényes rendezést. Rendszerint havonkint fizetendő tagsági díjak (általában havi —·50—2 pengő) ellenében a tagokat szükség esetén célkitűzésüknek megfelelően ingyen orvosi kezelésben részesítik, gyógyszersegélyt adnak, ritkábban kórházba, szanatóriumba vagy gyógyfürdőbe utalják be, halál esetén temetkezési segélyt adnak. Folyósítanak egyes egyletek baleseti, nyugdíj- vagy nyugdíjpótló segélyt, ösztöndíj, kiházasítási és karácsonyi segélyeket stb. is.

Az önsegélyző egyesületek gyakran valamely üzletszerű biztosító intézettel vannak szerződéses viszonyban és viszontbiztosítás révén az egyesület tagjai részére az alapszabályok szerint megállapított temetkezési és egyéb segélyeket a biztosító magánvállalat utalványozza. Az egyesületek által beszervezett és a biztosításra elfogadott tagok után azután a magánvállalat megállapodás szerinti százalékos alapon hozzájárul az egyesületek segélyalapjához.

Nagyobb önsegélyző egyletek 1937-ben.

Név	Cím	Alapítási év	Tagok száma
M. Kir. Adóhivatali tisztviselők önsegélyző Egyesülete	I., Várfok-u. 10.	1928	1.106
Magyar Állami és közszolgálati altisztek országos nyugdíjpótló és segélyző egyesülete	IX., Ráday-u. 5.	1896	1.854
Budapesti m. kir. állami rendőrök nyugdíjpótló, temetkezési és önsegélyző egyesülete	VI., Andrássy-út 68.	1889	5.625
M. kir. állami vas-, acél- és gépgyárak munkásainak temetkezési egylete	X., Kőbányai-út 21.	1908	2.589
Magyar állami alkalmazottak Rudolf trónörökös egylete	VI., Baross-tér 15.	1875	12.000
Általános önsegélyző egylet	VII., Csengery-u. 30.	1851	1.304
Budapesti általános segélyző egylet	VI., Andrássy-út 8.	1935	1.169
Budapesti Aut. Orth. Chevra Kadisa	VII., Dob-u. 12.	1890	1.089
Baptista temetkezési és önsegélyző egylet	VIII., Kistemplom-u. 12.	1926	1.075
Budai Chevra Kadisha	I., Vérmező-u. 16.	1730	1.200
Első Magyar központi mozdonyvezető segélyző egylet	XIV., Uzsoki-út 40.	1881	1.972
MÁV. északi főműhely alkalmazottainak önsegélyző és temetkezési egylete	X., Kőbányai-út 30.	1888	960
Ferencvárosi MÁV. alkalmazottak temetkezési egylete	IX., Markusovszky-u. 1	1923	2.684
»Gondvisel és« orsz. közp. segélyző társulat	IX., Közraktár-u. 30.	1909	10.882
Budapesti Gyakorló Orvosok segítő egylete	VII., Erzsébet-körút 20.	1889	1.400
Budapesti III. ker. újlaki Noe és Háromkirályok egyesített temetkezési egylete	III., Ürömi-út 60/62.	1851	2.675
Katholikus népszövetség orsz. temetkezési pénztár egyesülete	IX., Ráday-u. 2.	1930	101.521
Kereskedelmi alkalmazottak üdülő és szanatórium egylete	VII., Erzsébet-körút 13.	1925	3.017
Magyarországi könyvnyomdászok és betűöntők jótékonysági köre	VIII., Kölcsey-u. 2.	1884	5.002
M. kir. Pénzügyőrség Orsz. Segélyegylete	IX., Mátyás-u. 16.	1931	3.652
Pesti Chevra Kadisa izr. szentegylet	VII., Erzsébet-körút 26.	1788	15.000
M. kir. Pos ta áll. személyzetének segélyző és nyugdíjpótló egylete	I., Pauler-u. 3.	1868	4.813
Magyar rokkantsegélyző és nyugdíj egylet	VIII., József-körút 46.	1893	2.826
Számvevőségi és egyéb köztisztviselők segély egylete	VIII., Mária-u. 22.		
Szent Imre magy. orsz. katholikus szantórium és jótékonycélú segély egylet	VIII., József-u. 20.	1926	1.770
Magyarországi Tanítók Eötvös alapja	VIII., Szentkirályi-u. 47.	1875	6.937
Budapesti Tanítók és Tanárok segélyző egylete	IV., Cukor-ut 6.	1873	957
Társadalombiztosítási alkalmazottak országos segítő egylete	VIII., Fiumei-út 19.	1909	2.587
Vasutasok Családgondozó Országos Egylete	IX., Üllői-út 1.	1929	31.252
Vasutasok Jótékonysági Országos Egylete	VI., Podmaniczky-u. 75.	1894	17.530
Kereskedelmi segély egylet	VI., Jókai-u. 6.	1886	4.200
Kereskedelmi alkalmazottak országos szövetsége	VII., Erzsébet-körút 13.	—	2.747
Országos Ügyvédotthon Egyesület	V., Szemere-u. 10.	1926	2.556

Az önsegélyző egyesületek elsősorban tagjaikat segélyezik a befizetések arányában. Ebben különböznek a magán jótékony egyesületektől, melyek bizonyos szociális munkakörben támogatnak minden rászorulót. Jövedelmüket azonban nem nyerészkedésre fordítják (nem fizetnek osztalékot)

hanem azt vagy annak bizonyos százalékát rendszerint jótékony célra adják. Egyrészük jótékonycélú alapítványokat is kezel. A háború előtt a főváros hatósága együtt tartotta ezeket nyilván a többi jótékony egyesületekkel, de ma már elkülönítette őket. A tagok létszáma megközelítően meghaladja a 250.000-et. A befolyó tagdíjakból segélyt nyujtanak tagjaiknak a különböző munkásegyesületek, szakszervezetek is. (A szociáldemokrata szervezetek taglétszáma 1936-ban 112.165 volt, ebből 80·5% Budapestre jut. A ker.-szocialisták taglétszáma 1936-ban 52.000 volt.) Ezeknek a szerveknek a munkahiány esetére szóló biztosítás megvalósítására irányuló törekvés a jellemzője.

Kötelező vagy társadalmi biztosítások. A szociális embervédelemnek egyik komoly eszköze a társadalombiztosítás. Lényeges ismertetője a törvény által szabályozott kényszerbiztosítás elve. A közhatóságok és a különböző társadalmi szervek embervédelmi tevékenysége, mellette a társadalombiztosítás intézménye hivatott arra, hogy a rendelkezésre álló anyagi eszközeivel megakadályozza a biztosítottak ínséges-sorba jutását. Azok, akik pusztán munkájukból élnek, válságos helyzetbe kerülnek akkor, amikor olyan események következnek be, melyek kereső munkájukban gátolják őket, ezért a társadalombiztosítás elsősorban azokra a néprétegekre terjed ki, amelyeknek tagjai mint munkavállalók, munkabér fejében fizikai munkaerejükkel vesznek részt a termelésben, s a társadalmi biztosítás fő ágai azok, amelyek: *betegség, anyaság, baleset, munkanélküliség, öregség rokkantság* eseteire nyujtanak támogatást. De nemcsak magát a biztosítottat érheti betegség, baleset, hanem családját is és sajnos, a legtöbb esetben a munkás keresete a legszükségesebbek előteremtésére is alig elég s hacsak nincs megtakarított pénze, képtelen családtagjai megfelelő gyógyíttatásáról gondoskodni. A modern társadalombiztosítás tehát igyekszik biztosítás alá vonni a családtagokat is, sőt támogatást nyujt részükre akkor is, amikor elvesztik a kereső családfenntartót (halál, özvegység, árvaság esetére szóló biztosítás).

A társadalombiztosítás célja tehát, hogy akkor támogassa a munkást és hozzátartozóit, amikor saját hibáján kívül bajba kerül. Ezzel a társadalmi rend érdekében is megbecsülhetetlen szolgálatokat tesz. Megelőzi és korlátozza a nyomort. A szociális biztosítás köreinek kiterjesztésével a szegényügy és jótékonyság körei összeszűkülnek, hiszen a szegényügy ellátottjait a betegek, rokkantak, nyomorékok, aggok, özvegyek és árvák, valamint a munkanélküliek tömege adja. A biztosítás tehát csökkenti a hatósági szegényügyi kiadásokat, megakadályozza a társadalom pauperizálódását, őrködik a népesség egészsége felett és emeli annak egészségügyi színvonalát.

Lélektani hatása a biztosításnak, hogy a munkásrétegben csökkenti a gazdasági helyzetével járó bizonytalanság érzését. Az a tudat, hogy betegség, rokkantság esetén nem szorul közsegélyre, jótékonysági alamizsnára, hanem a törvény által megállapított jogigény alapján részesül rendszeres

támogatásban, polgári öntudatát fokozza és kedvezően hat a társadalmi osztályellentétek kiegyenlítődésére is.

Az az ellenvetés, hogy a munkaadók és munkavállalók által fizetendő járulékok megdrágítják a termelést és megnövelik a társadalomra háruló szociális terheket, szociális érzékkel bíró társadalomban nem szorul cáfolatra. A társadalombiztosító intézetek jelentős alaptőkéje jelentős gazdasági tényező, főként szociális célú beruházásokra alkalmas (telepítés, munkáslakások építése, egészségvédő intézmények létesítése stb.) és így a népesség életszínvonalának emelésére szolgál. Az a fontos hivatás, melyet a társadalombiztosítás az állam gazdasági és szociális életében betölt, arra indította a törvényhozó szerveket, hogy szabályozzák annak szervezetét és ügymenetét. A szociálpolitikai törvényhozás arra törekszik, hogy a népesség minél szélesebb rétegei kerüljenek *kötelező* biztosítás alá, hogy a társadalom minden tagja lehetőleg védve legyen az emberi sors bizonytalanságából származó következményekkel szemben. Ma még a népbiztosítás teljes kiépítésében nagy hézagok mutatkoznak. Az állam és helyhatóságok alkalmazottai, általában a közalkalmazottak nyugdíjügye és részben betegségi biztosítása is rendezettnek mondható, biztosítottak az iparban foglalkoztatottak és a magánalkalmazottak legnagyobb része is, de a szabadpályákon működők és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak biztosítása — a legújabb törvényes rendelkezések dacára — még nagy hiányokat mutat.

A társadalombiztosítás eszméje a céhládák, bányatársládák, munkásönsegélyző egyletek alapgondolatából fejlődött ki. Hazánkban már a XIX. század első felében működött néhány, önkéntes tagságon alapuló segélypénztár, melyek a munkaadók kezdeményezésére jöttek létre. 1838-ban a nyomdatulajdonosok rokkantsegélyző egyesületet létesítettek. Ez 1857-ben feloszlott, de 1861-ben újra megalakult s alapszabályait 1863-ban hagyták jóvá. 1869-ben a pestbudai munkásönképző egylet kezdeményezésére mozgalom indult meg az egész munkásságra kiterjedő segélyegylet alakítása érdekében. A segélyegylet 1870-ben meg is alakult »Általános Munkásbetegsegélyző és Rokkantpénztár« néven. A rokkantsegélyezést azonban a Pénztár megfelelő érdeklődés és segélyalap hiányában már 1871-ben beszüntette s csak a karitatív segélyezés terén tevékenykedett tovább.

A Budapesti Kereskedelmi Nyugdíj- és Betegápoló Egyesületet még 1846-ban a pesti kereskedők alapították beteg alkalmazottaik gyógyítására. Ez az egyesület 1848-ban a Hársfa-utcában kórházat építtetett. Biztosított tagjainak száma fokozatosan emelkedett. Később felvette a Ferenc József Betegsegélyző Pénztár, majd a Budapesti Kereskedelmi Betegségi Biztosító Intézet neveket. Az 1927. évi XXI. t.-c. Magánalkalmazottak Biztosító Intézete néven átszervezte az intézményt. Az Általános Munkásbetegsegélyző és Rokkantpénztárral egyidejűleg Pesten több önálló gyári pénztár is működött, de csak szűk keretek között. Az 1884. évi XVII. t.-c. (ipartörvény)

alapján, mely az ipartestületek céljai közé sorozta a segélypénztárak létesítését, alakult néhány ipartestületi betegsegélyző pénztár is. Ezeken kívül voltak még egyesületi (önsegélyző) betegsegélyző pénztárak.

A 90-es években 173 gyárban 15.570 munkás nyert az *önkéntes* társulás útján létrejött betegsegélyző pénztárakban betegség esetén segélyezést, további 208 gyárban összesen 21.049 munkás volt külön gyári betegsegélyző pénztárban biztosítva; a kisipar körében 52 ipartestületi betegsegélyző egylet, azonkívül az ipari segédek szabad társulása alapján 87 betegsegélyző egylet állott fenn az országban. A gyári betegsegélyző pénztárakban a biztosítás a munkások egyoldalú befizetésein alapult, sőt azok bizonyos mértékben kötelezőek voltak, mert a munkaadók a munkások béréből 4—6%-ot levontak. A gyári betegsegélyző pénztárakat a munkaadók is nagyobb összegekkel támogatták.

Az ipari munkásság biztosításának általánossá tételére és törvényes szabályozására megindult mozgalom eredménye volt az 1891. évi XIV. t.-c. Ez a törvény csak az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetére való biztosításáról szólt. Hatálya kiterjedt az ipartörvény alá eső foglalkozási ágaknál bányákban, építkezéseknél, vasútnál, postánál, hajózásnál, fuvarozásnál napi 8 koronánál nem magasabb fizetéssel bíró alkalmazottak betegségi biztosítására, nemre, korra és honpolgárságra való tekintet nélkül. Ez a törvény volt a társadalom biztosítási intézmény további kiépítésének alapja.

A biztosító pénztárak decentralizáltan hatféle típus szerint intézték a biztosítási ügyeket: a kerületi betegsegélyző pénztárak, vállalati és gyári pénztárak, építkezési vállalkozók pénztárai, ipartestületi betegsegélyző pénztárak, magánegyesületi pénztárak és bányapénztárak útján. Az egész országban több mint 400 pénztár működött. Az általános munkásbetegsegélyző pénztár továbbra is fennmaradt, de vidéki helyei a kerületi pénztárakba olvadtak be s így a taglétszám jelentősen megcsappant. Budapesten az általános munkásbetegsegélyző pénztár sokáig versengett a kerületi pénztárral, míg végre az 1906-ban tartott közgyűlés kimondta a két pénztár egyesülését.

A decentralizálás elve helytelennek bizonyult, mert a kevesebb taglétszámmal bíró pénztárak csak nehezen tudták magukat fenntartani. A szervezés hiányosságain kívül mindjobban érezhetővé vált a baleseti biztosítás törvényes rendezésének szüksége. E kettős problémát oldotta meg az 1907. évi XIX. t.-c., mely bevezette az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére szóló kötelező biztosítását, megszüntette a létjogosultsággal nem bíró betegsegélyző pénztárakat s helyettük Budapest székhellyel központi és az összes betegsegélyezési intézményeket egyesítő szervként az Országos Munkásbiztosító Pénztárt létesítette. A törvény rendelkezése szerint a pénztári jutalékot betegségbiztosítási ágnál paritásos alapon a munkaadók és munkavállalók egyenlő arányban fizették be, a balesetbiztosítás költségeit pedig teljesen a munkaadók viselték. Ez az elv megmaradt a ma is érvényben lévő törvényeknél.

Az 1907. évi XIX. t.-c. sok kiegészítésen és módosításon ment keresztül. Jelentős, de szervezetét nem érintő módosítást eszközölt a 4790/1917. M. E. sz. rendelet. A biztosítottak körének lényeges kiterjesztése mellett, a járulékok és szolgáltatások terén is számottevő haladást jelentett. Fontos rendelkezése volt, hogy kimondotta a fizikai munkások munkakeresményük nagyságára való tekintet nélküli biztosítási kötelezettségét s a fixösszegű javadalmazásban levőknél a biztosítási bérhatár összegét napi 16 aranykoronára emelte fel. Az 5400/1919. M. E. számú rendelet a pénztárak anyagi helyzetét jelentős mértékben megerősítette azáltal, hogy az addig érvényben volt 4%-os járulékot 6%-ra emelte fel s kiterjesztette a biztosítási kötelezettséget a háztartási alkalmazottakra is.

Az 1921. évi XXXI. t.-c. biztosítási ügyekben a bíráskodást elsőfokon a kerületi pénztárak szerint illetékes járásbíróságokra, Budapesten külön munkásbiztosítási bíróságokra, a felsőfokú bíráskodást pedig egységesen a Budapesten székelő kir. munkásbiztosítási felsőbíróságra bízta. 1924-ben az O. M. P. működési köre megszűkült. A 9210/1923. M. E. számú rendelet ugyanis közforgalmi vasutak és hajózási vállalatok alkalmazottai részére külön biztosító intézetek létesítését mondotta ki. Az 1925. évi XXXIV. t.-c. a bányanyugbér biztosítást rendezte.

A társadalombiztosítás kérdését rendező különböző törvények és rendeletek következtében e téren az évek során meglehetősen kuszált joganyag halmozódott fel. Korszakalkotó volt tehát az 1927. évi XXI. t.-c., mert egyrészt új alapokra helyezte, másrészt a munkásbiztosítási jog anyagát a gyakorlatban bevált intézkedések figyelembevételével egy törvényben kodifikálta.

A törvény megszüntette az Országos Munkásbiztosító Pénztárt és feladatkörét jogutódjára, az Országos Munkásbiztosító Intézetre ruházta, mely 1928-ban az Országos Társadalombiztosító Intézet nevet nyerte. Megszüntette a helyi szervek önálló jogi személyiségét és képviseletüket az intézetre bízta. Megállapította az intézet önkormányzati szervezetének tagozódását.

Ez a törvény a biztosítottak körét jelentékenyen kiterjesztette, úgyhogy a kötelező biztosítás ma már nemcsak az ipari, kereskedelmi és háztartási alkalmazottakra, hanem — a mezőgazdasági munkások kivételével — csaknem az összes magánalkalmazottakra kiterjed és az egyes üzemszerű szolgálati ágakban dolgozó közalkalmazottakra is (postások, vasutasok). A törvény az 1928. évi január 1-én lépett életbe. Az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról alkotott 1928 : XL. t.-c. értelmében 1929. január 1.-től kevés kivétellel mindazok az alkalmazottak, akik betegség és baleset esetére biztosítandók, kötelezettek öregség, rokkantság, özvegység, árvaság esetére való biztosításra is.

A különféle biztosítási ágak közül nálunk tehát törvényhozás útján a betegségi, anyasági, baleseti, haláleseti, továbbá az öregségi, rokkantsági,

özvegységi, árvasági biztosítási ágak nyertek szabályozást. Nincs bevezetve, bár szociális szempontból felbecsülhetetlen értéket jelentene, a munkahiány esetére szóló kötelező biztosítás.

A társadalombiztosítás különféle ágazatai részére a külföld államaiban egymástól különálló biztosító intézmények létesültek. Nálunk az ágazatok közös szervezetben vannak egyesítve, alapjaikat azonban pénzügyi szempontból elkülönítve kezelik. A társadalombiztosításnak közös önkormányzati szervekkel és azonos ügyviteli szervezettel való igazgatása célszerű megoldás, mert a segélyezési, kártalanítási, orvosi és kezelési költségek terheit megosztva, arányosan csökkenti a különböző biztosítási ágazatok között. A közös szervezet inkább lehetővé teszi megfelelő számú, hivatásának élő, szakképzett tisztviselői és orvosi kar alkalmazását, biztosítja a fokozott ellenőrzés lehetőségét, elősegíti az azonos szociális célt szolgáló biztosítási intézmények (kórházak, szanatóriumok, üdülőtelepek, gyermekotthonok, orvosi rendelőintézetek stb.) létesítését és azok továbbfejlesztését.

A társadalombiztosításnak két központi szerve van, az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI. VIII., Fiumei-út 19/b) és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI, VII., Péterffy Sándor-u. 12.). Az OTI a biztosítási ügyvitelét részint a központban, részint helyi szervei, kerületi és vállalati pénztárak útján végzi. (A Debreceni Kereskedelmi Betegsegélyző Pénztár megszűnt 1935-ben.) Az országban összesen 28 kerületi pénztár van, ezeknek pedig két kirendeltsége. A budapesti kerület területi hatásköre kiterjed általában Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyére (Kecskemét és Kiskunhalas kivételével). (A budapesti kerületi pénztár kimutatásai tehát nemcsak a székesfőváros területére vonatkozó adatokat tartalmazzák, hanem magukban foglalják a fenti egész terület biztosítottjaira vonatkozó adatokat és így a főváros közigazgatási területére vonatkozó egyéb statisztikai adatokkal való összehasonlításuk nagy nehézségekbe ütközik.)

Vállalati pénztárt alakíthat az a munkaadó, aki rendszerint legalább 1000 biztosításra kötelezett személyt foglalkoztat, ha ezeknek legalább $^1/_3$-ad része hozzájárul a vállalati pénztár alakításához. A vállalati pénztár ugyanazokat a szolgáltatásokat tartozik nyujtani, mint a kerületi pénztárak. (1927. évi XXI. t.-c. 122. §.) A fővárosban jelenleg 14 vállalati pénztár működik a következő vállalatok keretében:

	Taglétszáma 1936-ban
M. Kir. Állami vas- és gépgyárak	2.501
Ganz és Társa	5.435
Goldberger Sámuel és Fiai	3.287
Hangya Fogyasztási Szövetkezet	863
Kammer Testvérek Textilgyár	821
Lang gépgyár	699
Magyar Általános Hitelbank	475
Magyar Olasz Bank	241
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	396
Röck István gépgyára	347

A MABI biztosításra kötelezett tagjai, Budapest, Újpest, Rákospalota, Pestszenterzsébet, Kispest és Csepel területén a biztosításra kötelezett vállalatokban, üzemekben, hivatalokban alkalmazott munkavállalók. E két intézet a belügyminiszter fennhatósága alá tartozik és ügyeiket a belügyminisztériumban felállított külön társadalombiztosítási ügyosztály intézi. Alkalmazottai az állami rendszerű fizetési osztályba sorozott közhivatalnokok. A 9090/1931. M. E. számú rendelet szerint az állam az OTI és MABI ügyviteli költségeihez évi segéllyel járul hozzá, ezen összeget a két intézet között a belügyminiszter osztja fel. Az állami támogatás indokolt, mert a társadalombiztosítás az általános népegészségügy terén is jelentékeny tényező. A társadalombiztosító intézetek gyógyintézményeikkel, a biztosítottak orvosi ellátásával az állam népegészségügyi feladatainak egyrészét átvállalják és ezek könnyítenek a hatóságok ilyen irányú terhein. 1936-ban az OTI államsegélye 1,490.400 pengő és a MABI segélye 84.000 pengő volt.

A biztosító intézetek, mint jogi személyek, jogokat szerezhetnek és kötelezettségeket vállalhatnak. A törvény és alapszabályaik értelmében hatáskörükbe utalt ügyeket önkormányzati alapon végzik. Az önkormányzatban a biztosításra kötelezettek és a munkaadók egyenlő számban vesznek részt.

Az OTI és MABI központi szervei az elnök, az alelnökök és a vezérigazgató; helyi szervei az intézet kerületi és vállalati pénztárai. Önkormányzati szervei: a közgyűlés, az igazgatóság, az elnökség és a kártalanító bizottságok s az egyes feladatok megoldására alakítható különbizottságok. Önkormányzati helyi szervei: a kerületi pénztári választmányok és a vállalati pénztári választmányok. A közgyűlés tagjait a biztosításra kötelezettek és a munkaadók érdekeltsége egyenlő számban választja. Az igazgatóságot, legfeljebb 30 tagot, a közgyűlés választja, mindkét érdekeltségből egyenlő számban. Az elnökség 8 tagból és póttagokból áll, akiket az igazgatóság munkaadó és biztosításra köteles tagjai saját kebelükből külön-külön egyenlő számban, titkos szavazással, az arányos képviselet elve szerint választanak. A kártalanító bizottságokat a közgyűlés két érdekcsoportja választja különkülön saját kebeléből. A munkaadók és munkavállalók érdekeinek érvényesülése ilymódon kiegyenlítődik.[1])

Betegségi biztosítás.

A betegségi biztosítás a biztosításnak az az ága, amely a biztosított megbetegedése esetére egészségének és keresőképességének helyreállításáról gondoskodik és a betegség következtében szünetelő keresőképesség hiánya folytán elvesztett keresetért anyagi kárpótlást nyujt.

[1]) A társadalombiztosítás lényegét és történetét vázlatosan itt ismertetem, míg egyes *ágaival* munkám megfelelő részeiben foglalkozom részletesebben. (L. anya- és csecsemővédelem, ált. szociális védelem fejezeteket is.)

A betegség esetére való biztosítást az OTI és MABI keretében (a baleseti, anyasági és halál esetére szóló biztosítással egy csoportban) mint említettem az 1927. évi XXI. t.-c. szabályozza. A törvény a betegségi és baleseti biztosítást az Országos Társadalombiztosító Intézetre bízza. Betegségi biztosítást végeznek még a MABI és a különálló betegségi biztosító intézetek. Ez utóbbiak a betegségi biztosítást egy-egy vállalati munkavállalói vagy a munkavállalók bizonyos csoportjai számára teljesítik. Betegségi biztosítást teljesítenek ezeken kívül a közszolgálatban álló alkalmazottak részére egyes államilag vagy a helyi hatóság által kezelt alapok.

A betegségi biztosításra kötelezett vállalatokat és foglalkozásokat a törvény taxative felsorolja. Betegségi biztosításra kötelezett munkaadók főbb csoportjai: az ipartörvény alá eső minden vállalat, üzem és foglalkozás, az ipartörvény alá nem eső, de keresetszerűen folytatott vállalkozások, üzemek és foglalkozások, még pedig abban az esetben is, ha közérdekből egyébként különleges törvényi szabályozást nyertek (közjegyzői, ügyvédi, műszaki irodák, orvosi rendelők, lapkiadóhivatalok, szerkesztőségek, színházak, gyógyszertárak, gyógyintézetek stb.). Vasúti üzemek, hajózási vállalatok, a posta-távirda és távbeszélő hivatalai, gyárai és műhelyei, az állam, a törvényhatóságok és a községek hivatalai, úgyszintén az általuk kezelt intézmények, intézetek, vállalatok és üzemek stb.).

Betegségi biztosításra kötelezett munkavállalók. A törvény betegségi biztosításra kötelezi nemre, korra és állampolgárságra való tekintet nélkül azokat, akik a törvény által felsorolt vállalatokban, üzemekben, vagy foglalkozásban munkabér fejében szolgálatot teljesítenek.

Betegségi biztosításra kötelezettek a tanoncok, a gyakornokok és általában azok is, akik kiképzésük fejében fizetés nélkül vagy kisebb fizetésért (ellátásért) dolgoznak, vagy kiképeztetésükért a munkaadójuknak díjat fizetnek. (1927. évi XXI. t.-c. 3. §.) A betegségi biztosítás kiterjed továbbá az otthoni munkásokra (de nem terjed ki a háziiparban foglalkozókra), továbbá a háztartási alkalmazottakra, tekintet nélkül a nyugdíjellátás nagyságára a m. kir. posta, m. kir. postatakarékpénztár, dohányjövedék, az államvasutak, a magánvasutak és a magyar hajózási biztosító intézet kötelékébe tartozó vállalatok és hivatalok nyugellátásban részesülő alkalmazottaira és az alkalmazottaknak nyugellátásban részesülő özvegyeire és árváira. (1927. évi XXI. t.-c. 6. §.)

Nem esnek a biztosítási kötelezettség alá a munkavállalók közül: a tisztviselők, művezetők, kereskedősegédek, zenészek és ezekhez hasonló állásban lévő, rendszerint havi vagy évi fizetéssel alkalmazottak, továbbá az egy munkaadóval munkaviszonyban álló kereskedelmi utazók, zenészek, kirakatrendezők, pénzbeszedők, könyvelők, stb., ha javadalmazásuk havonkint a 300 pengőt, illetőleg évenként a 3600 pengőt meghaladja. Ezek közé nem sorozhatók azok az elárusítók, akik egyúttal iparcikkek előállítá-

sával is foglalkoznak. (6500/1935. M. E. 1. §.) A törvény azonban ezeknek az alkalmazottaknak is lehetővé teszi, hogy más biztosító intézetekbe beléphessenek. A törvény felhatalmazza a belügyminisztert, hogy a különálló betegségi biztosító intézeteknek alapszabályait a bérhatár-megállapítás mellőzésével jóváhagyhassa. Ennek alapján más biztosító intézet (MABI-t kivéve) más bérhatárt is megállapíthat.

A betegségi biztosítás kötelezettsége nem terjed ki az államnak, a törvényhatóságoknak és a községeknek hivatalaiban, üzemeiben, stb. foglalkozó, úgyszintén a nem állami tanszemélyzet országos nyugdíjintézetének kötelékébe tartozó azokra az alkalmazottakra, akik betegség esetén illetményeiket, legalább hat hónapon át megkapják. (2300/1928. M. E. sz. rendelet.) Ugyanezekben a foglalkozási körökben nem terjed ki a biztosítási kötelezettség a nyugdíjasokra sem.

Nem esnek betegségi biztosítási kötelezettség alá a m. kir. honvédség, folyamőrség, a vámőrség, a rendőrség és a pénzügyőrség tényleges és nyugállományú tagjai sem, továbbá a lelkészek, sem a férfi, sem a nőszerzetesek, stb. (1927 : XXI. t.-c. 7. §.)

Szünetel a színházak művész-személyzetének és a szerkesztőségek újságíró tagjainak biztosítási kötelezettsége, továbbá a hatósági tevékenység körében szükségmunkát végző egyéneké. Függőben van a házmesterek és segédházmesterek biztosítása is. Nem terjed ki a betegségi biztosítás kötelezettség az erdő- és mezőgazdaságban foglalkoztatott népességre sem.

Nem terjed ki a biztosítási kötelezettség — minthogy a törvény csak az alkalmazásban lévőkre vonatkozik — az önálló foglalkozásúakra sem.

Nem terjed ki a betegségi biztosítás azokra, akiknek munkaviszonya megszűnik. Nem részesülnek segélyekben és gyógyításban tehát a munkanélküliek (a munkanélküliekre vonatkozólag az 1927. évi XXI. t.-c. 52. §-a alapján bizonyos időbeli engedmények állanak fenn) és azok, akik a munkából munkaképtelenség miatt bocsáttatnak el, még akkor sem, ha ugyanennél az intézetnél öregségi, stb. biztosításban részesülnek.

Önkéntes betegségi biztosítás. A törvény lehetőséget nyujt a társadalombiztosításban való részvételre azoknak, akik egyébként biztosításra nem kötelezettek. A törvény taxatíve felsorolja azokat az eseteket, amelyekben önkéntes biztosítással és önkéntes továbbfizetéssel a biztosítást megengedi. Az önkéntes biztosításnak azonban sok gyakorlati értéke nincs, ezért a biztosítottak száma igen kevés (1936-ban 6061).

Igényjogosultak. Betegségi biztosítás alá esnek nemcsak a biztosítottak, hanem családtagjaik is. A törvény a betegségi biztosításban családtagnak tekinti : a biztosított házastársát, törvényes és házasságon kívül született, vagy kormányhatósági megerősítéssel örökbefogadott gyermekét, mostohagyermekét, unokáját, szülőjét, nagyszülőjét és testvérét az esetben, ha a biztosított saját háztartásában tartja el őket. A feleség minden esetben,

a gyermek, unokák és testvérek 16. életévük betöltéséig, a férj, a szülő s a nagyszülők pedig életük 60. évének betöltésétől kezdve igényjogosultak segélyezésre. Tekintet nélkül a korhatárra, a családtag akkor is jogosult a segélyezésre, ha testi vagy szellemi fogyatkozása következtében kereső-képtelen. Gyermeknél, unokánál és testvérnél a segélyezést a 24. életév betöltéséig meg lehet hosszabbítani, ha az érdekelt hivatásbeli kiképzés, vagy tanulmány folytatása miatt kereső foglalkozást nem űzhet, s ezért túlnyomóan eltartásra szorúl. Feleség hiányában a feleséggel egytekintet alá esik az a nő, aki a biztosított háztartását vezeti. (1927. XXI. t.-c. 32. §.)

Betegségi biztosítási járulékok. A betegségi biztosítás fejében minden biztosított után járulékot kell fizetni. A járulék kulcsát, számítási módját és mértékét az alapszabály állapítja meg. (1927. évi XXI. t.-c. 19. §.) A járulékok a tényleges javadalmazás 7%-át, illetve az átlagos napibér 6%-át meg nem haladhatják. (A háztartási alkalmazottak után fizetendő betegségi járulék kulcsa 1937. I-től 1947. XII-ig az átlagos napibér 6%-a. Utánuk tehát havi 3·60 pengő fizetendő, mint betegségi biztosítási járulék.) A járulékot hetekben vagy hónapokban számított időszakonkint, a munkaadó köteles befizetni. A betegségi járulékot azonban felerészben a munkaadó, a munkavállalótól levonhatja. Ha a befizetés az utolsó határnapon túl esik 0·5—2%-os késedelmi pótlékot kell fizetni. A járulékok nagysága szempontjából a biztosítottak 8 napibérosztályba csoportosíttatnak (a háztartási alkalmazottakat kivéve, akik egy napibérosztályba tartoznak) munkabérük vagy havi javadalmazásuk szerint.

Segélyek. A befizetett járulékok fejében a biztosított betegség esetén gyógyászati szolgáltatásokat és, ha kereső munkáját nem folytathatja, táppénzt igényelhet. A betegség esetére való biztosítás szolgáltatása : orvosi gyógykezelés, kórházi ápolás, gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök, gyógyfürdők, gyógyvizek. Mindezek legfeljebb egy évig, a táppénz pedig, ha a betegség munkaképtelenséggel jár, — de csak abban az esetben, ha a munkaképtelenség három napnál tovább tart, — a munkaképtelenség megszüntéig, de legfeljebb egy évig igényelheti. Táppénz az átlagos napibér 50%-a. (9090/1931. M. E. számú rendelet.)

Mindezek a szolgáltatások betegségük esetén a biztosított családtagjaira is kiterjednek, azzal a különbséggel, hogy a családtag táppénzt nem kap és a kórházi ápolás költségét az intézet legfeljebb négy hétig vállalhatja. Ha a biztosított kórházba utalása szükséges, táppénzt ezen időre nem kap, de családja a biztosított után járó táppénz felét kapja (tehát az átlagos napibérének ¼-ét).

A betegségi biztosítás felöleli az anyaság esetére való biztosítást is, amely némely államban — a gümőkór esetére való biztosítás mintájára — önálló biztosítás keretében van megoldva. (Lásd I. kötet, Anya- és csecsemővédelem.)

A gyógyítással kapcsolatos szolgáltatásokat az intézet természetben nyujtja a betegnek és csak a táppénzt, továbbá a terhességi, gyermekágyi, szoptatási és temetési segélyeket adja készpénzben. A biztosított tehát nem választhat szabadon orvost, gyógyeszközöket stb., hanem az intézet gondoskodik ezekről vagy úgy, hogy igénybe veszi a fennálló egészségügyi intézményeket, vagy maga létesít ilyeneket. Halál esetére temetkezési segély jár. Temetkezési segély az elhalt biztosított átlagos napi bérének 30-szoros összegében van megállapítva. (1927. évi XXI. t.-c. 30. §.)

Az OTI és MABI évi jelentéseiből kitűnik a két legnagyobb biztosító intézet közegészségügyi és nemzetgazdasági jelentősége.

1936. év folyamán a betegségi biztosítási ágaknak (az ország területén)

738.362 napi átlagos taglétszáma volt az OTI-nál és
65.891 « « « « a MABI-nál.
Összesen **804.253.**

Az összes kereső népességnek mintegy 18%-a. De ehhez még hozzá kell venni a biztosítottak számának kb. 80%-át mint a biztosítottak családtagjait, akik szintén biztosítva voltak, így átlag kereken 1,500.000 biztosított ellátásáról gondoskodott 1936. évben a két intézet. A betegségi biztosítási ágban kifizetett segélyek összege 1936. évben 41,320.077 pengő volt, amiből

12,865.046 P táppénzre,
2,257.409 « szülési segélyre,
491.378 « temetési segélyre és
25,706.244 « természetbeni szolgáltatásokra

(kórház, fürdő, szanatórium, gyógyászat, ellátás, orvosi költség stb.) jutott.

A biztosító intézetek terhei az utóbbi években növekednek, mert a kereső népesség korösszetétele a magasabb korcsoportok felé eltolódik. Több az idősebb ember, akik betegesebbek. Megnövekedett a női biztosítottak száma is, akik nagyobb betegségi arányszámukkal s a szülési segélyek igénybevételével szintén nagyobb megterhelést jelentenek. Kismértékben emelkedik az ipari balesetek száma is. Fokozza a megterhelést az is, ha a gazdasági viszonyok következtében a munkabérek és javadalmazások túlnyomóan alacsonyak, mert ekkor a járulékbefizetések nem állanak arányban a szolgáltatásokkal. Országosan alacsony munkabér-színvonal esetén rendszerint nagyobb a taglétszám, nagyobb a betegek száma, de a befolyt járulékok összege mégis csökken. Az (1936. évi) adatokból kitűnik, hogy az ipari segélyezett összes *beteglétszámának* kb. a fele (52·06%) tartozott az I—IV. (legalacsonyabb) napibérosztályokba (0·80 pengőtől 2·80 pengőig terjedő napibér), míg a magánalkalmazottaknál a beteglétszámnak majdnem $^2/_3$-a (61·41%) esett az első két, az *A)* és *B)* napibérosztályokba (1·50-től 3·— pengő napibérig), mert a *taglétszám* is ezekben a csoportokban a legmagasabb

(az I—IV. napibérosztályokban, a taglétszám 63·0%, míg az *A)* és *B)* osztályokba, tehát havi 50—100 pengő fizetéssel 45·7% tartozott). A gazdasági helyzet javulására mutat, hogy az OTI adatai szerint az elmult évekhez képest az ipari foglalkozásokban a biztosítottaknak a magasabb napibérosztályok felé való lassú tömörülése észlelhető, de sajnos ez az irányzat a MABI jelentései szerint a magánalkalmazottaknál még nem jelentkezik.

A járulékok emelkedése mellett a segélyszolgáltatások jelentős emelkedését még azzal is lehet magyarázni, hogy a megelőző évek rossz gazdasági viszonyai után most már újabb és újabb eddig munkanélküli tömegek lépnek munkába és ezzel olyan rétegek kapcsolódnak be a termelő munka folyamatába és ezzel a biztosítási viszonyba is, amelyeknél a huzamosabb időn át tartó munkanélküliség egyészségügyi vonatkozásban olyan károkat okozott, amelyek következtében ezek a rétegek a többi biztosítottaknál nagyobb mértékben szorultak rá az intézetek szolgáltatásaira.

A biztosító intézetek működésének alapját az orvosi munka képezi. A biztosítottak orvosi ellátását szerződéses orvosok teljesítik. Az orvosok egy része az intézet rendelőiben, másrésze mint körzeti orvos saját rendelőjében és mint beteglátogató orvos működik. A szerződéses orvosok számát kiegészíti a tisztviselőorvosok kara, ezek részben ellenőrző és adminisztratív közegek, részben az intézetek kórházaiban működő kórházi orvosok.

Létszámuk :

	Az OTI-nál	A MABI-nál
Szerződéses orvos	2.208	211
Tisztviselő- és kórházi-orvos	163	26

A körzeti kezelőorvosok munkáját a szükséges szakkezelések ellátásával a rendelő intézetek egészítik ki. Ezek a rendelőintézetek az egész országban, s elsősorban Budapesten évenkint szaporodnak. Az OTI-nak a fővárosban 8, a MABI-nak egy központi (VII., Bethlen-tér 1. sz.) rendelőintézete van járóbetegek részére. Most létesülnek a Fiumei-úton az OTI központi rendelőintézetei, továbbá az V., Visegrádi-utcai és a IX., Mester-utcai rendelők.

Az OTI rendelőintézeteinek megoszlása :

I. Horthy Miklós-út 65.,
II. Kapás-utca 22.,
III., Pacsirtamező-utca 40.,
VI., Gömb-utca 22.,
VII., Csengery-utca 25.,
VIII., Alföldi-utca 20.,
IX., Drégely-utca 1.,
X., Állomás-utca 10.

A biztosító intézetek azokat a betegeket, akik gyógyintézeti kezelésre szorulnak, részben saját gyógyintézeteiben gyógyíttatják, részben saját költségükön a törvényben megszabott kereteken belül olyan intézetekben gyógykezeltetik, melyekkel szerződéses megállapodást létesítettek. A kórházi ápolásra beutalt igényjogosultakért az intézet 28 napig a legalsófokú kórházi ápolási díjnak megfelelő teljes összeget fizeti, ezen időn túl azonban csak az ápolt napi táppénzének megfelelő összeget téríti meg a gyógyintézménynek (9090/1931. M. E.). Az OTI a fővárossal 1936 április 1-én megállapodást kötött, melynek értelmében az intézet a főváros közkórházaiban az intézet betegei részére 800 ágyat bérel napi 5 pengős ápolási díj fejében s ezt az összeget akkor is köteles megfizetni, ha a beteglétszám a napi 800-at nem érné el. Az ápolási díjban benne vannak mindazon szolgáltatások, melyek a betegek gyógyítása érdekében szükségesek.

A társadalombiztosító intézetek gyógyintézmények létesítésével is növelik az ország egészségügyi kultúráját. Az OTI jogelődjének, az Országos Munkásbiztosító Pénztárnak már jóval a háború előtt volt Pestújhelyen munkáskórháza. A kórház a háború idején és az azt követő években anyagi eszközök hiányában részben szünetelt. 1922-ben megkezdődtek az átalakítások, több új osztály létesült, 1928-ban pedig tüdőbeteg kórházzá alakíttatott át. A munkáskórház rendbehozatala után új kórház nyitására csak 1927-ben nyílt lehetőség, mikor az OTI modernül felszerelt központi kórháza (XIV., Uzsoki-utca) elkészült. Itt működik a »Betegség-megállapító Állomás« amely az orvosi ellenőrzések és felülvizsgálatok útján meg nem állapítható bajokat igyekszik felderíteni.

A budapesti kerületi pénztár 1925-ben a főváros határában (Remetekertvárosban, közigazgatásilag Pesthidegkúthoz tartozik) tüdőbeteg-üdülőt létesített. 1932-ban belgyógyászati férfibetegek számára kórházzá alakították át (79 ágyas). 1928-ban Balatonkenesén, főleg ideg- és belgyógyászati betegek részére egy 150 ágyas kórház létesült.

A szanatóriumba való utalás lehetőségét a pénztárak sokáig kizárólag egyes állami vagy magánintézeteknél való szerződések megkötése által biztosították. 1928-ban az intézet megvette a Visegrád-Gizella telepen (Horthy Miklós-telep) lévő üdülőtelepet s a belgyógyászati betegek részére átalakította munkásszanatóriummá. (Ágyak száma 222.) Az OTI-nak Harkányfürdőn, »Dr. Keresztes Fischer Ferenc-gyógyház«, 120 férőhelyű üdülője is van. A gyógyházban a nyári hónapokban nyernek gondozást a biztosítottak. Egy-egy beteg beutalási időtartama három hét.

A MABI jogelődje, a »Budapesti Kereskedelmi Nyugdíj és Betegápoló Egyesület« 1848 novemberében nyitotta meg a Hársfa-utcában első kórházát s miután ez szűknek bizonyult, felépítette a Bethlen-tér 1. szám alatt ma is fennálló 210 ágyas kórházát. A kórház belgyógyászati, sebészeti és nőgyógyászati osztályokból áll és ugyanitt van a MABI központi rendelő

intézete is. Az intézet 1926-ban létesítette Törökbálinton 145 férőhelyű tüdőszanatóriumát, továbbá 1936-ban 100 férőhelyes üdülőtelepét Balatonlellén a gyengeszervezetű lábbadozó, ideggyenge, kimerült és inaktiv tüdőbeteg biztosítottak gyógyüdültetésére. Ugyancsak hasonló célú üdülőtelepet létesített Hévvízszentandráson is (18 férőhely).

Egyéb betegségi biztosító intézetek.

A két nagy társadalombiztosító intézeten kívül a betegségi biztosítást egy-egy foglalkozási csoportra nézve külön-külön végzik: a m. kir. posta, a m. kir. Államvasutak, a közforgalmú magánvasutak, a m. kir. Postatakarékpénztár, a m. kir. Dohányjövedék, a magyar hajózás betegségi biztosító intézetei és a bányapénztárak. A felsorolt intézetek önkormányzati testületek, melyek az ügyeket saját tisztviselőikkel intézik. A felügyelet joga a belügyminiszteré, akinek hatáskörébe tartozik a nevezett intézetek alapszabályainak és egyéb szabályzatainak *jóváhagyása*, önkormányzati határozataik felülbírálása, továbbá az intézetek évi költségelőirányzatainak és zárószámadásának felülvizsgálata.

A betegségi biztosítást különállóan teljesítő nagyobb intézetek:

M. kir. Postatakarékpénztár Betegségi Biztosító Intézete. (V., Szabadságtér 10.) Betegségi biztosításra kötelezettek a 10.900/1926. M. E. számú rendelet értelmében a postatakarékpénztárnál szolgálatot teljesítő alkalmazottak, tekintet nélkül nemükre, korukra és fizetésük nagyságára. Ugyancsak betegségi biztosításra kötelezettek a takarékpénztár nyugellátásban részesülő alkalmazottai és ezeknek özvegyei és árvái.

E biztosítottak ellátását a m. kir. Postatakarékpénztár betegségi biztosító intézete végzi, melynek alapszabályát a népjóléti és munkaügyi miniszter 3896/1926. N. M. M. számú rendelete állapította meg. A biztosítás ma 2088 személyre terjed ki. A biztosítási járulék az illetmények 4%-ában van megállapítva, melynek felét a postatakarékpénztár, másik felét pedig a biztosított viseli.

A betegségi biztosító intézet betegeinek, főleg a fekvőbetegeknek ellátása céljából Budapest területén kerületi kezelőorvosokat szerződtetett. Szakorvosi kezelés terén tagjai részint az intézettel szerződéses viszonyban lévő, lakásukon rendelő szakorvosoknál, részben a Vöröskereszt Egylet Erzsébet-kórházában nyernek megfelelő ellátást. Központi rendelője V., Hold-utca 9. sz. alatt van.

M. kir. Posta Betegségi Biztosító Intézet. (VIII., Szentkirályi-utca 40.) A 9210/1923. M. E. számú rendelet, valamint az intézet alapszabályai szerint az intézet tagja a m. kir. postánál, távírónál, távbeszélőnél, ezek műhelyeiben és egyéb üzemeiben, a távíró és távbeszélő vonalai építésénél és fenntartási

munkáinál ténylegesen szolgálatban álló kincstári alkalmazottak, továbbá a postamesterek, ezeknek esküt vagy fogadalmat tett alkalmazottai (kiadó, hivatali kisegítő, kiadójelölt, kézbesítő, küldönc, faluzó levélhordó) s végül a posta részéről állandó nyugellátást élvező alkalmazottak, vagy ezek özvegyei és árvái, tekintet nélkül nemükre, korukra, valamint a munkabér nagyságára. Mindezen munkavállalók az intézetnél betegségi és baleseti biztosításra kötelezettek. Számuk 1936-ban az egész országban 27.944 volt. Betegségi járulék címén az illetmények 4%-át kell fizetni, mely összeg fele a postát, fele az alkalmazottakat terheli. A szolgáltatások nagyjából ugyanazok és ugyanolyan mértékűek, mint az előbbi intézeteknél. Az intézet a biztosítottak kórházi ellátása céljából kibérelte 1925-ben a Vöröskereszt Egylet Erzsébet-kórházát (243 ágyas, I., Győri-út 17). A kórházon kívül központi rendelőintézetet tart fenn, VIII., Szentkirályi-utca 40. szám alatt, Budafokon pedig 50 ágyas tüdőbeteg-megfigyelő és gyógykezelő intézetet.

M. kir. Államvasutak Betegségi Biztosító Intézete. (VI., Andrássy-út 73/74.) Az államvasutak vezetősége az 1891. évi XIV. t.-c. értelmében a 90-es években szervezte meg vállalati betegsegélyző pénztárát. Ez a vállalati pénztár az 1907. évi XIX. t.-c. értelmében 1907 óta, mint az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár helyi szerve folytatta működését. 1923-ban 9210/1923. M. E. számú rendelet kimondotta, hogy a MÁV vállalati pénztárának fel kell számolnia s helyébe meg kell alapítani egy különálló betegségi biztosító intézetet. Ez az új intézmény a M. kir. Államvasutak Betegségi Biztosító Intézete néven 1924 január 1-én kezdte meg működését s alapszabályát a 2560/1925. N. M. M. számú rendelet állapította meg.

Az Intézet tagjai a MÁV tényleges szolgálatában álló alkalmazottai és munkásai, a nyugellátásban részesülő, nem tényleges vasuti alkalmazottak és munkások s végül a MÁV nyugellátásban részesülő alkalmazottainak özvegyei és árvái. A biztosításra kötelezettek száma 1936-ban az egész országban 104.038 volt.

Betegség esetében a tagoknak és családtagjaiknak egy évig ingyenes orvosi és gyógykezelés, ingyen gyógyszer, gyógyvíz, a szükséges gyógyászati segédeszköz, gyógyfürdő, stb. jár, a nem havifizetéses alkalmazottaknak keresőképtelenség esetén táppénzt ad a keresőképtelenség harmadik napjától számítva egy évig. A táppénz az első négy héten át az átlagos munkabér 60%-a, azontúl 75%-a. Szülés esetén szülési segédkezés és anyasági segély jár a tagnak, illetve feleségének. Halál esetén temetkezési segélyt kapnak. Ez az évi fizetéses tag elhunytakor az egyhavi fizetés 150%-ával egyenlő, nem évi fizetéses tag halálakor pedig átlagos napi bérének 35-szörös összegével. Házastárs elhunytakor az előbb említett segélyeknek a fele jár. Ha kórházi beutalásra van szükség, a kórházi ápolás egy évig ingyenes, — a családtagok után azonban a költséget az intézet csak 60 napig fedezi, —

a tüdőbetegszanatóriumi ápolási költséget pedig, mind a tagoknál, mind azok családtagjainál csak négy hónapig viseli.

Az intézet 1927 óta tartja fenn a VI., Podmaniczky-utca 111. szám alatti »nagybányai Horthy Miklós«, 409 ágyas kórházát és központi rendelőjét.

A MÁV betegségi biztosító intézetén kívül még hat betegségi biztosító intézet látja el az országban a közforgalmú magánvasutak alkalmazottainak biztosítását. Működésük alapját a MÁV betegségi biztosító intézet alapszabálya képezi. Az intézeteket a 9210/1923. M. E. számú rendelet hívta életre. A közforgalmú vasutak biztosító intézeteinek taglétszáma 1936-ban — a MÁV intézetének kivételével — kb. 6000 volt. Közülük egy van a székesfővárosban: a *Budapesti Helyiérdekű Vasutak Betegségi Biztosító Intézete* (VII., Kertész-utca 14.). Az intézet orvosi teendőit a MÁV központi és kerületi orvosain kívül a MÁV körzeti ellenőrző orvosai, orvosi szaktanácsadói, szakorvosai és pályaorvosai látják el. Taglétszáma 2323.

Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet. (V., Hold-utca 19.) Az 1891. évi XIV. t.-c. alapján alakult meg 1895-ben a Magyar Hajózási Egyesület Betegsegélyző Pénztára. A 9210/1923. M. E. számú rendelet alapján 1923 december 21-ével fel kellett számolnia s helyébe 1924 január 1-ével megalakult a Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet, amely a hajózási, kotró-, rév-, komp- és tutajozó vállalatok gyáraiban és műhelyeiben, építkezéseinél és fenntartási munkálatainál munkabérért szolgálatot teljesítő munkavállalók kötelező betegségi és balesetbiztosítását látja el. Az 1927. évi XXI. t.-c. megtartotta ennek az intézetnek önállóságát. Hatáskörét a 8900/1927. M. E. számú rendelet állapította meg.

Az intézet ugyanazokat a segélyeket és épen olyan mértékben nyujtja, mint az OTI. A fenti címen rendelő-intézetet tart fenn. Taglétszáma 1936-ban 10.012 volt.

M. kir. Dohányjövedék Országos Betegségi Biztosító Intézete. (II., Iskola-utca 13.) A kiegyezés utáni években az állami dohányjövedék bevezetése után, az egyes dohánygyárak mellett egymásután alakultak meg a betegsegélyző vállalati pénztárak, melyek a betegsegélyezés mellett nyugdíjakat, özvegyi kegydíjakat és árvajáradékot is fizettek.

Az 1927. évi XXI. t.-c. 221. §-ában kimondotta, hogy a m. kir. dohánygyári betegsegélyző pénztáraknak fel kell számolni. A felszámolást a m. kir. dohányjövedék központi igazgatósága foganatosította. Az újonnan megszervezett országos intézet alapszabályait a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 4119/1927. elnöki számú rendeletével állapította meg, s ennek alapján 1928 január 1-én az intézet megkezdte működését. Tagjai a m. kir. dohányjövedék tényleges szolgálatában álló alkalmazottak és munkások, a nyugállományba helyezett tisztviselők, altisztek, ezek özvegyei és árvái,

végül a nyugbéres munkások. Az intézet ügyeit a m. kir. dohányjövedék saját közegeivel és saját költségén intézi.

A biztosítási járulék az évi fizetéses alkalmazottaknál és munkásoknál 6%. A járulék fele az alkalmazottat, a másik fele a m. kir. dohányjövedéket terheli. Az intézet a budapesti és vidéki dohánygyárakban rendelőket létesített. (II., Iskola-u. 13., III., Polgár-u. 6/10., X., Kőbányai-út 22/b., X., Tárna-u. 7728/4. hrsz., XI., Budafoki-út 59.) Az ország valamennyi dohánybeváltó hivatalánál és dohányáruraktáránál kezelőorvosok látják el az egészségügyi szolgálatot. A taglétszám 1936-ban 13.998 lélek volt.

A bányavidékeken működnek a *bányatárspénztárak*, mint önkormányzati szervek, a társadalombiztosításnak legrégibb szervei. Jelenleg 19 bányatárspénztár működik, átlag 54.146 taglétszámmal.

Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet. (V., Akadémia-utca 3.) Hazánk agrár állam és ennélfogva a mezőgazdasági munkások száma többszörösen meghaladja az ipari munkások és kereskedelmi alkalmazottak számát. Ezért sajnálattal kell megállapítani, hogy a mezőgazdasági munkásokra kiterjedő *általános kötelező munkásbiztosításunk nincs* s amit ezen a téren törvényeink a mezőgazdasági munkások részére nyujtanak, az minden tekintetben — terjedelemben, szolgáltatásokban, színvonalban — mögötte marad annak, amit a törvények az ipari és egyéb alkalmazottak részére biztosítanak.

1907-ben kimondotta a törvényhozás (1907. évi XLV. t.-c. 28. §.), hogy mindaddig, amíg a gazdasági cselédek betegsegélyezésének kérdése intézményesen szabályozást nyer, a cselédet és annak családtagjait a gazda tartozik gyógykezeltetni. A mezőgazdasági munkavállalók a fenti intézetnél betegség esetére önkéntesen biztosíthatók. A kötelező biztosítás csak baleset (1913 : XX. t.-c.) és legújabban (1938. évi XII. t.-c.) az öregség esetére terjed ki. Ezenfelül a gazdatisztekre vonatkozóan van öregségi, rokkantsági és haláleseti kötelező biztosítás. (1936. évi XXXVI. t.-c.)

Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap. (OTBA.) (VIII., Trefort-utca 3.) Az 1928. évi XL. t.-c. 1. §-a felhatalmazta a kormányt, hogy az *állami tisztviselők* és családtagjaik gyógykezelési költségeinek fedezése céljából Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alapot létesítsen s ennek az alapnak a gyarapítására egyrészt az állam bevételeiből havonkint bizonyos összeget fordíthasson, másrészt az igényjogosult tisztviselőktől járulékot szedhessen. Az OTBA a pénzügyminiszter kezelése alá tartozik. Az 1000—1932. Pü.·M. rendelet rendelkezik az OTBA megszervezéséről.

Az OTBA részéről nyujtott szolgáltatások szempontjából az ország kerületekre, körzetekre oszlik. Az egészségügyi szolgálat élén az igazgató főorvos áll. Az egészségügyi szolgálatot tiszteletdíjas orvosok és pedig a kerületi főorvosok, a körzeti orvosok és a budapesti (VIII., Trefort-utca 3. szám alatti) szakorvosi rendelő intézet orvosai látják el. A 7700/1934. M. E.

számú rendelet intézkedik az OTBA szolgáltatásairól. Igényjogosultak a tényleges szolgálatban álló és nyugdíjas állami alkalmazottak, ezek családtagjai, özvegyei és árvái. Az 1938. évi 9900. M. E. sz. rendelet az intézmény védelmi körét kiterjesztette. Az állami alkalmazottakon kívül most már biztosítás alá vonta az 1927 : XXI. t.-c. értelmében betegségi biztosítási kötelezettség alá *nem* eső vármegyei, városi és községi alkalmazottakat, továbbá a nem állami tanszemélyzet és a bevett és elismert vallásfelekezetek lelkészeinek stb. egy részét is. A szolgáltatások : kórházi, tüdőgyógyintézeti ápolás, műtéti segély, gyógyászati segédeszközök, segély inzulin beszerzésére és vízgyógyintézeti kezelésre, betegszállítási, gyermekágyi, temetkezési segély, továbbá háziorvosi és szakorvosi ellátás. Az OTBA taglétszáma 1936-ban 71.745 lélek volt.

Az Országos Rendőrlegénységi Betegsegélyezési Alap (ORBA). (I., Uri-utca 14.) Az 1936. évi VIII. t.-c. 1. §-ában kapott felhatalmazás alapján a belügyminiszter a 120.000/1936. B. M. számú rendelettel létesítette. Rendeltetése az igényjogosultaknak ingyenes és kedvezményes egészségügyi ellátásban való részesítése. Az igényjogosultak (a rendőrlegénység tényleges szolgálatában álló és nyugállományú tagjai, kegydíjas életjáradékosai, valamint a rendőrlegénység tagjainak ellátásban részesülő özvegyei és árvái) járulékot tartoznak fizetni. Az alapot a belügyminiszter kezeli. Rendelője VIII., Mosonyi-utca 5. szám alatt van. A belügyminiszter kezeli a *csendőrlegénységi* ellátásban részesülők betegsegélyző alapját is, — CsERBA — mely az ellátásban részesülő családfők ellátási illetményeiből levont 2%-ból létesült. Célja az igényjogosultak ingyenes vagy kedvezményes egészségügyi ellátásban való részesítése és az igényjogosultaknak segély folyósítása. (130.800/VI. b. 1936. B. M.) A rendőrlegénység száma 7766, a csendőröké 11.112.

Székesfővárosi Alkalmazottak Segítőalapja. (IV., Calvin-tér 3.) A segítőalapot a székesfőváros törvényhatóságának 406/1916. számú szabályrendelete hívta életbe. Betegjóléti szervezetté a törvényhatósági bizottság 1923 decemberben hozott 2015. kgy. számú határozata építette ki. Ezen határozat terjesztette ki a Székesfővárosi Alkalmazottak Segítőalapjának működését az alkalmazottak betegsegélyezésére is. A segítőalap feladata, hogy a közigazgatás, a közoktatás, továbbá az Elektromos-, Gáz-, Vízművek, valamint a Házinyomda tényleges és nyugdíjas alkalmazottait és családtagjait megbetegedésük esetén megfelelő orvosi kezelésben, gyógyszerellátásban részesítse, az alkalmazottak szolgálatára legyen általában minden olyan, a családtagjaikkal kapcsolatos rendkívüli esemény alkalmával, amelyeknek nagyobb költségeit rendes havi jövedelmükből fedezni képtelenek. Az alap teendőit saját tisztviselői és orvosai látják el. A járulék az alkalmazottak illetményeiből (törzsfizetéséből) levont 2%. Az intézmény — az alapnak, illetve kamatainak és jövedelmeinek felhasználásával — igényjogosult tagjainak közegészségügyi, kulturális és hiteligényeit, valamint egyéb anyagi érdekeit támogatja, e célra szolgáló intézményeket (betegsegélyezés, kórház, orvosi rendelő-

intézet, szanatórium, üdülőtelep stb.) létesít, fenntart és azokat a szükséghez, valamint anyagi erejéhez képest fejleszti. Az alap általában véve a következő szolgáltatásokat nyujtja a tagok és ezek igényjogosult családtagjai részére: orvosi gyógykezelés, üdülőhelyi üdültetés, betegszállítás, különleges gyógymódok alkalmazása, gyógyszerellátás, gyógyászati segédeszközök, fogászati kezelés, szülési és anyasági segély és temetési segély. Az alap a tisztviselők számára Balatonkenesén, az altisztek számára pedig Balatonszabadin létesített modern üdülőtelepet. A IV., Kalvin-tér 3. sz. alatt központi fogászati rendelőintézetet tart fenn. A háziorvosi ellátást a tagok által felkért magánorvosok végzik, akik a jelentkezett 1850 gyakorló orvos közül szabadon választhatók. Szakorvosi kezelés esetén a tagok pénzbeli segélyben részesülnek. Taglétszáma: 1938-ban 21.684 lélek.

A Székesfővárosi Alkalmazottak Segítőalapjának célkitűzése jóval messzebb terjed a betegsegélyző pénztáraknál, sokkal több feladatot vesz magára és old meg. A segélyalap az egyetlen kötelező biztosító intézmény hazánkban, ahol a *szabad orvosválasztás* érvényesül. A székesfővárosi tisztviselőkön kívül a vidéki városi, vármegyei és községi tisztviselők betegségi kötelező biztosítása még nicsen megoldva.

A fővárosban a kötelező betegségi biztosítás már valósággal a népbiztosítás széles kereteit közeliti meg, mert a különböző biztosító intézetek és alapok a lakosság legnagyobb részét felölelik. Ez a körülmény is sokban hozzájárul a fővárosnak a vidékhez viszonyított kedvezőbb egészségi állapotához. Pontos számszerű adatok nem állanak rendelkezésre a biztosítottakról és hozzátartozóikról, mert az intézetek (kivéve természetesen a fővárosi alkalmazottak segítő alapját) taglétszámaikat az egész országra nézve tartják nyilván. Az egyes foglalkozási ágak statisztikai adataiból azonban megközelítőleg megállapíthatjuk, hogy a fővárosban 610.265 kereső foglalkozású közül kb. 490.000 (493.579) kötelezően biztosítva van a különböző intézeteknél. Ha a biztosítottakat családtagjaikkal együtt vesszük, kitűnik, hogy a főváros lakosságának legalább 76%-a (kb. 805.000 lélek) betegség esetén intézményesen részesül gyógyításban.

A biztosított népesség növekvő száma felveti az orvostársadalom megélhetési problémáját. Több olyan biztosító intézet kellene, mely megengedi a tagoknak a szabad orvosválasztást és a gyógyítást nemcsak saját orvosaival és többnyire saját gyógyintézményeiben végzi. A biztosítás fejlődése az orvosi magángyakorlatot egyre kisebb területre korlátozza. A fejlődés irányát nem akasztja meg az az elv sem, hogy a biztosítási kötelezettség egy bizonyos jövedelmi határhoz legyen kötve. Ez az elv ma már csak az OTI-nál és MABI-nál érvényesül, amennyiben az 1927. évi XXI. t.-c. 3. §-a felállította a havi 300 pengő, illetve az évi 3600 pengő jövedelmi határt, a tisztviselőknél, a művezetőknél, a kereskedősegédeknél s általában a hasonlóállásúaknál. A többi biztosítóintézetnél már nincs meg az ilyen bérhatár.

Szociális egészségvédelem és prevenció a társadalombiztosításban.

A társadalombiztosításnak nem lehet csak az a feladata, hogy a betegség vagy sérülés következtében bajbajutott tagjait gyógytényezőkkel ellátja. Ennél a nagyszabású kuratív intézménynél is érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy úgy az egyénre, mint a társadalomra nézve sokkal eredményesebb és végeredményben sokkal olcsóbb is a betegség megelőzése, mint gyógyítása. A prevenció gondolata a társadalombiztosítás fejlődésével éppen úgy előtérbe nyomult, mint ahogyan ez általában a közegészségügy fejlődése kapcsán volt tapasztalható. Már maga a kötelező biztosítás elve is bizonyos fokú megelőző embervédelmi tevékenykedést szolgál, mert a biztosítás lehetővé teszi a betegség korai állapotában a gyors közbelépést, megakadályozza a betegség elhatalmasodását, megelőzi esetleg az egész életre kiható súlyos komplikációkat, ami pedig a biztosítás hiányában valószínűleg bekövetkezne, mert a beteg a költségektől való félelem miatt a végsőkig halasztaná az orvosi segítség igénybevételét. Az orvosi gondozással fennálló állandó közvetlen kapcsolat tudatossá teszi a biztosított népességben az egészség megóvásának fontosságát. Preventív egészségvédelmet szolgál teljes egészében az anyasági biztosítás bevezetése, amellyel kapcsolatban a szülési, terhességi és szoptatási segélyek a jövő nemzedék egészséges fejlődése és ellenállóképességének fokozása szempontjából rendkívül nagyjelentőségüek.

A preventív egészségvédelmi tevékenységnek tervszerű rendszerbe foglalását az öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló kötelező biztosítást létrehozó 1928. évi XL. t.-c. végezte el. A biztosítás ezen ágazatában ugyanis hosszú idő telik el a biztosítási viszony kezdetétől a biztosítási esemény bekövetkeztéig. Ez az esemény a biztosítottnak öregségével, megrokkanásával, stb. következik be. Minthogy ez alkalommal a kifizetésre kerülő járadék összege annál nagyobb, minél több járulékot fizetett be valaki, azaz minél hosszabb ideig volt biztosítva, a cél az, hogy a biztosítási esemény minél később következzék be, vagyis, hogy a biztosított minél tovább maradjon keresőképes. Szükséges tehát az olyan egészségvédő szolgálat bevezetése, mely főként preventív eszközökkel a biztosítottak korai megrokkanását igyekszik megakadályozni. Az egészségügyi megelőzés anyagi szempontból is előnyös, mert a kereső munkát szaporítja, meggátolja a betegség következtében megrokkantak számának elszaporodását, s ezzel ama kiadások emelkedését is, melyek a rokkantsági járadék fizetésével kapcsolatosak.

A törvény tehát ezt a biztosítási ágat az egészségvédelemnek és általában a prevenciónak szolgálatába állította s elrendelte, hogy az intézet ezen biztosítási ága egészségvédő és gyógyító szolgálatot köteles szervezni (1928. évi XL. t.-c. VIII. fejezet 86. §-a), »a biztosítás kötelékébe tartozó népesség

egészségromlásának megelőzése, illetőleg a közvetlenül biztosítottakat fenyegető korai megrokkanás bekövetkezésének késleltetése és az ideiglenes rokkantság megszüntetése céljából«. Ezzel az ország népességének jelentékeny hányada részesül megelőző egészségügyi gondozásban. A törvény által megalkotott biztosítási ágazat betegség esetére az OTI és MABI keretében biztosított népesség 72·5%-át vonja be az öregségi, stb. esetére szóló biztosítás keretébe. Ez azt jelenti, hogy közvetlen szolgáltatásait jelenleg 548.310 biztosított, illetve a családtagokat is tekintetbe véve, a biztosított népességből mintegy 1 milliónyi lélekre terjeszti ki.

A törvényben megnyilvánuló szándék megvalósítására (128. §.) külön alap áll rendelkezésre, melyet ezen biztosítási ág évi járulékbevételeinek 6%-ából létesítettek. Az OTI-nál az egészségvédő alapnak juttatott összegek (1936-ban) annak vagyonát 6,465.007 pengőre emelték, míg a MABI-nál az alap vagyona 3,733.409 pengőt tesz ki. Összesen tehát kereken 10 millió pengő (10,198.416 pengő) áll a biztosított népesség preventív egészségvédelmének szolgálatára.

A törvény kimondja, hogy a rokkantság megelőzését célzó eljárásokat elsősorban a *népbetegségekkel* szemben kell alkalmazni. (87. §.) Nem lehet gyógyító eljárást alkalmazni az alapból az üzemi baleset okozta betegségeknél, a heveny fertőző betegségeknél és a gyógyíthatatlannak minősített betegségek esetében. Az egészségvédő és gyógyító eljárás lefolytatható házi kezeléssel, rendelő vagy gyógyintézeti kezeléssel, éghajlati üdültetéssel vagy az intézet által elrendelt más módon (88. §.). A törvény felhatalmazza az intézetet, hogy az érdekelt biztosítottat beleegyezése nélkül is gyógyintézetbe helyezhesse, ha a gyógyulás sikere ezt megkívánja, vagy ha a hozzátartozókat betegségével veszélyezteti. A törvény elrendeli továbbá önkéntes jellegű házassági orvosi tanácsadó szervezését s a 17. éven aluli biztosítottak részére kötelező képességvizsgáló állomás felállítását és fenntartását (99., 100. §.).

Az egészségvédő és gyógyító eljárás keretébe tartozó tényked̈sek eleinte az intézetek különböző központi osztályai keretében nyertek végrehajtást. Az OTI-ban azonban már 1934-ben gondoltak az egységes szervezés és ügyviteli irányítás szükségességére és ezért egy alosztályba igyekeztek csoportosítani a feladatokat. Azonban hiányzott az egységes irányítás és az alap terhére megvalósítandó legfontosabb célok kitűzése. 1936-ban adta ki a belügyminiszter a 260.250. számú rendeletével az OTI részére az intézet egészségvédő és gyógyító eljárásának első rendtartását (a MABI egészségvédő és gyógyító eljárásának rendtartása még nem jelent meg), ami egységes alapokra fektette az Országos Társadalombiztosító Intézet ilyenirányú tevékenységét. A rendtartás nyomán most már erőteljes szervező munka indulhatott meg. Az intézet az egészségvédő és gyógyító szolgálat előkészítésével és megszervezésével kapcsolatos ügyviteli tennivalókat egy külön főosztály, az »Egészségvédelmi Főosztály« ügykörébe utalta. A főosztály

feladata most már az intézet minden ágában előforduló egészségvédelmi megelőző tevékenységnek — ideértve az anya- és csecsemővédelmi tevékenységet is — összpontosítása és irányítása. Ugyanekkor az intézet önkormányzata a fenti tennivalók fontosságára és kihatásukban nagy jelentőségükre való tekintettel ezen ügyeknek alapos, részletes és szakszerű előzetes megtárgyalása és előkészítése végett 12 tagú (paritásos) »*egészségvédelmi szakbizottságot*« alakított.

Maga a szolgálat, amint az az elnevezésében is kifejezésre jut két részre különül. Az első rész az egészségvédő szolgálat, az egész biztosított népességre és annak minden korcsoportjára kiterjed és magába foglalja csaknem mindazt, ami a modern szociális egészségvédelem programmját jelenti. A második rész a gyógyító szolgálat, csupán a biztosítottak munkaképességét akarja minél tovább fenntartani és megőrizni különféle gyógykezelésekkel és üdültetéssel. Hátráltatja az OTI egészségvédő tevékenységének kialakítását a szakszerűen irányított *statisztikai* felvétel hiánya. A törvény szerint ezt az OTI-nak kellene felvenni (a népbetegségekről), de hiányoznak hozzá az anyagiak.

A rendtartás értelmében az egészségvédő eljárás célja a biztosítás körébe tartozó népesség testi és szellemi épségének megóvása és egészségének emelése. Ennek eszközeit a rendtartás a következőkben jelöli meg:

1. A biztosított népesség egészségügyi viszonyának rendszeres figyelemmel kísérése. Az intézet ebből a célból az orvosi szolgálatot olyan irányba vezeti, hogy a beteglátogatások és a beteg-ellenőrzések során az általános egészségügyi viszonyokat is megfigyeljék és szükség esetén megfelelő intézkedéseket tehessenek (egészségügyi tanács, szakorvosi vizsgálatra utalás). E tevékenységgel kapcsolatban az intézet részletes és pontos megbetegedési statisztikát fog vezetni. Első lépésnek tekinthetjük ebben az irányban a képességvizsgáló állomás mellett felállított egészségvédelmi rendelést (I. kötet 252. oldal). A rendelés, mint egészségvédelmi tanácsadó is működik (1936 óta) olyan felnőtt biztosítottak számára, akiknek életmódjuk javítása vagy testedzés, vagy egyéb egészségügyi kérdésekben egészségvédelmi útmutatásra vagy tanácsadásra van szükségük.

2. Az időszakonként visszatérő orvosi vizsgálatok. Az intézet elsősorban a biztosított népességnek azokat a csoportjait vonja időszakonkint orvosi vizsgálat alá, amelyeket életkorukra, foglalkozásukra, élet- és egyéb viszonyaikra való tekintettel, az egészségügyi ártalmak legerősebben veszélyeztetnek.

3. A társadalomegészségügyi felvilágosítás. (Népszerű oktatás.) Ismeretterjesztő, oktató, nevelő célú előadásokkal, írásbeli propagandával stb.

4. A faj egészségének védelmét célzó munka. Házasság előtti orvosi vizsgálat és tanács, az öröklődő betegségek megfigyelése stb. által.

5. A gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység. Célja a gyermekek és fiatalkorúak egészségének megóvása, emelése és szükség esetén helyreállítása, napközi gondozás, gyermekfürösztés, üdültetés, képességvizsgálat, védőnői gondozás, tanoncotthonok létesítésének előmozdítása által. (Lásd: az OTI ilyen irányú tevékenységét, I. kötet 154., 239—241., 252., 257. és 259. oldalakon.)

6. A foglalkozási átképzés elősegítése. Az ifjúságvédelemmel, nevezetesen a képességvizsgálattal, szükségszerűen kapcsolatban álló tevékenység átképzési segélyt folyósíthat más foglalkozásra való átképzés anyagi lehetőségének biztosítására olyanoknak, akik választott pályájukra nem bizonyultak alkalmasnak és hivatásbeli foglalkozásuk folytatása esetében a korai megrokkanás veszélyének volnának kitéve.

7. A népbetegségek elleni küzdelem. Az intézet a gümőkór, a nemibetegségek és a reuma elleni és általában a biztosított népesség nagy tömegeit sujtó népbetegségek ellen irányuló küzdelem körében mindazokat az eljárásokat alkalmazza, amelyeknek az említett betegségek megelőzése és elterjedésének megakadályozása szempontjából fontossága van.

8. Az egészségügyi és társadalmi gondozás. Általa a félig gyógyultakat, a gyenge vagy legyengült szervezetű biztosítottakat szervezetük megerősítése végett gyógyszerekkel, gyógyászati segédeszközökkel, tápszerekkel, egészségügyi tanáccsal látja el. Az egészségvédő eljárás végrehajtása nélkülözhetetlenné teszi a gondozásnak az egész biztosított népességre való kiterjesztését. Viszont ennek tökéletes végrehajtása az egészségügyi és szociális gondozónők tevékenységén nyugszik. Minthogy a gondozónői tevékenységnek jelenleg nincs az egész országra nézve egységesen kiterjedő hálózata (a zöldkeresztes mozgalom is csak most van kiépülőben), melybe az intézet belekapcsolódhatott volna, az intézet saját gondozói szervezetet kíván léteíteni. Az egészségügyi és szociális gondozás országos megszervezése azt jelentené, hogy nem a beteg határozná meg az időpontot, amikor ő az intézet segítségét igénybe veszi, hanem az intézet hivatásos gondozónők útján otthonában és munkahelyén maga keresi fel a tanácsadás és segítés eszközével biztosított tagjait, amikor őket egészségügyi szempontból veszélyben levőknek találja. A gondozónők családlátogatásokat végeznek abból a célból, hogy a biztosítottakat, illetőleg a családtagokat a kapott orvosi diétás vagy terápiás utasítás betartásában támogassák, a szükséges egészségügyi és szociális tanácsadásban és segélyben részesítsék. Az egészségügyi és szociális gondozás a szorosan vett népbetegségek elleni küzdelmen kívül az embervédelem összes egészségügyi és szociális eszközeit nyujtja a gondozásba vett biztosítottnak. Az intézet a gondozói szervezetet 4 védőnő alkalmazásával kísérletképen először a fővárosban vezette be 1937 áprilisban.

A rendtartás nagyvonalú szociális egészségvédelmi célkitűzéseinek azon részét, amelyet az intézet már megvalósított, munkám különböző fejezeteiben már ismertettem. A preventív egészségvédelem teljes kiépítése a

társadalombiztosító intézeteket (OTI, MABI) a modern embervédelmi tevékenység egyik legfontosabb intézményévé fogja avatni. A megelőző (egészségügyi és szociális) embervédelem terén nagy perspektívákat csak a társadalombiztosítás, a hatóságok és a társadalmi szervek szoros együttműködése nyithat meg. Ennek tudatában a rendtartás előírja, hogy az egészségvédő feladatokat az intézet részben közvetlenül, de részben a hasonló célú hatósági és társadalmi intézményekkel együttműködés útján valósítsa meg, közös megállapodás és az anyagi terhek egyrészének átvállalásával és az egészségvédelmi feladatokat teljesítő intézmények anyagi támogatásával. A rendtartásnak ezen intézkedése igen nagy horderejű, mert serkentőleg hat a hasonló irányú hatósági és társadalmi tevékenységre és egyesíti a hasonló célú különböző intézményeket és szerveket, valamint a hatóság és a társadalom erkölcsi és anyagi erejét a kitűzött cél szolgálatára.

A gyógyító eljárást az intézet a biztosítottakat fenyegető korai megrokkanás bekövetkezésének késleltetése és az ideiglenes rokkantság alapján a rokkantság megszüntetése céljából alkalmazhatja. A gyógyító eljárás általában akkor alkalmazható, ha a biztosítottnak a betegségi, illetőleg a baleseti biztosításban igényjogosultsága hiányzik, vagy a törvényes segélyt már teljesen kimerítette, ennélfogva azt a gyógyító tényezőt ezek a biztosítási ágak már nem nyujthatják, mely orvosi vélemény szerint a beteg korai megrokkanását előreláthatólag megakadályozhatná. A gyógyító eljárás lényegében az intézet nyujtotta rendes gyógyító szolgálattal azonos, csak épen célkitűzésében tér el attól. A gyógyító eljárás tehát lefolytatható rendelőintézeti orvosi kezeléssel, gyógyszerek, gyógyfürdők, gyógyvizek és gyógyászati segédeszközök nyujtásával, kórházi, szanatóriumi, üdülőtelepi kezeléssel, valamint a levegőváltoztatást célzó vidéki üdültetéssel, esetleg annak elősegítésével. A gyógyító szolgálat főként a krónikus betegségben szenvedő és hosszabb kezelést igénylő biztosítottak részére bír jelentőséggel, mint amilyenek az alkohol-betegek, tüdőbetegek, gyomor- és rákbetegek, stb. Az OTI 1936-ban 5812 tagot részesített szanatóriumi és gyógyfürdői ellátásban, részben saját intézményében (Harkányban), részben beutalás alapján 343.691 pengő költséggel, a MABI pedig 3266 biztosítottat részesített gyógyüdültetésben (14 napig) 310.000 pengő költséggel.

Dolgozók egészségvédelme.

A dolgozó ember — az alvásra szánt időtől eltekintve — életének nagyobbik részét munkahelyén tölti el. A foglalkozás, a munka és a munkahely egészségügyi viszonyai tehát szükségképen döntően befolyásolják a kereső népesség különböző csoportjainak egészségét. Míg a munka az egyén testi és lelki egyensúlyának, egészségének megtartásához feltétlenül szükséges, az egészségtelen körülmények között végzett, a túlfeszített testi vagy

szellemi munka az egészségben súlyos zavarokat okozhat. Azonban maga a foglalkozás egymagában még nem tekinthető egyes munkáscsoportoknál rendszerint előforduló bizonyos megbetegedések kizárólagos okául, mert a »foglalkozásból eredő ártalmak« meghatározás gyüjtőfogalom és összekapcsolja azoknak a különböző tényezőknek befolyását, melyek elősegíthetik a munkás megbetegedését. Ezek lehetnek külső, belső szociális tényezők. Külső tényezők: egészségtelen munkahely, a túlfáradást előidéző hosszú munkaidő, helytelen és kimerítő testtartás és a foglalkozás különleges egészségügyi áratalmai. Belső tényezők az egyéni testalkat, a nem, az életkor, a betegségekre való hajlam; szociális tényezők, a munkabér nagysága, ami ezzel összefügg az életmód, a táplálkozás, ruházkodás és lakásviszonyok és ezekkel összefüggően az egyes foglalkozási csoportok értelmi és kulturális színvonala. Szorosan véve a foglalkozásból eredő megbetegedés általában attól függ, hogy a foglalkozás milyen mértékben veszélyes az azt vállaló egészségére és hogy a munkásnak meg van-e a vállalt munkára a rátermettsége, testi alkalmassága.

A foglalkozásból eredő ártalmak jobban veszélyeztetik a vállalt munkára fizikailag, vagy szellemileg alkalmatlan egyént és a gyenge, fejlődésben levő szervezetet. Ez az oka, hogy a szociális törvényhozás a gyermekek, fiatalkorúak és nők kereső foglalkozását különleges védelmi intézkedésekkel bástyázza körül és ez ad fontosságot az ifjúság helyes pályaválasztásának.

A munkahely kérdése.

Az egészséget veszélyeztető külső tényezők közül első helyen az egészségtelen munkahely áll. A zárt, levegőtlen, nyirkos, sötét helyiségeknek az egészségre gyakorolt hatása közismert. Munka kifejtésével a munkát végző egyén anyagcseréje emelkedik, oxigén szükséglete növekszik. Rosszul szellőzött helyiségben a levegő megromlik, a sötét, nyirkos helyiségben a kórokozó baktériumok elszaporodnak. Az állandó ülőfoglalkozás mellett (szabó, cipész), amely a tüdőt összenyomja és a légzést akadályozza, ezek a körülmények gümőkórra teszik hajlamossá a munkást. A sok egyhelyben ülés különben is a belek renyhesége révén lehet különféle kórformák forrása.

Különösen az egészségtelen pinceműhelyek esnek kifogás alá. A fővárosban sok üzem van pincehelyiségben. Megfelelő egészséges pincehelyiségben egyes iparnemek veszély nélkül űzhetők, míg az egészségtelen pincehelyiségekben semmiféle ipart nem volna szabad folytatni. Általános egészségügyi szempontból kifogásolható az otthoni munkával és a háziiparral foglalkozók nagyrészének munkahelye, mivel rendszerint munkára nem alkalmas, amúgy is zsúfolt lakóhelyiségekben végzik munkájukat. Általában inkább a kisipari munkahelyek és kisebb üzemek esnek egészségügyi szempontból kifogás alá, mert ezek ellenőrzése hiányosabb.

Az 1936 : IX. t.-c. végrehajtása tárgyában kibocsátott 900/1936. B. M. sz., valamint az 1884. évi XVII. t.-c. 114. §-a egészségügyi hatóságok kötelességévé tették a gyárak és ipartelepek egészségügyi megvizsgálását és ellenőrzését, a 117.268/1900. B. M. sz. körrendelet pedig úgy intézkedett, hogy az egészségügyi hatóságoknak félévenkint kell az ellenőrző vizsgálatokat lefolytatniok. Ezek a rendelkezések különösen a kisüzemek egészségügyi ellenőrzése szempontjából fontosak, mert az iparfelügyelők inkább a nagyobb ipartelepeket ellenőrzik.

Az iparfelügyelet és az ipari munkásvédelemről intézkedő 1893. évi XXVIII. t.-c. az iparfelügyelők külön kötelességévé teszi az ipari üzemeknek egészségügyi szempontból való rendszeres felülvizsgálását.

Az iparhatósági ügykörrel kapcsolatban a kerületi tisztiorvos tart vizsgálatokat az ipartelep-engedélyezések alkalmával, azonkívül iparegészségügyi szempontból időnkint felülvizsgálja a körzetében lévő gyárakat, műhelyeket, drogériákat, fogtechnikusok műhelyeit, a kozmetikai és fodrászműhelyeket. A ker. tisztiorvosok ezen ügykörrel kapcsolatban 1936-ban 1528 gyárat és műhelyt és 3197 egyéb műhelyt és üzletet vizsgáltak meg.

Az iparegészségügyi ártalmak leküzdése végett a főváros és az OTI között 1934-ben munkaközösség jött létre. A viszonyok azonban még mindig sok kívánni valót hagynak maguk után, mert a gazdasági helyzet következtében különösen a kézmű- s kisiparosoknál a pinceműhelyek megszüntetése, a kifogástalan felszerelés, öltöző, mosdó, étkező stb. létesítése leküzdhetetlen anyagi akadályokba ütközik.

A műhelyvizsgálatokról készített jelentés tehát a fennálló műhelyek egészségügyi viszonyainak javulásáról csak ritkán számolhat be, új ipartelepek engedélyezésénél azonban az iparhatóság már kiköti a megfelelő egészségügyi berendezések létesítését.

A munkaidő kérdése.

A hosszú munkaidő káros egészségügyi hatása akkor jelentkezik, ha a munkaidő nem alkalmazkodik a dolgozó ember korához, neméhez, a munkanemhez, a munkahely körülményeihez. A túlfeszített munka felemészti a dolgozó ember energiáit ; eleinte csak az erős fáradtság jelei mutatkoznak, fokozottabb munkatempónál pedig túlfáradás, majd olyan teljes kimerülés következhet be, mely már komoly egészségügyi károkat okoz. Ha a testi vagy szellemi kimerülés krónikussá válik, maga után vonhatja egyes szervek, izomcsoportok, különösen a szívizmok megbetegedését (szívtágulás); általános emésztési zavarokat idéz elő ; csökkenti a szervezetet ellenállóképességét a fertőzésekkel és ipari mérgekkel szemben és korai megrokkanáshoz vezet. A vizsgálatok szerint az ipari balesetek igen nagy százaléka a túlfáradásra

vezethető vissza, minthogy a fáradt ember figyelme tompul, testi ügyessége, rugalmassága is csökken. A szellemi túlmunka következményei : túlérzékenység a külső ingerekkel szemben, álmatlanság, emésztési zavarok, stb. vagyis a neuraszténia különféle szimptómái. Szükséges, hogy a munkaidő különösen nehéz munkákban, azokban a foglalkozásokban, melyek az egészségre különösen ártalmasak olyan alacsony legyen, hogy az egészségi ártalmak a minimálisra csökkenjenek (Röntgen üzemek, bánya-, buvár, caisson-munka, stb.). Mivel a nők és gyermekek munkaképessége kisebb, mint a felnőtt férfiaké, ezek munkaideje között is különbséget kell tenni.

A dolgozó szervezet felfrissüléséhez pihenés, megfelelő alvási idő szükséges (éjszakai munka tilalma). A pihenő idő úgy legyen megállapítva, hogy minden nap, minden héten és minden évben arányos ideig mentesüljön a szervezet a szokott munka fáradsága alól. Fontos a napi munkának munkaszakaszokra bontása vagyis rövidebb munkaszünetek betartása. Nem kevésbé fontos a vasárnapi munkaszünet és az évi fizetéses szabadság kérdése. A gépipar a termelés intenzitását és gyorsaságát fokozta. Ezzel egyúttal az emberi munkaerő kihasználása is növekedett. A munkaidő eleinte nem volt korlátozva, mert a munkaadó és a munkavállaló között szabad megegyezés tárgya volt. (1891 : XIII. t.-c.). A munkaidőt növelték a munkaadók részéről a termelés fokozására irányuló törekvés, a munkások részéről pedig a kereset lehető fokozása. A munkaidő fokozásával azonban sem a munkaadó, sem a munkavállaló nem járt jól. A munkabér ugyanis a munkaidő növekedésével nem emelkedik arányosan, a kísérletek pedig bebizonyították, hogy a munkások átlag teljesítménye a fáradtság következtében a munkaórák számának emelkedésével arányosan a munkanap vége felé csökken, ezzel szemben emelkedik az anyagpocsékolás és a selejtes munka mennyisége. De nemcsak egészségügyi szempontból fontos a munkaidő korlátozása, hanem mert az egyén általános és szakműveltségének emelkedése is ettől függ. A túlhosszú munkaidő fásulttá teszi a dolgozó embert, érdeklődése csökken. Nincs ideje képezni magát és szellemileg egyoldalúvá lesz. A munkásnéprétegek kellő szabadságidejének intézményes megszervezése az általános élet és kultúrszínvonal emelkedését eredményezi. (Dopolavoro, Kraft durch Freude-mozgalom.)

A munkaidő általános csökkentése a munkanélküliség elleni küzdelemnek is egyik hatékony eszköze. Lehetővé teszi, hogy a felszabaduló munkaórák, illetve munkamennyiség végzésére újabb munkaerők alkalmaztassanak. A munkaidő általános csökkentése tehát úgy egészségvédelmi, mint szociális és kulturális szempontból közérdek. Mondhatjuk, hogy ez állt és áll ma is a szociálpolitikai intézkedések középpontjában. A népművelő tevékenységgel és a munkanélküliség kérdésével való kapcsolataira a felnőttek általános szocális védelménél még visszatérek. A munkaidő kérdésének sokoldalú fontossága szükségessé tette a napi munkaidőnek és munkaszüneteknek szociális szempontból való törvényes szabályozását. A szabad megegyezés

(kollektív szerződések) ugyanis túlterhesek voltak és sok esetben sztrájkokban kirobbanó szociális nyugtalanságnak voltak előidézői.

Az első törvényes rendelkezések a vasárnapi munkaszünet betartására vonatkoztak s ezzel eleget kívántak tenni úgy a szociális, mint a vallás-erkölcsi kívánalmaknak. Az 1868 : LIII. t.-c. 19. §. elrendeli, hogy vasárnapokon minden nyilvános és elkerülhetetlenül nem szükséges munka felfüggesztendő. Pontosabban és büntető szankciókkal rendezte a vasárnapi és szent István-napi munkaszünetet az ipari munkában — ide értve a kereskedelmi árusítást is — az 1891. XIII. t.-c., mely a kereskedelmi miniszternek felhatalmazást adott, hogy rendeleti úton szabályozza az egyes iparágakban a vasárnapi munkaszünetet. A törvény felhatalmazása alapján kiadott rendeletek azután általánossá tették a vasárnapi munkaszünetet. A törvény értelmében az ipari munka legkésőbb vasárnap reggel 6 órától szünetel és a munkaszünet 24 óráig tart. A munkaidő korlátozásáról egyébként az 1884. évi XVII. t.-c. (Ipartörvény) intézkedett. Az éjjeli munkát azonban csak a 16 éven aluli fiatalkoruaknál tiltja el és csak feltételesen. A munkaidőt csak a 14 éven aluliakra korlátozza 8 órára (115. §.) s egyébként csak annyit mond ki, hogy nappali munkát reggeli 5 óra előtt kezdeni és este 9 órán túl kiterjeszteni nem szabad. Ez tehát napi 16 óra megengedett munkaidőt jelent. A törvény 117. §-a kimondja, hogy a munkásoknak munkaközben úgy délelőtt, mint délután fél-félórai pihenő, délben pedig egyórai szünidő engedélyezhető. A későbbi törvények és rendeletek egészen a legutóbbi ideig csak egyes foglalkozási ágakban rendezték a munkaidőt, vagy külön rendelkeztek a gyermekek, fiatalkoruak és nők munkájáról, de csak a hivatkozott törvényben felállított általános keretek között. A foglalkoztatás ideje tehát, a mai felfogás szerint, ezekben a különleges kategóriákban is magasan volt megállapítva.

Az 1913 : XXXVI. t.-c. továbbá az ezt kiegészítő 1921 : XXXVII. t.-c. és az ezek alapján kiadott rendeletek a kereskedelmi üzletek kötelező záróráját állapítja meg és eltiltja az üzemi alkalmazottak éjjeli foglalkoztatását. A rendelkezések alól a törvény kivételt csak kivételes okokból és korlátolt mértékben enged. Külön törvény — az 1923 : XV. t.-c. — szabályozza a *sütőipar* gyakorlását, melynek alapvető rendelkezése az *éjjeli munka eltiltása volt.*

Az éjjeli munka újabb korlátozásáról az 1923 : XVI. t.-c. rendelkezett. Felhatalmazta a törvény a kereskedelemügyi minisztert, hogy minden olyan iparágban, melyben az üzem természete, vagy bármely általános jelentőségű gazdasági érdek, vagy más közérdek nem teszi mulhatatlanul szükségessé az éjjeli munkát, azt este 8 órától reggel 6 óráig terjedő időszakra eltilthassa. A felhatalmazás alapján a kereskedelmi miniszter a húsiparban, a tejfeldolgozó iparban és a selyemgubó-raktárakban az éjjeli foglalkozást eltiltotta. Ezek a rendelkezések, bár bizonyos korlátozást jelentettek, a munkaidő általános tartamát nem csökkentették, holott a munkaidő

csökkentésére, illetve a napi 8 órai munkaidő bevezetésére a küzdelem a munkások és munkavállalók között úgy külföldön, mint nálunk már jóval a háború előtt megindult, de kollektiv szerződések segítségével csak a nagyobb gyári üzemek és bányavállalatok egy részénél sikerült fokozatosan a nyolcórás munkanapot kiharcolni. A világháború befejezése után a munkaidő törvényes szabályozására hatással volt a Nemzetek Szövetsége mellett 1919-ben felállított Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, illetve az Egyetemes Munkaügyi Értekezlet működése. A Hivatal — tekintve, hogy a Népszövetség alapokmánya is a munkaidő megrövidítése kérdését tűzte ki a Munkaügyi Hivatal feladatául — először a 48 órás, majd a 40 órás munkahét bevezetésére dolgozott ki nemzetközi egyezménytervezetet, illetve ajánlást. Munkássága eredményeképen az államok egymásután foglalták törvénybe a 8 órás munkanap bevezetését, sőt többen (jelentős korlátozásokkal) a 40 órás munkahét bevezetésére is áttértek. (Németország, Olaszország, Franciaország.)

A munkaidő általános szabályozására nálunk csak 1935-ben került sor és ezzel az európai nemzetek között ezen fontos kérdés rendezésében az utolsók közé kerültünk. A 6660/1935. M. E. rendelettel a kereskedelemügyi miniszter felhatalmazást kapott, hogy addig, amíg az ipari és kereskedelmi vállalatoknál alkalmazott személyzet munkaidejét törvény nem szabályozza, azt az egyes iparágakban rendeleti úton a munkaközi szünetek nélkül heti 48 órára csökkentse. Hogy a munkaidő csökkentése indokolatlanul a munkabérek leszállítását ne vonja maga után a kereskedelmi miniszter ugyanezen rendeletben felhatalmazást kapott a legkisebb munkabérek rendeleti úton való egyidejű szabályozására is. Ennek végrehajtására az egyes iparágakban paritásos munkabérmegállapító bizottságokat állítottak fel. (52.000/1935. K. M.)

A miniszter a 48 órás munkahetet fokozatosan vezette be az egyes iparágakban 1935-ben az asztalosiparban, 1936-ban a kárpitos-, sokszorosító- és cipésziparban, 1937-ben a textil- és molnáriparban és 1938. februárjáig a ruházati és a mészáros- és hentesiparban. Ezen rendelkezések folytán az ipari munkásság 30—40 %-ánál nyert a 48 órás munkaidő törvényes szabályozást. A vas- és fémiparban, a gépiparban, a vegyészeti és elektromosiparban pedig a munkások munkaideje már előzőleg is napi 8 óra volt.

A Magyar Statisztikai Évkönyv 1936. évf. 129. oldalán közölt adatok szerint az ország iparfelügyelet alatt álló ipartelepein a munkaidő a következő képet mutatta:

Év	Munkások létszáma	Ipartelepek száma	Az ipartelepek közül			A munkások száma, akik napi 8 órán felül is dolgoztak	Az ipartelepek száma, ahol a munkások napi munkaideje 8 órán felül volt
			vasárnap is dolgoztak	ünnepnapon is dolgoztak	éjjel is dolgoztak		
1936	246.269	3.700	887	1.509	1.074	121.427	1.824

1936-ban tehát a 3700 üzemben lévő ipartelep 49·3%-ában napi 8 órán felül dolgoztatták a munkásokat; 24%-uk vasárnap és 40%-uk ünnepnapokon is, 29%-uk éjjel is dolgozott. Az átlag foglalkoztatott 246.269 munkás 49%-a napi 8 órán felül dolgozott és ezek közül is a legtöbb (átlag 41.336) napi 10 órán át volt foglalkoztatva, de átlag 5737 dolgozott napi 12 órát is.

A munkaidő és munkabér kérdése általános szabályainak elveit az 1937 : XXI. t.-c. kodifikálta. A törvény hatálya kiterjed minden szolgálati viszonyra, akár természetes akár jogi személy a munkaadó, ha üzlete, üzeme, egyéb vállalata, *vagy kereső foglalkozása körében másnak, akár testi, akár szellemi munkáját* ellenérték fejében igénybe veszi. A törvény rendelkezései *nem vonatkoznak* általában az *őstermelésre* (erdő- és mezőgazdaságra stb.), a közszolgálatra, a *közforgalmi közlekedési vállalatokra* és azokra, akik egyes üzlet, illetve üzemvállalatoknál vezető állásokat töltenek be. A felsoroltak kivételével minden más foglalkozásban *alkalmazott* személyzet rendes munkaideje, — a munkaközi szünetek beszámítása nélkül, *heti 48 óránál*, (24 óra alatt 8 óránál), a tisztviselőké pedig *heti 44 óránál* hosszabb nem lehet. A megengedett munkaidőn túl kivételesen teljesített munkát a munkabérnél legalább 25%-al magasabban kell díjazni.

Elrendeli a törvény, hogy az alkalmazottaknak, munkásoknak és tisztviselőknek egyaránt egyévi folytonos szolgálat után évenként legalább *hat munkanapot* magában foglaló *fizetéses szabadságot* kell adni. A szolgálati idő emelkedésével a fizetéses szabadság tartama arányosan emelkedik. A törvény lehetőséget ad az egyes foglalkozási ágakban fizetendő legkisebb munkabérek hivatalos megállapítására, ha azok egyes foglalkozásokban és üzemekben indokolatlanul alacsonyak. A törvény végrehajtásáról az egyes foglalkozási körökben a közgazdasági viszonyok mérlegelése mellett az illetékes miniszterek rendeletileg gondoskodnak. A törvény alapján kiadott 3000/1938. Ip. M. sz. végrehajtási utasítás, mely a magántisztviselők munkaidejét is szabályozta 1938. február 1-én (illetve a munkaidőre vonatkozó rész március 1-én) lépett hatályba. A magántisztviselők munkaviszonyai eddig eléggé rendezetlenek voltak. A szolgálati viszony, a nyugdíjazás, a végkielégítés kérdése, a munkaidő, a közszolgálati alkalmazottak munkaviszonyaival szemben, csak részben és szűk keretek között, elavult módon volt szabályozva. A rendelet hatálya, az ipari, illetve bányatörvény hatálya alá eső minden ipari és kereskedelmi, bánya- és kohóüzemre vagy vállalatra kiterjed. Kimondja, hogy a tisztviselők heti munkaideje 44 óránál hosszabb nem lehet. Bevezeti a hétvégi munkaszünetet. Szombaton a tisztviselők munkájukat déli 1 órakor, a Pénzintézeti Központ kötelékébe tartozó tisztviselők pedig legkésőbb ½2-kor befejezik. Rendelkezik a túlmunkáról is és csak a legszükségesebb keretek között, a gazdasági szempontból elengedhetetlenül szükséges esetekben, ad helyet a munkaidő meghosszabbí-

tásának. A túlóráztatást külön, a rendes óradíj 25%-ánál magasabban kell díjazni és minden alkalommal be kell jelenteni az elsőfokú iparhatóságnak. A munkaidőrendet a tisztviselőkre vonatkozóan meg kell állapítani és ki kell függeszteni. A rendelet a tisztviselők egyes kategóriáira *megszorításokat* is tartalmaz. Először is az úgynevezett üzemi tisztviselők valóságos munkaideje azonos az illető vállalatban alkalmazott munkások munkaidejével, vagyis általában heti 48 óra. Nem terjed ki a rendelet hatálya: a közlekedési vállalatok tisztviselőire, a vezető állást betöltő alkalmazottakra, azokra az alkalmazottakra, akiknek évi illetménye a 6000 pengőt meghaladja (havi 500 pengő), a Magyar Nemzeti Bank alkalmazottaira, a Községi Hitelszövetkezetek (kisebb hitelszövetkezetek) alkalmazottaira, továbbá a *nyilt árusítási üzletekben* (boltokban) és az azokkal kapcsolatos irodákban és raktárakban alkalmazott tisztviselőkre, utazókra (ügynökökre) és a tőzsdei forgalom tisztviselőire.

A fizetéses szabadságra vonatkozó rendelkezés a vezető állásban lévő és havi 500 pengő fizetésű alkalmazottakra, a Nemzeti Bank, a kisebb hitelszövetkezetek, — a közlekedési vállalatok, a kisiparosok és kiskereskedők alkalmazottaira nem vonatkozik, viszont minden más alkalmazottra kiterjed. Az évenkinti fizetéses szabadságra vonatkozó rendelkezések hatálya alól egyelőre — a kisipar védelme érdekében — ki kellett venni azokat a kisiparosokat és kiskereskedőket, akik üzletükben, vagy vállalatukban — a tanoncokat és a 16 éven aluli munkásokat nem számítva — állandóan, legfeljebb két alkalmazottat foglalkoztatnak. De ezeknek is be kell tartaniok azt a rendelkezést, hogy a tanoncoknak és a 16 éven aluliaknak évenkint 14 napi fizetéses szabadságot kell adni. Az évenkénti fizetéses szabadság szempontjából a rendelet a munkavállalókat három csoportba osztja, mégpedig:

a) a munkások és az iparossegédek,

b) oly munkások, vagy iparossegédek, akik legalább 20 munkásnak a munkáját irányítják, a művezetők és a kereskedősegédek,

c) a tisztviselők csoportjára. A szabadságnak legrövidebb időtartama az ugyanannál a munkaadónál eltöltött szolgálati időnek megfelelően az első csoportban 6—12 munkanap, a másodikban 6—18 munkanap, a harmadikban 6—24 munkanap.

A minimális szabadságidőbe nem lehet beszámítani sem a törvényes munkaszüneti napot, sem azt a napot, amelyen az alkalmazott betegség miatt nem teljesített szolgálatot. A szabadságot lehetőleg az évnek április hó 1-től október hó végéig terjedő szakában és pedig rendszerint osztatlanul kell megadni. Még a munkavállaló beleegyezésével sem lehet a szabadságot két munkanapnál kisebb részletekre felosztani. A munkaadó köteles az alkalmazottnak rendes illetményeit a szabadság egész tartamára megfizetni és pedig lehetőleg a szabadság megkezdése előtt. A rendelet azt kívánja,

hogy a szabadság ideje csakugyan az üdülést, a pihenést és a munkaerő helyreállítását szolgálja, ezért megtiltja, hogy ezen idő alatt a szabadságoltak máshol munkát vállaljanak.

A főváros jópéldával járt elől a törvény rendelkezéseinek foganatosításánál s azoknak a fővárosi alkalmazottaknak, akik két év óta megszakítás nélkül a főváros szolgálatában vannak 6 nap, 4 év után 8 nap, 6 év után 10 nap, nyolc év után 12 nap és 10 évi szolgálat után 14 nap fizetéses szabadságot engedélyezett.

A törvény végrehajtási utasítása felhatalmazza a minisztert, hogy a munkabérre és munkaidőre vonatkozó rendeletek megtartásának ellenőrzésére minden törvényhatóságban paritásos alapon (munkaadókból és munkavállalókból) szervezett ellenőrző bizottságokat állítson fel és megfelelő hatáskörű miniszteri biztost nevezzen ki. Ez a rendelkezés jelentős, mert a rendeletben szabályozott viszonyok természete folytán a törvény és rendeletek céljának elérése a végrehajtás megfelelő ellenőrzésén múlik.

Egészségügyi ártalmak származhatnak azonban a túlhosszú munkaidőn kívül helytelen munkarendszerek alkalmazásából is. Az üzemek racionalizálására, a termelés észszerűsítésére irányuló törekvések csak a termelés fokozását, a gépek, az üzemszervezés tökéletesítését tartják szem előtt. Gyakran nincsenek azonban tekintettel az emberek teljesítőképességére, a termelő munkához való alkalmazkodásukra. A különböző munkarendszerek, Taylor, Bedeaux stb. túlzott alkalmazása a munkásság munkaerejének idő előtti elhasználódásához vezet. Alig húszéves multra tekint vissza egy újabb tudományág: a munkaélettan tudománya, amely a dolgozó embert teszi vizsgálódásainak központjává és azt kutatja, hogy az emberi erő lehető kímélésével miképen érhető el a legjobb munkateljesítmény. Tanulmány tárgyává teszi a gyártási eljárásokat, arra törekszik, hogy a munkamenet alkalmazkodjék az emberi szervezet adottságaihoz, elemzi a munkamozdulatokat, figyelembe veszi a munkás helyzetét, környezetét munkája közben, tekintettel van arra, hogy a munkás lehetőleg kényelmes testtartással tudjon dolgozni és ehhezképest alakítja a szerszámokat, gépeket is. Vizsgálja a munkás összes életkörülményeit sőt a munka lélektani hatására is figyelemmel van, az emberi szervezet erőivel való racionális gazdálkodásra tanít s így a preventív ipari egészségvédelem egyik fontos része. Nálunk e téren, egyéni kezdeményezéseken kívül, szervezett kutató munka, sajnos, még nem indult meg, a külföldi tapasztalatok gyakorlati alkalmazása még kevésbbé.

Különleges foglalkozási ártalmak és ipari balesetek.

Az előbbi fejezetben általában a dolgozó ember egészségét veszélyeztető, azokról a körülményekről volt szó, melyek tekintet nélkül a foglalkozás milyenségére magához a munkához kapcsolódnak. Vannak azonban külön-

leges ártalmak, melyek az egy-egy meghatározott foglalkozási ágban dolgozók egészségét és testi épségét veszélyeztetik.

Úgyszólván minden foglalkozásnak meg vannak az egészségügyi hátrányai. Ezek a munkahely megfelelő berendezésével, tisztaságával, védőszerkezetekkel és megfelelő óvintézkedésekkel korlátozhatók, sőt megszüntethetők. De a foglalkozás rendszerint rányomja bélyegét az azzal foglalkozókra. A kovács kezén észlelhetők a bőrkeményedések, a bádogos kezén hegek, a fényképész ujjain az elszineződések, a sok álldogálással egybekötött foglalkozásoknál pékláb, ludtalp, bokasüllyedés stb. Az egyes iparágakban a speciális egészségügyi ártalmak különbözők. Vannak egészségügyileg ártalmasabb és kevésbbé ártalmas ipari foglalkozások. Ezekre nézve a statisztikai adatok adhatnak felvilágosítást s az egyes iparágakban előforduló megbetegedések és balesetek számából következtethetünk azok ártalmasabb, vagy kevésbbé ártalmas voltára. Ezek a statisztikai adatok azonban csak nagy általánosságban helytállók. Az egyes iparágakban dolgozók ugyanis más-más testalkatúak, más-más korúak, neműek stb. s ezek a körülmények mind befolyásolják az illető iparág kedvező vagy kedvezőtlen megbetegedési, vagy baleseti számarányát. A különböző foglalkozásokban az egészségre a következő speciális ártalmak vannak káros hatással:

A túlmagas, vagy túl alacsony hőmérséklet és a nedves helyen való munka; nagy hőmérséklet különbségek meghülést, rheumás megbetegedéseket stb. okozhatnak (bányászok, fűtők, pékek, kohómunkások stb..).

A fény elégtelensége, vagy túlerős fény szembetegségeket okoz. (Fűtők, ércöntők, hegesztők stb.)

A légnyomás hirtelen változása búvároknál, caissonokban dolgozó, hídépítő stb. munkásoknál szédülést, tüdővérzést és bénulást okozhat.

Valamely szervnek, vagy izomcsoportnak hosszantartó igénybevétele egyes szervek elváltozásával járhat, pl. a távírászok, hivatalnokok írógörcse, görnyedt testtartás stb.

Az ipari zaj, rázkódtatás a munkásoknál idegrendszerbeli zavarokat, nehéz hallást stb. válthat ki.

Sugárzó energiák, röntgen, különböző vegyszerek, erős hőhatások a bőr rákos megbetegedéseit okozhatják.

Igen veszedelmes és gyakori betegségokozó az ipari por, különösen ha mérges hatású anyagokat tartalmaz. A kőfaragók, cementmunkások, köszörüsök, szövő- és dohánygyári munkások, vas- és fémcsiszolók, valamint a malom- és fémmunkások vannak kitéve leginkább a por ártalmainak.

Egyes foglalkozási ágakban dolgozók nagyobb fertőzési lehetőségeknek is ki vannak téve pl. kórházi személyzet. Vannak iparágak, ahol állati bőrt, szőrmét dolgoznak fel s az állatok esetleg fertőző betegségben hullottak el. (Lépfene.)

Komoly ártalmak forrásai az ipari mérgek és gázok; az iparban előállított, feldolgozott, vagy valamely iparcikk előállításához felhasznált mérgező, ásványi, vagy növényi eredetű anyagok. Ilyenek az ólom, higany, szénmonoxid, ammonia, benzol, szénkéneg stb. A legveszedelmesebbek az ólommal foglalkozó iparágak, a betűöntő, sokszorosító ipar, az agyag-, porcellán-, mázoló- stb. iparok. Mérgező anyagok még a maró savak, melyek kezeléséből balesetek is származhatnak.

Foglalkozási balesetek. (Sérüléses balesetek.)

Egyes foglalkozások nemcsak az egészséget, hanem a testi épséget is veszélyeztethetik. A balesetek és az ellenük való védekezés fontossága különösen a munkagépeknek a termelésbe való fokozott bekapcsolása óta emelkedett. A munkagépek körül a kések, a vágószerkezetek, fűrész-, fúró-, zuzókészülékek okozhatnak súlyos sérüléseket. Az ilyen ipari szerszámokkal, gépekkel dolgozó ipari üzemekben tehát különösen magas a baleseti veszély. Az ipar mellett a bányászati, hajózási és erdei munkák körében is nagy a balesetveszély, mert ezen foglalkozásoknál a munkásokat a nehezen fékezhető természeti erők (gázömlés, földcsuszamlás stb.) is veszélyeztetik. Veszélyes iparágak azok is, ahol a munkások tűz, vagy robbanás hatásainak vannak kitéve. Végül sérüléseket okozhatnak a munkagépeken kívül mindazok a balesetek, melyek a dolgozó embert lépten nyomon érhetik, pl. kiálló szögek, szálkák, éles szegélyű lemezek, leeső tárgyak, szétfreccsenő maró folyadékok, megbotlás, elesés, lezuhanás stb.

A foglalkozási balesetekről az iparfelügyelőség és a Központi Statisztikai Hivatal közöl évente adatokat. A Magyar Statisztikai Évkönyv 1936. évi adatai alapján a bejelentett ipari üzemi balesetek százalékos megoszlása a baleseteket előidéző okok szerint (országos adat) a következő volt:

A baleset okozója	Az összes balesetek százaléka
Vasuti üzemi balesetek	19·0 %
Üzemi berendezések	17·6 %
Munkagépek	13·8 %
Rakodás, szállítás	12·6 %
Tárgyak leesése, leomlása	11·5 %
Munkások esése, zuhanása	9·1 %
Kéziszerszámok	7·9 %
Izzó, maró, robbanó anyagok	5·0 %
Közlőművek, emelők, erőgépek	2·5 %
Egyéb	1·0 %
Összesen	100·0 %

A balesetek száma az ország ipari és bányászati üzemeiben:

1934-ben	29.476	volt	ebből	rögtöni halált	135,	teljes	munkaképtelenséget	21	okozott.
1935-ben	32.377	«	«	«	170	«	«	23	«
1936-ban	35.213	«	«	«	151	«	«	61	«

A budapesti iparfelügyelőség jelentése szerint 1936 évben a fővárosi ipari üzemekben és az építkezéseknél 9861 baleset történt; ebből 24 halálos volt. (Az építkezéseknél 1023 baleset történt.) Az egyes fontosabb iparcsoportokban foglalkoztatott összes alkalmazottak létszámát figyelembe véve

A gépgyártási iparban a balesetek	7·8 %-a
A fa- és csontiparban	4·7 %-a
A vas- és fémiparban	4·5 %-a
A kő-, föld- és üvegiparban	4·2 %-a
A bőriparban	4·1 %-a
A vegyészeti iparban	3·9 %-a
A papíriparban	2·9 %-a
Az élelmezési iparban	2·8 %-a
Az építőiparban	7·7 %-a
A sokszorosító iparban	1·6 %-a
A fonó- és szövőiparban	1·3 %-a

fordult elő.

Átlagban 1936. évben az alkalmazottak 4·83%-a szenved kisebb nagyobb sérüléseket. Az alkalmazottak közül a legtöbben a gépiparban sérültek meg, a legkevesebben a ruházati iparban, ami nyilván összefügg a munkagépeknek úgy alkalmazásával, mint rendeltetésével. A foglalkozási ártalmak és a balesetek elleni védekezés, a balesetek nagy száma és jelentősége következtében a hatóságok és a társadalom (a munkaadók és munkavállalók) együttes tevékenységét teszik szükségessé. A cél itt kettős: egyrészt az esetleg bekövetkező munkaképtelenség esetén, ha az lehetséges, az egészség helyreállítása és a keresetétől eleső munkás támogatása, másrészt a dolgozók munkaerejének, egészségének lehető megóvása.

Ezeket a célokat szolgálják a kötelező balesetbiztosítás és a foglalkozásból eredő veszélyeknek kitett munkások *megelőző védelme.*

Balesetbiztosítás és baleseti kártalanítás.

A munkaszabadság elvének elavult formulázása szerint a munkásnak viselnie kellett az elvállalt munkával járó kockázatot. Az ipari baleset, az ipari megbetegedés, a munkás sorsával járó veszély volt, melyért sem a munkaadó, sem a társadalom nem vállalt felelősséget. A munkaközben balesetet szenvedett munkavállaló, ha a munkaadót durva gondatlanság terhelte, legfeljebb peres úton kereshette igazát, a per kimenetele azonban sokszor kétséges volt.

Ezt a korábbi felfogást a legújabb kor szociális megértése megváltoztatta. Ma már általánosan elfogadott elv, hogy a balesetet szenvedett munkást kártalanítani, illetve munkaképességének, egészségének visszanyeréséig támogatni kell. A modern jogállamban a munkaadó az általa alkalmazott munkavállalókat ért balesetekért felelősséggel tartozik, kivéve, ha kétségtelenül megállapítható, hogy a balesetet a munkás szándékossága vagy gondatlansága idézte elő. Ezen elvnek megfelelően a munkaadók alkalmazottaikat baleset esetére biztosítani kötelesek. A kötelező baleseti biztosítás intézménye a munkaadókat kényszertársulás útján tömöríti s ezzel az egyes balesetekből eredő kártalanítási terheket a munkaadók összességére hárítja át. (A baleseti biztosítás terheit tehát csak a munkaadók összessége viseli, míg a betegségi és öregségi biztosítás terheit a munkaadók és a munkavállalók egyenlő arányban.)

A kötelező betegségi biztosításról szóló 1891 : XIV. t.-c. még nem érintette s csak az 1907 : XIX. t.-c. vezette be az iparforgalmi népesség körébe a baleseti kényszerbiztosítást. A mezőgazdasági cselédek és főleg a gazdasági gépek mellett dolgozó munkások kötelező baleseti biztosítását az 1912 : VIII. t.-c. és az 1913 : XX. t.-c. rendelte el, meghagyván, hogy a munkaadóknak alkalmazottaikat az Országos Gazdasági Munkáspénztárnál, illetve az 1936 : XXXVI. t.-c. értelmében az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetnél biztosítani kell.

A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927 : XXI. t.-c. 55—91. §-ai és 143—162. §-ai rendelkeznek az iparforgalmi munkavállalók kötelező baleseti biztosításáról. A baleseti biztosítást az Országos Társadalombiztosító Intézet végzi (az általános és bányaüzletágban), tehát ugyanaz az intézet, amely a betegségi (és öregségi stb.) biztosítást is intézi. A baleseti biztosítás a betegségi biztosítási ággal szervesen összefügg. Ez a körülmény az ügyvezetést egyszerűbbé teszi, amennyiben a balesetbiztosítás a betegségi biztosítás gyógyeszközeit és gyógyító intézményeit közvetlenül, zökkenő nélkül igénybe veheti.

A törvény széles körre terjeszti ki a balesetbiztosítási kötelezettséget (55. §.). A baleseti biztosításra kötelezettek nemre, korra, állampolgárságra és a javadalmazás nagyságára, valamint betegségi biztosítási kötelezettségükre való tekintet nélkül azok, akik baleseti biztosítási kötelezettség alá eső vállalatnál, üzemben, — hivatalban vagy foglalkozásban — mint munkavállalók munkabér fejében szolgálatot teljesítenek. (Ezek ugyanazok a vállalatok stb., melyek betegségi biztosítás alá esnek.) A baleseti biztosításnál nincsen bérhatár, vagyis itt biztosításra kötelezettek azok is, akiknek javadalmazása az évi 3600 pengőt meghaladja.

Nem kell azokat az alkalmazottakat biztosítani az intézetnél, akik részére (illetve családtagjaiknak) a törvény, vagy a szolgálati, — illetőleg nyugdíjszabályzat — üzemi baleset vagy foglalkozási betegség esetén legalább

azt az ellátást és azokat a szolgáltatásokat biztosítja, amelyek a biztosítási törvény szerint járnának. (Közszolgálati, közforgalmi, vasúti, hajózási alkalmazottak stb.)

Nincsenek baleset ellen biztosítva általában a nyugdíjasok. Az alkalmilag háziiparral foglalkozók a biztosítás alól mentesíthetők. (210.030/1937. B. M.)

A törvény üzemi balesetnek minősíti azt a balesetet, amely a biztosításra kötelezettet akár az üzemben, akár az üzemen kívül, de az üzem érdekében végzett munka közben, vagy az ily munkával, a munkavállalói viszonnyal összefüggésben van és a biztosítottat, vagy az önként biztosítottat kereső foglalkozásában éri. Üzemi baleset az is, amelyet a biztosításra kötelezett a munkaadó, vagy megbízottja rendeletéből, bár nem az üzem érdekében végzett munka közben szenved.

Baleseti kártalanítás jár annak a biztosítottnak is, aki az előbb említett munka következtében olyan betegségbe esik, (foglalkozási betegség), amely az illető foglalkozás különös veszélyeként a biztosított keresőképtelenségét, illetőleg keresőképessége csökkenését vagy halálát vonja maga után. (1927 : XXI. t.-c. 69., 70. §.) Tehát a munkás nemcsak a hirtelenül és váratlanul bekövetkezett egészségkárosodások, hanem a hosszantartó, ismételt káros befolyások eredményeinek tekinthető ipari mérgezések és más foglalkozási betegségek esetén is kártalanítandó. A foglalkozási megbetegedéseknek a balesetbiztosítási kártalanítása igen fontos rendelkezés a biztosítottakra nézve, mert a balesetbiztosítás szolgáltatásai *magasabbak* mint a betegségbiztosítási ágazaté, (pl. keresőképtelenségi járadék a betegségbiztosítási szolgáltatásokon kívül stb.) s ennek terheit a munkaadók viselik.

Azt, hogy az egyes munkásoknál jelentkező megbetegedés foglalkozásból eredő betegség-e, sokszor alig lehet megállapítani. A baleset ismérvei könnyen felismerhetők, a foglalkozásból eredő betegség megállapítása azonban sok esetben ma is kísérlet és kutatás tárgya és így számos esetben adhat vitára okot. A Nemzetközi Munkaügyi Értekezlet által a foglalkozási betegségek kártalanítása tárgyában kiadott nemzetközi egyezményt Magyarország az 1935 : XXII. t.-c.-kel cikkelyezte be. A törvény végrehajtása tárgyában kiadott 7.600/1936. M. E. sz. rendelet megállapította azon foglalkozási betegségek jegyzékét, amelyek baleseti kártalanítás alá tartoznak. Ilyenek a következő anyagok által okozott betegségek és mérgezések :

1. Ólom és vegyületei által okozott betegségek (a sokszorosító-, fazekas-, festőiparban, akkumulátor gyártásnál, ólomércek kezelésénél stb.).

2. Higany és vegyületei által okozott mérgezések (higanyércek kezelése, higanytartalmú anyagok gyártása stb.).

3. Lépfene fertőzés (érintkezés lépfenés állatokkal, állati hulladékok kezelése, bőrgyártás stb.).

4. Tüdőgümőkórral járó, vagy enélküli szilikozis (kovasavas por, kovasavas korongok, porcellánpor stb.).

5. Foszfor és vegyületei okozta megbetegedés (minden foszforral dolgozó eljárásnál).

6. Arzén és vegyületei okozta mérgezés (minden arzénnel dolgozó eljárásnál).

7. Benzol és származékai okozta mérgezések (minden benzollal dolgozó eljárásnál).

8. Zsírsorozat szénhidrogénjeinek halogén vegyületei okozta mérgezések (minden zsírsorozat szénhidráttal dolgozó eljárásnál).

9. Rádium, rádióaktiv anyagok és röntgensugarak általi károsodások (minden rádiummal dolgozó eljárásnál).

10. A bőr egyszerű rákos megbetegedései (kátrány, szurok, bitumen, ásványolajak, paraffin stb. kezelésénél).

Ezeket a megbetegedéseket az 1927 : XXI. t.-c. 162. §-a értelmében minden orvos, amint tudomására jut, köteles az OTI-nak bejelenteni. A bejelentett foglalkozási megbetegedések száma 1936-ban 93 volt, s a bejelentések közül 76 ólommérgezésre, 7 lépfenére, 10 egyéb kártalanításra jogosító foglalkozási betegségre esett. Az ólommérgezés miatt történt bejelentések közül 30 a nyomdaiparra, 16 az akkumulátor gyártásra, 5 a fémfeldolgozó üzemekre esett, a többi bejelentés más foglalkozási ágak között oszlott meg. A lépfenés fertőzések a bőr és kefegyári munkások között fordultak elő. (OTI 1936. évi jelentése 170. oldal.)

A balesetbiztosítás évi költségeit a vállalatok, üzemek nem fix díjtétel alapján viselik, hanem az összes költségeket évenkint utólag osztják fel közöttük. A felosztás alapja az egy-egy üzem által kifizetett évi munkabér összege és az üzem veszélyességi foka. Egy-egy üzemcsoport veszélyességének fokát az odatartozó üzemek által okozott baleseti kár összegének az üzemek által kifizetett munkabérek hányadrészében való kifejezése adja meg. 1000 pengő munkabérre eső baleseti kár összege adja a kártalanítási viszonyszámot. Minél nagyobb egy-egy üzemnél a kártalanítási viszonyszám, annál veszélyesebb az üzem. Az intézet 5 évenkint a kiszámított viszonyszámok alapján az üzemekről veszélyességi táblázatot állít fel, mely szerint évente kirója a balesetbiztosítási költségeket. Azok a munkaadók, akik üzemükben gépi erővel nem rendelkeznek és ötnél kevesebb munkavállalót alkalmaznak, továbbá a háztartási alkalmazottak munkaadói a balesetbiztosítási díjat nem a fenti számítás alapján, hanem külön megállapított díjtételek szerint minden munkavállaló után hetenkint fizetik.

A járulékfizető üzemek száma 1936-ban 18.110 volt, 544.818 átlagos munkáslétszámmal (ebből 206 a bánya-, kohóüzem 48.444 munkással). Az üzemek 77 veszélyességi osztályba voltak sorozva. Az egyes üzemeknél kifizetésre került minden 1000 pengő beszámítható munkabérre, illetve javadalmazásra, az általános üzletágban 1·04 pengőtől — 146·20 pengő, —

bányaüzletágban 1·50 pengőtől 209·50 pengő járulék esett egy évre. A tételek alapján kirótt évi járulék összege 1936-ban az általános üzletágba tartozó üzemeknél 10.387.219 pengő, a bányaüzletágban 1,425.944 pengő, összesen 11,813.163 pengő volt.

Miután a balesetbiztosítás célja a balesetet szenvedett kártalanítása munkaképességének a baleset folytán bekövetkezett elvesztéséért, a nyujtott szolgáltatásoknak arányban kell állani a munkaképesség csökkenésének fokával. A biztosított, üzemi baleset esetén ugyanolyan mértékben veheti igénybe a gyógytényezőket, mint a betegségi biztosítás esetén. A gyógyítás és táppénz költségeit, esetleges kórházi költségeket a költségesebb gyógyászati segédeszközök kivételével, ha a sérült betegség esetére is biztosítva volt, az első négy héten át a betegségi biztosítási ág viseli, azontúl a baleseti ág. A sérültnek a gyógyításon túl a gyógykezelés befejezéséig igénye van táppénzre, 20 héten át a betegségi biztosítás szerint járó mértékben (átlagos napibérének 60%-a) a táppénzzel segélyezés, vagy az ezt helyettesítő segélyezés huszadik hetének lejártától a keresőképtelenséggel járó gyógykezelés befejezéséig pedig gyógykezelési járadékra (a beszámítható javadalmazás 66·75 %-ának megfelelő napi összeg).

A balesetet szenvedett a gyógykezelés befejezésétől a keresőképtelenség, illetőleg a keresőképesség csökkenésének tartamára *járadékot* kap, ha a keresőképesség csökkenése a 10 %-ot meghaladja. A járadék kiszámítása alapjául az a javadalmazás szolgál, amelyet a biztosított, baleseti biztosításra kötelezett üzemben egy éven át keresett. A járadék összege a keresőképtelenség mértékével arányos. Ha a biztosított a baleset (foglalkozási betegség) folytán magával teljesen tehetetlen, a beszámítható kereset 100%-át, ha a baleset teljes munkaképtelenséget okozott 66·75 %-ot tesz ki.

A keresőképesség részleges csökkenése esetén a járadék a 66·75 %-os járadékalap arányos részében kerül megállapításra.

Ha a biztosított az üzemi baleset következtében meghal, a családtagok, tekintet nélkül a halál idejére, igényelhetik a temetkezési segélyt a betegségi biztosításban irányadó alapszabályszerű összegben és *évi járadékot* a halál napjától kezdve. A családtagok részére kifizetett évi járadék azonban nem haladja meg az elhalt beszámítható javadalmazásnak 66·75 %-át. Az elhalt özvegyének évi járadéka a beszámítható javadalmazás 20%-a. Ugyanennyit kapnak a szülők és nagyszülők, ha őket az elhalt biztosított eltartotta. A gyermekek járadéka a javadalmazás 15%-a. Teljesen árvák járadéka a javadalmazás 30%-a. Az özvegy a járadékot férjhezmeneteléig, — amikor is végkielégítést kap — vagy haláláig, a gyermekek 16 éves korukig, vagy ha tanulmányokat folytatnak 24 éves korúkig kaphatják. A baleseti biztosítási ágára a balesetekből (és foglalkozási megbetegedésekből) eső költségek 1936-ban a következőképen oszlottak meg:

	Pengő
Készpénzszolgáltatások (táppénz, gyógykezelési járadék) ...	7,503.234
Gyógykezelési költségek	652.966
A kártalanítást igénylők felülvizsgálása	53.133
Összesen	**8,209.333**

Az 1936 december 31-én folyósított baleseti járadékok megoszlása egy évre átszámítva a következő volt:

	Száma	Évi járadéka pengő
Sérültek	11.505	4,946.316
Özvegyek	2.499	798.731
Gyermekek	2.068	482.309
Szülők	283	75.963
Összesen	**16.355**	**6,303.319**

A munkaadó minden megtörtént balesetet köteles 24 órán belül egy »balesetet bejelentő lapon« az üzem helye szerint illetékes elsőfokú rendőrhatóságnál, valamint az illetékes ker. iparfelügyelőségnél és az OTI-nál bejelenteni. Minden balesethez azonnal orvost kell hívni, illetve ha a sérült állapota lehetővé teszi, munkaadói igazolvánnyal ellátva az illetékes OTI orvoshoz kell küldeni. Nem igényelhet baleseti kártalanítást az a biztosított, aki sérülését, vagy foglalkozási betegségét szándékosan maga okozta (1927. évi XXI. t.-c. 86. §.). Azonban ha a baleset halálos kimenetelű volt, a biztosított családtagjai a törvényszerű kártalanítást megkapják. Viszont ha a munkaadó idézte elő a balesetet, vagy a foglalkozási betegséget, illetve az elrendelt baleseti óvóintézkedések elmulasztása folytán állott az be, a munkaadó külön köteles a biztosítottat és családját kártalanítani és kihágásért is megbüntetik.

A balesetek kivizsgálása, elbírálása és a járadékigény megállapítása nagy körültekintést kíván. Az intézet a baleset körülményeire vonatkozólag legtöbbször az iparfelügyelőség bevonásával vizsgálatot, nyomozást indít s az így megállapított körülmények alapján ismeri el a kártalanítási jogigény fennforgását. A munkaadó baleseti kártérítési kötelezettségének megállapítása a közgyűlés hatáskörébe tartozik. A kártalanítási jogigény elutasítása esetén a kir. járásbíróságnál, mint társadalombiztosítási bíróságnál az intézet határozata ellen jogorvoslattal lehet élni. Másodfokon a kir. ítélőtábla határoz. Az intézet kebelében működnek a munkaadókból és munkavállalókból álló (paritásos) kártalanítási bizottságok s határoznak a járadékok, a végkielégítések és a költségesebb gyógyászati segedeszközök engedélyezése tárgyában.

A foglalkozási ártalmak megelőzése.

A megelőző egészségvédelem egyik leghálásabb munkaterülete az, ahol a foglalkozási ártalmak megelőzésére törekszik. A foglalkozásból eredő ártalmak elhárítására való törekvés és a foglalkozásbeli egészségügyi ártalmak-

nak leginkább kitett ipari és gyári alkalmazottak kellő védelme nélkül maga a társadalombiztosítás sem valósítható meg. A dolgozó ember preventív egészségvédelme tehát nemcsak a munkásnak vagy a munkaadónak, hanem az ország egész társadalmának és közgazdaságának érdeke. A közegészségi és az ipartörvény is kimondotta már, hogy minden gyáros köteles üzemét úgy felépíteni, felszerelni, mindazt létesíteni, ami a munkások életének és egészségének lehető biztosítására szolgál. A közegészségügyi és az iparhatóságokra hárul a gyártelepek megszemlélésének feladata a közegészségre káros és veszélyes befolyások elhárítása érdekében. Az ipartörvény hatósági engedélyhez köti az egészségre ártalmas ipartelepek létesítését, sőt ha ilyenek fennállanak, megfelelő kártalanítás ellenében kisajátítás útján meg is szüntethetők.

Ezek a rendelkezések ma már magától értetődők, de a törvény alkotása idején szociális szempontból is komoly reformot jelentettek. A gépipari termelés fokozódásával azonban a gyárakban és üzemekben a balesetek száma egyre növekedett. Ez a körülmény fokozottabb rendszabályok megalkotását követelte. Olyan törvényekre volt szükség, melyek egyrészt kötelezik a munkaadókat alkalmas védőberendezések létesítésére, másrészt gondoskodnak a törvények szigorú végrehajtásáról is. *A magyar munkásvédelem alaptörvénye*, az 1893 : XXVIII. t.-c. részletesen rendelkezik az ipari és gyári alkalmazottak baleset elleni védelméről. Főérdeme, hogy megteremtette a szakszerű rendszeres gyárvizsgálatokat és az azok végzésére hivatott állami szervezetet, az iparfelügyelőséget. A törvény kimondja, hogy a munkaadó köteles gyárában mindazt létesíteni és fenntartani, ami tekintettel az iparüzem területére és a telep minőségére, a munkások életének és testi épségének, egészségének lehető biztosítása érdekében szükséges. Köteles gondoskodni megfelelő védő készülékek alkalmazásáról oly helyeken, hol az alkalmazott élete, testi épsége vagy egészsége leesés, vagy valamely tárgy lehullása által veszélynek lehet kitéve. Köteles a hajtó és fogaskerekeket, közlőműveket, munkagépeket stb. védőkészülékekkel és más biztonsági berendezésekkel ellátni. A balesetek megelőzésén kívül az alkalmazottak egészségének megóvása céljából gondoskodnia kell a gyári helyiségek kellő szellőztetéséről és világításáról, a fejlődő gáznak és pornak, a hulladékoknak és egyéb szennyeknek eltávolításáról ; oly zárt munkahelyiségekben pedig, melyekben az alkalmazottak hosszabb időn át tartózkodnak, köteles arról gondoskodni, hogy a munkásokra elegendő mennyiségű légtér jusson, továbbá arról is, hogy azok az alkalmazottak, kiknek mérges anyagokkal telt helyiségekbe kell bemenniök, vagy ott tartózkodniok, gázálarccal legyenek ellátva s a védőeszközöket használják is ; ott pedig ahol nagyobbmérvű por fejlődik megfelelő légtisztító szerkezetek, exhaustorok alkalmaztassanak. Kötelezi továbbá a munkaadót, hogy az első segélyre szükséges köt- és gyógyszereket készenlétben tartsa.

Az első segélyre vonatkozóan rendelkezik még a 76.271/1899. K. M. rendelet, mely szerint az üzemben előforduló baleseteknél nyujtandó első segélynyujtás céljaira mentőszekrényt kell tartani, melyet kifogástalanul záró bádog vagy faszekrényben kell elhelyezni és szükség esetére mindenki által könnyen hozzáférhető és megközelíthető helyen kell tartani. Az elsősegély módját és eszközeit szemléltető fali táblák minden műhelyben kötelezően kifüggesztendők. (108.421/1927. N. M. M. rendelet.) Minden üzemben legalább egy munkásnak járatosnak kell lennie az első segélynyujtásban, ő kezeli a rendelet előírása szerint az üzemekben, gyárakban levő mentőszekrényeket.

A törvényben foglalt általános rendelkezéseken kívül a kereskedelemügyi miniszter felhatalmazást nyert, hogy különböző iparágakban az üzemek viszonyaihoz képest a szükséges óvóintézkedéseket rendeleti úton külön is szabályozza. E felhatalmazás alapján számos rendelet látott napvilágot, úgymint: Az 1893. évi XXVIII. t.-c. végrehajtása tárgyában kiadott 13.469/1894. sz. K. M. rendelet. Az állati szőrneműeket feldolgozó ipartelepeken alkalmazott munkások egészségének megóvása tárgyában kiadott 18.848/1905. K. M. rendelet. Az acetilén előállítására és felhasználására vonatkozó 73.357/1906. B. M. és 47.788/1906. K. M. rendeletek. A celluloidot előállító vagy feldolgozó ipartelepek, valamint celluloid raktárak létesítése és fenntartása tárgyában kelt 78.244/1923. K. M. sz. rendelet, mely különösen robbanás, illetve tűzveszély ellen védi az alkalmazottakat. A benzint vagy hasonló könnyen gyuló tisztító anyagokat használó vegytisztító ipartelepekre vonatkozó óvószabályok. (64.029/1924. K. M.) A gyufagyárakban foglalkoztatott munkások testi épségének megóvása tárgyában kiadott 90.226/1916. sz. K. M. rendelet. A kő, agyag stb. bányákban foglalkoztatott munkások testi épségének és egészségének védelme tárgyában kiadott 139.428/1930. K. M. rendelet. Az ammóniákkal, kénessavval vagy szénsavval működő, nagyobb hűtőberendezéseket üzemben tartó ipartelepekre vonatkozó 138.727/1931. K. M. rendelet. A zsákkölcsönző telepek iparfelügyeleti vizsgálatánál követendő irányelveket leszögező 9282/1911. K. M. számú rendelet. A villamos kézilámpákkal és szerszámokkal dolgozó munkásoknak villamos áram által okozott balesetek elleni védelméről intézkedő 142.151/1931. K. M. rendelet; az egynél több elektromos gépegységgel és központi kapcsoló berendezéssel felszerelt áramfejlesztő telepek elektromos berendezése körül önálló szolgálatra alkalmazottakról kiadott rendelet. (60.077/1924. K. M.) stb.

Külön törvény tiltja az 1906. évi berni nemzetközi egyezmény alapján a sárga, vagy fehér foszfornak a gyufagyártásban való használatát, bevitelét és forgalombahozatalát (1911 : V. t.-c. és az 1925 : XLIX. t.-c.).

A fenti törvényekhez és rendeletekhez számíthatók még a sütőipari munkákra vonatkozó szabályozás, (1923 : XV. t.-c.) továbbá az iparban, valamint némely más vállalatban foglalkoztatott gyermekek, fiatalkorúak

és nők védelméről (1928 : V. t.-c.) szóló törvény, a munkaidő korlátozására vonatkozó törvény és rendeletek és még számos jogszabály, melyek végrehajtásának ellenőrzése az iparfelügyelőségre van bízva. E jogszabályok sokasága az ellenőrzést kétségkívül megnehezíti és teljes végrehajtásukat is kétségessé teszi. Ezeket a szétszórt és elaprózott törvényeket revizió kapcsán egységesíteni kellene, egy törvénybe kellene összefoglalni, mert az egységes törvény végrehajtása sokkal inkább biztosítható.

A megelőzés munkája azonban nemcsak a törvényekben foglalt rendelkezések és előírások végrehajtásában merül ki. A rendelkezések inkább csak a munkaadókat kötelezik és azon technikai irányú védőintézkedések foganatosítását biztosítják, melyek a munkás személyétől függetlenek. A tapasztalat azt mutatja, hogy ezen technikai berendezések hatékonysága nagymértékben függ a munkásság egészségügyi képzettségének fokától is. A balesetek pl. részben a munkások vigyázatlanságából, nemtörődömségéből származnak és ott is előfordulnak, ahol a munkagépek a legjobb védőberendezésekkel vannak felszerelve. A megelőzés munkájában tehát fontos tényező a munkások kioktatása az önvédelemre. Szükséges a munkások iparegészségügyi kioktatása s a foglalkozási betegségek egyéni ártalmairól való felvilágosítása is. Ez az oktató munka már a tanoncoknál kezdődjék. Erre már munkám ifjúságvédelmi részében is rámutattam. Ugyanitt megemlítettem már a pszichofizikai képességvizsgálatot és a pályaválasztási tanácsadást is. A szellemileg és fizikailag rátermett munkás ugyanis sokkal ellenálóbb a foglalkozási ártalmakkal szemben. Mindezek mellett a megelőzés gondolata akkor érvényesülne teljesen, ha megvalósulna az egyes iparágakban, üzemekben, vállalatokban foglalkoztatottak *időszakos orvosi vizsgálata*, hogy az ipari ártalmak okozta bántalmak és más lassan kifejlődő betegségek kezdeti állapotukban felfedezhetők legyenek. A vizsgálat gyakoriságának az üzem veszélyességi fokához kellene igazodnia. Legcélszerűbb volna, ha a munkába lépéskor s ezzel a biztosító intézet kötelékébe való jutáskor megtörténne az első részletes orvosi vizsgálat. Így épülne fel teljesen az a megelőző célú orvosi felügyelet, mely a csecsemőkortól kezdve — a Stefánia szövetség, az iskolaorvosi intézmény stb. szervezetein keresztül — őrködne a dolgozó népesség egészségi állapota felett.

A foglalkozási ártalmak elleni küzdelem irányításáról, szűkebb értelemben az iparegészségügy vázolt feladatainak megoldásáról és a jogszabályokban foglalt rendelkezések végrehajtásának ellenőrzéséről jelenleg a m. kir. iparfelügyelőség, a ker. tisztiorvosok és az Országos Társadalombiztosító Intézet gondoskodnak. Az iparegészségügyi megelőzés fontos munkáját ezek a szervek, sajnos, jórészt külön utakon járva végzik. A gyárak és ipartelepek egészségügyi viszonyainak *ellenőrzését* az 1872 : VIII. és az 1884 : XVII. törvénycikk az iparhatóságok feladatai közé sorolták és így az ő hatáskörükbe tartozik az ebben az irányban való intézkedés joga. Az 1876 : XIV. t.-c.

6. §-a rendelkezik bizonyos mértékben a »fennálló iparüzletek« felügyeletére vonatkozólag oly irányban, hogy nem gyakorolnak-e a közegészségre ártalmas befolyást, az intézkedési jogra nézve azonban fenntartja az iparhatóságok illetőségét. A 65.057/1925. N. M. M. utasítja a tisztiorvosokat, hogy a kerületükben fekvő ipartelepeket félévenkint vizsgálják felül. Az 1893 : XXVIII. t.-c. és az ennek alapján kiadott 13.469/1894. K. M. sz. miniszteri rendelet az iparüzemek ellenőrzésére azonban külön szervezetet, *az iparfelügyeletet* létesítette. Így tehát két hatóság bír törvényes jogalappal a gyárak stb. egészségügyi felügyeletére. Az egyik az állam ellenőrző szerve, az iparfelügyelőség, a másik az önkormányzati igazgatásban az ipari és a közegészségügyi hatóság, mely két utóbbi azonos, tudniillik Budapesten a ker. elöljáró a ker. tisztiorvossal mindkét hatóság képviselője. A tisztiorvosnak azonban közvetlen intézkedési joga nincsen, hanem csak javaslatot tesz az iparhatóságnak. Az OTI is felruháztatott azonban e téren bizonyos ellenőrző jogkörrel, amennyiben a 4790/1917. sz. M. E. rendelet rendelkezést tartalmaz arra vonatkozólag, hogy (jogelődje az Országos Munkásbiztosító Pénztár) az üzemeket iparegészségügyi szempontból saját közegeivel is felülvizsgálhatja és saját közegeinek megállapítása alapján is foganatosíthat további lépéseket. A 4900/1924. sz. M. E. rendelet és az 1927 : XXI. t.-c. a balesetelhárítás terén ad jogkört a Társadalombiztosító Intézetnek.

A fenti szervek célszerű és rendszeres együttműködése sajnos jelenleg nincs megfelelő módon biztosítva. Fontos lenne ez az együttműködés annál is inkább, mert annak megvalósítására utalást találunk az 1893 : XXVIII. t.-c. 27. §-ában is, mely kimondja, hogy az iparfelügyelő esetenként a vizsgálatoknál való együttműködésre megkeresheti az egyes illetékes hatóságokat is. Miután mindhárom intézkedő szerv értékes munkát végez, remélhető, hogy csakhamar megfelelő megoldást találnak arra, hogy az iparegészségügy terén a fontos kérdésekben együttesen intézkedhessenek.

Az iparfelügyelő, mint a preventív egészségvédelem szerve.

Már az ipartörvény kimondotta, hogy rendelkezései megtartásának ellenőrzése az iparhatóság feladata, lehetővé tette ezenkívül, hogy a fővárosban és vidéken ott, ahol nagyobb számú gyár van, az ellenőrzéssel a kereskedelemügyi miniszter külön közeget is megbízhasson. E rendelkezés alapján alkalmazottak az első magyar *iparfelügyelők*. Intézményessé azonban az iparfelügyelői szolgálat csak az ipari alkalmazottak védelméről és az iparfelügyelőkről szóló 1893 : XXVIII. t.-c. tette.

Az iparfelügyelők a törvény 13. §-a értelmében *gyakorolják a gyárvizsgálatot*, közreműködnek az iparfejlesztési teendőkben és eljárnak minden iparügyben, mellyel külön törvény, vagy rendelet megbízza őket.

Az iparfelügyelői kinevezéshez az általános feltételeken kívül műegyetemi végzettség, vagy orvosi diploma szükséges. Az orvos-iparfelügyelők központi szolgálatot teljesítenek, de a gyárvizsgáló mérnök iparfelügyelők közreműködésüket igénybe vehetik. A 100.027/1918. K. M. sz. rendelet szerint iparfelügyelői állásokra *nők is kinevezhetők*. A nő-iparfelügyelők a kerületi iparfelügyelőségek segítő szervei és annak az iparfelügyelőnek vannak alárendelve, akihez szolgálattételre be vannak osztva. Tevékenységük elsősorban a nők és gyermekek ipari munkájának felügyeletére terjed ki. Nő-iparfelügyelő csak a budapesti iparfelügyelői kerületben van, aki egyszemélyben a budapesti kerület orvos-iparfelügyelője is.

Az ország területén jelenleg 42 iparfelügyelő és 13 iparfelügyelői hivatal működik. Budapesti kerületi hivatal hatásköre kiterjed Budapest székesfővárosra, Baja és Kecskemét törvényhatósági városokra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Bodrog és Nógrád-Hont vármegyékre. A budapesti iparfelügyelőséggel együtt működik a kerületi háziipari felügyelőség, melynek vezetését az iparfelügyelőséghez beosztott építész iparfelügyelő látja el. Tevékenysége inkább a háziipar fejlesztésére, irányítására és oktatására terjed. Az iparfelügyelők száma a budapesti kerületben 17 mérnök és egy orvos iparfelügyelő.

A balesetek megelőzése és a munkások egészségének védelme érdekében szükséges berendezések legcélszerűbben az ipartelepek építése alkalmával létesíthetők. Ekkor valósíthatók meg a megfelelő munkásjóléti intézmények is a leggazdaságosabban. A telepengedélyezési tárgyalások, a preventiv védelem szempontjából az iparfelügyelők egyik legfontosabb feladatát képezik s ezt az illetékes iparhatósággal együtt végzik.

A balesetek okainak vizsgálata alkalmával szerzett tapasztalatok értékes útmutatással szolgálnak a hasonló balesetek megelőzése érdekében szükséges intézkedések megtételéhez. Ezért, mint már említettem az 1927 : XXI. t.-c. úgy intézkedik, hogy a munkaadó az ipartelepén történt balesetet az iparfelügyelőnek is tartozik bejelenteni, az OTI pedig a baleseti kártalanítással kapcsolatos helyszíni vizsgálatokra az illetékes ker. iparfelügyelőt is tartozik meghívni.

Az iparfelügyelői gyárvizsgálat mindazon gyárakra, illetve ipari telepekre kiterjed, melyekben valamely elemi (gőz, gáz, elektromos stb.) erő által hajtott gép, gőzkazán van alkalmazásban, vagy amely üzem rendszerint *legalább 20 alkalmazottat* foglalkoztat, továbbá az 1893 : XXVIII. t.-c. 17. §-ában taxative felsorolt üzemekre, melyeknek körét később rendeleti úton egyre bővítették olyan üzemek bekapcsolásával, melyeknél a munkásvédelemnek fokozott jelentősége van.

A jogszabály kiterjesztette az iparfelügyelők jogkörét a telepengedélyhez kötött iparüzemekre, tekintet nélkül arra, vajjon erőgépeket tartanak-e

működésben vagy sem. (1893 : XXVIII. t.-c. 17. §., 79.884/1923. K. M.) Iparfelügyelői ellenőrzés alá tartoznak a nagyobb építkezések is.

A törvény 14. §-a szerint »annak ellenőrzése végett, hogy az ipari ügyekre vonatkozó törvények és rendeletek az ország területén levő gyárak és nagyobb iparterületeken megtartatnak, különösen pedig annak megállapítása végett, hogy foganatosítva lesznek e a balesetek megelőzésére alkalmas és az alkalmazottak életének, testi épségének és egészségének megóvását célzó intézkedések, az iparfelügyelők a gyárakat és nagyobb iparterületeket *évenkint legalább egyszer megvizsgálni tartoznak.*«

A kerületi iparfelügyelőknek azonban egyúttal iparfejlesztési kérdéseket, közszállítási ellenőrzéseket, a külföldi munkások alkalmazásának dolgát, a gépek vámmentességét stb. is vizsgálniok kell. Az iparfelügyelők hatáskörébe tartozik még az iparfejlesztéssel kapcsolatban a tanműhelyek, ipari tanonciskolák megvizsgálása, az iparvállalatoknak nyujtott segély felhasználásának ellenőrzése és a házi ipar fejlesztése is. Nem fordíthatja tehát az iparfelügyelő teljes figyelmét a balesetvédelemre, a szociálpolitikai törvényeknek a nőkre és gyermekekre való alkalmazása, a vasárnapi munkaszünet, a munkaidő korlátozása és más szociális törvények végrehajtásának részletes kivizsgálására. Az iparfelügyelőknek nincs közvetlen hatósági intézkedési joguk a balesetvédelem és iparegészségügy terén. Megvizsgálják a gyárat és a tapasztalt hiányokról írásban értesítik az elsőfokú iparhatóságot.

A magyar iparfelügyelet csekély személyzeti létszáma dacára, érdemes munkát végez. Annak ellenére, hogy az iparfelügyeletnek erősen szociálhigiénás jellege van, ezidőszerint a szervezetnek elegendő orvosi alapműveltségű funkcionáriusa sajnálatosan nincsen. Működésében a modern szociálpolitikai kérdések egyelőre háttérbe szorulnak az iparvédelemmel szemben. Az iparfelügyelők munkájáról évi jelentés készül, melynek alapján a miniszter évenkint jelentést tesz a törvényhozásnak a kir. iparfelügyelők tevékenységéről. A budapesti kerületi iparfelügyelőség 1935. évi jelentéséből az iparegészségügyre vonatkozó rész nyomán az alábbiakban vázolhatjuk ezen évi munkásságát.

Budapesten 1226 ipartelep évi átlagban 89.226 munkást foglalkoztat. Ezeknek 53·4%-a került vizsgálat alá. Vizsgálatlan maradt Budapesten 573 ipartelep, 8793 alkalmazottal. Jelentősebb ipartelep egy sem maradt vizsgálatlanul.

Az 1935. évben a budapesti iparfelügyelői kerületben az orvosi iparfelügyelet megszervezése következtében, különös gondot fordítottak a munkásság egészségügyi helyzetének emelésére és az ipari megbetegedések elleni védelemre. Ez a preventiv munka két csoportra oszlott. Az egyik csoport a jellegzetes ipari megbetegedések, mint ólom-, arzén- phosphormérgezés, anthraxfertőzés stb. elleni védelemre vonatkozott, a másik csoport pedig azoknak az elváltozásoknak kutatására és lehető megelőzésére irányult,

amelyek ugyan nem ipari megbetegedések, azonban mégis, vagy a munka természetéből, vagy a munkahely nem kielégítő egészségügyi viszonyaiból származnak.

Az iparfelügyelet az 1935. évben *iparegészségűgyi szempontból* 322 ipartelepet vizsgált meg és a végzett gyárvizsgálatok alkalmával összesen 2073 egészségügyi intézkedés történt. Az intézkedések nagyrésze (331 esetben) általánosságban a tisztaság fokozására, illetve fenntartására vonatkozott. Ezek az intézkedések a vas- és fémiparban, továbbá a faiparban, főleg a hulladékok eltávolítására, a ruházati, élelmezési és sokszorosító iparban a falak kimeszelésére, ablakok, lámpák tisztántartására vonatkoztak. A munkások tisztaságának biztosítása céljából majdnem minden iparágban szükséges volt a szappannal, törülközővel, körömkefével felszerelt mosdók, fürdők létesítésének elrendelése. Ily intézkedés 158 esetben történt. Az ólommal dolgozó üzemekben a száj- és fogápoló szerek beszerzését, bőrgyárakban pedig meleg zuhany létesítését is előírták. A tisztaság fenntartása és az egészség védelme érdekében 41 esetben munkásruhák beszerzését írták elő, így főleg az élelmezési iparban és ólommal foglalkozó különböző üzemekben. Az ekcéma veszélyénél, maróanyagok kezelésénél, fertőzés veszélyénél gumikesztyűk beszerzését és használatát követelték meg. A mérgező vagy ártalmas por és gőz megfelelő elvezetése iránt 96 esetben történt intézkedés. Ólommal foglalkozó üzemekben, a felvételt megelőző orvosi vizsgálatot is előírták.

Az ellenőrző iparfelügyelőnek a munkáslakások szaporítását vagy a meglévők egészségügyi viszonyainak javítását, a lakások padlózását, közös konyhák megszüntetését, megfelelő kályhák beállítását, a falak nedvességének csökkentését, tetőzet helyreállítását, szintén számos esetben kellett előírni. A fiatalkorú munkások és nők törvénytelen foglalkoztatása miatt főleg a ruházati és élelmezési iparban kellett sok esetben intézkedni. (69 esetben.)

Az OTI preventív ipari egészségvédő munkája.

Tevékeny részt vesz a balesetelhárítás terén balesetelhárítási szakbizottságának irányítása mellett az OTI. Az 1927 : XXI. t.-c. az intézetet feljogosítja, hogy a biztosításra kötelezett vállalatok számára kötelező egészségvédő és balesetelhárító óvórendszabályokat bocsásson ki. Az »Általános Balesetelhárítási Óvórendszabály« a tervszerű baleset elleni védekezést ismerteti.

Az intézet a biztosításra kötelezett üzemek helyszíni ellenőrzésére vonatkozó törvényes kötelezettség teljesítését műszaki közegei útján végzi. Az intézet műszaki tisztviselői helyszíni kiszállásokat végeznek és megállapítják a hiányokat. Ezek alapján az intézet felhívást intéz a munkaadóhoz a hiányok pótlására, illetve megszüntetésére. (Védőberendezések,

munkásruhák, mentőszekrény és figyelmeztetőtáblák beszerzése stb.) A kikötések teljesítését vizsgálatokkal ellenőrzi. A mulasztó munkaadó a biztosítási járulékok 50%-ig pótjárulék megfizetésével sujtható. Műszaki jellegű helyszíni eljárást az 1935. évben 685 üzemben folytattak. Az eljárások során 250 esetben volt szükség munkásvédelmi intézkedésre. Az intézet *egészségügyi* közegeivel *egészségügyi üzemellenőrzéseket végeztet* főként a foglalkozási betegségek megelőzése céljából. 1936-ban 64 iparegészségügyi vizsgálat volt. Ezek közül 44 egészségügyi rendellenességek megszüntetésére irányuló iparegészségügyi szemle volt, 20 esetben pedig a »szilikózis« tanulmányozás céljából tartottak vizsgálatot.

A foglalkozási megbetegedések megelőzésére irányuló tevékenységet is az OTI Egészségvédelmi Főosztálya intézi. Ezt a munkakört, minthogy a foglalkozási megbetegedések esetén a munkások »baleseti« kártalanítást nyertek, először a baleset elhárítási tevékenység keretében látták el. Az itt végzett munka azonban elsősorban orvosi jellegű ezért utóbb célszerűségi szempontból az egészségvédelmi főosztály ügykörébe utalták. Minthogy a foglalkozási megbetegedések között az ólommérgezés szerepel a legnagyobb számban az OTI 1934-ben *Ólomvizsgáló állomást* létesített, mely az ólommal foglalkozó munkavállalókat rendszeres időközökben orvosi vizsgálatban és tanácsadásban részesíti. Az állomás egyelőre csak kisebb keretek között működik, igénybevétele nem kötelező. (1936-ban a megvizsgáltak száma 1048 volt.) Ez azonban első törekvés, amely alapját képezheti mindazok rendszeres és kötelező orvosi vizsgálatának, akik valamilyen egészségre veszélyes ipari anyaggal dolgoznak. A cél megvalósításához szükség volna egy iparegészségügyi laboratórium felállítására is, melyet az intézet már elhatározott. Az előkészítő munkálatok folyamatban vannak.

A műszaki és orvosegészségügyi helyszíni vizsgálatok gondoskodnak arról, hogy a megfelelő óvintézkedések a munkaadók részéről megtétessenek, de ellenőrzik azt is, hogy a munkavállalók a védőkészülékeket a saját érdekükben igénybe is vegyék. Az 1893 : XXVIII. t.-c. 2. §-a elrendeli, hogy az ipari alkalmazottak kötelesek a munkaadó által a vállalat üzeme körül az élet, a testi épség és egészség biztosítása érdekében tett intézkedésekhez alkalmazkodni, illetve az e tekintetben mérvadó rendszabályokat megtartani és teljesíteni. A tapasztalat azt mutatja, hogy erre a rendelkezésre szükség van, mert a munkások gyakran nemcsak a közvetlen védőeszközöket (gázálarc, védő szemüveg stb.) teszik félre, hanem a gépekre szerelt védőkészülékeket is használaton kívül helyezik. A munkások a védőkészülékekkel szemben sok esetben ellenszenvvel viseltetnek. Ennek azonban nem mindig a munkások nemtörődömsége az oka. Sok esetben a munkaadók a védőkészülékeket csak az iparhatóság kényszerítő intézkedésére utólag szerelik fel. Így ezek nem alkotnak a gépekkel szerves egészet. Ezeknek a védőkészülékeknek a működtetése külön mozdulatokat igényel, amelyeket

a munkás fárasztónak és munkájában zavaróknak tart és ezért mellőzi, illetve sokszor leszereli azokat. Az intézet ezt a körülményt azzal igyekszik ellensúlyozni, hogy a védőkészülékek helyes felszereléséhez megfelelő műszaki rajzokat és tanácsokat ad a munkaadóknak.

A műszaki balesetelhárító tevékenységet kiegészíti a munkások megfelelő kioktatása, az úgynevezett lélektani balesetelhárítás. Ennek legfontosabb eszközei a szemléltető plakátok és fali hirdetések. Ilyen plakátokat az intézet díjtalanul bocsát a munkaadók rendelkezésére, de kifüggeszti még a forgalmasabb nyilvános helyeken is. (pl. állomásokon. 1936-ban 21 különféle plakát nyomattatott 244.000 példányban.) Az intézet minden alkalmat megragad, hogy a baleset elleni védekezést propagálja. Az intézet műszaki előadói összesen 620 előadást tartottak (ebből Budapesten 454-et) 481-et tanonciskolákban, 95-öt munkaadói és munkavállalói egyletekben, 23-at a Társadalom Egészségügyi Múzeumban, 21-et egyéb helyen. A szaklapokban számos cikket tett közé. Vásárokon (Nemzetközi Vásár, Miskolci-hét stb.) és kiállításokon ingyen balesetvédelmi nyomtatványokat osztott szét stb.

A munkaadók egészségügyi védőintézkedései.

Az előző fejezetekben azokat az intézkedéseket ismertettem, amelyek foganatosítását jogszabályok kényszerítő ereje írja elő és azok megtartását megtorló szankciók biztosítják. A jogszabályok merev végrehajtása azonban még nem biztosítja maradéktalanul azoknak a céloknak megvalósítását, amelyeket a modern szociális egészségvédelem, illetőleg ennek a munkavállalók egészségét védelmező ága feladatának tekint. Törvényeink szilárdan megalapozták ugyan a munkásegészségvédelmet, de vannak olyan védelmi területek, melyekhez a törvény keze el nem érhet, ha nem találkozik a munkaadónak szociális érzésével, segítő készségével. A szociális érzéstől vezetett munkaadónak ugyanis a törvényes kötelezettségen túlmenően munkásjóléti intézmények létesítését is vállalnia kell. A munkaadókat az a belátás kell, hogy vezérelje, hogy alkalmazottaiknak jóléte és egészsége nemcsak magasabbrendű emberbaráti szempont, hanem megkívánja azt a vállalkozás üzleti érdeke is. A munkások egészségének megóvása, fenntartása, jólétének előmozdítása növeli a munkakedvet és a munkaerőt és így közvetve kihat a termelés mennyiségére és minőségére. A szociális törvények tehát nemcsak a munkavállalók, hanem a munkaadók érdekeit is képviselik. Ezek régi igazságok, de nálunk mégis csak lassan mennek át a köztudatba. Újabban azonban örvendetes jelenség, hogy a munkaadók egyre több gondot fordítanak alkalmazottaik egészségére és jólétére. E fejezetben csak azokat az intézményeket említem meg, amelyek az alkalmazottak egészségét és munkaképességét védik. Az alkalmazottak gazdasági és kulturális támogatásáról a későbbi fejezetekben lesz szó.

A hivatalos üzemi balesetvédelem törvényes rendelkezések és megfelelő ellenőrző szervek beállításával megtett mindent, ami hatósági úton megvalósítható. A balesetek elleni védekezésnek szélesebbkörű és hatékonyabb megszervezése már csak úgy építhető ki, ha a hivatalos balesetvédelmi munkába maguk az üzemek, saját szakembereikkel is, bekapcsolódnak. Örvendetes tény, hogy az üzemek egyre jobban érdeklődnek a balesetvédelem iránt és sok üzem saját kebelében »üzemi balesetelhárító bizottságot« állított fel, mások pedig külön mérnököket alkalmaznak a balesetelhárító berendezések és védőkészülékek tökéletesítésére. E munkában, mint munkaadó, a főváros is nagymértékben vesz részt. A polgármester 1937. év folyamán elrendelte, hogy a főváros út- és csatornaépítési, közélelmezési, vízvezetéki és világítási ügyosztályai, továbbá az Elektromos Művek, a Gázművek, a Vízművek, az Élelmiszerüzem, a Községi Kenyérgyár, a Lóhúsüzem, a fővárosi Gyógyfürdők, a Hirdető Vállalat, a Temetkezési és az Útügyi intézet külön-külön balesetelhárító bizottságokat állítsanak fel.

Ezeknek a balesetelhárító bizottságoknak az a rendeltetésük, hogy megfelelő intézkedésekkel s különféle berendezések felszerelésével az üzemekben dolgozó munkásokat megvédjék a balesetekkel szemben. A bizottságok munkájukat az OTI szakembereinek bekapcsolásával végzik. Az Országos Társadalombiztosító Intézet igyekszik rábírni a nagyobb üzemeket balesetelhárító bizottságok létesítésére és azok munkáját azzal is serkenti, hogy az egyes üzemek baleseti veszélyességi arányszámának megállapításánál tekintetbe veszi, hogy van-e az üzemnek balesetelhárító bizottsága és ha van, hogy ez milyen munkát fejt ki. A vállalatok igyekeznek is kivenni részüket a balesetelhárítás munkájából. Tanfolyamokon oktatják ki a munkásokat a szakmai munkára és a veszélyek elkerülésére. Egyes üzemek oktató füzeteket adnak a munkásoknak s ezekben a füzetekben pontos utasítások vannak az üzemrendre, gépkezelésre, kapcsolásokra stb.

Az ipari betegségek elleni védekezés szempontjából fontos, hogy a munkások testüket tisztán tarthassák és étkezés előtt kezüket és arcukat megmoshassák, különösen mérges, poros anyagokkal való munka után.

A munkások egészségét fenyegető káros befolyások elhárításán kívül szükséges a munkások egészségi állapotának időszakos vizsgálata is. Erre a célra *gyári orvosokra* van szükség, akik a gyár munkásait és családtagjaikat időszakonként megvizsgálják. A munkaadók áldozatkészségét bizonyítja, hogy egyre szaporodik azoknak az ipari üzemeknek a száma, ahol az alkalmazottak részére a tisztálkodás lehetősége és a rendszeres orvosi felügyelet biztosítva van. A nagyobb gyárak és vállalatok még kórházakat és rendelőintézeteket is tartanak fenn. Azok a gyárak, amelyekben nincs állandó orvosi ellenőrzés, rendszerint teljesen berendezett »orvosszobát« vagy »betegszobát« tartanak. Az orvosszobában a gyár által fizetett orvos hetenkint

kétszer-háromszor rendelést tart s ott a munkás díjtalanul s a biztosító-intézettől függetlenül megvizsgáltathatja magát.

A budapesti kerületi iparfelügyelőség adatai szerint a budapesti iparfelügyelői kerületben Budapest és környéke stb. 1935. évben megvizsgált 4661 ipartelepen összesen 121.545 munkás volt foglalkoztatva. Ebből 868 ipartelepen volt fürdő és mosdó, azaz az ipartelepek 18·6%-ában. Ezekben az üzemekben dolgozott azonban a fenti munkáslétszám 72·5%-a. A számok aránytalanságából látható, hogy inkább a kisebb ipartelepek és műhelyek azok, amelyek a tisztaság szempontjából kifogásolhatók. Rendszeres orvosi rendelés 50 nagyobb ipartelepen volt, az összes üzemek 1·1%-ánál. A gyári orvos védelmében azonban az összes munkások 19·7%-a részesült. Érdekes ezeket az adatokat a székesfőváros üzemeinek és munkahelyeinek ugyanezen adataival összehasonlítani. A székesfőváros hatósága, mint az ország legnagyobb munkaadója és mint erkölcsi testület, különös gondot fordít alkalmazottainak egészségére és jólétére, hogy ezzel is ösztönzőleg hasson a magánvállalatokra. A székesfőváros 47.425 főnyi személyzetéből 18.736 órabéres fizikai munkást foglalkoztat, összesen 96 munkahelyen. Ezek részére 70 munkahelyen volt fürdő és mosdó, amiket a munkások 90·0%-a használ. Orvosi rendelés van 37 munkahelyen és ebben a munkások 61·5%-a részesült.[1])

Az egészségvédelem terén a gyári orvosnak fontos segítőtársa a munkavállaló által alkalmazott *gyári gondozónő*, akinek azonban ismernie kell az üzem berendezését, a munka menetét, a feldolgozásra kerülő anyagok káros hatását és azokat a megnyilatkozásokat, amelyek a munkanemmel kapcsolatosak. Ezek ismeretében taníthatja csak meg a dolgozókat arra, hogyan védekezzenek a munka ártalmaival szemben.

A munkaadók egyre inkább igyekeznek gondoskodni arról, hogy alkalmazottaik ne csak a munkahelyükön, hanem szabadidejükben is egészséges környezetben élhessenek, egészségüket ápolhassák, lelket és testet frissítő üdülést, szórakozást találjanak. Az alkalmazottak szabadidejének helyes eltöltését egyes országokban intézményesen igyekeznek megoldani. Nálunk ez a kérdés részben az egyes munkaadók jóindulatára és szociális érzésére van bízva. Üdülőtelepek, uszodák, strandfürdők, csónakházak létesítése, sportlehetőségek teremtése, sporttelepek építése, kirándulások, turistaság szervezése és támogatása azok a tennivalók, amiknél a munkaadók segítségére szükség van.

A főváros polgármestere »Áthatva azon szociális gondolat fontosságától, hogy a nehéz munkában eltöltött esztendő után mennyire fontos a zavartalan pihenés, mely nemcsak az egyénnek, hanem a fokozottabb munkabírás

[1]) *Dr. Szentmiklósi-Reminiczky-Korenchy:* A székesfővárosnál alkalmazott munkásokra vonatkozó szabályozások, jóléti intézmények, statisztikai összeállítások, Budapest, 1937.

szempontjából a köznek is érdeke, valamint attól az elsőrendű nemzeti érdektől vezéreltetve, hogy a gyermekek nyári üdültetésével a jövő nemzedék egészséges fejlődése elősegítést nyerjen,« 1937-ben akciót indított az alacsonyabb fizetéssel bíró fővárosi tisztviselők és családtagjaik nyaralásának biztosítására. 1937. évben 62 család 312 tagja nyaralt. Az akcióban való részvétel előfeltételei a következők voltak: a VII—XI. fizetési osztályba sorozott tisztviselőknél, három vagy több gyermek, a fizetési osztályba nem sorozott (gyakornokok, ideiglenes hivatalnokok, havi és hetijegyzékes hivatalnokok) alkalmazottaknál két, vagy több gyermek, amennyiben gyermekeik után családi pótlékot élveznek, illetve ha a gyermekek ellátatlanok. A nyári üdültetés keretében gondoskodás történt arról, hogy a segélyezett család az egészségügyi követelményeknek megfelelő és a nyári pihenésre alkalmas hegyvidéken július és augusztus hónapokban, falusi környezetben, egy hónapi időtartamra természetbeni lakást, teljes útiköltséget, azonkívül a nyaralásban résztvevő ellátatlan gyermekek számának arányában progresszive emelkedő pénzsegélyt kapjon. A készpénzsegély összege két gyermeknél 50 pengő, három gyermeknél 60, négy gyermeknél 90 pengő, öt gyermeknél 130 pengő, hat és több gyermeknél 180 pengő volt.

Budapest Székesfőváros Elektromos Művei 1925. óta a szűkösebb anyagi viszonyok között élő alkalmazottak részére évente nyári üdülést biztosít rheuma- és magaslati fürdőhelyeken. 1937-ben 200 órabéres munkás nyaralt egyenként 14 napig. A lakás és élelmezés költségeit (à 4·50 pengő) az üzem fizette. 100 kisebb tisztviselőt 4—4 hétig ugyanígy nyaraltatott. Az üzem csak a lakás költségeit térítette meg fejenként átlag 80 pengő összegben. Ugyanezt az akciót fenntartják kisebb mértékben a Gáz- és Vízművek is.

A Székesfővárosi Vízművek a Békásmegyer határában épült új vízmű közelében a munkások részére üdülőtelepet létesített. A székesfőváros Házinyomdájának az Újpesti rakparton van saját üdülőháza 24 férőhellyel.

BSzKRt Balatonszéplakon épített egy 10 szobás munkás üdülőtelepet, valamint Királyerdőn egy 24 szobából álló üdülőtelep építését kezdeményezte családos alkalmazottak részére. Hévízfürdőn a »Tisztviselők Házában« állami közalkalmazottak gyógyüdültetése céljára 1938. májusában nyílt meg egy intézet. A köztisztviselők, illetve közalkalmazottak kedvezményes üdülését egyre több jóléti intézmény által létesített fenntartott vagy bérelt üdülő, penzió igyekszik lehetővé tenni a Balaton mellett, a Mátrában és az ország többi üdülésre alkalmas vidékein.

A nagyobb magánvállalatok is követik lassan a közületek példáját. Az Általános Fogyasztási Szövetkezet Szigetmonostoron 2600, Balatonlellén 1400 négyszögöles területen létesített üdülőtelepet. Az Egyesült Izzólámpa Villamossági Rt a gyártelephez közel a Duna partján létesített üdülő- és weekend-telepet. A Goldberger Sám. F. és Fiai Rt Horányban tart fenn üdülőt. A M. Kir. Folyam- és Tengerhajózási Rt Dömösön 4 holdas parkban

36 férőhelyes üdülőtelepet tart fenn. Nyári üdülőtelepet létesített az Első Dunagőzhajózási Társaság Budapesti Hajógyára is.[1])

Több budapesti gyár és pénzintézet, vállalat csónakházat létesített, főleg a Népsziget és a Római part körül. Itt a tisztviselők, munkások a gyártelep csónakjait használhatják, üdülhetnek, hétvégi, vagy tartósabb szabadságukat is eltölthetik.

Az alkalmazottak sportolásával is foglalkoznak a munkaadók. Egyes üzemek munkásaik számára sportpályát építettek és különféle sportok művelésére serkentik a munkásságot. (Teniszezés, korcsolyázás, síelés, vívás, evezés, vizipoló, labdarugás, kézilabda, boxolás, tekézés, kerékpározás, atlétika, szertorna.) Az egyes vállalatok sportegyesületeinek száma egyre nő, a vállaltok jelentős anyagi támogatást nyujtanak ezen egyesületeknek.

A székesfővárosi üzemeknek 21 sportegyesülete van s külön sporttelepet létesített a BSzKRt s a Gázgyár. A Budapesten és környékén levő ipartelepek közül 29-nek van saját sporttelepe, melyen csak a saját alkalmazottakat számítva 18—19.000 munkás sportolhat. Az elmondottak csak kiragadott adatok. A sportintézmények száma az utóbbi években örvendetesen emelkedik. Teljes számbavevésük azonban a sport ügyeivel foglalkozó külön tanulmányba való.

Mentés és az első segélynyujtás ügye.

Bajbajutott embertársaink megsegítését a keresztény etika és az emberi lelkiismeret teszi kötelességünké. A mentés és az első segélynyujtás jelentősége szociális szempontból, különösen azóta emelkedik, amióta az utcai forgalom, az üzemek gépi berendezései stb. következtében úgyszólván lépten-nyomon, otthon, az utcán, munkaközben veszély fenyegeti az ember életét és testi épségét. A balesetek fokozódó száma tette szükségessé, hogy az emberi kötelességérzetből fakadó segíteni akarás, jogilag szabályozott elsősegélynyujtás és mentésüggyé alakuljon át.

Eltekintve néhány korábbi kormányrendelettől, az elsősegélynyujtást közkötelességgé az 1876. évi XIV. t.-c. (közegészségi törvény) teszi. A törvény 39. §-a szerint: »Rögtöni balesetek, valamint gyanítható tetszhalál alkalmával a segélynyujtás mindenkinek, aki ehhez tettel vagy tanáccsal járulni képes, kötelességében áll.« 40. §.: »Mindazok, kik foglalkozásuknál fogva gyakrabban jönnek azon helyzetbe, hogy baleseteknél segédkezet nyujthatnak, mint pl. hajósok, halászok, mozdony- és vonatkezelők, bányászok, rendőrök, stb. a tetszhalálból felélesztésnek és a segélynyujtásnak lényegesebb eszközlésében, az illető vállalat, vagy hatóság által oktatandók.« 41. §.: »A hatóság intézkedik, hogy a népesebb városokban mentőintézetek

[1]) *Szántó Menyhért:* Munkásjóléti intézmények. Bp. 1935.

állíttassanak, melyek szükséges mentőeszközökkel és gyógyszerekkel ellátandók, hogy a rögtöni balesetek által sujtottak megmentése és segélyezése iránt a lakosság népszerű oktatása által kellőleg felvilágosíttassék. Mindezek és általában az egészségügy szempontjából főfigyelmet érdemlő szabályok a népiskolában tanítandók.«

A törvény 141. §-ának *d)* pontja az életmentést és segélynyujtást Budapesten a rendőrségre bízta és elrendelte, hogy a főkapitányságokat, a kerületi kapitányságokat és a rendőrlaktanyát mentőszekrényekkel és hordágyakkal kell ellátni. Az első segélynyujtást 1887-ig fővárosunkban a rendőrség végezte. Az elsősegélynyujtás megszervezése a 30/1938. B. M. számú rendelet szerint a polgármester, mint I. fokú közegészségügyi hatóság hatáskörébe tartozik s ezen hatáskörét a polgármesteri X. (közegészségi) ügyosztály útján gyakorolja.

Budapesten az elsősegélynyujtást, mint közfeladatot a székesfőváros ellenőrzése és támogatása mellett 1887-től a Budapesti Önkéntes Mentőegyesület végzi. Az egyesület betegszállítással is foglalkozik. Az igazolt szegénybetegeket (elmebetegeket is) — kivéve a fertőző betegségben szenvedőket — a kerületi elöljárók intézkedésére az egyesület díjtalanul szállítja kórházba vagy elmegyógyintézetbe. Foglalkozik az egyesület az elsősegélynyujtás ismeretének terjesztésével is.

Budapesten székel a Vármegyék és Városok Mentőegyesülete is, mely a főváros kivételével az egész országban mentőegyesületeket alakít. A fenti két egyesületen kivül az országban még 13 önálló mentőegyesület van.

A Magyar Vöröskereszt Egylet alapszabályaiban felsorolt elsődleges feladatai közé tartozik a balesetek elleni védekezés és az elsősegélynyujtás megszervezése mindazon helyeken, ahol ilyen szervek még nem működnek. Ennek alapján a szervezett mentésügyi osztálya országúti elsősegélynyujtó állomásokat, elsősegélyhelyeket állít fel, a Balaton partján és a Dunán pedig vízbőlmentő és viharjelző állomásokat létesít. A Vöröskereszt Egylet a levente és tűzoltó testületek önként jelentkező tagjaiból elsősegélyőrsöket alakít, akiket elsősegélynyujtásban, légoltalmi egészségügyi szolgálatban és betegszállításban kiképeztet. Az őrsök feladata az első segélynyujtáson kívül, szükség esetén a sérült elszállításáról gondoskodni.

A vízből mentést a 156.600/1926. B. M. számú rendelet az egész ország területére kihatóan intézményesen rendezte. Ennek a rendeletnek foganatosítása után a sikeres öngyilkos kísérletek száma, főleg Budapesten rohamosan apadt. A *dunai életmentést* a fővárosban a m. kir. rendőrség látja el. A rendőrség hajóparkja, őrbódéi és egyéb felszerelései a főváros tulajdonát képezik. Az életmentési szolgálatot és a gazdasági ügyek ellátását a főváros által rendelkezésre bocsátott fedezet terhére a m. kir. államrendőrség végzi. Az újpesti hidat kivéve, ma már Budapesten minden híd lábánál egy-egy

állandó, a római parton s a lágymányosi öbölben pedig egy-egy nyári állomás működik a balesetmegelőzés céljait szolgáló cirkáló motorcsónakokon kívül.

A balesetek ellen is a prevenció szellemében kell a küzdelmet felvenni: a népesség oktatásával, az ipari üzemek felügyeletével s a közlekedés szabályozásával. A balesetelhárítás sikeréhez széleskörű nevelő és felvilágosító munka szükséges, különösen időszerű a nagyközönség felvilágosítása és a helyes közlekedésre való ránevelése. De szükséges még a hatóságok és a vállalatok, az egyesületek és iskolák tervszerű együttműködése is. Ezen feladatok elvégzésére dolgozott ki programmot 1937. év november 20-án a Budapesten tartott Országos Balesetelleni Nagygyűlés.

A népbetegségek.

A modern egészségvédelem elsősorban a társadalom minden rétegét veszélyeztető, széles körben elterjedt, úgynevezett népbetegségek leküzdésére törekszik. A népbetegségek közvetlen okai részben az egyén szervezetében, részben környezetében, életmódjában, szociális körülményeiben rejlenek. Ezért ezen betegségek elleni küzdelemnél is fokozottan kell érvényesülni a prevenció elvének, különösen azért, mert egyrészük terjedését a nem kielégítő szociális és egészségügyi viszonyokon kívül, fertőző mivoltuk is gyorsítja. Ilyenek a tuberkulózis, a nemibetegségek és a trachoma (úgynevezett idült fertőző betegségek.) A népbetegségek közé sorozhatók továbbá: a reumatikus megbetegedések, a vérkeringési szervek megbetegedései, az idegrendszer megbetegedései, a rák, a cukorbaj, a fogszúvasodás stb. Végül nem szorosan vett »betegség«, de betegségek és morális lezüllés stb. okozója az alkoholizmus és a kábítószerek élvezete. Ide kell sorozni a csecsemőhalandóságot, mely a magyar népesedést a legkárosabban befolyásolja s amelynek leküzdésében az Országos Stefánia Szövetség végez értékes munkát (l. o.).

A népbetegségek jelentősége különböző. Nem közömbös ugyanis, hogy a betegségek a népességnek mely korcsoportjait támadják meg. Nemzeti, társadalmi, gazdasági szempontból is azok a károsabbak, veszélyesebbek, amelyek a népesség fiatal és munkabíró csoportjait kapcsolják ki a termelő munkából s gyógyításuk és családjuk ellátásának terhét a társadalomra hárítják. Ilyen betegségek főként a tuberkulózis és a nemibetegségek. Ez utóbbi azonban az alkoholizmussal együtt a népszaporodás, a fajegészségügy és közerkölcsök szempontjából is különös jelentőséggel bír.

A társadalombiztosítási szervek egyesített megbetegedési statisztikája szerint (Magy. Stat. Évkönyv 1936. évf. 55. oldal) a főbb népbetegségekben megbetegedett biztosított tagok betegségi esetei az összes betegségi esetek (251.885) 20·2%-ára rúgott, ezzel szemben azonban a tagok összes betegségi napjainak számából (9,845.401) 35·1% jutott ezekre a betegségekre.

A keresőképtelenséggel járó betegségi esetek száma az egyes népbetegségeknél így oszlik meg:

Betegség	A tagok betegségi eseteinek száma	Betegségi napok száma	Egy betegre jut betegségi nap
Gümőkór	14.207	1,498.218	106
Nemibetegségek	1.723	87.486	51
Rák- és egyéb daganatok	4.444	204.789	46
Rheuma	10.761	483.816	45
Vérkeringési szervek betegségei	10.335	655.896	63
Idegbetegségek	9.249	525.179	57
Összesen	**50.719**	**3,455.384**	**68**

Eme betegségeknél tehát egy év alatt átlagosan több mint két hónap (68 nap) esik egy-egy betegre, mely idő alatt a kereső családföntartó munkáját nem folytathatja, családja a biztosítási segélyből kénytelen élni, ő maga pedig hosszas gyógykezeltetésével nagymértékben növeli a társadalombiztosítás terheit. Közülök a gümőkór (tuberkulózis) betegségi napjainak száma messze kiemelkedik és ezen népbetegség nagy társadalmi veszedelmére is rámutat.

A társadalom elsősorban és legelőször a tuberkulózis és a nemi betegségek ellen vette fel a harcot. Azonban amilyen mértékben az egyes fontosabb népbetegségek leküzdésére irányuló intézményes védekezés kiépül, olyan mértékben terjed a társadalom érdeklődése is a népbetegségek egyéb területei felé és alakulnak ki a népbetegségek elleni küzdelem intézményei.

A népbetegségek elleni preventív egészségvédelem leghatásosabb fegyverei a *gondozó intézetek* (tüdőbeteg, nemibeteg stb. gondozók). Személyzetük orvosokból és a melléjük rendelt gondozónőkből áll. Az intézetek nemcsak járóbeteg-rendelők, hanem feladatuk, hogy a beteget és környezetét, családját egészségvédő és szociális támogatásban részesítsék, hogy ezzel egyrészt elősegítsék a beteg gyógyulását, másrészt a betegségnek fertőzés útján való továbbterjedését megakadályozzák.

A gondozóintézetekben tehát az orvosi gyógyítómunka mellett a gondozónők (gondozó nővérek) tevékenységének is fokozott jelentősége van. A gondozónők látogatják a családokat és az orvos munkáját kiegészítő felvilágosító, nevelő, ellenőrző tevékenységet végeznek. Működésük sokoldalú, egészségügyi és szociális képzettséget, érzéket igényel.

Az egészségvédő intézetet létesítheti, fenntarthatja a hatóság vagy a társadalom. Azonban ez utóbbi is mintegy átruházott jogkörrel hatósági munkát végez. A hatósági munkával, illetve az egészségügyi közigazgatással való szoros együttműködés biztosítása végett a tiszti főorvos felügyelete, ellenőrzése alatt áll. Ilyen gondozóintézetek (pl. tüdőgondozók) leginkább csak a fővárosban és egyes vidéki városokban létesültek és az egyes népbetegségek szerint specializálódtak. Ezek azonban az ország népességének

csak aránylag csekély számát fogják át. A falusi lakosság egészségügyi elmaradottsága különösen a népbetegségek tekintetében sürgős beavatkozást követel.

A m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter a 41.066/1929. N. M. M. számú rendelettel felhatalmazta a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézetet, hogy a népbetegségek leküzdésére és a *falusi* általános egészségvédelem megszervezése végett 1927 óta folytatott kísérleteit kiterjessze. Az intézet a felhatalmazás alapján hat mintajárást szervezett meg, majd ezeket egészségügyi mintaszolgálatokká alakította át és azok számát szaporította. Ez az úgynevezett »*zöldkeresztes*« egészségügyi szolgálat, amelynek keretében beszervezett községeinkben, alkalmazkodva a vidéki életviszonyokhoz, az összes népbetegségekre is kiterjedő *általános egészségügyi gondozás* folyik.

A »zöldkeresztes« szolgálat a szociális és egészségügyi embervédelem minden területét fel akarja ölelni s arra törekszik, hogy legalább a 18 éves életkorig minden gyermek egészségét, életét figyelemmel kísérje s szükség esetén azután is ellássa tanáccsal, stb. A szolgálat az egyes községekben *egészségházakat* létesít. Az egészségházakban elhelyezést nyer a tüdő-, nemi-, idegbeteggondozó szolgálat, az anya- és csecsemővédő, a házassági tanácsadó, népfürdő, stb. Az »egészségház« orvosi rendelőjében a hét egyes napjainak bizonyos szakaszában anya- és csecsemővédelmi, antituberkulótikus, illetve antiveneriás tanácsadó rendelést tart, amelynek külső munkáját a beosztott zöldkeresztes védőnő látja el. A zöldkeresztes egészségvédelmi szolgálatba bekapcsolták az iskolai gyermekvédelem és a házi betegápolás munkáját is. Az egészségügyi felvilágosító munkát az orvosok és védőnők külön előadások keretében is folytatják. Az Országos Közegészségügyi Intézet jelentése szerint a zöldkeresztes szolgálat az országban 1935. évben már 859.337 lelket tartott gondozásban. A szolgálat 325 községben volt megszervezve, 188 orvossal és 99 védőnővel. Az intézmény évről-évre nagy lépésekkel halad a fejlődés útján.

Fertőző betegségek.

Egészségünket leginkább még ma is a fertőző betegségek veszélyeztetik. E betegségeket két csoportra oszthatjuk: *heveny* (akut) és *idült* (krónikus) fertőző betegségekre. A heveny fertőző betegségek kifejlődése, lezajlása aránylag rövid idő alatt megy végbe, az idülteké viszont évekig, évtizedekig eltarthat. Ha a fertőző betegség egyidőben bizonyos területen nagy számban lép fel, járványról beszélünk. Inkább a heveny fertőző betegségek jelentkeznek járvány alakjában, így nálunk különösen a tífusz, vérhas, torokgyík, vörheny, kanyaró, szamárköhögés követel sok áldozatot.

A járványok okozta pusztítás már a középkorban védekezésre kényszerítette a hatóságokat és a társadalmat. Ez a védekezés azonban kezdetleges módon és eszközökkel jelentkezett. Később is a hatóságok védekezése

úgyszólván kizárólag a járványok elfojtására irányuló köztisztasági és egészségügyi rendészeti szabályok alkalmazásából állott. Azonban ezekben a járjárvány elleni törekvésekben már megtaláljuk a csiráit azoknak a közegészségügyi intézkedéseknek, melyek megvetették alapját a megelőző egészségvédelemnek. Ma már a járványvédelem terén is érvényesül a megelőzés elve és így a védekezés súlypontja már nem a járványok elfojtására alkotott rendszabályokon van, hanem bacillusgazda-kutatásokkal, védőoltások alkalmazásával, általános egészségügyi tanácsadással, a köz- és magánélelmiszerüzemek rendszeres ellenőrzésével stb. igyekszik a járványok kitörését megelőzni.

A járványokról és ragályokról az 1876. évi XIV. t.-c. (közegészségügyi törvény) 80—91. §-ai rendelkeznek. Kötelezővé teszi a törvény a fertőző betegek bejelentését és utasítja a közegészségügyi hatóságokat, hogy ezekről pontos statisztikát vezessenek. A bejelentési kötelezettség alá eső fertőző betegségeket azonban nem sorolta fel taxative a törvény, hanem csak annyit mondott, hogy »mindazon bajok bejelentendők, melyek ragadósak, vagy amelyekről ez, két vagy több személy együttes megbetegedése révén feltehető«. A törvény 80—82. §-ai fertőző járványok fellépése idején felhatalmazzák a hatóságot a szükséghez képest a betegek kényszergyógyításának elrendelésére is.

A székesfővárosban 1881-től rendelték el a fertőző megbetegedések kötelező bejelentését. Jelenleg a 177.270/1937—X. sz. polgármesteri határozat szabályozza a fertőző ragályos betegségek esetén követendő eljárást. A fertőző megbetegedéseket nemcsak a hatóságok, hatósági és magánorvosok kötelesek bejelenteni, hanem általában mindazok, akik ilyen esetekről tudomást szereznek. Fertőző betegség esetén a kerületi tisztiorvosnak minden fertőző beteghez ki kell mennie, meg kell állapítania a betegséget és szükség esetén intézkednie kell a betegnek kórházba szállítása iránt, vagy ha a beteg lakásán megfelelően elkülöníthető, engedélyt adhat otthoni kezelésre is. A lakásban, az iskolákban, valamint a családtagok munkahelyén köteles a tisztiorvos szükség esetén a fertőtlenítést is elrendelni. A fertőző megbetegedésekről, a kerületi tisztiorvos a tisztifőorvosnak jelentést tesz.

Az orvostudomány az egyes fertőző betegségekkel szemben a szervezet ellenállóképességének növelésére védőoltásokat alkalmaz. A törvényhozásnak érdeme, hogy a himlőoltást már 1876-ban kötelezővé tette és ezzel nemzedékeket mentett meg ettől a súlyos fertőző betegségtől. A védőhimlőoltás általános bevezetése iránt az 1887. évi XXII. t.-c. rendelkezett. A törvény kimondja, hogy a védőhimlőoltás állami intézmény és az oltást esetleg a felnőttek újraoltását, évenkint minden községben teljesíteni kell. A szülők és gyámok, általában mindazok, akik gyermekekről gondoskodni tartoznak, kötelesek a gyermekeket első életévükben és másodszor 12. élet-

évükben beoltatni. Újabb lehetőségeket nyujt a fertőző megbetegedések elleni hatósági küzdelemnek a hatósági orvosi szolgálatról és a közegészségügyi törvények egyéb rendelkezéseinek módosításáról szóló 1936. évi IX. t.-c., amelynek 18. §-a szerint: »a kolera, pestis, továbbá diftéria és a hastífusz megelőzése céljából a belügyminiszter az ország egész területére, vagy annak egy részére nézve az egész lakosságnak, vagy a lakosság egy részének kötelező védőoltását elrendelheti«. Ezen törvényes felhatalmazás alapján rendelte el a belügyminiszter a 246.600/1937. B. M. számú rendeletével a diftéria elleni kötelező védőoltást. Diftéria elleni védőoltással minden gyermeket először 2 éves koráig kell beoltani. Az újraoltás a hetedik életévben történik. A kivételeket, az eljárást részletesen szabályozza a rendelet és megszegését büntető szankciókkal sujtja.

A fertőző betegségek elleni védekezés hatályosságának érdekét szolgálja a székesfővárosban a székesfővárosi »Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet« (IX., Gyáli-út 3/a). Az intézet a tiszti főorvos irányítása és ellenőrzése mellett működik és úgy a tiszti főorvosi hivatalnak, mint a kerületi tisztiorvosoknak és az összes egészségügyi intézményeknek, valamint más hatóságoknak segítséget nyujt a közegészségügyi vizsgálatoknál, eljárásoknál stb. Az intézet az 1887. évi kolerajárvány alatt létesült és mint a tiszti főorvosi hivatal laboratóriuma működött, 1893 óta azonban tevékenysége és munkaköre egyre bővült. Szervezetét a 170/1927. kgy. számú határozat állapítja meg s munkáját 1930 óta megfelelően felszerelt új épületben folytatja. Az utóbbi években sokoldalú tevékenységével a főváros közegészségügyének jelentős tényezőjévé vált. Az intézet működését két főosztályon végzi, a hygieniai és a bakteriológiai-serológiai osztályokban. A fertőzőbetegségek elleni preventív irányú küzdelem célkitűzéseinek megfelelően különösen a tífusz és diftéria bacillusgazda-kutatásokkal ér el szép eredményeket. Ezt a munkát az intézet egészségügyi gondozónővérei útján végzett családlátogatások és környezetvizsgálatok egészítik ki. Az intézet a főváros területén előforduló fertőző betegségek bakteriológiai vizsgálatát végzi, oltóanyagokat termel stb.

Az intézet jelentőségét fokozza, hogy Magyarországon először foglalkozott úgynevezett városegészségügyi vizsgálatokkal, melyek megismertették a főváros levegőjének füst-, korom-, kénsavszennyeződését és lehetővé tették, hogy annak csökkentésére, illetve leküzdésére javaslatok, intézkedések történhessenek. Az intézet másik fontos munkaterülete a bakteriológiai élelmiszerellenőrzés (tej stb.), amit a Székesfővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézettel karöltve végez. Végül tervezi az intézet, hogy tevékenységét kiterjeszti a főváros különböző társadalmi rétegeinek élelmezéshigiéniai tanulmányozására s ezzel a közegészségügyi intézet az egész fővárosi életet vizsgáló laboratóriummá válik, mely sokfelé ágazó kutató

munkájával a megelőző egészségvédelmi munkát ellátó hatósági szervek szolgálatára áll.

A fertőző megbetegedések elleni védekezésnél alapvető fontosságú a beteg elkülönítése és a fertőtlenítés intézményes beállítása. A főváros az 1892. évi kolerajárvány idején létesítette fertőtlenítő intézetét. Az intézetet hatósági jelleggel ruházta fel és igénybevételét minden bejelentésre köteles fertőző betegségre kötelezőleg kiterjesztette. A Székesfővárosi Fertőtlenítő Intézet az V. ker., Váci-út 174. szám alatt van, a vele kapcsolatos 96 ágyas megfigyelő intézettel együtt.

A fertőző betegségek elleni védelem országos irányítását az Országos Közegészségi Intézet (IX., Gyáli-út 4.) látja el. Működési köre a székesfővárossal kötött területhasználati szerződésben foglaltak értelmében a székesfővárosra *nem terjed ki*. Az intézet feladata az 1925. évi XXXI. t.-c. szerint a közegészségügyi tudomány gyakorlati alkalmazásának előmozdítása, főleg a fertőző betegségek ellen irányuló védekezés irányítása, a közegészségügyi hatóságok támogatása és közreműködés a közegészségügyi személyzet, különösen a tiszti orvosi kar megfelelő kiképzésében. 1938-ban az intézetbe helyezték a belügyminisztérium Egészségvédelmi és Járványügyi osztályát is. Vegyi osztálya a gyógyszerek és gyógyszerkülönlegességek vegyi és élettani vizsgálatával foglalkozik. A vízosztály a vele egybekapcsolt egészségügyi mérnöki osztállyal az ország vízellátásának tanulmányozását végzi vegyi szempontból. A bakteriológiai osztály a fertőző betegségekre vonatkozó vizsgálataival a járványok elleni küzdelemben fontos szerepet tölt be. A serológiai osztály a forgalomba kerülő gyógysavókat (pl. diftéria-savó stb.), oltóanyagokat ellenőrzi tisztaság és hatásosság szempontjából. Ezenkívül bizonyos fertőző betegségekre (pl. lues) vonatkozó serológiai reakciókat is végez. A kórszövettani és parazitológiai osztály egyrészt a rák korai megállapításával, másrészt parazitákra (pl. malária, stb.) vonatkozó vizsgálatokkal foglalkozik. Ezenkívül ez az osztály az egyéb élősdiek irtásának kérdését is tanulmányozza. Az intézetnek van tüdőbeteggondozó osztálya és külön influenza-kutató állomása is.

A fertőző betegségek elleni küzdelem s az erre a célra létesített intézmények és szervek munkájának eredménye, hogy ma már a fertőző betegségek okozta halálozások száma fokozatosan csökken. 1876-tól, amióta a fővárosban a fertőző megbetegedésekre a bejelentés kötelezettsége fennáll, ez az egyetlen betegségcsoport, melynél a megbetegedések számának alakulását figyelemmel kísérhetjük. Az alábbi táblázatból örömmel állapíthatjuk meg, hogy a fővárosban a fertőző megbetegedések egyre kisebb helyet foglalnak el a haláloki statisztikában. Igaz ugyan, hogy vannak visszaesések, amikor az ingaszerűen visszatérő járványok komoly pusztítást okoznak a főváros lakossága körében, mint például a háborús nélkülözésektől elcsigázott lakosságot tizedelő spanyolnátha járvány.

1874-ben a fertőző betegségek (a gümőkórt nem számítva) az összes halálozások 18·0%-át tették ki. A fokozatos csökkenést 1874-től tízéves átlagokban az alábbi táblázat mutatja:

Évek	Fertőző halálozások az összes halálozások %-ában
1874—1880	14·5
1881—1890	11·6
1891—1900	9·3
1901—1910	8·6
1911—1920	10·9
1921—1930	8·6
1931—1936	6·9

Fertőző betegségek 1936-ban az összes halálokoknak (gümőkór-halálozás kivételével) csak 5·2%-a volt.

A nálunk gyakori egyes heveny fertőző megbetegedések fellépéséről és lefolyásáról ad tájékoztatást az alábbi táblázat:

Évek	Vörheny		Roncsoló toroklob		Hólyagos himlő		Hasi hagymáz (hastífusz)		Vérhas		Kanyaró	
	1000 lélekre jut megbetegedés	100 beteg közül meghalt	1000 lélekre jut megbetegedés	100 beteg közül meghalt	1000 lélekre jut megbetegedés	100 beteg közül meghalt	1000 lélekre jut megbetegedés	100 beteg közül meghalt	1000 lélekre jut megbetegedés	100 beteg közül meghalt	1000 lélekre jut megbetegedés	100 beteg közül meghalt
1882—1890	25·6	14·5	21·6	49·3	22·1	19·8	24·4	22·0	—	—	77·2	3·6
1891—1900	28·6	11·6	26·1	25·9	1·4	9·0	10·5	20·7	0·4	41·4	81·3	3·7
1901—1910	36·9	11·1	17·6	12·3	—	3·7	6·5	20·3	0·2	40·8	78·1	4·2
1911—1920	33·1	11·0	16·6	13·0	0·8	23·0	13·8	18·0	11·4	29·8	62·1	3·9
1921—1930	25·1	5·5	15·9	11·0	—	—	10·1	18·2	7·9	19·8	47·9	3·7
1931—1936	43·4	1·6	26·8	5·6	—	—	10·9	10·4	5·7	19·2	58·5	1·4

Az egyes fertőző megbetegedések ugrásszerű emelkedése, illetve csökkenése az időnkénti járványszerű fellépésükkel van kapcsolatban. A heveny-fertőző betegségekben megbetegedettek közül azonban fokozatosan *egyre kevesebben halnak meg*, jeléül annak, hogy az orvostudomány egyre sikeresebben tud megbirkózni e betegségekkel.

Ami a fertőző betegségek és a szociális helyzet közötti összefüggést illeti, itt is különbséget kell tenni a heveny és idült fertőző betegségek között. Az ez irányban végzett vizsgálatok és tapasztalatok azt mutatják, hogy a heveny fertőző betegségek terjedése — különösen azoké, amelyek járványszerűen lépnek fel, — jóval függetlenebb a szociális helyzettől. A szegényebb néposztály hátrányos helyzete ugyanis nem annyira a megbetegedések gyakoriságában, mint inkább azok halálos kimenetelében nyilvánul meg,

vagyis az egészségügyi szempontból kevésbbé kielégítő viszonyok között élő egyén szervezetének ellenálló képessége a fertőző betegséggel szemben gyengébb. Érdekes azonban, hogy a diftéria a jobb szociális viszonyok között élő, külön családi házakban lakó egyéneknél gyakoribb, mint a bérkaszárnyákban lakó gyermekek között, viszont a kanyaró gyakoribb a zsúfolt lakásokban lakó gyermekek között, mint a jó szociális viszonyok között élőknél. Más azonban a helyzet az idült fertőző betegségeknél. Ezeknél ugyanis úgy terjedésére, mint lefolyására döntő hatása van a szociális helyzetnek. A szociálegészségügyi profilaxis leghálásabb területe ezért a krónikus fertőzőbetegségek elleni védekezés. (Tuberkulózis, nemi betegségek, trachoma).

Tuberkulózis.

A tuberkulózis elleni védekezés minden államban nehéz feladatot ró az egészségügyi hatóságokra. Különösen nehéz azonban a feladat hazánkban, ahol ez a betegség korábban is erősen pusztított és mert csak hatósági vagy orvosi rendszabályokkal a védekezés nem lehet teljes eredményű. A tuberkulózis kórokozója a Koch Róbert által 1882-ben felfedezett gümőkórbacillus, mely az embernek csaknem minden szervét megtámadhatja. Mint népbetegség, leggyakrabban előforduló formája a tüdőtuberkulózis.

A szociális helyzet és a tuberkulózis között szoros összefüggés van. A tuberkulózis s különösen a tüdőtuberkulózis ugyanis általában a rossz anyagi viszonyok, a ki nem elégítő táplálkozás, a túlzsúfolt lakás, a tudatlanság és az ezzel járó tisztátalanság, a fertőződés betegsége. A tuberkulózis elterjedésének elősegítője az ínség, a nyomor, amely az egyén erőtartalékait felőrli, ellenállóképességét megtöri, az ellenállóképesség kifejlődését megakadályozza. Joggal állíthatjuk tehát, hogy a tuberkulózisra való hajlamosságot nemcsak az egyéni, hanem a szociális tényezők is meghatározzák.

A halálozási statisztikák tanusága szerint a tuberkulózis egyike azon betegségeknek, melyek évente a legtöbb áldozatot követelik. Veszedelmes mivoltát fokozza, hogy rendszerint krónikus formában jelenik meg, hosszú éveken keresztül lassan roncsolja a szervezetet és ezért a tuberkulótikus betegek száma sokszorosan nagyobb, mint más azonos halálozási arányszámot képviselő betegségekben szenvedőké. A betegség lappangó (latens) időszaka rendszerint hosszú. Az egészséges társadalomban száz és száz olyan tüdőtuberkulózissal fertőzött ember él, aki egészségesnek érzi magát és akit környezete is egészségesnek tart. Ennek a lappangó és hosszú lefolyású betegségi formának az a következménye, hogy a beteg környezetét sokszor észrevétlenül is megfertőzheti. A tuberkulózis azért maradhat hosszú időn keresztül észrevétlenül, mert amíg a betegség magán a tüdőszöveten nem terjed túl, addig sok esetben a beteg semmiféle fájdalmat nem érez. A fájdalom az embert figyelmezteti a betegségre, ennek kiesése, a tüdőbeteg ember számára

végzetes lehet. A betegnek fájdalma nincs, tehát nem megy orvoshoz. Mindezek a tulajdonságok a legveszedelmesebb népbetegség fokára emelik a tuberkulózist s elterjedtsége szinte fokmérőjéül tekinthető egy-egy ország szociális és egészségügyi szervezettségének és lakossága egyes rétegei életszínvonalának. Magyarországon, még ma is, majd 14.000 ember hal meg évente tuberkulózisban és ezzel Csonkamagyarország még most is az európai művelt államok között az egyik legnagyobb tuberkulózis halálozást mutatja. A multhoz viszonyítva azonban az utóbbi időkben az ország nagy részében jelentős apadás észlelhető.

A tuberkulózis-mortalitás a törvényhatósági jogú városokban és ezek között a székesfővárosban is sokáig a legmagasabb volt. Ez érthető is, hiszen az emberek zsúfoltsága, a rossz levegőjű munkahelyek, a tömeglakások stb. főleg a nagyváros jellemzői. A székesfővárosban 1874 körül átlag 8—9 ezrelék volt a gümőkór halandóság, de ez a szám fokozatosan csökkent. 1920-ban a gümőkórban elhaltak száma af óvárosban 4201, az úgynevezett tüdőcsúcshurutosok száma pedig 39.315 volt. (Országos Magyar Statisztikai Hivatal adatai.) A háború után 1920—23 évek átlagában Laky Dezső számításai szerint a mortalitás 4·1 ezrelék volt. Ugyanekkor a többi törvényhatósági jogú város mortalitása 3·8 ezrelék, a vidéké pedig 2·9 ezrelék volt. A halálozási arányszám azóta Budapesten tovább csökkent, 1930-ban 2·2 ezrelék, 1936-ban pedig 1·7 ezrelék volt. Sőt, ha az idegen halottakat leszámítjuk, az arány Budapesten 1937-ben 1·2 ezrelék. Ezzel az arányszámmal a főváros most már alatta van az ország átlagos gümőkór-halálozási arányszámának (1936-ban 1·5 ezrelék), amely körülmény jórészben a főváros mintaszerűen kifejlesztett tüdőbeteggondozó szervezetének tulajdonítható.

A gümőkórban elhaltak száma az 1937. évben 1757 volt, idegenek nélkül 1312. Az összes halálokok között a gümőkór 11·5%-ot képviselt. Ennél csak a rák és szívbetegségekben elhaltak száma nagyobb. A gümőkór azonban elsősorban a fiatal korban fejlődik s a munkaképes korban pusztít és az abban szenvedőket hosszú ideig megfosztja munkaképességüktől.

Tanusítja ezt a gümőkórban elhaltak korcsoport szerinti megoszlása is. (Az idegenek leszámításával 1937.)

Korcsoport	Gümőkór haláleset	Halálozási arányszám
— 5 évesig	63	1·4
5—10 «	30	0·6
10—15 «	36	0·6
15—20 «	94	1·4
20—25 «	150	1·3
25—30 «	151	1·2
30—35 «	118	1·1
35—40 «	110	1·0
40—45 «	119	1·4
45—50 «	101	1·4
45—60 «	158	1·4
60— «	182	1·8
Összesen	**1.312**	

A gümőkórhalandóság kerületenkénti megoszlása általában igazodik a szegényebb lakosság által lakott kerületek sorrendjéhez.

Kerület	Tbc halálozás	1000 lélekre esik tbc halál
III.	89	1·4
XIV.	109	1·4
VI.	226	1·3
X.	88	1·2
VII.	165	1·2
VIII.	182	1·2
IX.	112	1·1
V.	75	0·9
I.	58	0·9
II.	50	0·8
IX.	50	0·1
IV.	26	0·1

Itt is érvényesülnek tehát azok a körülmények, amelyekre a főváros lakossága általános egészségügyi viszonyainak áttekintésével kapcsolatban a lakosság halandóságának kérdését tárgyalva rámutattam.

Az 1876 : XIV. t.-c. 80. §-a szerint ha tüdősorvadásban, gégesorvadásvan, vagy nyilttuberkulózisban szenvedő egyén meghalt, azt be kell jelenteni. Törvényhatósági és megyei városokban a haláleset kötelező bejelentésén kívül azoknak a lakásváltoztatását külön is be kell jelenteni, akik a nevezett betegségekben szenvednek. Ugyancsak be kell jelenteni az ilyen betegeket, ha intézetekben, iskolákban, szegényházakban, árvaházakban, szállodákban stb.-ben másokkal együtt laknak, étkeznek. Az iskolákban előforduló megbetegedéseket akár a tanszemélyzet, akár a tanulók között fordul elő szintén be kell jelenteni. A bejelentésre kötelezett a haláleset alkalmával a halottkém, lakásváltoztatás esetén a kezelőorvos, illetőleg a beteg háztartásának feje, illetve a további esetekben az intézeti igazgató, illetőleg vezető, iskolákban az iskolaorvos, a tanító, illetőleg a beteg kezelőorvosa. Nálunk csak a nyilt gümőkór (nyilt tüdő-, gége-, csont-, mirigy- és bőrtuberkulózis) kötelezőleg bejelentendő fertőző betegség. (191.049/1912. B. M., 36.500/1930. N. M. M.) A bejelentések hatósági beavatkozást vonnak maguk után. A hatósági beavatkozás kettős célt szolgál, a betegről való gondoskodást, orvosi útbaigazítással s az egészségesek megóvását. (191.049/1912. B. M., 110.864/1926. N. M. M.)

A tüdőbetegek kórházi ápolására vonatkozóan a 42.818/1913. B. M. számú rendelet intézkedik. Azokban a kórházakban, amelyeknek külön tuberkulózis-osztályuk nincs, tüdőbeteg férfiak, illetőleg nők részére egy-egy betegszoba tartandó fenn. Ezekben a betegszobákban csakis tüdőbetegek helyezhetők el. A szobák befogadóképességének megállapításánál tekintettel kell lenni arra, hogy egy-egy betegre megfelelő térfogat levegő

jusson és gondoskodni kell a jó és gyakori szellőztetésről. Részletesen rendelkezik a jogszabály a beteg által használt evő- és ivóeszközök kezeléséről, az ágyneműről, a betegszobák tisztításáról stb.

A szegénysorsú gümőkóros betegek ingyenes ápolása tárgyában a m. kir. belügyminiszter 263.140/1937—XVI. számú körrendelete intézkedik. E szerint a szegénysorsú gümőkóros betegek intézeti gyógykezelésével és a megelőző tevékenység során felkutatott fertőző gümőkórosok intézeti elkülönítésével összefüggő kérdések tökéletesebb megoldása céljából az ilyen betegek intézeti elhelyezése egységes alapon, *központi irányítás* mellett történik. A szegénysorsú tbc-s betegek kórházi, vagy szanatóriumi elhelyezésével az Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója van megbízva. Betegek elhelyezésére ezidőszerint igénybe vehetők a közkórházak e célra szolgáló férőhelyei, továbbá a mátraházai m. kir. állami Horthy Miklós tüdőbeteg gyógyintézetnek, az Országos Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület debreceni és gyulai szanatóriumának, a budapesti Szegénysorsú Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület budakeszi szanatóriumának, Újpest város kórháza tüdőosztályának, egyes iskolaszanatóriumoknak, tüdőbeteg gyógyintézeteknek és otthonoknak szerződéses férőhelyei. Intézkedés történt továbbá a társadalombiztosító intézetek gümőkóros tagjainak gyógyításáról is, mert ezek nem ápolhatók az országos betegápolási alap terhére s így részükre az általános gyógyítási határidőn túl, további ápolás nem járna. A m. kir. belügyminiszter 260.380/1936. B. M. számú rendelete szerint azonban a biztosító intézetek a tüdőgümőkórban szenvedő biztosítottnak állami, vagy közkórházi tüdőbetegosztályon való ápolásáért az ápolás huszonnyolcadik napja után is a legalsó kórházi osztály napi ápolási költségét fizetik, ha az intézetek orvosuknak vizsgálata alapján hozzájárulnak ahhoz, hogy a tüdőgümőkórban szenvedő biztosítottat a tüdőbetegosztályon négy héten túl is ápolják.

A már említett társadalombiztosítási egészségvédő és gyógyító eljárás rendtartása a társadalombiztosító intézetek részére lehetővé teszi, hogy a kórházból, vagy szanatóriumokból elbocsátott gümőkóros munkavállalókat »utángondozásban« részesítse. Az utángondozás folytatólagos gyógykezelésből és a gyógyulási hajlam erősítése céljából nyujtott élelmezési segélyből áll (8. §. 2. bekezdés). Az utángondozás azonban az OTI által felállítandó tüdőgondozóintézetekhez van kötve.

A tuberkulózis elleni védekezés ügye állami feladat. A tuberkulózisnak a többi fertőző betegségek között elfoglalt speciális helyzete oly nagy feladatot ró az államra, hogy annak csak a helyi hatóságok és a társadalom segítségével tud megfelelni. A kormány az 54.593/1916. B. M. és az 51.770/1918. B. M. számú rendeletében hívta fel a társadalmat a »tuberkulózis elleni mozgalom« megindítására, illetve a küzdelemben való részvételre. A mozgalom egységes irányításának megszervezése, intézmények létesítésének elősegítése, a mozgalom kérdéseinek felszínen tartása és az ismeretterjesztő propaganda

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

vezetése végett elrendelte »a Tuberkulózis Elleni Küzdelem Országos Bizottságának« megalakítását. A bizottság 1936-ig működött, amikor a népbetegségek elleni küzdelem újjászervezésével kapcsolatban a belügyminiszter megszüntette, illetőleg beolvasztotta az Országos Közegészségi Egyesületbe. A tuberkulózis elleni védekezéssel kapcsolatos ügyek 1936. óta a belügyminiszter látja el, (269.886/1936. B. M.) a társadalmi és propaganda-feladatokat pedig az Országos Közegészségi Egyesületre bízta. (230.041/1936. B. M. számú körrendelet.)

A tuberkulózis elleni küzdelem hazánkban több mint 30 éves multra tekint vissza. Eleinte ez a mozgalom népszanatóriumok felállítására törekedett. Ilyen szanatóriumok létesítésére alakult néhány egyesület (a Budapesti Szegénysorsú Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület, az Országos Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület). A küzdelem eredményes megvívásához azonban nem volt elegendő csupán a szanatóriumok szaporítása, hiszen minden tbc-st nem lehet és nem is szükséges szanatóriumban ápolni. Ezért meg kellett teremteni a lehetőségét annak, hogy a tüdőbetegeket betegségük foka szerint megfelelő gondozásban, ápolásban részesítsék.

A tüdőbetegek betegségük foka szerint három csoportra oszthatók: Az első csoportba tartoznak a betegségük kezdetén lévők, a második csoportba a még munkaképes és dolgozó, de már előrehaladottabb állapotban lévő tüdőbetegek, a harmadik csoportba pedig a már munkaképtelenek, az ágybanfekvők tartoznak. Az első csoport szanatóriumi kezelésre alkalmas, a harmadik csoport kivétel nélkül kórházi ápolást igényel. A második és harmadik csoportba tartozók már erősen fertőzők. Ha családjuk körében élnek, fertőzésüktől védeni kell a családot, óvni a közeli és a távolabbi környezetet. Ezekről gondoskodni, illetve ezek fertőzése ellen védelmet biztosítani fontos szociálegészségügyi feladat. A hozzátartozókat azonban csak úgy tudjuk a súlyos tüdőbetegek fertőzésétől óvni, ha nemcsak a beteget, hanem őket is gondozzuk. Az az intézmény, mely a tüdőbetegnek és a fertőzés veszélyének kitett családtagoknak kezelését vállalni tudja, a tüdőbeteggondozó intézet.

A tüdőbeteggondozó intézet munkaprogrammja: Az önként jelentkező, vagy felkutatott betegek vizsgálata. A betegség megállapítása és gyógykezelése. Súlyosabb betegek kórházba való utalása. A betegnek és az egészséges környezetnek kioktatása az egymásközötti viszonyra, a fertőzés további terjedésének megakadályozására. Felvilágosító, propaganda előadás, tanácsadás, szociális gondozó tevékenység a gondozó nővérek által, szükség esetén támogatás stb. Az intézet gondozó, felvilágosító, kutató tevékenysége az esetleges fertőzés megakadályozása, illetőleg a már fertőzöttek kikutatása és kezelésbevonása érdekében.

A tüdőbeteggondozó intézetek működése eszerint kétirányú: végzik a kórjelzés, betegségmegállapítás és a gümőkórosnak talált betegek állandó

ellenőrzésének és kezelésének munkáját és végzik a beteg otthonának, a beteg körül élő egész családnak a profilaktikus gondozását. Ez utóbbi feladat ellátására a tüdőbetegondozóintézet gondozónővért küld ki a beteg otthonába, aki vizsgálat alá veszi a beteg környezetét egészségügyi és szociális szempontból. A gondozónővér a családtagokat is behívja a tüdőgondozó intézetbe, ahol egyenként megvizsgálják őket, ha szükséges, kezelésre bejáratják, tanáccsal ellátják. A gondozónővérek feladata az ilyen családtagokat látogatni, a helyzetükön javítani, szükség esetén a beteget környezetéből kiemelni, vagy az egészséges családtagokat (gyermekeket) intézetbe vagy másutt elhelyezni.

Budapest székesfőváros, felismerve a tüdőbeteggondozók működésének jelentőségét, a fővárosi magas gümőkórhalálozás ellensúlyozására már 1917-ben felépítette a VI. ker., Dévai-utcában az első tüdőgondozó intézetét. A központi intézetet további 9 intézet felállítása követte. A székesfőváros ilyképen 10 intézetből álló tüdőgondozó hálózatot tart fenn. Az intézetek a következők :

I., Pauler-utca 22.
II., Tölgyfa-utca 10.
III., Szentendrei-utca 21.
VI., Dévai-utca 15.
VII., Rózsák-tere 2.
VIII., Kistemplom-utca 6.
IX., Mester-utca 33—35.
X., Mázsa-tér 9.
XI., Kökörcsin-utca 5.
XIV., Újvidék-utca 5.

A balparton tehát 6, a jobbparton 4 intézet működik. A balparton átlag 130.000 lakosra jut egy intézet, míg a budai részen átlag 60.000 lélekre.

A gondozó munkát az igazgató főorvos vezetése alatt 9 főorvos, 10 adjunktus, 10 alorvos és 40 gondozónővér végzi. Az intézetek fenntartása évente közel félmillió pengőbe kerül. Az intézetek a megelőzés és a gyógyítás eredményesebbé tétele érdekében gyógyszer, gyógyászati eszközök nyujtása mellett élelmiszer és tejsegélyben is részesítik gondozottjaikat. A gyógyszereket az Országos Betegápolási Alap terhére utalják ki. Az élelmiszereket részben közvetlenül a gondozóintézetek nyujtják, részben pedig közbenjárásukra a kerületi elöljáróságok népjóléti osztályai utalják ki. Az intézetek az 1937. évben 125.000 liter tejet osztottak ki gondozottaik körében.

A gondozóintézeteknek a gyógyítás nem szükségképeni feladata, de ott, ahol a beteget megfelelő zárt intézeti kezeléshez juttatni nincs módjukban, amikor a betegek más úton a szükséges és sürgős gyógyítóeljárást megkapni nem tudják, akkor a gondozóintézetek a gyógyszeres és tüneti kezelésen kívül művi légmell- (pneumothorax-) kezeléseket is végeznek. Az intézetek egyre kiterjedtebben alkalmazzák az ambuláns művi légkezelés therápiáját. Az ilyen légmell-kezelésben részesített betegnek napközi szakfelügyelet mellett végzett 6—8 órás fekvőkurája a beteg állapotának, hőmérsékletének folyamatos észlelése és táplálkozásának valamelyes

formában való megjavítása olyan eredményeket biztosít, amely munkaképességük helyreállításában és betegségi folyamatuk nyugalmi szakba vezetésében nagyjelentőségű. Évégből létesített a székesfőváros a központi tüdőbeteggondozó intézetben fekvőcsarnokot, amelynek fontos szerep jut az ágyhiány miatt kórházba jutni nem tudó, vagy az otthoni pihenés lehetőségét nélkülöző, legszegényebb osztály gyógyításában. A napközi fekvőkurát naponta 7 órás időtartammal veszik a betegek igénybe.

Az intézetek betegforgalma évről-évre növekszik. A betegforgalom adataiban a gondozóintézetek új jelentkezői között évről-évre nagyobb számmal szerepelnek a gyermekek, ami a legfiatalabb generáció nagyobb arányú megelőzési lehetőségeire és gondozására mutat. A főváros tüdőbeteggondozóintézetei egyre több szociális intézményt vonnak munkájuk körébe. Különösen kiemelendő dr. Csordás Elemér tiszti főorvos javaslatára a székesfővárosi iskolaorvosi intézménnyel létrehozott munkaközösség és az a tény, hogy a magánorvosok mindnagyobb arányban kérik az intézetek szakleleteit és utalnak oda gondozásra és különleges kezelésre szegénybetegeket.

A székesfővárosi iskolaorvosi intézmény és a levente-intézmény által történt beutalások is egyre növelik az intézetek által eszközölt vizsgálatok számát. 1937. évben 35.803 új jelentkezőt és 29.494 iskolai tanulót vettek az intézetek gondozásba. A röntgenátvilágítások száma 1937. évben 59.869, a fizikális vizsgálatok száma 73.728, a kezelések száma 54.098, a laboratóriumi vizsgálatok száma 42.495, a tuberkulinos bőrpróbavizsgálatok száma 24.772, az összes kezelések száma 354.231 volt.

A tüdőbeteggondozóintézetek munkájának eredményessége azonban csak akkor lesz teljes, ha minden fertőző tüdőbeteg családjából kiemelhető és kórházi ápoláshoz juttatható lesz, mert a súlyos fertőző betegek megfelelő elkülönítése döntő tényező a tuberkulózis gyógyításában. A szanatóriumok és kórházak tüdőbetegeket befogadó képességének tehát arányban kell állani a tüdőbeteggondozóintézetek által kórházi ápolásra utaltak számával. A főváros saját kórházaiban közel 1000 tüdőbeteg részére biztosított férőhelyet. Egyéb kórházak és szanatóriumok hozzászámításával jelenleg a fővárosban és közvetlen környékén mintegy 3000 ágy áll a tüdőbetegek rendelkezésére. A budapesti közkórházak közül a Szent János-kórház (I., Hieronymi-út 1.) rendelkezik három tuberkulózis-pavillonnal és egy tuberkulózis-gyermekosztállyal. A Horthy Miklós-közkórházban (X., Maglódi-út) van egy modern tuberkulózis-pavillon. Ezenkívül a Szent István-közkórház (IX., Gyáli-út 1. sz.) és a Szent László-közkórház (IX., Gyáli-út 5—7.) is vesz fel tuberkulótikus betegeket korlátolt számban. A klinikák közül az I. számú Belklinika (VIII., Ludoviceum-utca 2/b) rendelkezik tuberkulózis-pavillonnal. Ezenkívül a II. számú Belklinika (VIII., Szentkirályi-utca 46.) és a III. számú Belklinika (VIII., Ludoviceum-utca 2.) is vesz fel gümőkórban

szenvedő betegeket korlátolt számban. Az Országos Stefánia Szövetség kőbányai szülészeti intézete tüdőbeteg szülőnőket is felvesz (X., Belső Jászberényi-út 24—26.)

Népszanatóriumok a fővárosban és környékén: Erzsébet királyné-szanatórium (Budakeszi), báró Weisz Manfréd alapitványi szanatórium (Budakeszi), báró Korányi Frigyes üdülőtelepe (X., Keresztúri-dűlő), Országos Társadalombiztosító üdülőtelepe (Pesthidegkút, Hidegkúti-út 224.), MABI tüdőbeteg szanatóriuma (Törökbálint), a m. kir. posta betegségi biztosítóintézetének üdülőtelepe (Budafok).

A székesfőváros gümőkór elleni küzdelme azonban bármilyen alapos és bármennyire szorgalmazza is a diszpanzérek fejlesztését és a kórházi ágyak szaporítását, gondozó intézeteinek munkássága csak a főváros területére korlátozott részleteredményeket hozhat és bizony ezeket az eredményeket is veszély fenyegeti mindaddig, amíg a tüdőgondozás hálózata az *ország egész területén ki nem épül* s amíg a tüdőbetegek kórházi elhelyezésének lehetőségei vidéken meg nem javulnak. Ma ugyanis az a helyzet, hogy a vidéki betegek tömege áramlik a fővárosba és elfoglalják a tuberkulótikus betegek ápolására szolgáló kórházi és szanatóriumi ágyakat s sok esetben a gondozóintézetek által beutalt székesfővárosi gümőkóros betegeknek nem jut hely. Dr. Parassin József igazgató-főorvos megállapítása szerint a fertőző állapotban lévő vidéki betegek a tuberkulózis-osztályaink zsúfoltsága miatt nem nyernek azonnali elhelyezést, rendszerint tömeglakásokban várják meg, míg kórházi felvételhez juthatnak s így a nagy gonddal és áldozattal megszüntetett fertőző források helyett városunk területén újabb fertőző források nyilnak. A kormány részéről megindított, illetve újjászervezett tuberkulózis-ellenes munka ennek a káros helyzetnek remélhetőleg véget fog vetni. 1936. ősze óta a vidéki tüdőbeteggondozóintézetek szervezése erős ütemben folyik s remélhető, hogy gondoskodás történik majd arról, hogy a tüdőbeteg-gondozó intézetek által felkutatott tuberkulótikus betegeket vidéki kórházakban s a gondozókkal kapcsolatosan létesítendő tüdőbeteg-otthonokban az eddiginél nagyobb számban helyezzék el.

A székesfőváros a tüdőbetegeket gondozó és gyógyító intézményei mellett olyan intézményeket is fenntart, amely intézmények a fertőzésen átesett gyermekek dispoziciójának javítását és így a betegség elhárítását vannak hivatva szolgálni. Ilyen intézetek az erdei iskolák, erdei üdülőtelepek, gyermeküdültetési akciók, amelyekkel a gyermekeket védik ugyan, de általuk a felnőttek tuberkulózisát is elhárítják. Ezen intézményekről részletesebben munkám I. kötetében szólottam.

A székesfőváros intézményei fenntartásával — dr. Melly József számításai szerint — mintegy 2 millió pengőt költ évente a tuberkulózis elleni küzdelemre. A fővárosban tehát minden ember 2 pengővel, a keresőkre számítva pedig 4 pengővel adózik erre a célra.

A nemibetegségek elleni küzdelem.

A nemibetegség, mint népbetegség elsősorban az emberek társadalomban való együttélésének függvénye. Elterjedése összefüggést mutat a társadalom rétegeződésével, szociális, gazdasági helyzetével és erkölcsi színvonalával, mert terjedésének közvetlen tényezője a házasságonkívüli nemi élet. A vallás parancsainak, a kifogástalan erkölcsnek megfelelő magatartás szinte kizárja a nemibetegségek terjedését, viszont a házasságon kívüli promiszkuitás, a nemi keveredés, nemcsak a nemibetegségek terjesztőjének, hanem e betegségek elterjedési mértékének is tekinthető.

Az utóbbi években egyre emelkedik a házasulók átlagos életkora. Legtöbb esetben természetszerűen az anyagi nehézségek azok, amelyek a korai családalapításnak útjában állanak. A házasodási korhatár kitolódása meghosszabbítja azt az időközt, mely a nemi érettség és a házasságkötés ideje között fennáll. Mindama tényezők és körülmények, amelyek az egyesek korai házasságkötését akadályozzák, egyúttal — a valláshoz hű, illetve erkölcsös magatartás hiányában vagy ennek nem teljes érvényesülése esetén — elősegítői a házasságon kívüli promiszkuitásnak, s egyúttal a veneriás betegségek terjedésének is. A veneriás megbetegedések terjedése kérdésénél a nyilvános prostitució — mint már erre a nővédelmi résznél is rámutattam — a betegségek terjedésének ennélfogva csak egyik oka, de nem főtényezője.

A veneriás betegségek kórtani szempontból idült fertőző betegségek, fellépésüknél azonban csak ritkán dől ágynak a beteg. Éppen ezért fokozottan veszedelmes. A beteg ugyanis egészségesnek látszik s ha nem fordul orvoshoz, vagy az orvosi utasításokat nem tartja be, nem csak saját magára, hanem családjára, környezetére is állandó veszélyt jelent. A nem egészen, vagy rosszul kezelt, elhanyagolt esetek a betegség terjedésének főfészkei, melyet a prostituáltak és a társadalom aszociális, vagy tudatlan, gondatlan elemei terjesztenek az egészségesek között. A veneriás betegségek között a lues és a gonorrhoea a legfontosabbak. Jelentősek úgy az egyén, mint a társadalom szempontjából, úgy elterjedettségük, mint következményeik miatt. Az utókövetkezmények közül szociális és nemzeti szempontból különösen a munkaképtelenség és a meddőség súlyosak. A lues jelentéktelennek látszó és gyorsan gyógyuló helyi megbetegedés után elterjed a szervezetben, s sok súlyos, gyakran halálos kimenetelű betegségnek »közvetett« oka. A lueses utóbajok a máj, vese, szív, véredény-megbetegedések, idegbetegségek, paralizis, stb., a látó- és hallóidegek sorvadása. A lues és gonorrhoea a népesség mennyiségében mérhetetlen károkat okoz. A terméketlen házasságok legnagyobb részét a gonorrhoea okozza. Az elvetélések és halvaszületések tekintélyes mennyisége a lueses megbetegedésből származik. Nem kevésbé súlyosak a népesség minőségi károsodásai sem. A vakság előidézésében a gonorrhoea jelentékeny szerepet játszik. Az újszülöttek vakságát kb. 50%-ban az anya gonorrhoeája

okozza. Az örökölt lues az utódokon sok esetben elmebajban, epilepsziában, vakságban, süketnémaságban, gyengeképességben, imbecilitásban és idiótizmusban jelentkezik.

Ez ellen a két betegség ellen tehát, amely nemcsak a társadalom munkaképes fiatal tagjait, hanem az egész társadalom és a jövő nemzedék egészségét is veszélyezteti, úgy a hatóságnak, mint a társadalomnak minden lehető és rendelkezésre álló fegyverrel fel kellene venni a harcot.

Az eredményes gyógyító és megelőző munka végzéséhez, illetve megszervezéséhez azonban elsősorban a feladatok mennyiségével és milyenségével kell tisztában lennünk. Az antiveneriás küzdelemhez elsősorban statisztikailag kellene megbízható módon felmérni a tennivalókat.

A statisztikai kutatások útmutatásaira a népbetegségek közül éppen azért szorul legjobban az antiveneriás küzdelem, mert ezen a területen a legnehezebb megbízható eredményeket elérni. E betegségek személyes, az egyén belső életét is érintő vonatkozásai miatt nincsenek kötelezően nyilvántartva. Némiképp megbízható adatokat ezidőszerint kapni tehát csak az egyes intézmények által körülhatárolt népességről tudunk. (Katonaság, stb.) A kórházak, klinikák, rendelőintézetek, biztosítóintézetek, szakorvosok által közreadott adatok, bár orvostudományi szempontból kétségtelenül értékkel bírnak, társadalmi szociálhygiénás szempontból fenntartással értékesíthetők, mert egyes foglalkozási csoportokról, stb.-ről az összes lakosság között tényleg előforduló nemibetegségek számára történő következtetések megbízhatósága vitatható.

A veneriás betegekről hivatalos, országos statisztikai adatfelvétel 1928-ban történt, amikor is, minden orvos köteleztetett arra, hogy az általa kezelt nemibeteg névnélküli adatait az Országos Központi Statisztikai Hivatalnak jelentse be. Ez az adatgyüjtés is bár orvosstatisztikai hiányai és az adatszolgáltatás elégtelensége miatt a mélyebb összefüggések vizsgálatára nem teljesen elegendő, közegészségügyi szempontból igen nagy jelentőséggel bírt és a korlátolt értékű becslések és következtetések helyett hozzávetőleges tájékozódásokra felhasználható. Az anyagot dr. Gortvay György és Szabó Béla dolgozták fel 1930-ban, a székesfővárosra vonatkozó speciális anyagot pedig Doros Gábor és Melly József. Ilyen kiterjedésű statisztikai felvétel 1928. óta nem történt. Az említett adatgyüjtő év alatt Magyarországon 54.079 orvosi kezelés alatt álló veneriás beteget számláltak össze. Ebben a számban azonban nem foglaltatnak benne a kezelés alatt éppen nem álló széles rétegek és azok a tömegek, amelyek betegségüket egyáltalán nem gyógyították. Hozzájárul még ehhez, hogy a felvétel — a szakemberek szerint — akkor történt, mikor a veneriás betegek száma valószínűen csökkenő irányzatú volt. (Ugyanis már több orvoshygiénikus rámutatott arra, hogy a veneriás betegségek terjedésénél is kimutathatók oly hullámzások, mint a hevenyfertőző betegségeknél.)

Az 1928. évi felvétel adatai igazolták, hogy a nemibetegségek elterjedése arányos a promiszkuitással, a házasságon kivüli nemi keveredéssel, vagyis a városokban nagyobb, mert ott nagyobb tömegű ember sűrűsödik össze és így a keveredés inkább lehetséges. A nemi betegségek fokozódó veszélye tehát az urbanizáció függvénye, leküzdése elsősorban a városok problémája és eredményesen csak azok lakosságán keresztül történhet. Az 1928-as adatok szerint az 54.079 nemibetegből 36.940 jutott a 11 törvényhatósági jogú városra, tehát az összes nemibetegek 68·3%-a, vagyis a veneriás betegségek több mint $^2/_3$ része a nagy- és középvárosok lakosságát sujtotta és csak $^1/_3$ részénél kevesebb esett a kisebb megyei városokra és községekre. A felvétel a székesfővárosban 27.388 beteget talált, ami az összes betegek 50·6%-a volt, vagyis Budapesten a nemibetegek száma az országos átlagot ötszörösen meghaladta (30·4 ezrelék). Még kedvezőtlenebb világításba helyezik a fővárost dr. Grusz Frigyesnek 1925-ben 140 budapesti rendelőintézeti osztály adatai feldolgozásával készített összeállítása, amely szerint 1925-ben magában a fővárosban mintegy 67.500 nemibeteget lehetett számításba venni. (Dr. Doros Gábor is 1926-ban 52.869 nemibeteget számlált a fővárosban.)

Az 1928-as országos felvétel szerint a fővárosban talált nemibetegek 71·5%-a férfi és 28·5%-a nő volt. De nők között a legtöbb nemibeteg Budapesten volt, az összes nőbetegek 52·2%-a.

Foglalkozás szerint a betegek következőképen oszlottak meg a fővárosban :

Őstermelés	2·0
Bányászat, ipar, forgalom	65·0
Közszolgálat	9·6
Véderő	1·6
Napszámos	4·5
Tőkés, nyugdíjas	1·5
Házicseléd	5·9
Egyéb ismeretlen	9·9
	100·0%

A megbetegedések legnagyobb része az iparforgalmi népességből és ezen belül is az ide tartozó segédszemélyzet adja. (Az összes betegségnek 48·6%-át.) Ez a néhány kiragadott adat — amelyet a felvétel anyagát részletesen tárgyaló műből vettem — egyrészt régi, másrészt, sajnos csupán minimumként fogadható el. Újabb adatok nem állanak rendelkezésre. Ezek is rámutatnak azonban a főváros lakosságának szomorú helyzetére és a nemibeteggondozás mielőbbi teljes kiépítését követelik.

Jogszabályaink a nemibetegség elleni küzdelem terén eddig csak a prostitució rendészeti szabályozása végett állítottak fel tiltó és óvó rendszabályokat. Ezek a szabályok azonban eredménytelenek a nemibetegségek

terjedése szempontjából, mert a prostituáltak viszonylag kicsiny csoportja (1938. év júliusában a m. kir. rendőrség erkölcsrendészeti osztálya 1167 nőt tartott nyilván a fővárosban) elenyésző az egyéb ragályforrások mellett. A prostitució szabályozásán kívül csak egyes általános egészségügyi vonatkozású törvények és rendeletek tartalmaznak intézkedést a nemibetegségekkel kapcsolatos kérdésekről. Ezek a rendelkezések azonban a nemibetegségeknek járványszerű fellépése esetére alkalmaznak rendszabályokat, egyébként a nemibetegség nem tartozik a bejelentésre kötelezett fertőző betegségek közé. Az 1876. évi XIV. t.-c. (közegészségi törvény) 89. §-a támpontot ad ugyan az általános antiveneriás küzdelem végrehajtására, amennyiben a »ragályos bujakór« elleni intézkedést hatósági feladattá teszi »nagyobb terjedelemben történt felmerülte alkalmával«. (Megjegyzendő, hogy a jogszabályokban előforduló »bujakór« elnevezés alatt az összes nemibetegségek értendők, amint az a 17.783/1902. B. M. számú rendelet is kimondja). A 83.874/1902. számú belügyminiszteri rendelet lehetőséget nyujt a nemibetegségüket elhanyagoló ragályforrások kényszerkezelésének foganatosítására, de itt is csak járványszerű fellépés esetén. Azonban a nemibetegségek (pl. a luesz) ma már járványszerűen nem lépnek fel. Az 1879. évi XL. t.-c. 99. §-a szerint a ragálybejelentés elmulasztásáért járó felelősségrevonás a veneriás betegségekkel szemben nem alkalmazandó, hacsak nem prostituáltról van szó. A nemibetegségeket bejelentésre kötelezett ragályos betegségek közé a későbbi jogszabályok sem sorozták. A bejelentési kötelezettség hiánya mellett a nemibetegség *kötelező gyógyítására sincs általános rendelkezés.* E tárgyú részrendelkezések közül megemlíthetők a 151.403/1912. B. M. számú rendelet, mely szerint a vakságot okozó szemgonorrhoea megelőzésére az újszülöttek szemébe a bábák és orvosok kötelesek 1%-os ezüstacetát oldatot cseppenteni. A 32.600/1916. B. M. számú körrendelet a hazatérő nemibeteg katonák titkos nyilvántartásáról és kötelező orvosi kezeléséről intézkedik. A 160.100/1926. B. M. számú rendelet 13. §-a szerint erkölcsrendészeti razziák alkalmával a rendőrség a titkos prostituáltakkal együtt talált férfiak és nők egészségügyi állapotáról egyaránt meggyőződést szerezhet és olyan esetekben, mikor a betegnek talált személyisége és körülményei az önkéntes gyógyítást nem garantálják, kórházi gyógykezelést rendelhet el. Az 1876. évi XIII. t.-c. (cselédtörvény) 52. §-a a veneriás cseléddel szemben való eljárásra a gazda jogait határozza meg. Az 1879. évi XL. t.-c. 106. §-a büntető rendelkezést tartalmaz oly nővel szemben, aki tudva, hogy ragályos betegségben, vagy bujakórban szenved, mint dajka szolgálatot vállal, vagy szolgálatba lépte után esik ragályos betegségbe, vagy bujakórba.

A nemibetegek, illetve a szegénysorsú nemibetegek gyógyításáról a 133.000/1908. B. M. számú rendelet 5. §-a (a közkórházi bujakóros-osztályok felállításáról), a 39.521/1911. B. M. sz. rendelet (a salvarsan-gyógyszer rendelése tárgyában), a 106.009/1915. B. M. számú rendelet (a nemibetegek

kórházba való felvételéről és a nemibeteg-ambulanciák létesítéséről), a 6000/1931. M. E. sz., az 1300/1932. N. M. M., a 400/1932. N. M. M., a 220.000. 1933. B. M. számú rendeletek egyes pontjai (a szegénysorsú nemibetegek gyógyításáról) intézkednek. Ezek a szétszórt rendelkezések azonban nem alkalmasak arra, hogy a nemibetegségek elleni küzdelem alapjai, vagy kiinduló pontjai legyenek. Nemibeteg-törvényt pedig, mely az antiveneriás küzdelem célkitűzéseit büntető szankció mellett a nemibetegekre *kényszerítse*, még nem alkotott meg a törvényhozásunk.

A magyar »Lex Veneris« (nemibeteg-törvény) tervezetét azonban az Országos Közegészségi Egyesület Antiveneriás Bizottsága már kidolgozta és 1936. decemberében a belügyminisztériumba felterjesztette. Remélhetőleg a kormány a tervezetet megfelelő formában, nagyszabású egészségvédő programmjának keretében, már a közeljövőben az országgyűlés elé fogja terjeszteni. A tervezet a nemibetegek kötelező gyógykezeltetését, a nemibeteggondozó intézetek felállítását, szükség esetén egyesek egészségügyi felügyelet alá helyezését, a házasság előtti kötelező orvosi tanácsadást, a prostitució megszüntetését, a nők védett korhatárának 16 évre való felemelését stb. kívánja megvalósítani.

A nemibetegségek elterjedettsége által a társadalom minden tagját fenyegető veszély és az, hogy jogrendszerünk ezen veszély ellen nem nyujt megnyugtató védelmet, már korán megmozdulásra késztette az egészségvédelmi célkitűzéssel alakult társadalmi szerveket. Az Országos Közegészségi Egyesület már 1887-ben felvette egészségvédelmi programmjába a nemibetegségek elleni védekezés ismereteinek terjesztését. A Teleia egyesület pedig 1893-ban már kizárólag a veneriás fertőzések terjedésének megfékezésére alakult. Az egyesület a fővárosban ma is működő ingyenes nemibetegrendelőt állított fel. Példáját még két, hasonló célkitűzésű egyesület követte, de ezek csak rövid ideig működtek.

A világháború nagy tömegmozgalma következtében megszaporodott nemibetegségek csökkentésére alakult Nemzetvédő Szövetség fejtett ki 1916—1918. években értékes munkát. A főváros a szövetség munkájának támogatására a kerületekben (főleg a perifériákon) ingyenes nemibetegrendelőket állított fel, azonban a rendelők működésüket csekély igénybevétel és részvétlenség miatt csakhamar megszüntették. Ez a körülmény igazolta, hogy a nemibetegségek elleni küzdelemben a népesség kellő nevelése, felvilágosítása és a gyógyítás és preventiv védelem központi irányítása nélkül nem érhető el komoly eredmény. Haladást jelentett tehát e téren, hogy a kormány 1917-ben az országos antiveneriás küzdelem irányítására kormánybiztost nevezett ki. Az antiveneriás törekvések új lendületet 1925-ben kaptak, az Országos Közegészségi Egyesület keretében hivatalosan is megalakult amikor az Antiveneriás Bizottság. 1929-ben a bizottság munkájának támogatására a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter miniszteri biztost nevezett ki

s ettől az időtől a miniszteri biztos kezeibe futnak össze az antiveneriás küzdelemre vonatkozó ügyek. Szerepe főként a hatóság és a társadalmi szervek közötti kapcsolatok fenntartása és biztosítása. Hasonló szerepe van, mint tanácsadó szervnek az Antiveneriás Bizottságnak is, amely ezenkívül a kérdések körüli teendőket tudományosan igyekszik minden oldalról megvilágítani s mint a belügyminiszter hivatalos tanácsadó szerve működik. A bizottság a »Lex Veneris« törvénytervezetnek előkészítésénél értékes munkát végzett.

A nemibetegségek elleni küzdelem keretében az említett szervek a gyógyítótevékenység mellett egyre több szerepet igyekeznek a preventív munkának juttatni, azonban mindaddig, amíg a nemibetegség elleni küzdelemnek a megelőzés elvére felépített országos és egységes rendezése késik, e téren csak a betegek gyógykezelésén lehet a fő súly. A nemibetegségek kezelése, gyógyítása elsősorban nemibeteg-rendeléseken s a különböző kórházakban történik.

A kórházakról szóló 1300/1932. M. E. számú rendelet szerint a nyilvános betegápolás terhére azokat a nemibetegeket lehet kórházakban ápolni, akik a kórházi ápolás szükségességét hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolják (ilyen bizonyítványt az kap, kinek betegsége fokozottabban fertőző, vagy betegsége műtétet igényel). Ezt az elvet különben már az 1898. évi XXI. t.-c. 9. §-a is kimondta. Eszerint a kórházakban, vagy hatósági megbízásból házilag gyógykezelt bujakórban, vagy trachomában szenvedő szegények ápolási és szállítási költségeit az országos betegápolási pótadóból az állam fizette.

A fővárosban a betegek, illetve a szegénybetegek részére rendelkezésre állanak a közkórházak veneriás osztályai, ahol a felvétel és a gyógyítás a szegénybetegek gyógyellátására vonatkozó szabályok szerint történik. A székesfővárosban a nemibetegek kórházi ápolására kb. 1000 ágy áll rendelkezésre, ebből 70% a székesfőváros közkórházaira esik. A veneriás betegeknek azonban csak töredéke kerül kórházi ápolásba. Nagyobb részük ambuláns beteg, akik, ha biztosítottak, az egyes intézetek ambulanciáin, ha vagyontalanok, a már ismertetett nyilvános rendelők veneriás szakrendelésein keresnek gyógyulást. Miután a szegénybetegek ingyen gyógyszert csak akkor kaphatnak, ha őket hatósági orvos kezeli, illetve ilyen rendel gyógyszert, a székesfővárosnak gondoskodni kellett a nemibetegek hatósági orvosi kezeléséről. Ez tulajdonképen a kerületi orvosok feladata volna, azonban a kerületi orvosok rendelőiben ilyen betegek kezelése, a betegség természeténél fogva, nem volt lehetséges s különben is itt szakorvosi kezelésre van szükség. Így tehát a szegénysorsú ambuláns nemibetegekről a főváros úgy gondoskodott, hogy — bár a főváros közkórházai elvben ambuláns betegek kezelésével nem foglalkoznak — 1933-tól kezdődően négy kórháza: az Alföldi-utcai, a Szent István-, Szent János- és a Szent Margit-közkórházak mellett bőr- és nemibetegrendelőt létesített. E négy

nemibetegrendelő jelentékeny forgalmat bonyolít le. Sajnos, ez a négy rendelő még nem tudja megfelelően ellátni a kezelésre szoruló szegénybetegek gyógykezelését, mert egyes városrészektől nagy távolságra fekszenek és azok részére, akik a gyógyszerköltségeket sem tudják megfizetni, a rendszeres kezeléssel járó villamosköltség is elviselhetetlen terhet jelent. Ezért van fokozott jelentősége a fővárosban a fővárosi közkórházak ambulanciái mellett a klinikák, egyházi rendek, felekezetek és egyesületek által létesített és fenntartott gyermekkórházak, poliklinikák és ambulatóriumok veneriás rendelőinek. A fővárosban az ambuláns járóbetegrendelést 17 nyilvános (köztük 4 fővárosi és 13 biztosító intézet, illetve vállalati pénztár által fenntartott), továbbá 5 egyesületi vagy testületi — a tagok részére létesített — rendelő látja el. A rendelők közül a biztosító intézeti és a székesfővárosi rendelőintézetek munkája azért fontos, mert a gyógykezeltek részére szükség esetén ingyen gyógyszert is nyujthat.

Az antiveneriás küzdelem keretében kettős irányú munkát kell végezni, a gyógyítást és a megelőzést. Az ambulanciák munkája úgyszólván kizárólag a gyógyítás volna, azonban sajnos a tapasztalat szerint a rendelő-intézetek a mai körülmények között még ezen leszűkített feladatuknak sem tudnak kielégítően megfelelni. A járóbetegek nagyrésze ugyanis nem gyógyíttatja, kezelteti ki a betegségét. Dr. Doros Gábor adatai szerint a munkásságnak mintegy 75%-a, a középosztályhoz tartozó betegek 50%-a a teljes gyógyulás előtt abbahagyja a kezeltetését és igy embertársait a megfertőzés, önmagát pedig a veneriás betegségekből származó utóbajoknak teszi ki. Ennek oka, hogy hiányzik nálunk a kötelező gyógyítást megfelelő szankcióval biztosító jogszabály, továbbá a gondozó ellenőrző szervek és a beteg részéről sok esetben a kezeléssel járó költségek. A rendelőintézetek a jelenlegi körülmények között csak addig törődnek a betegeikkel, amíg azok kezelésre jelentkeznek, elmaradásukat azonban nem ellenőrzik és nem alkalmazhatják azokat az eszközöket, amelyek a preventiv védelem alapját képezik (családlátogatás stb.). Pedig a nemibetegségek elleni korszerű küzdelemnek lényege nem csupán a gyógyítás, hanem a nemibetegeknek gondozásba vétele útján a megelőzés intézményes kiépítése. A preventiv nemibeteggondozás céljára *nemibeteggondozóintézeteket* kellene létesíteni a többi gondozóintézetekhez (anya-, csecsemővédő-, tüdőbeteg- stb. gondozók) hasonló szervezettel, mégis azzal a különbséggel, hogy míg más gondozási ágakban a megelőzés javára a gyógyítási munka többé-kevésbbé háttérbe szorul, a nemibeteggondozók súlypontja a profilaxis kiépítése mellett is a gyógyításon, a jól vezetett és felszerelt veneriás rendelőn nyugszik. További feladat itt a betegek gyógyulásának ellenőrzése. A gondozás ezt pontos feljegyzések vezetésével és gondozó szolgálattal valósíthatja meg. A betegeket gyógyulásukig ellenőrzi, a hanyag vagy mulasztó betegeket figyelmezteti, gondoskodik kórházba való elhelyezésükről s arról, hogy onnan való távozásuk után esedékes kezelésüket,

ellenőrzésüket folytassák. Felkutatja a fertőzési forrásokat, azokat kezelésbe veszi. Kiterjeszti figyelmét a veszélyeztetett családtagokra és rendszeres családvédelmi munkát lát el, felkutatván a családi fertőzéseket. Ezzel kapcsolatban megvalósítja a világrahozott lues elleni küzdelmet. Ebben a munkában együttműködést kereshet az anya- és csecsemővédelem és az általános egészségügyi gondozás, az általános szociális és a gyermekvédelem szerveivel (erkölcsileg veszélyeztetett gyermek védelme stb.). Nem kevésbbé fontos feladata a nemibeteg-gondozásnak az erkölcsi, etikai alapokra helyzett felvilágosító, oktató-, nevelőmunka, amelyet a betegek s a veszélyeztettek kioktatásával, felvilágosító előadások tartásával, megfelelő nyomtatványok terjesztésével láthat el.

Hazánkban az első nemibeteg-gondozó intézetet az Országos Szociálpolitikai Intézet újpesti telepén, az Országos Társadalombiztosító Intézettel munkaközösségben állították fel. A munkaközösség elvén alapuló gondozóintézet szerencsés gondolatnak bizonyult, mert az így megszervezett nemibeteggondozó egyaránt gyógyítja és gondozza a szociális biztosító intézet tagjait, valamint a nem tagokat, a munkanélkülieket és a köztámogatásra szorulókat. Így, ha valamely biztosított bármi okból kikerül a biztosító intézet keretéből, tovább is gondozásban marad.

Az újpesti nemibeteg-gondozónál szerzett kedvező tapasztalatok alapján a m. kir. népjóléti és munkaügyi miniszter 86.357/1928. N. M. M. számú rendeletével a népbetegségek elleni küzdelem hathatóssá tétele érdekében egészségvédő (nemibeteg-gondozó) intézetek szervezésére hívta fel a törvényhatóságokat. A belügyminiszter 258.000/1934. B. M. számú körrendelete értelmében ezek a nemibeteg-gondozó intézetek *Egészségvédő-intézetek* (EVI) elnevezés alatt szervezendők meg. E körrendelet szerint minden közület felállíthat EVI-t, más intézményekkel (OTI, Stefánia Szövetség stb.) való munkaközösségben. A fenntartási költségeket a fenntartók között az igénybevétel alapján kell megosztani. Az EVI munkaköre: 1. orvosi rendelés és gyógykezelés, 2. gondozás, 3. szaktanácsadás, 4. első segélynyujtás, 5. önkezelés lehetővé tétele, 6. felvilágosítás és propaganda, 7. közreműködés más társadalomegészségügyi feladatok (házassági tanácsadás, iskolák, intézetek tanulóinak vizsgálata stb.) végrehajtásában és e célra más rokonintézetekkel való együttműködés megteremtése. Az EVI feladata elsősorban a nemibetegségek elleni küzdelem, azután a többi népbetegségek leküzdése. Ezek az intézetek tehát utat jelölnek meg oly átfogó intézmények felállításához, melyek a népesség egészségének egyetemes preventív gondozására szolgálnak és amelyben az egészségügyi gondozás társadalmi és hatósági szervei együttműködnek.

Vidéken 1937. év végén 20 városban létesült egészségvédő intézet s számuk a miniszteri biztos hathatós közreműködésével egyre emelkedik. A 20 vidéki városból 12 város, az OTI-val munkaközösségben létesítette inté-

zeteit. Sajnálatos körülmény, hogy a székesfővárosban, a statisztikai adatok szerint a nemibetegségek egyik gócpontjában, eddig még *egyetlen egy nemibeteg-gondozó intézet sem létesült.* A székesfőváros a közegészségügyi intézmények fenntartásával ugyanis olyan terheket vállalt eddig is magára, melyeket az országos betegápolási és gyermekgondozási pótadóból nyujtott állami hozzájárulás csak részben könnyít. Az anya- és csecsemővédő szervezet, továbbá a tüdőbeteggondozó intézetek oly összegekbe kerü nek, hogy a fővárosnak eddig nem volt módjában a mintaszerű anya- és csecslemővédő, továbbá a tüdőbetegdiszpanzérek mintájára a veneriás diszpanzérek hálózatát is kiépíteni.

A vidéki városokban létesített egészségvédő intézetek ügymenetét »intéző bizottság« irányítja, melyben paritásos alapon részt vesznek a fenntartók képviselői. A munkaközösség zárszámadását és költségvetését a belügyminiszter hagyja jóvá s maga az EVI is a belügyminiszter felügyelete alatt áll. Szakszerűség szempontjából irányítójuk az antiveneriás küzdelem miniszteri biztosa, akinek munkájáról negyedévenkint jelentést küldenek. A nemibeteg-gondozó intézetek tehát az antiveneriás küzdelem közvetlen szervei. Működésük a népesség preventív egészségügyi gondozását szolgálja, elsősorban azonban a nemibetegségek terjedésének és ártalmainak tüneti kezelésével, orvoslásával foglalkoznak.

Kétségtelen, hogy az egészségvédő intézetek teljes hálózatának kiépítése nagymértékben vinné előbbre a veneriás betegségek leküzdésének ügyét. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a veneriás bajok mint társadalmi probléma, több összetevőnek eredménye, így az ellenük való küzdelemnek távolabbi szempontokat is figyelembe vevő, preventív intézkedéseket is kell tartalmaznia. Említettem már, hogy a morális alap és szociális jólét — az egyéb ismertetett körülmények mellett — a két legfőbb tényező, amely szoros összefüggésben van a nemi keveredéssel és ezzel a nemibetegségek terjedésével. A morális és szociális viszonyok javítása tehát az a távolabbi preventív intézkedés, amellyel az átfogó szociálpolitika, a családvédelem, a nővédelem, a gyermek- és ifjúságvédelem stb. terén közvetve a nemibetegségek leküzdéséhez is eredményesen hozzájárul.

Hangsúlyozottan fontos az etikai alapokon nyugvó nevelés. A nagyvárosok mai erkölcsi légkörének megváltoztatása nélkül sem a korai házasság, sem a jól kiépített gondozó-hálózat egyedül nem elégségesek ahhoz, hogy a nemibetegségek terjedésének gátat vessenek. Ehhez szervesen fűződik a társadalom felnőtt tagjai felvilágosítására szolgáló propagatív munka. A nemibetegségek terén az egészségvédelmi propaganda kiterjedt megszervezésétől főleg akkor lehet jó eredményeket remélni, ha az az érdekelt szociális szervek együttműködését is biztosítja. A munkaközösséget az ily célra alakult társadalmi egyesületek, továbbá a törvény által megalkotott betegellátó intézmények, mint az OTI, MABI stb. és végül a hatóságok közösen alkotnák.

Trachoma elleni védekezés.

A trachoma, vagy egyiptomi szembetegség hosszú lefolyású ragályos betegség, a látás különböző fokú megromlásához, gyakran teljes vaksághoz vezet. A trachoma elleni preventív védekezés céljából a 110.000/1903. B. M. sz. rendelet az iskolás gyermekek kötelező szemvizsgálatát rendelte el évenkint kétszer. Az iskolaorvosi intézmény kiépülése óta a községi iskolákban rendszeresen vizsgálják a gyermeket trachomára is.

A trachomás megbetegedések száma a fővárosban jelentéktelen, inkább azokon a vidékeken jelentkezik, ahol a behurcolás veszélye nagyobb és az egészségügyi kultúra alacsonyabb. A trachoma elleni védekezés iránt az 1886. évi V. t.-c. rendelkezett. A törvény a trachoma elleni védekezést állami feladattá minősítette s intézkedései a következők: bármely kórházban, vagy a hatóság megbízásából házilag ápolt trachomás vagyontalan egyén ápolási költségeit az államkincstár fedezi. Azon vidékekre, ahol a baj nagyobb elterjedést nyert, szemorvosok küldendők ki, kiknek feladata a betegség jelenlétét megállapítani, a községekben a gyógyítást megszervezni, ez idő alatt a súlyosabb betegeket gyógyítani s a netalán e bajra nézve kellően be nem avatott községi és körorvosokat a gyógyításban oktatni. A szükség tartamára szemkórházak állíthatók fel. Mindez intézkedések költségeit az államkincstár fedezi.

A rák elleni védekezés.

A rákos megbetegedések számának emelkedése óta indokoltan sorolja az orvostudomány a rákot a népbetegségek közé. A fővárosban 1874-től 1936-ig a rákban elhaltak száma 10.000 lakosra átszámítva 6·4-ről 15·3-ra emelkedett, ami 139·1%-os emelkedést jelent. Ma tehát már jelentős helyet foglal el a haláloki statisztikában. A rákhalálozás Budapesten 1936-ban, idegenek nélkül 1308 volt, az összes halálozások (idegenek nélkül) 10·8%-a.

A rák inkább az öregkor betegsége. A szociális helyzet nem sok befolyással van rá. Egyformán szedi áldozatát a magasabb korú gazdag és szegény népesség közül. A rákhalálozások arányszámának korcsoportonkénti összeállítása azt tanusítja, hogy az életkor növekedésével arányosan emelkedik a rákos megbetegedés veszélye. A halálozási arányszám 1931—1935. évek átlagában (dr. Melly József számítása szerint):

Halálozás	Korcsoport:	0—15	15—20	20—25	25—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70—80	80—
10.000 lakosra		0·3	0·2	0·3	0·9	3·9	14·4	34·9	72·0	115·8	127·7

A rákhalálozás tehát a 40—50 éves kortól hirtelen emelkedik és 75%-a az 50 éven felüliek közül kerül ki. Kétségtelen, hogy a rákhalálozás emelkedése összefüggésben van az átlagos életkor meghosszabbodásával, az öszszakosság, a társadalom elöregedésével. A rákos halálokok számának emelkedésében nagyrésze van a pontosabb diagnózisnak is, aminek következtében

a felismert rákesetek száma megnövekedett. Hogy mennyi lehet a rákos megbetegedések száma a fővárosban, arról megbízható statisztika nincs. A társadalombiztosító intézetek országos betegségi statisztikája 1935-ben 6725 rákos betegségi esetet mutatott ki a tagok és hozzátartozóik között. Ez a szám az összes (308.440) betegségi eset 2·2%-át teszi. Az OTI öregségi, stb. biztosítási osztálya egészségvédő és gyógyító szolgálatának keretében a rákelleni küzdelmet is felvette programmjába annál is inkább, mert vannak egyes foglalkozások, melyek a rák keletkezése szempontjából veszedelmesek és az itt szerzett rákbetegségek, mint ipari megbetegedések szerepelnek. Az intézet 1932-ben nyitotta meg Uzsoki-utcai kórházában a rádiumosztályt, mely emelkedő rádiumkészletével szakszerű vezetésével s az utóvizsgálatok mintaszerű megszervezésével eredményes működést fejt ki.

A rák jelenlegi nagy elterjedtsége továbbá az egyéb halálokhoz viszonyított növekedő arányszáma egymagában is elegendő indok arra, hogy a rákot azon betegségek közé sorozzuk, mellyel az államnak és a társadalomnak egyaránt komolyan kell számolnia. A kultúrnemzetek, felismerve a rák elleni küzdelem fontosságát, ma már hatalmas felkészültséggel harcolnak a rákbetegség ellen. Nálunk az 1930. évi XI. t.-c. mondotta ki a Kormányzó Úr Őfőméltóságáról elnevezendő magyar rádiumintézetnek Budapesten való felállítását, amelynek feladata volna a rákos megbetegedések gyógyítása mellett a rákkutatás intézményes megszervezése is. Ez a terv egyelőre még nem valósult meg, azonban a székesfőváros halaszthatatlan szükségét érezte egy ilyen intézet felállításának. A főváros a 202/1935. kgy. számú határozattal a Bakáts-téri szülő- és nőbetegosztályt alakította át e célra »Eötvös Lóránd rádium- és röntgenintézet« néven. Az intézet céljára a főváros külföldről 1·5 gr rádiumot vásárolt, 3·3 gr-ot bérel, úgyhogy ezidőszerint 4·8 gr rádium áll az intézet rendelkezésére s ennek birtokában mint Európa egyik legjobban felszerelt intézete egyre kiterjedtebb gyógyító munkát végez.

A rák elleni preventív küzdelem — ha erről ezidőszerint egyáltalán beszélhetünk — leghatékonyabb eszköze a korai felismerés és beavatkozás. Ezt a célt elősegíti a megfelelő fölvilágosító propaganda és az egészségügyi gondozóintézetek e kérdésre is kiterjedő megfigyelései. Az anya-, csecsemő-, tüdőgondozók, mert ezen intézetek az általános egészségügyi gondozás mellett a rákos megbetegedések gyanujeleit is kutathatják és az egészségügyi gondozók a gondozottakkal közvetlen kapcsolatot tartva fenn, az e betegségekre gyanusakat eredményesen utasíthatják a megfelelő gyógyintézethez.

Rheuma, szív- és cukorbaj.

Szociális és gazdasági szempontból az egyes megbetegedések közül még a rheuma, szív- és a cukorbaj emelhető ki. A rheuma felöleli a mozgási szerveknek mindazokat a bántalmait, amelyek jellegzetes rheumás fájdalommal

járnak és éppen úgy, mint a cukorbaj, — a szénhydrát és ezzel együtt a fehérje és zsíranyagcsere zavara — elég gyakori és súlyos betegség. E megbetegedések az utóbbi időben szintén emelkedő irányzatot mutatnak. A rheumás betegség, mint közvetlen halálok elenyésző csekély szerepet visz, a cukorbaj halálozási arányszáma azonban elég magas. (1936-ban az összhalálokok 1·4%-a volt.) Jelentőségük szociális és gazdasági szempontból abban rejlik, hogy mindkettő hosszú lefolyású, idült (de nem ragályos) betegség, kezelésük hosszantartó s sok esetben munkaképtelenséget okoz. Azonkívül kezelésük költséges és így nagy megterhelést jelent az egyénre és a társadalomra. A *szívbetegségek* kifejlődését a lues mellett leginkább a rheumás megbetegedések idézik elő. A fiatalon vagy javakorban szerzett szervi szívbaj túlnyomórésze a rheumás megbetegedésnek (izületi csúznak) a következménye. Igen nagy jelentősége van ennek a körülménynek, mert napjainkban a legmagasabb halálozási számot a szívbetegségben elhaltak képezik. Ez a halálozási szám nagyobb, mint a gümőkórban, vagy a rák okozta halálozásnál. 1936. évben szívbetegségben elhaltak az összes halottak 21·9%-át teszi. Számokban 12.000 budapesti halott közül 2628 halt meg ebben a betegségben. A halálozási arányszám itt is emelkedő irányzatú. A szívbetegség a munkaképességet nagymértékben és tartósan csökkenti, sőt az egyént sok esetben a már választott foglalkozás folytatására is alkalmatlanná teszi. A betegnek más könnyebb foglalkozás után kell néznie, vagy kénytelen minden kereső foglalkozást abbahagyni. Ezért van nagy jelentősége a székesfőváros sportorvosi és szívvizsgáló intézetének (VII., Dohány-utca 32.), mely idővel, bizonyára nemsokára a szívbeteggondozók kialakításának magja lesz. (L. I. kötet 282. old.)

A rheumás megbetegedések gyógyítására, illetve csökkentésére irányuló törekvés tehát bizonyos mértékig egyúttal a szívbetegségek prevencióját is jelenti. A rheumás megbetegedések száma feltűnően nagy a biztosított népesség körében. A társadalombiztosító intézetek 1936. évi egyesített statisztikája szerint a rheumás betegségi esetek száma az összes betegségi eseteknek 3·7%-a (szám szerint 11.283). A családtagok rheumás megbetegedése elenyészően csekély a tagokéhoz képest, mert a rheumás betegségi esetek 95·4%-a kereső biztosítottak közül kerül ki. A rheumatikus megbetegedések nincsenek a foglalkozási betegségek közé sorozva, de mégis jellegzetesek azokra a foglalkozásokra, amelyekben a munkásokat nagy hőkülönbségek érik, vagy nedves nyirkos helyeken kell dolgozniok, pl. pékek, bányászok, kohómunkások, stb. Ez az oka, hogy az OTI népbetegségek elleni küzdelmének egyik célkitűzése a rheuma elleni preventív küzdelem s ennek keretében főként a biztosított népesség felvilágosítása és kioktatása játszik szerepet. Az OTI általános útmutatást nyujt a különféle iparágakban dolgozók részére az illető iparág természetéből származható rheumás megbetegedések elhárítása végett alkalmazható egyéni védekezés lehetőségeiről és felvilágosít

munkát végez a rheumás, vagy időnként rheumás bántalmakban szenvedők helyes táplálkozása, életmódja, ruházkodása, sportolása, stb. tekintetében.

A rheumatikus betegségek gyógyítása terén a székesfőváros számos hőforrás birtokában igen szerencsés helyzetben van. A rheumás betegségek gyógyításának feltétele, hogy a beteg idejében kerüljön szakorvosi vizsgálat alá és hogy a szegényebb néposztály tagjai is igénybe vehessék a szükséges gyógyító eljárásokat. A székesfőváros ennek érdekében a rheumatikus szegénybetegek részére a kerületi orvosok javaslatára a főváros tulajdonát képező gyógyfürdőkbe ingyen fürdőjegyet ad a kerületi elöljárók útján.

A cukorbetegségben szenvedők kezelésében értékes szer az insulin. Ez azonban drága gyógyszer és ezért a 32.620/1926. N. M. M. számú rendelet megengedi, hogy indokolt esetben — nevezetesen, ha a beteg a gyógyszer nélkül nem volna életben tartható — a vagyontalan betegek részére a nyilvános betegápolási költségek terhére is rendelhető legyen. A kevésbbé tehetős cukorbetegek olcsó diétás étkezéséről a »székesfővárosi diétás étterem« gondoskodik. (l. o.).

Az alkoholizmus és a kábítószerek élvezete elleni védekezés.

Az alkohol, illetve a kábítószerek élvezete általában minden időben, minden népnél föllelhető. Az ember szervezete, a testi és lelki fájdalmakra, örömökre érzékenyen reagál és ősidők óta keresi azokat az eszközöket, melyekkel örömérzetét fokozhatja, illetve fájdalomérzetét tompíthatja. A kábítószerek a földön számtalan formában fordulnak elő. Közös tulajdonságuk, hogy az ember kedélyvilágára, idegrendszerére befolyással vannak. A kábítószerek, tehát orvosi értelemben tulajdonképen »idegmérgek«. Az alkohol és a többi kábítószer szociális vonatkozása, illetve jelentősége az, hogy az általuk okozott kellemes érzés következtében egyesek állandóan élvezik s így szervezetük szükségletévé válik. A káros szokástól az egyén nem tud szabadulni, hatása alatt egyénisége megváltozik, majd testi, lelki és erkölcsi züllésséhez vezet. A kábítószerek közül hazánkban csupán az alkohol túlzott fogyasztása, az alkoholizmus nevezhető népbetegségnek. Míg az alkoholt kis mennyiségben tartalmazó sör, bor általában élvezeti cikknek mondható, addig az erős pálinkák már átmenetet képeznek a méreganyagokhoz, kábítószerekhez (ópium, kokain, morfium, hasis, stb.), s csak az a különbség, hogy míg az alkoholnak rendszeres nagyobb mennyiségű élvezete teszi tönkre a szervezetet, az utóbbiaknál már kisebb mennyiség is szenvedélyt és romboló hatást vált ki. A kábítószerek használata inkább az egzotikus népeknél van elterjedve, de egyesek (kokain, morfium, heroin és még néhány gyógyszer), mint dugáruk nálunk is hozzáférhetők. Ezeket a szereket az orvosok fájdalomcsillapítóként alkalmazzák s így orvosok, gyógyszerészek, betegápolók hivatásuknál fogva könnyebben hozzájuthatnak. Rendszerint azok nyúlnak

ezekhez a rövid ideig tartó mámort nyujtó kábítószerekhez, akiknek lelki egyensúlya felbomlott. A pszihopaták lelki konstitucziójuknál fogva könynyebben lesznek rabjai a kábítószereknek.

A kábítószerek forgalombahozatalának korlátozásáról számos törvény és rendelet intézkedik. A közegészségügyi törvény, az 1876. évi XIV. t.-c. 26. §-a mondja ki, hogy altató, vagy kábító szereknek orvosi rendelet nélkül való alkalmazása, amennyiben ez bűntettet vagy vétséget nem képezne, pénzbüntetéssel büntetendő. A kábítószerek forgalmát az 1912. év január 23-án Hágában kötött nemzetközi ópiumegyezmény becikkelyezéséről szóló 1923. évi XXII. t.-c. és a végrehajtása tárgyában kiadott 7430/1924. M. E. számú rendelet szabályozza. Eszerint kábítószer-termeléssel és forgalombahozatallal csakis az »ópiumüzemi engedéllyel« rendelkezők foglalkozhatnak. Az engedélyt nyert üzemek kötelesek pontos nyilvántartást vezetni és félévenkint részletes elszámolást adni az üzletmenetről. Az üzemi engedélyt nyert cégek behozatalra, kivitelre és a hazai beszerzésekre külön engedélyt tartoznak kérni.

Tekintve, hogy a kábítószerek csempészése a háború után nagyobb méreteket öltött, ennek leküzdésére Genfben 1925-ben nemzetközi egyezmény jött létre, mely az 1930. évi XXXVII. t.-c.-kel cikkelyeztetett be. Az 1931. évben Genfben, az addigi egyezmények rendelkezéseinek kiegészítésével létesített nemzetközi megállapodást az 1933. évi VIII. t.-c. cikkelyezte be. A 2222/1934. M. E. számú rendelet tartalmazza a nemzetközi ópiumegyezmény és a kábítószerek gyártásának korlátozása és forgalombahozatala szabályozására vonatkozó nemzetközi egyezményeket becikkelyező törvények végrehajtási utasítását. A 262/1934. B. M. számú rendelet a káros élvezetre alkalmas kábítószerek jegyzékét közli.

A vonatkozó törvényekben és kormányrendeletben megállapított feladatokat az egész ország területére a belügyminisztérium IX. osztálya, mint központi hatóság »Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv« címmel látja el. Feladatai: a hazai kábítószerforgalom ellenőrzése, a kábítószerüzemi engedély elnyerése végett benyujtott kérelmek elbírálása, a megadott engedélyek nyilvántartása, a kábítószerek behozatali és kiviteli forgalmának ellenőrzése, stb.

Ezek az intézkedések igen kis körre szűkítik hazánkban a méregélvezők számát és így ez nálunk ezidőszerint népegészségügyi problémát nem okoz. De annál inkább problémánk *az alkoholizmus*. Az alkohol élvezetére nincsenek szigorú rendelkezések. Tilalom az 1927. évi XXXIII. t.-c. szerint csak a 18 éven aluli ifjúságra áll fenn, amennyiben részükre nyilvános helyiségekben szeszes ital nem szolgáltatható ki. A KBTK (1879. évi XL. t.-c. 85. §-a) kimondja, hogy »aki mást kocsmában, vendéglőben, utcán, vagy nyilvános helyen szándékosan lerészegít, továbbá, akik szeszes italok eladásával

iparszerűleg foglalkoznak, ha részegnek még szeszes italt adnak, pénzbüntetéssel, sőt az üzlet folytatásának bizonyos időre való eltiltásával sujtandók«. Ezek azonban inkább rendészeti szabályok, az égetett szeszes ital, pálinka vasárnapi kimérési tilalmával együtt és nem is céljuk, de meg nem is alkalmasak az alkoholizmus meggátolására. De tapasztalat szerint ott, ahol az alkohol élvezete ellen szigorú tilalmakat állítottak fel, az sem járt a kellő eredménnyel, úgyhogy meg is kellett szüntetni. (Pl. USA, Finnország.) Ahol pedig valláserkölcsi tilalmak állanak fenn, pl. a mohamedánok között, még károsabb kábítószereket használnak (ópium, hasis, stb.).

Az alkoholellenes küzdelem intenzitását nálunk bizonyos mértékig igen jelentős gazdasági érdekek korlátozzák. A bortermelés elleni propagandának a szőlőművelésből élő százezrek életbevágó érdekei vetnek gátat. Az alkohol fogyasztásából eredő jövedelem az állam és a községi háztartás bevételeinek is jelentős része (szesz-, bor-, söradó, pótadó). Ennek dacára az alkohol túlzott fogyasztásának korlátokat kell állítani, mert az iszákosság állandó károkat okoz a nép széles rétegeiben, egyfelől a betegségek keletkezésében és rosszabodásában, másfelől a betegségek elterjedésében és a társadalmi helyzet lerontásában.

A népbetegségek között az alkoholizmusnak alig van kisebb jelentősége, mint a gümőkórnak, vagy a nemibetegségeknek. Az alkoholizmus ugyanis nemcsak az egyén életét teszi tönkre, hanem anyagi és sokszor erkölcsi romlásba dönti a hozzátartozókat is és így hatását a család, az utódok, a társadalom is megsínyli. Az alkohol bizonyos fokig mérsékelt mennyiségben is csökkenti az idegtevékenység gyorsaságát, biztosságát és hibátlanságát, vagyis még a mérsékelt alkoholfogyasztás után végzett munka értéke is csökken. Állandó nagymértékű szeszfogyasztás pedig a dolgozó munkaerejét és munkateljesítményét lényegesen befolyásolja. Az alkohol hatása következtében jelentkező érzékszervi zavarok nemcsak a munkateljesítményt csökkentik, hanem a baleseteket is elősegítik. Fokozott jelentősége van tehát az iszákosságnak ott, ahol az egyén vigyázatlansága mások egészségét, testi épségét is veszélyeztetheti (mozdonyvezetők, soffőrök, stb.). A statisztikai adatok szerint az iszákos munkásokat háromszor annyi baleset éri, mint a józanokat. A legtöbb utcai baleset vasár- és ünnepnapokon történik, míg az üzemekben hétfőn, vagy más ünnepnapot követő hétköznapon főleg a reggeli órákban s ez sajnos, legtöbb esetben összefüggésben van az ünnepnapi nagyobb alkoholfogyasztással.

Az alkoholmámorban erősen romlik az önkritika, csökkennek az erkölcsi gátlások, fokozódik az ingerlékenység. Ilyen állapotban következnek be azután a legkülönbözőbb megfontolatlan cselekvések, eltévelyedések. A nemibetegségek legfőbb közvetítője is az alkohol. Egyesek szerint az ilyen betegségeket 50—60%-ban alkoholmámorban szerzik. (Dr. Doros vizsgálata

szerint 44%-ban.) A statisztika szerint hazánkban a bűntettesek 65%-a az alkohol hatása alatt vétkezett s a súlyos testi sértések fele, az emberölések nagyobb része szintén erre vezethető vissza (Dr. Donáth Gyula). Gortvay viszont az összes bűncselekmények körülbelül 25—30%-át hozza kapcsolatba az alkohollal.) Bármilyen eltérők is a statisztikai adatgyüjtések, a bűnözés terén az alkohol részessége kétségtelenül kimutatható.

Súlyos testi és lelki zavarokat okoz az alkohol akkor, ha az egyén már rendszeresen fogyaszt nagymennyiségű alkoholt. Ez az úgynevezett iszákosság, részegeskedés, amelynek először közvetlen helyi hatása: gége-, nyelőcső-, gyomor-, bélhurut, stb. Gyulladást, roncsolást okozó hatása van ott, ahol érintkezik az élő szövetekkel. Az étvágy romlik (a krónikus alkoholista reggelenkint hány), a máj összezsugorodik, a lép megnagyobbodik, a véráramlás rosszabbodik, a szív kitágul, munkája megnehezedik. A haláloki statisztika nem tünteti fel megfelelően az alkoholnak az emberi szervezetben kifejtett romboló hatását. Az alkohol, mint halálok pl. az 1936. évi budapesti halálozási statisztikában »idült vagy heveny szeszmérgezés« címén csak 13 esetben szerepelt. Az alkoholizmus azonban a halált okozó közvetlen szervi elváltozásokon túl, közvetve is öl azáltal, hogy a szervezet ellenálló képességét erősen csökkenti, elősegíti az ideg- és elmebaj kifejlődését. Az alkoholizmusból származó elme- és idegbajok az elme- és ideggyógyintézeteknek, osztályoknak beteganyagában jelentős százalékban szerepelnek. Parassin szerint az elmebetegség 20—25%-a alkoholra vezethető vissza. Az alkoholizmus az utódokra is kihat. A nemzedékeken át túlzottan élvezett alkohol növeli a degeneratív hajlamot, öröklődik a lelki elfajulás és növeli az örökletes ideg- és elmekórformákat s a degenerált pszichopata utódok könnyen alkoholistává válnak.

Az egyes alkoholisták iszákosságának oka sokféle lehet. A veleszületett hajlam rendszerint döntő tényező. Az alkoholizmus áldozatai rendszerint elsősorban pszihopaták éppen úgy, mint a többi méreganyagok élvezői, s nagy kilengésekre hajló kedélyhangulatuk kényszeríti őket, hogy időnkint alkoholmámorban keressék a megnyugvást, kiegyenlítődést. A külső tényezők is fontosak az alkoholizmus terjedésében. Az alkohol az éhség, hideg, szomjúság és fáradság érzeteit csökkenti és ezért kedvelt a nyomorgó néprétegek között, akiknek ínségét azután az alkoholizmus még inkább fokozza.

A székesfőváros munkásrétegéről 1929-ben felvett statisztikai adatok szerint a munkásság 16·13%-a fogyasztott rendszeresen szeszes italt. De ha csak a férfiakat vesszük, ez az arány 21·5%-ra emelkedik. A budapesti gyógyintézetekben 1932-ben »heveny és idült alkoholmérgezéssel« gyógykezelt fővárosi lakosok foglalkozásuk szerint a következőképen oszlott meg:

Az 595 gyógykezelt közül 100.000 lakosra jut

Őstermelő	83
Ipar	51
Kereskedelem	50
Közlekedés	52
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	37
Véderő	25
Napszámos	678
Háztartási alkalmazott	26
Nyugdíjas	28
Egyéb	83
Ismeretlen	126
Átlag	59

Ebben a felsorolásban feltűnően nagy a napszámosok, őstermelők, az egyéb és ismeretlen foglalkozásúak száma. Tulajdonképen ezek egy kategóriát, a társadalom legelhagyatottabb néprétegét képviselik, mert vagy napszámért dolgoznak, vagy alkalmi munkából tengődnek és a munkanélküliek csoportját képezik. Bizonyos, hogy közülök nem egy éppen iszákossága miatt került jobb sorsból napszámos, vagy munkanélküli sorba.

Az alkoholfogyasztás nálunk a népesség átlagára számítva nem túlságosan nagy. Európa országai között Magyarország középhelyet foglal el, sőt lassan csökken a fogyasztás, mert míg a háború előtt (1906—1910-ben) az ország Európa 13 állama közöt a 6-ik helyen volt, fejenkint évi 7·62 liter tiszta szeszfogyasztással, addig az 1930—32. években a 7-ik helyre kerültünk fejenkint évi 4·72 liter tiszta szeszfogyasztással (Buziássy). Ezek a számok azonban csak nyers tájékoztató adatok, mert az összes népességre, tehát csecsemőkre, gyermekekre, nőkre, stb. is vonatkoznak és nincs szétválasztva az egyes népcsoportok alkoholfogyasztása.

A főváros lakosságának szeszfogyasztása az országos átlagnál nagyobb, mert itt egy-egy lakosra évi 5·88 liter tiszta szesz jut. Ennek okát a nagyvárosi szórakozóhelyek, kocsmák, kávéházak, stb. nagyobb száma, s a főváros lakosságának viszonylag nagyobb keresetében találhatjuk. A fővárosban átlag 230, 20 éven felüli lakosra esik egy italmérés, sőt ha csak a 20 éven felüli férfilakosságot számítjuk, — ami indokolt, mert inkább a férfiak látogatják az italméréseket — akkor minden 104 férfira jut egy-egy italmérés. Legsűrűbben vannak a budai oldalon, míg a pesti oldalon Kőbánya tűnik ki nagyobbszámú kocsmáival és italméréseivel.

Az alkoholfogyasztás azonban lassan a fővárosban is csökken és csökken ezzel az alkoholizmus is. Míg 1927-ben 480, 1931-ben pedig 690 egyént kísértek részegség miatt, illetve szállítottak be a rendőrségre, ez a szám 1936-ban 272-re csökkent. Nagy része van ebben a háború óta jelentkező sport- és weekendkultusznak. A népességnek ez a törekvése egyúttal mutatja azt az irányt is, amelyen az alkoholellenes küzdelemnek haladnia kell.

Az alkoholfogyasztás ellen, ha nem is nagy erővel, de nálunk is régen folyik a harc. 1905-ben Budapesten tartották meg a X. Nemzetközi Alkoholellenes Kongresszust is. Az alkoholellenes mozgalomnak azonban sok nehézséggel kellett megküzdenie, mert a népi gondolkozásban gyökerezett az a tévhit, hogy az alkohol erősítő szer, s hogy képes fokozott erőkifejtésre sarkalni az emberi szervezetet. Ez a hit annál károsabb volt, mert a munkásréteg egy részét elszoktatta a rendszeres táplálkozástól. Az alkoholellenes propaganda céljával nálunk is társadalmi szervezetek, egyletek alakultak, s az Alkoholellenes Egyesületek Országos Ligájába tömörülve, fejtették ki munkásságukat. A ma működő alkoholellenes egyesületeket az egészségvédelmi egyesületek fejezetében ismertetem. Az alkoholellenes egyesületek azt hangsúlyozzák, hogy az alkoholizmus elleni küzdelem úgy egészségvédelmi, mint szociális szempontból fontos, mert az iszákosság következményei úgy egészségügyi, mint gazdasági téren mutatkoznak. Az előbbi téren a szellemi és testi megbetegedések és a közvetlen környezetnek és utódainak egészségügyi veszélyei, az utóbbinál a nyomor, a szegénység a következmények.

Az alkoholellenes mozgalom mindamellett nálunk szűk keretek között mozog. Legfontosabb eszköze a gyógyítás. Az alkoholisták gyógyítására szolgálnak az alkoholista szanatóriumok és gyógyintézetek, az alkoholisták és az alkoholizmusra hajlamosak és azok családtagjaik egészségügyi és szociális támogatására pedig a többi népbetegségek mintájára felállított gondozóintézetek. Az alkoholbetegek gyógyítása az ideggyógyintézetekkel kapcsolatos, speciális gyógyító osztályokon történik. Különálló alkoholbetegeket gyógyító intézet (alkoholelvonó intézet) az országban csak Rákos-Palotán (Árpád-utca 12.) van 44 férőhellyel. Fenntartja az Általános Közjótékonysági Egyesület (I., Ráth György-utca 18.). Az intézetben egyesületek, biztosító intézetek, stb. által beutalt betegeket és hatóságilag beutalt szegénybetegeket gyógyítanak. (1936-ban 159 beteg állott gyógykezelés alatt) A székesfővárosi lélek- és ideggondozó intézetek tevékenysége az alkoholisták gondozására is kiterjed.

A társadalombiztosító intézetek a biztosított népesség körében küzdenek az alkoholizmus ellen, de a preventív védelem itt sincs kellőképen kiépítve. A világháború előtti és utáni években (1913—1921) a budapesti kerületi munkásbiztosító pénztár a tüdő- és nemibeteggondozó mintájára alkoholgondozót tartott fenn, amelynek hivatása az alkoholbetegek szakszerű felügyelete és gondozása volt. Ezenkívül jelentős anyagi és erkölcsi támogatásban részesítette az alkoholellenes társadalmi mozgalmat is. Az utóbbi években az OTIte vékenysége az alkoholellenes küzdelem terén csupán az alkoholbeteg biztosítottak intézeti ápolásának a lehetővé tételére korlátozódott. Az 1928. évi XL. t.-c. (öregségi, árvasági, stb. biztosításról szóló) 77. §-a a biztosító intézetnek még kényszerítő hatalmat is ad az iszákos tagok gyógyításának foganatosítására, amennyiben »iszákos tagnak megfelelő

gyógyintézetben való elhelyezése, bírói jogorvoslat útjának fenntartásával, hivatalból is elrendelhető«. 1936-ban a rákospalotai alkoholelvonó szanatóriumban 140 férfi alkoholbeteg biztosítottat ápoltak, átlag 75 napig. A társadalombiztosító intézetek a jövőben egészségügyi és szociális gondozó szervezetük kiépítése kapcsán nagyobb gondot fognak fordítani a szanatóriumokból kikerülő alkoholisták gondozására és felügyeletére, valamint a népesség körében a propagandára.

Az alkoholizmus elleni küzdelem igazi preventív eszközei a szociálpolitika, a szociálpedagógia és a közigazgatási intézkedések tevékenységi körébe tartoznak. Ezek az eszközök: a szesznek ipari célokra való fokozatos felhasználása, a szőlő alkoholmentes feldolgozása. (Ezt a m. kir. erjedéstani állomás és a m. kir. népegészségügyi múzeum propagálja); a népességnek, különösen az ifjúságnak mértékletességre való nevelése; a munka, a lakás és a közélelmezési viszonyok javítása s legfőképen olcsó és nemesebb szórakozások, üdülés lehetővé tétele, vagyis mindazok az eszközök, melyek a szabadidő helyes felhasználásának hatósági és társadalmi megszervezésére irányulnak.

Ideg- és elmebetegek gondozása.

Az elme, illetve az idegrendszer zavarai oly gyakoriak, hogy a népbetegségek közé sorozásuk nem indokolatlan. Szociális jelentőségüket fokozza, hogy nagyrészük örökletes és így nemcsak az egyént, hanem annak utódait, egész nemzedékeket támadhat meg. Elme- és idegbetegségek a súlyos elváltozásoktól, a különböző kisebb lelki rendellenességekig a kórformák változatos sorát alkotják. A teljesen kifejlődött súlyos esetek a laikus által is könnyen felismerhetők. Nagyszámban vannak azonban a társadalomban úgynevezett pszihopaták »idegbetegek«, a normálistól kisebb vagy nagyobb mértékben eltérő lelkialkatú egyének. Ide tartoznak az egyszerűen ideges embertől kezdve a neuraszténiások, hisztériások, epilepsziások, az erkölcsi és intellektuális elmegyengék, az abnormis lelkialkattal bíró »méregszomjasok«: az alkoholisták, morfinisták, kokainisták, stb. A pszihopaták kórképe bizonytalan. A betegség meghatározása sok esetben rendkívül nehéz s a kórkép is elmosódott. Miután azonban a normális szellemi viselkedésüektől eltér, ezekről mint »lelkileg csökkent értékűekről« beszélhetünk.

Megbízható statisztikai adataink csak a tulajdonképeni elmebetegekről vannak. A számlálás itt ugyanis az elmegyógyintézetek adataira támaszkodhatik. A budapesti zárt elme- és ideggyógyintézetekben 1936-ban 5841 beteget, az országban az 1930. évi népszámlálás szerint 15.294 elmebeteget ápoltak. Bár az öröklött terheltség és veleszületett hajlam a súlyosabb ideg- és elmebetegség kifejlődésére döntő hatású — a veleszületett értelmi fogyatékosság és elmebetegség kivételével — a súlyos kórformák nagyrésze mégis a külső okok folytán váltódik ki. Az elmegyógyintézetek statisztikái azt

mutatják, hogy az öröklött terheltség, mint elmebajra vezető körülmény az esetek 14·2—35·3%-ában fordult elő. A külső okok közül a lues 16·3%-kal, az alkoholizmus 5·4%-kal szerepel. (Dr. Szél Tivadar: Egészségügyi statisztika, 1930.)

Az elmebetegekre vonatkozó összehasonlító adatok azt tanusítják, hogy számuk úgy nálunk, mint a legtöbb európai államban emelkedőben van. Ennek okát részben a diagnózisok tökéletesedésében, a betegségek korábbi felismerésében, továbbá a statisztikai felvételek nagyobb pontosságában találjuk. De kétségtelen, hogy az emelkedésben része van a mai életviszonyoknak is. A kultúra fejlődésével az ember idegélete fokozottabb működésre van kényszerítve. Fokozódott az élet lüktetése, nagyobb a kenyérkereset gondja, gazdasági válságok rázzák meg a társadalmat s így az egyén idegrendszere állandó feszültségben van, ami lassan felőrli azt. Az élet folyamán váratlanul jelentkező lelki csapásoknak azután az idegrendszer már nem tud olyan könnyen ellenállani. Ezeken a külső szociális tényezőkön túl még a különböző élvezeti, (pl. alkohol) vagy ipari mérgek, egyes heveny és idült fertőző betegségek, a különféle agysérüléssel járó bántalmak is az elmebetegségek és idegbetegségek okozói.

Az egészségügyi profilaxis az ideg- és elmebetegségek terén a káros külső behatások elhárításával tud eredményeket elérni. Régebben nem az ideg- és elmebetegek gyógyításán, hanem az elmebetegek elkülönítésén és a közületek által való eltartásuk szabályozásán volt a hangsúly. A XVIII. században Budán a városi kórházakban a házmester felügyelete alatt őrízték az elmebetegeket, azonkívül Pesten a Szent Rókus-kórház udvarán ajtókkal elzárt sötét ketrecekben tartották az örjöngőket.

Az 1876. évi XIV. t.-c. 71. §-a mondja ki először, hogy mindazon gyógyítható és gyógyíthatatlan elmebetegek, kik a közbiztonságra veszélyesek, gyógyítás, illetőleg eltartás végett tébolydába helyezendők el. Ezzel az elmebetegek gondozása és gyógyítása állami feladattá vált s később intézeti ápolásukat és gyógyszerköltségeiket az országos betegápolási alapból fedezték. A nem közveszélyes, gyógyíthatatlan elmebetegek, továbbá az ártalmatlan bárgyúk, buták és hülyék vagyontalanságuk esetén amennyiben az őket eltartani köteles rokonok vagyonnal bírnak, ezeknek terhére, különben pedig a lakóhely (6000/1931. M. E. 16. §.) által tartandók el.

Az elmebetegek elkülönítésére a fővárosban is állami intézetek létesültek. Így 1868-ban a Budapest-Lipótmezei m. kir. Állami Elme- és Ideggyógyintézet és 1884-ben a Budapest-Angyalföldi m. kir. Állami Elme- és Ideggyógyintézet. E két állami elmegyógyintézet mellett a fővárosi és magánkórházak is létesítettek ideg- és elmeosztályokat. A fővárosban ideg- és elmegyógyászattal a következő kórházak foglalkoznak:

Egyetemi ideg- és elmekórtani klinika (VIII., Balassa-utca 6.),

Lipótmezei állami ideg- és elmegyógyintézet (I., Hidegkúti-út 72.),

Angyalföldi állami ideg- és elmegyógyintézet (XIII., Hungária-körút 80—82.),

Igazságügyi országos megfigyelő és elmegyógyintézet (X., Újhegyi-út 55.),

Szent István-közkórház idegosztálya (IX., Gyáli-út 1.),

Szent János-közkórház elmebetegosztálya (I., Hieronymi-út 1.),

Apponyi Albert poliklinika ideg- és elmeosztálya (VII., Szövetség-utca 14—16.),

Izraelita kórház ideg- és elmeosztálya (XIII., Szabolcs-utca 33.),

A székesfőváros Erzsébet Szeretetotthonának kórháza, zárt elmeosztály (VII., Alsó erdősor 7.),

Budai (Schwartzer) szanatórium (I., Kékgolyó-utca 5.),

Hárshegyi m. kir. állami ideggyógyintézet (I., Nyéki-út 4.).

A biztosított népesség körében a társadalombiztosító intézetek látják el az idegbetegek gyógyítását. A súlyosabb és közveszélyes kórformákat nem kezelik, hanem az államkincstár terhére intézeti kezelésbe utalják.

Az elmegyógyintézetek tiszti orvosi, vagy rendőrorvosi bizonyítvány alapján vesznek fel elmebetegeket. (105.38/1903. B. M.) Budapesten a tiszti orvosnak az elmebetegek elhelyezésére elsősorban a Szent János-kórház megfigyelő osztálya áll rendelkezésre, mert az ide való beutalás, amennyiben férőhely van, a tiszti orvos hatáskörébe tartozik. A lipótmezei vagy az angyalföldi állami elme- és ideggyógyintézetbe való beutaláshoz tulajdonképen belügyminiszteri jóváhagyásra van szükség, ami azonban az intézetek igazgatóságától rövid úton is megszerezhető. Az intézetekből való elbocsátás szabályait a 124.388/1899. és a 10.583/1903. B. M. számú rendeletek tartalmazzák.

Az elmebetegek ápolásánál 1908 óta az intézeti gondozás mellett alkalmazzák az úgynevezett családi (homo- és heterofamiliáris) ápolást is, (143.903/1908. B. M. sz. r.) oly formában, hogy nagyobb elmeosztályokkal kapcsolatban, nem közveszélyes, nyugodtabb elmebetegeket orvosi felügyelet mellett, ápolási díj fejében családokhoz adják ki és ott foglalkoztatják őket. Így az elmebeteg ápolási költségei csökkennek, a betegek az intézetből, aránylag több szabadsággal, családi körbe kerülnek, munkával vannak elfoglalva és így testileg, lelkileg jobban érzik magukat. Családi ápolási telepek vannak: Baján, Balassagyarmaton, Gyöngyösön, Sátoraljaújhelyen, Szekszárdon, Szombathelyen stb., illetve ezeknek a városoknak környékén, mindenütt az ottani közkórház elmeosztályához kapcsolva.

Az elme- és ideggyógyintézetek kötelékébe régebben csak a gyógyíthatatlan betegek kerültek. Az orvostudomány mai állása szerint azonban ideg-, kedély- és elmebetegek jelentékeny részének állapota javítható s megfelelő kezelés után tekintélyes részük újra munkaképes s nem ritkán

teljesen egészséges lesz. Hogy az orvosi segítséget a betegek a rendellenességek jelentkezésekor igénybe vehessék, a zárt jellegű elmegyógyintézetek, közkórházi elmebetegosztályok, az elme- és idegkórtani klinikák mellett, az ambuláns idegbetegek részére idegbetegrendelők is létesültek.

Annak a felismerése, hogy a káros külső tényezők a gyengébb idegrendszerűeknél és a pszihopatáknál súlyosabb kórformákat válthatnak ki, ezen veszélyeztetettek profilaktikus védelmére irányította az orvosok figyelmét. A lelkibetegségeknél is érvényesül az az elv, hogy minél korábban lép közbe a gondozó felügyelet, annál valószínűbb, hogy a káros befolyásokkal, lelki traumákkal szemben eredményesen tudja megóvni a lelki egészséget. Lehetőleg tehát már a gyermekkorban kell alkalmazni a megelőzést. Erre a körülményre már rámutattam az ideges (pszihopatás) és a szellemileg fogyatékos gyermekek védelménél is (I. kötet, 182—186. oldalak.).

A megelőző védelmet a lelkibetegeknél *lelkibeteggondozó intézetek*, állomások látják el. Az ideg-, lelkibeteggondozó és tanácsadó intézetek feladata, hasonlóan a többi egészségügyi gondozó intézetekhez, (anya-, csecsemő-, tüdőbeteg-, stb. gondozóintézetek) egyrészt a megelőzés, a még nem beteg megvédése, másrészt a már betegeknek gyógykezelése és szociális támogatása. Nálunk az ideg- és kedélybetegek, intézeten kívüli, úgynevezett nyilt szociális és egészségügyi gondozásának eszméjét dr. Oláh Gusztáv, a lipótmezei ideg- és elmegyógyintézet akkori igazgatója 1924-ben vetette fel. Már akkor az intézetben tanácsadó állomást állított fel, abból a célból, hogy az oda forduló, nem intézeti ápolásban álló betegeket és hozzátartozóikat szakszerű tanáccsal ellása. Dr. Fabinyi Rudolf igazgató ezt az állomást 1926-ban átszervezte olymódon, hogy két vöröskeresztes nővért alkalmazott, akiket az ideg- és kedélybetegek gondozására szakszerűen kiképeztetett. Az intézet orvosainak segítségével és a két gondozónővér közreműködésével törekedett az intézet ideg- és kedélybetegek nyilt egészségügyi és szociális gondozásának megoldására.

A gazdasági válság Budapest népességének lelki szerkezetében is nagy pusztítást végzett. Az ideg- és kedélybetegek számának rohamos megnövekedése és az ilyen betegek zárt intézeti elhelyezésében mutatkozó nehézségek halmozódása miatt az 1931. évi május havában dr. Csordás Elemér tiszti főorvos előterjesztéssel fordult a polgármesterhez, amelyben rámutatott arra, hogy a kifejezetten elmebetegek csak relatíve és időnkint ön- és közveszélyesek és kellő szakfelügyelet mellett sok esetben otthon is gondozhatók, sőt a zárt intézetből való korai kibocsátásuk még gyógyulásukat is előmozdítja. Javasolta, létesítsen a polgármester is lelkibeteggondozót, rendelje el, hogy a kerületi tiszti orvosok a nyilvántartott elmebetegek névsorát és lakcímét közöljék a gondozó-állomással s rendelje el, hogy a gondozó szombat és vasárnap kivételével, naponta déli 12—2 óra között tartson rendelést.

A polgármester a tiszti főorvos előterjesztése alapján a fentiek ügyében 1931. évi május hó 16.-án 79.976/1931—X. számú és 1931. évi december 2.-án kelt 193.175/1931—X. számú határozatával intézkedett. A hivatkozott rendeletek a tanácsadó állomást a VII., Rózsák-tere 2. szám alatti tüdőgondozó elkülönített szárnyában helyezték el s működését a következőkben írták elő: 1. A betegségek megelőzése céljából a kerületi tiszti orvosok, mindazokat, akik elme- vagy kedélybetegségre hajlamosak, tehát általában a pszihopatákat, epilepsziásokat, kóros méreghasználatra hajlamosakat, nemkülönben a csekélyebb fokú elmegyengéket stb. megfelelő szakorvosi vizsgálat, tanácsadás, illetve életmód-előírás végett az Állomásra utalják. 2. a tanácsadás csak igazoltan szegénybetegek részére történhetik. 3. Zárt intézetbe való elhelyezés kérdésénél a tiszti orvosoknak, az állomás szakorvosai is adjanak szakvéleményt. 4. Zárt intézetekből (elmegyógyintézet, elmebetegosztály, elmebetegszanatórium, elmekórtani klinika) elbocsátottak gondozását (olyanokét, akik a kerületi tisztiorvosok ellenőrzése alatt állanak) az állomás átveszi és szakorvosi gondozásban részesíti őket. Az állomásokon az egészségügyi és szociális munkát a beosztott orvosok és gondozónővérek végzik. Ez a munka következőképen oszlik meg:

Orvosi munka: Betegvizsgálat az intézetben, vagy a beteg lakásán (a tisztiorvos felszólítására), szakvélemény zárt intézeti felvétel céljából (kerületi orvos felszólítására), szakvélemény és gondozásba vétel, az intézetben jelentkező szegénybetegek vizsgálata. Preventív és gyógyító kezelés olyan szegénybetegek részére, akiknek viselkedése a betegrendelésen zavart vagy feltűnést keltene. Szakvéleményadás a tisztiorvosok számára, gondnokság alá helyezés, gondnokság alól felmentés, vagy munkaképesség megállapítása eseteiben. Vizsgálatok a gondozónővérek jelentése alapján.

Gondozónővéri munka: A gondozottak állandó ellenőrző látogatása, környezettanulmányok elkészítése, a gondozottak szociális megsegítéséről való gondoskodás, az intézeti tanácsadásokon való közreműködés.

Mindjárt az első évben a beteganyag és a gondozottak létszámának emelkedése miatt szükség volt az állomás személyzeti létszámának emelésére. Az állomáson 3 orvos és 2 védőnő alig győzte a felszaporodó munkát és ezért 1932-ben egy, a főváros szolgálatában álló vöröskeresztes testvért is beosztottak. A Rózsák-terén létesült gondozó csakhamar szűknek bizonyult, a pesti oldal ideg- és elmebetegeinek ellátására s ezért a tiszti főorvos 1934. évi július hóban előterjesztést tett a pesti oldalon egy újabb állomás felállítására. A polgármester 1934. évi június hó 14-én kelt 94.800/1934—X. számú határozatával rendelkezett a második székesfővárosi idegbeteggondozó és tanácsadó állomás felállításáról. Ez az állomás jelenleg a IX., Közraktár-utca 24. szám alatt működik.

Az ideg- és kedélybeteggondozó állomások működéséről 1925 óta állanak statisztikai adatok rendelkezésre. Ezekből kiderül, hogy míg 1925-ben

a lipótmezei intézet 372 új beteget vett gondozásba, addig 1937-ben a lipótmezei, Rózsák-téri és Közraktár-utcai állomások összesen 2648 beteget voltak kénytelenek gondozásukba venni. Ezek az adatok is mutatják, hogy az intézetek forgalma mennyire megnövekedett. Az intézetek az 1937. év folyamán lakáson és rendelőkben 2459 budapesti új beteget vizsgáltak meg, a tiszti orvosoktól 1645 értesítést kaptak, 582 beteget vettek gondozásba, 594 beteget utaltak zárt intézetbe. A gondozó-látogatások száma 1937-ben 6223 volt s ebből 913-at az orvosok, 5310-et pedig a gondozónővérek láttak el. Az intézet orvosait ezenfelül még 301 elmeszakértői vizsgálat is terhelte.

A 30/1938. B. M. számú rendelet 2. §-ának 10. pontjában foglaltak szerint a lelki fogyatkozásban szenvedők nyilvántartása és szükség esetében zárt intézetbe való elhelyezése a kerületi elöljárók — az 1936. évi IX. t.-c. végrehajtása tárgyában kibocsátott 900/1936. B. M. számú rendelet 22. §-ának *g)* pontjában, illetve 23. és 26. §-aiban foglaltak értelmében a lelki fogyatkozásban szenvedők felügyelete a tiszti orvosok munkafeladata. A gyakorlati tapasztalatok szerint a kerületi elöljárók és a tiszti orvosok a munkát kellő szakszerűséggel csak az ideg- és kedélybeteggondozó állomások közreműködésével és támogatásával tudják elvégezni. Ezért ezen intézmény átszervezése és véglegesítése tényleges szükségletet elégítene ki.

A gondozóállomások felállítása óta, de különösen azóta, amióta a 271.663/1934—XIV. B. M. számú rendelet megjelent, mely az ország összes elmegyógyintézeteit a Budapesten elbocsátott elmebetegek nevének és címének a gondozóállomással való közlésére utasította, most már minden budapesti ideg- és kedélybeteg, akinél egyszer az elmegyógyintézeti elhelyezés szüksége felmerült, környezetével együtt az állomás felügyelete alá kerül. Ez a szakgondozás nagyban hozzájárul a zárt intézetek tehermentesítéséhez és így az intézmény társadalomgazdasági szempontból is hasznos tevékenységet fejt ki.

Fajegészségügy.

A betegségek leküzdésére irányuló törekvések — az orvostudomány fejlődésének megfelelően — korszakokra bonthatók és ezen korszakok eredményei, egymásra rétegeződve, alapjául szolgálnak a további fejlődésnek.

A mult század végének közfelfogása szerint az egészségügy feladata és ideálja a betegek gyógyítása és a betegség okozta fájdalmak enyhítése volt. A hangsúly tehát a gyógyító intézmények fejlesztésén volt. Később a figyelem az egészséges egyén fizikai, majd szociális környezetére terelődött és ezeknek az egészségre gyakorolt hatását vizsgálva, a prevenció eszközeivel igyekeztek az élet feltételeit a lehetőséghez képest kedvezővé tenni. Ez a törekvés jellemzi napjainkat is s megvalósítása — amint azt a korábbi fejezetekből megismertük — az egészségvédelem feladata. Az egészség-

védelem azonban ezen feladata megvalósításában népcsoportokat vesz védelmébe és így nincs tekintettel az egyesek egyéni adottságaira.

Az örökléstan tudománya tanít meg arra, hogy az egyén bizonyos mértékben magával hozza elődei tulajdonságait és azokat utódainak tovább adja. Körülbelül 80 olyan — túlnyomórészt elme — megbetegedést ismer az orvostudomány, melyre való hajlam nemzedékről-nemzedékre öröklődik s elterjedésükkel a család, a törzs, a faj életerejének hanyatlását segítik elő. Ismerjük az öröklött alkati rendellenességekkel kapcsolatos betegségeket is, és mindezekkel szemben a gyógyító orvostudomány legtöbbször csak tüneti kezelésre szorítkozik.

A népbetegségek, balesetek, stb. elleni védekezés, továbbá a szociálhygiénes tényezők javítására irányuló törekvések mellett tehát az öröklődő tényezőkből eredő egészségügyi károsodások leküzdése is egészségügyi feladat s az a küzdelem, melyet az emberiség és az orvostudomány a betegségek ellen az egészség megtartásáért hosszú idők óta folytat, betetőzését ebben az úgynevezett fajegészségügyi (nemzetegészségügyi) törekvésekben nyeri.

Míg az egészségvédelem a mai társadalom részére az egészség *külső feltételeit* igyekszik biztosítani, addig a fajegészségügy *a jövő nemzedék* egészségének *belső feltételeit* igyekszik megteremteni. A fajegészségügy: »Alkotja mindazon törekvések rendszerbe foglalt összességét, amelyek a népesség átöröklődési anyagát érintő összes körülmények figyelembevételével igyekeznek erőteljesebb, egészségesebb fajfenntartó és kultúrahordozó új nemzedék organikus létfeltételeit preventív gondoskodással megteremteni.« (Hézser László). Ez a fajegészségügy feladatainak tágabb meghatározása. A szűkebb értelemben vett fajjavítás módozataival az »eugenika« foglalkozik.

Az orvostudomány és az egészségvédelem fejlődésével fokozott mértékben kell figyelembe venni a fajegészségügy követelményeit is. Az orvostudomány fejlődése, a szociális gondoskodás egyre bővülő tevékenysége ugyanis a korábban életképtelen egyének részére is biztosítja hosszabb időn keresztül létük fenntartását, a családalapítás lehetőségét s így inkább átörökíthetik örökölt fogyatékosságukat növekvő számú utódaikra. Amikor tehát a szociális egészségvédelem és a szociálpolitika a társadalom áldozatkészségével és anyagi megterhelésével megteremti a társadalom fogyatékos tagjai részére is az élet lehetőségeit, egyúttal az öröklődő betegségek és terheltségek szaporodását is elősegíti. Ezzel szemben egy-egy háború — mint a legutóbbi világháború is — százezerszámra pusztítja a lakosságnak ép és egészséges egyedeit, de megkíméli a katonai szolgálatra alkalmatlanokat. A természetes szelekció helyett fellépő ezen mesterséges szelekció következménye azután — Grotjahn szerint —, hogy a népesség jelentős százaléka fogyatékos és ezek további szaporodása révén a társadalmat az elfajulás veszélye fenyegeti. A fajegészségügyi szemléletet nélkülöző egészség-

ügyi és szociális védelem abba a hibába eshet, hogy a szellemi-, testi és erkölcsi fogyatékosok számára megfelelőbb életfeltételeket biztosít, mint az egészségesek részére. El kell ismerni, hogy minden rászorultat támogatni kell, azonban a támogatás mértékének helyes arányát a fajegészségügyi szempontok figyelembevételével kell megállapítani.

Az egyén testi és szellemi adottságai, egyes betegségekre való hajlama alapjában öröklött természetű. Ezek a hajlamok azonban rendszerint a környezet hatására erősödnek kórossá. vagyis az öröklött tulajdonságok érvényesülését a külvilág hatásaival bizonyos mértékben elő lehet segíteni, illetve vissza lehet szorítani. A külső tényezők, kedvezőtlen öröklődő hajlamok, betegség eredői is lehetnek. A káros külső behatások ugyanis eljuthatnak a csirasejtekig és mint »csiramérgek« megzavarhatják azok működését. A csiramérgek közül fontos az alkohol, az egyéb kábítószerek, egyes fertőző betegségek, bizonyos mérgező anyagok, a rossz táplálkozás hatása. Az alkohol és a kábítószerek csirarontó hatásának megállapítását megnehezíti, hogy ezek túlzott élvezői rendszerint bizonyos fokig csökkent értékű egyének sorából kerülnek ki, tehát leszármazottaik egyébként is csökkent értékűek lennének. A fertőző betegségek közül a csiraplasmára, illetve a magzatra veszélyesek a tuberkulózis, malária, himlő, kanyaró, lues. Az ipari mérgek közül: az ólom, foszfor, jód, arzén, nikotin jönnek tekintetbe, továbbá a Röntgensugárnak és a rádiumnak van a csirasejtre káros hatása. A kedvezőtlen öröklött hajlamok és a csiramérgek hatásainak közömbösítése terén tehát komoly feladat vár a szociális egészségvédelemre s amidőn ezen feladatának megfelel, egyúttal fajjavító munkát is végez.

A szociális egészségvédelem tömeggondozó módszereivel a gondozott tömegek vizsgálatával adatokat szolgáltathat a nemzet elsatnyulását előidéző okok felismerésére és gyakorlati alapot nyujt ezen okok kiküszöbölésére. Az ilyen irányú munkára mutat példát a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola kórtani és gyógytani laboratóriumában 1930. óta felfektetett: »Fogyatékosok Családi Kataszterе«, mely már eddigi működése alatt is fontos eugenikai adatokat gyüjtött egybe. E kataszter felállításának célja központilag kataszterbe foglalni az ország mindazon családjait, amelyekből halmozottan származnak fogyatékos egyének. A szociális egészségvédelem tehát azzal, hogy az élő nemzedék egészségét védi, közvetve a jövő nemzedék életképességét, egészségét is munkálja, végeredményben tehát nemzet-, illetve fajegészségügyi érdekeket is szolgál.

A fajegészségügy ennél továbbmenve kiegészíti a szociális egészségvédelem munkáját, amidőn 1. kiválogatván a teljes értékű népelemeket, főként ezek számára kíván kedvezőbb életkörülményeket biztosítani és előmozdítani azok szaporodását, 2. megakadályozni kívánja az öröklődő betegségek átörökítését. A társadalom ezen minőségi javítását a fajegészségügy pozitív és negatív irányban, kiválasztás és selejtezés útján igyekszik elérni.

A *pozitív irányú* fajjavítás céljai sok vonatkozásban gyakorlatilag egybeesnek a szociális egészségvédelem és a szociálpolitika célkitűzéseivel. A pozitív eugenika programmjába is beletartozik a mennyiségi népesedési politika, azzal azonban, hogy a társadalomnak egészség, fizikum és szellemi képesség szempontjából értékesebb népcsoportjai szaporodását igyekszik elősegíteni, mert ezek szaporodási arányszáma rendszerint kedvezőtlen, a népesedési politika mennyiségi törekvéseibe beleviszi a minőségi elvet is.

A negatív eugenika radikális eszközeivel már messze eltér a szociális és egészségpolitikai elméletek által eddig járt utaktól, mert azokat az örökletes s a nemzet életerejét csökkentő betegségeket, melyekkel szemben nem tud másként eredményesen fellépni, úgy kívánja megszüntetni, hogy a bennük szenvedőket nem engedi tovább szaporodni. Egyes szakírók szerint a nemzetek eugenikai törekvése nem új dolog. Kegyetlen megnyilatkozása volt részben ezen céloknak a görögöknél a Taygetos-hegy, a rómaiaknál a gyermekkitétel, stb. Erre a törekvésre vezethető vissza a közeli vérrokonok, stb. és a gyermekházasságok megtiltása, melyet az egyházjog és házassági törvényünk is kodifikált. Az öröklástan szerint ugyanis vannak lappangó betegségek, amelyek azonban csak akkor fejtik ki az utódoknál káros hatásukat, ha az utód mindkét szülőjénél megállapítható ez a lappangó betegség. Ha már most egy családban van ilyen lappangó betegség, valószínű, hogy a közeli rokonok házasságánál az utódokon teljes hatásukban kiütnek ezek az öröklődő betegségek.

A negatív eugenika eszközei közül nálunk is ismert *a házasságelőtti tanácsadás*, amely intézmény a népességet akkor veszi alapos orvosi vizsgálat alá, amikor a jövő nemzedék szempontjából a legfontosabb lépésre szánják el magukat. A vizsgálat a házasulandók esetleges fertőző betegségeire (nemibetegség, tuberkulózis, stb.), öröklődő betegségeire, családi anamnézisre, továbbá a pszihiátriai vizsgálatokra terjed ki. Az orvosi vizsgálat egészségi, fajegészségi, jogi és lelki házassági tanácsadással is egybeköthető. A házassági tanácsadás intézménye igen hatékony fegyvert ad úgy a szociális egészségvédelem, mint az eugenika kezébe, mert módot nyujt arra, hogy az orvosi intelmek ellenére házasulókat — a nemzetegészségügy szempontból aggályos családokat — később is állandó figyelemmel kísérje és a szükség esetén fokozottan gondozza. A házassági tanácsadás és orvosi vizsgálat az ilyen házasságokat nem akarja megakadályozni, hanem a házasulandók esetleges betegségeit igyekszik meggyógyítani, az eugenikailag nem kívánatos házasságokat figyelemmel kísérni és szükség esetén terméketlenné tenni. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy az öröklött betegségekben szenvedők és fogyatékosak az esetleges orvosi tanács ellenére is házasságot kötnek. De különben sem látszik célravezetőnek a házasságtól való eltiltás, mert kétségtelen, hogy ezeknél nagymértékben emelkednék a házasságon kívül születettek száma. Így a házassági tanácsadás intézménye arra jó,

hogy az emberekben bizonyos eugenikai felelősségérzetet ébresszen fel, de gyakorlati eredmény csak általánossá és kötelezővé tétele esetén várható.

A negatív eugenika további eszközei: A faj szempontból *káros egyének elkülönítése* (pl. zárt intézetekben való elhelyezés). Ez az eljárás azonban költségessége miatt és mert mélyen belenyúl a személyes szabadság jogába, alig valósítható meg. *A bevándorlás korlátozása*, a nehezen asszimilálható, vagy fajidegen népek távoltartására. Ez az eszköz már távolabbi nemzetpolitikai célt is szolgál. Végül ugyancsak súlyos megsértését jelenti az emberi szabadságnak a negatív eugenika legerőszakosabb eszköze: a terméketlenítés, a sterilizáció. E kérdés körül ma világnézeti és etikai szempontból még komoly viták folynak, azonban az északamerikai Egyesült Államok és néhány európai ország jogszabályai a sterilizációt egyes kivételes esetekben, a súlyos öröklött elmebetegségben szenvedőknél, súlyos öröklött testi hibában szenvedőknél, visszaeső alkoholistáknál, bűnözőknél már alkalmazzák.

Ma már nálunk is egyre jobban jelentkeznek az eugenikai törekvések. Az 1928. évi XL. t.-c. alapján kiadott egészségvédő és gyógyító szabályzat 100. §-ának *a)* pontja szerint: »a társadalombiztosító intézet házassági orvosi tanácsadót szervez, amelynek igénybevétele a biztosítottak és családtagjaik önkéntes elhatározásától függ«. A házassági tanácsadó a központban 1928. évben fel is állíttatott, de érdemleges működést alig fejt ki. (Évi 4—5 tanácsadás.)

A házasságelőtti orvosi tanácsadás kérdése nálunk a háború óta foglalkoztatja a közegészségügyi társadalmi szerveket. A TELEIA Egyesület, a Magyar Psychológiai Társaság, stb., de főként az Országos Közegészségi Egyesület Antiveneriás Bizottsága már évek óta állandóan napirenden tartja a házasságelőtti orvosi vizsgálat ügyét. A társadalmi egyesületek közül a Családvédő Országos Egyesületnek (VIII., Izabella-utca 42.) és a TELEIA Egyesületnek van (V., Szent István-körút 30.) önkéntes jellegű házassági tanácsadója. A főváros tanácsa már 1928-ban intézkedett aziránt, hogy a házasulandók figyelme *a házasságelőtti orvosi vizsgálat* fontosságára felhívassék és e célból az anyakönyvi hivatalok útján tudomására hozta az érdekelteknek, hogy a főváros tiszti főorvosi hivatala a házasulandóknak díjtalanul ad felvilágosítást és útbaigazítást.

Ezek a házassági tanácsadók igen kevés gyakorlati eredményt tudnak felmutatni (a főváros tiszti főorvosi hivatala ebbeli működését rövidesen be is szüntette), éppen önkéntes jellegüknél fogva. Igénybevételük kötelező elrendelése még nem történt meg, pedig házassági törvényünk szerint egyes esetekben egyéb okok miatt (a fejletlen kor, várakozási idő alóli felmentés esetén) a házasság megkötése előtt az orvosi vizsgálat kötelező. Itt tehát csak ezen szabály kiterjesztésére volna szükség.

A Budapesti Orvos Szövetség 1938. elején felhívással fordult tagjaihoz és tudomásukra adta, hogy tagértekezlet keretében széleskörű vitát fog rendezni a házasságelőtti kötelező orvosi vizsgálat kérdéséről. A szövetség előadói és felkért hozzászólói a kérdéssel már évek óta behatóan foglalkoznak, úgyhogy ez a nagyjelentőségű probléma megtárgyalása remélhetőleg végleges állásfoglalás kialakulását fogja eredményezni. A tagértekezlet folyamán kialakult véleményt és a szövetség konkrét javaslatait illetékes tényezőkhöz juttatják el. A legújabb időben a belügyminisztériumhoz törvényjavaslatot is nyujtottak be a házassági tanácsadás kötelező bevezetéséről. Békés vármegye törvényhatósága 1938. májusában szabályrendeletet alkotott a házasságot megelőző *kötelező* orvosi vizsgálatról. Hazánkban tehát ezen a téren Békés vármegyét illeti az úttörés érdeme.

Népélelmezés.

A táplálkozás célja a test fejlődésének és növekedésének biztosítása, a test anyagának fenntartása, a test által végzett munka folyamán beállott energiaveszteség pótlása. A táplálkozás tehát a legelsőrangú életszükséglet. A minőségileg és mennyiségileg megfelelő táplálkozásban való részesítés mind az egyén, mind a társadalom szempontjából elsőrendű feladat. Ha e feladatnak nem teszünk eleget, következményei mutatkozni fognak egyfelől testi, másfelől szellemi és morális károsodásban. A táplálkozás elégtelensége a testsúly fogyatkozásával jár, amelynek következménye testi és szellemi legyengülés és a szervezet ellenállóképességének csökkenése. De az elégtelen táplálkozásnak van morális hátránya is, amennyiben az éhezés fájdalomérzése nyugtalanná és elégedetlenné teszi az embert.

A hatóságoknak, elsősorban a helyi hatóságnak fontos feladata, hogy lakossága táplálkozását úgy gazdasági, mint egészségügyi szempontból megfelelően biztosítsa. A *közélelmezés* e kettős feladatának megfelelően a hatóság gondoskodik arról, hogy a lakosság élelmiszerszükséglete állandóan kielégíthető legyen ; az élelmiszerek minőségileg kifogástalanok, az egészségre ártalmatlanok legyenek, a lakosság településének megfelelő arányos elosztásban kerüljenek forgalomba és a lakosság megfelelő áron juthasson a legszükségesebb élelmiszerekhez.

A fővárosban a polgármester (VIII. közélelmezési ügyosztály) feladata az egységes közélelmezési politika irányelveinek megállapítása, valamint a központi hatósági közélelmezési szerveknek irányítása. Ilyenek : a vásárcsarnokok, vásárok, közvágóhidak, állatvásárterek, a Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet, a közélelmezési cikkeket előállító és forgalomba hozó községi üzemek, stb. Ezzel szemben a kerületi elöljárók hatáskörébe tartozik a hatályban lévő egészségügyi jogszabályok alapján a közélelmezés

egészségügyi és gazdasági szempontból való ellenőrzése. A kerületi elöljárók ezt a hatáskörüket a kerületi vásárfelügyelő, a kerületi állatorvos és a kerületi tisztiorvos útján látják el.

A közélelmezés azonban egy területen élő összlakosság táplálkozását biztosítja és így alig lehet tekintettel az egyes társadalmi rétegek szociális helyzetére és a helyes táplálkozás problémáira. Működése tehát e tekintetben kívül esik az embervédelem keretein. A *népélelmezés* viszont azt tekinti fő feladatának, hogy a gazdaságilag gyengébb néprétegek minőség és mennyiség tekintetében lehetőleg a legolcsóbban a legmegfelelőbb élelemhez jussanak.

Hogy az embernek mennyi élelemre van naponta szüksége, ez neme, kora, a végzett munka mennyisége és minősége szerint változik, befolyásolják továbbá a klimatikus viszonyok stb. is. Nehezebb testi munkát végző embernek lényegesen több táplálékra van szüksége. Az elfogyasztott ételek mennyiségét *kalóriákban* fejezzük ki. Általában a felnőtt nyugvó ember kalóriaszükséglete óránkint 62·5 kalória. Hogy a végzett munka menynyire változtatja az ember napi kalóriaszükségletét, azt a következő táblázat mutatja.

Egy órai munka a következő kalóriatöbbletet jelenti:

Szellemi munka....	7— 8	Cipészmunka ..	80—115	Úszás	200—700
Gépírás	16—40	Mázolás	160	Futás	500—900
Kézimunka	25—30	Asztalos	300	Biciklizés	600

Nagy átlagban azt mondjuk, hogy egy felnőtt embernek, aki nem végez erős testi munkát, naponta 3000 kalóriára van szüksége. Erős testi munkásnak 4000, sőt kivételes esetekben 5000 lehet a napi kalóriaszükséglete. Nőnek 20%-kal kevesebb kell, 10 éven aluli gyermeknek a fele.

Azt mondják, hogy az ember ösztöne megmondja, mire van szüksége a táplálkozásnál. De az ösztön csak azt diktálja, hogy az éhségérzetet elégítsük ki. Az éhség lecsillapulása azonban még nem jelenti azt, hogy a szervezet valódi szükségletei is ki vannak elégítve. Meg kell tehát állapítanunk, hogy az élelmiszerek ezen valódi szükséglet fedezésére mennyire alkalmasak. A tápanyagokban rejlő vegyi energia, mely kalóriákban fejezhető ki, adja a tápszerek értékét. A táplálékot tehát úgy kell megválasztani, hogy ebből szervezetünk a szükséges energiát kiválaszthassa. Minden tápanyagra nézve meg van állapítva, hogy mennyi kalóriát tartalmaz. Ezeknek az adatoknak ismeretében körülbelül meg tudjuk állapítani, hogy a 24 órás kalóriaszükséglet fedezéséhez a különböző tápanyagokból mennyit kell, illetve célszerű elfogyasztani. Hozzá kell tennünk, hogy ezek a tápszerek egymást helyettesíthetik. Így válogathatunk a tápszerekben, különösen olcsóbbság tekintetében. Népélelmezési rendszerünk teljesen megváltoznék, ha a tápszerek piaci ára a bennük lévő táplálóértékhez igazodnék.

Minőség szempontjából fontos, hogy táplálékunk *fehérjéket, vitaminokat* és *ásványi sókat* tartalmazzon. A napi fehérje adag megállapítása még ma is vitás. A XIX. század végén még napi 100—120 gr. állati fehérjét tartottak szükségesnek. A mai felfogás szerint naponta 70 gr. fehérjére van szükségünk, melynek a felét általában állattól származó táplálékainkból kapjuk.

A vitaminprobléma csak újabb keletű. Mióta megismertük az egyes vitaminok hatását, sokféle betegséget meg tudunk előzni megfelelő vitamin felvétellel. Az emberi táplálkozásban különösen négy vitamin fontos. »*A*« *vitamin*, melynek hiánya szembetegséget, a mirigyek működésének csökkenését, fáradtságot, meddőséget, gyermekeknél a fejlődésben való visszamaradást okozza és csökkenti a fertőző betegségekkel szemben való ellenállást. Nagyobb mennyiségben tejben, vajban, tojássárgájában, sárga- és zöldfőzelékekben fordul elő. Napi 2 dkg vaj vagy egy tojássárgája, saláta stb. fedezi az ember »A« vitamin szükségletét. »*B*« *vitamin* hiánya idegbetegséget okoz (különösen a rízsevő népeknél fordul elő, mióta a rízst hántolják). Leginkább a gabonamagvak héjában található »B« vitamin. Sok van az élesztőben is, tehát élesztős barnakenyeret fogyasztó embernél »B« vitaminhiány nem fordulhat elő. »*C*« *vitamin* hiánya scorbut nevű betegséget, fáradtságot, fogvérzést okoz. Friss főzelékekben található »C« vitamin, azonkívül nagyobb mennyiségben paprikában, citromban, de sok van parajban, savanyúkáposztában stb. is. »*D*« *vitamin* a mészlerakódást mozdítja elő, antirachitikus vitaminnak is szokták nevezni. Legnagyobb mennyiségben a csukamájolajban fordul elő, de bőven van belőle a zöld legelőn élő tehén tejében, tojásban stb. A »D« vitamin különösen a városban élő embernél fontos. A nagyvárosok légkörében lévő füst, gőz, gáz sok ibolyántúli sugarat elnyel és még nagyobb a rachitis (angolkór) megszerzésének veszélye, ha a gyermek sötét lakásban és vitaminszegény ételekkel táplálkozik.

Tartalmaznak az élelmiszerek olyan ásványi sókat is, melyekre szervezetünknek okvetlenül szüksége van. Ha vas, mész, kén, foszfor, jód, vagy klór hiányzik táplálékunkból, megbetegszünk. Különösen a főzelékfélék tartalmazzák az ásványsókat, ezért fontos, hogy sok főzeléket együnk és azokat helyesen készítsük el.

Élelmiszereink közül a zsír, cukor, kenyér, tésztaneműek, hüvelyesek tartalmazzák a legtöbb kalóriát; a tej, túró, hús, tojás az állati fehérjéket; főzelék, burgonya, gyümölcs az ásványsókat. Az állati fehérjék a drágábbak. A tej, túró, sajt sok fehérjét tartalmaz (1 liter tej 35 gr. fehérjét, 10 dkg sajt 27 gr. fehérjét, 10 dkg sovány túró 22 gr. fehérjét), 10 dkg hús, ha nem túl zsíros 20 gr. fehérjét tartalmaz, egy tojás (5 dkg súlyú) 5 gr. fehérjét, tehát elég sokat kell ezekből fogyasztanunk, hogy a napi fehérjeszükséglet fedezve legyen. A legolcsóbb állati fehérjéket a lefölözött tejből nyerjük, mely a tej teljes fehérje mennyiségét tartalmazza és csak 8 fillérbe kerül. Akár kávé vagy kakaó formájában vagy tejes ételek elkészítéséhez lehet felhasználni.

Mivel a lefölözött tej zsírtartalmát leszedték és ezzel együtt vitamintartalmát is, ajánlatos, hogy az 1 liter lefölözött tejhez 2 dkg vajat fogyasszunk. Így 14 fillérért (8 fillér a tej, 6 fillér a 2 dkg vaj) a napi fehérje és így az »A« vitaminszükséglet is fedezve volna. Különösen alkalmas lenne ez a táplálék növekvő gyermekek, tanoncok, iskolásgyermekek élelmezésére, akiknek az elegendő fehérje ellátására legnagyobb szükségük van. Sajnos, azonban a lefölözött tejnek ipari célokra való nagymértékű felhasználása e fontos élelmicikknek a népélelmezés céljaira való alkalmazását ezidőszerint akadályozza.

A hús a mai tudományos kutatások szerint nem olyan nélkülözhetetlen élelmiszer, mint azt régente gondolták. Értékes fehérjéket, ásványi sók közül foszfort és ként tartalmaz, de sok olyan salakanyagot is, amit a szervezet nehezen tud lebontani és kiüríteni, azonkívül erős fűszerezést is kíván. Különösen az úgynevezett hentesárukat fűszerezik erősen, aminek az a káros következménye, hogy rászoktat az alkohol fogyasztására. Az erősen fűszeres étel után jobban kívánjuk a szeszes italt, ezért az alkoholellenes propagandának a legbiztosabb módja a füstölt és pácolt, erősen fűszeres ételek mellőzése, vegetáriánus étkezdék felállítása és a tej és tejtermékek fogyasztásának propagálása. A vér is nagyon értékes fehérjét és ásványi sókat tartalmaz, különösen sok vasat; kár, hogy nem konzerválható és az erre vonatkozó kísérletek eredményei még nem kielégítőek. A friss vérből készült véreshurka értékes táplálék gyermekeknek, felnőtteknek egyaránt.

Hogy ásványi sókban ne szenvedjünk hiányt, erről az ételek elkészítésénél kell gondoskodnunk. Említettem, hogy a főzelékfélék tartalmazzák a legtöbb és legértékesebb ásványi sókat. Legjobb ezért a főzelékeket lehetőleg nyersen fogyasztani, mert a főzött ételből a víz kilúgozza az ásványi sókat. Különösen a nyári hónapokban minél több friss retek, hagyma, zöldpaprika, kalarábé, paradicsom stb. elfogyasztása által a főzelékekben lévő ásványi sókat és vitaminokat a téli hónapokra mintegy elraktározzuk szervezetünkben. Nyersen fogyasztjuk a salátaféléket is. Még a télire eltett savanyúak is megtartják vitaminjaik nagy részét, a savanyú közegben. Ez az oka annak, hogy télen a savanyúkáposztának nagyobb a »C« vitamin tartalma, mint a nyersen elraktározott fejeskáposztáé. A vízben főzött főzelékeknél a vizet lehetőleg a főzésnél fel kell használni, mert ebben oldódtak ki a főzelék ásványi sói.

Erősebb testi munkát végző embernél fontos az is, hogy az étel laktató legyen. Tehát ezt is szem előtt kell tartani az étel összeállításánál. Forróra hevített zsírban készült fűszeres ételek, kelt tészták, hüvelyesek, barnakenyér, öregebb állat húsából készült étellel nehezebben birkózik meg a gyomor, tovább tart az emésztés és ezért hosszabb ideig kelti a telítettség érzetét, mint a könnyebben emészthető ételek.

A kispénzű, jóétvágyú ember a szükséges kalóriáknak körülbelül felét kenyérben veszi fel (10 dkg kenyér 250 kalóriát tartalmaz). Tehát fontos problémája a népélelmezésnek, hogy egészséges kenyeret gyártsanak. A barnakenyér (olyan lisztből készül, amelyben a gabona magját és csiráját is beleőrlik) egészségesebb, mint a tisztán keményítőből készült s fehérlisztből előállított kenyér. Értékesebb tápanyagokat tartalmaz, nehezebben emészthető, tehát laktatóbb, durva rostjai pedig fokozzák a bélműködést, ami különösen ülő foglalkozású embereknél nagyon fontos. Emellett a barnakenyér olcsóbb is.

A helyes táplálkozás szabályait minden embernek ismernie kellene, hogy magát egészségesen élelmezhesse. Magyarországon már a XVIII. század végén megjelent egy könyv, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik. (Mátyus: Ó és Új Diaetétika. 1787.)

A fővárosban elsősorban az Iskolánkívüli Népművelés tart gyakorlati és elméleti előadásokat, melyben a korszerű táplálkozást ismerteti. Népművelődési telepein a háziasszonyoknak, háztartási alkalmazottaknak, főleg azonban fiatalabb munkásnőknek tanítja a helyes étrend összeállítását és annak elkészítését. Tanonciskolákban is tartanak propaganda előadásokat a helyes élelmezésről. Ez utóbbiaknak az a nagy előnyük, hogy a gyerekek a hallottakat otthon elmondják és rábeszélik anyjukat, hogy szakítva a hagyományokkal, ezeket a tanításokat kövessék az ételek elkészítésénél. A gyári gondozónők az egyes gyárakban munkásoknak, munkásnőknek és azok hozzátartozóinak tartanak előadást a helyes táplálkozásról és látogatva védenceiket, tanítják őket a helyes főzésre.

A Népegészségügyi Múzeum termeiben táblázatok mutatják a helyes táplálkozás előnyeit és a helytelen étrendek következtében fellépő betegségeket. Ugyanitt minden évben népszerű előadásokat tartanak a helyes táplálkozásról. A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége főzőtanfolyamokat tart fenn és előadásokat rendez, könyveket ad ki a táplálkozás észszerűsége érdekében. A Magyar Racionalizálási Bizottság háztartási szakosztálya előadássorozatot tartott, melynek főtémája a racionális táplálkozás, befőzés, tüzelés stb. volt. Hasonló előadásokat tart a Hangya szövetkezet »Asszonyligája« is összejövetelein.

A rádió és a különböző ujságok cikkei foglalkoznak a helyes táplálkozással, sajnos azonban étrendjeik a jobbmódú középosztály számára készülnek és így a nép szélesebb rétegei nem vehetik hasznát. A székesfőváros elektromos és gázművei saját, jól felszerelt bemutató konyháikban tanítják a racionális főzést, azonban szintén csak a középosztály számára.

A falusi nép táplálkozási kérdésének megoldása talán még fontosabb, mint a városi nép táplálkozása, mert a falusi nép szociális, gazdasági helyzete, egészségügyi viszonyai rosszabbak a városiénál. A földmívelő nép táplálkozása sok helyen sem minőségileg, sem mennyiségileg, sem pedig

a főzési technika, tehát a tápanyag helyes csoportosítása szempontjából nem felel meg a követelményeknek. Vidéken elméletileg és gyakorlatilag a »zöld kereszt akció« foglalkozik behatóan a néptáplálkozással. Az ő kezdeményezésükre kapják a falusi gyerekek az úgynevezett színes étrendeket, melyek főleg a vitaminok és ásványi sók fedezésére szolgálnak. Célja a gyerekekkel megismertetni és megszerettetni a főzelékfogyasztást és általuk befolyásolni a felnőttek táplálkozását is.

Az ismertetett törekvések eredménye, hogy ma már a nép minden rétegéhez eljutnak az észszerű táplálkozás tanításai. Ahhoz azonban, hogy a tanítást az emberek meg is fogadják és alkalmazzák még nagyobb propagandát kellene kifejteni. Olcsó, úgynevezett egy tál ételek stb. bemutatásával, rá kellene szoktatni a szegényebb néposztályt is a célszerű táplálkozásra. A jobbmódú rétegeket fel kellene világosítani, hogy a hazai fűszerek, gyümölcsök stb. pótolják a drága valután vásárolt külföldieket. Az olcsó és tápláló hazai élelmiszereknek pedig nagyobb propagandát kellene csinálni; például kevesen tudják, hogy a sült tök milyen értékes tápanyagokat tartalmaz. A »zöld kereszt« étrendjében kétszer, háromszor is szerepel hetenkint. A pattogatott kukorica, tökmag, a Magyarországon is termelhető amerikai mogyoró, aszaltszilva, alma, körte, meggy stb. mind értékes tápanyagok és pótolják a külföldi árut.

A népélelmezés tudományos megállapításai sikerrel alkalmazhatók a közsegélyben részesített ínséges lakosság tömeges élelmezésénél is. A hatósági népkonyháknak olyan táplálékot kell nyujtaniok, amely nem költséges, de táplálék tekintetében mégis megfelel a szervezet kalóriaszükségletének és így az ínséges életerejét megtartja s egészsége nem szenved olyan károsodást, amely őt a munkavállalásban akadályozza. A székesfőváros főzőhelyei étrendjének összeállítása valóban ezt a célt igyekszik megvalósítani (vegyes táplálkozás, lehetőleg sok főzelék, szójababliszt adagolások stb.).

*

Népélelmezési célt szolgál, de már egészségügyi intézménynek számít a *városházi diétás étkező*. (Központi városháza.)

Az emésztőszervek, a belső elválasztási mirigyek bántalmainál (pl. cukorbajnál) a betegek gyógyulásának elengedhetetlen feltétele az orvosilag előírt és szakszerűen elkészített diétás étkezés. A kisebb jövedelmű betegek azonban e téren nehézségekkel találkoznak, mert a diétás ételek megfelelő előállítása költséges.

A székesfőváros olcsó és orvosi vezetés alatt működő magánintézmény hiánya miatt a városházi diétás étterem felállításával a diétás étkezést a kevésbbé tehetős betegek részére is lehetővé tette. Az étkező 1913-ban létesült a fővárosi alkalmazottak részére. 1925-től kezdve az étkezőben a fővárosi tiszt-

viselőkön kívül mások is étkezhetnek az önköltségi ár megtérítése ellenében. 1930-ban az étkező diétás konyhával bővült és 1935. május 1-én kizárólag diétás étkezővé alakult át. A diétás étkező a polgármesteri IX. ügyosztály (közjótékonysági és szociálpolitikai) kezelésében van. Orvosi vezetés és ellenőrzés alatt működik. 1936-ban 6448 adag 1·70 P diabétikus (cukorbeteg); 54.061 adag 1·40 P-ős diétás húsos; 45.387 adag 80 filléres diétás hústalan ebédet és 8604 adag 30 filléres előételt, vagyis átlag naponta 312 adagot szolgáltatott ki. A főváros ez intézmény fontosságára való tekintettel az inséges gyomorbetegek részére egyes kerületekben a jövőben diétás konyhákat kíván felállítani.

Az egészségügyi népnevelés és a szociálegészségügyi szakképzés.

Addig, amíg a közegészségügy terén a betegek gyógyításán volt a fő súly, az egészségügyi népnevelés kérdése elhanyagolt terület volt. A prevenció gondolatának előretörése azonban erre is ráirányította a figyelmet. Az egészségesek védelme megköveteli, hogy azok, akiket védelemben kell részesíteni, megértéssel fogadják azokat a törekvéseket, intézményeket, melyek számukra létesültek, nehogy helytelen életmódjukkal lerontsák az egészségvédelem munkájának eredményét. Az egészségvédelem tehát az egészségügyi népnevelés ügyét egyik fontos munkaterületének tekinti. A testi tisztaság, a lakás tisztasága, az egészséges életmód, a táplálkozás és ruházkodás okszerűsége nagymértékben függ az egyéni egészségügyi nevelés befolyásától. A fertőzőbetegségek, a tüdő- és veneriás betegségek terjedését ma is a nép széles rétegeinek tudatlansága mozdítja elő s az orvostársadalom által hirdetett rendszeres, megelőző védelem csak akkor lesz hatásos, ha ezen védekezést, a lehetőséghez képest minden család az elemi egészségügyi ismeretek birtokában maga is végre fogja hajtani.

Az egészségügyi nevelés célja tehát a nép általános hygiénás színvonalának és a helyes életmód feltételeinek, továbbá a szociális és egészségügyi intézmények feladatainak ismertetése. Az egészségügyi népnevelést hátráltatja a szegénység, nyomor és értékes eredményeket csak ott lehet felmutatni, ahol a megfelelőbb szociális helyzet a tengődés színvonalán felül emeli a népességet. Ahol a legegyszerűbb szociális és egészségügyi szükségletek sincsenek kielégítve, a propagatív munka csak erőpazarlás. Ebből következik, hogy megfelelő népneveléshez, megfelelő szociális és egészségügyi megalapozottság szükséges s tulajdonképen a jól működő egészségügyi szolgálat a legjobb propaganda. Az egészségügyi propaganda munkának ma már sok eszköze áll rendelkezésre: előadások, röpiratok, rádió, filmek, plakátok, egészségügyi kiállítások, sajtó, vándorkiállítások, stb. Ezeknek az egészségügyi népnevelés munkájába való legcélravezetőbb beállítása a helyi és az anyagi adottságoktól függ.

A legutóbbi évekig az egészségügyi népoktatás szervezését majdnem kizárólag a társadalmi egészségügyi egyesületek látták el. Az Országos Közegészségi Egyesület már 1886 óta rendszeresen foglalkozott az egészségügyi ismeretek népszerűsítésével. A világháború óta a Magyar Vöröskereszt Egylet, az Országos Gyermekvédő Liga, az Országos Stefánia Szövetség, a TELEIA Egyesület, az antialkoholista egyesületek egész sora, az Országos Tüdőbetegszanatórium Egyesület, stb. fokozott mértékben foglalkoznak úgy a szociális egészségvédelemmel, mint annak egy-egy ága szolgálatában a népneveléssel. A társadalmi propagandamunkába a Rockefeller-alap támogatásával a 44.433/1925. N. M. M. számú rendelettel megalakított — azóta már megszűnt — Egészségügyi Reformiroda is bekapcsolódott. Az irodának egyik feladata volt az egyesületek együttműködésének megteremtése. Az Egészségügyi Reformiroda szervező munkájának eredményeként azután a Népegészségügyi Múzeum, a Magyar Vöröskereszt Egylet, az Országos Stefánia Szövetség, az Országos Közegészségi Egyesület — az egészségügyi kultúra vezéregyesületei — közös csatasorban vonultak fel az egészségügyi tudatlanság ellen. Ezek az egyesületek előadások tartása, folyóiratok, könyvek kiadása mellett igénybe vették a rádiót is. A Reformiroda annak idején az egészségügyi oktatófilmek készítéséhez is hozzájárult.

Hasonló célkitűzéssel létesült az 50.000/1926. N. N. M. számú rendelettel az »Egészségügyi Propaganda Központ«. A népnevelést célozza a Társadalomegészségügyi Intézet is, amelyet, mint a »Társadalmi Múzeum«-ot, 1901-ben a kereskedelmi miniszter létesített abból a célból, hogy az, a helyes szociálpolitika intézéséhez szükséges hazai és külföldi anyagot egybegyüjtse, feldolgozza, hozzáférhetővé tegye és ezúton terjessze és népszerűsítse a munkásvédelmet és annak intézményeit. A múzeum a népbetegségek elleni küzdelem elősegítésére vándorkiállításokat rendezett. Amikor a szociális népegészségügyi igazgatást 1919-ben önálló minisztérium kebelében egyesítették, a Társadalmi Múzeum is a népjóléti és munkaügyi miniszter tárcájához került. A minisztertanács ekkor a múzeum nevét »Népegészségügyi Múzeum«-ra változtatta. Az 1925. évben — az állam kedvezőtlen anyagi helyzete miatt — a kormány a múzeumot ideiglenesen a gazdasági érdekképviseletek különböző szerveiből alakult Népegészségügyi és Munkásvédelmi Szövetségnek adta át, de csakhamar ismét állami kezelésbe vette (97.304/1927. N. M. M.), majd a Rockefeller-alapítvány segélyével 1928-ban átszervezte és átépítette. Ekkor az intézmény a M. Kir. Társadalomegészségügyi Intézet és Múzeum elnevezést nyerte. (VI., Eötvös-u. 3).

Az 1931. évben megszűnt Egészségügyi Propaganda Központ anyagát és működési körét a múzeum kapta meg és most már a múzeum van hivatva az egészségügyi népoktatás központi irányítására és az ismeretterjesztés tudományos és gyakorlati keresztülvitelére. Az intézet osztályai: tudományos osztály (kutatómunka, tudományos anyaggyüjtés, tanfolyamok, kiad-

A KÖZEGÉSZSÉGÜGY SZERVEZETE A SZÉKESFŐVÁROSBAN

A KORMÁNYHATÓSÁG

- Belügyminisztérium
- Vall. és közoktatási min.
- Ipar-ügyi min.
- Országos Közegészségi Tanács
- Országos Közegészségi Intézet.
- Kábítószereket Ellenőrző Központi Szerv.
- Rendőrség
- Rendőrorvosi szolgálat
- Orsz. Antivenerikus Bizottság
- Állami kórházak
- Elme- és ideggyógyintézetek
- Orsz. Fürdőügyi Bizottság
- Társ. egészségügyi Intézet és Múzeum
- Tudomány egyetem. Klinikák
- Orsz. Testnevelési Tanács
- Gyógypedagógia Orsz. Szakfelügyelősége
- Kerületi Iparfelügyelőség
- Ipar-egészségügy
- Baleset elhárítás.
- Iskolán kívüli testnevelés.
- Iskolai testnevelés
- Gyógypedagógiai intézetek.
- Ideg és lélekgondozó állomás
- Gyógyfürdők és gyógyforrások.
- Egészségügyi népnevelés

A SZÉKESFŐVÁROS HATÓSÁGA

- Szföv. Népműv. Bizotts.
- POLGÁRMESTER
- Ügyosztályok
- Közművelődési
- Város gazdasági
- Közélelmezési
- Közoktatási
- Közjótékonysági és szoc. pol.
- Közegészségi
- Tiszti főorvos
- Kerületi elöljárók
- Vegyészeti és élelmiszer Vizsgáló Int.
- Kerületi vásár felügyelők
- Élelmiszerek ellenőrzése.
- Diétás étterem
- Dunai mentő állomások
- Nép- és Duna fürdők
- Gyermek üdültetés
- Iskolaorvosi intézmeny
- Közkórházak
- Nemi b. rendelők
- Közegészségi és Bakt. Intézet.
- Fertőtlenítő Intézet.
- Fürdőgondozó állomások
- Köztisztasági Hivatal.
- Temetkezési Intézet.
- Köztemetők
- Ker. tiszti orvosok
- Kerületi orvosok
- Ker. szülésznők
- Járvány védelem
- Intézmények egészségügyi vizsgálata
- Elmebetegek vizsgálata és ellenőrzése
- Ideg-és lélek gondozó állomások.
- Kisdedóvodák
- Ingyentemetés
- Szegénybeteg rendelés
- Ingyen gyógyszer stb.
- Védőoltások
- Egészségvédelmi egyesületek
- Egészségügyi propaganda és népnevelés
- Alkoholizmus elleni küzdelem
- Magánkórházak és gyógyintézetek
- Ingyenes rendelők
- Tüdőbeteg szanatóriumok
- Lábbadozók gondozása
- Házassági tanácsadás
- Mentésügy. Betegszállítás

A TÁRSADALMI SZERVEK

- Orsz. Stefánia Szövetség
- Anya és csecsemővédelem
- Társadalom biztosító intézetek.
- anyasági
- betegségi
- baleseti
- Biztosítások
- Egészségvédő és gyógyító szolgálat
- Önsegélyző egyesületek
- Betegellátás. Segélyek

ványok, szociális archivum vezetése); propagandaosztály (egészségügyi propaganda szervezése, népszerű előadások, sajtópropaganda-anyag összeállítása), múzeum, könyvtár és olvasóterem.

Az intézet munkaköre: A társadalmi betegségekre és a szociális törvénykezésre vonatkozó bel- és külföldi adatok gyüjtése, tanulmányozása és ismertetése. Szaktanácsadás, tanfolyamok és kiállítások rendezése szociálegészségügyi, munkásjóléti, iparegészségügyi és balesetvédelmi kérdésekről. Az egészségügyi kultúra intézményes terjesztése és az ehhez szükséges technikai oktatási segédanyag, film-, diapozitív-, stb. anyag előállítása és kölcsönzése, vezérfonalak szerkesztése és kiadása, az országos egészségügyi propaganda adminisztratív és szellemi irányítása, az ország területén működő hatósági, társadalmi, stb. jellegű egészségügyi és szociális intézmények és a külföldi egészségügyi mozgalmak nyilvántartása.

Az egészségügyi propaganda feladatainak megoldásánál jelentős részt vállal a székesfőváros Népművelési Bizottsága is. A Népegészségügyi Múzeummal karöltve a múzeum épületében fenntartott egészségügyi telepén ingyenes tanfolyamokat és szemináriumokat tart. Ezenkívül az egyes művelődési telepeinek programmjában is szerepelnek egészségügyi vonatkozású előadások.

Amennyire szükséges az egészségügyi népnevelés a szociális egészségvédelem sikeres fejlődése érdekében, éppen annyira fontos, hogy mindazon szakközegek, akiknek hivatása a jogszabályok intencióinak a gyakorlatba való átültetése és az egészségügyi szolgálat ellátása, szociálegészségügyi szempontból képzettek legyenek. Az orvosnak, — úgy mint a gyógyító szolgálat terén a betegápoló segédszemélyzetre, a betegápolónőkre — a szociális egészségvédelem terén is segítőtársakra van szüksége. A segítő munkát az egészségügyi védőnő végzi, aki az orvos irányítása mellett a szociális gondozással kapcsolatos tennivalókat is ellátja. Hazánkban a hatósági tiszti orvosok és az egészségügyi segédszemélyzet ilyen irányú képzését és továbbképzését az Országos Közegészségügyi Intézet végzi. Az intézet 9 hónapos tiszti orvosi és hathetes községi (kerületi) orvosi tanfolyamot tart fenn. A hatósági orvosok ezen tanfolyamok keretében nemcsak elméleti, hanem gyakorlati, laboratóriumi kiképzést is kapnak. A tanfolyamok vidéki hallgatóinak elhelyezésére 1930-ban felépült az »Orvosok Háza« nevű 40 ágyas internátus. A hatósági és tiszti orvosokkal való kapcsolat fenntartása céljából az intézet tiszti főorvosi értekezleteket tart.

A védőnőképzést elsősorban az Országos Közegészségügyi Intézet keretében 1920-ban Debrecenben és 1927-ben Budapesten felállított M. Kir. Állami Ápolónő- és Védőnőképző Intézetek végzik. Az intézetek háromévi elméleti és gyakorlati képzést nyujtanak és a tanfolyamot elvégzők mint zöldkeresztes védőnők nyernek diplomát. A Magyar Vöröskereszt Egylet is foglalkozik védőnőképzéssel. Budapesten a felsőbb ápolónőképző iskola mellett az 1924. évben egyéves tanfolyamú egészségvédőnői iskolát létesí-

tett, amelynek kötelékébe a felsőbb ápolónőképző iskolát végzett növendékeket vagy a régebbi ápolónői tanfolyamot végzett, de nagyobb gyakorlati tapasztalattal bíró okleveles ápolónőket vette fel. Ez az iskola a szociálhygiéna, a társadalomtudományok és az ezekkel összefüggő kérdések anyagát öleli fel. A tanév végét befejező vizsga után az illetők egészségvédőnői oklevelet kapnak.

A védőnőképzés kérdése azonban nálunk még nincs rendezve és ezért az említetteken kívül az egyes egészségügyi intézmények külön-külön is, — a maguk külön céljaira — foglalkoznak védőnőképzéssel. Így az Országos Stefánia Szövetség, a Fehérkereszt Kórház (Heim nővérek csecsemőgondozó tanfolyama), a M. Kir. Állami Gyermekmenhely, A Magyar Családgondozó Szövetség stb. saját maguk képezik ki védőnőiket. Iparegészségügyi és munkásvédelmi szolgálat ellátására pedig speciális gyárigondozónői tanfolyam képez ki védőnőket.

A székesfőváros az 1936-ban foganatosított státusrendezés óta a szociális egészségvédelmi segédszemélyzet (tüdőbeteggondozónővér, iskolai gondozónővér) alkalmazását megfelelő képesítéshez köti és az ilyen alkalmazás elnyeréséhez egészségügyi védőnői oklevél szükséges. Az egészségügyi szolgálat további fejlődése az egészségügyi segédszemélyzet kiképzésének közoktatásügyi rendezését kívánja meg. A védőnői szolgálat immár külön élethivatás lett, melynek gyakorlására kellő szakképzettség és az ezt igazoló teljes értékű államilag elismert oklevél szükséges.

A hatósági orvosok és az egészségügyi segédszemélyzet kiképzésének tökéletesítése mellett azonban gondot kellene fordítani arra, hogy mindazok a közigazgatási személyek, akik a közegészségügy intézésével valamiképen kapcsolatban vannak, ilyen irányú szakképzést is nyerjenek, mert ez biztosítaná a közegészségügyi rendelkezések kellő megértését és végrehajtását. Szükséges lenne tehát, hogy a közigazgatási tisztviselők jogi képzettségük mellett szociális és népegészségügyi ismereteket is elsajátítsanak. Ugyanez áll a mérnökök egészségügyi irányú továbbképzésére is. (Egészségügyi mérnökök.)

Egészségvédelmi egyesületek.

Jogszabályaink megállapítása szerint a közegészségügy állami, illetve helyhatósági feladat. Szervei közigazgatási szervek, amelyeknek működése kiterjed a közegészségügy egész területére. Ez az oka annak, hogy a szociális egészségvédelmi feladatok megoldásánál a társadalom közreműködése, kivéve az anya- és csecsemővédelmet, sokkal kisebb mértékű, mint a szociális munka egyéb területein. Pedig a közegészségügy legfiatalabb ágánál a szociális egészségvédelem terén sem a dolgozók társadalma, sem a hatóságok nem nélkülözhetik a társadalmi szervek segítő munkáját. Minthogy a szociális egészségvédelem nem tisztán orvosegészségügyi probléma, hanem

szervesen összefonódik benne a preventiv szociális munka, a népnevelés és a megelőző és gyógyító egészségvédelem, feladatai gyakorlati megvalósításában részt kell vennie minden szakembernek, aki népünk egészségügyi, szociális és kulturális színvonalának emelését megoldandó feladatnak tekinti. Az egészségügyi kultúra megteremtésében az orvosokkal karöltve részt kell venni a társadalom minden tagjának a technikusokkal, pedagógusokkal stb. és a közigazgatás szakembereinek is. A pionir munka itt a társadalmi egyesületekre és szervezetekre vár. Ezek feladata volna olyan közvélemény megteremtése, amely a létesítendő szociálegészségügyi intézményeket és rendelkezéseket, közérdekű voltukat ismerve, a törvény kényszerítő hatalma nélkül is, megértéssel fogadja, sőt azok felállítását sürgesse, elősegítse. A népesség egészségügyi nevelését a társadalmi szervek, nagyobb mozgékonyságuk és a néppel való közvetlen érintkezésük folytán is, hatékonyabban tudnák ellátni. További feladatuk volna a szociálegészségügyi ártalmak felkutatása, a közvélemény figyelmének ráirányítása és az ártalmak megszüntetésének szorgalmazása.

Az egészségvédelmi egyesületekről alább közölt névsorban koránt sem foglaltatnak benne az összes fővárosban működő egészségvédelmi egyesületek. Kimaradt számos orvosi szakegyesület, mely kiváló tudományos működést fejt ki a szociálegészségügyi problémák terén is és kimaradtak azok az egyesületek, amelyek általános egészségvédelmi munkájuk mellett a szociális munka egyéb területén fejtik ki működésüket és így ismertetésük a szociális embervédelem más ágánál volt kívánatos (anya-, csecsemő-, gyermek-, ifjúság- stb. védelem). Ezen fejezet keretében azokat az egyesületeket sorolom csak fel, amelyek egyrészt kifejezetten egészségvédelmi, illetve szociális egészségvédelmi célkitüzéssel alakultak, gyógyító, illetve megelőző munkát végző intézményt tartanak fenn, továbbá valamely szociális egészségvédelmi cél megvalósítása érdekében igyekeznek a társadalom széles rétegeit szervezetükbe tömöríteni.

Az egészségvédelmi egyesületek ma még nagyrészt egymástól függetlenül fejtik ki munkájukat. Pedig együttműködésük a helyes munkamegosztást és a szellemi és az anyagi erők célszerű és gazdaságosabb felhasználását eredményezhetné. Az a tétel, hogy általában a közegészségügyi munka hatásos és gazdaságos voltának feltétele a közegészségügyi szolgálatot vezető, irányító és végrehajtó szerveknek és a munkafeladatoknak kijelölése és egységes keretbe való foglalása, érvényes a társadalmi egészségvédelem szerveire is, ahol munkaközösségbe való tömörítésük, mint ezt az anya- és csecsemővédelemnél látjuk, egységes irányvezetés végett volna szükséges. A munkaközösség megteremtése érdekében indított mozgalmat az Országos Közegészségügyi Egyesület 1928-ban. Ennek eredményeképen sikerült az egyesületnek a Magyar Higienikusok Társaságával, a Magyar Országos Rákellenes Szövetséggel, a Vakság Ellen Küzdő Egyesülettel fuzionálni, más egyesületekkel pedig, mint az Országos Stefánia Szövetség, a Magyar Vörös Kereszt Egylet-

tel az együttműködés feltételeit megállapítani. A kívánt cél, az összes egyesületek tömörítése, sajnos még e téren nincs elérve.

A következőkben összesen 23 egészségvédelmi egyesület pénzügyi helyzetét az 1936. év adatai alapján dolgoztam fel. Ezen egyesületek együttesen több mint 3 millió pengő évi bevételt mutatnak ki. Vannak közöttük olyanok, főleg a különböző alkoholellenes egyesületek, melyek igen szűk pénzügyi keretek között mozognak s taglétszámuk sem jelentékeny, bizonyítékául annak, hogy egyéb súlyos és nyomasztó egészségügyi és szociális problémák előtérbe nyomulása jellemzi évtizedünket és köti le a társadalom érdeklődését. Annál nagyobb összegekkel szerepelnek az egészségvédő intézményeket (főként tüdőbeteg szanatóriumokat) fenntartó egyesületek. A bevételek megoszlására ez a körülmény erősen érezteti hatását, mert az összes bevétel 75·2%-a térítésekből folyt be, vagyis azokból az összegekből, melyeket mint ápolási díjakat az ápoltak, hozzátartozóik, vagy a beutaltakért valamely társadalombiztosító intézet, vagy hatóság fizetett. A bevételek másik nagy tétele a gyüjtésekből és adományokból befolyt összeg, ez 600.000 pengőt tesz ki, az összes bevétel 18·6%-át. Ebből az összegből kereken 250.000 pengőt tesz ki az állami és fővárosi támogatás. A társadalom áldozatkészségét és az egészségvédő egyesületek komolyságát jelzi az a körülmény, hogy az aránylag kis létszámú tagokra fejenkint 5·5 pengő befizetett tagdíj esik, amely kvóta az eddig tárgyalt egyesületcsoportok között a legmagasabb.

Az egyesületek egyéb bevételei az összes bevétel 4·7%-a, mely az egyesületi vagyon jövedelmeiből, kamataiból, házbérek stb. tevődik össze. Az egyesületek adatszolgáltatása szerint az évi kiadások kb. 22%-a jut közvetlenül az egyesületi alapszabályokban megjelölt célokra. Ezt az arányszámot azonban fenntartással kell kezelni, mert a legtöbb egyesület működésénél csaknem lehetetlen meghúzni pontosan a határvonalat az alapszabályszerű célok és az ahhoz kapcsolódó külön vállalt feladatok között. A dologi kiadások mintegy 53%-át például nagyrészben a gyógyintézmények fenntartására fordították, ami szintén alapszabályszerű célt jelent. A személyzeti kiadás az összes kiadás 22·4%-a volt. Az egyesületek tekintélyes vagyoni alappal rendelkeznek, amennyiben birtokukban több mint 7 millió pengő, nagyrészt ingatlan vagyon van. Az alapítványok magas összege a társadalom áldozatkészségét mutatja. Az egyesületek által kezelt közegészségügyi alapítványokon kívül a székesfőváros kezelésében is tekintélyes terjedelemben vannak ilyen irányú alapítványok. A székesfőváros által kezelt egészségügyi alapítványok (többnyire kórházi alapítványok) kimutatható vagyona összesen 144.302 pengő.[1])

[1]) *Schuler Dezső:* Bp. székesfőváros által kezelt alapítványok és alapítványszerű juttatások gyüjteménye. Bpest. 1934.

Egészségvédő egyesületek és adataik 1936-ban.

Sorszám	Név	Cím	Alapítás éve	A tagok száma	Összes bevétel	Összes kiadás	Vagyon
1	Alkoholellenes Egyesületek Orsz. Ligája	VIII., Fiumei-út 21—23.	1914	13 egyesület	1.217	1.213	1.213
2	Budapesti Poliklinikai Egyesület	VIII., Szövetség-u. 14—16.	1883	246	326.887	312.043	502.405
3	Budapesti Önkéntes Mentőegyesület	V., Markó-u. 22—24.	1887	513	336.490	355.900	219.843
4	Bp. Szegénysorsú Tüdőbeteg Szanatórium Egyesülete	Budakeszi	1898	168	816.873	956.051	1,059.607
5	Charité Poliklinika Egyesület	VII., Csengery-u. 69.	1892	308	69.423	73.096	500.000
6	Egészségpolitikai Társaság	IV., Veres Pálné-u. 9.	1935	1.210	5.000	5.000	4.000
7	Egyetemek Kórház Egylete	VIII., Üllői-út 22.	1891	—	18.102	15.167	—
8	Magdolna Főhercegnő Poliklinika Egyesület	XI., Zenta-u. 5.	1906	231	15.310	10.461	101.005
9	Magyar Absztinens Vasutasok Egyesülete	VI., Andrássy-út 73.	1932	519	2.055	1.480	575
10	Magyar Absztinens Nők Orsz. Egyesülete	VIII., Fiumei-út 21—23.	1936	65	82	29	53
11	Magyar Vegetárius Egyesület	VIII., Baross-u. 4.	1897	210	2.295	1.919	2.148
12	Magyar Tüdőbetegeket Védő és Fogl. Orsz. Szöv.	IV., Kossuth Lajos-u. 7.	1934	134	133	74	203
13	Magyar Vörös Kereszt Egylet Központja	VIII., Baross-u. 15.	1881	—	240.308	232.866	1.543.879
14	Magyarországi Good Templár Rend	VI., Podmaniczky-u. 17.	1906	105	32	174	245
15	Magyarországi Psichoanalitikai Egyesület	I., Mészáros-u. 12.	1913	25	3.748	3.276	7.842
16	Magyarországi Kékkereszt Mértékletességi Egyesület	IX., Üllői-út 25.	1901	36	515	257	568
17	Népegészségügyi és Munkásvédelmi Szövetség	V., Akadémia-u. 1.	1924	254	17.498	16.938	55.241
18	Óbudai Bikur Cholim Egyesület	III., Laktanya-u. 9.	1800	170	1.030	975	1.054
19	Országos Bikur Cholim Egyesület	VI., Dessewffy-u. 23.	1871	850	44.376	42.202	79.650
20	Orsz. Magy. Alkoholellenes Egyesület	VIII., Baross-u. 98.	1901	111	200	215	108
21	Orsz. Közegészségi Egyesület	VIII., Eszterházy-u. 9.	1886	831	12.571	12.012	3.049
22	Orsz. Tüdőbeteg Szanatórium Egylet	IV., Semmelweis-u. 25.	1906	1.858	1,167.384	1,091.648	3,163.800
23	»Teleia« Egyesület	V., Szent István-körút 17.	1893	473	22.309	25.289	1.592
	Összesen			**8.317**	**3,103.838**	**3,158.285**	**7,248.080**

Bevételek.

A tagok száma	A tagdíjak összege	Egyéb bevételek	Adományok és gyüjtések						Térítések (ápolási díjak)					Összes bevétel
			Gyüjtések, jótékonycélú összejövetelek	A főváros adománya	Az állam adománya	Más intézmény adománya	Magán személyek adománya	Gyüjtések és adományok összesen	Az ápoltaktól	A fővárostól	Az államtól	Más intézménytől	Térítésből befolyt összeg	
8.317	45.912	147.882	157.111	43.550	209.702	81.893	87.709	579.985	1,199.633	10.639	107.440	1,012.367	2,330.079	3,103.848

Kiadások					Vagyon					Alapítványok	Tartozások (adósságok)
Közvetlenül az alapszabályszerü célra	Személyi kiadás	Dologi kiadás	Másnemü kiadás	Összes kiadás	Pénz és értékpapir	Ingatlan	Ingó	Egyéb	Összes vagyon		
709.102	704.260	1,681.412	63.511	3,158.285	472.499	4,823.907	998.334	953.340	7,248.080	1,298.449	1,249.369

Alkoholellenes Egyesületek Országos Ligája. VIII., Fiumei-út 21/23. 1914-ben alakult. Célja az alkoholellenes mozgalmak támogatása, szervezése, irányítása, egységes vezetése. A Liga kötelékébe tartozó 13 alkoholellenes célkitűzésü egyesület működését támogatja. Progagandát fejt ki a szőlőnek gyümölcs alakjában való fogyasztása érdekében. Kiadja a »Népjólét« c. havi folyóiratot, amely gazdasági, egészségügyi és szociális vonatkozásban tárgyalja az alkohol, illetve az alkoholizmus kérdését. A Liga 1937-ben 10 előadást tartott.

Budapesti Poliklinikai Egyesület Gróf Apponyi Albert Poliklinika. VII., Szövetség-utca 14—16. Alapítási év 1883. Célja: kórház és rendelőintézet fenntartása és ezek révén orvosképzés, valamint az orvosi tudomány fejlesztése. A kórházba gyógykezelés céljából úgy szegénysorsú, mint fizető betegek felvehetők, a rendelőintézetben azonban csak szegénysorsú betegek részesülnek ingyenes kezelésben.

A poliklinika alapításának eszméjét még 1882-ben a budapesti orvoskari egyetem értekezlete vetette fel. Szegénysorsú járó betegek gyógyításával foglalkozó intézetet kívántak létesíteni, melyben lehetőleg a gyakorlati orvosi tudomány minden szakmája képviselve legyen s emellett a szerzett tapasztalatokat és tanulmányokat az orvostudomány művelésére, a kinálkozó nagy beteg anyagot pedig orvosnövendékek tanítására kívánták felhasználni.

A járóbetegrendelő forgalma eddig állandóan emelkedett s a rendelések száma 1936-ban 137.328 volt. Az egyesület kórháza 155 ágyas.

Budapesti Önkéntes Mentőegyesület. V., Markó-utca 22—24. Alakult 1887-ben. Célja: Mentés és első segély nyujtás s az első segítségnyujtás

ismereteinek terjesztése, továbbá a rendőrség és hatósági közegek támogatása ezen a téren.

A cél elérésére szolgáló eszközök: a főváros területén mentőállomások létesítése; betegszállítás békében, valamint mozgósítás és háború esetén; önkéntes mentőszolgálat szervezése békében és háborúban, továbbá árvíz és egyéb elemi balesetek alkalmával; az első segítségnyujtás ismereteinek terjesztése és fejlesztése, a mentés országos szervezésének előmozdítása.

Az egyesület külföldi példák nyomán alakult meg, mint társadalmi szociális szerv, melynek működése a hatóság ellenőrzése alatt áll és fenntartási költségéhez a főváros évi 27—30.000 pengővel járul hozzá, fennmaradó szükségleteit társadalmi gyüjtésekből fedezi. A főváros közgyűlése 1889-ben 57.400 forintot adámonyozott az egyesületnek, hogy azon a Markó-utca sarkán Mentőszékházat építhessen és használhassa a főváros tulajdonjogának fenntartásával. Az egyesület az első segítségnyujtás ismereteinek terjesztése érdekében széleskörű oktató és propaganda munkát is fejt ki. Az orvostanhallgatóknak az első segélynyujtás körüli teendők elsajátítása érdekében a téli hónapokban gyakorlati előadásokat tart s emellett előadássorozatokat szervez a laikusok kiképzésére is. Központi székházában Mentő Múzeumot létesített és fennállása óta a propaganda-iratok, táblák és füzetek egész sorát bocsátotta ki. Havi folyóirata a »Mentők Lapja«. Fennállása óta 1938-ig az egyesület 1,344.692 esetben vették igénybe, kb. 200 főnyi személyzettel látja el a székesfőváros »mentőügyét.«

Budapesti Szegénysorsú Tüdőbetegek Szanatórium Egyesülete. Budakeszi, Báró Korányi Frigyes-út. Alakult 1898-ban. Célja: a gyógyítható szegénysorsú vagyontalan tüdőbetegek ápolása. Fenntartja Budakeszin: az Erzsébet királyné szanatóriumot 450 ággyal, (88 szobában) Weiss Manfréd alapítványi szanatóriumot 180 ággyal (30 szobában) és az id. báró Korányi Frigyes üdülőtelepet 124 ággyal (3 pavillonban).

Az Erzsébet királyné szanatórium létesítése a magyarországi tuberkulózis elleni küzdelem megindulásának és Korányi Frigyes báró munkásságának eredménye volt. A Budapesti Kir. Orvos Egyesület már 1897-ben értekezletet hívott egybe egy tüdőbeteg szanatórium egyesület alapítása érdekében. A megalakult szanatórium egyesület igazgató tanácsa, Korányi Frigyessel az élén, 1899-ben kijelölte a szanatórium céljára alkalmasnak talált területet és az építkezést megindította. A háború alatt Weiss Manfréd nagyiparos a tüdőbeteg katonák részére létesített az Erzsébet szanatórium mellett külön szanatóriumot, melyet a háború befejeztével a polgári lakosság részére nyitottak meg. Id. báró Korányi Frigyes üdülőtelep Rákoskeresztúron 1924-ben létesült és a két szanatóriummal közös gazdasági vezetés alatt áll.

Az Erzsébet Királyné Szanatóriumban a szegénysorsú betegek gondozása céljára ágyalapítványok is létesültek amelyeknek kamatai fejében az alapító

által kijelölt szegénysorsú betegek három-három hónapon át ingyenesen ápolhatók. 21 ágyalapítvány 292.037 pengő értékkel áll rendelkezésre. Az egyesület (1936-ban) 117.404 pengőt fordított a betegsegélyző pénztáraknál nem igényjogosult szegénysorsú tüdőbetegek ápolására. Ezen ápolási költségek egy részét a jótékony családok és egyének által befizetett, valamint az alapítványi kamatokból felhasznált összegekből fedezték, de az egyesület költségvetése terhére még így is 38.074 pengő esett. Az ápoltak 52%-a budapesti lakos volt. Az egyesület orvosi kara népszerű előadásokat tart az alkalmazottak és betegek részére. 1936-ban az ápolt betegek száma 2697 volt.

Charité Poliklinika Egyesület. VII., Csengeri-utca 69. Alakult 1892-ben Célja: »a humanizmus gyakorlása, orvosképzés és az orvosi tudomány fejlesztése«.

Ezen cél elérésére nyilvános rendelőintézetet és 30 ágyas kórházat tart fenn. A kórházban gyógykezelés céljából ingyenes és fizető betegek vehetők fel. A rendelőintézetben pedig kizárólag szegénybetegek részesülnek ingyenes kezelésben. »A rendelőintézetben és kórházban nyert tapasztalatok az orvosi tudomány terjesztése és fejlesztése érdekében értékesíthetők.« Az egyesület az elsők között volt, amely ingyen rendelőt állított fel szegénybetegek részére. Szegénybetegrendelője jelenleg is tekintélyes forgalmat ér el. A rendelések száma 1936-ban 86.712 volt.

Egészségpolitikai Társaság. IV., Veres Pálné-utca 9. Alakult 1935-ben. Célja: »a magyarság biológiai jövőjén való céltudatos, aktiv irodalmi és tudományos munkálkodás.« Tudományos sajtóorgánuma »Egészségpolitikai Szemle« Hivatalos lapja: »Epol«. 1937-ben 27 oktató előadása volt (10 egészségügyi, 12 ált. szociális és öt orvostársadalmi kérdésről). Ankéteket rendezett és javaslatokat dolgozott ki a mezőgazdasági népbiztosítás és a társadalombiztosítás reformja ügyében. Újabban anketsorozatot nyitott meg biopolitikai és népszaporodási kérdések tárgyalására.

Egyetemek Kórház Egyelete. VIII., Üllői-út 22. Alakult 1891. Célja: a szegénysorsú egyetemi hallgatók gyógykezelésének biztosítása. A fenti címen 36 ágyas kórházat tart fenn. Rendelőjében 1936-ban egyetemi hallgatók részére 4851 ingyenes rendelés volt. A kórház és rendelő fenntartása 1936-ban 15.167 pengőbe került.

Magdolna Főhercegnő Poliklinika Egyesület. XI., Zenta-utca 5. 1906-ban alakult, mint a »Budai Ambulatórium Egyesület« s ennek jogutódja. Az egyesület célja »bejáró szegénybetegek ingyenes gyógykezelése végett nyilvános poliklinikát fenntartani és azt fejleszteni«, orvosokat továbbképezni, kórházat létesíteni. Fenti cím alatt ingyenes szegénybetegrendelőt tart fenn. 1936-ban a rendelések száma 25.138 volt. Kórház építésére a főváros a XI. kerületben 460 négyszögöl nagyságú telket adományozott az egyesületnek, azonban az építkezést a megfelelő tőke hiánya késlelteti.

Magyar Absztinens Vasutasok Egyesülete. VI., Andrássy-út 73. Alakult 1932-ben. Célja: a vasutasok körében antialkoholista propaganda kifejtése. Célját egyéni példaadással, előadások tartásával és sajtótermékek terjesztésével igyekszik elérni. 1936-ban a MÁV személyzete körében 16 előadást tartott.

Magyar Absztinens Nők Országos Egyesülete. VIII., Fiumei-út 21/23. Alakult 1936-ban. Célja az alkohol elleni küzdelem. 1937-ben 6 előadást tartott.

Magyar Vegetárius Egyesület (VIII., Baross-utca 4.) Alakult 1897-ben. Célja a vegetárizmus alapelveit megismertetni, tagjait mértékletességre nevelni, a turisztikát okszerűen űzni. Fenti címen vegetárius étkezőt tart fenn. Propagandaelőadásokat tart hetenkint. Turistacsapata kirándulásokat szervez.

Magyar Tüdőbetegeket Védő és Foglalkoztató Országos Szövetség. IV., Kossuth Lajos-utca 7. Alakult 1934-ben. Célja a tüdőbaj elleni küzdelem s elsősorban azokról a gümőkorban szenvedő betegekről kíván gondoskodni, akikről megfelelő mértékben sem a szociális biztosítás szervei, sem a hatóságok nem gondoskodnak s önmagukat gyógyítani nem képesek.

Javuló vagy gyógyuló, de csökkent munkaképességű betegek részére elhelyezkedést, munkaalkalmat, megélhetést óhajt biztosítani munkatelepek stb. létesítése által. Az egyesület szervezés alatt áll. Legközelebbi célja üdülőtelep felállítása.

Magyar Vöröskereszt Egylet. VIII., Baross-utca 15. A közvélemény erkölcsi segítségével Durant Henry és Moynier Gusztave, két svájci emberbarát munkálkodása révén 1864 óta a genfi nemzetközi megállapodás alapján a vörös kereszt egyesületek Európa összes államaiban megalakultak. A Magyar Vörös Kereszt Egylet királyi rendeletre alakult meg s alapszabályszerű működését 1881-ben kezdte meg. Előfutárja, a Magyar Országos Segélyző Nőegylet, már 1878-ban, a boszniai okkupáció idején segédkezett a sebesültek ápolása körül. A vörös kereszt eredeti célja a háborúban a sebesültek ápolása és olyan előkészítő munka, mely azon fáradozik, hogy az esetleges háború borzalmait a lehetőséghez képest enyhítse.

A világháború utolsó hónapjaiban az Amerikai Vörös Kereszt felvetette azt az eszmét, hogy a háború után szükségképen bekövetkező nehéz viszonyok által sujtott társadalom segítésére és a népegészségügy javítására a Vörös Kereszt dolgozzon ki békeprogrammot. 1918-ban alakult meg Genfben a Vörös Kereszt Ligája, amely székhelyét később Párizsba tette át. A liga programmja a szociális védelem és a szociálhigiéne minden ágát felöleli. A népszövetség alapokmányának 25. §-ában kimondja azt, hogy az államok kötelezik magukat arra, hogy vörös kereszt egyesületüket békemunkájukban úgy erkölcsileg, mint anyagilag támogatják. A Magyar Vörös Kereszt a Ligába az 1921. évben lépett be. Békemunkáját 1922-ben kezdette meg s központi irodája keretében fokozatosan megszervezte az egészségügyi ápolónői, légoltalmi, egészségügyi, mentési, szociális és ifjúsági osztályokat.

Nemzetközi viszonylatban a Vörös Kereszt Egyletek Ligája, a Nemzetközi Közegészségi Intézetek (Rockefeller alapítványok) és a Nemzetek Szövetségének Egészségügyi Osztálya együtt képezik a legfőbb társadalmi szervezeteket, melyek az egyes államok szociális és egészségügyi színvonalának emelésére és az egyes nemzetek ilyen irányú együttműködésének irányítására hivatottak.

A Magyar Vörös Kereszt Egylet nem vonható minden megkülönböztetés nélkül a társadalmi egyesületek fogalma alá, mert közjogi és nemzetközjogi jelleggel is bír és az állam társadalmi végrehajtó szerve, amelynek a genfi egyezmény bizonyos kiváltságokat biztosít. Az egész országot behálózó szervezetével a nemzet legnagyobb társadalmi egyesülése s fiókszervei (vármegyei, városi választmányok, fiókegyletek, első segélyőrsök) útján bonyolítja le azokat a nemzetvédelmi és emberbaráti feladatokat, amelyeket a kormány reá bíz. Ezek: a hivatásos és önkéntes ápolónőképzés, hivatásos betegápolás, az általános társadalmi egészségügy országos fejlesztése, tüdő-, és nemibeteggondozó intézetek fenntartása, házi betegápolási tanfolyamok, mentésügy, országúti első segélyhelyek, a honi lakosság gáz- és légvédelme, egészségügye, a balatoni és dunai viharjelzés és vízbőlmentés, szegénygondozás, nemzetközi szociális szolgálat (népgondozás a külországokban), az ifjúsági vörös kereszt stb.

A magyar vörös kereszt egészségvédelmi munkája békeprogrammjának legfőbb pontja. Célja az egészségügyi ismereteknek széles körben való terjesztése és népszerűsítése, a betegségek kiküszöbölése és megelőzése érdekében. Az egészségvédelmi munka főleg azokra a néprétegekre terjed ki, melyek életviszonyaiknál fogva az egészségügyi ártalmaknak leginkább ki vannak szolgáltatva. Népszerű orvosi előadások keretében igyekszik tanítani a tömeget arra, hogy az adott életviszonyok közepette a saját és a hozzátartozók egészsége az egyén és a köz érdekében miként védhető meg.

A Magyar Vörös Kereszt Egylet az alábbi egészségügyi intézeteket tartja fenn, illetve vezeti: Központi ápolónői intézet I., Győri-út 19., Budapesti felsőbb ápolónőképző iskola I., Győri-út 19., Sátoraljaújhelyi ápolónőképző iskola, Sátoraljaújhely, Vörös Kereszt Erzsébet Kórház és Szanatórium a M. Kir. Posta Betegségi Biztosító Intézet kezelésében (I., Győri-út 17—19.), Machlup Adolf üdülő.

A Vörös Kereszt Egylet országos szervezete keretében 19 megyei választmány, 53 városi választmány, 426 fiókegylet, kb. 40.000 taggal, működik. Az Egylet szociális munkáját ezen kötet harmadik részében ismertetem.

Magyarországi Good Templár Rend (VI., Podmaniczky-utca 17.) Alakult 1906-ban. Célja az alkoholizmus elleni küzdelem és az iszákosok megmentése menhelyek felállítása útján. Az egyesületnek két csoportja van. Egy Budapesten és egy Rákospalotán. Tartott előadások száma 10. A Budapesti

Önkéntes Mentő Egylet által rendelkezésükre bocsátott címek alapján felkeresik az iszákosokat, kioktatják azok hozzátartozóit, előmozdítják az iszákosoknak valamely gyógyintézetbe való felvételét. Érintkezésben állanak a budapesti kórházak idegosztályaival, melyek a kezelésükben állott gyógyult alkoholbetegeket az egyesülethez irányítják.

Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület I., Mészáros-utca 12. Alakult 1913-ban. 1931. évig zártkörű tudományos társaság volt. 1931. óta azonban a fenti címen ingyenes ideg- és kedélybeteg rendelőintézetet állított fel. 1937-ben a rendelések száma 8429 volt. A rendelő fenntartása 3747 pengőbe került. Az egyesület előadássorozatokat tart pszichoanalitikusok, pedagógusok és a közönség részére.

Magyarországi Kékkereszt Mértékletességi Egyesület IX., Üllői-út 25. Alakult 1901-ben. Célja az alkohol elleni küzdelem. 1937-ben vasárnaponként 52 előadást tartott.

Népegészségügyi és Munkásvédelmi Szövetség. (V., Akadémia-utca 1.) Alakult 1924-ben. Célja a munkásjóléti intézmények propagálása, a munkásvédelemmel kapcsolatos kérdések tudományos alapon való kutatása, a célszerű megoldási módoknak a gyakorlati életbe való átvitele, a mezőgazdasági és ipari munkával és általában a foglalkozással járó baleseti veszélyek és egészségi ártalmak megelőzését szolgáló ismeretek népszerűsítése.

A népegészségügy és az iparegészségügy fejlesztése érdekében ismeretterjesztő füzeteket osztanak szét, mesterek, segédek, tanoncok, gyárimunkások között. Az egyesület 1935-ben Budapesten és vidéken 128 előadást tartott. Vidéken 12 helyiszervet létesített. Összegyüjtötte a munkaadók által létesített munkásjóléti intézmények adatait s abból Budapesten és vidéken (Vácott) vándorkiállítást rendezett.

Országos Bikur Cholim Betegeket Gyámolító Egyesület. VI., Dessewffy-utca 23. Alakult 1871. évben, feladata a közkórházakban és a magángyógyintézetekben gyógykezelésben részesülő szegénysorsú betegeknek díjtalan rituális élelmezése, az arra rászoruló szegénybetegek kezelése és a szükséges gyógyszerrel való díjtalan ellátása. Feladata továbbá a szegény népréteg, valamint a kórházakból elbocsátott lábbadozók pénzbeli támogatása, a betegek és vidéken lakó családtagjaik között az érintkezés lehető fenntartása és végül a zsidó betegeknek a vallás vigaszaiban való részesítése.

1936-ban kb. 2000 esetben támogatta a betegeket és lábbadozókat kb. 8000 pengő értékkel. Ugyanez a feladata, de lényegesen kisebb a tevékenységi köre az *Óbudai Bikur Cholim Egyesületnek* (III., Laktanya-utca 9.).

Országos Magyar Alkoholellenes Egyesület. VIII., Baross-utca 98. Alakult 1901-ben. Célja az alkohol elleni küzdelem. Előadásainak száma 1937-ben 75 volt.

Országos Közegészségi Egyesület. VIII., Eszterházy-utca 9. Alakult 1886-ban. Célja: érdeklődést kelteni az ország közegészségügyi viszonyai

és ezek javítása iránt, népszerűsiteni és terjeszteni az egészség fenntartására vonatkozó helyes ismereteket, a közegészségügyi szakembereket tömöríteni. A közegészségügyi rendellenességeket tanulmányozni és ezek megszüntetésére javaslatokat kidolgozni.

Az intézet jelentékeny szerepet játszik a közegészségügy fejlődése terén. A kolerajárvány leküzdése, a himlőoltás kötelezővé való tétele, az iskolaorvosi intézmények létesítése, a kutyáknak veszettség elleni oltása, a népszerű egészségtani ismereteknek előadások útján való terjesztése ügyében a társadalmi akció annakidején az Országos Közegészségügyi Egyesülettől indult ki. Az antiveneriás küzdelem, a zaj leküzdésére, az ipari ártalmak megelőzésére irányuló munkája említést érdemlők. Az egészségügyi ismeretek terjesztése és a társadalomnak egészségügyi reformokra való előkészítése érdekében havi tudományos és heti népszerű előadássorozatokat tart. Az egészségügy hatékonyabb szolgálatára az egyesület tömöríteni kívánja az összes szociális egészségüggyel foglalkozó egyesületeket. Az egészségügy egyes területeinek tanulmányozására kebeléből külön bizottságokat szervez (gyermekvédelmi, eugenikai, antiveneriás bizottságok). Kiadja »Egészség« című havi folyóiratát. Az év folyamán 53 ismeretterjesztő egészségügyi előadást tartott. Számos kiadvánnyal gazdagítja a szociális egészségvédelem irodalmát.

Országos Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület. IV., Semmelweiss-utca 25. Alakult 1906-ban. Célja a tüdővész és a tuberkulótikus betegségek elleni küzdelem s evégből az ország különböző részeiben gyógyítóházak (szanatóriumok), tüdőbeteggondozó intézetek (dispensaire), rendelő intézetek (ambulatórium), üdülőtelepek és egyesületi fiókok létesítése.

Az egyesület, mint József kir. Herceg Szanatórium Egyesület részint országos gyüjtés, részint ágyalapítványok létesítése révén 1906-ban, a Gyula melleti Lugos erdőben megkezdte a József-szanatórium építését. 1932-ben mint »Az Országos Tüdőbeteg Szanatórium Egylet« újra alakult és átvette az időközben feloszlatott József kir. Herceg Szanatórium Egyesület intézményét és azt tovább fejlesztette. Szanatóriumait a tüdőtuberkulózistól leginkább fenyegetett Alföldön létesítette. A fővárosi anyaegyesületen kívül még 12 vidéki fiókegyesülete van. Intézményei a debreceni Auguszta és a Gyulai »József« szanatóriumok 400 illetve 100 férőhellyel, továbbá az ország különböző községeiben és városaiban 9 tüdőbeteggondozó és Újpesten gyógyiskola. A két szanatórium gondozottjainak (1936-ban 3064) kb. 30%-a budapesti lakos. A tüdőbeteggondozók csak vidéki betegeket kezelnek. A szanatóriumokban a fizető betegek csak csekély, alig 5%-át érik el a beutaltaknak. A szegénysorsú betegek ingyenes ápoltatására az egyesület 1936-ban saját vagyonából 24.500 pengőt fordított, ezenkívül több mint 1700 ápolási napon át 25—50%-os kedvezményt nyujtott.

»Teleia« Egyesület a nemibetegségek ellen. V., Szent István-körút 17. Alakult 1893-ban. »Az egyesület célja irodalmi téren, társadalmi úton és

orvosi közbenjárással javítani a prostituciót okozó, valamint a prostitucióból eredő kóros viszonyokon és az illetékes hatóságokat ezirányban való működésükben támogatni.«

Célja elérésére a következő eszközöket kívánja igénybe venni: »A mindinkább terjedő erkölcsrontó iratok lehető kiszorításával, ismeretterjesztő és szórakoztató, különösen az alsóbb társadalmi rétegeknek szánt olyan művek terjesztése, amelyek az erkölcstelen élet veszélyeit fejtegetik. Figyelemmel kíséri mindazon károkat, melyeket a prostitucióval szoros összefüggésben álló tényezők, így a vadházasságok, a nők társadalmi helyzete, a bukott nők sorsa, a nemi betegségben szenvedők és az ezektől származó nyomorékok okoznak a társadalomnak és államnak; tanulmányozza a fertőző nemi betegségek és főleg a bujakór befolyását a népesedési mozgalomra stb. E kérdéseket az egyesületben megvitatják és akár irodalmi, akár társadalmi úton, de mindig a feltünés kikerülésével megkísérli a káros tényezők megszüntetését. Tekintve, hogy bujakóros megbetegedések, esetleg a közvetett ragályozás komoly veszélyt jelentenek, tekintve továbbá, hogy számos ember a betegség csirájával jön a világra, s végül, hogy egyetlen ily beteg gyógyításával százakat menthet meg a megbetegedéstől, az egyesület az ilyen betegek meggyógyítására törekszik.«

Fenntart házassági tanácsadót, laboratóriumot és az V. ker., Szent István-körút 30. szám alatt ingyenes nemibeteg-rendelőt. A rendelő évi fenntartási költsége 12.246 pengő. A rendelő forgalma évi 75.986 (1936. évi rendelések száma). Kiadja a »Teleia« című népies intő és felvilágosító folyóiratot. Népszerű előadásokat tart. Az egyesület fennállásának 45 éve alatt 286.552 beteget gyógyított, 330 felvilágosító előadást tartott 17 felvilágosító füzetet adott ki egyenkint 3000 példányban.

A székesfőváros egészségügyi kiadásai.

A székesfőváros területén működő egészségvédelmi intézményeket az állam, a főváros hatósága, a társadalombiztosító intézetek és magánegyesületek tartják fenn. A székesfőváros hatóságának és a társadalmi egyesületek egy részének kivételével, az intézményeket fenntartók egészségügyi kiadásainak a székesfőváros lakosságát közvetlenül érintő része nem mutatható ki, mert általában országos viszonylatban intézik a vállalt egészségügyi feladatokat. Annak kiszámítása tehát, hogy az összes kiadásokból mely összegek esnek a főváros lakosságának egészségvédelmére, akadályba ütközik.

A közegészségügyi intézmények sokasága a székesfővárost fejlett egészségügyi színvonalra emelte, úgyhogy a fizikális környezet asszanációja tekintetében, továbbá a gyógyító és megelőző intézmények fejlettsége terén észlelhető hiányoktól eltekintve megfelelőnek mondható. Az országnak az

egészségvédelem fenntartására és szervezésére fordított költségei körülbelül évi 120 millió pengőre tehetők és ennek 20%-át a főváros közegészségügyi közigazgatásának költségei teszik. (Dr. Melly József.)

A székesfővárosnak a közegészségügyre fordított kiadásait két, illetve három részre bontva vizsgálhatjuk. Az egyikbe csoportosíthatjuk azokat a kiadásokat, melyek közvetlenül a lakosság egyénenkinti egészségének helyreállítása és megóvása szolgálatára létesített intézmények fenntartása kerül. Ide tartoznak tehát a szorosan vett kuratív és preventív egészségvédelem költségei.

A székesfőváros közegészségügyi költségei (1936. évi zárószámadás).

Fejezet	Cím	Megjegyzés	Kiadás	Bevétel
X.	I.	Közkórházak	12,399.062	11,529.364
X.	II.	Közegészségügyi és Bakteriológiai Intézet	130.439	5.327
X.	III.	Fertőtlenítő Intézet	504.069	27.643
Üzemek költségvetése		Budapest szfőv. gyógyfürdői és szállói	3,266.449	3,078.752
X.	IV.	Egészségügyi gondozóintézetek (tüdő)	427.715	3.392
X.	VII.	Ideg- és Lelkibeteggondozó és tanácsadóállomás	6.000	—
—	—	Anya- és csecsemővédelem[1])	713.353	—
—	—	Gyermekegészségügy (iskolai gyermekegészségvédelem, üdültetés)[2])	1,163.498	—
IX.	II.	Szegényjogon rendelt gyógyszerek	402.481	—
—	—	Ifjúsági sport, üdültetés[3])	661.095	—
IX.	X.	Városházi diétás étterem	136.986	140.446
IX.	XI.	Népfürdők és Dunafürdők	135.641	90.499
IX.	XII.	Dunai életmentés	20.000	—
X.	VII.	Magánkórházak, egészségügyi intézmények és egyesületek segélye	104.651	—
X.	—	Himlőnyirk, fertőtlenítőszerek	11.394	—
		Összesen	**20,082.833**	**14,875.423**

A főváros ezen kiadása tehát kereken 20 millió pengő, ami a főváros összes évi kiadásainak 12·4%-a. A zárszámadás bevételi rovatában ezeknél az intézményeknél kerek 15 millió pengő szerepel. Ebből az összegből 7 milliót az állam az országos betegápolási átalány címén térít meg, 7,875.423 pengő a közvetlen szolgáltatások ellenértéke, míg a fennmaradó 5,207.410 pengő kiadási többletet a főváros községi háztartása a közadókból téríti meg. A város adófizető polgársága tehát ennyivel járul hozzá közvetve a főváros közegészségügyének fenntartásához.

Érdekel bennünket a tárgyalt témakör szempontjából, hogy a közegészségügyi költségekből mennyi jut a szociális egészségvédelemre. A szociális egészségvédelem, illetve a preventív és kuratív egészségvédelem a gyakorlatban egymásba fonódik, ennélfogva a pénzügyi kimutatások is nehezen

[1]) Lásd I. kötet 64. oldal.
[2]) Lásd I. kötet 205. oldal.
[3]) Lásd I. kötet 335. oldal.

választhatók el. Szociális egészségvédelemhez számíthatjuk munkám más részeiből a tárgyaltak alapján az anya-, csecsemő-, továbbá a gyermek- és ifjúságvédelem terén az egészségvédelemre fordított költségeket is. Ezt az elválasztást már az I. kötetben elvégeztem (lásd I. kötet 64., 205. és 335. oldalakat) és ezek egyszerűen átemelhetők számításunk közé. (Igaz, hogy a jelzett költségek előbbi évekből valók, de az eltérések a költségvetésben évről-évre oly csekélyek, hogy az esetleges különbségektől eltekinthetünk.)

A szociális egészségvédelem kiadásai tehát egy évre:

Tüdőgondozók	427.715 P
Anya- és csecsemővédelem	713.353 «
Idegbeteggondozó és tanácsadó	6.000 «
Iskolai egészségvédelem stb.	1,163.498 «
Ifjúsági sport, üdültetés	661.095 «
Népfürdők, Dunafürdők	135.641 «
Dunai életmentés	20.000 «
Összesen	**3,127.302 P**

Ez az összeg tehát megmutatja, hogy a szociális egészségvédelem milyen fejlettségi fokon áll, illetőleg milyen mértékben tette azt magáévá a főváros hatósága. A preventív feladatok kiadásai tehát az összes kiadások 15·6%-át teszik. Nagyobb számuk és kiterjedésük mellett a kuratív intézmények fenntartása nagyobb összegekbe is kerül, míg a perventív szociálegészségügyi intézményeknél kisebb befektetéssel is nagy eredmények érhetők el.

A közegészségügyre fordított összegek megállapításánál azonban tovább kell mennünk és számításba kell vennünk mindazt, ami a fizikális környezet javítására szolgál, mely szintén befolyással van az általános közegészségügyre. Higiénés szempontból nem mellőzhetők azok a költségek, melyeket a főváros a köztisztaság fenntartására, csatornázásra, vízművek fenntartására, köztemetők karbantartására és az állategészségügyi telep fenntartására fordít. A magyar egészségügyi alaptörvény egyes szakaszai az élelmezés rendszeres ellenőrzését és felügyeletét az egészségvédelmi szükségletek közé sorozták. Ezért fel kell venni legalább azokat a tételeket, melyek ezen feladatok ellátásával kapcsolatban felmerülnek. A közegészségügy ezen második csoportjában a költségek így alakulnak (1936. évi zárszámadás):

Fejezet	Cím	Megnevezés	Kiadás	Bevétel
VIII.	I.	Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet	784.679	767.737
X.	V.	Köztemetők	1,195.061	1,356.892
X.	VI.	Köztisztaság	7,027.823	210.080
II.	II.	Csatornázás	3,587.828	999.040
Üzemi költs.		Vízellátás	11,902.749	12,740.238
VIII.	V.	Állategészségügyi telep	238.223	187.663
		Összesen	**24,736.363**	**16,261.650**

A második csoportban még nagyobb összegű kiadások szerepelnek és együttesen kerek 25,000.000 pengőt tesznek ki. Az intézmények bevételei közül nem mindegyik fedezi teljesen a szolgáltatásokat, mert végeredményben 8 millió pengőnél több különbség mutatkozik a bevétel és kiadás végösszege között.

Még távolabbról szolgálják a közegészségügyet az utcák, terek, parkok, zöld területek rendezése és fenntartása, továbbá a vágóhidak és piacok fenntartása és hatósági ellenőrzése. Ezekre fordított kiadásokat egyes összesítő közegészségügyi kimutatásokba be is szokták venni, de itt épen távoli vonatkozásaik miatt kihagytam.

A közegészségügyi intézményekben a főváros közönségének hatalmas vagyona fekszik.

Közkórházak	34,856.409 P
Közegészségügyi és bakteriológiai intézet	466.760 «
Fertőtlenítő intézet	1,554.364 «
Tüdőgondozók	1,026.424 «
Anya-, csecsemő- és gyermekvédelem	1,239.662 «
Gyógyfürdők és gyógyforrások	18,605.413 «
Vízművek	64,502.917 «
Csatornázás	48,113.947 «
Vegyészeti és élelmiszervizsgáló intézet	245.559 «
Székesfővárosi diétás étterem	52.587 «
Dunai életmentés	104.116 «
Köztisztasági hivatal	7,423.970 «
Sport- és játszóterek	426.732 «
Gyógypedagógiai intézet	1,711.894 «
Összesen	**180,330.754** P

A főváros a közkórházak, tüdőgondozók, anya-, csecsemő- és gyermekegészségvédelmi intézmények, fertőtlenítő intézet, közegészségügyi és bakteriológiai intézet stb. létesítésére 60,044.361 pengőt fordított. Ha ehhez hozzászámítjuk a vízművek, csatornák, köztisztasági intézmények stb. építésére és a berendezésekre költött vagyont (120,286.393 pengőt), akkor végösszegnek 180,330.754 pengő ingatlanokban, épületekben és belsőfelszerelésben stb. fekvő vagyont kapunk.

Mindezek az adatok világossá teszik a székesfőváros törvényhatóságának az egészségvédelem síkján évtizedeken keresztül mutatott rendkívüli áldozatkészséget. Erre nagy szükség volt, mert bizonyos, hogy e nélkül Budapest sohasem fejlődött volna nyugateurópai értelemben vett egészséges világvárossá.

*

Budapest székesfőváros hat és félévtizedes élete alatt kisvárosból, milliós világvárossá épült. E hosszú idő alatt nemcsak szellemi és gazdasági téren irányította az ország haladását, hanem szociális és egészségügyi vonatkozásban is követésre méltó példát mutatott. Az illetékes szakemberek számtalan alkalommal mutattak rá arra, hogy Budapest egészségvédelmi felkészültsége messze kiemelkedik az egész országban. Legmeggyőzőbben utalt erre az egészségügy államosításáról szóló 1936. évi IX. t.-c. indokolása, mert épen ez okadatolta, hogy az államosításra Budapesten nincs szükség.

Budapest székesfőváros szociális egészségvédelme, átfogó gyüjteményben eddig nem állott rendelkezésre, holott nyomós okok szólnak amellett, hogy a törvényhatóság és a társadalom áldozatkészsége, az ezen a téren végzett hatalmas munka és annak eredményei összefoglalva legyenek az érdeklődők rendelkezésére bocsáthatók. Ez volt az indítója annak, hogy a polgármesteri ügyosztályok, a tiszti főorvosi hivatal, a székesfőváros egyes szakintézményei és a szakemberek által részletekben közölt anyagot összegyüjtsem és egységes rendszerben közreadjam. Ez az összefoglalás is arról tanuskodik, hogy a székesfőváros közegészségügyi szervezetének működése teszi lehetővé azt, hogy az élet a székesfővárosban háborítatlanul és zökkenésmentesen szolgálja a nemzet szellemi és gazdasági termelését.

Könyvek és folyóiratok a szociális egészségvédelem köréből.

Könyvek.

Alapy Viktor: A társadalombiztosítás, 1929.
Avarffy Elek: Az orvos a közéletben, 1935.
Atzél Elemér: A magyar egészségügyi közigazgatás kézikönyve, 1937.
Babarczy—Schwartzer: Közegészségügyi Szolgálat, 1909.
Buzay Károly: Budapest közegészségi intézményei a háborúval kapcsolatban, 1915.
Bucsányi, stb.: Az egészség encyklopédiája, 1926.
Békésy Géza: A nyilvános betegápolás szabályai, 1902.
Buziássy Károly: Budapest szeszesitalfogyasztása, 1933.
Bárczi Gusztáv: Az egészségvédelmi nevelés vezérkönyve, 1935.
Bikkal D.: Betegségi biztosítás Magyarországon, 1932.
Budai Mór: A szociálhygiénia rövid vázlata, 1912.
Bud János: Gazdasági élet és közegészségügy, 1932.
Bodor—Gerlóczy: Nyitott könyv.
Cserba Olga: A házassági tanácsadás intézménye külföldön és hazánkban, 1937.
Csordás Elemér: A szociálhygiénás problémák megoldása a székesfővárosban, 1927.
— Jelentés a székesfőváros közegészségi állapotáról az 1936. évben.
Dabis László: A székesfőváros közegészségügyi és bakteriológiai intézetének évi jelentése, 1936.
Darányi Gyula: Öröklési és fajfenntartási hygiénia, 1935.
Doros—Melly: A nemibetegségek kérdése Budapesten.
Doros Gábor: A nemibetegségek leküzdéséről szóló törvény, 1935.
— A nemi egészségügy problémái, 1929.
Ecsedi István: A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása, 1935.
Engländerné, Brüll Klára: Orvosok és kórházak Pest-Budán, 1930.
Guszmann József: A nemibetegségek elleni küzdelem megszervezése, 1935.
Fabinyi Rudolf: A tébolydától a preventív és szociális pszichiatriáig.
Fáy Aladár, stb.: A hatósági orvos, Vezérfonál a szociálhygiénával foglalkozók számára, 1926.
Feleky Sándor: Budapest egészségügye.
Fodor József: A közegészségügy, 1879.
Goldzicher: A társadalmi biztosíthatóság elhatárolása, 1930.
Gortvay György: Helyes közegészségügyi orientáció felé, 1927.
— A kórház helye az egészségvédelem hálózatában, 1938.
— Szociálbiológia nézőpontok a magyar egészségügyi igazgatásban, 1927.
— A m. kir. Társadalomegészségügyi Intézet és Múzeum működése az 1936. évben.
— A magyar közegészségügy új esztendeje, 1935.
— Gazdasági válság és népegészségügy, 1936.
— A közegészségügy reformjának irányelvei, 1934.
— Állami és társadalmi tennivalók a magyar alkoholizmus elleni küzdelemben, 1925.

Gortvay György: Jövő feladataink az iparegészségűgy terén, 1926.
— A népszövetség egészségügyi tevékenysége és az újabb nemzetközi mozgalmak a közegészségügy terén, 1925.
— A veneriás betegségek statisztikája Magyarországon, 1930.
Győry Tibor: Közegészségügyi állapotaink és intézményeink a XIX. század első harmadában, 1917.
Hilscher Rezső: Bevezetés a szociálpolitikába, 1928.
Illyefalvi I. Lajos: A székesfőváros multja és jelene számokban, 1933.
Ilovszky János: Az iparegészségügy szabályai.
Johan—Tomcsik: Jelentések a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet munkájáról.
Johan Béla: A modern közegészségügy céljai, eszközei, eredményei, 1928.
— Adatok a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet felállításának történetéhez, 1925.
— Az egészségvédelmi munka egységesítése és racionalizálása, 1929.
Láng Sándor: A munka tudománya (Munkaélettan), 1936.
Latosinszky I.: Az ipari racionalizálás szociális vonatkozásai, 1932.
Melly József: Budapest tuberkulózis halandósága, 1929.
— Nagy-Budapest közegészségügyi vonatkozásban, 1936.
— Vörhenykérdés a fővárosban, 1925.
— Rákhalandóság Budapesten, 1926.
— Cukorbajhalandóság Budapesten, 1930.
— A hevenyfertőző betegségek viselkedése Budapesten 1874-től 1927-ig.
— A kórházkultúra fejlődése és a hospitalizáció jelentősége Budapesten, 1928.
— Az egészségügyi kultúra hatása a rákhalandóságra, 1934.
— A szegénybetegek orvoslása Budapesten, 1938.
— A balesetek Budapesten és más nagyvárosokban, 1938.
Melly—Papp G.: A közegészségügyre és a társadalombiztosításra vonatkozó törvények és rendeletek gyüjteménye, 1910—1930.
Marosi A.: Átöröklés és nemzetvédelem, 1924.
Melly—Zuckermann: A magyar egészségügyi közigazgatás útmutatója, 1931.
Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének évi jelentései.
Magyarország gyógyintézeteinek évkönyve, 1934.
Nékám Lajos: A nemibajok leküzdésének irányítása, 1918.
— Nemibetegségek, Közegészségügyi és Társadalompolitikai Országos Értekezlet munkálatai, 1927.
Neuber Ede: Az országos Közegészségi Egyesület Antiveneriás bizottságának ünnepi kötete, 1925—1935.
Országos Társadalombiztosító Intézet évi jelentései.
Papp G.: Magyar társadalombiztosításra vonatkozó, hatályban lévő törvények és rendeletek, kiegészítve a joggyakorlattal, 1934.
Pfisterer L.: Megelőző embervédelem a társadalombiztosításban, 1932.
— A balesetbiztosítás, 1925.
Puder Sándor: Újabb szempontok a tuberkulózis elleni küzdelemben.
Pach Henrik: A társadalmi ember élete. A szociálhygiéna a bűnözési, gazdasági és társadalmi statisztika vezérfonala, 1923.
Parasin—Gortvay: Közegészségügyi feladataink, 1926.
Scholtz Kornél: Az egészség gondozása Magyarországon, 1928.
— Magyarország egészségügyének mai állásáról és az egészségügyi igazgatás legközelebbi teendőiről, 1927.
— Egészségi ismeretek, 1938.

Szántó Menyhért: Munkásjóléti intézmények, 1935.
— Küzdelem a népbetegségek ellen, 1915.
Szabó—Vincze: Betegségi és baleseti biztosítás kézikönyve, 1934.
Szaller Miklós: A közegészségügyi közigazgatás kézikönyve, 1934.
Szöllösy Zoltán: A közegészségügyi törvényeink egységes szerkezete, 1935.
Szél Tivadar: Egészségügyi statisztika orvosok és orvostanhallgatók számára, 1930.
Szénásy József: Rögtörés a preventiv egészségügy tarlóján, 1930.
Torday Ferenc: Az egészség közgazdasági jelentőségéről. Röpirat a közegészségügy államosítása érdekében, 1902.
Thirring Gusztáv: Budapest közegészségügyi és közművelődési viszonyai, 1904.
Térfy Gyula: A betegségi és baleseti kötelező biztosításról szóló 1927. évi XXI. t.-c. az országgyűlési tárgyalások anyagával, 1927.
Törzs K.: A társadalombiztosítás, jogszabályok gyüjteménye, 1926.
Ugron Gábor: Az orvos és a szociális egészségügyi prevenció, 1936.
Vas Bernát: A székesfővárosi közegészségügyi és bakteriológiai intézet működése és fejlesztése, 1928.
Weis István: Egészségügyi politikánk alapelvei, 1925.

Folyóiratok.

Budapesti Orvosi Ujság
Bőrgyógyászati, Urológiai és Venereológiai Szemle
Betegápolásügy
Egészség
Egészségpolitikai Szemle
Élet és Egészség
Gyógyászat
Iparegészségügy
Jó Egészség
Közegészségügyi Értesítő
Magyar Kórház
Magyar Népegészségügyi Szemle
Magyar Orvos
Mentők Lapja
MONE
Népjólét
Népegészségügy
Orvosi Hetilap
Országos Mentőügyi Közlöny
Szociális Orvostudomány
Therápia
TELEIA
Tuberkulózis
Tuberkulózis Elleni Küzdelem
Tüdőbeteggondozás és Tuberkulózis
Zöldkereszt

VI. RÉSZ.

Általános embervédelem.

Bevezetés.

Munkám ezen befejező része az »általános embervédelem«-ről szól. Az »embervédelem« megjelölés helyet foglal úgy az egész munkának, mint ennek a résznek címében ; emiatt elsősorban az embervédelem fogalmát igyekszem megvilágítani. Az »embervédelem« szó értelme nem szorul magyarázatra, az ember védelme azonban, — amint eddig is láttuk, — nagyon sokfelé tagozódik. Az I—V. részekben az embervédelemnek azokat az ágait tárgyaltam, amelyeket az ember életszakaszainak, a nemeknek, az élet- és lélektani különbözőségeknek figyelembe vevésével lehet külön-külön csoportosítani. Annál inkább, mert egy-egy ilyen csoport — egyik a másikától — bizonyos mértékben amúgy is szükségképen elkülönül. Az »embervédelem« területét anya-, csecsemő-, gyermek-, ifjúság-, nő-, szociális egészség- és általános embervédelemre osztottam fel. El kell ismernem, hogy ez a felosztás — bár praktikus és gyakorlati alappal bír — egyoldalú és bizonyos fokig önkényes. Az ilyen felosztásba sorozott védelmi munkák ugyanis további alcsoportokra oszthatók, a keretek szűkíthetők vagy bővíthetők, sőt más szempontok szerint is összefoglalhatók. Más szempont irányadó a városi és más a vidéki lakosság védelmének kiépítésénél, más alapokra épült fel az ipari, másra a mezőgazdasági munkásvédelem stb. Bárhogy osztjuk azonban fel az embervédelem területét, az egyes védelmi eszközök, az egyes népcsoportokat fenyegető veszélyek elhárítására alkalmazott módszerek, a szociális gondoskodás minden megnyilvánulása az általam választott felosztás rendszerébe is besorozható.

Az egyes védelmi ágak közös jellemzője, hogy olyan fontos szükségleteket kívánnak kielégíteni, melyek az anyagi, szellemi, erkölcsi létfenntartáshoz nélkülözhetetlenek s amelyről az egyén megfelelő módon nem tud gondoskodni. Az embervédelem tehát a népesség megfelelő életszínvonalának fenntartása vagy emelése végett a gazdasági, egészségügyi, erkölcsi védelem szerves összefoglalását jelenti. Az embervédelem ennek következtében az

általános közjó elérésére és emelésére irányuló törekvés egyik módja, melynek tágra szabott keretébe belefér az államban élő társadalom mindazon szociális tartalmú tevékenysége, amely általában az egyén, illetve a család, végső eredményében pedig a közösség boldogulását és haladását szolgálja.

Ezen gondolat magvát megtaláljuk a görög bölcselők munkájában. Szabályait kristálytiszta fogalmazásban tárja elénk az evangélium. Mégis az emberi társadalomban csak lassan fejlődött ki annak belátása, hogy a népesség minden tagjának joga van a boldoguláshoz, ebből senkit nem szabad kirekeszteni, sőt mert a társadalom boldogulása az egyén jólététől függ, az egyén testi, szellemi és gazdasági megerősödését elő is kell segíteni.

Az embervédelem az »általános közjó« érdekében azokat veszi védelmébe, akik a saját boldogulásukhoz szükségeseket valamilyen oknál fogva nem képesek megszerezni. Az embervédelem feladata tehát a veszélyeztetettek, a segítésre szorulók védelme. Hogy ez a védelem mire irányul, az a társadalom szociális gondoskodásának fejlettségétől, erejétől függ. Régen az emberi könyörületesség csak a koldusok és elhagyottak gyámolítására terjedt ki. Ma a gyermekek, nők, ipari, mezőgazdasági munkások stb. egyre nagyobb csoportjait vonja védelmi körébe és a társadalom egyre szélesebb rétegeire terjed ki. Hogy milyen »mértékű«, meddig terjed ez a védelem, azt a társadalomnak, az »igazságosság«-ról, a »méltányosság«-ról, a jövedelemelosztás helyes arányáról stb. alkotott fogalma szabja meg, ez pedig szoros kapcsolatban van a népesség mindenkori általános élet- és kultúrszínvonalával. Régente a szegények »szegényebbek« voltak, mint ma. Az életszínvonal általános emelkedésével ugyanis az életigények alsó határa is emelkedett és ma nélkülözhetetlennek ismerünk sok olyan egészségügyi, kulturális szükségletet, melyet azelőtt csak a jómódúak biztosíthattak maguk számára. Különböző kultúrszínvonalon levő országokban ma is különbözők az azonos társadalmi osztályhoz tartozók szükségletei.

A javak különböző megoszlása a társadalmat a gazdagság és szegénység fokaira bontja. A szegénység, mint társadalmi probléma olyan régi, mint maga a társadalom. Az egyén boldogulását vagy az egyénben rejlő (öregség, betegség, munkaképtelenség stb.), vagy rajta kívülálló okok akadályozhatják. Ha az utóbbiak az egyén környezetéből adódnak, s nemcsak az egyesek életkörülményeire hatnak ki, hanem egész embercsoportokéra, ekkor ezen embercsoport »szociális kérdés«-éről beszélünk. Szociális kérdés tehát akkor merül fel, ha emberek nagyobb csoportja azonos körülmények súlya alatt szenved. Rendszerint egy-egy foglalkozási csoport szociális kérdéseiről szoktunk beszélni, de lehet szociális kérdése a nem, a kor szerint tagozódó vagy ugyanazon csapás által sujtott népcsoportnak is. (Például a gyermekmunkások, a sokgyermekes családok, a hadikárosultak.) Bár nem lehet a »szociális kérdés« fogalmát csak a foglalkozási csoportok érdek-

körére leszűkíteni, mindamellett a »szociális kérdés« súlypontja mégis a foglalkozások szerint tagozódó embercsoportokon van. A társadalmi osztálykülönülés ugyanis elsősorban e szerint jelentkezett.

A szociális kérdés nemcsak a ma problémája. A szervezetlen embercsoportokból kikristályosodó ősi államalakulatokban a különböző hatalmi és gazdasági erőviszonyok az uralkodó és elnyomott néprétegek megoszlására vezettek. Ezen néprétegek közötti surlódás, vagy éppen összeütközés már akkor is felvetette a »szociális kérdést«. Az államok előbb erőszakkal, majd méltányos intézkedésekkel igyekeztek ezeket a surlódásokat tompítani, hogy az állam életét biztosítsák. Szociális kérdés és annak megoldására irányuló törekvés tehát minden időben volt, ha nem is volt az tudatos és főként etikai értelmezése nem volt annyira hangsúlyozott, mint napjainkban.

Csak röviden érintem a történelem azon ismertebb eseményeit, melyek azt tanusítják, hogy az államhatalmat minden időben foglalkoztatta a »szociális kérdés«. A világ legrégibb ismert törvénykönyve (babylóniai Hammurabié, körülbelül Krisztus előtt 2000 körül) a köz- és magánélet szabályozása mellett megállapította az egyes iparágakban adandó munkabéreket, bérrendszereket állított fel és szabályozta a munkás és munkaadó közötti viszonyt. Mózes törvényei, az ótestamentom fejlett szociális intézkedései, kiterjedtek a család és nővédelemre, de találunk benne közegészségügyre vonatkozó rendelkezéseket is. Nevezetesek az athéni Solon és Perikles, valamint a spártai Lykurgos törvényei, melyek a parasztság és kézművesség életviszonyain igyekeztek könnyíteni. Athénben találjuk meg a társadalombiztosítás első nyomait. Az athéni kézművesek egy csoportja Eranosz kezdeményezésére közös pénztárt alapított, amelynek tagjai baleset és elszegényedés elleni biztosítás céljából tagdíjakat fizettek s ebből aztán a rászoruló tagokat támogatták. A háború következtében eladósodott és a felsőbb osztályok által kizsákmányolt nyomorgó földművesek és plebejusok részére a római Viscellinus, majd Licinius és a két Gracchus agrártörvények hozásával igyekezett kisbirtokokat létesíteni és a lázongó plebejusokat földhöz juttatni.

A középkorban a hűbériség és céhrendszer kötöttségbe merevítette a társadalmat és a gazdasági életet. E kor látszólagos egyensúlyának felszíne alatt, a ragyogó pompa mellett nagy nyomor lappangott, de a tömegek vallásos érzülete és az aszkétizmus felé hajló egységes világnézet lehetővé tették, hogy a társadalom a gazdasági egyenlőtlenségből származó nehézségeket úgy ahogy elviselje. Ebben az időben az egyházi rendek áldozatos szegénygyámolításán kívül az elnyomott alsóbb népcsoportok érdekében intézményesen semmi sem történt, pedig az itt-ott megújuló parasztlázadások hangos szóval követelték a jobbágysorsok javítását. A középkori társadalmi rend merevségét először a nyugati államokban a kereskedelem fejlődése törte meg. A nagy keleti és nyugati kereskedelmi utak és Amerika

felfedezése felvirágoztatták a városokat. A városi polgárság meggazdagodott és megerősödött. Újabb és újabb vállalkozások keletkeztek, lassan kialakult a szabad verseny, mely egyúttal a kapitalizmus hajnalát jelentette.

Ezzel egyidejűleg indult meg Európaszerte az az eszmei áramlat, mely szabad mozgást kívánt az egyénnek biztosítani úgy vallási, mint gazdasági és politikai téren. Vallási téren szabad vizsgálódás tárgyává tette a vallási tételeket. Gazdasági téren megkövetelte az egyén szabad önálló tevékenykedését (gazdasági liberalizmus), politikai téren az államot és a társadalmat csak segédeszközöknek akarta tekinteni az egyén céljainak elérésére. Azt az elvet állították fel, hogy a társadalom csak akkor lesz tökéletes, ha mindenki szabadon, legjobb belátása szerint cselekszik, mert akkor saját érdekében mindenki a legjobban igyekszik kifejteni erejét. Az individualizmus eszméje széttörte a régi rendszer korlátait és a francia forradalom útján kivívta a jobbágyság és céhrendszer eltörlését és a szabad egyesülés jogát.

Az individualizmus és a liberalizmus siettette a kapitalizmus fejlődését. Az ipari termelés, az új gépek, új technikai eljárások, feltalálások folytán mindinkább tökéletesedett. A termelés fokozódása elősegítette a tőkeképződést, amit azután újabb és újabb vállalkozásokban gyümölcsöztettek. Az állam maga is elősegítette a tőkeképződést, mert ebben a nemzet vagyonosodását, erejének és hatalmának fokozódását látta. Ám a szabad verseny mellett fokozódó termelés a kínálat túlsúlybajutásához, ez pedig termelvények árainak csökkenéséhez vezetett. Újabb és újabb piacokra volt szükség, amit azután elárasztottak termelvényeikkel. A termelés ekkor már sokszor meghaladta a szükséglet fedezését szolgáló mennyiséget, a termelés tehát öncélúvá vált. A versenyző termelők egymás letörésére új termelési eljárásokkal igyekeztek az előállítási költségeket leszállítani és egyre olcsóbb áron dobták piacra áruikat. Egy bizonyos határon túl azután az anyagköltség állandósulása következtében már csak az emberi munka ára, a munkabér volt csökkenthető. A munkaadók lehető olcsó munkaerőt kerestek és üzemeikben túlnyomórészt nőket és gyermekeket alkalmaztak. A hosszú munkaidő és az alacsony bér a munkásságot a végsőkig kihasználta. Nyomoruk és elmaradottságuk minden képzeletet felülmult. Iszákosság és népbetegségek pusztították soraikat és 35—40 éves korban már munkaképtelen aggokká váltak. Baleseti, öregségi vagy betegségi biztosítás hiányában a munkaképtelen munkás családjával együtt koldusbotra jutott. A munkaadók törekvése az volt, hogy a munkásokat minél alacsonyabb bérrel és minél hosszabb ideig dolgoztassák, silány bérük egyrészét nem pénzben, hanem a gyár termékeiben kapták, amit a munkásoknak kellett értékesíteni.

A munkások, az úgynevezett »proletáriátus« száma az iparosodás fejlődésével szaporodott. A jobbágyfelszabadítás csak a földművesnép egy részének kedvezett, azoknak, akik földhöz jutottak. Másik részük földnélküli napszámossá vált s közülök egyre többen indultak el a városi

gyártelepek felé munkát keresni. A népesség szaporodása is növelte a gyárimunkások seregét, mert a mezőgazdasági termelés nem tudta a növekedő népességet foglalkoztatni. A gyáripar lassan megfojtotta a kézműipart és kézműiparosok szintén a gyárakban kerestek megélhetést.

A gyárimunkások nyomora szembeállította a munkást a munkaadóval. Megjelentek az utópisztikus államregények, melyek a tőke túlkapásait ostorozták és egy boldogabb jövő képét festették a nyomorgók elé. Majd elméletek keletkeztek, melyeknek hatalmas irodalma a magántulajdon eltörlését és az egész társadalmi rend átalakítását követelték. Ezeket az elméleteket »szocializmus« gyüjtőnév alatt ismerjük. A szocializmus hirdetői a munkásság összefogására törekedtek. Megindult a harc a liberális-kapitalista termelési és társadalmi rend ellen. Az elégedetlenség a XIX. században sorozatos munkásforradalomban tört ki. A munkásság szervezkedni kezdett és sztrájkokkal igyekezett védeni igazát. A szocializmus egyre fenyegetőbb veszélyként lebegett a kapitalista társadalom felett, és felbomlással fenyegette. A pusztán munkaerejük bérbeadásából élő munkások és a tőkések között egyre fokozódott a surlódás. Kihasználta ezt az ellentétet az egyre jobban teret hódító »osztályharc«-elmélet. Kézenfekvő volt, hogy úgy a társadalmi, mint a termelési rend megóvása érdekében az »osztályok« közötti surlódásokat a lehetőséghez képest csökkenteni kell.

A társadalom rétegei között jelentkező surlódás csökkentésére irányuló törekvés elsősorban a bérmunkások munkaviszonyainak rendezését tűzte ki feladatául. Ezért akadtak olyanok, akik úgy vélték, hogy az ezen feladatot ellátó úgynevezett »társadalompolitika« nem egyéb, mint a munkásérdekeket szolgáló osztálypolitika. E szűk látókörű felfogás soká akadályozta a szociális gondolkodás térhódítását és fokozott érvényesülését. El kell ismerni azonban, hogy a »társadalompolitikai« törekvéseket akkor még nem vezették egyetemes szempontok, hanem egyrészt a munkaadók felismerték, hogy az emberi munkával épen úgy célszerűen kell gazdálkodni, mint a termelés egyéb tényezőivel, másrészt a munkásság szervezkedése is egyre erősödött és nyomást tudott gyakorolni a munkaadókra.

A tisztultabb, az etikai alapon álló korszerű társadalompolitika célkitűzései már messze túljutottak ezen a fejlődési fokon. Ma a társadalompolitika az osztályellentétek tompításán, a munkásság érdekeinek támogatásán túl, az általános jövedelemelosztás szabályozásával a társadalom minden veszélyeztetett tagjának emberibb, magasabb színvonalú életmódot kíván biztosítani. Vagyis törődik a bérmunkásság védelmén túl a tisztviselőtársadalom, a szellemi foglalkozású alkalmazottak alsóbb rétegeinek, továbbá az úgynevezett önálló kisegzisztenciák, — a kisiparosok, kiskereskedők, kisgazdák stb. — csoportjaival is.

Az igazi szociálpolitika az osztályérdekeken felül áll, érdeke a társadalom egyetemes érdeke. Tekintet nélkül az osztálytagozódásra, ott lép

közbe, ahol a hátrányos szociális helyzet, mint tömegjelenség mutatkozik. Intézkedéseit nem az érdekeltek politikai és gazdasági súlya, hanem a tudományos statisztikai, szociográfiai és szociológiai kutatás módszereinek alkalmazásával, a társadalmi viszonyok, a tények megismerése, a szociális közvélemény létesíti.

A szociálpolitika ellentétben áll a csak egyes osztályérdekeket képviselő szocializmussal. Ez az egész társadalom minden tagjának érdekét szolgálja, az kizárólag a szervezett munkás érdekeit. A különböző szocialista elméletek a bajok végső forrását mindig a kapitalizmusban látják. A kapitalizmusnak a magántulajdon az alapja, ezt pedig az ember természete fejlesztette ki és ebben nyeri létjogosultságát. A tőkévé fejlődő magántulajdon útját az emberiség haladásának iránya jelölte ki és ez a haladás nemcsak gazdasági, hanem szellemi téren is aligha jutott volna az utóbbi évtizedek viszonylag rövidebb ideje alatt a fejlődésnek ismert magaslatára a tőkének a termelési rendbe való bevonulása nélkül. A kapitalizmus azonban öncélú volt, a maga ridegségében megfeledkezett az élő emberről, s annak létével nem törődött. A dolgozó embercsoportok az általa nyujtott jólétben nem részesültek. Ezt a visszásságot igyekszik megszüntetni a szociálpolitika. Nem a magántulajdon eltörlését hirdeti, hanem arra olyan korlátozásokat kíván megállapítani, hogy a meglevő kapitalista társadalmi renden belül annak belső harmóniája létrejöjjön. Semmiféle elméletre nem támaszkodik, hanem mindig az emberi lét szükségleteit akarja kielégíteni és intézkedéseiben csak addig megy, amíg a védelemre szorulók önsegélyezési akarata és önmaga iránti felelősségérzete ezáltal nem gyöngül. Intézkedései reformintézkedések, de ezek sohasem irányulnak a társadalom ellen. A kapitalizmus kinövéseit nyesegeti és tudatosan halad azon cél felé, hogy az alsóbb néprétegek életét necsak elviselhetővé tegye, hanem anyagi, egészségügyi és kulturális tekintetben felemelje egy eszményi polgári társadalom életszintjére. A társadalombiztosítás, a földbirtok- és lakáspolitika, a munkaviszony rendezése, a népművelés, a szociális gondozás különböző ágai, továbbá mindazok az intézmények, melyeket munkám során bemutattam, közelről, vagy távolról mind-mind ezt az egyetemes célt szolgálják.

Minthogy az egyén jólétét a megfelelő anyagi javakkal való ellátottság biztosítja, az igazságos vagyon- és jövedelemelosztás hozza létre a társadalom belső harmóniáját. Ez azonban nem terjedhet a vagyonok és jövedelmek teljes nivellálásáig. A szociálpolitika a jövedelemszerzés és a vagyonképződés módjait alig érinti s inkább ezeknek a társadalom tagjai közötti megoszlását igyekszik befolyásolni. Ennek elérése többféle módon lehetséges: történhetik közvetlenül akként, hogy a munkabérek és fizetések alakulását befolyásolja (munkabérpolitika), az adóztatás terén vezet be arányos megosztást (adópolitika), stb.

A jövedelemeloszlás alakulására közvetve befolyással vannak azok a szociális intézmények, melyeket a hatóságok és a társadalmi szervek (egyesületek, egyházi karitász stb.) a társadalom áldozatkészségéből (tagdíjak, adományok) tartanak fenn. A szociálpolitikai szabályok és intézmények ugyanis növelik a szociális terheket, melyeket a nagyobb jövedelműek viselnek. A megfelelőbb jövedelemelosztás az alsóbb néprétegben a felsőbbek terhére növeli ugyan a fogyasztást, de a tőkeképződést csökkenti, mert a növekvő jövedelem egy bizonyos határig nem a takarékossági, hanem a fogyasztó kedvet növeli (a társadalombiztosítás a kisebbjövedelműek kényszertakarékosságát valósítja meg). A mai termelési rend a kapitalizmusra épült, ez pedig nem nélkülözheti a tőkeképződést, mert a termelésbe fektetett tőke a termelés eredményességének lényeges tényezője. De nem nélkülözheti ez a termelési rend a vállalkozási kedv fenntartását, a vállalkozás szabad mozgását és kezdeményező erejét sem. Ha tehát a szociálpolitikai intézkedések — anélkül, hogy átalakítanák a kapitalista termelési rendet — a tőkeképződést és a vállalkozási kedvet túlerősen csökkentik, ezzel az egész nemzeti termelés csökkenését is eredményezhetik. Ebből következik, hogy a vagyon- és jövedelemelosztást úgy kell szabályozni, ahogy azt a nemzeti termelés érdeke megengedi, mert ellenkező esetben az ország kultúrszínvonalának süllyedésére vezethet. Emiatt pedig elsősorban a szegényebb rétegek szenvednének, mert ha a tőke felbontásával csökkennének a termelő jószágok (munkaeszközök és anyagok), ez a termelés csökkenését vonná maga után, ebből pedig általános drágulás és munkáselbocsátások, munkanélküliség következnék. A szociálpolitika és közgazdaság tehát a legszorosabb kapcsolatban állanak egymással, a fejlett közgazdaság eredményes szociálpolitikát feltételez és tesz lehetővé. A növekvő szociális terheket a társadalom csak úgy viselheti, ha a nemzeti termelés eredményessége (produktivitása) fokozódik. Ezt túlzó módon némelyek úgy állítják be, hogy a »legjobb szociálpolitika a jó gazdaságpolitika«. Ez persze egyoldalú beállítás, mert a gazdaságpolitikának feladatköre nem egyezik azzal, amit mint a szociálpolitika feladatkörét ismertünk meg. Mert hiszen a termelés fokozása szociálpolitika nélkül nem szolgálná az ebből eredő jövedelemtöbblet igazságos elosztását. Az azonban kétségtelen, hogy a szociális reformok alkalmazásánál figyelemmel kell lenni a gazdasági élet szempontjaira is, bár megállapíthatjuk, hogy a szociálpolitikai intézkedések egyre erősebb térfoglalása a tőkeképződést és a vállalkozást eddig nem csökkentették, emiatt a kapitalista termelési rend fönn nem akadt, sőt egyre erősödött, s ilyen aggodalmakért nem szabadna meglevő intézményeket lebontani, vagy a hiányzók pótlását abbahagyni.

A termelési eredmény fokozása a termelés folyamatának tökéletesítésén, a nyersanyagok célszerűbb kihasználásán és egyéb gazdasági intézkedéseken túl főként a dolgozók munkaereje minőségének és teljesítő-

képességének emelésével érhető el. Ez viszont elsősorban a szociálpolitikai, különösen szociálegészségügyi intézmények (dolgozók egészségvédelme, népegészségügy) fejlettségétől függ. A szociálpolitika tehát ebben a vonatkozásban fokozóan hat a termelésre.

Bizonyos fokig határt szab még a szociálpolitika fejlődésének az országnak más országokhoz kapcsolódó gazdasági érdeke is. Az egyes országok közötti szociális egyenlőtlenség azt eredményezheti, hogy a nagyobb szociális terhek miatt drágábban termelő ország a nemzetközi gazdasági versenyben alulmarad. A kiegyenlítést a fejlettebb országok a szociálpolitikai terhek nemzetközi nivellálása útján igyekeznek elérni, s arra törekednek, hogy a visszamaradt országok is hasonló szociálpolitikai intézményeket vezessenek be. Ilyen irányzatot láttunk a munkaidő csökkentése kérdésénél. (Nemzetek Szövetsége, Nemzetközi Munkaügyi Hivatal — Genf.)

A szociális reformoknak a termelés fokozódásával párhuzamosan kellene ugyan haladnia, de ma még sajnos, a szociális reformok távolról sem valósultak meg megfelelő mértékben. A szociálpolitikának még igen nagy mulasztásokat kell pótolnia, mert messze elmaradt a kapitalizmus fejlődése mellett. Amikor a nemzetek a fegyverkezés terén óriási teljesítményekre képesek, a szociális terhek viselésére is képeseknek kell lenniök, hisz a fegyverekhez is egészséges életerős emberanyagra van szükség. »Amíg azonban a szociális haladás alárendelve marad a harci eszközök gyártásának, a bombavető repülőgépek és hadihajók építése érdekeinek, addig az emberiség alig gondolhat jobb viszonyok teremtésére, a táplálkozás, ruházkodás, egészségügy, lakás, munkaidő és pihentető szórakozások terén, amit egyébként a század eleje óta beállott roppant technikai haladás révén joggal elvárhatna.« (A XXIV. Nemzetközi Munkaügyi Konferencia igazgatói jelentéséből.)

Az embervédelem törekvései országos irányának kialakítására a szociálpolitika van hivatva. Az egyénesítő részletmunkát pedig a szociális gondozás végzi. A szociálpolitikát mindig egyetemes szempontok vezérlik s ezért jelentkezési formája rendszerint államhatalmi parancs, törvény, rendelet, esetleg kormányhatóságilag jóváhagyott helyhatósági statutum. A gyermekvédelmi, testnevelési, ipari, munkásvédelmi, társadalombiztosításra vonatkozó és a többi szociálpolitikai jogszabályok bizonyos embercsoportok számára jogokat, intézmények igénybevételének lehetőségét és kötelességeket állapítanak meg. Ezek az embercsoportok azonban egyénekből állanak, akiknek e csoporton belül más-más adottságaik, személyi tulajdonságaik stb. vannak, akikre az általános rendelkezést egyénesítve kell alkalmazni. E részletmunkát szociális munkának, *a szociális gondozásnak* nevezhetjük. Itt nem a szociális munka köznapi értelmezésére gondolok, hanem annál általánosabb meghatározásra. Kétségtelen, hogy nem kizárólag a gondozónők és védőnők tevékenysége a szociális munka, hanem minden olyan tevékenység, mely valamely szociálpolitikai jogszabályt »egyénesítve« alkalmaz.

A szociális gondozás tehát intézményeivel és személyzetével a szociálpolitikai jogszabályoknak, vagy elgondolásoknak a való életbe való átvivését is végzi.

A szociálpolitika és szociális gondozás így egymást kiegészítik. Az első az összesség, a másik az egyén javára szolgál és a kettő együtt tölti ki tartalommal az embervédelem fogalmát. Végigkísérik az egyént születése pillanatától haláláig és igyekeznek őt jobb, emberséges körülmények közé segíteni. Ezt igyekeztem érzékeltetni munkám keretében, amikor az egyes fejezetekben felsoroltam az általános elvi szabályozásokat és mellettük bemutattam azon intézményeket, melyek ezen szabályozások értelmében eljárnak. A szociálpolitikának és a szociális gondozásnak is párhuzamosan kellene fejlődnie. Azonban ma is vannak az embervédelemnek olyan területei, ahol a szociálpolitika nincs kellőképen megalapozva, hiányoznak az országos egységesítő jogszabályok, máshol meg a szociális gondozás nincs megfelelő módon kifejlesztve. Az első esetben a szociális gondozás megelőzi a szociálpolitikai szabályozást és kezdeményezően lép fel. Példa erre ifjúságvédelmünk csaknem egész területe. Ezzel szemben az ipari munkásvédelmünknél szép számmal vannak munkásvédelmi törvényeink, de a gyári szociális gondozás még csak most fejlődik. Mindkét egyoldalú fejlődés azonban hátrányos. Ha a szociális gondozás fejlettebb, az tervszerűtlenséget von maga után, a szociálpolitika fölénye pedig a megmerevedést eredményezi. A kettő helyesen tehát csak egymással összhangban fejlődhet.

A szociálpolitikai törvényhozás és a szociális gondozás egyénesítő módszere újabban nem annyira az egyénre, hanem a társadalom legkisebb egységére a családra fordítja figyelmét. A családba tartozó egyéneket a legszorosabb gazdasági, egészségi és erkölcsi kapcsok fűzik egybe. Ezen kapcsolatok bomlása káros kihatással van nemcsak az egyénre, hanem a megbomlott családi élet a társadalmat is alapjaiban rendítheti meg. Az egészségtelen családi állapotok talajában tenyészik a szociális bajok sok baktériuma. Visszaállítani a családi eredeti hivatását és méltóságát, megalapozni a család gazdasági, egészségügyi és morális jólétét, jelenti azt, hogy az embervédelem kilép a tisztán esetleges rendszertelen, empirikus stádiumából: a szociálpolitika részére programmot jelent, mely a jogszabályalkotást azon cél irányába tereli, hogy a jövedelemelosztás, a lakásügy, a telepítés, a biztosításügy, az anya- csecsemővédelem, gyermekvédelem, nővédelem, stb., egyszóval az embervédelem csaknem minden ága a család megerősítését szolgálja. A szociális gondozásnak is elsősorban a család érdekeit kell szolgálnia. Itt is a vezető elv a *szociális családgondozás*, melynek érvényesülése a különböző szociális intézmények helyes szervezésén, együttműködésén és munkamódszerén múlik.

Az embervédelem — a szociálpolitika és a szociális gondozás összekapcsolása — sematikus ábrázolásban a mellékleten levő képet mutatja.

Ez a felosztás természetesen elméleti. A gyakorlat, miként ezt munkám is mutatja, a felosztást tovább fejleszti, kor és nem szerint tagozza részekre az embervédelem területét és ennek keretén belül a gazdasági, egészségügyi és szellem-erkölcsi (nevelő) védelem összeolvad, egybekapcsolódik. Erre az összeműködésre, egybekapcsolódásra szükség is van, mert az emberi szükségletek is kapcsolatban vannak egymással és egymástól függenek. Az embervédelem tehát csak akkor fejthet ki hatásos tevékenységet, ha minden szükségletet tekintetbe vesz. A modern szociális munkában kiváltképpen a gyermek- és ifjúságvédelemnél domborodik ki ez az elv, mert ott az anyagi támogatás szellem-erkölcsi (nevelő) és egészségvédelem nélkül teljesen hatástalan lenne.

Az embervédelmi munka lehet hatósági és társadalmi. Az egyiket a hatóságok a jogszabályoknak megfelelően, a másikat társadalom önként gyakorolja.

Az embervédelmi munkában az első hely az államot illeti meg. »Az állam lényegét semmi sem közelíti meg annyira, mint a kötelesség a közjó előmozdítására« (Rerum Novarum) és »... az is a feladata, hogy megfelelő berendezésekkel és az összességnek céljai számára rendelkezésre álló eszközeivel összes tagjainak boldogulását és különösen a gyengék és segítségre szorulók jólétét ténylegesen előmozdítsa«. (Bismarck.) A modern állameszme megkívánja, hogy az állam, ha a közjó elérése ezt szükségessé teszi, hatalmi súlyával beavatkozzon a társadalom életébe. Az állam őrködik a társadalom gazdasági egyensúlya felett és irányítja fejlődését. Az irányítás egyik eszköze a szociálpolitikai jogszabályok alkotása. A jogszabályok végrehajtásáról pedig rendes közigazgatási szervei útján gondoskodik, vagy külön hatósági szerveket létesít erre a célra, amivel a szociális gondozás munkájában is jelentős részt vállal.

A társadalom embervédelmi munkája történhet egyéni jótékonykodás alakjában. Ide sorozhatjuk az egyes magánvállalatok, gyárak azon munkásjóléti intézményeit is, melyeket a tulajdonosok törvényes kényszer nélkül létesítenek alkalmazottaik részére. Gyakoribb eset az egyének társulása embervédelmi célok megvalósítására. Az egyesülésnek nagy szerepe van az embervédelemben. Az emberek egyesülése történhet saját érdek védelmére, vagy mások érdekeinek biztosítására. A saját érdekű egyesülések, a szervezett önsegély elve alapján, egy-egy embercsoportnak a »tagoknak« jólétét kívánja emelni, (érdekképviseleti, önsegélyző egyesülések). Az idegen érdekeket védő (altruista) egyesülések mindig az egyének szabad elhatározásából keletkeznek, míg az önérdekeket védő egyesülések nem mindig. Az államhatalom ugyanis szociális érdekekből a gazdaságilag gyengébb egyének kötelező egyesülését is elrendelheti (kényszertársulások), hogy a kis gazdasági erők tömörítve, a nagy gazdasági erő előnyeit élvezhessék. Ilyen pl. a társadalombiztosítás, mely lényegét tekintve, önsegély végett tömöríti

a munkavállalókat. (A társadalombiztosítás a munkaadókat külön is kényszertársulásra bírja, ugyancsak az önsegély elve alapján, ami különösen a balesetbiztosítás esetén érvényesül. Ennek terheit tudniillik csak a munkaadók viselik.)

Az idegen érdekek védelme az önzetlen szociális munka. Vannak, akik csak az idegen érdekek védelmét tartják az igazi embervédelemnek. (Kurt Erichson: Közjólét alatt értünk minden államilag és társadalmilag tervszerűen szervezett idegen támogatást (Fremdhilfe), mely a társadalmi csoportok gazdasági, testi és szellemi felemeléséhez szükséges.) Ez az állam és a helyihatóságok embervédelmi tevékenysége, melyet az altruista, jótékony egyletek és egyházi szervek kiegészítenek és támogatnak. A hatóságok és ezen társadalmi egyesülések nem önmaguknak akarnak előnyöket szerezni, hanem másoknak. Tehát a jobbmódúak egyesülnek, hogy a szegényebbeknek juttassanak.

A hatósági és társadalmi embervédelem munkáját végző szervek az elmondottak alapján a következőképen oszlanak meg:

Mások javát szolgálják.	**Tagjaik javát szolgálják.**	
	Kényszertársulások:	*Önkéntes társulások:*
Hatóságok (állam, helyi hatóság)	Társadalombiztosító Intézmények	Szakegyesületek Szakszervezetek
Altruista egyesületek	Érdekképviseletek, kamarák, ipartestületek stb.	Szövetkezetek Önsegélyző, biztosítási egyletek stb.
Jótékony egyesületek		
Egyházi szervek		
Jótékony magánszemélyek		

Ideális értelemben szociálpolitikát kizárólag a hatóság, elsősorban az állam gyakorolhat, mert a társadalom egyes népcsoportja helyzetén intézményesen csak a hatóság javíthat, megjelölheti az erre szolgáló módokat és eszközöket, kényszerhatalmával egyetemes mindenkire kötelező szabályokat hozhat. A társadalmi egyesületek és szervezetek csak eszközei lehetnek a hatóság szociálpolitikai céljainak, csak a jogszabályok által körülírt módon működhetnek. (alapszabályok jóváhagyása, szövetkezetekre vonatkozó jogszabályok, biztosítási törvények) és csak olyan mértékben végezhetnek szociálpolitikai munkát, amilyen mértékben azt a hatóság rájuk bízta. (Pl. az Országos Stefánia Szövetség, mint társadalmi egyesület az anya- és csecsemővédelmet átruházott feladatkörben látja el.)

A »liberális szociálpolitika« szerint az állami beavatkozás nem kívánatos a társadalom életében, hanem a szociálpolitikai célok megvalósítását az alturista és önsegélyző egyesületektől várja és csak annyiban engedi meg az állam intervencióját, amennyiben ezeknek alakulását jóváhagyja, támogatja és alakulásuk feltételeit, működésükre vonatkozó szabályaikat a jogrendbe beilleszti. Bármennyire értékes a szociális munka terén a tár-

sadalom segítő készsége, ezt az elvet nem fogadhatjuk el, mert csak a hatóság közvetlen tevékenysége biztosítja a szociálpolitikai intézkedések egyetemességét, magasabb állami (pl. népesedéspolitika stb.) célok megvalósulását.

A háború utáni nehéz viszonyok erőteljesebb szociális törvényhozásra ösztönözték az európai államokat. A szükséges szociálpolitikai reformok előkészítésére és végrehajtására, munkaügyi, közegészségügyi, szociálpolitikai népjóléti címmel külön minisztériumokat állítottak fel. Nálunk is megalakult a munkaügyi és népjóléti minisztérium, amellyel a szociálpolitika egyenrangú helyet kapott a többi állami feladat között (vallás-, közoktatásügy, külügy-belügy, hadügy, fölművelésügy stb.). Ezen intézkedésnek különös elvi jelentősége volt, mert hangsúlyozta, hogy a szociális gondolatnak át kell hatni minden törvényt, jogszabályt, mindazokat a közigazgatási szerveket, melyek azokat végrehajtják. A szociális gondolatnak a közigazgatás egész vonalán való érvényesítését kívánja biztosítani az 1932. évi XII. t.-c. 4. §-a is, amely kimondja: »Abból a célból, hogy a társadalompolitikai szempontok a kormányzat és közigazgatás egész területén állandóan és egységes terv szerint érvényesüljenek, a közigazgatás társadalompolitikai érdekű tevékenysége a m. kir. *miniszterelnök* irányítása és vezetése alá helyeztetik.«

Hazánkban tehát a közigazgatás szociálpolitikai érdekű tevékenységét a miniszterelnök irányítása mellett végzi. 1932-ben a népjóléti és munkaügyi minisztérium megszűnt, de a törvény értelmében az egyes minisztériumok között szétosztott feladatköre továbbra is egységes irányítás alatt maradt. A hivatkozott törvény szerint a miniszterelnök irányítja a területi önkormányzatok, a helyihatóságok szociális munkáját is. Mégis itt nagyon is egyenlőtlen fejlődést találunk. A területi önkormányzatok ugyanis épen azért, mert a népességhez legközelebb állanak, leghamarabb vették észre a hiányokat és legjobban érezték szükségét a szociális intézkedéseknek. A helyi hatóságok tehát egyre több szociális feladat megoldását voltak kénytelenek magukra vállalni. Ezt persze csak olyan mértékben tehették, ahogy azt háztartásuk, költségvetésük megengedte. Így aztán különbözőképen fejlődött az egyes helyihatóságok embervédelmi tevékenysége és ehhez az egyenlőtlen fejlődéshez még hozzájárult az, hogy az önkormányzatok közül a vármegyéknek, mint regionális közigazgatási szervezeteknek, községi feladataik nincsenek s így népjóléti feladatokat sem vállaltak szívesen. A népjóléti tevékenység a tehetősebb városokban jobban kifejlődött, míg a kevésbé tehetős falvak és kisebb megyei városok etekintetben visszamaradtak. Ezt az egyenlőtlenséget akarja megszüntetni a kormányhatóság és ezt célozza a 198.000/1938. B. M. sz. körrendelet is, amely kimondja, hogy: »közjóléti téren össze kell kapcsolni a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok feladatkörét és e cél elérése végett intézményesen kell megszervezni az önkormányzatok közjóléti feladatkörét«, majd kiemeli, hogy

»a városokban, azok sajátos életviszonyai következtében az intézményes közjóléti tevékenység már korábban megindult és az ott kifejtett munka a társadalompolitikai igények kielégítésére általában megfelelő.«

Különösen áll ez a megállapítás a székesfővárosra, amelynek gazdasági téren kiemelkedő szerepe lehetővé tette, hogy a közadókból és közjövedelmekből jelentős embervédelmi tevékenységet folytasson s amelynek az »általános embervédelem« körébe tartozó intézményeit és az ezekhez csatlakozó társadalmi szervek által létesített és fenntartott intézmények munkáját ezen rész keretében fogom ismertetni.

Szociális statisztika.

A helyes szociálpolitikát az élethez való igazodás elve irányítja. Ez azt jelenti, hogy mindazt meg kell valósítanunk, ami a társadalmi egyensúly biztosításához, a szociális cél eléréséhez szükséges. Ebből következik, hogy minden intézkedés, amely a gazdasági és szellemi javak helytelen megoszlását, mint tömegjelenséget orvosolja, a szociálpolitika területére tartozik. Hogy a helyes szociálpolitikai munkaprogrammot megjelölhessük, szükségünk van azoknak a tényeknek megismerésére, amelyek egyes néprétegek gazdasági, egészségügyi, szellemi-erkölcsi stb. viszonyaiban jellegzetesek és fontosak. Az ezen kérdések megismeréséhez szükséges adatokat a szociális statisztika, mint segédtudomány szolgáltatja. A szociális statisztika adatszolgáltatása nélkül nem ismerhetjük a hiányokat, nem segíthetjük elő az embervédelmi tevékenység helyes fejlődését, sőt még a meglévő szociálpolitikai intézmények munkájának hatékonyságát sem ellenőrizhetjük. Ehhez ugyanis szükséges a viszonyok tárgyilagos megvizsgálása, a hiányok felderítése, a rendelkezésre kerülő statisztikai adatok rendszeres feldolgozása és az adatok folytatólagos gyüjtése.

A szociális statisztika óriási területeket ölel fel, mert az egyes szociális kérdések tisztázásához segítségül kell venni a társadalmi életre vonatkozó statisztikai adatoknak számos oly csoportját, melyek a maguk egészében nem tartoznak a szociális statisztika körébe és amelyeket nem is ilyen célból állítottak össze. (Például közgazdasági, ipari, kereskedelmi, közlekedési, mezőgazdasági, közoktatásügyi, orvosi, bűnügyi stb. statisztikák.)

A szociális statisztika »a társadalmi osztályok életviszonyait vizsgálja, az osztályalakulás kihatását a társadalmi jelenségekre, az osztályonkint kialakuló jelenségekben mutatkozó eltéréseket, az életprocesszusokban mutatkozó különbségeket, a társadalmi alapintézmények, család, tulajdon stb. befolyását az osztályok és egyesek sorsára« (Földes Béla). Alapja a népegészségi statisztika a foglalkozási statisztikákkal kiegészítve, azaz egy olyan népességi statisztika, mely nem csupán népmozgalmi eseményektől (születés,

halálozás, házasságkötés) függő statisztikai tényeket, hanem az ezektől előidézett állapotokat is (népesség száma, korviszonyok, házasságok gyakorisága) az egészségügyi viszonyok és vándormozgalmak tényeivel kapcsolatosan ábrázolja és a népesség foglalkozási (osztály) tagozódásának ábrázolásához a keretet szolgáltatja. De másrészt »szociális statisztika körébe vágnak azon adatok is, melyek a szociálpolitikai berendezéseket és azoknak teljesítményeit tüntetik fel« (Fr. Zahn). Munkámnak egyik célja éppen a szociális szatisztika ez utóbbi csoportjába tartozó feladat teljesítése és ezért az előbbi a tágabb értelmezésű szociális statisztikával ennek a munkának keretében csak nagyon vázlatosan foglalkozom.

A szociális statisztika adatait, vagy egyszeri felvételekkel, megszámlálással, vagy állandó nyilvántartások feljegyzések alapján gyüjtik egybe. Konkrét alapja a hivatalos népszámlálás. A népszámlálásokat a statisztikai hivatalok dolgozzák fel és a népszámlálás kereteiben a hivatalok elsősorban a közviszonyokra jellemző adatokat gyüjtik egybe, mert ma már céltudatos államélet és közigazgatás ilyen adatok ismerete nélkül lehetetlen. Azonban mennél nagyobb mértékben érvényesül a szociálpolitika a közigazgatásban, annál nagyobb mértékben foglalnak helyet az adatgyüjtésben a közviszonyokra jellemző adatok mellett a szociális statisztika adatai. A hivatalos statisztikai szolgálatot hazánkban az 1929. évi XIX. t.-c. szabályozza. Országos adatgyüjtéseket a m. kir. központi statisztikai hivatal, Budapest székesfővárosra vonatkozó adatgyüjtéseket pedig a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal végzi. Ezek a hivatalos statisztikai szervek.

A népszámlálási felvételek Budapesten ötévenkint történnek. Hivatalos egyszeri felvételek történhetnek valamely előre meghatározott szociális helyzet kivizsgálására. Ilyen volt nálunk például a székesfővárosi statisztikai hivatal által végzett statisztikai felvétel a szellemi munkanélküliekről, a kereső nőkről, albérlőkről és ágybérlőkről, főiskolai hallgatókról stb. Ezek közül meg kell emlékeznünk azon »szociális felvételekről«, amelyeket a székesfővárosi Statisztikai Hivatal kifejezetten egyes társadalmi osztályok részletes rajzának elkészítése céljából hajtott végre.

Dr. Illyefalvi I. Lajos elgondolásának megfelelően a Hivatal az elmult 6—8 év alatt fokozatosan végzett adatgyüjtéseket egyes társadalmi osztályok viszonyainak megvizsgálására (fizikai munkások, kereskedelmi alkalmazottak, magán- és köztisztviselők, nyugdíjasok, önálló iparosok, kereskedők, ügyvédek, orvosok, mérnökök stb.). A felvétel igen részletes kérdőívek útján történt (így például a munkások kérdőlapja 81 kérdést tartalmazott), amelyek felölelték a demográfiai tényezőket, a műveltségi és lakásviszonyokat, vagyoni helyzetet, a foglalkozásra vonatkozó fontos kérdéseket, a munkabérekre, a munkaidőre, a nappali és éjszakai munkára, a családtagok foglalkozására stb. vonatkozó adatokat. Természetes, hogy ilyen részletes anyagot tömegészlelés formájában — mint a népszámlálásnál — az egész népességre nem

lehet összegyüjteni. Ezért a felvétel megelégszik a statisztikai megfigyelések egy szűkebb körével, itt viszont egész mélyre hatol. Az ilyen adatgyüjtéseket reprezentativ számlálásoknak hívjuk.

A hivatalos statisztikai szervek adatgyüjtéseiket, illetve azok eredményeit egy fő kiadványban, évkönyvben teszik közzé, amelyhez — tulajdonképen az évkönyvet előkészítő — egyéb kiadványok csatlakoznak (Statisztikai Havifüzetek, Magyar Statisztikai Szemle, Statisztikai Negyedévi Közlemények stb.). A Magyar Statisztikai Közlemények és a Statisztikai Közlemények — az utóbbi a székesfőváros statisztikai hivatalának kiadványa — nagyobb, vagy fontosabb kérdéseket világítanak meg az adatoknak nagyobb részletességgel való közreadásával.

A magyar kir. Központi Statisztikai Hivatal szociális statisztikának tünteti fel évkönyveiben, azaz ilyen cím alatt közli: 1. az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetek, 2. a bejelentett mezőgazdasági balesetek, 3. a hatósági munkaközvetítők, 4. a munkás érdekképviseletek által nyilvántartott munkanélküliek, 5. hetven foglalkozási ágban a munkabérek, 6. a társadalmi biztosítás, 7. a bejelentett üzemi balesetek, 8. a halálos kimenetelű balesetek, 9. az öngyilkosságok, 10. a mentőegyesületek, 11. törvényhatóságonkint a lakóházépítkezések, 12. az állami gyermekmenhelyek és 13. a munkaviszályok adatait.

A m. kir. statisztikai hivatal országos adatokat közöl. A székesfőváros közigazgatási területére Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala szolgáltatja a hivatalos statisztikai adatokat, melyek az általa kiadott statisztikai évkönyvekben jelennek meg. Az évkönyvek szociális statisztikai táblázata a XXI. (szociális és munkásügyek) a XXIII. (munkabérek és fizetések alakulása) és a XXIV. (közjótékonyság, szociális tevékenység) fejezeteiben vannak összegyüjtve. A XXI. fejezet a következő összeállításokat tartalmazza: 1. egy négytagú munkáscsalád heti kiadásai; 2. öttagú munkáscsalád heti kiadásai; 3. a Keresztényszocialista Szakszervezetek Országos Szövetsége által kimutatott munkanélküliek; 4. a Szakszervezeti Tanács kötelékébe tartozó szakszervezetekben nyilvántartott munkanélküliek; 5. a Budapesti Hatósági Munkaközvetítő Hivatal tevékenysége; 6. a Budapesti Hatósági Munkaközvetítő által nyilvántartott munkanélküliek a munkanélküliség tartama szerint; 7. a Budapesti Hatósági Munkaközvetítő által nyilvántartott tanoncok; 8. a budapesti ingyenes munkaközvetítő irodák tevékenysége; 9. a Budapesten székelő társadalombiztosítási szervek; 10. az Országos Társadalombiztosító Intézet Budapesten székelő szerveinek költségvetése; 11. a fiatalkorúak bírósága elé került gyermekek szociális viszonyai; 12. az egyetemet és egyéb főiskolát végzett nők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten, 13. a budapesti ügyvédi kamara; 14. a budapesti mérnöki kamara; 15. a budapesti orvosi kamara működése; 16. a Fővárosi Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége;

17. a Székesfővárosi Alkalmazottak Segítőalapja ; 18. a Magyar Köztisztviselők fogyasztási, termelő és értékesítő szövetkezete ; 19. a Stefánia Szövetség által gondozott törvénytelen gyermekek szociális viszonyai ; 20. sportlétesítmények Budapesten és végül 21. lakásüresedések.

A XXIII. fejezetben az alábbi táblázatok vannak : 1. a hatósági munkaközvetítő útján felajánlott munkabérek negyedévenkint foglalkozás szerint ; 2. tisztviselők létszáma és fizetése a vas- és gépiparban ; 3. a vas- és fémmunkások létszáma és óránkinti átlagos keresete ; 4. minimális, maximális és átlagos órabérek a vasiparban ; 5. fizetések alakulása.

A XXIV. fejezet táblázatai a következő címeket viselik : 1. a székesfőváros közjótékonysági működése ; 2. székesfővárosi felruházási akció ; 3. háziipari foglalkoztató ; 4. községi Népszálló ; 5. az V. kerületi általános közjótékonysági egyesület és az általa fenntartott V. ker. Népház működése ; 6. hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák ellátása ; 7. szükséglakások forgalma ; 8. hajléktalanok menhelyei, 9. budapesti m. kir. állami gyermekmenhely ; 10. Klára-gyermekotthon ; 11. Fehérkereszt-gyermekkórház ; 12. községi árvaházak és szeretetházak ; 13. gyámügyek ; 14. Országos Stefánia Szövetség, az anyák és csecsemők védelmére ; 15. a Szociális Misszió-társulat Országos Szervezetének működése ; 16. Önkéntes Mentőegyesület.

Amint látható a fővárosi statisztika az országostól eltérő szempontok szerint állíttatott össze. Az említett fejezetekbe csoportosított szociális statisztikai táblázatok korántsem merítik ki mindazokat az adatokat, melyeket ide lehetne sorozni. Megtalálhatók azok csaknem mindegyik más fejezetben, így például a lakásviszonyokról szóló IV. fejezet is csaknem egészen ide sorozható. A népmozgalom fejezetéből (VI.) a születésekre, halálozásokra és a házasságokra, a szociális egészségügyre vonatkozó és a foglalkozás szerint csoportosított táblázatok. Ugyanígy a közegészségügyről (XII.) szóló fejezetből is a szociális egészségügyi intézmények működése. Az álló népesség (V.) fejezetnek a népesség kor, családi állapot, foglalkozás, lakásviszonyok, műveltség szerinti megoszlását ábrázoló táblázatok. A többi fejezetekből is ide sorozhatók : 1. az alkalmazottak illetményei ; 2. a rendőrség életvédelmi osztályának működése ; 3. különböző szociális adómérséklésekről szóló táblázatok (sokgyermekes családok, hadirokkantak, hadiárvák, özvegyek stb.), 4. a budapesti szövetkezetek összefoglaló adatai (a XII. fejezet 18. táblázatának kiegészítéséül), 5. gyógypedagógiai nevelő és tanintézetek, 6. iskolai jótékonyság a községi iskolákban és még több más részletadat, úgyhogy nem lenne hálátlan feladat a felsorolt táblázatokból — kellőképen kiegészítve — (például a székesfővárosi népművelés, lakáspolitikai és a szegényügyi nyilvántartás adataival) egy különálló szociális statisztikai évkönyv összeállítása.

A hivatalos statisztikának a »szociális statisztika« köréből vállalt adatgyüjtése, amint az előadottakból is kitűnik, nem meríti ki mindazokat a

lehetőségeket, amelyek pedig a szociális statisztika körében különös fontossággal bírnának. A közegészségügyi statisztikát, s a bűnügyi statisztikát úgyszólván egész terjedelmében a szociális statisztikához számíthatjuk. Szociális jellegűek a tanügyi és kultúrstatisztikai adatok is. A gazdasági élet statisztikájának területén is számos adatot találunk, melyek ide tartoznak, például a mezőgazdasági és ipari munkássággal kapcsolatos adatok. Az adóstatisztika is részben szociális statisztika, mert az adóteher megoszlásainak kérdését nem lehet ennek adatai nélkül tárgyalni. Ugyancsak szociális jellegű adatok az árstatisztikának a külkereskedelmi árak nyilvántartására és a létfenntartási költségek alakulására vonatkozó adatgyüjtése. Hasonlóképen megemlítendők a fogyasztási és háztartási statisztikák.

Az említett két statisztikai hivatalon kívül más hivatalokban is történik adatgyüjtés. Ezen anyagnak nagyrésze szintén a Statisztikai Hivatalok útján kerül nyilvánosságra. A székesfővárosra nézve a fővárosi polgármesteri ügyosztályok és kerületi elöljáróságok végeznek adatgyüjtést. Ezek részben a székesfővárosi statisztikai hivatal kiadványaiban jelennek meg, másrészt önálló összeállításban. (Például a közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztály kőnyomatos évi jelentéseiben.) Részletes szociális adatgyüjtést végzett a polgármesteri XII. ügyosztály a székesfőváros szol- gálatában álló munkásságról 1937-ben. De nemcsak a közhivatalokban, hanem más intézményekben, intézetekben, magánvállalatokban, üzemekben is folyik statitisztikai munka, statisztikai adatgyüjtés. Kifejezetten szociális statisztikai adatösszeállításokat végeznek a társadalombiztosító intézetek, az állami munkaközvetítő hivatal. Ilyenek természetszerűleg a többi szociális intézmény adatgyüjtései is. (Országos Stefánia Szövetség, tüdőgondozók, iskolanővérek, iskolaorvosok, kerületi szegénynyilvántartók stb.) Ugyancsak végeznek adatgyüjtéseket a mezőgazdasági iparkamarák, a postatakarékpénztár, a Pénzintézeti Központ, a m. kir. külkereskedelmi Hivatal, Gyáriparosok Országos Szövetsége, Magyar Munkaadók Szövetsége, a Magyar Gazdaságkutató Intézet (mint félhivatalos statisztikai szerv). Ezek az intézmények természetesen elsősorban a hivatásuk körében előforduló és feladatuk teljesítéséhez szükséges adatok gyüjtésére és összeállítására szorítkoznak, de ezen adatok között sok szociális vonatkozásút is találhatunk.

A statisztikai adatok azonban magukban csak száraz adathalmazt jelentenek. Szükség van az adatok kritikájára, az összefüggések az okok és okozatok megállapítására. Ez a munka a szociális statisztika szerves és elengedhetetlen része.

Munkajövedelem.

A munkajövedelem a végzett munkáért kapott ellenszolgáltatás. Közelebbről meghatározva, a munka ára, melyet a munkavállaló a munkaadótól munkaerejének felhasználásáért kap. A fizikai munkáért kapott

ellenszolgáltatást rendszerint munkabérnek, a szellemi munkáért kapott ellenszolgáltatást pedig fizetésnek hívjuk. A munkavállaló munkáját áruba bocsátja. A munka a gazdaságtudomány mai felfogása szerint tehát áru, ami alá van vetve a kereslet és kínálat gazdasági törvényének. A munka ára a munkapiacon alakul ki és elvben a munkaadó és a munkás szabad egyezkedésének tárgya. A munkaadó arra törekszik, hogy minél versenyképesebben, minél olcsóbban termeljen. Ennek megfelelően a munkabért — mint a termelési költség egy részét — alacsonyra igyekszik leszorítani. Miután a munkakínálat rendszerint nagyobb, mint a munkakereslet, a piaci ártörtvény szabályai elősegítik ezt a törekvést. A munkaadók azután kihasználva a munkavállalók szorult helyzetét, alacsony bérek mellett dolgoztatnak, elviselhetetlen versenyt támasztva azoknak a munkaadóknak, akik munkásaiknak megfelelő munkabért fizetnek és vagy versenyképtelenné teszik termelvényeiket, vagy arra kényszerítik őket, hogy szintén alacsony munkabéreket fizessenek.

A munkajövedelem értéke azonban nemcsak a pénzben kifejezett mennyiségétől, hanem a szükségleti cikkek, a piaci áraknak alakulásától, ingadozásától is függ. A munkabérért vagy fizetésért megvásárolható fogyasztási cikkek magas árszínvonala mellett a munkabér (fizetés) reális értéke süllyed és fordítva.

Alacsony piaci árak mellett a munkaadó a munkabéreket is igyekszik csökkenteni, hogy áruit versenyképessé tegye és hogy a vállalkozásból a lehető hasznot biztosíthassa. Ilyenformán a munkabérek, amelyek általában a munkavállalók létminimuma körül mozognak, sokszor ez alá is süllyednek. Ennek következtében, különösen gazdasági depressziók idején, fokozódik a fogyasztás csökkenése, a válság még jobban elmélyül, mérhetetlen károkat okoz a gazdasági életnek és nyomorúságot azoknak, akiknek a munkabér egyetlen jövedelmi forrása.

Gazdasági fellendülés idején viszont csak lassan, alig észrevehetően emelkednek a munkabérek. Bizonyítják ezt az OTI és MABI évi jelentéseiben a taglétszámnak napibér-osztályokra csoportosított táblázatai. A táblázatok szerint a biztosítottak létszáma az 1934-ben jelentkező fellendülés után is az alacsonyabb napibérosztályok felé tolódott, ami a munkabérek és fizetések további süllyedését jelentette. Hazánkban a munkajövedelem lemorzsolódása a fizikai munkásoknál csak 1936-ban állt meg, a magántisztviselőknél pedig még ezután is tovább csökkent s csak 1938. év elején kezdett emelkedni.

Ugyanezt mutatják a Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentéseihez készített, a munkabérekre és fizetésekre vonatkozó táblázatok is. Az évi átlagos munkavállalói létszámot egybevetve, a kifizetett munkabérekkel és fizetésekkel a munkajövedelem évi átlagos összegét a fővárosra vonatkoztatva a következő táblázat adja:

Év	Magántisztviselők átlagos évi fizetése	Munkások fizetése
1929	2.042 pengő	1.537 pengő
1930	2.005 «	1.459 «
1931	1.954 «	1.374 «
1932	1.851 «	1.285 «
1933	1.748 «	1.220 «
1934	1.706 «	1.170 «
1935	1.660 «	1.135 «
1936	1.639 «	1.148 «
1937	1.633 «	1.166 «

A táblázatból láthatjuk, hogy a munkajövedelmek lemorzsolódása folytán annak színvonala igen alacsony volt. A tényleges értékeléshez azonban tekintetbe kell venni még, hogy a jövedelmek reálértéke az általános drágulás folytán az 1929. évi reálértéknek még 1937-ben is csak 98·0%-át tették ki (az 1929. évi létfenntartási index alapján), továbbá, hogy a fenti számok a munkások, illetve tisztviselők részére kifizetett illetmények évi tömegéből kiszámított fejátlagok, tehát a benne foglalt magasabb munkajövedelmek kedvezően befolyásolták az átlagokat.

Az OTI 1937. évi jelentéséből kitűnik, hogy az ország területén a biztosítottak 600 ezres létszámából 46·85% tartozott a legalacsonyabb I—III. napibérosztályokba, vagyis —·80—2 P napibérrel díjazottak csoportjába és ezeknek is körülbelül egyharmada esett a napi 80 fillér, vagy ennél is alacsonyabb bérrel díjazottak csoportjába. Ezek a napibérek évi 300 munkanappal számítva 240—600 pengős évi jövedelemnek felelnek meg.

Hasonlóképen 1937-ben a MABI-nál biztosított magántisztviselők 67.000-es számából 45·6% esett az első két A és B napibérosztályokba, ami évi 450, illetve 900 pengős jövedelemnek felel meg.

A munkabérek sülyedése tehát, mint látjuk időnkint olyan mértékű, hogy az még az elsőrendű létszükségletekre sem elegendő. Ilyenkor előállhat az a visszás helyzet, hogy *közsegélyben kell részesíteni még a munkabíró és munkában álló családfőket is.* Ez tulajdonképen azzal egyértelmű, hogy a munkaadó munkabérköltségei egyrészét közadókból vagy közadakozásból pótoltatja s ilyenkor a közsegélyezés saját hibáján kívül arra a kényes szerepre kényszerül, hogy segélyeivel lehetővé teszi az úgynevezett »éhbérek« fizetését azzal, hogy szükségképen átvállalja a gyermekek szociális gondozását, a munkaképtelen családtagok ellátását stb.

Miután a munkajövedelem legtöbbször csak az elsőrendű szükségletek kielégítésére elégséges, a munkásoknak nincs módjuk tartalékok gyüjtésére és létfenntartásuk érdekében rá vannak utalva a munkára. A munkajövedelemből élők ezért a termelési rend gazdaságilag gyengébben szervezett csoportját képezik, akiknek a nagyobb gazdasági hatalommal rendelkező munkaadókkal szemben kevés fegyverük van. A kapitalisztikus termelési

rend keretében, ha a vonatkozó törvény, vagy jogszokás hiányzik, a gazdaságilag erősebb munkaadónak módjában áll a munkaviszony feltételeit, akár egyéni munkaszerződés, akár egyoldalúan megszabott munkarend útján, a másik félre tekintet nélkül, a saját érdekei szerint megszabni, sőt bizonyos mértékben előírja ezt részére vállalkozó-társainak versenye.

Elsősorban ez a körülmény kényszerítette a munkásokat arra, hogy érdekeik megvédelmezésére szervezkedjenek. A szervezett munkásság a bérharcban először a munka abbahagyásával, sztrájkokkal igyekezett kedvezőbb munkafeltételeket, magasabb munkabéreket elérni, majd az egyéni szolgálati szerződések tartalmát kötelezően megszabó *kollektív szerződésekkel* igyekezett hosszabb időre a szolgálati viszonyok feltételeit megjavítani.

Hazai vonatkozásban a kollektív szerződéseknek csak az új ipari novella szerez érvényt, de csak az ipartestületek keretében, amennyiben az ipartestület tagjai és azok alkalmazásában álló segédek stb. munkaszabályszerződésének joghatályt ad és az ilyen szerződés megtartására bírságpénz megállapításával kötelezi a feleket.

A kollektív szerződések azonban csak a szervezett munkavállalók viszonylag kis csoportjának bérviszonyait befolyásolják kedvezően. A munkavállalók nagyobb csoportja ma sincs érdekvédelmi szervezetbe tömörítve (például a tanulatlan napszámosok, női munkavállalók, magántisztviselők stb.), ily szervezet nélkül viszont nem lehet kollektív szerződéseket kötni és ha a munkabérek egy-egy csoport előnyére szabályozást is nyernek, a szerződéseken kívül álló csoportok munkabérviszonyai esetleg annál rosszabbak lehetnek. Következik ebből, hogy a kollektív szerződések csak akkor felelhetnének meg országos érdekű szociális feladataiknak, ha az ország *minden* érdekelt tényezője, a munkavállalók és a munkaadók egyaránt közjogi funkciókkal felruházott érdekvédelmi szervezetekbe, korporációkba, kamarákba volnának tömörítve.

A kollektív szerződések megkötése gyakran hosszas tárgyalások, alkudozások, harcok eredménye volt s a megkötésükre irányuló törekvés, nem ritkán politikai törekvésekkel egybekapcsolva, sokszor elkeseredett sztrájkokkal és munkáskizárásokkal végződött. Kárára volt úgy a munkaadóknak, mint a munkavállalóknak, mert a munka beszüntetésével megszakad a termelés, a munkások pedig nem kaptak fizetést a munkaszünet tartama alatt. Ha a munkaviszályok elszaporodnak, az egész gazdasági életet válságba sodorhatják. Ezért megelőzésükre a bérharc enyhítésére és a kollektív szerződések megkötésének megkönnyítésére a fejlett ipari államokban különböző békéltető és döntőbírósági rendszereket fejlesztettek ki. Ezek a szervek akkor lépnek közbe, mikor a bérharc még nem mérgesedett el és ezzel a társadalmi rend és béke megőrzésére nagy szolgálatokat tesznek.

Az ilyen harcok megelőzésére létesült nálunk a munkaügyi bíráskodás, az ipartestületi és iparfelügyelői békéltetés. A magyar munkaügyi bíráskodásról szóló 1920. évi 9180. M. E. rendelet a szolgálati szerződésből származó *perek* esetén a járásbíróságot a békés megegyezés létrehozatalával bízza meg, a jogviták ítélettel való eldöntése előtt. (E kérdést még az 1925. évi VIII. t.-c. 54. §., a 25.900/1925. Ig. M., 62.999/1926. Ig. M., az 1930. évi XXXIV. t.-c. 24. §-a és 49.100/1930. K. M. számú rendeletek szabályozzák.) A nyugati államokban életrehívott békéltető és döntőbíróságoknak leginkább az 1884. évi XVII. t.-c. 163. §-a, majd az 1932. évi VIII. t.-c. 26—27. §-ai rendelkezésével létesített *ipartestületi békéltető bizottságok* felelnek meg. A hivatkozott jogszabályok szerint az ipartestület, az ipartestületi tagok és segédeik között felmerülő surlódások békés elintézésére békéltető bizottságot köteles szervezni. A bizottság igénybevétele nem kötelező, de igénybevételét a felek bármelyike kérheti. A bizottság a munkaadók és segédek egyenlő számú részvétele mellett (paritásos) tárgyalja az eléje kerülő ügyeket. A bizottság határozata ellen fellebbezésnek van helye. A 6405/1923. M. E. számú rendelet intézkedett az iparfelügyelő béregyeztető munkájáról. Eszerint a kereskedelmi miniszter minden iparfelügyelő mellé három békéltetőt nevez ki. Az ipari munkaadó és munkások közötti bérvitát a felek valamelyike az illetékes iparfelügyelőnél bejelentheti és az egyeztetés megkísérlését kívánhatja. A békéltető a bejelentéskor 5—5 személyből álló paritásos (munkaadók és munkavállalók megbizottjaiból álló) bizottságot állít össze és ez a bizottság igyekszik a munkaviszályt megoldani. Az iparfelügyelő béregyeztető munkáját azonban a gyakorlatban nem veszik igénybe s így jelentősége igen csekély.

Megemlítem, hogy a gazdasági munkaviszályból felmerülő ügyekben a közigazgatási hatóság hatáskörébe tartozó eljárás részletesebben van szabályozva (1898. évi II., 1899. évi XLI., 1899 évi XLII., 1900. évi XXVIII., 1900. évi XXIX., 1907. évi XLV., 1923. évi XXIV. t.-c.-ek), a mezőgazdasági munkások munkaereje jogosulatlan kihasználásának meggátlásáról pedig az 1923. évi XXV. t.-c. rendelkezik.

A munkajövedelem az ország majd egész népességének úgyszólván kizárólagos létfenntartási forrása. Fontos közgazdasági és nemzeti érdek, hogy ez a jövedelem úgy alakíttassék, hogy a teljesített munkának tényleges ellenértéke és emberhez méltó élet fenntartására elegendő legyen. A munka értékének és a szociális követelményeknek megfelelő munkabéreknek igen nagy gazdasági jelentősége van. Egész közgazdasági életünk megérzi a munkabér vásárló értékének növekedését, vagy csökkenését, a munkabérben részesülő keresők és eltartottak számának emelkedését, vagy süllyedését. Az átlagos munkajövedelem szintjének alakulása egy-egy ország gazdasági és szociális életének valóságos értékmérője, megmutatja az egész társadalom átlagos életnívóját és élesen rávilágít az esetleges gazdasági és szociális

bajokra.[1]) Ha az átlagos munkajövedelem szintje alacsony, a hatóságoknak szociálpolitikai intézkedésekkel kell megvédeni a pusztán munkájukból élő néprétegeket és meg kell szüntetni az egyenlőtlen jövedelemelosztás igazságtalanságait. A munkabérek és fizetések szabályozása a szociálpolitika legfontosabb, de egyúttal a legnehezebb feladata. Emelni kell a munkajövedelmeket, de ugyanekkor ügyelni kell arra, hogy a bérek és fizetések nagysága az üzemek és vállalatok termelő-, illetve versenyképességét ne veszélyeztessék. A munkajövedelmek fokozása és arányosabb elosztása fontos része az általános jövedelemelosztási politikának.

Az igazságos jövedelemelosztás lehetővé teszi, hogy a dolgozó népesség megfelelő módon kielégíthesse anyagi, egészségügyi és kulturális szükségleteit. Igazságos jövedelemelosztás esetén azok a szociális intézmények, melyek éppen a csekély jövedelmű népesség életnívóját vannak hivatva emelni, illetőleg süllyedéstől megóvni, jelentőségükben, méreteikben csökkennek és ezzel együtt csökkennek a társadalom szociális terhei is. A helyes munkabérpolitika tehát generálisan oldja meg a szociálpolitika célkitűzését: a népesség életszínvonalának emelését. Ahol pedig a helyes munkabérpolitika hiányzik, ott a szociális intézményeknek kisegítő, subsidarius megoldásokkal kell megelégedni, illetve kísérletezni.

A szociálpolitika célja és ethikai alapja megkívánja, hogy eltérjen attól a felfogástól, hogy a munka áru, melyet adni-venni lehet. A munka nem választható el az embertől és a szociálpolitikának a munka mögött az embert kell meglátnia, a dolgozó embert, aki munkája révén emberi életet akar élni, családját akarja fenntartani, gyermekeit felnevelni. Minden munkásnak, aki termeléshez munkáját szolgáltatja, ahhoz úgyszólván életét köti, a javak termelését előmozdítja, annak jövedelmezőségét és értékét emeli, erkölcsi joga van ahhoz, hogy létfenntartását tisztességes munkabérrel biztosíthassa. A munkajövedelemnek tehát elsősorban az emberies *létfenntartás költségeihez* kell igazodnia.

A létfenntartási költségek vizsgálata és megállapítása a szociálpolitika tudományának fontos segédeszköze. Az *életszínvonal* (életstandard) alakulása szoros összefüggésben van a jövedelemmel, az árak alakulásával és a fogyasz-

[1]) Colin Clark angol nemzetgazdász újabban az egybevetést zavaró tényezők lehető kiküszöbölésével számos állam nemzeti jövedelmének végösszegét és annak egy-egy keresőre eső fejátlagát kimutató táblázatot állított össze. E táblázatban a legtöbb esetben az 1925-től 1934-ig terjedő időszak átlagos évi nemzeti jövedelmét vette figyelembe. Az itt közölt adatok szerint Magyarországon az 1925. év 1934. év közötti időszak évi átlagában a nemzeti jövedelemnek egy-egy keresőre eső átlaga 359 dollár volt. Ezzel az összeggel Magyarország a felsorolt 23 európai állam között a 16. helyen áll, olyan helyen azonban, amely a közölt átlagok szerint a minimumhoz van közel és korántsem képvisel középső értéket. Az ugyanígy számított fejátlag Németországban 646, Franciországban 694, Olaszországban 338, Lengyelországban 352, Romániában 243 dollár (Magyar Statisztikai Szemle, 1938. évi 4. szám).

tással. Ezen tényezők vizsgálatán keresztül megközelítő következtetést vonhatunk az egyén életszínvonalának alakulására. Az egyén jövedelme megszabja fogyasztását. A jövedelem által megszabott fogyasztás kialakítja az életmódot, s az azonos életmód a népességet rétegekre bontja. Az életmód az alapja a társadalmi osztálytagozódásnak. A társadalom tagjainak fogyasztása, illetve életmódja határozza meg osztályszerű hovatartozásukat. Miután az egyes osztályokhoz való tartozás bizonyos jövedelmet feltételez, jelentkezik az osztályszerű létminimum fogalma, amely alatt azt a jövedelmet értjük, amely okvetlenül szükséges ahhoz, hogy a jövedelem élvezője a társadalmi osztálya tagjainál megkívánt és megszokott életmódot fenntarthassa. Ha ez a létminimum nincsen meg, az egyén küzdelmek árán igyekszik legalább a »*látszólagos életnívót*« fenntartani, mert ez sokszor a létfenntartás kérdését is jelenti (pl. kereskedőknél).

A szociálpolitika tudománya, amikor az egyes társadalmi csoportok életszínvonalának alakulását kutatja, a legkisebb és legzártabb fogyasztási egységnek, a munkáscsalád háztartásának jövedelmét és fogyasztását állapítja meg és ebből von következtetést az egyes foglalkozási csoportok és osztályok életviszonyaira. Nálunk a székesfőváros statisztikai hivatala végzett 1929-ben 50 budapesti munkáscsaládnál, 1930-ban pedig 50 ú. n. polgári családnál ilyen háztartási statisztikai felvételt. Eszerint egy 1500—2000 pengő évi átlagos jövedelmű budapesti munkáscsalád jövedelmének 56%-át élelmiszerekre, 15%-át lakásra, 7%-át ruházkodásra, 8%-át fűtésre és világításra, 3%-át közlekedésre, 2%-át lakásberendezésre, 3%-át egészségügyi és kulturális szükségletekre s 6%-át egyebekre költi. (Dr. Illyefalvi Lajos: A főváros népességének szociális és gazdasági viszonyai.)

Minél nagyobb az egyén jövedelme, aránylag annál kisebb százalékát fordítja élelmiszerekre, lakásra. Viszonylag a legszegényebb ember ad ki ezekre a legtöbbet (Schwabe-féle törvény). Budapesten pl. valójában a munkások a jövedelmüknek nem 10%-át költik lakásra, hanem 20—25, sőt 40%-át is. A fővárosban a kislakások magas bére lényegesen rontja a munkáscsaládok életszínvonalát.

A munkajövedelmek szabályozásának alapjául azok a számítások szolgálnak, melyek az egyes néposztályok életmódja vizsgálatának eredményeként meghatározzák az osztályszerű létminimumhoz szükséges jövedelem nagyságát. A szükséges jövedelem azután a szükségletek árának alakulásához képest változik és statisztikusok a változást index-számok alkalmazásával érzékeltetik. A létfenntartási vagy megélhetési indexszámok különböző rendszere úgy az egyén, mint a család létminimumának más és más szempontok szerint való megállapításán alapszik. Nálunk (a munkásosztály létfenntartási költségeire vonatkozóan) a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal, a Szakszervezeti Értesítő és Közgazdasági Figyelő közölnek ilyen számításokat (az első kettőt a székesfővárosi Statisztikai Évkönyv is közli).

A Központi Statisztikai Hivatal egy négytagú munkáscsalád elsőrendű életszükséglete heti költségeit (élelem, lakás, ruházat, fűtés stb.) számítja ki, a kultúr és egyéb szükségletek nélkül. Számítása szerint egy négytagú munkáscsaládnak heti szükséglete 1937. decemberében heti 43·48 pengő (évi 2261 pengő) volt. A Szakszervezeti Értesítő egy öttagú munkáscsalád heti szükségleteit számítja ki (a család: férj, feleség, egy 12 éves, egy 7 éves és egy 1½ éves gyermek 71.440 kalória élelmiszer és az egyéb szükséglet), s az 1937. októberében a következőképen alakult:

	Pengő	%
Élelmiszer	20·44	32·0
Fűtés, világítás	3·86	6·1
Háztartási cikkek	4·24	6·6
Ruházkodás	12·01	18·8
Lakás	10·32	16·2
Egyéb (ujság, dohány, illetékek, járulékok stb.)	12·88	20·3
Összesen	63·75	100·0

Eszerint tehát egy öttagú munkáscsalád megfelelő életszintjét manapság kb. évi 3000 pengő jövedelemmel lehet fenntartani. A tényleges munkajövedelmek évi átlaga ennél jóval kevesebb, tehát a munkáscsaládok életnívója általában fenti kívánatos színvonal alá süllyed.

Az életnívó süllyedése mint tömegjelenség különböző okok együttes eredménye. Ha tehát a szociálpolitikai intézkedések a támogatásra szoruló néprétegek életszínvonalának emelését akarják elősegíteni, az okok mindegyike ellen egyszerre kell fellépniök. Itt a kellő eredményhez széleskörű beavatkozásra van szükség. A nemzeti jövedelem igazságosabb elosztása céljából az államhatalomnak mélyen bele kell nyúlnia a gazdasági életbe és minden eszközt egyszerre kell megragadni, hogy a jövedelemelosztásra befolyást gyakoroljon. A munkajövedelmükből élő népesség életnívójának csökkenését általában a következő okok idézik elő: 1. alacsony bérszínt, 2. nagyszámú család eltartása, 3. a létfenntartási és közszükségleti cikkek drágasága, 4. a közterhek magas volta. Vannak személyben rejlő okok is (pl. pazarlás, munkaiszony stb.), melyeknek kipuhatolása és megszüntetése a szociális gondozás és a szociális munka feladata.

1. A munkabérszint védelme. A hatóságok elsősorban jogszabályokkal befolyásolhatják a munkabérek és fizetések alakulását. Befolyást gyakorolhatnak a helyi hatóságok, mint munkaadók is a területükön érvényben lévő munkabérek alakulására, mert mint erkölcsi testületek igazságos és méltányos bért fizetnek alkalmazottaiknak. Budapest székesfőváros hivatalaiban és üzemeiben foglalkoztatott tisztviselők, szakmunkások és napszámosok fizetése és munkabére bizonyos fokig irányítólag hathat a munkapiacon.

Befolyást gyakorolhatnak a hatóságok a munkabérekre a közmunkák vállalatbaadásánál is, s előírhatják az ezen munkálatoknál alkalmazott munká-

soknak fizetendő munkabéreket. A székesfőváros tekintélyes értékű közmunkát ad vállalatba és a vállalatbaadás alkalmával kiköti, hogy a vállalkozók a törvényben megszabott minimális órabéreket tartoznak fizetni. Ha a vállalkozó a munkásokat nem órabérben fizeti, s a munkás a törvényes órabérátlagot nem éri el, napi keresetét a dolgozott munkaórák szerint ki kell egészíteni. A főváros szigorúan ellenőrzi, hogy a vállalkozók betartják-e a törvényes rendelkezéseket, a munkások tényleg megkapják-e az előírt és az árajánlatban kimutatott munkabéreket. Ha kiderül, hogy a vállalkozó kevesebb bért fizet, mint amilyen ajánlattal a közmunkát, vagy a közszállítást megkapta, a főváros megtorlással él: kötelezi a vállalkozót a munkabérkülönbözet megfizetésére, pénzbüntetést ró ki reá, ha az eset megismétlődik, elveszi a vállalkozótól a közmunkát, lefoglalja biztosítékát s a közmunkákból való kizárására az illetékes miniszterhez javaslatot tesz. (71.300/1938. Ip. M. számú rendelet a közszállítási szabályzat kiegészítéséről.)

A szociális jogszabályok a munkabérek indokolatlan csökkentésének megakadályozására megszabhatják a bérfizetés módját és meghatározhatják az egyes szakmákban fizethető legalacsonyabb munkabéreket. Az 1872. évi VIII. t.-c. és az 1884. évi XVII. t.-c. (ipartörvény) rendelkezései szerint a munkaadó a munkabért készpénzben köteles kifizetni és megtiltja az árukban, vagy épen a gyár által előállított árukban való kifizetést (Truck-rendszer). Eltiltja a munkások bérének kifizetését bizonyos helyeken, pl. kiskocsmákban. Nem kényszeríthetők a munkások meghatározott kereskedőknél való vásárlásra, akik esetleg a gyártulajdonosnak vagy megbizottjai vagy bérlői. Miután a bérfizetés tiltott módjai lehetőséget nyujthatnak a munkások kizsákmányolására, ezért az iparhatóság köteles a törvénynek fenti rendelkezéseit ellenőrizni. Kiküldöttjei legalább évenkint egyszer kötelesek vizsgálatot tartani és erről az illetékes miniszternek jelentést tenni.

A munkabér indokolatlan leszállítása ellen jogrendszerünk először a mezőgazdasági munkásokat védte. (1923. évi XXV. t.-c. a mezőgazdasági munkások munkaereje jogosulatlan kihasználása meggátlásáról.) A törvény biztosítja a munkáért járó arányos ellenszolgáltatást és a gazdasági munkások munkabérének megállapítása céljából munkabérmegállapító bizottságok szervezését rendeli el. A törvény végrehajtása azonban még nehézségekbe ütközik.

Az iparforgalmi munkavállalók legkisebb munkabérének szabályozását elősegítette az 1938. évben Genfben tartott Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes Értekezlet által elfogadott egyezmény. Az egyezményt a magyar törvényhozás az 1932. évi XIX. t.-c.-kel iktatta be. A törvény végrehajtásával a 6660/1935. M. E. számú rendelet a kereskedelemügyi minisztert bízta meg és felhatalmazta, hogy addig is, amíg az ipari (kereskedelmi) munkavállalók legkisebb munkabérének és maximális munkaidejének megállapítását törvény nem szabályozza, olyan iparágakban, amelyekben a munka zavartalan-

ságának biztosítása végett szükséges, a munkaidő és a legkisebb munkabérek megállapítását, az érdekelt miniszterekkel egyetértve, az 1932. évi XIX. t.-c.-ben lefektetett elvek érvényesítésével, rendelettel szabályozza.

Ekkor már a munkaidő leszállítása is szükségessé tette a munkabérek rendezését, mert a túlalacsony munkabér mellett a munkaidő megrövidítése a munkásság amúgy is szűkös keresetének csökkenését okozta volna. A kereskedelemügyi miniszter a törvényes felhatalmazás alapján az 52.000/1935. K. M. rendeletével az egyes foglalkozási ágakban fokozatosan a legkisebb munkabéreket megállapító bizottságok felállítására adott utasítást. A munkabérkérdés végleges rendezéséről azután a »munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról« szóló 1937. évi XXI. t.-c. II. fejezete intézkedett. Eszerint a munkabérmegállapító bizottságokat a szükséghez képest mindenkor csak azokra az ipari és foglalkozási ágakra vonatkozóan alakítja meg az illetékes miniszter, amelyeknél bárminő okból rendkívül alacsonyak a munkabérek. Az illetékes miniszter az eléje terjesztett panaszok, esetleg a helyi hatóságok, ipartestületek, szakegyesületek, stb. jelentései, javaslatai, vagy más úton szerzett észlelései alapján állapítja meg, hogy minő körben indokolt és szükséges a legkisebb munkabérek megállapítása. Az egyes munkakörökre, foglalkozási ágakra és az ország különböző vidékeire kinevezett bizottságok egyharmada a kérdéses iparhoz tartozó munkaadói érdekeltségek köréből, egyharmada a munkavállalók köréből, egyharmada olyanokból kerülnek ki, akik egyik csoportba sem tartoznak.

A bizottság megvizsgálja, hogy a fizetett munkabérek a hasonló munkában, esetleg a kollektív munkaszerződések alapján más iparban fizetett munkabérekhez viszonyítva, a béreknek az illető városban vagy községben észlelhető általános színvonalához képest, továbbá az elsőrendű szükségleti tárgyak megszerzéséhez nem alacsonyak-e. Ebből a célból a bizottság a munkaadókat, a munkavállalókat, illetőleg ezeknek érdekképviseleteit meghallgatja, tőlük adatokat kérhet be és szükség esetén szakértők véleményét is igénybe veheti. Figyelembe veszi továbbá mindazokat az egyéni körülményeket, amelyek az iparág gazdasági helyzetét befolyásolják. A bizottságok általában megegyezést igyekeznek elősegíteni az érdekeltek között és csak akkor veszik igénybe a szavazást és hoznak határozatot, ha az egyeztető tárgyalások meghiusulnak.

1935. óta a munkabérmegállapító bizottságok már csaknem minden foglalkozási ágban szabályozták a legkisebb munkabéreket, közöttük az ipari és kereskedelmi magántisztviselők megengedett legalacsonyabb fizetését is. Ezalatt az idő alatt 125 bizottságot nevezett ki a miniszter, amelyek kb. ugyanannyi határozatot hoztak. A 125 bizottság eljárása és munkájának eredménye nem lehetett olyan egybevágó, mint az kívánatos lett volna. Ezért az alapelgondolás és az eddig bevált eljárási módozatok érintetlenül hagyásával bizonyos fokú átszervezés és egyszerűsítés végrehajtása volt

szükséges. A bizottságok tehát 1938-ban megszűntek és helyükbe ipari főcsoportonkint egy-egy bizottság lépett, melyekben a lehetőséghez képest az egész iparcsoport és pedig úgy a kisebb, mint nagyobb üzemek, továbbá úgy a budapesti, mint a vidéki munkaadók és munkavállalók képviselve vannak. A fővárosban 1938. októberében alakult meg az iparban, kereskedelemben, valamint a bányászatban alkalmazott munkások, illetve segédek munkaviszonyának ellenőrzésére hivatott bizottság, melynek feladata, hogy a munkaviszony szabályozásáról szóló 1937. évi XXI. törvénycikk és ennek alapján kiadott kormányrendeletek végrehajtása körül tudomására hozott egyes panaszokat megvizsgálja, s azokat haladéktalanul a törvényes rendelkezések szellemében orvosolja.

E fontos törvény végrehajtásának ellenőrzése a gyakorlatban még hiányos. Általában csak ott hatályosak a rendelkezések, ahol a munkásság szervezetei ügyelnek azok megtartására. Ez okból eddig a kihágási eseteknek csak kis része került a hatóságok tudomására.

A legkisebb munkabérek törvényes megállapítása jelentős javulást hozott a munkajövedelmek terén, mert az az eddig megállapított órabérek alapján még a tanulatlan napszámosoknál is általában 30 fillér, azaz napi 2·40 pengő. A magántisztviselők legkisebb keresete pedig már az első évben havi 60 pengő, az érettségivel rendelkezőké havi 100 pengő, a főiskolásoké pedig havi 150 pengő. Ha tehát a törvény mindenütt maradéktalanul végre lesz hajtva, eltűnnek azok az alacsony munkabérek és fizetések, melyeket a társadalombiztosító intézetek ismertetett adatai kimutatnak.

2. *Családi munkabérpótlék.* Nem szorul külön bizonyításra, hogy a család tagjai számának növekedése a család szükségleteinek emelkedésével jár. Azonos jövedelem mellett a nagyobb »fogyasztási egységgel« bíró családok életszintje lejjebb száll, azokkal szemben, amelyekben kevesebb a gyermek, vagy gyermek nincs. Ilyen viszonyok mellett tehát az életnívó süllyedését a nemzeti és társadalmi szempontból legfontosabb intézmény: a család okozza. Ez az egyik oka a mai társadalom család- és gyermekellenes hangulatának. Sokan visszariadnak a családalapítástól, attól, hogy gyermekeknek adjanak életet, mert félnek, hogy ez az életszint mélyresüllyedésével egyet jelent. A szociális igazság szempontjából tehát helytelen az, ha a nőtlen, vagy gyermektelen munkavállaló ugyanazt a bért kapja, mint az a munkatársa, akinek nagyszámú családját kell eltartania. A sokgyermekes családok védelmének alapelve, hogy »a családapa keresete az egész háztartás költségeit fedezze«. (XIII. Leó pápa: Rerum novarum kezdetű enciklikája, 1891.) Ma már elfogadott elv: hogy a családapa nemzeti vagyont növelő, családfenntartó és a termelésben résztvevő, felelősségteljesebb és fokozottabb munkájáért gyermekei száma után igazodó jutalomban részesítendő, mely neki a végzett munkája szerint őt megillető béren, vagy fizetésen

kívül jár. A családi pótlék tehát a meglévő béren, vagy fizetésen felüli olyan bérpótlék, amely nem az alapbértől, hanem a gyermekek számától függ.

A családipótlék intézményét jogszabályaink először a közszolgálati alkalmazottaknál valósították meg (1912. évi XXXV. t.-c. az állami, vármegyei és államvasúti alkalmazottak családi pótlékáról és egyéb intézkedésekről). A fővárosi alkalmazottak családi pótlékáról a törvény szellemében a 903/1918. kgy. határozat gondoskodott.

A törvényt számos törvény és rendelet módosította és kiegészítette. Nagy jelentőségű ez irányban az 1938. évi XXXVIII. t.-c., («A közszolgálati alkalmazottak és nyugdíjasok anyagi helyzetének családvédelmet szolgáló javításáról«), mely megszünteti az előző rendelkezések azon hiányosságát, hogy csak az első három gyermek után állapít meg a gyermekek száma szerint növekvő családi pótlékot. A törvény a családi pótlék összegét lényegesen felemeli. Az első három gyermek után (az alkalmazottak négy csoportja szerint) egyenkint és havonta 16·50 pengőt, 18 pengőt, illetve 13·50 pengőt és 15 pengőt állapít meg, a negyedik és négyen felüli gyermekek után egyenkint havi 18 pengőtől 24 pengőig és a keresetnélküli feleség után havi 9 pengőtől 12 pengőig állapít meg családi pótlékot. A felemelt családi pótlékot a fővárosi alkalmazottak 1939. januártól kapják kézhez.

A magángazdaságban a munkaadókat alig lehet egyenkint kötelezni arra, hogy családi pótlékot fizessenek alkalmazottaiknak. A közalkalmazottak járandóságait sem egy munkaadó, az állam, vagy a helyi hatóság, hanem a befolyt közadókból az egész ország, a köz fizeti. Az ebből származó terhek tehát megoszlanak. Az a munkaadó, aki törvényes kötelezettség alapján, vagy saját jószántából családos alkalmazottainak családi pótlékot fizetne, hátrányba kerülne más munkaadóval szemben. A piaci versenyben helyzete megnehezülne, termelési költségei emelkednének és árszámításaival a termelésben alul maradna. Így azok a munkaadók lennének előnyben, akik családos munkásaikat elbocsátják és helyettük nőtleneket alkalmaznak. A nagycsaládúak maradnának munka nélkül.

A családi bérpótlékot a társadalomnak egyenlő arányban kell viselnie és arányosan kell eloszlani az igényjogosultak között. Ezt a feladatot megfelelően szociális kényszerbiztosítás oldhatná meg. A családi bérpótlék tehát intézményesen a társadalombiztosítás elve alapján volna megvalósítható. Ezen elv értelmében a családi bérpótlékok folyósítására pénzalapot kell létesíteni, melyhez bizonyos arányban a munkaadók és munkavállalók, vagy csupán a munkaadók (úgymint a baleseti biztosításnál) járulnak. Kiegészíthetné ezt az alapot pl. az úgynevezett agglegényadó, vagy a nőtlen, vagy gyermektelen munkavállalók magasabb járuléka.

A mi családi munkabérpótlékot szabályozó törvényünk az 1938. évi XXXVI. t.-c. (az iparban, kereskedelemben, valamint a bányászatban és kohászatban alkalmazott munkások gyermeknevelési pótlékáról), csak a

munkaadókat kötelezi a járulékok befizetésére és a járulékoknak a munkabérből való levonását megtiltja. (7. §.)

A gyermeknevelési pótlék fedezésére az ipari (kereskedelmi), valamint a bánya- és a kohóvállalatok kötelesek a náluk alkalmazott napszámosok, szakmunkások, segédmunkások, szolgák, altisztek, továbbá — a kereskedősegédek kivételével — az iparossegédek és más hasonló alkalmazottak előző évi átlagos létszámának és a járulékegységnek szorzatával meghatározott összeget negyedévenkint, az évnegyedek első hónapjának 5. napjáig egyenlő részletekben a családpénztárba előzetesen befizetni. (A járulékegység mérve jelenleg a férfi munkások után évi 48 pengő, a női munkások után évi 32 pengő.) A törvény hatálya alá egyelőre a teherbíróbb vállalatok, vagyis csak olyan üzletek, üzemek és vállalatok tartoznak, amelyek legalább 20 alkalmazottat foglalkoztatnak. A középipari és kézműipari alkalmazottak tehát kiesnek a törvény által nyujtott szolgáltatásból. A gyermeknevelési pótlék minden gyermek után havi öt pengő s a gyermek 14 éves koráig jár, kivéve azokat a hónapokat, mikor a családapa munka nélkül van, vagy nem áll olyan munkaviszonyban, amely után családi pótlékot is kaphat.

A gyermeknevelési pótlékra való igényjogosultság megállapításával, valamint a gyermeknevelési járulék befizetésével és a gyermeknevelési pótlék kifizetésével járó teendőket az ipar (kereskedelem), valamint a bányászat és kohászat egyes ágaira kiterjedő hatáskörrel Budapesten felállított hét szakmai családpénztár látja el.

A szakmai családpénztár kötelékébe tartozó vállalatok kötelesek a pénztár fenntartására, a gyermeknevelési járulék fizetésével egyidejűleg a járuléknak 5%-át hozzájárulás címén befizetni. A pénztárak igazgatósági tagjai sorában paritásos alapon a munkaadók és a munkavállalók képviselői is helyet foglalnak.

A társadalombiztosítás elve szerint minél szélesebb körre terjed ki a kockázati felület, annál jobban oszlanak meg, annál több vállon nyugszanak a családi munkabérrel járó terhek. A szakmai családpénztárak csak egy-egy ipari ág terheit viselik és ezek a terhek nem oszlanak meg egyenlően az iparágak között. Vannak termelési ágak, amelyek inkább meglett férfi munkaerőkkel, családapákkal végzik a termelést, ezeknek szociális terhe a kifizetésre kerülő magasabb pótlékok miatt jóval több, mint más termelési ágaké. A nemzeti termelésben emiatt egyenlőtlenségek támadhatnak, amelyeket ki kell egyenlíteni oly módon, hogy az összes szakmai családpénztárak fölé egy bérkiegyenlítő (kompenzációs) pénztárt szerveznek. Azok a pénztárak, ahol az egyforma járulékok mellett s az egyforma tételben megállapított családi pótlékok kifizetése után feleslegek jelentkeznek, tartoznak e feleslegek felét az országos kiegyenlítést végző nemzeti bérkiegyenlítő pénztárhoz átutalni, amely pénztár a kedvezőtlen feltételek között működő pénztárak hiányainak eltüntetésére e feleslegekből támogatást nyujt.

A törvény tehát a szakmai családpénztárak pénzügyi egyensúlyának fenntartására, a szakmai és a vállalati családpénztárak működésének ellenőrzésére is Budapest székhellyel Országos Ipari és Bányászati Családpénztárt állított fel.

A szakmai családpénztárak ezidőszerint mintegy 350.000 munkavállaló után fizetik a gyermeknevelési pótlékot. A fejlődés természetesen itt nem állhat meg, hanem épen úgy, mint a társadalombiztosításnál, a családi bérpótlék intézményét idővel ki kell terjeszteni a mezőgazdasági munkavállalókra is és áldásaiban részesíteni kell általában minden munkavállalót, aki másnak a szolgálatában bér, vagy fizetés ellenében dolgozik.

3. Hatósági árszabályozás. Mivel a munkajövedelem rendszerint pénzjövedelem, annak reálértéke a piacon beszerezhető áruk pénzben kifejezett áraitól függ. Ez az oka annak, hogy az árak alakulása s így a pénz értéke döntően szólnak bele a jövedelemelosztásba. A munkabérek és fizetések fokozása elveszti jelentőségét, ha az árak emelkedését vonja maga után. A munkaadók a szociális terheket a termelt áruk árában a fogyasztókra igyekeznek áthárítani, ami azután általános áremelkedést, drágulást idézhet elő. Az árak hatósági ellenőrzése biztosíthatja, hogy a munkabérjövedelem átlagának emelkedése ténylegesen a munkás életnívójának javulását jelentse. A legfontosabb közszükségleti cikkek árainak szükség esetén kényszerrel is megfelelő, de még gazdaságos színvonalon tartása lehetővé teszi, hogy a szegényebb néprétegek is megszerezhessék azokat. Ezáltal a fogyasztás emelkedik, ami a termelés növekedését és a gazdasági helyzet, a munkapiac javulását is maga után vonja.

A 7450/1936. M. E. számú rendelet az árak ellenőrzésének érdekében felhatalmazta a kereskedelem és közlekedésügyi minisztert, hogy a vállalatok üzletvitele és ügykezelése megvizsgálását, a kereskedőnek és alkalmazottainak kihallgatását elrendelhesse.

Az áralakulás hatályosabb ellenőrzésére 1938. áprilisában a 2200/1938. M. E. számú rendelet kormánybiztost nevezett ki. A kormánybiztos hatáskörébe tartozik különösen az ár, továbbá az ipari és más hasonló munka és szolgáltatás díját alakító tényezők vizsgálata, az árak és az említett díjak gazdasági helyességének ellenőrzése, ár- és díjkérdésekben véleményadás, tájékoztató, vagy legmagasabb árak, illetőleg díjak megállapítása.

A m. kir. minisztérium rendelettel állapítja meg azoknak az áruknak és szolgáltatásoknak a jegyzékét, amelyeknek árát, illetőleg díját a kormánybiztos előzetes hozzájárulása nélkül emelni nem szabad. A kormánybiztos valamely áru árának indokolatlanul magas volta miatt vizsgálatot indíthat és ha a megtartott vizsgálat eredményéhez képest azt állapítja meg, hogy valamely áru indokolatlanul magas áron kerül forgalomba: 1. a m. kir. iparügyi miniszter részéről meghatározott irányelvek alapján tájékoztató, illetőleg legmagasabb árat, vagy szolgáltatási díjat állapíthat meg; 2. az

adó, a vám, valamint egyéb tekintetben adott kedvezmények megvonása, a közszállításokból való kizárás, az iparűzési jog elvonása, az iparrendészet, vagy fuvardíjszabás körében megfelelő más rendszabály alkalmazása, a vállalat állandó árellenőrzés alá helyezése iránt a m. kir. minisztériumnak javaslatot tesz ; 3. javaslatot tehet a m. kir. minisztériumnak a vámtarifában megállapított egyes vámtételeknek módosítására, vagy megszüntetésére, vagy egyéb vámpolitikai intézkedésekre.

4. A közterhek arányos megosztása. Az igazságos közteherviselés megoldása, egyike a legnehezebb pénzügypolitikai kérdéseknek. Az adóztatás célja az anyagi eszközök megszerzése a közcélok megvalósítására. Az anyagi eszközök megszerzésénél azonban érvényesülni kell a szociális igazságosság elvének is, aminek a gazdaságilag gyengébb néprétegek kíméletében kell megnyilvánulni, vagyis a közterheket fokozottan át kell hárítani a teherbíróbb vállakra.

Az adóztatásnak az is feladata, hogy szabályozóan hasson a nemzeti jövedelem elosztására és a vagyon megoszlására. E feladat megvalósításának eszközei : az elsőrendű életszükségletek fedezésére nélkülözhetetlen kisjövedelemnek, különösen a munkából eredő kiskeresetnek adómentesítése, az adókulcsnak az emelkedő jövedelemmel és vagyonnal progresszive haladó megállapítása. A magasabb jövedelemből szociális szempontból mind kevésbé fontos szükségletek nyernek fedezetet. Ebből következik, hogy az adónak fokozatosan emelkedőnek kell lenni addig, amíg a további adóemelkedés a tőkeképződést veszélyezteti.

A gazdaságilag gyengébbek kíméletét célozza az illetékek fizetése alóli mentesítés és a perbeli szegényjog, melyek a szegényembernek is lehetővé teszik a közszolgáltatások és az igazságszolgáltatás igénybevételét. E kedvezményeket szegénységi bizonyítvány kiváltása alapján lehet elnyerni, melynek feltétele annak igazolása, hogy az egyén napi jövedelme nem haladja meg a lakóhelyen szokásos napszámbér összegét.

Szociálpolitikai célt szolgál az egyenesadók közül a jövedelmi adónál és az alkalmazottak kereseti adójánál a létminimum adómentessége, mert azáltal, hogy a gazdaságilag gyengébb egyéneket mentesítjük ezen adók terhe elól, erősítjük őket. Létminimum címén mentesek a jövedelemadó alól azok, akiknek évi jövedelme az 1000 pengőt nem haladja meg. A munkaadóval szemben fennálló szolgálati, vagy munkabérviszonyból származó jövedelem az alkalmazottak kereseti adója alá tartozik. Az adót a munkaadó vonja le és szolgáltatja be. Állandóan mentes az alkalmazottak kereseti adója alól az az alkalmazotti illetmény, amelynek évi összege a 960 pengőt (heti 20 pengőt) nem haladja meg. Azok, akiknek jövedelme a heti 30 pengőt, illetve havi 120 pengőt meghaladja, a kereseti adón felül még különadót is tartoznak fizetni (1930 óta). A magánalkalmazottak ezenkívül még jövedelm adót is tartoznak fizetni akkor, ha a kereseti adó alá eső szolgálati illetmé-

nyük és ellátásuk az évi 3600 pengőt (havi 300 pengőt) meghaladja. (A közalkalmazottak ezt nem fizetik.)

Az adóztatásban érvényre kell jutni a családvédelemnek is. A sokgyermekes családok tehermentesítése a nőtlenek és gyermektelen családok erősebb megadóztatásával szemben a modern szociálpolitika követelménye (pl. Németországban). A mi adórendszerünkben ez az elv csekély mértékben érvényesül. Az 1929. évi XXIII. t.-c. szerint a jövedelemadónál az 1000 pengő, illetve 600 pengő, magánalkalmazottaknál a 3600 pengő adómentes létminimum azoknál az adózóknál, kiknek háztartásához egy gyermek tartozik. Ez az értékhatár a második és harmadik gyermek után 100—100 pengővel, a negyedik, ötödik és hatodik gyermek után 200—200 pengővel, azonfelül pedig minden további gyermek után még 300 pengővel emelkedik. Viszont felemelt adótétel kivetését rendeli el a vonatkozó jogszabály az egyedülálló adózóra, továbbá arra, akinek háztartásához az adózón kívül legfeljebb egy családtag tartozik. Az 52.700/1933. P. Ü. számú rendelet a négynél többgyermekes adózónál, ha az adózó az adóalap csekély volta miatt jövedelemadót nem fizet, a törzsadók (föld, ház, általános kereseti adók) és ezek pótlékainak összegéből az ötödik gyermektől kezdve 5·5%-ot elenged.

A jövedelem és kereseti adónál az adókulcs elég progresszíven van megállapítva, amennyiben a jövedelmi adónál a legkisebb fokozatban a kulcs 1%, a legfelsőbb fokon pedig 40, sőt 44%. Az alkalmazottak kereseti adójánál pedig ½%-nál kezdődik és eléri a 8%-ot. A többi egyenesadónál az adókulcs nem minden esetben fokozatos és ahol fokozatos, korántsem oly nagymértékben, mint pl. a jövedelmi adónál. Az adókulcs tehát ezeknél nem nagyon igazodik a tényleges teherviselési erőhöz. De ha minden egyenesadónál sikerülne is olyan meredek fokozatosságot elérni, mint a jövedelmi adónál, a kisebb jövedelmű néprétegek akkor is súlyos közterhet viselnének. Az egyenesadók ugyanis a bevételeknek nem is egészen $^1/_3$-ad részét szolgáltatják, több, mint $^2/_3$-ad rész pedig a közvetett adószolgáltatásra esik. Ezek a fogyasztási adók, a monopóliumok, stb. Jóformán minden tömegfogyasztási cikk adóval van megterhelve és az állami egyedáruságok cikkeinek (dohány, só stb.) ára is adót rejt magában. Így a legszegényebb néposztálynak a legkisebb létfenntartási költségek mellett is van már közvetett adószolgáltatása. A létminimum adómentessége valóban csak az egyenesadókra terjed, míg a fogyasztási és egyéb közvetett adók a létminimumot is terhelik.

Nyugellátás.

Mindazok, akik a nemzeti termelésben részt vesznek, hozzájárulnak a nemzeti jövedelem fokozásához. A nemzeti termelésben résztvevő egyén ezért jogot formál arra, hogy a termelt javakból neki legalább annyi jusson, amelyből önmagát és hozzátartozóit munkájához, társadalmi állásához illő

módon fenn tudja tartani. Ez a szociálethikailag is megalapozott követelmény vetette fel a munkabérszabályozás kérdését. A munkabérnek, fizetésnek annyinak kell lenni, hogy az egyén és családja, addig, amíg részt vesz a termelésben, megfelelő módon megélhessen. Az ember azonban csak bizonyos ideig munkaképes s ez alatt az idő alatt annyit kellene keresnie, hogy munkaképtelenségének idejére létfenntartási költségeit tartalékolni tudja. Annyit tudjon félretenni, hogy öregsége, vagy megrokkanása idején legyen miből megélnie és ne jusson nyomorba, ne kelljen rajta a társadalomnak a szegénygondozás útján segíteni. Ez esetben ugyanis a megrokkant munkás ellátásának terheit nem azok viselik, akik elsősorban hivatva volnának az elöregedett, vagy megrokkant munkavállalókról gondoskodni. Elvben a munkaadók csoportjának lennekö telessége alkalmazottaiknak az ő munkaerejük értékesítésével elért haszonból annyit juttatni, hogy fenntartásuk élethossziglan biztosítva legyen. A juttatásnak két részből kellene állania, a tényleg kifizetendő munkabérből és abból a tartalékolt összegből, amely a később fizetendő járadék fedezetéül szolgál. Így az öregko r létfenntartását biztosító tartalékot az a nemzedék gyüjtené össze, amelynek tagjai később azt élvezni fogják s eltartásuk terhei nem hárulnának a későbbi nemzedékre. A tartalékgyüjtés történhet az egyesek részéről önkéntes elhatározás alapján, az ezen célra szolgáló intézmények útján. (A magánbiztosító intézetek, nyugdíjegyletek.) Itt hiányzik a kényszerítő jelleg és az egyesek előrelátására van bízva, hogy mennyire kívánnak gondoskodni jövőjükről. A szociálpolitikai törekvés ezzel szemben a munkaképtelen korról való kollektív gondoskodásra törekszik s ennek megoldása, hogy a munkaadók a munkabér egy részét visszatartják és abból olyan alapot létesítenek, melyből a munkavállalók elöregedése esetén a járadékok kifizetést nyerhetnek. Az, hogy a visszatartott munkabért maguk a munkaadók kezelik-e, vagy a kezelést külön autonóm szerv végzi-e, csak technikai és célszerűségi kérdés.

Az állam és a helyi hatóságok az alkalmazottaktól tartalék képzésére visszatartott munkabért maguk kezelik és fizetik ki nyugdíj, nyugbér stb. alakjában. Az állam és a helyi hatóságok léte maradandó, jövedelmi forrásaik állandók, a gazdasági élet ingadozásai létüket kis mértékben érintik, ezért nem szükséges különálló alapot fenntartaniok. Olyan szervezeteknek viszont, melyeknek léte a gazdasági viszonyok alakulásától függ, vagyis minden vállalatnak, szervezetnek, amely tagjairól nyugdíjjal kíván gondoskodni különálló alapot kell létesíteni. A nagyobb magánvállalatok, ahol az alkalmazottak létszáma magas és ahol az erre a célra létesített szervezet fenntartása gazdaságosnak mutatkozik, a létesített külön nyugdíjalapot a vállalat maga is kezelheti. Azok a munkaadók és alkalmazottak, akik a fenti kereteken kívül vannak, közös szociális biztosító intézményt létesíthetnek, amely a járulékokból összetevődő alapot kezeli. (Társadalombiztosító intézetek.)

A szociálpolitikai törvényhozás a társadalom tagjait kényszeríti, hogy jövőjükről gondoskodjanak és minél fejlettebb az állam szociális szempontból, annál szélesebb körre terjed ki ez a kényszergondoskodás.

Hazánkban jogszabállyal biztosított nyugdíjigényük van az állami, törvényhatósági, városi és községi alkalmazottaknak, azaz a közalkalmazottaknak általában, továbbá az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak, a magántisztviselőknek és újabban nagyrészt a mezőgazdasági munkavállalóknak is.

Az állami alkalmazottak nyugdíjügyeinek első rendszeres törvényhozási szabályozása az 1875. évi XXXII. t.-c. volt, amely a népoktatási nyilvános tanintézetek és kisdedóvók tanitóinak, nevelőinek nyugdíjazásáról és azok özvegyeinek és árváinak gyámolításáról szól. Ezt megelőzően csak rendeletek, illetve az 1868 : XXXVIII. t.-c. 145—146. §-ai rendelkeztek a munkaképtelen tanítók és árváik segélyezéséről. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák, továbbá az 1875. évi törvény rendelkezései alá nem eső állami tanerők első általános nyugdíjtörvénye az 1885 : XI. t.-c. volt. Ezt módosította »az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról« szóló 1912 : LXV. t.-c., majd a »közszolgálati alkalmazottaknak és a honvédség tagjainak, valamint azok hozzátartozóinak ellátását szabályozó rendelkezések módosításáról« szóló 1934. évi I. t.-c.

A közszolgálati alkalmazottak részére a szolgálatból megfelelő szolgálati idő eltelte utáni kiválás esetére biztosított ellátások lehetnek : 1. rendszeresek, nyugdíj, nyugbér, lakáspénz, családi pótlék, nevelési járulék ; 2. mindenkorra szólók ; végkielégítés, nyugdíjmegváltás, temetkezési segély ; 3. végül kivételes ellátások.

A felsorolt ellátásokra igényjogosultak *a)* a törvény értelmében rendszeresített állami állásokra állandó évi fizetés (évi bér, évi zsold) mellett alkalmazott állami és a velük egyenlőnek tekintendő alkalmazottak, *b)* a nem rendszeres évi fizetés mellett alkalmazott állami altisztek és szolgák s az ezekkel egytekintet alá eső alkalmazottak (pl. a havi-, hetibér vagy a zsold mellett alkalmazott gépészek, soffőrök, ápolók, házmesterek, őrök stb.), *c)* az állami hivataloknál, intézeteknél és vállalatoknál állandóan alkalmazva volt napszámosok, munkások és az ezekkel egy tekintet alá eső egyéb alkalmazottak, feltéve, hogy magyar állampolgárok, *d)* és az *a)* és *b)* pontok alá tartozók ellátásra jogosult hozzátartozói.

Az alkalmazottat nyugdíjba kell helyezni *a)* ha olyan szellemi, vagy testi fogyatkozásban szenved, amely őt szolgálatának további ellátására véglegesen, vagy legalább huzamosabb ideig képtelenné teszi, *b)* ha a beszámítható javadalmazással egyenlő összegű nyugdíjra igényt adó szolgálati idejét betöltötte, vagy *c)* ha 60. életévét betöltötte. (És az 1934. évi I. t.-c. 2. §-ban felsorolt esetekben).

Az alkalmazott nyugdíjra csak 9 évet és 6 hónapot meghaladó szolgálat esetén tarthat igényt. Kivétel a miniszter, államtitkár, főispán stb., akiknek már öt, illetve három beszámítható szolgálati év után is ellátási igényük van.

10 évi beszámítható szolgálat után a közszolgálati alkalmazott az utoljára élvezett javadalmazásnak 40%-át, a tizedik éven túl a 40. beszámítható szolgálati évig minden év után legutolsó javadalmazásának megfelelő további 2%-kal emelkedő nyugdíjban részesül. A közszolgálati alkalmazott tehát 40 évi szolgálat betöltése után az utoljára élvezett fizetés teljes összegét kapja nyugdíjjárandóság fejében. Nyugdíjon kívül lakáspénz is megilleti a nyugdíjra jogosított alkalmazottat, illetve az özvegyi nyugdíjra jogosult özvegyét.

A nyugellátásra jogosult és tényleges szolgálatban elhalt, valamint nyugdíjazott állapotban elhalt közszolgálati alkalmazott özvegye nyugdíjra jogosult, ha férjével annak tényleges szolgálata alatt, vagy azt megelőzőleg lépett házasságra, ha a férje a házasságkötéskor nem volt 57 éves, vagy ha ennél idősebb is volt, de a házasságból gyermek származott; gyermekük a házassággal törvényesíttetett; a férj a házasságkötés után még 3 évig tényleg szolgált.

Az az özvegy, aki nyugdíjas közszolgálati alkalmazotthoz megy férjhez, csak akkor jogosult özvegyi nyugdíjra, ha a házasság a közszolgálati alkalmazott tényleges szolgálata alatt született gyermeket törvényesít, vagy, ha a férj nyugalombahelyezésekor még nem volt 60 éves, beszámítható javadalmazásra igényt adó szolgálati idejét sem töltötte ki és a házasságkötés után újból alkalmaztatva, legalább három évig ténylegesen szolgált.

Az özvegyi nyugdíj nem lehet nagyobb, mint az alapjául szolgáló fizetése 50%-a.

A jogszabályok gondoskodnak a tényleges szolgálatban, vagy nyugalmazott állapotban elhalt közszolgálati alkalmazottak (napszámosok és munkások kivételével) törvényes, vagy törvényesített árváinak neveltetéséről, a tisztviselőknél a gyermekek 24. életévének betöltéséig, altiszteknél és szolgáknál 16, kivételesen 24. éves korig. Ez az ellátás a nevelési járulék.

Az a közszolgálati alkalmazott, aki még nem töltötte be a nyugdíjra igényt adó 9 év és 6 hónapi szolgálati idejét, végkielégítésre jogosult.

Az államvasutak alkalmazottainak nyugdíjügyét két egymástól független szerv a nyugdíjintézet és a nyugpénztár látja el. A Nyugdíjintézet a MÁV, a m. kir. állami vasgyárak, az állami szénbányászat, az ezek kebelében működő bányatárspénztárak és a Magyarországon fennállott vasúti központi leszámítoló hivatal végleges, évi fizetéssel kinevezett tisztviselőit, segédtisztjeit, altisztjeit és kezelőnőit, azok özvegyeit és árváit részesíti az alapszabályokban körülírt szolgáltatásokban. A Nyugpénztár a MÁV szolgálatában álló, de a fenti meghatározás alapján a nyugdíjintézet köte-

lékébe nem tartozó alkalmazottak részére az alapszabályokban meghatározott munkabért biztosítja keresetképtelenség esetére, illetve özvegyeinek segélyt, árváinak nevelési pótlékot nyujt.

A nyugdíjintézetnek a fentebb felsorolt tisztviselők és alkalmazottak hivatalból tagjai. Nyugdíjra csak az tarthat igényt, akinek a beszámítható szolgálati ideje 9 évet és 6 hónapot meghalad.

Ugyanígy van megoldva a többi állami üzemek tisztviselőinek és munkásainak nyugellátása (Állami vas-, acél- és gépgyárak stb.). Azok az állami tisztviselők és egyéb alkalmazottak (munkások, napszámosok), valamint hozzátartozóik, akiknek a fennálló jogszabályok értelmében nyugellátásra igényjogosultságuk nincsen az 5630/1928. M. E. rendelet értelmében igényt tarthatnak öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetén az állam által nyujtandó legalább olyan mértékű ellátásra, amely megfelel az 1928. évi XL. t.-c.-kel szabályozott öregségi stb. járadéknak. Hasonló értelemben szabályozták a 600/1929. M. E. és a 3550/1929. M. E. rendeletek az államvasutak, a m. kir. állami vas-, acél- és gépgyárak nem nyugdíjjogosult alkalmazottai és hozzátartozói ellátását.

Az 1886. XXI. t.-c. 88. §-a értelmében a vármegyék és városi törvényhatóságok szabályrendeletek útján nyugdíjintézetek felállításáról tartoztak gondoskodni. A nyugdíjintézetek működési szabályzatát az akkor érvényben volt nyugdíjtörvény (1885 : XI. t.-c.) alapelvei és az államnak a törvényhatóságokkal létesítendő viszonossága figyelembevételével kellett volna elkészíteni.

A székesfőváros először 1885-ben alkotott nyugdíjszabályzatot, amelynek érvénye összes alkalmazottaira, a közigazgatási, közoktatási és szolgaszemélyzetre kiterjedt. Az állami alkalmazottak nyugdíjügyét rendező 1912. évi LXV. t.-c. a nyugdíjszabályzat-módosítást tette szükségessé. 1913. évben 1890. kgy. szám alatt jelent meg az új nyugdíjszabályzat. Ma a 928/1925. kgy. sz. nyugdíjszabályzat van érvényben. E szerint a székesfővárosi alkalmazottak nyugdíjazási eljárása vagy az alkalmazott kérelmére, vagy hivatalból indul meg. A nyugdíjazási eljárást, ha azon a címen indul meg, hogy az alkalmazott elaggottság, betegség, testi, vagy szellemi fogyatkozás miatt állásának betöltésére tartósan képtelen, a tiszti főorvos, vagy helyettesének vizsgálata előzi meg, akinek a véleménye döntő. Az eljárás során közlik az alkalmazottal a vizsgálat eredményét és arra az alkalmazott észrevételt tehet. A nyugdíjazásra vonatkozó véghatározat megfelebbezhető. Ha az érdekelt alkalmazott beszámítható szolgálati ideje a 10 évet el nem éri, csak végkielégítésre tarthat igényt. Az eljárás ugyanolyan mint a nyugdíjazás esetében. Az ellátásra jogosító állásban elhúnyt alkalmazott özvegyét és gyermekeit özvegyi és nevelési díj, amennyiben pedig az elhúnyt alkalmazott beszámítható szolgálati ideje a 10 évet el nem éri, végkielégítés illeti meg. Tényleges, vagy nyugdíjas alkalmazott elhúnyta esetén hátra-

hagyott özvegyét, vagy árváját, vagy ha ilyen nem volna, azt, aki a temetési költséget viseli, kérelmére temetési segély illeti meg. A nyugdíj, illetőleg özvegyi nyugdíj az érdekelt kérelmére egyösszegben megváltható. A nevelési díjat megváltani nem lehet.

A székesfőváros közigazgatási, közoktatási és üzemi alkalmazottai nyugellátásának stb. összegéről jelenleg a 667/1937. kgy. sz. határozat intézkedik.

A székesfőváros és üzemeinek, intézményeinek összes alkalmazottaira vonatkozó nyugellátási szabályzatokat kiegészítették az 1931. évi 115. és 116. sz. kgy. határozatok. Az utóbbi azon szolgálati (munka) viszonyban álló munkavállalók öregségi, rokkantsági stb. ellátásáról gondoskodik, akik olyan minőségben teljesítenek szolgálatot, amely szabályszerű nyugellátásra nem ad igényt. Ez a szabályzat az 1928. évi XL. t.-c. (öregségi stb. törvény) 10. §-ában foglalt felhatalmazás alapján kibocsátott 5630/1928. M. E. rendelet nyomán látott napvilágot. A rendelet kötelezte a helyi hatóságokat, hogy a szóban levő alkalmazottaik nyugellátásáról saját hatáskörben külön szabályrendeletet alkossanak. A szabályzat az öregségi stb. törvényben megállapított módokat és feltételeket fogadta el; a szolgáltatások is ugyanazok, de az alkalmazottak nincsenek napibérosztályba sorozva, hanem tényleges javadalmazásuk 2—2·5%-át fizetik az ezen célra felállított, de a meglevő nyugdíjalapoktól különállóan kezelt öregségi és rokkantsági alapba.

A székesfőváros nem nyugdíjjogosult alkalmazottai öregségi stb. járadékát méltányos összegű segéllyel egészíti ki; a nyugdíjjogosultság nélküli, de ráutalt özvegyeknek pedig rendszerint kegydíjat állapít meg.

A magánvállalatoknál alkalmazott tisztviselők és munkások nyugellátása kevés kivétellel a társadalombiztosítás keretében nyer megoldást. A társadalombiztosító intézet, a munkaadók és a munkások kényszertakarékpénztára, amely egyúttal hatósági bérszabályozó szerepet is végez, mert a munkabért úgy szabályozza, hogy annak egy része a munkaképtelenség idején is elegendő legyen. A kötelező öregségi stb. biztosítást az 1928. évi XL. t.-c. vezette be és intézését az Országos Társadalombiztosító Intézetre és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetére bízta, vagyis azon intézetekre, melyek a társadalombiztosítás többi ágát is intézik. A törvény értelmében öregség, rokkantság, özvegység és árvaság esetére szóló biztosításra kötelezettek ugyanazok a vállalatok, hivatalok, amelyek alkalmazottai betegségi stb. biztosítási kötelezettség alá esnek. (1928. XL. t.-c. 1. §. 9090/1931. M. E. rend. 36. §.) Öregség stb. esetére szóló biztosításra kötelezettek tehát az összes iparigazolvány és iparengedély alapján űzhető, képesítéshez kötött, vagy nem kötött vállalatok és üzemek, bányászat és kohászat, nagyobb építkezések, közlekedési és hajós vállalatok, fuvarozási vállalatok stb., úgyszintén a kereskedelmi vállalatok, pénzintézetek, irodák és hivatalok stb. alkalmazottai.

Ezen vállalatoknál a nyugellátásban részesítendő munkavállalók is ugyanazok, akik betegségi biztosítási kötelezettség alá esnek, kivéve az állam, a törvényhatóságok, városok, községek hivatalaiban és az általuk fenntartott vagy kezelt intézményekben dolgozókat, a honvédség, csendőrség, vámőrség, folyamőrség, koronaőrség és képviselőházi őrség tagjait, továbbá a közforgalmi vállalatoknál alkalmazottakat, ha szolgálati, illetőleg nyugdíjszabályzat alapján nyugellátást kapnak. A társadalombiztosító intézeteknél biztosításra kötelezettek a vármegyék, városok (kivéve Budapestet) és a községek hivatalaiban és az általuk kezelt intézményekben tényleges szolgálatban álló azon alkalmazottak, akik részére ellátásról szóló joghatályos szabályrendelet (nyugdíjszabályzat) rendelkezései szerint ellátás *nem* jár (7850/1937. M. E.). A biztosítási kötelezettség nem terjed ki a vallásfelekezetek lelkészeire, szerzetesrendek és társulatok tagjaira, a közjegyzőjelöltekre, az ügyvédjelöltekre, a színházak művészszemélyzetére, a bányanyugbérbiztosításra kötelezettekre, az állammal a nyugellátás szempontjából viszonosságban álló nyugdíjintézetek kötelékébe tartozó, továbbá az ily szempontból viszonosságban nem álló, de vagyonkezelés tekintetében állami ellenőrzés alatt levő alapoknál és alapítványoknál stb. szolgáló alkalmazottakra. A tanoncok stb., eltérően a betegségi biztosításnál fennálló helyzettől, csak akkor kötelezettek biztosításra, ha munkateljesítményükért javadalmazásban részesülnek. A háztartási alkalmazottak, házfelügyelők és segédházfelügyelők öregségi biztosítási kötelezettsége még függőben van. Nem terjed ki a biztosítási kötelezettség magántisztviselők, művezetők, kereskedősegédek stb. közül azokra, akiknek javadalmazása a havi 500 pengőt, illetve az évi 6000 pengőt meghaladja. Nem terjed ki a biztosítási kötelezettség a mezőgazdasági munkavállalókra sem. Ezeknek öregségi stb. biztosításáról külön intézet gondoskodik.

A törvény a biztosítás szempontjából a biztosítottakat két csoportba osztja és részükre egyes vonatkozásokban különböző szabályokat állít fel. A szétbontás oka a munkavállalók gazdasági, alkalmazási és egyéb lényeges életviszonyaiban mutatkozó különbségekben található. Az egyik csoportba általában az ipari munkavállalók, a másikba pedig általában a havi, vagy évi fizetéssel bíró magántisztviselők tartoznak.

A tagok a fenti csoportosítás szerint a két biztosító intézet között oszlanak meg. Az OTI-ban vannak biztosítva az ipari munkavállalók és kisebb számban magánalkalmazottak is. A MABI pedig gondoskodik az ország egész területén biztosításra kötelezett foglalkozásban álló összes magánalkalmazottak öregségi stb. kötelező biztosításáról. (A MABI betegségi biztosítási ága ezzel szemben csak a főváros és környéke magánalkalmazottait öleli fel.)

Az öregségi biztosítási ágban az OTI átlagos taglétszáma 1937-ben 547.290 lélek volt, körülbelül 16%-al kevesebb, mint a betegségi biztosítási

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ágban. Ebből 508.934 ipari munkavállaló és 38.356 magántisztviselő volt. A tagok 105.523 biztosításra kötelezett munkaadónál voltak alkalmazva. (Az OTI kezeli a bányanyugbérbiztosítást is, 49.656 taggal, különálló biztosítási ágazatban.) A MABI tagok száma az öregségi stb. ágban az 1937. évben átlag 95.134 volt, amelyből a budapesti tagok száma 60.888, a vidékieké 34.246 volt. Ezek 14.347 munkaadónál voltak alkalmazva.

A társadalombiztosító intézetek, az öregségi és rokkantsági biztosítási ág szolgáltatásait és az ügyvitellel járó kiadásokat a munkaadók és a munkavállalók által fizetett járulékokból és állami hozzájárulásból dezik. A járulékkulcs a munkásoknál a munkabér 4%-a, a magánalkalmazottaknál a javadalmazás 5%-a, melynek felét a munkavállaló, felét pedig a munkaadó fizeti. A munkások és tisztviselők a betegségi biztosítási ágban megállapított nyolc napibérosztály szerint csoportosítva rójják le járulékaikat, melyeket a munkaadók kötelesek befizetni a rájuk eső résszel kiegészítve.

Az a körülmény, hogy az állam az öregségi és rokkantsági biztosítás megvalósításával általános társadalompolitikai feladatok mellett, iparpolitikai és általános népegészségügyi törekvéseket is szolgál, indokoltá teszi, hogy a biztosítási ág költségeihez az állam is járuljon hozzá. Nálunk az állam, a munkaadók és munkavállalók terhére a munkaszolgáltatásokkal járó kiadások fedezését biztosító járulékkulcsnál alacsonyabb járulékkulcsot állapított meg és a különbözet fizetését költségvetésének terhére vállalta. A törvényt előkészítő számítások szerint ugyanis a munkások tényleges bérének 4·5%-a, a magánalkalmazottak tényleges javadalmazásának pedig 5·8%-a fedezi a biztosítás szolgáltatásait. Az állam tehát, amikor 4, illetve 5%-os járulékkulcsot állapított meg, a biztosítás kötelezettségeinek fedezéséhez jelentékeny hozzájárulást vállalt. Tekintettel azonban az állam súlyos pénzügyi helyzetére, az állami hozzájárulás csak az 1933/34. költségvetési évben kezdődött és miután méltánytalan volna az aggkori és rokkantsági biztosítással kapcsolatban a mai nemzedéket ugyanolyan arányban megterhelni, mint az utánuk következő, a biztosítás eredményét élvező és remélhetőleg teherbíróbb nemzedéket, az első évtizedekben az évenkinti állami hozzájárulás nem egyenlő összegű, hanem az első évi 4 millió pengő, amely összeg ötven éven keresztül minden évben 5%-al emelkedik, amíg az 1983/84. évtől kezdve a hozzájárulás állandóan 14 millió pengő lesz.

A biztosítás szolgáltatásaira a tagokon kívül igénye van a hozzátartozóknak (hátramaradottaknak) is. A hozzátartozók azonosak a betegségi biztosítási törvényben felsoroltakkal, kivéve a biztosítottal közös háztartásban élő nőt, aki mint özvegy, járadékra nem tarthat igényt (lásd szociális egészségvédelem).

A biztosítás szolgáltatásai: 1. öregségi, 2. rokkantsági, 3. özvegyi, 4. teljes árva-, 5 félárvajáradék, 6. gyermekpótlék, 7. felmenő rokonok végkielégítése, 8. özvegyi végkielégítés.

Öregségi járadékra igénye van annak a biztosítottnak, aki elmult 65 éves és legalább 400 hétig (körülbelül 7¾ esztendő) az intézettel biztosítási viszonyban állott. A biztosítási viszony csak akkor tekinthető folyamatosnak, ha a munkavállaló egy-egy naptári évben legalább 13 hétig biztosítva volt. Ez a váromány épségének a követelménye. A 6500/1935. M. E. rend. engedményeket tett ezen a téren. E szerint a váromány ép, ha a biztosított a járadékra vonatkozó igény bejelentését megelőző 10 éven belül legalább 200 járulékhéten át biztosítva volt, vagy a belépés és az igénybejelentés közé eső idő alatt naptári évekre számított átlagban legalább 10 hétig biztosítva volt.

Rokkantsági járadékra igénye van annak a biztosítottnak, aki keresőképességét, ha ipari munkavállaló legalább 75%-ban, ha pedig magánalkalmazott, legalább 50%-ban tartósan elvesztette, feltéve, ha járulékát legalább 200 hétig (majdnem 4 évig) befizette és várománya ép. A rokkantság megállapítását három orvosból álló orvosi bizottság végzi, amelynek véleménye alapján a járadékmegállapító bizottság határoz. Ha a rokkantnak a 200 hét várakozási ideje nincs meg, akkor nem részesülhet járadékban (esetleg csak baleseti járadékban, a baleseti biztosítási ág révén); kivételt képez a teljes vakság, melynél rokkantsági járadék már 100 járulékhét után is folyósítható.

Özvegyi járadékra igénye van az elhalt biztosított feleségének, ha a biztosított a 200 járulékhetes várakozási időt betöltötte és várománya ép volt, továbbá igénye van erre az elhalt öregségi vagy rokkantsági járadékos feleségének, de mindkét esetben csak akkor, ha az 65. életévét betöltötte, vagy állandóan rokkant. Kivételt képeznek a magánalkalmazottak feleségei, akikre nézve az utóbbi megszorítások nem vonatkoznak.

Elvált nő özvegyi járadékot csak akkor kaphat, ha férjével szemben őt a tartás megilleti. Ha az özvegyi járadékot élvező nő újból férjhez megy, egy évi járadékának megfelelő végkielégítést kap.

Özvegyi járadékot, ha az egyéb feltételek megvannak, a férj is igényelhet, ha az elhalt feleség igényjogosult biztosított, vagy járadékos volt és elhalálozását közvetlenül megelőző két éven át férjét a saját háztartásában és saját keresetéből tartotta el.

A biztosított gyermekei közül árvajáradékra van igénye annak gyermeknek, akinek szülője legalább a rokkantsági járadék megszerzéséhez szükséges 200 járulékhetes biztosítási viszonnyal rendelkezett. Az ipari munkavállalók gyermekei 15 éves korukig, (ha iskolai tanulmányokat folytatnak 17 éves korúkig), a magánalkalmazottak gyermekei 18 éves korúkig jogosultak árvajáradékra. Félárvajáradékban részesülnek az özvegyek gyermekei. Gyermekpótlékban részesülnek a biztosítottak olyan gyermekeik után akik a szülők elhalálozása esetén árvajáradékban részesülnének.

A biztosított támasz nélkül maradt szülői (anya, apa, mostohaanya, mostohaapa) a biztosított után befizetett öregségi járulék 90%-ának megfelelő pénzbeli juttatásban részesülnek abban az esetben, ha az elhalt sem özvegyet sem árvákat nem hagyott hátra.

Az öregségi és a rokkantsági járadék a járadéktörzsből és a fokozódó járadékrészből áll. A járadéktörzs évi 120 pengő (havi 10 pengő). Ez az összeg minden biztosítottra nézve azonos. A fokozódó járadékrész egy-egy évre a biztosított után befolyt járulékok összegének 24%-a, a magánalkalmazottakra és a segédalkalmazottakra vonatkozólag pedig a járulékok 19%-a.

Ezt alapul véve az özvegyi járadék 50%-a, teljes árvajáradék 30%-a, a félárvajáradék pedig 15%-a annak a járadéknak, melyre a meghalt házastársnak, illetőleg szülőnek igénye, vagy várománya volt. A gyermekpótlék, a járadék és az esetleges járadékpótlék 5%-a gyermekenként, de legfeljebb annak 20%-a. A járadékosok a betegségi biztosítási ágban betegségi biztosításra kötelezettek, hogy részükre a munkából való kiválásuk után is biztosíttassanak a betegségi biztosítás szolgáltatásai. A biztosításdíj ebben az esetben jóval alacsonyabb, mert mindössze 1%-a az élvezett járadéknak. A járadékoknak a befizetett járulékok összegéhez való arányosítása és a magas korhatár (65 év) megállapítása különbséget von a közszolgálati alkalmazottak és más nyugdíjpénztári tagok részére nyujtott és az öregségi stb. biztosítás szolgáltatásai között. A nyugdíj bizonyos eltöltött szolgálati év után jár, mégpedig a legutoljára élvezett fizetés alapján, míg a biztosítási járadék a befizetett járulékok arányában változik és feltétele az öregkor, vagy a megrokkanás. A jelzett korhatár azonban igen magas, mert a munkásság egészségügyi viszonyait és az üzemi munka tempóját tekintve nem sok akad, aki 65 éves koráig munkaképességének birtokában marad. A járadékok tehát az elaggott munkavállalók megélhetését csak nagyon szűkösen biztosítják. A járadékok a munkavállalók átlagos keresete szerint változnak. A legmagasabb napibérosztályba tartozó ipari munkavállaló 40 évi szolgálat után körülbelül 100—120 pengő havi járadékot élvez (amihez még egyenkint 5% gyermekpótlék is járul), az alacsonyabb napibérosztályoknál azután csökken a járadék egész addig az összegig, amely a törzsjáradékot (havi 10 pengőt) csak néhány pengővel haladja meg. A magánalkalmazottaknál a havi járadék legalacsonyabb összege havi 400—500 pengő fizetés mellett, 40 évi szolgálat után körülbelül 200 pengő. A hátramaradottak járadéka a megállapított százalékok szerint ezeknél jóval kevesebb.

Az öregségi biztosítási ágban az 1936. augusztus 31. fordulópontot jelentett. Akkor járt le a törvény életbeléptetése óta az előírt minimális 400 járulékhét és ezzel megkezdődött az öregségi járadékok folyósítása. 1937. év végén az OTI-nál már 2564 öregségi, 5226 rokkantsági, 829 özvegyi, 57 árva, 1257 félárva kapott járadékot, 743 rokkantsági járadékos kapott

gyermekei után gyermekpótlékot és 829 nő kapott végkielégítést. Egy járadékosra eső havi járadék átlagos összege az öregségi járadékosoknál 18·46 pengő, rokkantaknál 14·92 pengő, özvegyeknél 7·99 pengő, árváknál 4·63 pengő, félárváknál 2·11 pengő volt, a gyermekpótlék pedig átlag 71 fillér volt fejenkint. A MABI-nál ezek a szolgáltatások körülbelül 2—3 pengővel magasabbak voltak.

A munkaadók és munkavállalók járulékaiból a járadékokat kell kifizetni. A járadékok azonban különböző időben a jövőben esedékesek csak. A biztosítási alapban tehát addig, amíg a járadékok esedékessé válnak a járulékokból hatalmas tőkék gyűlnek össze. Ez az alap különböző vagyontípusok alakjában az OTI-nál 1936-ban mintegy 140 millió pengőt tett ki, a MABI-nál pedig körülbelül 40 millió pengőt. A törvény értelmében a befolyt öregségi és rokkantsági biztosítási járulékoknak 4%-át a biztosítás igazgatási alapja, 6%-át a biztosítás egészségvédő és gyógyeljárási alapja, (lásd szociális egészségvédelem részt), a további 90%-át pedig a biztosítás járuléktartalékalapjai között kell felosztani.

Közgazdasági, nemzetpolitikai és társadalmi érdekek kívánják, hogy azok a tőkék, melyeket a biztosítási járulékok kirovásával a magángazdaságtól elvonnak, minél előbb visszakerüljenek a gazdasági élet vérkeringésébe. Ezeket a tőkéket tehát gyümölcsözően ismét el kell helyezni, mégpedig úgy, hogy biztos befektetést nyujtsanak és lehetőleg olyan intézmények létesítésére használják fel, amelyek a biztosítás körébe tartozó népesség életnívóját emelik. Ez a szempont a vonatkozó törvényben sajnos nem érvényesül teljes mértékben, mert a törvény szerint a járuléktartalékoknak, csak 30%-át szabad az intézet tulajdonában lévő, kellő jövedelmet hajtó, tehermentes bérházakba, munkás- és tisztviselőházakba, továbbá a járadékot élvező egyének ellátásos elhelyezésére alkalmas épületekbe (gyógyintézetekbe, szanatóriumokba stb.), illetve ilyen szociális és lakásügyi intézmények építési céljaira folyósított, telekkönyvileg első helyen bekebelezett kamatozó jelzálogkölcsönökbe elhelyezni.

*

A magántisztviselők nagyobb részének nyugellátása a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének keretében történik az öregségi stb. törvény ismertetett rendelkezéseinek megfelelően. Egyes nagyobb vállalatoknak azonban már az 1928 : XI. t.-c. megalkotása előtt voltak nyugdíjalapjaik, melyek tisztviselőik egy részének nyugdíjat biztosított. Az öregségi stb. törvény ezeket a nyugdíjpénztárakat nem szüntette meg, hanem azon vállalatok egy részének, amelyek 1928. január hó 1-én tényleg fenálló és a törvény hatálybalépésekor is még működő, legalább 40 — a pénzintézeteknél 25 — tagot számláló nyugdíjalapot, nyugdíjpénztárat, vagy nyugdíjegyesületet tartottak fenn, megengedte, hogy alkalmazottaik öregségi, rokkantsági,

özvegységi és árvasági ellátásáról továbbra is a saját hatáskörükben gondoskodhassanak, de ezt a gondoskodást állami felügyelet alá helyezte és feltételekhez kötötte. A törvény rendelkezése alapján így keletkeztek az elismert vállalati pénztárak, melyeknek tagjai fel voltak mentve a törvényes biztosítás alól. Ezen elismert nyugdíjintézmények rendszerint a kötelező biztosítás szolgáltatásánál magasabb értékű szolgáltatásokat nyujtanak, körülbelül a közszolgálati alkalmazottak nyugellátásával azonos mértékben. A nyugdíjjogosultság általában 10 évi szolgálat után kezdődik 40%-al, mint kiinduló alappal, mely minden esztendőben 2%-al növekszik és 40 évi szolgálat után éri el a teljes fizetést. Az özvegyi nyugdíj, nevelési járulék ehhez igazodik.

A nyugdíjpénztárral rendelkező vállalatok tisztviselőinek azonban csak kb. 20—25%-a tagja ma már szerzett jogok alapján a vállalati nyugdíjpénztáraknak, a többi tisztviselőt a vállalat a MABI keretében biztosítja, vagyis a vállalatok egyrésze a saját nyugdíjpénztár fokozatos megszüntetésére törekszik. 1938-ban 82 elismert vállalati nyugdíjpénztár működött az országban (ebből 66 a fővárosban) 14.963 járulékfizető taggal. Az elismert vállalati nyugdíjpénztárak kormányhatósági ellenőrzés alatt, mint önálló jogi személyek működnek, a fenntartó vállalat pedig nyugdíjintézményének kötelezettségeiért készfizető kezességgel felel. Nem tartoznak ugyan az elismert vállalati pénztárak csoportjába, de az öregségi, stb. törvény külön rendelkezik a Postamesterek és Postamesteri alkalmazottak Országos Nyugdíjintézetének, a Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézetének és az Országos ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézetnek tagjairól, akiket szintén kivett a MABI-nál való biztosítási kötelezettség alól. Az ügyvédi társadalom kötelező nyugdíjbiztosítása megoldottnak tekinthető, mert az ügyvédi nyugdíjintézetnek az ügyvédi kamarák lajstromába felvett minden ügyvéd a törvény erejénél fogva tagja. Ugyanígy van szabályozva a közjegyzők nyugellátása, akik részére a kir. közjegyzők és közjegyzőjelöltek nyugdíjintézete szerveztetett az 1930: IV. t.-c. alapján.

A gyógyszerészi jóléti intézményt a létesítéséről szóló 1935. III. t.-c.-ben kapott felhatalmazás alapján kiadott 307/1935. B. M. létesítette. Feladata az önálló gyógyszerészi nyugdíjintézet pénzügyi megalapozása és segélyek engedélyezése. Bevétele minden gyógyszer után fizetett járulék (a gyógyszerész minden kiszolgáltatott gyógyszer után az alap javára 2—4 fillért tartozik fizetni.) Az alapot 12 tagból álló intézőbizottság vezeti, melynek tagjait 2 évre a belügyminiszter nevezi ki.

*

A kötelező öregségi, stb. biztosítás a mezőgazdasági munkavállalók körében az 1936: XXXVI. t.-c.-kel és az 1938: XII. t.-c.-kel valósult meg. Az első a gazdatiszteknek, valamint a mezőgazdasági és erdei termelés, az állattenyésztés, halászat, a kert és szőlőművelés, a selyemtermelés és a méhé-

szet körébe tartozó vagy túlnyomórészben ezeknek az ügyeit intéző üzemeknél és a gazdasági egyesületeknél alkalmazott gazdasági tisztviselőknek öregségi, rokkantsági és haláleseti kötelező biztosítását rendeli el. A törvény kimondja, hogy a biztosítási díjat, amely a gazdatiszt, stb. fizetésének 12%-a, felerészben az alkalmazott fizeti. A biztosítás alapján a gazdatiszt stb. 65 életévének betöltése után vagy keresőképessége $66^2/_3$%-ának elvesztése esetén nyugdíjat, halála esetén pedig felesége özvegyi nyugdíjat, gyermekei pedig árvajáradékot kapnak.

Az 1938. évi XII. t.-c. a gazdasági munkavállalók (mezőgazdasági munkások) kötelező öregségi biztosításáról szól. A törvény csak a 18 éven felüli férfi munkavállalókat vonja biztosítási kötelezettség alá, anélkül azonban, hogy azok hozzátartozóiról is gondoskodna.

Biztosításra kötelezettek a gazdasági munkások, segédmunkások és napszámosok, az erdőmunkások és napszámosok, dohánykertészek, gazdasági cselédek, szegődményes gépészek és a vízitásulatnál a földművelésügyi tárca keretében házi kezelésben végzett munkáknál alkalmazott munkavállalók. A biztosítás szolgáltatásai öregségi járulék és haláleseti segély.

Öregségi járulékra jogosultak a 65 évesek, várakozási idő 15 év (évenkint legalább 15 járulékhéttel). A járuléktörzs évi 60 pengő. A fokozódó járadékrész 20%-a a lerótt járulékoknak, a temetési segély 30—60 pengő. A járulék összege egységesen heti 20 fillér, melyet csak a munkavállaló fizet. A biztosítást mindkét munkavállaló csoportra nézve az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet végzi. (OMBI, azelőtt Országos Gazdasági Munkáspénztár.)

Ez a biztosítási ág a fővárosban csekély jelentőségű, mert kb. 426 gazdasági tisztviselőt és 3134 gazdasági segédmunkást érint, de annál nagyobb az országos jelentősége. A mezőgazdasági munkások biztosítására ez még csak az első lépés, de az első lépés mégis megtétetett. Sikeres működését hátráltatja az a körülmény, hogy a mezőgazdasági munkavállalók kötelező betegségi biztosítása és a falusi egészségvédelem nincs még intézményesen kiépítve s így a biztosítás inkább rokkantsági segélyeket fog folyósítani, mert valószínű, hogy az öregségi járadékra igényjogosító 65. életévet teljes munkaképességgel a mai viszonyok mellett kevés mezőgazdasági munkavállaló éri el.

Mint az elmondottakból megállapítható a fennálló jogszabályok az alkalmazottak (munkavállalók) öregségi ellátásáról általában kötelezően gondoskodnak. Azonban a vonatkozó jogszabályok által létesített kivételek következtében még ma is elég sok olyan munkavállaló van, akire a kötelezettség nem terjed ki. Azonkívül a kereső népesség kb. 15%-át az önálló foglalkozásúak teszik ki, akik a kivételektől eltekintve (ügyvédek) szintén nincsenek kötelezve öregkorukról való gondoskodásra. A népesség ezen csoportjában főként a kisiparosok és kiskereskedők között sok olyan egzisz-

tencia van, akinek jövedelme csekély és bizonytalan. Az ebben a foglalkozási körben élők tehát szintén ki vannak téve annak, hogy öregségükre nyomorba jutnak. Az üzleti haszonra alapított biztosító társaságok díjszabásai úgyszólván csak a jobbmódú, nagyobb keresetű embereknek teszik lehetővé életbiztosítás kötését. A társadalombiztosító intézetek ugyan lehetővé teszik az önkéntes biztosítást, ez azonban nem nagy népszerűségnek örvend, ami abból is látható, hogy az önkéntes biztosítottak száma elenyészően csekély; az OTI-ban az összes tagoknak mintegy 0·01%-a (kb. 60 egyén) a MABI-ban kb. 0·2% (kb. 200 egyén). Tehát nemzetgazdasági és szociális szempontból is a kötelező öregségi biztosítás intézményes továbbfejlesztésére volna szükség.

A kötelező nyugellátás szolgáltatásai nem minden intézménynél és nem minden kategóriában kielégítők. Az öreg korról és hátramaradottakról való fokozottabb gondoskodás vágya tehát *önsegítő intézmények* felé tereli sokszor még azokat is, akik kötelező nyugellátás keretébe tartoznak. Az önsegély vágyának erősségét mutatja az effajta intézményeknek nagy száma. Egy részüket az egészségvédelmi részben (szociális biztosítási fejezet) soroltam fel. Itt azon nagyobb intézeteket és egyesületeket említem meg, amelyeknek főtevékenysége a nyugdíjbiztosítás. Ezen egyesületek és intézmények egy része a tagoknak valamilyen intézménytől járó nyugdíját, vagy járulékát egészíti ki (nyugdíjpótló egyesületek) másik része a kötelező biztosításon kívül álló népesség részére szolgáltat nyugdíjat, rokkantsági, özvegységi, stb. járadékot.

Nyugdíjegyletek és intézetek.	Tagok száma
Ármentesítő társulatok nyugdíjintézete	460
Budapesti m. kir. áll. rendőrök nyugdíjpótló stb. egylete	5.625
Budapesti Népszínház nyugdíjintézete	29
Budapesti Vígszínház Nyugdíjintézete	40
Filharmóniai Társaság nyugdíjas tagjainak segélyzőegyesülete	121
Hangya Szövetkezeti Alkalmazottak Nyugdíjintézete	345
Hungária gőzmalmok rt. tisztviselői és általános nyugdíjegyesülete	42
Magántisztviselők Országos Nyugdíjegyesülete	2.479
Magyar Államvasutak takarék- és segélyszövetkezeti alkalmazottak nyugdíjpótló egyesülete	24
Magyar Gyógyszerészek Nyugdíjintézete	103
M. kir. áll. rendőrség budapesti tisztikarának nyugdíjpótló egyesülete	404
M. kir. áll. rendőrségi detektivek országos nyugdíjpótló egyesülete	683
M. áll. és közszolgálati altisztek országos nyugdíjpótló és segélyzőegyesülete	1.854
Magyar országos orvosszövetség nyugdíj- és segélyzőegyesülete	3.151
M. kir. Posta állami személyzetének nyugdíj- és segélyzőegyesülete	4.813
Magyar »Rokkantsegélyző« és nyugdíjegyesület	2.895
Magyar Színház Nyugdíjegyesület	27
Magyar szövegírók, zeneszerzők nyugdíjalapja	188
Magyar tisztviselők takarékpénztár rt. alkalmazottak nyugdíjpótló pénztár	32
Magyar Vaskereskedelem és vas- és fémipari tisztviselők országos nyugdíjegyes.	817
Magyarországi zenészek nyugdíjegyesülete	30
Országgyűlési alkalmazottak nyugdíjpótló egyesülete	269
Országos Magyar Zenészszövetség nyugdíjintézete	66
Országos Színészegyesület és nyugdíjintézet	934
Szállodások, vendéglősök stb. országos nyugdíjegyesülete	115
Ujságkiadó tisztviselők nyugdíjegyesülete	485
Összesen	**26.031**

Bár az intézményeket csak példaképen soroltam fel, tagjaik száma elég tekintélyes. A biztosítással foglalkozó ezen szociális egyesületek felett a biztosító magánvállalatok állami felügyeletéről szóló 1923 : VIII. t.-c. és a 196/1923. M. E. sz. rendelet alapján létesült és a pénzügyminisztérium kebelében szervezett Biztosító Magánvállalatok Állami Felügyelő Hatósága felügyeletet és ellenőrzést gyakorol.

A lakásügy.

Az emberi társadalom magja a család, s a család életének alapköve az otthon. A megfelelő otthon általánosságban erkölcsöt, kultúrát, egészséget jelent, nem megfelelő lakás vagy a hajléktalanság pedig betegséget, kultúrátlanságot, nyomorúságot, bűnt. Ennek az igazságnak felismerése következtében ott, ahol a szociális problémák megoldásának szándéka komolyan él, ma már mindenütt állandóan figyelemmel kísérik a lakásviszonyok alakulását. A lakásviszonyok, ha nem is kizárólagos jellemzői a szociális helyzetnek, de jellegzetes és statisztikailag is felmérhető tényezői. A városi ember majdnem egész életét lakásban, irodában, műhelyben tölti. Ebből következik, hogy a lakás jelentősen befolyásolja az ember lelki és testi állapotát és fejlődését.

Milyen legyen tehát a megfelelő lakás? Legyen a lakás megfelelő bérű, olcsó és egészséges. Az egészséges lakás pedig világos, napfényben gazdag, jól szellőztethető, célszerű beosztású, nyugalmas és tiszta.

A megfelelő lakásnak minden család részére való *biztosítása szociális és gazdasági* probléma. Amilyen egyszerű megállapítani, hogy a lakás, száraz, szellős, világos, tiszta és olcsó legyen, épen olyan nehéz azt mindenki számára biztosítani. A lakás-egészségügy ugyanis nemcsak minőségi, de mennyiségi problémából is áll. A legegészségesebb lakás is egészségtelenné válik, ha túlzsúfolt. A zsúfoltság a fertőzés terjesztője, s a tömegbetegségek fellépése rendszerint párhuzamot mutat a zsúfoltsággal. A zsúfoltságnak pedig és annak is, hogy az egész lakásügyi probléma megoldatlan, egyik oka az, hogy nincs elég egészséges és olcsó lakás.

A szegényebb néprétegek tagjainak lakásszükségletük megfelelő kielégítése nagy áldozatot jelent, mert családjuk számának és a közegészségügyi szempontoknak is megfelelő lakás megszerzése sokszor keresetük olyan hányadát emésztené fel, hogy családjuk egyéb elsőrendű életszükségletét nem tudnák kielégíteni. Ezek a családok tehát vagy egészségtelen, vagy zsúfolt lakásban kénytelenek elhelyezkedni, s helyzetük csak az olcsóbérű kislakások hiányának megszüntetésével, vagyis szociális lakáspolitikával oldható meg.

A lakás-hiány is szociális és gazdasági kérdés. Eredményezheti az, hogy a lakáspiacon a kereslet és a kínálat közti egyensúly felbomlik. A mi szempontunkból ez jelentőséggel csak akkor bír, ha olcsóbérű kislakásokban áll

elő hiány. A lakások bére ekkor a piaci ártörvény értelmében felszökik és az igénylők versengése következtében a nagyobb jövedelmű lakáskeresők bérfizetőképességéhez igazodik. Ezzel a kisebb jövedelmű család lakás nélkül marad. A lakáshiány az albérletek fokozódásában, a laksűrűség növekedésében jelentkezik.

Lakáshiány esetén a lakáspiacon a kínálatot képviselő háztulajdonos monopolisztikus helyzetbe kerül. A lakbér nagyságát nem a lakás használati értéke, hanem a lakást keresők fizetőképességének felső határa szabja meg. Ez esetben az anyagilag gyengébb háztartások — rendszerint sokgyermekes munkáscsaládok — a lakásokból lassan kiszorulnak és miután a lakás épen a legrugalmasabb szükséglet, az a család, amely jövedelméből nem képes a szoba-konyhás lakást megfizetni, lemond önálló lakásáról, társbérlőt, albérlőt fogad magához, majd azzá válik, vagy kunyhó-, bódélakásokba húzódik meg, végül a családi közösséget felbontva, ágyrajáróként, éjjeli szállók, stb. felkeresésére kényszerül. (Abszolút lakáshiány.)

Ez a szomorú helyzet azonban nemcsak a lakáshiány miatt következhetik be, hanem akkor is, ha a család jövedelmében saját hibából vagy anélkül, jelentős apadás áll be, szóval a bérfizetőképesség csökken (relatív lakáshiány). Ebben az esetben a bérlő a bért nem képes rendesen fizetni és csakhamar bérhátralékba kerül. A háztulajdonos igyekszik a bérhátralékos családtól megszabadulni, felmondási, kilakoltatási jogát érvényesíti és a család hajléktalanná válik.

Míg tehát a lakáskérdés maga a lakáshiánnyal függ össze, a hajléktalanság végső okát az általános lakásviszonyokban, a kislakások bérnívóján keresztül a lakosság túl alacsony keresetében és bérfizetőképességében gyökerezve találjuk meg.

A lakásügyi problémák megoldására irányuló törekvés ennek megfelelően kettős irányú lehet. Ha a lakáshiány oka főként a lakástermelés, illetve a lakáskínálat és a kereslet megzavart arányában rejlik, tevékenysége elsősorban arra irányul, hogy a lakáspiacot a legszegényebb családok részére olcsóbérű kislakásokkal lássa el. Amennyiben azonban hajléktalanság jelentkezik és annak forrása főleg az általános keresetcsökkenésben, vagy a munkanélküliségben rejlik, egyrészt a gazdasági viszonyok javítását célzó gazdasági és szociálpolitikai intézkedésre van szükség, másrészt a hajléktalanná váló családok elhelyezéséről kell szükséglakások stb. útján intézményesen gondoskodni.

Azt a megállapítást azonban, hogy a lakáskérdés szociális és gazdasági probléma, ki kell egészíteni azzal, hogy annak közegészségügyi, közművelődési, rendészeti stb. függvényei is vannak. Ezek a problémacsoportok azután alig határolhatók el egymástól. A lakáskérdéssel foglalkozó irodalom nem is határolja el általában a gazdasági helyzet, illetve társadalompolitikai körülmények vizsgálatát, mert abból indul ki, hogy a lakáskérdés megoldása gazdasági társadalompolitikai feladat. Az egészséges lakásban nevelkedő

nemzedék ugyanis csökkenti a társadalom terheit (betegellátás stb.), növeli a munkaeredmény minőségét, ezzel megkönnyíti a termelés racionális szervezését, emeli az általános jólétet.

A városok kialakulásával együtt jelentkezett a tömeglakások szaporodása, az ágybérlők, ágyrajárók számának és ezzel a laksűrűségnek emelkedése. Az okozott gazdasági és társadalmi károk előtérbe tolták a kérdés megoldásának szükségszerűségét. A vonatkozó kutatások két kérdésre kerestek választ. 1. Hogyan lehet az egyre fokozódó lakáshiányt leküzdeni, 2. hogy lehet a közegészségügyi, stb. szempontból meg nem felelő lakásokat megszüntetni. Erre a kérdésre csak akkor lehetett kielégítő választ kapni, ha a lakáshiány szociális és gazdasági vonatkozásait felismerték, a lakásbajok okait megállapították. Ezekre a kérdésekre kíván feleletet adni a statisztikai tudomány speciális ága, a lakásstatisztika.

A lakásstatisztika vizsgálat tárgyává teszi : a lakószobák és az azokban lakó lelkek számát, vagyis a laksűrűséget, a lakóhelyiségek zsúfoltságát, továbbá a lakók társadalmi rétegeződését, főbérlői, albérlői és ágybérlői minőségét, kor, nem, családi állapot és foglalkozás szerinti megoszlását stb. A lakáspiac statisztikája megállapítja, hogy viszonylik a lakáskereslet a kínálathoz, figyelemmel kíséri tehát a lakásszükséglet és az üresen álló lakások adatait, stb. A lakásbérletek alakulását elsősorban egyrészt a kínálat, másrészt a kereslet határozza meg, mert a lakás is alá van vetve az úgynevezett ártörvény szabályainak. Természetszerűen emellett egyéb tényezők is éreztetik hatásukat. Így a kínálat oldalán a lakásbér alakulásának egyik tényezője a telekérték. A magas telekár magasabb bért feltételez. A telekspekuláció letörésével bizonyos fokig csökkenteni lehet a telek árát, azonban bizonyos, hogy a városi kultúra emelkedésével arányos a telekértékemelkedés.

A lakásbérek alakulásának további tényezője a hitelviszonyok alakulása és a kamatláb nagysága. Sok esetben ugyanis a lakásépítési költségeket csak részben fedezi az építtető saját tőkéje, s a hiányzó, sokszor jelentős részt az építtetők hitelművelettel fedezik. Befolyásolja a lakásbéreket az építési anyagárak és a munkabérek alakulása is.

A kereslet oldalán a lakásbérek alakulását az általános gazdasági helyzeten keresztül a lakosság fizetőképessége befolyásolja. Miután lehetőleg mindenki olyan lakbérterhet vállal, amennyit jövedelme és háztartási viszonyaihoz képest elbír, elsősorban a kislakásoknál nagy a kereslet. Ezek bére tehát általában szilárd, sőt rendszerint emelkedő irányzatú. Nagyobb munkanélküliséget okozó gazdasági válság esetén azonban, amidőn a lakosság fizetőképessége általában csökkent, a lakásigény és ezzel a lakásszükséglet is összezsugorodik. Ilyenkor ugyan az egyes lakáscsoportokban (egyszobás, kétszobás, stb.) elsősorban a drágább lakások maradnak üresen, mégis a kínálat fokozódásának, illetve a kereslet csökkenésének általános bérlemorzsoló hatása van.

A nagyvárosokban a lakásbérek, a gazdasági válságok okozta időszaki hullámzásoktól eltekintve, általában lassú emelkedő irányzatot mutatnak. Budapesten például az egyszobára eső nyers bérjövedelem összege 1880-ban 295 pengő volt, 1900-ban 434 pengő, 1910-ben 511 pengő, most pedig 580 pengő körül mozog.

Budapest rohamos fejlődésének szakában 1880-tól 1900-ig a lakószobák száma 95·2%-al, a házbérjövedelem pedig 187%-al növekedett; 1900 és 1910 között a lakószobák mennyisége 22·4%-al, a házbérjövedelem 39·4%-al emelkedett: 1910-től 1928-ig a lakószobák számának 29·1%-os szaporodását a házbérjövedelemnek 40·8%-os növekedése kísérte. A lakások termelésének ütemét tehát állandóan túllépte a lakásbérek drágulása, amelyet csak kismértékben indokolt a nagyobb kényelem (a gáz, villany, víz stb.).

A lakásbérek emelkedése súlyosan terheli a társadalom kisjövedelmű rétegeit. Schwabe tétele szerint minél jobb gazdasági viszonyok között van egy család, annál kevesebbet költ viszonylag lakbérre, vagy megfordítva, minél kisebb a jövedelme valamely családnak, aránylag annál nagyobb hányadát kénytelen lakásbérre kifizetni.

Így a lakásbér alakulásának kérdése a telek, a hitel, az építési költség, stb. tényezőkön túl, az általános gazdasági helyzet és a kereseti viszonyok kérdése is. Nagyságát azonban rendszerint elsősorban a kínálat és a kínálati oldalon jelentkező tényezők szabják meg. Ha azonban a lakásbérek nagysága a kínálattól függ, úgy a lakáshiány és a lakásbérek egészségtelen emelkedésének megakadályozása végett tehát szociális szempontból elsősorban a lakások számának szaporítására kell törekedni.

A városokban a lakosság száma a városbaözönlés következtében általában emelkedik. Az új családalapítások számára is újabb és újabb otthonokra van szükség. A meglévő lakások közül is használhatatlanná válik időnkint egy rész s ezeket is pótolni kell.

A lakástermelésnek három tényezője van. A telektulajdon, az építési tőke és az építési költség.

A telektulajdon a városokban bizonyos fokig monopolisztikus jelleggel bír. A lakásépítéshez szükséges területmennyiség a város egy-egy övezetén belül nem szaporodik. Ennek eredménye, hogy a városi telekérték rendszerint emelkedő irányzatot mutat. A telekértékemelkedést elősegíti a közművek létesítése. A szakirodalom állásfoglalása szerint: »az olcsó lakástermelés legfőbb akadálya a rendszerint mesterségesen fokozott telekár.«

Az építési tőke. Már utaltam arra, hogy az építkezések nagyrészét rendszerint hitelezési alapon bonyolíthatók le. Ebből következik, hogy a magas kamatterhek gátolhatják a lakásépítést, emelik a lakásbérleteket.

Az építési költségek a vállalkozói nyereség figyelmen kívül hagyásával a nyersanyag árából és a munkabérekből tevődnek össze. Ezeknek emelkedése

bizonyos fokig szintén csökkenti a lakásépítést, illetve a lakásbérek drágulását idézheti elő.

Az új lakások termelésével foglalkozhatnak, illetve a lakáspiacon jelentkező kereslet kielégítését elláthatja: *a)* saját házépítkezés, *b)* bérlakásokat létesítő magánépítkezés, *c)* munkaadók építkezése, *d)* közhatóságok építkezése, *e)* szövetkezeti építkezés.

A saját házépítés. A megfelelő vagyonnal, jövedelemmel rendelkezők számára saját otthon felépítése nem okoz különösebb nehézséget. Az általános lakáshiány megoldása azonban ezen az úton alig segíthető elő. Nagyobb azonban a jelentősége az olcsó állami, illetve hatósági kölcsönnel építkező kisemberek saját lakásépítő tevékenységének. Ezek a perifériákon, vagy az elővárosokban történő építkezések egészséges és megfelelő kislakásokat termelnek s egy szociális és nemzetgazdasági szempontból értékes kispolgári réteg kialakulását segítik elő. Viszont kistisztviselők, munkások saját otthonhoz juttatására irányuló tevékenység sem ér el megfelelő eredményt, ha a kisember — a telekspekuláció támogatásával — helytelenül megválasztott, a munkahelytől távoleső, értéktelen ingatlanokba fekteti be megtakarított pénzét, másrészt a helytelen település a városok külső részein nagyobbarányú, egységes és tervszerű városépítés megvalósítását is akadályozza.

A bérlakástermelés feladatát ezideig elsősorban a *magántőke vállalkozása* látta el és a magántőkének a jövőben is döntő szerepet kell e téren vállalnia. A magántőkének lakásépítő tevékenysége azonban a gazdaságosság elvéhez igazodik. Akkor épít: ha az építkezésbe befektetett tőke megfelelő módon kamatozik, vagyis magasabb a hozadéka, mint amennyi a gazdasági élet egyéb ágazataiban elérhető, vagy alacsonyabb kamat mellett a hozadék állandóbb volta miatt kívánja a tőkét bérházas ingatlanokba értékállóan megőrizni.

Kétségtelen, hogy a házbirtok minél magasabb házbér elérésére törekszik és ezért úgy látszik, mintha a házbirtokosok érdeke szemben állana azzal a szociális törekvéssel, amely a kislakásoknál a lakbérszintnek minél alacsonyabbra való leszorítását tűzte ki céljául. Ez az ellentét azonban csak látszólagos, mert megfelelő és helyes adópolitikával biztosítani lehet a kislakások jövedelmezőségét alacsony bérszint mellett is, az indokolatlan és túlzott jövedelmezőséget kereső béremelési törekvéseket pedig a házbirtok monopolisztikus helyzetének megszüntetésével, vagyis a magánépítkezés fokozásával lehet és kell ellensúlyozni.

Az általános gazdasági fellendülés is elősegíti bizonyos mértékben a magánépítkezést, mert ezzel a bérhátralékok és bérveszteségek csökkenése, vagyis a házbirtok jövedelmezőségének emelkedése jár.

A munkaadók építkezése. A kislakáshiány csökkentésére hatékony tényező a munkáslakás-építő tevékenység. A magántőke olcsóbérű kislakás építésére azok kisebb jövedelmezősége miatt csak nehezen vállalkozik.

A munkáslakásépítés ennélfogva elsősorban azokra a munkaadókra hárul, akik termeléspolitikai érdekből kívánnak munkásaiknak megfelelő hajlékot nyujtani. Idetartoznak azok az ipartelepek, bányavállalatok, amelyek várostól, vagy lakóhelytől távoleső helyen fekszenek, s ezért munkáslakások építésével igyekeznek magukhoz kötni az alkalmazottakat.

A munkások ezeket a lakásokat vagy természetbeni lakásként kapják, vagy alacsonyabb bérért, vagy pedig előnyös törlesztéssel meg is vehetik.

A vidéki ipartelepek mellett létesített munkáslakások azonban a munkavállalót a munkaadóval szorosabb függőségi viszonyba hozzák. Munkaviszály esetén nemcsak keresetük, hanem családi otthonuk is veszedelembe kerül ; ha pedig a lakások a munkások tulajdonába kerülnek, esetleg eladhatják, bérbeadhatják és akkor a munkástelep nem teljesíti feladatát. Ha az elidegenítés meg van nehezítve, a munkás bizonyos fokig a munkahelyhez lesz kötve, még akkor is, ha más helyen előnyösebb feltételekkel találhatna alkalmazást. Bár az elmondottak miatt szociálpolitikai szempontból a vállalati munkáslakásokat nem tekinthetjük minden vonatkozásban kívánatosnak, mégis elősegítendő a munkaadók építkezése, mert ezek a hátrányok sokkal kisebbek, mint az egészségtelen tömeglakások egészségügyi ártalmai.

Hatósági építkezések. Az állam és a helyi hatóság (városok, községek) nagyarányú építkezései átmenetileg alkalmasak a lakáshiány csökkentésére. A háború utáni lakásválság áthidalását a legtöbb aurópai országban hatóságok vállalták magukra, s a hatósági építkezésen túl olcsó hitelekkel, vagy építkezési segélyekkel igyekeztek a lakástermelés megindulását elősegíteni, a helyi hatóságok pedig családi házaknak kedvező fizetési feltételek mellett való megszerzését tették lehetővé, vagy maguk építették a lakóházakat bérbeadás céljaira. Hatósági feladattá különösen az olcsóbérű kislakások építése vált. Az 1928. évi X. párisi nemzetközi lakás- és városépítésügyi kongresszus valamennyi előadója egyetértett abban, hogy »a hatóságoknak kell a legszegényebbek lakásügyével foglalkozniok.«

A helyi hatóság lakásépítő tevékenysége kétirányú lehet :

1. A községi tisztviselők, alkalmazottak és munkások részére való lakásépítés és 2. lakásépítés a lakáspiac számára. A világháború előtt a községi lakáspolitika általában az első feladatkör határain belül maradt, míg az utolsó évtizedben mindinkább a lakáspiac ellátására is vállalkoznia kellett. A lakáspiac-szükséglet kielégítése kétféle úton történhetik : készpénzért, vagy méltányos törlesztésre, esetleg a visszavásárlás jogának fenntartásával eladja a község az épített lakosákat, vagy a saját kezelésében tartja és bérbeadja őket. Az első forma inkább a családi ház, az utóbbi a lakótelepi, vagy tömegházépítkezésnek felel meg. Helyi, pénzügyi és társadalompolitikai adottságokat figyelembe vevő megfontolások döntik el, hogy több emeletes épülettömbök, vagy földszintes, kertes lakótelepek épüljenek-e.

A hatósági lakásépítkezés azonban csak megfelelő lakáspolitikával (adó- és telekpolitika, céltudatos városfejlesztés, szociális szempontú közlekedési politika, stb.) párhuzamosan tudja a lakásviszonyokat gyökeresen átalakítani.

A hatósági lakáspolitikai tevékenységnek a köztudatban rendesen a hatósági lakásépítő tevékenységet értik s ez a tevékenység a tetszetős szociális programmok közé tartozik. Pedig amikor nagyszabású hatósági lakásépítési akcióra van szükség, ez a körülmény a már jelentkező súlyos lakásügyi bajok igazolása, s előrelátó lakáspolitikai tevékenység hiányát vagy rendkívüli gazdasági, stb. körülmények hatását jelenti. A lakásépítést ugyanis a magántulajdon alapján álló államban a magángazdaság feladatának kell tekinteni, s a helyi hatóságnak arra csak rendkívül körülmények között, nagyobb társadalompolitikai károk elkerülése végett szabad vállalkoznia. Ha azonban megfelelő lakáspolitikai intézkedés a kislakásépítést a magántőke részére kívánatossá nem teszi, szükségszerűen kislakáshiány keletkezik, s megközelíthető pontossággal előre meg lehet határozni azokat az időszakokat, amikor a fenyegető kislakáshiány enyhítésére időszakonkint újra és újra sürgős hatósági építkezéssel kell a magánépítkezés részéről elmaradt kislakáshiány pótlásáról gondoskodni. Jellemző példája az elmondottaknak Budapest lakásügyi helyzete.

A főváros fejlődése következtében városrendezési okokból egyes területeken a régi házak bontás alá kerülnek (Óbuda stb.). A város belső részein is eltűnnek lassan a régi házak, hogy helyet adjanak a modern luxusépületeknek. Az államtól 1937. évben átvett telepeket kénytelen a főváros fokozatosan szükséglakásokká átalakítani, egy részüket pedig elbontani. Természetes avulás következtében is csákány alá kerül minden évben néhány ház. A bontás alá kerülő házak túlnyomó többsége azonban sajnos kislakásos, s az elbontott kislakások helyett újabb kislakásokra volna szükség. Ha már most a magángazdaság nem foglalkozik kislakásépítéssel és ez a feladat kizárólag a hatóságra hárul, könnyű kiszámítani, hogy egy-két évtizeden belül szükségszerűen a főváros majdnem fele a főváros hatósága által létesített kislakástelepekből és bárházakból állana, vagy a főváros szegényebb lakossága a főváros környékére kényszerülne költözni.

Figyelembe veendő az is, hogy míg megfelelő lakáspolitika esetén a magángazdaság is elláthatja a kislakásépítést, addig ellenkező esetben a hatósági lakásépítő akciók nagy beruházó kölcsönök felvételére kényszerítik a közületet s azáltal elvonják anyagi erejét olyan egyéb szociális intézmények létesítésétől, melyek megvalósítása egyébként kizárólag hatósági feladat volna.

A helyi hatóságnak különösen még az esetben is kell vállalnia lakásépítő feladatot, ha az egy- és kétszobás, úgynevezett munkáslakások építéséről a magángazdaság megfelelő módon gondoskodik, mert feladata marad a

szükséglakások és azon lakástípusok építése, amelyek a szükséglakásban való tartózkodása már rá nem utalt, de az átlagos bérű szoba-konyhás lakás megfizetésére még nem képes családok lakásigényének kielégítését vannak hivatva biztosítani. A hatóságnak tehát csak azon legalsóbb bérű kislakások és szükséglakások építése feladata, melyet a magántőke maximális adókedvezmény stb. nyujtásával sem találhat rentábilisnak.

Építő- és lakásszövetkezetek. Az önsegély elvén alapuló lakásépítő szövetkezetek építkezése is megfelelő alapul szolgálhat a lakáshiány csökkentésére. Az építőszövetkezeteknek céljuk, hogy a saját lakást szerezni kívánókat szervezetbe tömörítsék és tagjaik számára előnyös feltételek mellett lakásokat termeljenek. A szövetkezetek vagy önálló kis lakóházak építését segítik elő, amelyek a tagok tulajdonába mennek, vagy úgynevezett társasházakat emelnek, amelyben a tagok ú. n. »öröklakáshoz« jutnak. Az építőszövetkezetek telepeket is alapíthatnak, úgynevezett kertvárosokat, amelyek kertes kis lakóházait a tagok vagy örökáron megváltják, vagy pedig hosszú lejáratú bérletáron bírják.

Építőszövetkezeteknek nevezik továbbá az olyan termelő szövetkezeteket is, amelyek az építő iparosokat tömörítik abból a célból, hogy tőkeerős vállalat legyenek és így versenyképességüket emeljék. Ide sorolják azon szövetkezeteket is, amelyek az építkezés kivitelével nem foglalkoznak, hanem tagjaik számára az építkezés finanszirozását kívánják megoldani. A különböző építő- és lakásszövetkezetek azonban rendszerint csak a nagyobb jövedelmű néprétegek számára adnak módot saját családi otthon megszerzésére, másfelől a szövetkezetek oly tőkeszegények, hogy az általános lakásínség leküzdése tekintetében munkájuk alig vehető figyelembe.

Lakáspolitika.

A lakáspiacon a kereslet függ a népesség, a bevándorlások, a házasságkötések, a belső vándorlások számának alakulásától, továbbá a lakosság kereseti viszonyaitól, az egyes társadalmi rétegek kialakult életszínvonalától stb. Az ezen tényezők függvényeként jelentkező lakáskereslet kielégítését azonban nem szabad a gazdasági erők szabad játékára bízni. A lakásoknak ugyanis megfelelő számban és megfelelő bérért kell rendelkezésre állani, már pedig a magángazdaság nem a szükségletet, hanem a jövedelmezőséget veszi elsősorban az építkezésnél figyelembe. A magángazdaság építőtevékenységét tehát a közhatóságnak irányítani, s ha szükséges, megfelelő mértékben fokozni kell. Ezt a célt valósítja meg a hatósági lakáspolitika. A lakáspolitika mint társadalompolitikai törekvés úgyszólván kizárólag a kislakáshiány kérdésének megoldásával foglalkozik és a szociális védelemre szorulók érdekeit a lakásügy terén hivatott biztosítani.

Ilyen értelemben tehát a kislakáshiány kielégítő megoldására irányuló tevékenység megszervezése és irányítása a hatóság — országos vonatkozásban az állam, helyi vonatkozásban pedig a helyi hatóság — feladata.

A kormányhatóság feladata a helyi hatóságok egységes állásfoglalásának és tevékenységének irányítása, elősegítése és támogatása is. A hatóságok lakáspolitikai feladatai: A községi lakáspolitika figyelemmel kíséri a lakásügyi viszonyokat s szükség esetén a monopolisztikus helyzetbe kerülő házbirtoknak a szociális szempontokat figyelmen kívül hagyó törekvéseit van hivatva ellensúlyozni. A lakásügy helyes megoldása érdekében rendelkezésre álló eszközök: a községi telekpolitika, az adópolitika, építési, városfejlesztési politika, szociális közlekedési politika, szociális lakóvédelem, amely jogi védelemre és szociális lakásegészségügyi védelemre osztható.

A községi *telekpolitika* keretében a helyi hatóságok, különösen ha nagy ingatlan területek felett rendelkeznek, saját telektulajdonuk célszerű felhasználásával irányíthatják az építkezéseket. A céltudatos telekpolitikát elősegíti a megfelelő kisajátítási jog, különösen ha lehetővé teszi a belső területeken lévő üres telkeknek és egészségügyi stb. szempontokból elbontandó házaknak tőkeszegény és így építkezésre nem vállalkozó tulajdonosoktól építkezés céljára való kisajátítását is.

A helyes *adópolitika* az építkezés rentabilitásának elősegítésével hat serkentően az építési kedvre. Az új épületekre engedélyezett adómentesség, az illetékterhek könnyítése közvetlenül serkenti az építési kedvet azáltal, hogy az építkezésbe befektetett tőke jobb jövedelmezőségét biztosítja. Megfelelő kikötésekkel engedélyezett adómentesség már önmagában is jelentős befolyást gyakorolhat a város fejlődésére. Egyes városrészekben biztosíthatja az egészséges, olcsóbérű lakások keletkezését azáltal, hogy nagyobb adókedvezmények nyujtásával elősegítheti egyes lakástípusok, telekbeépítési módok stb. alkalmazását.

Irányíthatja a közhatóság a magánépítkezést az *építési szabályzatok* útján is. Az építési szabályzat ugyanis a hatóság által előírt azokat a rendelkezéseket tartalmazza, amelyekhez az építkezőnek kötelessége alkalmazkodni. Ezek a szabályzatok biztosíthatják a lakásegészségügyi célkitűzések érvényesülését azáltal, hogy gondoskodnak előírásaik útján a telkek levegős beépítéséről, az épületek szellőztetéséről, közművekkel való ellátásáról stb. Fokozott mértékben nyúl bele a város egészséges települési viszonyainak kérdésébe a *városfejlesztési politika*. A helyesen megállapított városfejlesztési programmban ugyanis nemcsak műszaki, hanem szociálpolitikai (gazdasági, kulturális, szociális) szempontok is érvényesülnek. Az ilyen programm ugyanis igyekszik biztosítani azokat a követelményeket, amelyeket be kell tartatni a város fejlődése, a lakásszükséglet kielégítése, a gazdasági élet, a közegészségügy stb. érdekében. Ezen szempontok megállapításánál figyelembe veszi nemcsak a város területi, illetve földrajzi adottságait, hanem a lakosság

sűrűségét, gazdasági helyzetét, foglalkozását, szóval a város fejlődésére szociális szempontból kiható összes tényezőket.

A szociális *közlekedési politika* arra törekszik, hogy a dolgozó lakosság, különösen azok, akiknek munkahelye a város belsőbb részein van, gyorsan és olcsón jussanak munkahelyükre akkor is, ha az olcsóbérű kültelki városrészeken laknak. A város kevésbé sűrűn lakott részein tehát egészségesebb és olcsóbb környezetben való elhelyezkedést tesz lehetővé a helyes közlekedési politika. A rossz és drága közlekedés viszont a közlekedési eszközök használatának költségével az olcsó lakásokat is jelentékenyen megdrágítja és a munkaidőt az utazás idejével jelentékenyen megtoldja.

A szociális bérlő, illetve lakóvédelem jogvédelmi vonatkozásánál elsőrendű fontosságú a szociális tartalommal áthatott *lakásbérleti szabályrendelet*. Előnyös működést fejthet ki a *hatósági lakásközvetítő és nyilvántartó hivatal* is, amely különösen a lakáspiac szervezetlensége következtében jelentkezhető lakáshiány hatásait is csökkenti. Különleges védelmet biztosít a lakók részére a rendkívüli viszonyok közt alkalmazott kötött lakásforgalom, amely akadályozhatja vagy a szabad béralakulás érvényesülését, vagy a házbirtokosnak a lakás felett való rendelkezését, azaz korlátozhatja a felmondási jogot. Minden esetben csökkenti azonban az építési kedvet és így lakáspolitikai szempontból rendkívül káros hatása van. Helyes, ha a szociális lakásvédelmi intézkedések hatósági lakásfelügyelettel vannak kapcsolatban. A *lakásfelügyelet* egyrészt biztosítani kívánja, hogy a közegészségügyi szempontból meg nem felelő lakások bérbeadás útján való hasznosítása megakadályoztassék, másrészt a lakókat kívánja a lakások helyes használatára ránevelni. Gyakorlati értéke azonban csak körültekintő, helyes megszervezés esetén lehet és így is — eltekintve a hatóság részéről bérbeadott lakásoktól — csak lakásbőség idején.

Végül megemlítem, hogy a kötött gazdálkodás felé hajló hatósági gazdaságpolitikai intézkedések is elősegíthetik az olcsóbérű lakástermelést, különösen az építési anyagok áremelkedése és az építőanyag-kartellek túlkapásai leküzdésére tett hatósági intézkedésekkel.

A lakáskérdés egészségügyi vonatkozásai.

A városi népesség erejét pusztító népbetegségek egyik főoka a rossz lakás. Ha elegendő olcsó és egészséges lakás áll a városi lakosság rendelkezésére, úgy egyrést megszűnik a káros zsúfoltság, másrészt a családok jövedelmük nagyobb hányadát tudják egyéb elsőrendű szükségleteik fedezésére — megfelelő táplálkozás, ruházkodás stb. — fordítani. Szociálhigiénikus szempontból is fontos tehát a lakáskérdés helyes megoldása.

A lakáskérdés egészségügyi követelményei: egészséges lakóház, egészséges lakás, helyes lakáshasználat.

Egészséges lakóház. A lakóházaknak egymástól megfelelő távolságban kell lenniök, hogy ne vonják el egymástól a napfényt és világosságot, ne zavarják egymás lakóinak nyugalmát. Megfelelő távolság elérhető az utcaszélesség szabályozásával, szabad terek hagyásával, előírásokkal arra, hogy a telek hányadrésze építhető be, csatlakozó udvarok, stb. Ezeket a szempontokat fokozott mértékben kell a városrendezési tervek készítésénél figyelembe venni.

Az egy házban lévő lakások egymáshoz való viszonyáról szólva a legideálisabb az a kis kertes lakás, amelyben a család egyedül lakik. Ez a városban alig valósítható meg. Kívánatos volna azonban, hogy a városi településre jellemző bérkaszárnyákban az emeletek száma lehetőleg csökkenjen, egy lépcsőhöz lehetőleg kevés számú lakás tartozzon. 5—10 lakásos kis házak rendesen csak a perifériákon létesülhetnek.

Az egészséges lakás feltétele, hogy ne jusson érintkezésbe a talaj nedvességével, szellőztethető legyen, a legszükségesebb egészségügyi felszerelésről történjen gondoskodás és legyen egészséges ivóvize. A nedves lakás hideg, alapja a hurutos betegségeknek. A nedves lakásban a baktérium tovább életben marad, az ilyen lakás elősegíti a tuberkulózis terjedését. Fokozódik a veszély, ha a lakás nem szellőztethető megfelelő módon, vagy egészségtelen, fertőzött az ivóvíz, stb.

Helyes lakáshasználat. Az egészségesen épített lakás is betegségek fészkévé válik azonban, ha helytelenül használják: túlzsúfolják vagy elhanyagolják. A zsúfolt lakások nehezebben tarthatók tisztán, a fertőzött levegő belélegzése a kórokozó bacilusokat szaporítja. Különösen a gümőkór az, amely a lakósűrűséggel párhuzamosan fejlődik, de a zsúfoltság általában elősegíti a halandóságot és méginkább a csecsemőhalandóságot.

A lakászsúfoltság megakadályozása a hatóságok kötelessége volna, épen úgy, mint az egészségtelen lakások megszüntetése. A hatóság az egészségtelen lakások ellen két módon harcolhat: az építési, illetve lakhatási engedélyek kiadásánál és a közegészségellenes lakások használatának eltiltása kisajátításuk, kiürítésük, elbontásuk útján. Ez utóbbi feladat megvalósítása végett létesülhet lakásfelügyeleti és gondozóintézmény, amely ellenőrzi, hogy a lakás megfelel-e az egészségügyi követelményeknek, nem túlzsúfolt és nem elhanyagolt-e. Zsúfoltság és elhanyagoltság esetén, ha a jóakaratú tanácsadás nem vezet eredményre, kényszerintézkedést kell foganatosítani.

Természetes a lakásfelügyelet eredményeket csak akkor tud felmutatni, ha a lakáskínálat normális terjedelmű, mert hiába követelik az egészségtelen lakások bérlőit azok elhagyására, hiába kívánják a túlzsúfolt lakások fölös bérlőit kitelepíteni, ha elhelyezkedésükre más megfelelő olcsóbérű lakás nem áll rendelkezésre.

A főváros lakásviszonyai és szociális lakáspolitikája.

A szegényebb néposztály lakásszükségletének ügyét, a »lakáskérdést« és a szociális lakáspolitikát időszerűvé a XIX. században végbement »iparosodás« tette.

A vidéken mezőgazdasági munkát végző népesség egy része az ipari és kulturális központokba tódult, mert a fejlődő ipar s a város fejlődésével együttjáró nagyobbarányú építkezés munkaalkalmakkal, nagyobb jövedelemmel és biztosabb megélhetéssel kecsegtette. A városok így felszívták a vidék népességének feleslegét, illetve azt a szegényebb részét, mely vidéken csak szűkös megélhetést talált és megfelelőbb elhelyezkedés végett a városba költözött.

A városban így egy új, lakást igénylő népesség keletkezett: a fejlődő iparral és építkezésekkel foglalkoztatott vidékről kivándorló munkások, napszámosok stb. tömege és ezekhez csatlakozott a város fejlődése következtében lebontott házakból kiköltöztetett lakosság. A város fejlődése ugyanis az útjában álló régi házakat eltüntette és az ezekben lakók, valamint a betelepülők változó és bizonytalan keresetükkel olyan kislakásszükségletet teremtettek, amelynek kielégítése majdnem megoldhatatlan feladat elé állította a városi hatóságot.

Budapesten a fenti bajok 1880 körül túlzsúfoltságban és a pincelakások, éjjeli szállók, fészerek és nyomortanyák számának szaporodásában jelentkeztek.

A főváros szociális lakáspolitikai tevékenységéről 1885-től beszélhetünk. Ekkor készült el az első lakásügyi szabályrendelet-tervezet, mely a pesti oldal nagykörútján kívül és a Buda külső részein épült családi házak részére 10 éves rendkívüli községi adómentességet kívánt biztosítani; a kültelken épülő családi házak részére kedvezményes áron telket helyezett kilátásba; gyárak által épített munkáslakások után 15 évi teljes községi pótadómentességet kívánt nyujtani. A közhasznú építő vállalatok létesülésének előmozdítása céljából a kedvezményeket ezekre is ki óhajtotta terjeszteni és gondoskodni kívánt a tömeges éjjeli szállók felügyeletéről, a pincelakások számának és a zsúfoltságnak csökkentéséről.

Ez a szabályrendelet-tervezet azonban csak nyolc év mulva és jelentékenyen módosított formában lépett életbe, amikor a főváros kislakásaiban már rendkívüli zsúfoltság keletkezett.

A módosított szabályrendeletet jóváhagyó belügyminiszteri leirat 1893-ban elrendelte a pincelakások, majd a menedékhelyek, tömeges éjjeli szállások és túlzsúfolt magánlakások összeírását. Felhívta a fővárost, hogy a súlyos lakásbajok megszüntetésére keressen módozatokat.

A közgyűlés a kívánt összeírást elkészítette, s a bajok elhárítására irányuló szabályok előkészítése céljából lakásügyi bizottságot küldött ki.

A bizottság javaslatai alapján a közgyűlés 1893 nyarán a zsúfoltság megszüntetésére építkezési és adókedvezmények adását tartotta szükségesnek. A főváros a lakásbajok gyökeres orvoslására szükséges olcsóbérű kislakások építését ugyanis a magánvállalkozás útján kívánta biztosítani. A magánvállalkozás azonban az olcsóbérű kislakások építését a magas építési költség miatt nem vállalta, a kormányhatóság pedig nem adott építési és adókedvezményeket. A munkásházak ügyében, — amelyeknek akár egyletek és szövetkezetek által leendő, akár saját kezelésben folytatott (regie) építkezés révén való előmozdítására a belügy- és a kereskedelemügyi miniszterek többször nyomatékosan felhívták a fővárost, — tehát csak annyi történt, hogy a közgyűlés 1897 január hó 13-án elhatározta, hogy a IX. ker., Kén-utca sarkán 120 lakásos mintamunkásházat építtet.

A fővárost 1900 körül főként a város fejlesztésével járó feladatok foglalkoztatták. A tőkét és az ipart a kulturális fellendülés, a népesség gyors növekedése, a város rohamos fejlődése elkáprázta tta, s az újonnan támadt lakásszükségleteket hatósági ellenőrzés hiányában maximális haszonra kalkulálva igyekeztek kielégíteni. Ez természetszerű drágulást idézett elő.

A főváros lakosságának jelentősebb részét azonban a vidékről bevándorolt szegényebb sorsú népesség tette ki. Ezek megélhetése a drágaság következtében egyre nehezebb lett, s fizetőképességük csökkent.

Ennek következtében az 1900-as évek elején ismét megújultak a lakásügyi panaszok, s a főváros közgyűlése mind gyakrabban volt kénytelen ezekkel foglalkozni.

Az 1905. május 24-én tartott közgyűlés utasította a tanácsot, hogy a lakáskérdést, különösen pedig a lakásdrágaság és a jelentkező lakáshiány kérdését tegye tanulmány tárgyává, s a fejlettebb külföldi városoktól beszerzendő adatok felhasználásával a lakásbér-drágaság hatósági befolyásolásának és a lakáshiány megszüntetésének módozataira nézve terjesszen a közgyűlés elé javaslatot.

A következő évben a munkáslakásépítés ügyében már országos vonatkozásban is intézkedésre volt szükség. Az 1907. évi III. és XLIII. t.-c. adókedvezményben részesítette a gyárak közegészségügyi követelményeknek megfelelő munkáslakás építését. Ezen törvény alapján a főváros területén is kb. *600 munkáslakás* létesült.

A lakáshiány csökkentése érdekében 1907. év folyamán a főváros tanácsa is előterjesztést tett a közgyűlésnek kislakások építése iránt. A törvényhatóság 1909. év tavaszán tárgyalta le Bárczy István dr. polgármester és a tanács által az illetékes szakbizottságok hozzájárulásával előterjesztett, a lakás és telekpolitika egész rendszerét felölelő elvi és részletes programmot. A lakáshiány ezidőben rendkívüli volt. Az üres lakások száma 0·15% volt. A segítségnek nem volt más útja, mint a hatósági építkezés megindítása.

A főváros építkezései 1909. év tavaszán indultak meg és azután a világháború kitöréséig folytak. Ezen építkezési akciónak során kb. 5500 egyháromszobás és 560 szükséglakás létesült.

A székesfőváros a létesült lakásokban a béreket az önköltségi elv alapján állapította meg. A lakások kiadásánál a sokgyermekes, rossz kereseti viszonyok között élő munkásréteget részesítette előnyben.

A jelentős hatósági építkezés dacára sem volt a főváros 1914-ben lakásügyi szempontból szerencsés helyzetben. A világháború alatt Budapest és az ország, mint a legtöbb külföldi állam is a *kötött lakásgazdálkodás* rendszerére tért át. A hatóságok kényszerrendszabályokhoz nyúltak. A takarékossági rendeletek, az anyagzárlat, a lakásbérek megkötése, a tőkének, a vállalatoknak és munkaerőknek majdnem kizárólag a hadicélokra történt lefoglalása, nemzetközi és belföldi kölcsönök teljes lehetetlenülése, végül az árhullámzás, teljes visszaesést eredményeztek úgy a köz-, mint a magánépítkezésben. Míg Budapesten 1910. évben 8275 házasságkötéssel szemben a lakásszaporulat 7907 volt, 1915-ben 7614 házasságkötéssel szemben csak 2284 új lakás létesült, 1918-ban, a háború utolsó esztendejében pedig a lakások szaporulata mindössze csak 430 új lakás volt. A háború alatt az ország területére többízben betört az ellenség. Ezen betörések alatt a lakosság egyrésze a főváros felé húzódott. A fővárost nehéz lakásviszonyai között igen súlyosan terhelte a menekültek tömege, s még súlyosabb lett a helyzet a háború befejezése után, amikor erősen megszaporodott azoknak a száma, akik viszonyaink szerencsétlen alakulása következtében ide költözni kényszerültek. Az elszakított területekről szakadatlanul tartó vándorlás iránya mindenkor az ország szíve: Budapest volt. Ugyanakkor a harctérről visszatérők miatt megnövekedett a házasságkötések száma is. Ezek a körülmények a különben is lakáshiánnyal küzdő fővárosban olyan *lakásnyomort* teremtettek, amellyel a leromlott gazdasági viszonyok miatt állami segítés nélkül nem lehetett megbírkózni.

A kommunizmus bukása és a jogrend helyreállítása után 1919-től 1921-ig a kormány a főváros területén kb. 2000 szükséglakást létesített. A volt hadi kórháztelepeket (Aguszta, Mária Valéria, Zita) alakították át lakás céljára.

Az 1921. évi XXXVI. t.-c. a szünetelő lakóházépítkezés megindítására nagyobb összeget bocsátott a kormány rendelkezésére. Az előirányzott költségösszeg azonban a pénzérték leromlása következtében az építkezés erőteljes megindításához elégtelennek bizonyult.

1923. szeptemberében életbelépett az 1923. évi XXXIV. t.-c., amely felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a lakásépítő érdekeltségek részére adó- és illetékkedvezményeket engedélyezhessen. Ezen kedvezmények ösztönző hatására megindult a magánépítkezés, de megindult ezzel egyidejűleg Budapesten és a főváros környékén az állami lakásépítés is.

1923. nyarán megkezdődött a X. ker., Juranics-utcai és Pongrác-úti állami lakótelepek felépítése. (1320 egy-, két-, háromszobás lakás) Ezeket a bérházakat 1924. év tavaszára befejezték. A még mindig nagyszámú vagónlakók és az egészségtelen lakásokban lakó családok elhelyezésére ennek a telepnek még beépítetlen részeit földszintes ikerházakkal építették be (215 lakás).

Újabb lendületet adott a magánépítkezésnek az 1924. évi XII. t.-c., amely a »társasház« építését tette lehetővé (Társasház Szövetkezet), továbbá a kormányhatóság tisztviselőinek lakásépítési kölcsönakciója. A kormány ugyanis azoknak az állami tisztviselőknek, akik tehermentes telekkel és az összes építési költség 40%-ával rendelkeztek 10 évi törlesztésre elsőhelyen való telekkönyvi bekebelezés mellett az építési kölcsön 60%-áig terjedő kedvezményes kölcsönt nyujtott.

Az 1925. év elején az állami lakásépítési akció pénzügyi okokból lassúbb ütemben folyt. Ekkor a csökkenő állami építkezés által jelentkező hiány pótlásaként megindult a fővárosnak a világháború által félbeszakított lakásépítő tevékenysége.

A főváros öt évre terjedő építőprogrammot dolgozott ki, amely kiterjedt úgy a magánépítkezés támogatásának lehetőségeire, mint közművelődési, közegészségügyi és szociális intézmények létesítésére. Ezen programm ugyan pénzügyi nehézségek miatt nem valósulhatott meg, mégis megindult a fővárosi lakásépítés és emeletráépítéssel, saját rezsi-ben végzett építkezéssel, majd bankkölcsönnel 1906-tól 1930-ig közel 14.000 fővárosi kislakás létesült olymódon, hogy 1926-ban több mint 1000 lakás, 1927-ben a banképítkezések keretében kb. 2500 lakás, 1929. évben pedig további 300 lakás létesült.

Ezen építési időszakban (1926—1930) a létesült lakások béreinek megállapításánál a főváros a beruházott tőke amortizálását vette alapul és ezért a bérek — szemben a háború előtt létesített lakásokkal — magasabb szinten alakultak ki.

A lakásokat a főváros túlnyomóan a középosztály kisebb jövedelmű rétegei (köztisztviselő, kisiparos, kiskereskedő) és a munkások számára létesítette. Voltak azonban köztisztviselők, művészek számára létesített lakások is. A főváros házaiban és telepein játszótereket, lubickolókat, iskolákat, anya- és gyermekvédelmi intézeteket is létesített. A székesfőváros az említett két építési ciklusban összesen 9633 lakást (kislakásos bérházakban 6370, kislakásos telepeken 3263) és 1563 szükséglakást létesített.

(A lakástermelést előmozdító tényezők között szerepelt 1928-tól a lakásépítési állandó bizottság által támogatott sajátház építő tevékenység. A LÁB ugyanis saját hatáskörében, majd pedig 1930 végétől az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezettel együtt a közszolgálati és magánalkalmazottak részére — ha öregségük esetére biztosítva voltak lakbérjárandóságuk,

illetve fizetésük megfelelő részének alapulvételével 20 évre visszafizethető kölcsönt adott. A kölcsön segítségével 1937. december 31-ig a fővárosban 1026 családi- és 270 társasház létesült.)

A főváros kislakásépítő akciója az 1929. év végén befejeződött. Ezen időtől a lakásépítés ismét csak a magángazdaság feladatává vált és sajnos *ezzel a lakástermelésben csökkenés állott be*, bár a lakásépítés fokozását igyekezett biztosítani az 1929. évi XXIX. t.-c., amely 30 évi állami és községi adómentességet biztosított a közművekkel ellátott területeken épített és a közegészségügyi követelményeknek is megfelelő új lakásoknak. A hatósági építkezés és az ennek hatása alatt megindult lakásépítkezés az olcsóbérű kislakások iránt jelentkező szükségletet távolról sem elégítette ki, a további kislakástermelés pedig megakadt.

Az építkezés csökkenésének több oka volt. Bár a fővárosban a helyzet laksűrűség szempontjából alig javult, 1939. év végén mégis 1600 üres lakás volt Budapesten. Ezek azonban a magasbérű lakások voltak. Az ekkor már jelentkező gazdasági válság hatására a lakásigények lassan összehúzódtak, mert kielégítésüket a csökkent fizetőképesség akadályozta. Az üres lakások számának növekedése előre vetette a bekövetkező súlyos gazdasági válság és a »lakáskrach« árnyékát és a lakástermelés csökkenésére vezetett. Ezen a bajon csak szociál-, illetve gazdaságpolitikai intézkedéssel lehetett volna segíteni.

Az átfogó országos gazdasági és szociálpolitikai tevékenységet azonban szintén megakasztotta a világválság, ami a fővárosra, mint közhatóságra is új feladatokat, kötelességeket rótt. A szegényebb néposztály olcsó lakásigényének kielégítése és a kilakoltatottak részére hajlék biztosítása voltak azok a feladatok, amelyekkel a fővárosnak a következő években fokozott mértékben kellett foglalkoznia.

Budapesten *1929. körül az új* lakóházakban a szoba-konyhás lakások évi bére 600—700 pengő volt. Ugyanekkor a gyáriparban átlag 1500 pengős évi munkabérek voltak, így a szoba-konyhás lakások bére a munkáscsalád jövedelmének majd felét emésztette fel. Érthető tehát, hogy az ezen magasbérű lakások iránt nem volt olyan a kereslet, mint ahogy az a szükséglet szerint várható lehetett volna. De nem tudták megfizetni az emelkedő lakbéreket a tisztviselők sem.

Budapesten az 1929. évi adatok szerint *a kötött- és szabad*-forgalmú, de minőség és fekvés szerint azonos lakástípusok bérei között nagy eltérések mutatkoztak. A fővárosban levő kb. 100.000 egyszoba-konyhás lakás bérlőinek a fele alig évi 400 pengő lakbért fizetett, s ugyanakkor többezer ugyanolyan lakás bérlőjét 700 pengőnél is magasabb évi lakbér terhelte.

A régi kötöttforgalmú és az újonnan épített szabadrendelkezés alatt álló lakások bérei között fennálló különbségek következtében az a különös helyzet állott elő, hogy ugyanakkor, amikor a kötött-forgalmú és olcsóbérű

kislakásokban a lakáshiány egyik jellegzetes tünete a laksűrűség növekedése volt megállapítható, a szabadrendelkezés alatt álló házakban az üres lakások száma emelkedett.

A fővárosi statisztikai hivatal 1930. évi népszámlálási adatai szerint, ugyanakkor, amikor a fővárosban majd 500 szoba-konyhás lakás állt üresen, 1175 pincelakásban és 2234 alagsori lakásban közel 13.000 lélek lakott. A gazdasági helyzet romlása és az egészségtelen lakások újabb bizonyítéka volt, hogy 1930. év folyamán a főváros külső vidékein, a »Jeruzsálem-telep«, »Ferencvárosi Kiserdő« néven bódévárosok létesültek. Ezeken a területeken épen úgy, mint a főváros kültelkein egyéb kerületekben is, a bódélakások száma 1931. elején ijesztően felszaporodott. Az 1931. év június havában végrehajtott bódészámlálás szerint a főváros területén lakás céljára alkalmatlan bódé és kunyhólakásokban, illetve közbiztonsági és közegészségügyi okokból lebontandó házakban 2148 család, összesen 8686 lélek lakott.

A kormányhatóság a gazdasági viszonyok javítása és a lakáskérdés rendezése ügyében többirányú intézkedést tett. A munkanélküliség enyhítése céljából kibocsátott 35.000/1931. P. M. számú rendeletével ideiglenes adómentességgel igyekezett a házak tatarozását, a lakások modernizálását elősegíteni. A kötöttforgalmú lakások jogviszonyait is szabályozta, hogy ezek az építő tevékenység folytatását ne akadályozzák. A különben szabadforgalmú kislakások bérlőit a lakásügyi végrehajtások lebonyolításával megbízott miniszteri biztos hatáskörébe utalta stb. Ezek az intézkedések azonban csak enyhítették a helyzetet, de a gazdasági válság következtében fokozódó bajokat nem oldották meg. A fővárosban 1932-ben már több, mint 2000 szoba-konyhás lakás állt üresen, de a zsúfoltság a kislakásokban ennek dacára fokozódott és egyre szaporodott a hajléktalan családok száma. Ennek oka a kislakások viszonylag magas bérében volt kereshető és abban a körülményben, hogy egyre növekedett azoknak a száma, akik munkanélküliség következtében a legszerényebb lakbért sem tudták megfizetni. A fővárosnak az egyre fokozódó hajléktalanság megoldása érdekében tett intézkedéseit a következőkben külön ismertetem, azonban itt is rámutatok arra, hogy 1931-től a főváros lakásügyi problémája nem a lakáshiány csökkentése, hanem a hajléktalanná vált családok elhelyezése volt. A fővárosnak törekvése ezen idő alatt kizárólag arra irányult, hogy megfelelő szükséglakáspolitikával a lehetőséghez képest biztosítani tudja a hajléktalanná vált családok elhelyezését.

1933. folyamán a gazdasági viszonyok tovább romlottak. Ez év januárjában az üres lakások száma már meghaladta a 10.000-et és ebből több, mint 5000 szoba-konyhás lakás volt. Úgy látszott tehát mintha a fővárosban lakásbőség volna, pedig csak a jövedelem általános nagymérvű csökkenése következtében a lakásigények húzódtak össze egészségtelenül. A kormány ekkor intézkedett a lakásügyi korlátozások megszüntetése és a szabad lakás-

gazdaság visszaállítása iránt. Sajnos, azonban ez a körülmény nem volt alkalmas arra, hogy a lakásépítést újra lendületbe hozza. A gazdasági depresszió 1932-ben sokkal erősebb volt, mint akár a kötött forgalom megszüntetésének, akár az adómentességi kedvezményeknek ösztönző hatása. A gazdasági válság következtében növekedtek a lakbérhátralékok, emelkedett az üres lakások száma, a bérek lassan lemorzsolódtak, természetes tehát, hogy csökkent az építő kedv.

Ám az építőtevékenység ellanyhulása tovább mélyítette a gazdasági válságot, az építőmunka hiánya számos munkást munkanélküliségre kárhoztatott, ez a fizetőképesség további csökkenését, a bérek további lemorzsolódását eredményezte. A házbirtokosok a lakásépítés beszüntetése mellett foglaltak állást, nehogy az új lakástermelés által létesített lakások tovább nyomják a lakáspiacon az árszintet.

A főváros dacára annak, hogy pénzügyi érdekei párhuzamosak voltak a házbirtokosok érdekeivel, mert hisz a községi pótadó összege a bérjövedelem nagyságától függött, mégis az építkezések folytatását szorgalmazó felfogás mellett szögezte le magát, s maga is a szükséglakás-építkezéseken túl támogatta a fővárosi társasházépítő akciót és megkezdte a városszéli telep felépítését.

A gazdasági válság mélypontja 1932. őszén volt. Ettől az időponttól lassú javulás volt észlelhető. Ennek dacára a lakásépítőkedv, tekintettel az üres lakások nagy számára, lanyha volt.

A főváros területén új építkezés folytán keletkezett lakások száma 1933-ban 4118, 1934-ben 4305, 1935-ben 3522. A gazdasági válság enyhülésével 1936. évben azonban már erősen jelentkezett a lakásépítkezés előmozdítását célzó adómentesség ösztönző hatása és ez évben az új építkezés folytán keletkezett lakások száma 6229-re emelkedett.

A magántőke azonban nem szívesen épített olcsóbérű kislakásos házakat, mert kisebb jövedelmezőséggel és a bérfizetés tekintetében nagyobb kockázattal volt kénytelen számolni, mint a luxus-lakásoknál, amelyeknek bére nagyobb állékonyságot mutatott. Ezenfelül az olcsóbérű kislakásos házak kezelése, a bérek behajtása, a lakások karbantartása is több kiadással és munkával járt, mint a luxus-lakásoknál.

Az 1933—1936. években létesült lakások majdnem 50%-a egyszobás lakás. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy az új építkezésekre rendkívüli házadómentességet biztosító pénzügyminiszteri rendelet csak a kettő- és ennél több-szobás lakások építésénél írja elő kötelezően a fürdőszoba építését és ennek dacára az új építkezés folytán keletkezett lakások közül 1933-ban 3100, 1934-ben 4249, 1935-ben 3512, 1936-ban pedig 5217 lakásban fürdőszoba is létesült, megállapítható, hogy az újonnan létesült egy- és kétszobás lakások — kevés kivétellel — nem szaporították a polgárság szegényebb rétegének fizetőképességéhez igazodó, olcsóbérű kislakások számát.

Pedig a főváros lakosságának és a házasságkötéseknek száma lassú, de fokozatos emelkedést mutat, s a házasságot kötöttek túlnyomó százaléka a kisjövedelmű néprétegekből került ki és így a házasságok számának emelkedése is az olcsóbérű kislakások iránti keresletet szaporította.

Olcsóbérű új kislakás tehát alig keletkezett, az erre irányuló kereslet fokozódott, s ugyanakkor a főváros területén 1932-től 1937-ig a régi házak elbontásával 5223 szobával 1405 épületet bontottak le és a telket vagy parkozták, vagy az elbontott ház helyébe legtöbb esetben luxus bérpalota épült. Elbontott a főváros is az utóbbi évek folyamán a Tabánban 830 olcsóbérű, egy-kétszobás lakást és lebontásra került az állami szükséglakásos baraktelepek egy része, anélkül, hogy ezek pótlásáról gondoskodás történhetett volna.

Ily körülmények között a főváros területén az üres lakások száma csökkent. Az 1934. májusi negyedben a főváros területén 12.270 üres lakás volt. Az 1936. évi augusztusi negyedben már csak 7169.

Arra vonatkozóan, hogy a lakáspiac egyensúlyi helyzetében az összes lakások hány százalékának kell üresen állani, eltérők a vélemények. (A lakásváltozások síma lebonyolításához és a lakáspiaci árak rendes alakulásához általánosan elfogadott vélemény szerint az összes lakások 2—3%-ának kell üresen állania.) Az azonban kétségtelen, hogy az ekkor üresen álló lakások legnagyobb része nem olcsóbérű kislakás volt és hogy a lakáspiacon ezirányban a kereslet fokozódott.

A magánépítő tevékenység fokozása érdekében a főváros az 1934—1935. években ismételten felterjesztésben kérte a kormánytól a házadómentesség kiterjesztését és határidejének meghosszabbítását. Az építkezés folytatásának előmozdítását a lakástermelés szükségessége mellett, városrendezési célkitűzések és szociális szempontok is indokolták.

Budapest székesfőváros rendkívüli házadómentességéről szóló 65.000/1934. P. M., továbbá az ezt módosító 58.181/1935. P. M. számú rendelet adómentességet biztosított az 1937. év június hó végéig lakható állapotba helyezett, s a rendeletben foglalt kikötéseknek megfelelő lakóházépületekre. Az ezen rendeletekben engedélyezett házadómentesség azonban nem volt alkalmas arra, hogy a magánvállalkozást olcsóbérű kislakások építésére ösztönözze.

A rendelet ugyanis csak a város belső területén és a villa-vidékeken épülő házakra engedélyezett adómentességet. A belső területeken pedig drága a telek és így ott olcsóbérű kislakást építeni nem gazdaságos. Az adókedvezményben részesült belső területeken sok esetben öreg házak állottak. Már pedig a vállalkozás annak a házbirtoknak az értékéért, amely a bontás következtében megsemmisült, a helyébe épülő új ház bérjövedelmében keres kárpótlást. Erre pedig csak a magasbérű, luxus-kivitelű lakások építésénél lehet remény.

Szinte kizárta az olcsóbérű kétszobás lakások építésének lehetőségét a hivatkozott rendelet, mert IV. részének 10. §-a kimondja, hogy adómentesség csak abban az esetben kérhető, ha a kétszobás lakásokhoz fürdőszobát is építenek. De a rendelet nem is a munkáslakások építését akarta előmozdítani. Nem kívánatos ugyanis, hogy a város belső területein épüljenek olcsóbérű magánlakások. Az ilyen irányú szükségletet a város külsőbb területein, a szegényebb néprétegek munkahelyeihez közelebb eső részeken kell kielégíteni.

Az olcsóbérű kislakások építését elsősorban alacsony kamatozású, amortizációs kölcsön nyujtásával lehetne biztosítani. Ennek azonban pénzügyi akadálya van és így a magántőkét különleges adókedvezmények nyujtásával kell a szükségletnek megfelelő kiadások építésére serkenteni.

Az adókedvezmények mértékét azonban úgy kell megállapítani, hogy a magángazdaság a kislakásépítést megfelelő tőkebefektetésnek találja. Célját tévesztett volna olyan kedvezmény nyujtása, mely mellett kislakásépítéssel foglalkozni nem gazdaságos. A »Budapest területén építendő házak ideiglenes adómentességéről« szóló 1875. évi IV. t.-c. és a »Hazai ipar fejlesztéséről« szóló 1907. évi III. t.-c. a munkáslakások építésének előmozdítására törekedett, de az engedélyezett adómentesség mérsékelt volta következtében nem érte el a kívánt eredményeket.

A 200/1927. P. M. számú rendelet által biztosított 15 éves állami adókra kiterjedő mentesség sem hatott ösztönzőleg.

Így tehát elsősorban a multban már ismételten engedélyezett 30 éves teljes és rendkívüli, a pótlákokra is kiterjedő adómentességre kell gondolni, mert ha az adómentesség ennél is csekélyebb, a kedvezmény csökkenésével annak az építkezési kedvre gyakorolt hatása hatványozott mértékben kisebbedik.

Több oldalról elhangzott az a megállapítás, hogy nincs szükség a lakástermelés fokozására és még nincs Budapesten olyan laksűrűség, amely 30 évvel ezelőtt volt észlelhető a fővárosban. Ez a körülmény azonban annak tulajdonítható, hogy azok az iparosok és munkások, akik lakásigényüket nem tudják a főváros területén kielégíteni, a Budapest környékén lévő városokban és községekben helyezkednek el.

A székesfőváros törvényhatósági bizottsága mindezek alapján az olcsóbérű kislakások építésének előmozdítása végett engedélyezendő adómentesség tárgyában 1936. évi június hó 26.-án tartott rendkívüli közgyűléséből indokolt felterjesztéssel fordult a m. kir. pénzügyminiszterhez. Ezen felterjesztésre a székesfővárosi pénzügyigazgatóság 1936. évi augusztus hó 29.-én arról értesítette a fővárost, hogy a m. kir. pénzügyminiszter az előterjesztett kérelmet »az államháztartás és a főváros adott pénzügyi helyzetében nem találta teljesíthetőnek.«

Kétségtelen, hogy adómentesség kiterjesztését könyvszerű pénzügyi szempontok nem indokolják. Az olcsóbérű kislakások hiánya azonban a főváros területén ismét olyan súlyos szociális és egészségügyi károkat okozhat, amelynek megelőzése érdekében meg kell hozni az elkerülhetetlen pénzügyi áldozatokat, mert ha későn fogunk a megoldáshoz, a károk helyrehozása sokkal nagyobb áldozatot fog követelni, mint amilyent most elkerülni vélünk.

Ezért a polgármester egyrészt, hogy megfeleljen az 1936. évi április 1-én hozott közgyűlési határozatnak, mely utasította a polgármestert, »hogy a közületi lakásépítés programmját készítse el, ezt a törvényhatósági bizottság szervein keresztül tárgyalja meg és ezzel mozdítsa elő a székesfővárosban a szociális lakáspolitika megvalósítását«, másrészt, hogy az egyre súlyosbodó lakáskérdést megoldáshoz vigye, részletes javaslatot dolgozott ki a főváros lakáspolitikai programmja tárgyában. Az 1937. évi április 4.-én kelt előterjesztés vázolta a fővárosi lakáspiac helyzetét, kiterjedt a szükséglakásépítés kérdésére, foglalkozott a magánépítő tevékenységnek a kislakásépítésre való irányításával és határozott programmot adott a főváros saját építkezése részére. Hangsúlyozta az előterjesztés, hogy nemcsak a magántőkét kell arra bírni, hogy építő tevékenységével az olcsóbérű kislakások számát fokozza, hanem a társadalombiztosító intézeteket is, amelyeknek a törvény módot adott arra, hogy az öregségi biztosítási járulék tartalék alapjainak egyrészét, kellő jövedelmet hajtó munkásházakba fektessék be.

Megállapította az előterjesztés, hogy amíg a fővárosban olcsóbérű kislakásokban hiány van, építésüket a magánépítő tevékenységgel párhuzamos hatósági építkezéssel is biztosítani kell, mert a mult tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a hatósági építkezésnek a magánépítkezés fellendítésére ösztönző hatása van. A főváros pedig az olcsóbérű kislakások termelése terén eredményes tevékenységet fejthet ki, mert beépítésre alkalmas területei vannak, s mert a magánvállalkozással szemben a lakások béreit a lakáspiacon kialakult bérektől függetlenül, pusztán az építési költség és a kezeléssel járó kiadások figyelembe vételével állapíthatja meg.

A főváros újabb építő tevékenységének megindításánál az olcsóbérű kislakások szaporításán túl célul tűzte ki, hogy a kiskeresetű, saját otthon után vágyódó polgárság a »saját otthon«-t a főváros területén is meg szerezhesse.

Az utóbbi években tapasztalható volt ugyanis, hogy a munkásoknak és kispolgároknak állandóbb, biztosabb keresettel bíró része fokozott mértékben igyekezett magának a »saját otthont« biztosítani. Minthogy azonban a fővárosban a telekár meglehetősen magas, kénytelenek voltak az egy- vagy kétszobás kis családi házuk létesítéséhez szükséges telket a főváros környékén megszerezni, ott építkezni és letelepedni. A népesség ezen értékes része tehát, bár a fővárosban jut keresethez, mint fogyasztó elveszett a főváros számára.

A cél megvalósíthatónak látszik, ha a főváros az építkezést úgy oldja meg, hogy ikerházakat, négy lakást magában foglaló pavillonokat, vagy sorházakat épít, úgyhogy minden egyes lakás külön egységet képező épületrészben legyen elhelyezve, hozzá kis kert is tartozzék és módot ad a bérlőnek arra, hogy a bérrel együtt 25 év alatt a telek értékét is letörleszthesse.

Egy kertes lakásra 60 négyszögöl nagyságú területet véve alapul, 40 pengős négyszögölenkinti egységár mellett 5·5%-os kamatozással a telek értéke 25 év alatt kb. havi 15 pengővel törleszthető.

Az ily kislakásba beköltöző bérlőnek tehát, amennyiben a kétszobás lakásért járó 45—52 pengős havi béren felül további kb. havi 15 pengő fizetését is vállalja, 25 év elteltével a kertes lakás tulajdonába mehetne át.

Tekintettel arra, hogy kétszobás-konyhás fürdőszoba nélküli lakásért a fővárosi magánházakban kb. 50—60 pengő bért kell fizetni, a kertes kislakások havi 57—62 pengő bér fizetése mellett való megszerzésének lehetősége alkalmas arra, hogy felhívja erre az akcióra az állandóbb keresettel bíró munkások figyelmét.

A főváros elgondolása az volt, hogy a telektörlesztésre fizetett összegeket a Községi Takarékpénztárnál kezeli és a bérlő javára alacsony kamatozással gyümölcsözteti. Ha a bérlő, illetve utóda a 25 év eltelte előtt távozna el a lakásból a telektörlesztésre befizetett összegeket és kamatait a főváros a költségek levonásával visszafizetné. Amennyiben a bérlő időközben munkájából kiesne, a már befizetett telektörlesztő részletek, lakbérének törlesztésére volnának fordíthatók. Ez a rendszer tehát módot adna a saját otthon megszerzésére, ennek meghiusulása esetén a már befizetett részletek takarékbetétté alakulhatnának át, munkanélküliség esetén pedig (betudva a tartalékolt összegeket az esedékes bérbe) biztosítaná, hogy a keresetnélküli család húzamosabb időn keresztül mentesüljön a kilakoltatás veszélyétől.

Amennyiben ez a kísérleti megoldás beválna, a főváros az üzemi munkásság részére építendő ilyen lakások ügyére fel kívánja hívni az üzemek figyelmét.

A terv megvalósítása ellen felhozható ellenvetések, hogy: az egy-egy épületben lévő, különböző időpontban, különböző személyek tulajdonába jutó lakások kezelése nagyon körülményes; hogy nincs rendezve még a kérdés jogi vonatkozása; hogy ha a bérlő munka- vagy szolgálati helye lakásától idővel távol kerül és el kell hagynia lakását, nem kaphat másik »saját otthont«; hogy a fővárosnak a szociális lakáspolitika terén sürgősebb feladatai is vannak, mint az aránylag jobb sorsban lévő munkások és kispolgárok részére saját otthon megszerzésének biztosítása. Miután különösen az utolsó ellenvetés bizonyos mértékig helytálló, a főváros e téren csak a kísérleti megoldást vállalja s azután a feladatot a fővárosi üzemekre hárítja át.

Az 1937. évi április hóban tett részletes előterjesztés alapján a székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1937. évi április hó 21-én tartott köz-

gyűlésén 197/1937. kgy. számú, illetve az 1937. évi szeptember hó 17-én kelt 408/1937. kgy. számú határozatával a főváros kislakásépítő akciója keretében a IX. ker. Vágóhíd-utca 33. sz. alatt 95 ; a X. ker. Megyeri-úton 329 ; a XIII. ker. Forgách-utcában 369 kislakás, majd az 1938. évi május hó 13-án kelt 216/1938. kgy. számú és az 1938. évi június hó 22-én kelt 288/1938. kgy. számú határozatával, a III. ker., Szél-utcában 124 ; a X. ker., Városszéli-telepen 25 ; a III. ker. Hunor-, Raktár-utcában pedig 40, összesen 982 kislakás építését határozta el.

Az olcsóbérű kislakásépítő tevékenység megindítása, illetve a magántőkének ezen akcióba való belapcsolása céljából a közgyűlés felterjesztéssel fordult a kormányhatósághoz, hogy az új épületekre az 55.000/1937—VIII. a számú m. kir. pénzügyminiszteri rendelettel engedélyezett rendkívüli ideiglenes házadómentességen túl a magántőke, továbbá a főváros által építeni kívánt olcsóbérű kislakások részére megfelelő mértékű adómentességet engedélyezzen s egyúttal miután az egészségtelen lakásviszonyok megszüntetése az iparforgalmi népesség korai megrokkanása megelőzését célzó védelmi munkának is egyik alkalmas módja, felterjesztésben kérte a székesfőváros kormányhatóságától, hívja fel a főváros területén jelentkező olcsóbérű kislakáshiányra úgy az OTI., mint a MABI figyelmét.

A pénzügyi kormányzat a főváros által létesített kislakásokra megfelelő adómentességet engedélyezett, de nem terjesztette ki ezt a kedvezményt a magánépítőtevékenység által létesíteni kívánt kislakásos építkezésekre, úgyhogy a fővárosban 1937—1938. évben a főváros által épített kb. 1000 kislakáson kívül olcsóbérű ú. n. »munkáslakás« úgyszólván nem is létesült.

Ennek eredménye, hogy a fővárosban a lakásviszonyok 1937. április hó óta tovább romlottak és az üres lakások száma — különösen az egyszobás lakásoké — továbbra csökkent.

Míg 1937. április havában a fővárosban 5765 üres lakás volt s ebből 1886 volt szoba-konyhás, addig 1938. február—április hónapjaiban az üres lakások száma 3702-re csökkent és ebből 1788 volt egyszobás lakás.

A székesfőváros központi adószámviteli hivatalának adatai szerint azonban az 1788 üres egyszobás lakásból kb. 351 egészségügyi stb. okokból lakás céljára nem volt alkalmas, 309 lakás bére évi 500—600 pengő, 110 lakás bére évi 600—700 pengő, 151 lakás évi bére pedig 700 pengőnél is magasabb volt. Ezek a lakások a kisjövedelmű munkás- és tisztviselőrétegek szempontjából nem jöhettek tekintetbe. A székesfővárosban tehát 1938. évi februári negyedben csak 867 darab 300—500 pengő évi bérű szobakonyhás lakás elégíthette ki az olcsóbérű kislakások iránt egyre fokozódó keresletet s így ezek a lakások sem álltak egész negyeden át üresen, hanem nagyrészük 2—3 héten belül újra kibéreltetett.

Már rámutattam arra, hogy lakáshiány esetén minden nagy városban szociális és egészségügyi szempontból súlyos károkat okozó zsúfoltság és ezzel karöltve a kislakások bérének emelkedése tapasztalható. 1938. őszén a fővárosban is megállapíthatók voltak ezek az aggasztó jelenségek.

A lakáshiány azonban a szociális és egészségügyi téren okozott károkon túl gazdasági hátrányt is jelent, mert megakasztja a főváros fejlődését, további megerősödését. Az építőipar pangása következtében a jelentkező munkanélküliségen túl ugyanis az ipari szakmunkások és kistisztviselők állandó keresettel bíró széles rétege nem tud sem jogos igényének, sem fizetőképességének megfelelő lakást találni a fővárosban és egyre fokozódik a kenyerét Budapesten kereső ezen néprétegnek az elővárosokba való áramlása. A fővárost tehát ezen fogyasztó és adózó réteg elvesztésének hátrányai is sujtották.

A fővárosnak mint helyi hatóságnak ezért úgy szociális és egészségügyi, mint gazdaságpolitikai szempontból mindent el kell követni, hogy a főváros területén minél több olcsóbérű kislakás épüljön.

A főváros törekvésének ismét kettős irányúnak kell lennie. Folytatnia kell saját építő tevékenységét és lehetővé kell tennie, hogy a magántőke is rentabilisnak találja az olcsóbérű kislakások építését.

Szükség van ezen kettős irányú tevékenységre, mert a fővárosban jelentkező lakáshiányt csak a fővárosi építkezések tudják lényegesen enyhíteni, ha a magántőke tovább is tartózkodik az olcsóbérű kislakások építésétől.

A főváros fejlődése követeli, hogy városrendezési okokból egyre több kisajátított és régi ház kerüljön bontásra ; a város belső területén egyre több régi ház tűnik el, hogy helyet adjon a magántőke által épített modern luxuslakásos épületeknek ; az államtól átvett, részben kislakásos telepeket kénytelen volt a főváros fokozatosan szükséglakásokká átalakítani, egyrészüket elbontani és végül 1—2 éven belül közel további 1000 kislakást kénytelen lebontani a főváros azokon a kislakásos telepein is, amelyeket a háború előtt ideiglenes jelleggel létesített, mert már vagy túlságosan költséges a fenntartásuk, vagy lakás céljára alkalmatlanokká válnak. A fővárosi építkezés eddig még az elbontott olcsó kislakások (Tabán stb.) hiányát sem tudta pótolni s valószínű ez lesz a helyzet a jövőben is, amiből viszont következik, hogy az újabb kislakástermelés feladatát csak a magánépítkezés vállalhatja.

Hangsúlyoztam már, hogy a magántőke figyelmét kislakások építésére megfelelő adókedvezményekkel lehet felhívni. A pénzügyi kormányzat adómentességi politikája azonban elsősorban a városfejlesztési szempontokat veszi figyelembe és így — amint erre már korábban rámutattam, — csak a luxusépítkezéseknek kedvez.

Kétségtelen, hogy a városrendezési és városfejlesztési szempontok indokolják a luxusépítkezés részére az adómentesség megadását, de a szociális, egészségügyi és gazdasági okok is halaszthatatlanná teszik, hogy az olcsóbérű

kislakások építése a luxuslakásokra engedélyezett kedvezményeket meghaladó adómentességekkel legyenek elősegítve.

Ma kormányprogramm az igazságos adópolitika megvalósítása. Erre elsősorban a házadónál van szükség. Mert ma a magánépítkezés által létesíteni kívánt egyszobás kislakás bérét kb. 45%, a luxuslakást pedig csak kb 20% házadó sujtja. Míg az adómentes részeken építhető 1000 pengő bérű garzónlakás után az évi házadó 100 pengő alatt marad, eddig a külsőbb területeken a munkásság részére építeni kívánt évi 300 pengős bérű szoba-konyhás lakás bére után a házadó majd 150 pengőt tenne ki.

Ez az adópolitika azt eredményezi, hogy az építési vállalkozás kis, úgynevezett munkáslakás-építéssel egyáltalán nem foglalkozik, mert adómentesség hiányában olyan bérrel kellene kalkulálni, ami munkáscsalád részére megfizethetetlen és ennek az a következménye, hogy vagy kiszorulnak lassan a munkáscsaládok a főváros területéről, vagy a munkáslakásépítés feladatát a közületnek kell magára vállalnia.

A munkáslakások alacsonyabb bérszintjét nyilván nem ezzel az adópolitikával lehet biztosítani. Viszont az építkezés megfelelő mérvű elősegítésével, s a kínálat fokozásával elejét lehetne venni a háztulajdonosok alaptalan béremelési törekvéseinek.

A kormányhatóság is figyelemmel kíséri a fővárosi lakáspiac alakulását és úgylátszik a maga részéről is szükségesnek tartja a főváros területén a kislakások szaporítását. Erre mutat az a körülmény, hogy a közel jövőben tervezi az 1930. évi XI. t.-c. 2. §. *g)* bekezdése, illetve az 1908. évi XXIX. t.-c. alapján Budapesten a X. ker., Óhegyen az állam tulajdonában lévő telken tisztviselők és munkások részére létesítendő és a Főméltóságú Kormányzó Úrról elnevezendő 1000 kertes kislakás felépítését.

Utalással az elmondottakra, a fővárosnak tehát ismét felterjesztéssel kellene a kormányhatósághoz fordulni és kérni, hogy a lakáshiány káros hatásainak megelőzése érdekében a főváros által létesített kislakásokra engedélyezett adómentességen túl megfelelő adómentesség nyujtásával — s ha szükséges, további másirányú támogatással is — tegye lehetővé a kormány, hogy a magánvállalkozás a főváros egyes területein az egyszerűbb kivitelű kislakások építését is rentabilisnak találja.

A főváros polgármestere a fenti viszonyok ismeretében az 1937/38. években felépített 1000 kislakáson túl, további 3000 kislakás felépítését tervezi. A főváros ezen újabb építési akciója 20 millió pengőt meghaladó költségösszeget igényel, amely azonban csak újabb beruházó kölcsönből fedezhető.

Végig tekintve az elmult éveken, azt látjuk, hogy a főváros lakosságának a főváros lakásviszonyainak enyhítése érdekében, több mint egy évtizede, egyre fokozódó, újabb és újabb áldozatokat kell vállalnia. Elsősorban azért, mert a magángazdaság a kislakásépítés feladatait nem vállalja, illetve mert a kormányhatóság adópolitikai okokból nem engedélyez a magántőke által

létesítendő kislakások részére adómentességet. Ez az adópolitika azonban a fővárosra káros. A főváros mint helyi hatóság nem engedheti, hogy Budapesten a lakáshiány káros méreteket öltsön, az adómentesség hiányában elmaradt kislakásépítést tehát magára kell vállalnia, ugyanakkor azonban elvonja a főváros erejét egyéb megoldandó szociális, egészségügyi céloktól. A kényszerítő szükség következtében megépülő fővárosi kislakásokra azután a kormány megadja az adómentességet, de előbb jelentkezik már a laksűrűség, emelkednek a lakbérek, pedig előrelátó adómentességi politikával mindezek a károk elkerülhetők volnának, s az is, hogy a lakásépítés a főváros anyagi erejét olyan kérdésre tartja lekötve, amit a magángazdaság is megfelelően elláthatna, mert a lakóházépítkezési tevékenység lanyhulását a fővárosban sem az üresen álló lakások száma, sem az építési költségek alakulása nem indokolja.

A fővárosban az 1938. évi február—májusi bérnegyedben az összes lakásoknak már csak 1·3%-a állt üresen (mindössze 3700). 10%-kal kevesebb, mint a megelőző bérnegyedben és 36%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban.

Az építkezési költségek a Magyar Gazdaságkutató Intézet helyzetjelentése szerint 1938. év második negyedében nagyjából az előző évi színvonalon maradtak. Az építési költségek 1%-kal csökkentek, míg a munkabérköltségek 5%-kal emelkedtek. A nagy bérházak építési költségeit az előző évvel szemben a légvédelem céljából előírt műszaki követelmények ugyan növelik, az ezek által okozott költségemelkedés azonban mindössze 4—5% körül mozog. Ezzel szemben a bérházak jövedelmezősége kedvezően alakult. A lakbérek már hosszabb idő óta szilárdak, sőt lassú emelkedő irányzat állapítható meg. Kedvező körülmény az is, hogy a háztulajdonosnak egy idő óta nem kell a kiadatlan lakások és üzlethelyiségek okozta bérkieséssel számolni.

Az 1938. évi XX. t.-c. értelmében fizetendő beruházási hozzájárulás az építkezési kedvet bizonyos vonatkozásban csökkenti, mert az esetleges építkezésre fordítandó tőkét sok esetben úgy a vállalatok, mint a magánosok a váltságfizetésre fordítják.

A lakásépítő tevékenység csökkenése azonban a fővárosban nem tarthat soká. Ha a főváros új lakásszükségletét — elfogadva a Magyar Gazdaságkutató Intézet adatait — változatlan kereseti viszonyok feltételezése mellett évi 6000 lakásra tesszük, megállapíthatjuk, hogy ezt a szükségletet már 1937-ben is csak az üresen álló lakások jelentős részének igénybevételével lehetett fedezni. A lakástermelés 1938-ban az évi 6000 lakásos szükségletnél előreláthatólag ismét kisebb lesz és ezért az üresen álló lakások igen kis számát is tekintetbe véve, már a közeljövőben lakáshiánynak kell fellépnie.

A bekövetkezett területi és lélekszám-gyarapodásunkat remélhetőleg gazdasági megerősödés is kísérni fogja. Ha figyelmünk elsősorban az egész országot érdeklő események felé is irányul, hiba volna elmulasztani azokat az intézkedéseket, melyek elháríthatják, hogy a fővárosban a lakosság

termelőképességét az újra jelentkező lakáshiány gazdasági, szociális és egészségügyi hátrányai csökkentsék. Újra fel kell tehát lendíteni a kislakásépítkezést és megfelelő adómentességgel kell lehetővé tenni, hogy a magángazdaság is foglalkozzon az olcsóbérű kislakások termelésével.

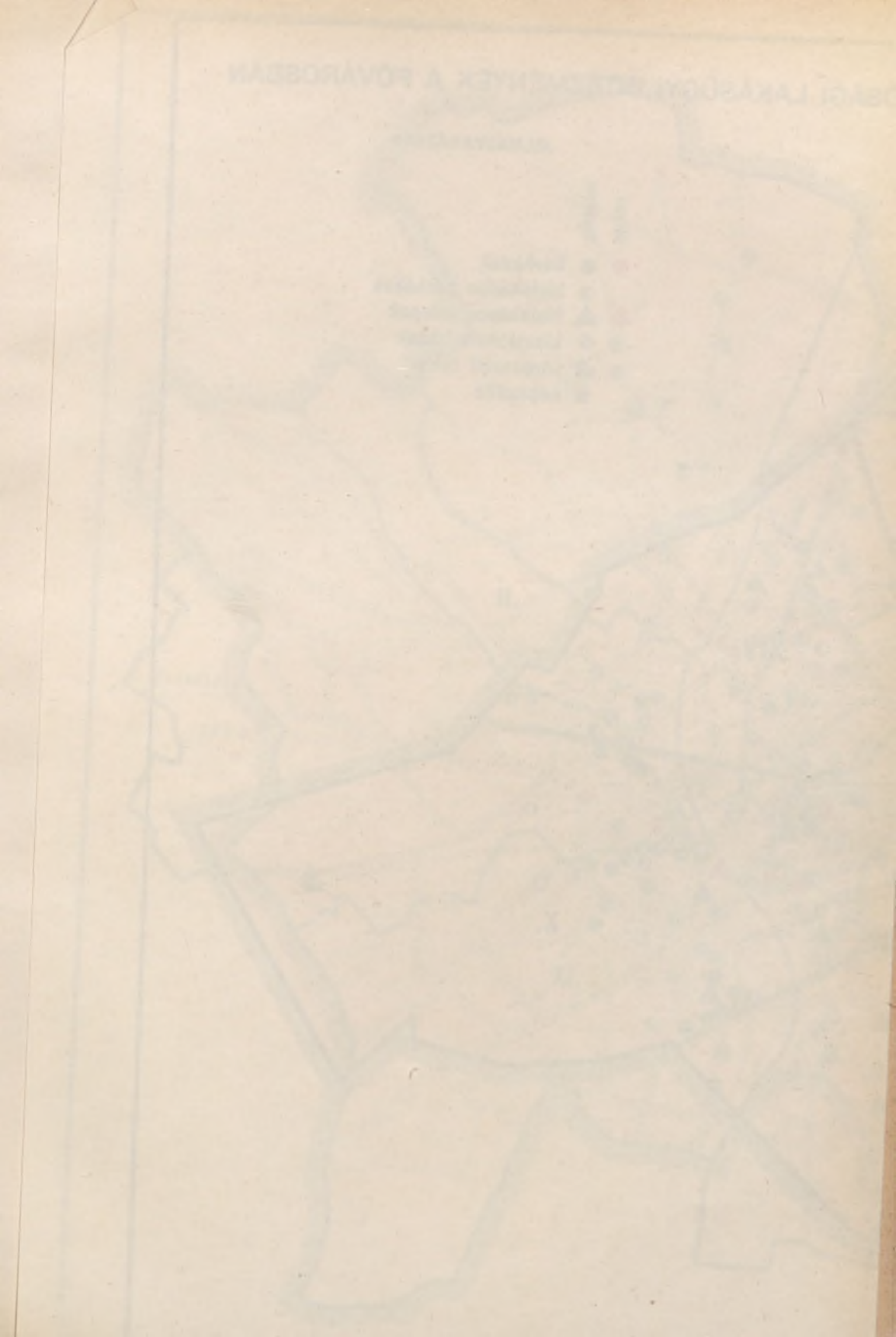
Lakásügyi intézmények.

Fővárosi bérlakások: A főváros bérlakásait a középosztály kisebb jövedelmű rétegei (köztisztviselők, kisiparos, kiskereskedő stb.) és a fizikai munkások részére létesítette. Kivételesen épített lakásokat művészek, (műtermes házak) otthon dolgozó kisiparosok (műhelybérház) részére is. A főváros azonban nemcsak a bérlői lakásszükségletéről gondoskodott, hanem bérházaiban, kislakásos telepein játszótereket, lubickolókat, szociális intézményeket (anya- és csecsemővédő intézetek, napközi otthonok, tüdőbeteggondozók, orvosi rendelők, stb.) is létesített. A kislakásos bérházak és telepek létesítésével a főváros a lakásínség enyhítésén túl a lakáspiacon a lakásbérek kialakulására is hatást kívánt gyakorolni. A kislakásos telepek létesítésével azonkívül a munkáslakosság részére kívánt egészséges, olcsó lakásokat nyujtani. A főváros a »bérházakat« nagyobb részt vétel, illetve telekcsere révén, a »kisajátított házakat« pedig városrendezési, iskolaépítési stb. célból szerezte. A kisajátított házak fokozatosan bontás alá kerülnek.

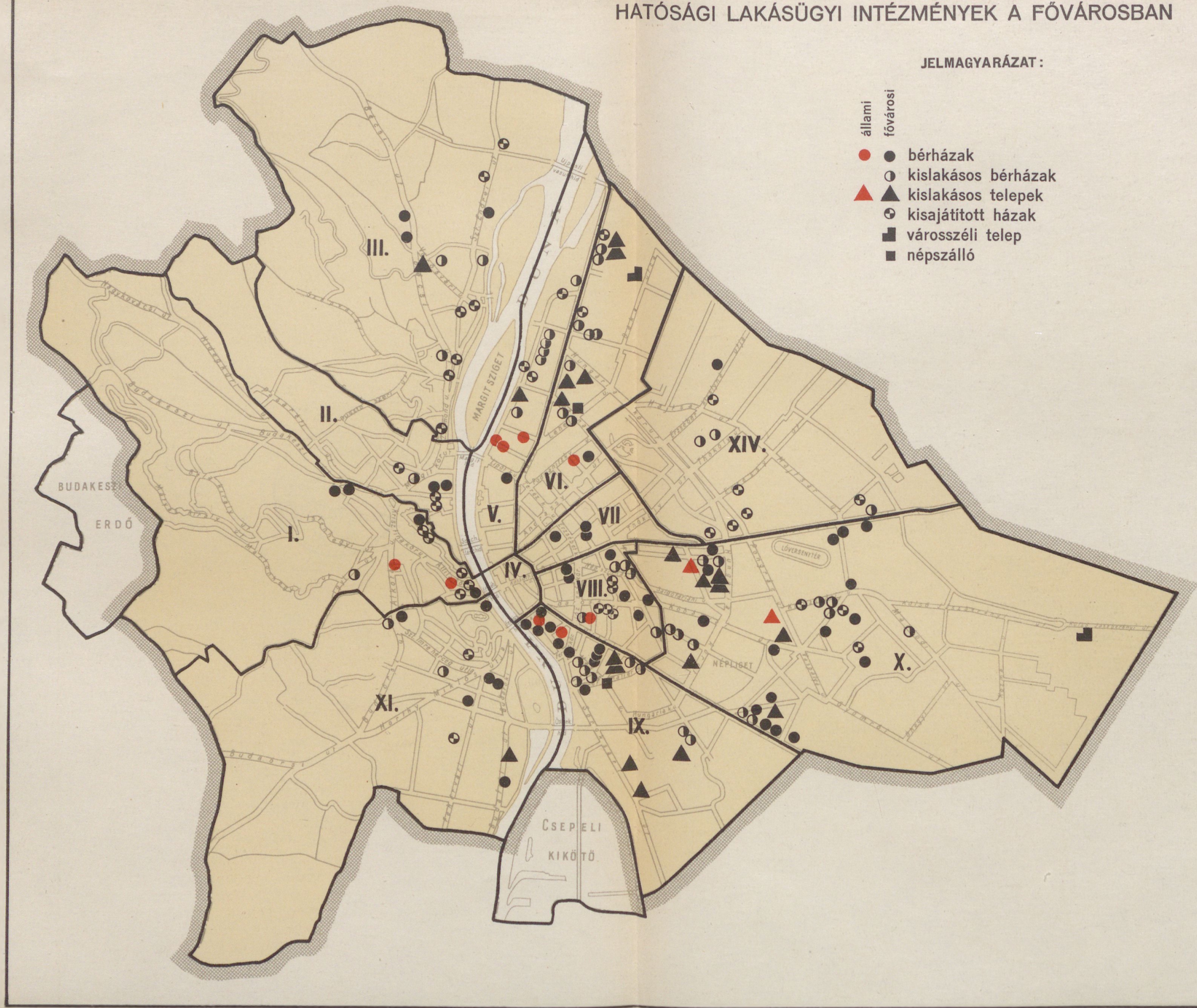
A főváros 1938-ban az alábbi felosztás szerint a szükséglakásokon kívül 11.588 lakást kezelt:

Megnevezés	Kislakásos bérház	Telepek	Kisajátított	Bérházak	Alapítvány	Gyámtartaléki	Összesen
Egyszobás lakás	2.715	3.958	447	565	114	78	7.877
Kétszobás «	1.699	162	220	395	22	13	2.511
Háromszobás «	562	—	25	45	12	6	650
Négyszobás «	15	—	5	28	8	8	64
Ötszobás «	—	—	—	15	—	—	15
Hatszobás «	—	—	—	2	—	—	2
Üzlethelyiség	315	63	31	32	10	18	469
Összesen.....	**5.306**	**4.183**	**728**	**1.082**	**166**	**123**	**11.588**

Városszéli telep: Külön helyet foglal el a főváros lakásügyi intézményei között az úgynevezett Városszéli-telep. (X. ker., Külső Jászberényi-út.) Ezt az intézményt a főváros 1933-ban létesítette. Minden lakáshoz 300 négyszögöles kert és gazdasági épület tartozik. A főváros a Városszéli-telep létesítésével a közsegélyre utaltság határáig elszegényedett, többgyermekes családokat kívánta egészséges lakáshoz juttatni és lehetővé kívánta tenni, hogy a lakáshoz tartozó területen szakszerűen irányított kertgazdálkodással, állattartással, élelmiszerszükségletük jelentékeny részét

HATÓSÁGI LAKÁSÜGYI INTÉZMÉNYEK A FŐVÁROSBAN

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

biztosítani tudják és így létfenntartásukról, rövidebb ideig tartó munkanélküliség esetén, a hatóság támogatása nélkül is gondoskodhassanak.

A telepen jelenleg 204 lakás van, amelyben 974 lélek lakik. A telepen a főváros orvosi lakást, kultúrházat, óvodát és iskolát létesített. Egy szobakonyhás lakásért és a hozzátartozó telekért a bérlő heti 5 pengő haszonbért fizet. A telepen lakók gazdasági és kulturális érdekeit a teleplakók egyesülete képviseli.

Népszálló. (VI., Aréna-út 150.) A Népszállót a főváros 1912-ben létesítette az ágyrajárás csökkentése és a csekély keresetű nőtlen munkások jobb elhelyezésének biztosítása végett. A szálló 438 személy befogadására alkalmas, minden lakója külön hálófülkét kap. A fülkéket este 7 órától reggel 8 óráig lehet igénybe venni. Nappali tartózkodásra külön helyiségek szolgálnak, mint a társalgó, a dohányzó, a könyvtár. A fürdőt hetenkint egyszer ingyen vehetik igénybe a hetibérletesek, mérsékelt áron a napibérletesek.

A Népszállóban 12 ágyas betegszoba van. A betegeket szükség esetén a kerületi orvos kezeli. Van külön borbély-, szabó-, cipészműhely, fehérneműtisztító, stb., amik mind a lakók kényelmét szolgálják.

A Népszálló lakói 1937-ben igénybe vettek:

Rendes fülkét	146.120 esetben	60.599·60 P bérért
Külön fülkét	16.199 «	9.101·90 « «
Összesen	**162.319** esetben	**69.701·50** P értékben

A jegyek ára:

	Napi	Heti	Havi
Rendes fülke	0·45	2·75	11·50
Külön fülke	0·70	3·80	15·60

A főváros a Népszálló konyhájában ínségenyhítő főzőhelyet tart fenn. A konyha a Népszálló lakosainak 1937-ben 128.978 adag reggelit, 42.971 adag vacsorát adott ki.

A reggeliért és vacsoráért a lakók térítési díjakat fizettek. (Tésztás vacsora 22 fillér, főzelékes vacsora 16 fillér, reggeli, vagy esti leves 6 fillér, főzelék 10 fillér, tészta 16 fillér.) A Népszálló saját kezelésében kantint is tart fenn, ahol a lakók tejet, hidegárut kaphatnak. A kantin 1937. évi forgalma 38.952·21 pengő volt. Az intézet könyvtárát az 1937. évben 17.251 olvasó vette igénybe.

Kubikusok szállója. Különleges helyet foglal a főváros lakásügyi intézményei között az 1938-ban a IX. ker., Haller-téren létesített Kubikusszálló. Korábban a Teleki-téren a szabad ég alatt táborozó kubikusokat juttatta itt a főváros fedélhez. A 44.000 pengő költséggel létesült Kubikusszálló közös terme 250 férőhelyes (vaságy), a hálóhelyért személyenkint 20 fillért kell fizetni. Egyhuzamban csak 30 napig lehet a szállóban lakni.

Újra csak akkor veszik fel a kubikust, ha igazolja, hogy vállalt munkája már megszünt.

Szükséglakások, menhelyek. Bár szintén hajlékot nyujtanak a székesfőváros által létesített szükséglakások és menhelyek is, mégis miután ezeket az intézményeket kizárólag a közsegélyre szoruló inségesek vehetik igénybe, elkülönülnek a hatósági lakásügyi intézményektől és a közjótékonyság intézményei közé sorozandók.

Állami bérlakások. A háború utáni lakáshiány idején a kormányhatóság is foglalkozott lakástermeléssel. Az állami lakásépítést az Országos Lakásépítési Miniszteri Biztosság, illetve a m. kir. Népjóléti Minisztérium bonyolította le.

Az 1922. körül létesített baraktelepeket azóta a főváros az államtól már visszavette és szükséglakásként kezeli. Állami kezelésben vannak azonban ma is a fővárosban állékonyabb kivitelben létesített állami bérházak és telepek. 1923-ban kezdte meg az állam a X. ker., Pongrácz- és Juranics-utcákban a kislakások építését és ezen két telepen összesen kb. 900 lakást létesített. 1927-től a kormányhatóság a főváros belső területein is építkezett és az I., V., VI., IX. kerületekben, kb. további 400 túlnyomóan két-háromszobás lakást létesített.

Egyéb szociális építkezések. Az állami kislakásokon kívül megemlítendők még az OTI, a MABI és más biztosító intézetek tulajdonában lévő, részben vétel, részben építés útján szerzett, illetve létesített bérlakások. A biztosító intézeteknek célkitűzésüknél fogva is foglalkozni kell a kislakásépítéssel, mert az egészséges kislakás a munkásréteg preventív egészségvédelmét jelenti. Bár a vonatkozó jogszabályok lehetővé teszik, hogy az OTI és MABI öregségi és rokkantsági járulék-tartalékalapjainak meghatározott százalékát lakásépítő tevékenységre fordítsa, az intézetek a maguk részéről a kislakásépítő tevékenység fokozására a törvényben biztosított lehetőségeket úgy használják ki, hogy a közületi kislakásépítkezésekhez kölcsönt nyujtanak.

Sajnos fővárosunkban a magánvállalatok részéről való munkáslakóházépítés nem mozog megfelelő keretek között. A MÁV-nak, az állami gépgyárnak és egyes magángyáraknak van a főváros területén bérházcsoportjuk.

*

A vitézi telepek a főváros külső részein (III. ker., Bécsi-út és XIV. ker., Álmos-utca) a főváros által felajánlott telken, földszintes rendszerű ikerház formájában létesültek, kisebb kerti művelésre alkalmas telekkel. Szociális szempontból különösen fontos az, hogy a vitézi telkek a saját otthon iránti vágyat elégítik ki.

Családi kertbérletek. Budapesten kertbérleteket a főváros az 1912. évben létesített. A főváros a szegénysorsú lakosságnak ezzel ad alkalmat arra, hogy idejét a konyhakerti gazdálkodással megfelelően hasznosítsa.

Az 1937. gazdasági évben a főváros megművelésre főként a VI. és IX. kerületben átlag 22.680 négyszögöl területet engedett át, s ezen területen 181 család termelt. Egy családra 125 négyszögöl terület jutott. A 22.680 négyszögölön 107.181 kg termény termett 20.069 pengő értékben.

A népművelés és a szabadidőmozgalom.

Ama tényezők sorában, amelyek az egyén szociális helyzetét a társadalomban, avagy a nemzettestben megszabják, jelentős szerepet játszik az egyén műveltségi színvonala. Sokszor a nyomornak egyik kútforrása a tudatlanság és a tehetség műveltséggel párosulva, számos egyént emelt ki mostoha sorsból a társadalmi és nemzeti élet élére.

Ha a tudás szerepét a széles néprétegek szemszögéből vizsgáljuk, nyilvánvaló, hogy a gyakorlati ismeretek bővülése jelentősen megkönnyíti az egyén boldogulását a gazdasági élet síkján, az általános kulturális ismeretek pedig a társadalmi életben való előhaladást szolgálják. Sajnos a napszámos stb. réteg műveltségi színvonala sokszor oly alacsony, hogy még azokkal az alapismeretekkel sem rendelkezik, amelyek az önművelés útján való elinduláshoz feltétlenül szükséges. Így a népművelés feladatait az ismeretterjesztés terén 3 csoportba kell sorolni.

1. Módot és alkalmat ad arra, hogy az önműveléshez szükséges alapismereteket mindenki megszerezhesse.

2. Módot ad azoknak a gyakorlati értékű ismereteknek a megszerzésére, amelyek birtokában az egyén úgy a saját kenyérkereső pályáján, mint a társadalmi életben könnyebben tud boldogulni.

3. Végül intézményesen gondoskodik arról, hogy a nemzeti és egyetemes emberi kultúra kincseinek megismerésén keresztül mindenkiben kialakulhasson a nemzeti öntudat, a szellemi és erkölcsi élet értékének, szépségének felismerése, hogy mindezek birtokában megérthesse korának szellemi törekvéseit, nemzetének problémáit és célkitűzéseit s így a nemzeti élet érdekeit tudatosan tudja szolgálni.

Ezek a kultúrpolitikai törekvések nemcsak a szellemi élet síkján jelentenek embervédelmet, hanem az egészségügyi, gazdasági és társadalmi élet területén is. Az ismeretek fegyvereivel felruházott ember könnyebben állja az élet harcát s jobban van felvértezve az őt fenyegető hátrányokkal szemben.

A népművelés feladatköre a világháborút követő években világnézeti nevelés célkitűzésével bővült, majd feladatává vált, hogy az egyént a mai kor feladatainak meglátására, azok végrehajtására és önzetlen szolgálatára képessé tegye.

Nemzetpolitikai és szociálpolitikai törekvésekből sarjadt az a gondolat, hogy minden dolgozó embernek, miután mindennapi munkáját becsületesen elvégezte, joga van az élet mindamaz öröméhez, amelyek egyrészt testi és szellemi energiájának fokozását, másrészt a köznapi élet fölé való emelkedést, vagyis a nemes és tiszta örömök utáni vágy kielégítését jelentik.

Így alakult át a tisztán ismeretterjesztést célzó népművelés szabadidőmozgalommá, amely intézményesen akar módot adni minden dolgozó embernek arra, hogy szabadidejét egészségének megvédésére (sport, turisztika), a nemes szórakozások nyujtotta szellemi örömök révén életerejének fokozására, életének megszépítésére, végül az általános és szellemi műveltséget adó ismeretek nyujtásával egyfelől a nemzeti összetartózandóság és nemzeti öntudat kifejlesztésére, másrészt a maga egyéni boldogulására fordíthassa.

A totális berendezésű államok szabadidőmozgalmai mindeme célok fölé az egységes szellemű állampolgári nevelés célját állítják, amely nevelés központi gondolata, hogy az egyéneket az új politikai világszemlélet erkölcsi síkjára állítsa s ezzel képessé tegye az állam és a társadalom új intézményeinek, szerveinek, berendezkedéseinek kialakítására és fenntartására.

Korábban a társadalom terjesztette a maga eszméit, törekvéseit, sokszor az államhatalom konzervatív magatartásával szemben, ma az állam igyekszik a népművelés eszközeit felhasználni, hogy a társadalmat egységes elvek alapján szervezze meg és készítse elő célkitűzéseinek megfelelő feladatok megoldására. A népművelés a társadalompolitika, a kultúrpolitika, vagyis a nemzetpolitika legfontosabb tényezőjévé vált s hogy az új feladatokat elláthassa, az államhatalom vette kezébe megszervezését, munkájának irányítását és a szociálpolitikai előfeltételek biztosítását.

A szociálpolitikai törvények és intézkedések közül a népművelés szempontjából a legfontosabbak azok, amelyek a dolgozók részére a szabadidőt és felhasználásának lehetőségeit biztosítják. A szabadidő függvénye a munkaidőnek és a munkabérnek. Nem elegendő a munkaidő szabályozása, mert ha a munkabérből az egyének a maguk társadalmi állásának megfelelő életstandardot biztosítani nem tudják, kénytelenek szabadidejüket feláldozni. Amíg tehát a munkaidő maximálása mellett a dolgozóknak nincsen olyan munkabérük, amelyből önmagukat és családjukat fenntarthatják, addig a szabadidőmozgalom kultúrpolitikai és nemzetnevelői törekvései nem érhetnek le a nemzet legalsóbb társadalmi rétegéhez. A szabadidőmozgalom a munkaidő és munkabér kielégítő szabályozásán túl széleskörű szociális lakáspolitikát is követel. A szabadidő elsősorban arra való, hogy ki-ki az elhasznált fizikai és szellemi energiákat rendezett otthonban, pihenés útján pótolhassa s miután a fáradalmakat kipihente, elsősorban a családi élet keretei között tegyen eleget szülői, gyermeki és állampolgári kötelességeinek. A dolgozóknak tehát olyan otthonra van szükségük, ahol lehet pihenni és családi életet élni. Ehhez a célkitűzéshez egészségügyi, kulturális és gazdasági feladatok

is csatlakoznak. Egészségügyi vonatkozásban a kertes munkáslakások építése a szociális lakáspolitika feladata, hogy a zárt levegőben, gyárakban, műhelyekben, irodákban dolgozó emberek egyrészt jó levegőhöz jussanak, másrészt, hogy a kertészkedés, zöldségtermelés és kisállattartás révén táplálkozásukat megjavíthassák. Azonban úgy erre, mint általában a családi életen belül mutatkozó kulturális és nevelésügyi feladatokra a dolgozó tömegeket, főként az asszonyokat és leányokat ki kell képezni, hogy hivatásukat helyesen tudják betölteni. A szabadidőmozgalom szociális közlekedésügyi politikát is kíván, hogy a dolgozó tömegek fillérekért vehessék igénybe a közlekedési eszközöket, ha el akarnak jutni a művelődési telepekre, meg akarják ismerni lakóhelyük környékét és az országot. A nemzeti műveltség és nemzeti öntudat kifejlesztése terén ennek igen nagy jelentősége van.

Ez az egynéhány kiragadott példa csak arra kíván rámutatni, hogy a népművelési tevékenység kiterjedtsége és hatékonysága szorosan összefügg a szociálpolitikai intézkedésekkel s enélkül a sivár szociális viszonyok között élő alsóbb társadalmi rétegek szabadidejét tervszerűen felhasználtatni nem lehet.

A népművelés kialakulása a fővárosban.

A népművelés a mult század utolsó és a jelen század első két évtizedében szabadoktatás néven folyt. A szabadoktatás története a kiegyezési évig nyúlik vissza. A szabadoktatási mozgalmat hazánkban a francia emigrációból hazatért Türr István tábornok kezdeményezte, aki Párisban a francia felnőttoktatási akcióval megismerkedvén, hazatérte után báró Eötvös József m. kir. közoktatásügyi miniszterrel együtt az állam támogatásával társadalmi úton akarta azt megszervezni. Türr István Bajáról intézett felhívást a magyar értelmiséghez, hogy a »Ligue francaise de l'Enseignement« mintájára népoktatási köröket szervezzen a széles magyar néprétegek kulturális színvonalának emelése érdekében. Báró Eötvös József a fővárosba hívta Türr Istvánt, hogy megalakítsák a »Központi Népoktatási Kör«-t és ennek nyomán a vidéki városokban is megindult a népoktatási körök megszervezése. Irányi Dániel is csatlakozott a mozgalomhoz, de a felnőttoktatást nem társadalmi, hanem állami feladatnak tekintette és ezért ismételten törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé. Sajnos a javaslatokból nem lett törvény, később Pauler miniszterségе alatt sem, Trefort pedig egyáltalán nem tette magáévá az ügyet és az állami költségvetésben a szabadoktatás támogatására előirányzott összeget törölte. Így a megindult népművelési törekvések elsorvadtak. A gondolat azonban el volt vetve, s a társadalom egymás után alakította a népművelési célkitűzésű egyesületeket. Jó példával a felekezetek jártak elő. Miután az állam arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szabadoktatás tisztán társadalmi feladat, amelyet csak köz- és államrendészeti szempontból kíván ellenőrizni,

a fővárosnak sem állt módjában a társadalmi munka irányításában résztvenni. Budapest Székesfőváros közönsége azonban felismerte ennek a munkának jelentőségét és évről-évre nagyobb összeget irányzott elő költségvetésében a társadalmi egyesületek munkájának támogatására. Számos egyesületnek ingyentelket engedett át székház, illetve kultúrház építésének céljára, sőt az építkezésekre jelentős anyagi támogatást is nyujtott. Amikor 1907-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium állami feladatnak ismerte el a társadalmi egyesületek szabadoktatási tevékenységének kultúrpolitikai irányítását és támogatását, az Országos Szabadoktatási Tanács elnökségében Budapest Székesfőváros is képviseletet nyert. Ezután a fővárosi kultúregyesületek működését fokozottabban részesítette erkölcsi és anyagi támogatásban. A világháború kitörése, majd a forradalmak megakasztották a szépen megindult szabadoktatási tevékenység tervszerű fejlődését, de 1919-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívására Budapest Székesfőváros elhatározta szabadoktatási bizottságának megalakítását. Mielőtt ez az intézmény a főváros kultúrintézményeibe beépült volna, azt 1922. október hó 14-én gróf Klebersberg Kunó, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter 132.243/III. b. számú rendeletével szabadoktatási iskolánkívüli népművelési bizottsággá szervezte át és az ismeretterjesztő szabadoktatás helyett a nevelő és lélekformáló célú népművelés intézményes megszervezését tette a bizottság feladatává. A rendelet szerint :

»A háborús iskolázás szembetűnő hiányossága, a háború és a forradalmak folytán nemzetünk életében beállott nagy politikai és társadalmi átalakulások s a néplélekneknek az a kedvezőtlen alakulása, mely a háború és a forradalmak hatásaként egyes vidékeken ijesztő mértékben mutatkozik, égető nemzeti és korszükségletté teszik nálunk is a nemzet mindegyik részére kiterjedő hathatós iskolánkívüli népművelést. Feladata egyfelől az, hogy szorosabb megkötöttség nélkül, de azért tervszerűen és szervezett formában pótolja az iskola által hagyott hiányokat, másfelől az, hogy a különböző iskolafokokat végigjárt emberek továbbművelését szolgálja a legmagasabb fokig.

E munka a jövőben nem merülhet ki a szabadoktatás keretei között végzett ismeretterjesztő, tudományt népszerűsítő tevékenységben, hanem az emberi lélek művelésének más nevelő hatású módjait és eszközeit is fel kell ölelnie. Ezek az új szükségletek és föladatok elkerülhetetlenné tették az iskolánkívüli népművelés ügyének újjászervezését.«

Az újjászervezés szempontja az volt, hogy mind a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumban, mind a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium külső szerveinél az iskolánkívüli népművelés körébe tartozó különféle ügyek (az írástudatlan felnőttek oktatása, az úgynevezett analfabétaoktatás, az ifjúsági egyesületek, a szabadoktatási tevékenység különböző fajai és fokai, népkönyvtárak, népházak, ügyei stb.) az

iskolánkívüli népművelés egysége, tervszerűsége és rendszeressége végett egyesíttessenek.

E célból elrendelte a miniszter:

az Iskolánkívüli Népművelés Országos Bizottsága alakítását, mint az iskolánkívüli népművelés ügyeiben véleményező és tanácsadó szervet és minden törvényhatóságban Iskolánkívüli Népművelési Bizottság létesítését.

Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság föladata, hogy a társadalom körében az iskolánkívüli népművelés iránt érdeklődést keltsen: e célra a társadalom erkölcsi és anyagi támogatását megszerezze; e munkába bevonja az erre alkalmas társadalmi intézményeket, szervezeteket és egyéneket s közöttük közvetlen kapcsolatot teremtve, tevékenységük tervszerűségét és összhangját biztosítsa.

Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság tagjai: az illetékes kir. tanfelügyelő és helyettese, továbbá a népművelési titkár; a népműveléssel foglalkozó vagy e munkába bevonható társadalmi szervezeteknek, intézményeknek két-két kiküldöttje, a helyi közigazgatási hatóságok, állami intézmények képviselői stb.

A rendelkezés végrehajtása bizonyos vonatkozásban akadályokba ütközött. A rendelet főként a vármegyei törvényhatóságok szervezetéhez igazodott és figyelmen kívül hagyta a főváros fejlettebb közigazgatási szervezetét. A vallás- és közoktatásügyi minisztériummal folytatott iratváltások és tárgyalások több mint másfél évig tartottak és így Budapest Székesfőváros törvényhatóságának 1924. március 12-én tartott tanácsülése elé terjeszthette Budapest Székesfőváros Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága szervezési szabályzatának tervezetét.

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter a Bizottság szervezeti szabályzatát azonban nem hagyta jóvá, hanem felhívta a székesfőváros közönségét, hogy a népművelési ügyek törvénnyel való rendezéséig ideiglenesen egy szűkebbkörű vegyes intéző bizottságot létesítsen a polgármester elnöklete mellett. E bizottságnak 26 tagja: éspedig a székesfőváros részéről állásánál fogva 10 tisztviselő, az állam részéről állásánál fogva 9 tisztviselő és 10 kinevezett tag, akiket felerészben a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, felerészben a polgármester nevez ki.

Hivatalból tagjai e bizottságnak: a polgármester, az egyik alpolgármester, a főváros közművelődési, közoktatási és pénzügyi osztályainak vezetői, a tiszti főorvos, a fővárosi nyilvános könyvtár igazgatója, a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója, a paedagógiai szeminárium főigazgatója, a kerületi elöljárók értekezletének elnöke, a fővárosi testnevelési felügyelő, a székesfővárosi tankerületi kir. főigazgató, a székesfővárosi kir. tanfelügyelő, a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozó felső kereskedelmi iskolák kir. főigazgatója, a vallás- és közoktatásügyi miniszter

fennhatósága alatt álló iparoktatási kir. főigazgató, a kereskedelemügyi miniszter fennhatósága alatt álló iparoktatási kir. főigazgató, aki egyúttal a kereskedelmi iskolák miniszteri biztosa, a gyűjteményegyetem kiküldöttje, a központi statisztikai hivatal igazgatója vagy annak helyettese, a budapesti népművelési titkár.

A fennmaradó tíz tagsági helyre ötöt a vallás- és közoktatásügyi miniszter küld ki, ötöt pedig a bizottság elnöke bíz meg.

A bizottság elnöke a polgármester, alelnöke az alpolgármester, az alelnök helyettese a közművelődési ügyosztály vezetője, a bizottság előadója pedig a népművelési titkár.

A folyó ügyek intézését a bizottság határozatai alapján a népművelési titkár látja el, aki a melléje beosztott személyzet munkájáért felelős.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a népművelési munka pedagógiai egységének biztosítása érdekében a kir. tanfelügyelet mintájára népművelési felügyeletet létesített és a felügyelet gyakorlásával a budapesti kir. tanfelügyelőt bízta meg, akinek jogkörére vonatkozólag a rendelet gyakorlati szabályozást is tartalmaz.

A bizottság ügyrendjét maga állapította meg, azonban a miniszteri rendelet néhány ügyrendbe vágó dolgot, főleg az utalványozás kérdését szabályozta.

Miután Budapest Székesfőváros törvényhatósági bizottságának 1926. december 10-én tartott rendes közgyűlése ezt a bizottságot alkalmasnak tartotta arra, hogy a közel 3 év óta ideiglenes vezetőség alatt működő iskolánkívüli népművelés ügyének határozottabb alapokat adjon s miután a bizottságban a székesfőváros túlsúlya számszerűleg is biztosított volt s az elnöklést és az utalványozási jogot minden esetben a polgármester gyakorolja, hozzájárult ahhoz, hogy Budapest Székesfővárosi Népművelési Bizottsága helyett a népművelés törvényes rendezéséig az előbb említett vegyes bizottság irányítson.

A Bizottság a fenti határozat értelmében megalkotta az ügyrendi szabályzatot, amely több lényegtelen módosítás után ma is érvényben van.

A népművelési tevékenység a fővárosban 1922-ben indult meg.

A forradalmak és a trianoni békeszerződés utáni nagy összeomlás után a népművelés legelső és legfontosabb feladatának a népművelési jellegű egyesületek talpraállítását, újjászervezését tartotta.

A munkások kulturális színvonalának emelése és nemzeti irányú nevelésük érdekében elsősorban a Keresztényszocialista szakszervezetek keretébe tartozó különböző csoportokkal és a Magyar Nemzeti Szövetség kötelékébe tartozó magyar munkásegyesületekkel, továbbá a Kat. és prot. legény- és iparosegyesületekkel vette fel a kapcsolatot s irányította, támogatta, tervszerűbbé és célszerűbbé tette azok népművelői tevékenységét.

A főváros népművelési törekvéseit a munkásoktatás terén nem elégíthették ki a fentebb említett munkásszervezetekkel való kapcsolatok egyrészt,

mert ezeknek sajátos célkitűzéseik a népművelés egyetemes művelődési törekvéseit szűkebb körre szorították, másrészt mert így a munkásságnak a szélső baloldali szervezetekbe tömörült részét nem voltak képesek a nemzeti és keresztény eszmék számára megnyerni. Így a fővárosi népművelés a gyárakkal és üzemekkel keresett közvetlen kapcsolatot és főként az azok keretében működő munkásegyesületeknek igyekezett hathatós erkölcsi, indokolt esetben anyagi támogatást is nyujtani.

A munkásság egy részéről tapasztalható elzárkózás feloldására az analfabetizmus elleni küzdelem nyujtott lehetőséget.. Bár az analfabetizmus elleni küzdelem a népoktatás feladata, sajátos viszonyainkra való tekintettel e feladat megoldására a fővárosi népművelésnek kellett vállalkozni. Ezer falragaszon tette közhírré a Bizottság, hogy 50 fővárosi iskolában állít fel analfabéta és alapismeretterjesztő tanfolyamot s az analfabéták felkutatásában a hallgatóság megszervezésére nemcsak társadalmi egyesületeket, szervezeteket, egyházközségeket kérte fel, hanem az összes fővárosi gyárakat, üzemeket, ipartelepeket és a cselédtartó háziasszonyokat is. Számos gyár a saját költségén állított fel analfabéta tanfolyamot ; egyes üzemek a munkaidő alatt, a munkabér levonása nélkül adtak időt és alkalmat munkásaiknak az írás-olvasás megtanulására, az alapismeretek megszerzésére, a kisebb munkaadók pedig a főváros által hirdetett és fenntartott tanfolyamokra küldték alkalmazottaikat.

Néhány évvel később Budapest székesfőváros polgármestere elrendelte, hogy a főváros üzemeinek vezetői a fővárosi népművelés irányítása mellett hathatósan mozdítsák elő az iskolántúli munkásoktatás megszervezését. Azóta ez a kapcsolat intézményessé vált és alig van fővárosi üzem, hol a fővárosi népművelés jelentősebb tevékenységet ne folytatna a munkás-oktatás, illetve a munkás-szabadidő nevelő értékű felhasználtatása terén. Az idők folyamán az Államvasutak és állami gépgyárak budapesti telepein és számos magánvállalatnál megindult a fővárosi népművelés közbejöttével a munkások oktatása, nemzeti irányú nevelése.

Az 1921. évi testnevelési törvénnyel létesített leventemozgalommal azonnal felvette a kapcsolatot a népművelés. A fővárosi népművelés rendezte az első levente-vezetőképző tanfolyamot és a következő évtől kezdve a mai napig az iparostanonciskolákkal kapcsolatos, továbbá igen sok iskolánkívüli leventeegyesületben évről-évre előadássorozatokat, hazafias ünnepélyeket, tanulmányi kirándulásokat, leventematinékat stb. rendez.

Külön gondot fordított a leány- és nőegyesületekkel való kapcsolatok kiépítésére, hogy a különböző társadalmi osztályok leányait és asszonyait a női hivatás helyes betöltésére nevelje, oktassa.

E kapcsolat is elősegítette, hogy a Kat. Háziasszonyok Országos Szövetsége Zitaköreinek száma 25-re, Kat. Nővédő Egyesület anyákköreinek száma 12-re, a Szociális Missziótársulat leányegyesületeinek száma 17-re,

a Kat. Leányok Országos Szövetsége budapesti helyicsoportjainak száma 26-ra, a Kat. Dolgozó Leányok egyesületébe tartozó budapesti helyicsoportok száma 34-re, az Országos Stefánia Szövetség anyákköreinek a száma 30-ra emelkedett.

Kiépültek a kapcsolatok a Napsugár-leányklubokkal és körökkel, a budapesti Keresztény Leányegyesületekkel, a Kereszténységi Szociálista Nő-alkalmazottak szervezeteivel, a református lelkészi hivatalok útján szervezett leány- és asszonykörökkel, a református vasárnapi iskolák vezetőivel. Intenzív kapcsolatok alakultak ki a szociális és női hivatásra való neveléssel kapcsolatban a Magyar Vöröskereszt Szociális Osztályával és az ápolónői szakosztállyal, az Országos Stefánia Szövetséggel s a Gyermeklélektani Intézettel.

Külön fejezetet alkot e téren a népművelés ama munkája, amelyet főként a fővárosi üzemek, de számos magánvállalat női alkalmazottai, illetve az alkalmazottak női családtagjai körében végez.

Az iparosokat, az iparegyesületek és ipartestületek, a kereskedőket és a kereskedelmi alkalmazottakat, valamint a magántisztviselőket a megfelelő társadalmi és kulturális szervezeteik útján, az értelmiséget azok kultúregyesületei révén igyekezett a fővárosi népművelés nemzeti nevelő mozgalmába bevonni. Így lassan-lassan a főváros minden társadalmi rétegében elhintette a fővárosi népművelés az egységes szellemű és tervszerű népművelés gondolatát és számos társadalmi és gazdasági alakulatot nyert meg egységesen elgondolt munkaterv végrehajtására.

A fővárosi népművelés a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleteinek és kívánalmainak megfelelően elindulásának évétől kezdve évi, illetve háromévi munkatervet készít és annak végrehajtásában a társadalmi egyesületeket, gyárakat, üzemeket is bevonja. Az anyagi támogatás mértékét — ott ahol az indokolt — attól teszi függővé, hogy a munkaterv végrehajtásából a szóbanforgó társadalmi alakulat miként veszi ki a részét és maga is mennyivel járul hozzá a felmerülő költségek fedezéséhez.

Rövid néhány év után nyilvánvalóvá vált, hogy a társadalmi egyesületek csak úgy, mint a nagyobb létszámú alkalmazottakkal dolgozó vállalatok szűkebbkörű célkitűzésekkel dolgoznak és elsősorban a saját alapszabályaikban előírt feladatok, illetve a helyiviszonyok által megszabott speciális kívánalmak kielégítésére, végrehajtására vállalkoznak leginkább.

A fővárosi népművelés feladatává vált, olyan művelődési intézmények nevelőértékű és esztétikai képzést nyujtó, tehát lélekformáló szórakozási alkalmak intézményes megszervezése is, amelyeket csak a társadalmi erők összefogásával lehet fenntartani. Az elmult évek megteremtették a társadalommal azt a kapcsolatot, amely elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a fővárosi népművelés felügyelőhatósági jellegének kidomborítása nélkül összefogó, irányító és egyúttal szellemi központjává lehetett minden irányú népművelési mozgalomnak és törekvésnek. Mielőtt azonban a fővárosi

népművelés a különböző műveltségi fokon álló egyének részére az önművelés lehetőségeit tervszerűen és egymásfölé építetten kialakíthatta, megfelelő előadók, intézményvezetők képzéséről is gondoskodnia kellett.

A fővárosi népművelés már megindulásának évében látta, hogy a szociális elhagyatottságban élő széles néprétegek körében a szociális gondozás terén működő egyének az úgynevezett szociális munkások lennének elsősorban hivatottak arra, hogy gondozottjaikban a haladás és a szellemi élet iránti vágyat felébresszék, illetve gondozó munkájukkal kapcsolatban a nemzeti, társadalompolitikai, állampolgári ismereteket terjesszék. Ez adott indítékot arra, hogy bekapcsolódjon a m. kir. népjóléti minisztérium és a Magyar Vöröskereszt Egyesület által létesített két évfolyamos szociális iskolába. A fővárosi népművelés bekapcsolódott a Szociális Misszió Társulat és a Szociális Testvérek Társaságának, s számos más jelentősebb társadalmi alakulat szociális tanfolyamainak létrehozásába, fenntartásába s azokat szakszerűbbé igyekezett tenni.

Az egyre jobban fejlődő és több irányba kibontakozó népművelési munka szükségessé tette részint új munkaerők bevonását, részint a régi munkaerők speciális népművelési munkaágakra való továbbképzését. Ez volt az alapja a nyaranként megismétlődő vezetőképző tanfolyamoknak, amelyek igyekeztek az évről-évre mutatkozó szükségleteket kielégíteni.

Az első női nyári vezetőképző tanfolyam 1934. júniusában Balatonlellén a Kat. Leányok Orsz. Szövetségével karöltve rendeztetett meg. Hallgatói között ott volt az az évi Nemzeti Gyermekhét munkájába bekapcsolódott önkéntes munkatársak nagyrésze. A tanfolyam a társadalmi egyesületek által végzett népművelési munka kérdéseit és a kialakítható kapcsolatokat, a munkaközösség lényegét és jelentőségét tárgyalta.

1935-ben a munkásnő-tanfolyamok vezetői és előadói számára rendezte meg a Bizottság ugyancsak Balatonlellén vezetőképző tanfolyamát, melynek célja a munkásnő-társadalom keretében végzett népművelési munka elmélyítése és módszeresebbé tevése volt. E tanfolyamba bekapcsolódott valamennyi munkásnővel foglalkozó társadalmi intézmény is.

1936-ban erőteljesebb irányt vett a veszélyeztetett társadalmi rétegek népművelése, (szükséglakás-telepeken, Városszéli Telepen stb.) s ez tette szükségszerűvé, hogy a felállítandó settlementek részére vezetőképző tanfolyamot szervezzen a Bizottság. Ezen a tanfolyamon a népművelési és szociális alakulatok kiküldöttein kívül főként az Országos Missziós Ifjúság kiküldöttei vettek részt, akik nagyrészt a kültelki munkásnő-ifjúság tanfolyamait eddig is vezették. A tanfolyam elsősorban e szociálisan veszélyeztetett réteg lelki sajátosságaival foglalkozott, hogy népművelési mondanivalóit ehhez formálhassa, továbbá azokkal a problémákkal, hogy mikép kapcsolható be a settlementben foglalkoztatott e társadalmi réteg a nemzet kultúrközösségébe.

Az eddig felsorolt tanfolyamok hallgatói jóformán kizárólagosan a Budapesten dolgozók sorából tevődtek össze.

1937-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr megbízására a Bizottság a női népművelés általános problémáit tette a női vezetőképző tanfolyam anyagává és azon a vidéki népművelési munkába bekapcsolódott óvónők, tanítónők, társadalmi munkások vettek részt. A tanfolyam részletezte a női népművelési feladatokat s azok pedagógiájával és metodikájával foglalkozott. E tanfolyamon alakult ki a mintegy 50%-ban vidéki városokban működő népművelők kívánsága alapján az a szükséglet, hogy e vezetőképző tanfolyamok a női népművelés gyakorlati jellegű tanfolyamainak gyakorlati módszereivel részletesen foglalkozzanak és ennek a kívánságának tett eleget a Bizottság, amikor

1938. nyarán a következő felépítésű női vezetőképző tanfolyamot szervezte meg: a főzés tanításának elmélete és gyakorlata (népművelési főzőoktatók számára); a női szabás-varrás tanításának elmélete és gyakorlata (népművelési varrótanfolyamok vezetői számára); a kötés, horgolás tanításának elmélete és gyakorlata (népművelési kötő-horgoló tanfolyamok vezetői számára) s evvel párhuzamosan a szabadidő felhasználásának korszerű eszközei, különös tekintettel az egyesületekben végzett népművelési munkára.

A férfiak számára rendezett vezetőképző tanfolyamok elsősorban az alsófokú népművelés módszeres kérdéseinek megvilágítását tűzték ki célul. Így 1934 nyarán Hévizszentandráson a Bizottság főként az alsóbbfokú tanfolyamok vezetői és előadói részére rendezett általános elméleti jellegű vezetőképző tanfolyamot, megvilágítva az alsófokú népművelés elvi és módszeres kérdéseit.

Az 1935. évben végzett népművelési munka az analfabéta- és alapismeretterjesztő tanfolyamok módszeresebbé tevését sürgette s így a Bizottság ugyancsak Hévizszentandráson rendezett vezetőképző tanfolyama az analfabéta-tanfolyamok helyi felügyelői és előadói számára az analfabéta-oktatás elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott.

Az 1936. esztendőben Balatonlellén megrendezett férfi vezetőképző tanfolyam résztvevői között már nemcsak a népművelési munka oktatóit, előadóit találjuk, hanem valamennyi népműveléssel foglalkozó alakulat, üzem, szociális intézmény stb., stb. kiküldöttjeit is, akik hivatásukból, vagy különleges megbízásuk folytán népművelési munka szervezésével, esetleg irányításával vannak megbízva. E vezetőképző tanfolyam főképen a városi népművelés problémáival foglalkozott. Tulajdonképen ez a tanfolyam vetette meg annak a munkalehetőségnek alapjait, mely a fővárosi üzemek egyéb ipari és társadalmi alakulatok, valamint a Népművelési Bizottság között a következő évben kiépült.

Ugyancsak a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr megbízására 1937-ben a vidéki népművelési titkárok és népművelési előadók bevonásával a városi és falusi népművelés feladatairól, munkalehetőségéről és munkamódszereiről tájékoztatta hallgatóságát a vezetőképző tanfolyam. E tanfolyam eredményei és hatásai közvetlenül már kevésbbé mérhetők le, amennyiben a megvitatott elvek és a helyesnek talált módszerek gyakorlatba való áttevése nemcsak Budapesten történik.

A Bizottság számos esetben működött közre az egyesületek által rendezett vezetőképző tanfolyamok tananyagának kialakításában és az előadók kijelölésében.

Amikor a polgármester megbízásából 1934. évben a Bizottság a Nemzeti Gyermekhét megrendezését átvette, szakképzett vezetőkről kellett gondoskodnia. Ezért tehát 1934. január-május hónapokban játszótéri vezetőképző tanfolyamot rendezett és az így kiképzett vezetőket azóta is évről-évre tanfolyamokon továbbképzi. Miután a játszótéri vezetők száma különböző okok miatt (álláshoz jutottak, férjhez mentek stb.) megcsappant, a Bizottság 1939. március havában újabb játszótéri vezetőképző tanfolyamot állított fel, most már kizárólag azok számára, akik pedagógiai képesítéssel bírnak és mindezideig állásban elhelyezkedni nem tudtak.

A gyári munkások körében végzett egyre intenzívebb munka érlelte meg a Bizottságban a gyári munkások szociális gondozása szükségszerűségének gondolatát is. Örömmel fogadta tehát egy a gyárgondozónői tanfolyam felállítására való javaslat tervét s már 1933/34-ben erőteljesen támogatta sőt feltételeit teremtette meg a kísérleti gyárgondozónői tanfolyam felállításának. A gyárgondozónői tanfolyam 1933/34. iskolai év óta egyszeri megszakítással működik, 1936/37. óta a M. kir. iparügyi minisztérium támogatásával. A tanfolyam hallgatói közül az arra alkalmasok szinte valamennyien álláshoz jutottak és a gyárgondozónői intézmény megvalósításában a székesfőváros üzemei jártak elől jópéldával. Ma már a fővárosi üzemek valamennyie nélkülözhetetlen szociális szervének tekinti a gyárgondozónőt.

A gyárgondozónők vizsgálják ki, hogy a gyárban dolgozó munkásoknak, munkásnőknek milyen a műveltségi fogyatékosságuk és műveléődési igényük és a Népművelési Bizottság az ő javaslataik alapján készíti el a gyárak felkérésére a népművelési munkaterveket.

Egy-egy ilyen vezetőképző tanfolyam nyujtott módot arra, hogy a Bizottság a saját hatáskörében a népművelési tevékenység egy-egy munkaterületét intézményesen megszervezze.

A Bizottság által folytatott önálló népművelési tevékenység az esztétikai nevelés és a nemes szórakozási alkalom megteremtésének célkitűzéséből indult ki. A nemes szórakozásnak és a kedélynevelésnek egyik leghatékonyabb eszköze *a zene*. 1924-ben a Filharmóniai Társaság zenekarán kívül, Budapesten nem volt szimfonikus zenekar. Abban az időben még a rádió sem működött

Magyarországon s így nemcsak a széles tömegek, de az értelmiség is nélkülözte a nívós hangversenyeket. A Népművelési Bizottság ezen a téren úttörő munkát végzett. Először a Közalkalmazottak Nemzeti Szövetsége keretében alakult zenekarral kísérelt meg hangversenyeket rendezni. 1926-ban a Népművelési Bizottság megegyezett az 1923-ban alakult Székesfővárosi Zenekarral, hogy filléres áron és zenei műveltséget tervszerűen terjesztő műsorokkal a téli hónapokban 30 héten át minden vasárnap hangversenyt rendez. A Vigadó nagy és kis termét az első években zsúfolásig töltötte meg a közönség. A rádió fejlődésével és a gazdasági viszonyok romlásával az érdeklődés némiképen csökkent, de a Vigadó vagy a Zeneakadémia nagytermét ma is majdnem teljesen megtölti a közönség, amely főként állandó bérlőkből toborzódik. Ezek a hangversenyek ma már a fővárosi zenei életnek jelentős tényezői és a fiatalabb zenésznemzedék majdnem egyedüli lehetősége, hogy zenekarral szerepelhessen, illetve műveik bemutattassanak. 1928. nyarától minden év június, július és augusztus havában a Bizottság a Székesfőváros Zenekar közreműködésével ingyenes szabadtéri hangversenyeket rendez, amelyek az utóbbi években már Budapest három parkjában tartatatnak: a városligeti Iparcsarnok előtt, a Fővárosi Képtár kertjében és a városmajori parkban. A zenei műveltség terjesztése és mélyítése terén jelentős feladatot végez a Bizottság kiadásában megjelenő »A Zene« c. folyóirat, amelynek egyes számait a hangversenylátogatók díjmentesen kapják. Ez a folyóirat a hangversenyek műsorszámainak magyarázatait is közli.

Az utóbbi években a Bizottság megszervezte a Kamarazene Társaságot és három népművelő énekkart, amelyek mindegyike a zenei műveltség terjesztését és mélyítését szolgálja. Ezen a téren jelentős akciója a népművelésnek a M. kir. Operaházzal kötött ama megállapodás, melyszerint a M. kir. Operaház a népművelés számára évente kétszer 10 előadásból álló külön bérleti ciklust rendez filléres áron. Ez az akció — miután a 10 előadásra szóló legolcsóbb bérletjegy ára 5 pengő, amely öt részletben fizethető — a kispénzű munkásoknak is lehetővé teszi a népművelés opera-előadásainak rendszeres látogatását. Az egy-egy bérletciklusban előadott művek úgy vannak összeválogatva, hogy azok a zenei műveltséget tervszerűen fejlesszék. Minden bérlő az előadás előtt nyomtatott füzetben kapja meg a szerző életrajzának és a mű tartalmának ismertetését és a szereposztást.

A Bizottság nem elégedett meg a zenei téren végzett esztétikai neveléssel, hanem kiterjesztette munkáját a *képzőművészeti irányú nevelésre* is. 1929—1930. óta rendszeresen és intézményesen rendez múzeumokba, tárlatokba, műtermekbe szakvezetéses tanulmányi kirándulásokat, továbbá Budapest, valamint környékének és az egész ország művészeti értékeinek, népművészetének, tájszépségének ismertetése érdekében sétákat és többnapos vagy többhetes utazásokat is. Tanulmányútjait 1936. évben külföldre is kiterjesztette a Bizottság és azóta számos esetben rendezett tanulmányi

társasutazást filléres áron Németországba, Olaszországba és a szerbek, románok által megszállt területekre. Egy-egy esztendőben ma már ezernél több tanulmányi sétát, kirándulást, utazást szervez a Bizottság és tagjainak száma átlag és évenként 32.000 körül mozog.

A bizottság az *irodalmi ízlés és műveltség* mélyítése érdekében irodalmi estek rendezését is megvalósította, amelyeken hazánk jeles írói és irodalmi egyesületei vesznek részt. A Bizottság eme akcióját kibővítette azzal, hogy a fővárosi és vidéki városok irodalmi centrumai között kapcsolatot létesített olymódon, hogy vidéki irodalmi társaságokat hívott meg Budapestre szereplésre, majd a Bizottság kért fel reprezentatív írókat és művészeket, akiknek közreműködésével vidéki városokban rendezett irodalmi esteket.

Az irodalmi műveltség terjesztése érdekében a Bizottság kétkötetes verses antológiát adott ki. Ez a könyv a tanfolyamok vezetőinek és előadóinak tesz jó szolgálatot az anyagkiválasztás terén.

E tevékenységet a Bizottság kibővítette szavalókórusok szervezésével és szavaló- és előadóestek, alkalmi ünnepélyek rendezésével.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Bizottság hatáskörébe utalta az utcai árusításra kerülő könyvek véleményezését, amellyel felvette a harcot a ponyvairodalom ellen.

A Bizottság hatáskörébe utaltattak még az egyesületi könyvtárak ellenőrzésével és terjesztésével kapcsolatos ügyek.

A Bizottság maga is 32 vándornépkönyvtárat szervezett, amelyek főként a munkásegyesületek körében cserélődnek állandóan. A Bizottság a felszabadult Felvidéknek 18 ilyen vándornépkönyvtárat adományozott.

Bekapcsolódott a Bizottság a vallás- és közoktatásügyi minisztérium ama akciójába, amelynek célja jó könyveknek filléres áron való megjelentetése, hogy mindenki saját maga létesíthessen otthonában magánkönyvtárat.

A főváros áldozatkészsége lehetővé tette, hogy a népművelési tanfolyamok hallgatói illetve a népművelés Tanulmányi Csoportjának tagjai a fővárosi Nyilvános Könyvtárak összes fiókjait 50%-os mérsékelt olvasói díj mellett látogathassák.

A Bizottság hatáskörébe utalta a vallás- és közoktatásügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértően a műkedvelői színdaraboknak az előadás engedélyezése előtt való felülvizsgálását, úgyhogy ma már csak olyan darabok kerülhetnek műkedvelői színpadra, amelyeket a Bizottság e célra alkalmasnak talál.

Az irodalmi nevelés terén nagyjelentőségű a Bizottságnak a Nemzeti Színházzal kötött ama megállapodása, amely szerint a Nemzeti Színház a népművelés részére két 10—10 előadásból álló bérlet-előadássorozatot rendez filléres áron, amely bérletciklus keretében a szezon népművelési szempontból legmegfelelőbb darabjai kerülnek bemutatásra. A 10 előadásból álló bérletciklus legolcsóbb jegyára 2·50 pengő és minden bérlő az előadás előtt megkapja a szerző életrajzának és a mű tartalmának ismertetését és a szereposztást.

A Bizottságnak az esztétikai nevelés és nemes szórakoztatást jelentő művelődési alkalmai benépesítésében a vele együtt működő társadalmi egyesületek is hathatósan résztvesznek. A társadalom eme megértő támogatása azonban nem lett volna elegendő ahhoz, hogy a Bizottság előbb említett esztétikai képzést nyujtó, lélekformáló és nemes szórakoztatást jelentő akcióit intézményessé tegye s ezért olyan szervet kellett életrehívnia, amely mindazokat az egyéneket, akik a népművelés bármely tevékenysége iránt már érdeklődtek, állandóan megtartsa a népművelési mozgalom számára. Ezért a Bizottság mindazokat az egyéneket, akik valamely tanfolyamra beiratkoztak, tanulmányi kiránduláson rendszeresen résztvettek, hangversenyre, színházba, operába, irodalmi estre bérletet váltottak, »Tanulmányi Csoport«-ba tömörítette. A tagsági díj évi 2 pengő, amelynek ellenében havonta kapják meg a *Bizottság nyomtatott munkatervét* és ebből értesülnek, hogy a Bizottság hol mit rendez számukra. Mindenki, aki később bármely népművelési tevékenység látogatásába bekapcsolódik, automatikusan tagja lesz a Tanulmányi Csoportnak. Ebből új feladat adódott a fővárosi népművelés számára, olyan munkatervet összeállítani, amelyben a műveltség bármely fokán álló egyén érdeklődési irányának és műveltségi fokának megfelelő művelődési és szórakozási alkalmat találjon.

Így születtek meg a *Népművelődési Telepek* és a *Szabad Egyetem.*

A *nyelvi* tanfolyamok központja a Belvárosi és a Terézvárosi Művelődési Telep, bár majdnem minden művelődési telepen ezeken kívül is rendez a Bizottság idegen nyelvű tanfolyamokat. A *mező- és kertgazdasági* irányú ismereteket főként a Rákosfalvai és Óbudai Művelődési Telepek nyujtják. Az *ipari irányú* általános és szakismereteket a Szentkirályi-utcai, a *kereskedelmi irányú* általános és szakismereteket a Wesselényi-utcai, az *iparművészeti* ismereteket a Török Pál-utcai, a *természettudományi* ismereteket a Horánszky-utcai, a *műszaki ismereteket* a Dohány-utcai, az *egészségügyi ismereteket* az Eötvös-utcai, a *női hivatásra nevelő* ismereteket a Batthyány- és Bajza-utcai, a Vilmos császár-úti Háztartási Telep, az *anyavédelmi és csecsemőgondozó* ismereteket a Vas-utcai, az *általános műveltséget* nyujtó ismereteket a kőbányai és a Horthy Miklós-úti terjesztik.

A *háztartási alkalmazottak* részére három Művelődési Telepet tart fenn a Bizottság éspedig a Batthyány-, a Cukor- és a Nagymező-utcában. A *munkásnők* részére a Szent László-úton, a Klebelsberg-utcában tart fenn a Bizottság külön Művelődési Telepet. A *munkások* részére a Váci-út 21. sz. iskolában szervezett a Bizottság Művelődési Telepet.

A Művelődési Telepek fölé épült a M. kir. Pázmány Péter Tudomány Egyetemmel karöltve fenntartott *Szabad Egyetem*, amely főként a korszerű kérdések felől, továbbá a különböző tudományok, illetve tudományágak mai állása, kutatásai, újabb eredményei és gyakorlati alkalmazásuk jelentősége felől tájékoztatja a hallgatóságot.

A fővárosi népművelés tehát Budapest társadalmát két nagy csoportra osztotta. Az egyik csoportba, — mint már említettem, — azokat sorozta, akik még azokat az elemi ismereteket is nélkülözik, amelyek az önművelés útján való elinduláshoz szükségesek. Ezek részére ingyenesen tart ismeretterjesztő előadássorozatokat, analfabéta, alapismeretterjesztő és népművelési tanfolyamokat és szórakozási alkalmakat. A másik csoportba azokat sorozta, akik az önművelődéshez szükséges ismeretekkel már rendelkeznek s akikben legfeljebb csak az önművelődés vágyát kell erősíteni és céltudatossá tenni. Ezek részére létesítette a Tanulmányi Csoport alakulatát, amelynek tagjai a filléres tandíjjal, illetve belépődíjjal rendezett előadásokat és nemes szórakozási alkalmakat látogatják.

Hogy a Népművelés 1922—23. óta hogyan építette ki munkáját és hogy ez a munka kiterjedtség és látogatottság tekintetében miképen fejlődött, arról az alábbi kimutatás nyujt tájékoztatást. A kimutatás a fővárosi népművelés első, ötödik, tizedik és tizenötödik tanévének munkastatisztikáját közli. (Lásd a következő oldalon levő táblázatot.)

A főváros a Népművelési Bizottságot, illetve annak tevékenységét kezdettől anyagi támogatásban részesítette. A súlyos gazdasági viszonyok miatt a támogatás mértéke nem emelkedhetett a népművelési tevékenység kiterjedésével arányosan. Ezt a nehézséget áthidalta a társadalom megértő áldozatkészsége. A Bizottság munkaprogrammja iránt érdeklődő közönség szívesen fizette meg az anyagi teherbírásához mért filléres tandíjakat és belépődíjakat. Az alábbi kimutatás képet ad arról, hogy a társadalom áldozatkészsége évről-évre mily mértékben emelkedett, amely áldozatkészség egyúttal a társadalom ragaszkodását és megbecsülését is kifejezi a fővárosi népművelés intézményeivel szemben. Ez az áldozatkészség a főváros társadalma művelődési készségének is fokmérője.

É v	A város támogatása személyi K	A város támogatása dologi K	A társadalom hozzájárulása K	Népművelési alkalmak, órák száma
1923	—	4,250.000	10,535.030	744
1924	—	69,500.000	34,043.566	6.549
1925	—	415,766.260	87,555.924	10.458
1926	—	498,687.000	320,341.823	12.506
	P	P	P	
1927	6.874	53.126	21.859·68	14.178
1928	7.051	80.000	34.522·30	14.551
1929	11.384	104.000	55.184·30	16.859
1930	11.319	104.000	62.563·05	17.502
1931	11.903	110.000	95.184·76	17.923
1932	19.068	110.000	66.710·24	19.610
1933	16.385	100.000	88.080·05	25.065
1934	19.034	104.500	151.896·41	30.227
1935	17.536	109.500	179.154·45	35.069
1936	17.536	112.500	274.231·25	40.074
1937	17.992	114.500	247.320·19	43.431
1938	20.465	115.310	342.592·04	47.810

A munka megnevezése	1922/23			1927/28			1932/33			1937/38		
	1-ső tanév			5-ik tanév			10-ik tanév			15-ik tanév		
1. Népművelési és közműveltségi előadások	322			3.610			6.045			8.863		
hallgatók száma			28.902			120.800			236.765			365.441
2. Műsoros délutánok-esték, alkalmi ünnepségek	3			58			21			349		
hallgatók száma			760			4.782			1.835			27.520
3. Műkedvelői előadások száma	—			—			19			202		
hallgatók száma			—			—			2.900			29.800
4. Hangversenyek száma	—			32			115			93		
hallgatók száma			—			56.000			150.000			149.010
5. Irodalmi estek száma	—			—			23			41		
hallgatók száma			—			—			5.200			9.750
6. Gyermekszórakoztatás, mesedélután	—			—			716			3.769		
hallgatók száma			—			—			31.200			55.702
7. Tanulmányi kirándulások száma	—			—			460			1.047		
hallgatók száma			—			—			9.949			35.147
8. Színházi előadások száma	—			—			—			45		
hallgatók száma			—			—			—			44.530
9. Analfabéta tanfolyamok száma		—			25			28			28	
órák száma	—			3.082			2.700			2.782		
hallgatók száma			—			349			398			453
10. Alap (elemi) ismeretterjesztő tanfolyamok		—			16			41			82	
órák száma	—			1.396			2.580			3.226		
hallgatók száma			—			211			720			1.396
11. Népművelési (általános ismeretterjesztő) tanfolyamok		—			46			15			14	
órák száma	—			6.373			1.961			1.326		
hallgatók száma			—			916			488			437
12. Művészeti és kedélyképző tanfolyamok		—			—			5			120	
órák száma	—			—			72			4.159		
hallgatók száma			—			—			154			2.338
13. Közműveltségi (közérdekű) tanfolyamok		—			—			2			102	
órák száma	—			—			30			1.029		
hallgatók száma			—			—			59			3.359
14. Nőnevelési tanfolyamok száma		—			—			32			43	
órák száma	—			—			2.035			1.754		
hallgatók száma			—			—			657			4.673
15. Női gyakorlati tanfolyamok száma		—			—			—			161	
órák száma	—			—			—			3.975		
hallgatók száma			—			—			—			2.857
16. Egészségügyi tanfolyamok száma		—			—			—			36	
órák száma	—			—			—			595		
hallgatók száma			—			—			—			2.683
17. Szakirányú (gyakorlati) tanfolyamok		—			—			172			121	
órák száma	—			—			7.841			3.229		
hallgatók száma			—			—			4.202			2.512
18. Nyelvi tanfolyamok száma		—			—			—			328	
órák száma	—			—			—			9.168		
hallgatók száma			—			—			—			6.723
19. Vezetőképző tanfolyamok száma		—			—			—			15	
órák száma	—			—			—			1.514		
hallgatók száma			—			—			—			605
20. Szabadegyetemi tanfolyamok száma		33			—			33			55	
órák száma	449			—			447			644		
hallgatók száma			973			—			2.156			4.889
Tanfolyamok összes száma		33			87			328			1.105	
Népművelési alkalmak száma	774			14.551			25.065			47.810		
Hallgatók összes száma			30.635			183.058			446.683			749.825

A népművelés sokrétű és szerteágazó munkája sokirányú problémát rejt magában.

A népművelési feladatok, ha kultúrpolitikai célkitűzéseikben egységesek is, kivitelükben aszerint tartalmaznak más és más problémákat, hogy milyen műveltségi színvonalon álló társadalmi osztály keretében élő felnőttek között végzik el. A különböző életfeltételek, a foglalkozási sajátosságok és a társadalmi szokások különféle lelkiséget alakítanak ki és nyilvánvaló, hogy pl. a nemzeti irodalom közkinccsé tevésében való egységes törekvés teljesen más módszereket kíván, ha azt szükséglakás-lakók, ipari munkások, vagy akadémiai képzettségű felnőttek között kell elvégezni. Mások a lelki és szellemi reakciók, másoknak kell lenni a pedagógiai eljárásoknak is. De nem csupán a módszeres tevékenység, hanem a közlendő anyag kiválogatását is erősen befolyásolják a fenti szempontok. A népművelés egyik problémája tehát a *megfelelő előadók kérdése*, akiknél korántsem elég a szaktudás, sőt még a nevelői egyéniség sem, hanem sajátos lélektani, szociológiai és szociográfiai ismeretekre is szükségük van. Sokszor előfordul, hogy a legelismertebb szaktudós nem válik be pl. munkáselőadóként, vagy a munkástársadalmat kitűnően ismerő vezető vagy pedagógus nincs birtokában valamilyen speciális jellegű szakismeretnek, amelyben pedig hallgatósága tovább szeretné képezni magát.

Megnehezíti a kérdést az állandóan változó s a népművelést csak mellékfoglalkozásként űző előadók igen nagy száma, akik népművelési továbbképzésük céljait szolgáló szakirodalmat, szakfolyóiratot csak elvétve s alig találnak, hiszen e még gyermekcipőiben járó tudomány mélységei alig felmértek.

Ezért tett a Bizottság javaslatot egy »Népművelési Intézet« felállítására, melynek hivatása éppen az elméleti továbbképzés feltételeinek biztosítása lett volna s amelynek éppen korunk népi politikai irányzatának idején oly kihangsúlyozott jelentősége volna. A tudományos kutató intézetnek szánt intézmény a Népművelési Bizottságon kívül álló okok következtében nem jött létre.

Részben a fenti hiányok pótlására és szükségletek kielégítésére alakult meg a Magyar Népművelők Társasága s ennek kiadványa, a Magyar Lélek című szakfolyóirat, mely hivatva van a népművelés gyakorlati munkásait és elméleti szakembereit tömöríteni s nemcsak a megoldandó problémákra rávilágítani, de azok megoldására is segédkezet nyujtani.

Egészen más jellegű kérdés a szabadidőmozgalommal kapcsolatban a társadalom-szervezés kérdése. Már említettem, hogy a szabadidőmozgalom feltételeit csak úgy, mint annak országos és minden társadalmi réteget felölelő szervezetét megteremteni állami feladat. Csak egységesen felépített

elgondolás keretében képzelhető el a kérdés elvi alapokon történő rendezése, amely mindenkor meghaladná a társadalmi, sőt akár egy törvényhatósági szerv lehetőségeit. A már megteremtett szabadidőfeltételek felhasználásának módjai is alig képzelhetők el másképen, mint országos jellegű intézmény keretében. Ezen országos jellegű intézmény volna hivatva a helyi jellegű megoldásokat és eredményeket összefogni, a különböző társadalmi intézmények munkaterületei között a határokat megvonni, az ellátatlan munkaterületek munkafeladatait megvalósítani s végül a legkülönbözőbb keretek között folyó munka eljárásait egységesíteni.

Mindez azonban nem történhetett meg addig, amíg a szabadidőmozgalom leglényegesebb fejezetének, a népművelésnek kereteit, eszközeit és módjait a törvényhatósági népművelési szervek gyakorlati tapasztalatok alapján ki nem alakították.

Ezen a téren a fővárosi népművelés úttörő munkát végzett.

A fővárosi népművelés értékes megállapításokat szűrt le a szabadidőmozgalom szervezeti problémáinak terén is s úgy vélem, helyes úton jár, amikor a társadalmi tevékenységben rejlő erkölcsi, szellemi értékeket és munkakészségeket az illetékes hatóságok és az érdekelt társadalmi egyesületek között létesülő munkaközösség útján közösen megállapított elvek és módok szerint engedi érvényesülni.

Sem a szabadidőmozgalom, sem a népművelés nem lehet tisztán hatósági feladat, mint ahogy nem lehet tisztán társadalmi feladat sem. Olyan szervezetre van tehát szükség, amelyben a hatóság igyekszik az erők célszerű és céltudatos összefogásával a szabadidőmozgalom, illetve a népművelés kultúrszociális feladatait maradék nélkül megoldani.

A szabadidőmozgalomnak, illetve a népművelésnek nemcsak az a célja, hogy a nemzet egyedeiben a közös nemzeti eszményeket kiépítse, a nemzeti öntudatot és összetartozandóságot ápolja, hanem az is, hogy minden embernek egyfelől megadja a lehetőséget mindamaz ismeretek megszerzésére, amelyeknek birtokában szebb, boldogabb, kiegyensúlyozottabb és gazdaságilag is megalapozottabb életet teremthet magának, másfelől, hogy amikor a munkahelyét, íróasztalát kenyérkereső munkaidejének leteltével elhagyja, emberi jogaihoz méltó módon élhessen, vagyis családja körében, elhasznált fizikai és szellemi energiáját ne csak pótolhassa, hanem fejleszthesse is és olyan örömökben legyen része, amelyek életének szint, derüt, örömet adnak s fokozzák életenergiáit, életkedvét.

A népművelés tehát nemcsak a felnőttek iskolája, hanem olyan kultúrszociális intézmény, amely az életküzdelemre felkészíti, képesíti az egyént, hogy a tudás és műveltség vértezetével a fizikai, erkölcsi és szellemi veszedelmeket elkerülhesse s a közös célokért való küzdelemben minden magyarral egynek érezze magát.

Jótékonyság és szegényügy.

Az általános embervédelemnek egyik jelentős ága a szegényügy. Fogalmának meghatározása és az embervédelem többi ágához való viszonya azonban ezideig nálunk alig volt szabatosan megjelölhető. Az embervédelem egységes és országos kialakulásához eddig hiányzott az összefogóbb központi irányítás. Ennek következtében a helyi hatóságok az ínség fokozódása, vagy különböző konjunkturális válságok hatása alatt a szegényügy keretébe sorozták és ott igyekeztek megoldani sok olyan problémát, amelyet a korszerű felfogás az embervédelem más, a megelőzés elvén felépített területére utal, vagyis amelyek voltaképen már nem tartoznak a szegényügy keretébe.

Hazánkban a helyi hatóságokat a jogszabályok csak arra kötelezték, hogy segítsenek a szegényeken, de a segítés formáját és módjait a helyi hatóságoknak kellett meghatározni, megtalálni. A hatósági szegénygondozás fejlődésének ezen a fokán az egyes embervédelmi ágak összevegyültek a községi közigazgatás azon ágával, mely a közjótékonyság teendőit foglalta magában. A további fejlődés folyamán azután szükségszerűen külön válnak az egyes munkaterületek, s bár a fejlődés az 1930. évi világválság következtében nálunk egy időre megakadt, de a válság csökkenésével fokozott erővel folytatódott, hogy az embervédelem ágai között kijelölje a szegényügy helyét és megállapítsa annak kereteit.

Ehhez a fejlődéshez azonban nemcsak a fogalmak elvi megállapítása, hanem a szociális gondozás és a szociálpolitikai intézmények, az egész embervédelem minden területének kialakítására volt szükség. Amíg ugyanis nagy tömegek ínséges helyzetben sinylődnek, addig a szegényügy »kisegítő« tevékenysége, mint utolsó megoldás, szükségszerűen kiterjeszkedik az embervédelem más, kellően ki nem épített területeire is. Ez az oka annak, hogy sok esetben még a gyakorlati szociális munkások is a válságok idején sajnálatos módon túlméreteződő szegényügyre helyezik az embervédelem súlypontját, túlbecsülik a szegényügy feladatát.

Az általános jólét emelkedése szűkíti a szegényügy kereteit, magát a szegényügyet azonban nem szünteti meg. Szegénygondozásra mindig szükség lesz, mert az egyének boldogulását hátráltató tényezők közül az egyén belső és külső, környezet stb. tényezőire a leghatékonyabb embervédelem is csak korlátolt mértékben lehet befolyással. Egyes külső körülmények káros következményeit a biztosításügy a károk terheinek megosztásával akarja kiküszöbölni, de ez nem véd meg minden, az egyén testi egészségét, munkaképességét veszélyeztető körülmény ellen, még ha olyan tökéletesen van is kiépítve, mint pl. a betegség, baleset elleni biztosítás. A társadalomban mindig lesznek, — ha talán kisebb számban is, — szegények és elhagyottak, akik nem tudnak kellően részt venni a társadalom termelő munkájában, (pl. testi, szellemi fogyatékosok stb.) az elemi csapások mindig fenyegetni

fogják az emberi életet és javakat (árvíz, tűzvész stb., háborúk), a szegénygondozás feladatköre tehát, — ha szűkebb keretek között is, — de megmarad az embervédelem többi ágai mellett és amazok fejlesztése mellett sem fog feleslegessé válni. Ezért szükséges, hogy megállapítsuk a szegényügy határait, eldöntsük mik tartoznak keretébe és végül megfelelő színvonalra fejlesztve a kor követelményéhez képest szabályozzuk.

Köznapi értelemben a javakban való hiány szegénységet jelent. A hiány mértékének megfelelően a szegénység különböző fokait különböztethetjük meg. Ha a rendelkezésre álló javakból, azok egyenlőtlen megoszlása következtében egyesek részére csak kevés jut, vagyis szükségleteiket csak nehézségek árán tudják úgy-ahogy kielégíteni, relatív szegénységről beszélünk, amely mértékét mindig a gazdagság, jómód összehasonlításával nyeri. A relatív szegénység bár a létminimum határán mozog, nem tesz indokolttá szegényügyi beavatkozást. Az embervédelem egyéb területeinek feladata a javak szaporítása és az általános életszínvonal, az életstandard emelése. Ha azonban az egyén már az elsőrendű, a puszta létfenntartásához szükséges javakat sem tudja megszerezni, beszélhetünk abszolut szegénységről. Ez a nyomort, a lassú senyvedést, testi és erkölcsi leromlást, pusztulást jelenti. Az abszolút szegénységnél, az egyén jövedelme már a tengődési minimumot is alig éri el és léte a fenntartásához szükséges táplálék, ruházat és hajlék hiányos voltánál fogva veszedelemben forog.

Ha szegénygondozásról beszélünk, akkor az abszolút szegények gondozását értjük alatta. A szegénygondozásnak ezen feladata magától értetődő. A szenvedés, nyomor részvétre indít embertársaink iránt. Mikor az egyén azt tapasztalja, hogy embertársa létfenntartásáról a saját erejéből nem képes gondoskodni, cselekvőleg lép fel és igyekszik a szükségben lévőn segíteni. Az egyén cselekvése rendszerint szubjektív indítóokból, szánalomból történik. A szánalomérzet még a legridegebb, legönzőbb történelmi korokban is ébren tartotta a könyörületességet és jótékonykodást, a keresztény ethika pedig épen a felebaráti szeretetet, a másokon való segítést és könyörületességet tekinti a legfőbb isteni parancs egy részének, melynek mindnyájan engedelmeskedni tartozunk. A vallásos meggyőződésre támaszkodó karitatív tevékenység a szegényügy és jótékonyság belső indító rugója, fenntartója ma is. A szociális és karitatív érzésnek azonban mély gyökeret kell verni a lelkekben. Sokszor előfordul, hogy az a munkaadó, aki rideg önzésből elzárkózik munkásai sorsának javításától, sőt ha üzleti számításai úgy kívánják, munkásait kíméletlenül el is bocsátja, szerepet vállal jótékony egyesületekben, pénztárcáját megnyitja a koldusoknak, tekintélyes összeget ad jótékonycélra, amelyből talán épen az általa elbocsátott munkásnak jut csekély alamizsna. A krisztusi tanításnak, az emberszeretetnek helyes értelmezése, igaz átérzése és szociális érzékkel telítettsége az az alap, amelyre az embervédelem intézményeinek fel kell épülniök. Alapszik azonban a jó-

tékony tevékenység azon a gondolaton is, hogy a közösség szempontjából káros az, ha egyes tagjait ilyen — a legelemibb természetes jogot megcsúfoló, abszolút szegény — helyzetben hagyja. A szervezetlen, tudatos célnélküli jótékonykodásnak azonban nincs helye a célszerűen kiépített embervédelmi szervezetben.

A jótékonyságot gyakorolhatják magánszemélyek, társadalmi egyesületek, egyházi szervek és hatóságok. Az előbbiek tevékenységét magánjótékonyságnak hívjuk. A hatóságok jótékonysági ügykörben kifejtett tevékenységét közjótékonyságnak nevezzük, s ez a közjótékonyság az, amit a közigazgatásban, mint szegényügyet ismerünk.

A jótékonyság eme különböző megjelenési formáiban közös ismérvek:

1. A jótékonyság *kizárólag anyagi segélyt nyujt*, mégpedig olyan mértékben, hogy az csak a legszükségesebb életfeltételeket biztosítsa. Az anyagi segítség (hajlék, ruházat, élelem, vagy ezek beszerzéséhez szükséges pénzsegély) csak a tengődési minimum határáig terjed. A tengődési minimumot meg szokták állapítani.

2. *Önkéntes.* A támogatás mértékére, vagy módjára a szegénynek rendszerint nincsen jogigénye, s az a segítő belátásától és anyagi lehetőségeitől függ. Ez elsősorban ugyan a magánjótékonyságra vonatkozik, de vonatkozik a közjótékonyságra is, mert bár a hatóságokat jogszabály kötelezi a szegények ellátására, de a segélyezés mérvének megállapítását a jogszabály is a helyi viszonyok és a község anyagi ereje alapján a hatóságra bízza. (Az első szegényügyi törvény a helyi hatóság segélyezését a magánjótékonyság mértékétől is függővé tette.) A jogigény különbözteti meg a szegénysegélyeket a társadalombiztosítási segélyektől, mert ez utóbbinál a segélyekre a támogatottnak jogilag biztosított igénye van. Sőt tovább mehetünk és általánosíthatunk olyan módon, hogy — a szegényügyet kivéve — az embervédelem minden ágánál igénye van az egyénnek az intézmények igénybevételére, legyen az a jogszabályokon alapuló, vagy magánjogi elveken nyugvó, mert megfelelő ellenszolgáltatás van kikötve. Ezen magánjogi elvet a szegényügy területén érvényesítve azt mondhatjuk, hogy egy intézményt csak addig sorozhatunk a szegényügy keretébe, amíg igénybevételéért nem kell teljesértékű ellenszolgáltatást adni. Ha tehát a szegények a nyujtott támogatás önköltségi árát megtérítik (dologi, vagy személyi kiadások, vagy legalább a dologi kiadásokat), vagy ami ezzel egyenlő, az önköltségi árat »ledolgozzák«, ezt a rendszert már joggal kiemelhetjük a szegényügy fogalmi köréből. A népkonyhák, szeretetotthonok stb. tehát nem szegényügyi intézmények akkor, ha azok szolgáltatásait meg kell fizetni. Ugyanígy az »értéktermelő szegénygondozás« a különböző szükség- és ínségmunkarendszerek nem tartoznak a szegényügy keretébe, ha a szolgáltatással az ellenszolgáltatás egyenlő, vagy legalább is arányos. E meggondolás azután a jótékonyságot akként határolja el, hogy

3. a jótékonyságnak mindig *ajándékozási jellege* van. Az ajándékozás jellegét jelentéktelen ellenszolgáltatások nem változtatják meg (1. magánjog). A jótékonyságot gyakorló a nyujtott javakért nem vár ellenértéket. Az ajándékozási jelleg azonban káros pszichológiai momentumot visz a jótékonyságba. Az a körülmény, hogy az ínséges mindig csak elfogad és semmit sem ad, a lelkébe beleviszi a függőség, a társadalom számára való csökkentértékűség (Minderwertigkeitsgefühl) érzetét. Ennek romboló munkája azután hozzászoktatja az egyént az alamizsnához és így a jótékonyság, ha megmarad a puszta adakozás mellett, parazitákat nevel. (Növeli a megalázottság érzetét az is, hogy a közsegélyes politikai jogait bizonyos esetekben elveszti.)

A szegényügyet akként szokták jellemezni, hogy az a bekövetkezett bajt igyekszik enyhíteni (curatív gondozás), szemben a szociálpolitikával, mely a bajokat megelőzi (preventív gondozás). Ez azonban nagyon merev elhatárolás. Vannak olyan intézmények, melyek nem tartoznak a szegénygondozás keretébe és curativ jellegük van. Ilyenek azok a társadalombiztosítási ágak, amelyek a már bekövetkezett »bajban« segítenek (baleset, munkanélküliség stb.). A társadalombiztosítás egészségügyi vonatkozásaiban azután jelentkezik már a prevention, hiszen az emberi test betegségei elleni védekezés módjai az orvostudomány útmutatásai alapján ismeretesek. Azonban attól még sajnos messze vagyunk, hogy a társadalomnak, mint élő szervezetnek betegségei és az ellenük való védekezés hasonló tudományos alapossággal legyenek megállapítva, s ezért a szociálpolitika majd minden ténykedése még ma is csak a már erősen kiütköző visszásságokat orvosolja, azaz csak tüneti kezelésre szorítkozik.

Az embervédelem ágai és intézményei belső összefüggésben állanak egymással az által, hogy bizonyos rangsort alkotva, egyiknek tevékenysége megelőzi, illetve feltételezi a másikét és mindegyik a maga módján megakadályozni igyekszik, hogy az egyén a társadalmi tagozódás fokán lejebb sülyedjen. E rangsor elején kétségkívül az igazságos vagyon- és jövedelemelosztásra irányuló embervédelmi törekvések állanak (adó-, munkabér- és földbirtokpolitika), melyeket kiválóképen preventív törekvéseknek nevezhetünk ; a végén pedig a szegényügy, mely a gazdasági szempontból legalsó fokra jutott egyéneket igyekszik megmenteni a pusztulástól és emberhez méltó életkörülmények közé helyezni.

Ha azt nézzük, hogy kik jutnak a szegénység végső fokára, azt találjuk, hogy a különleges esetektől eltekintve általában azok, akik önmagukat és hozzátartozóikat nem tudják keresményükből fenntartani, azaz akik a termelő munkában a saját gazdasági tevékenységükkel kellőképen részt venni nem tudnak. (A vagyonukból élőkről itt nincs szó.)

A gazdasági életben való részvételt pedig elsősorban a munkaképesség foka dönti el. Ennek alapján a szegények a következő csoportokba oszthatók :

1. Teljesen munkaképesek, 2. csökkent munkaképességűek, 3. korlátozott munkaképességűek és 4. munkaképtelenek. Az egyes csoportokba tartozók a gazdasági életből különböző okok miatt kapcsolódnak ki: 1. a teljesen munkaképesek önhibájukból (munkakerülés, csavargás), vagy önhibájukon kívül (gazdasági okok); 2. csökkent munkaképesek betegség, rokkantság, testi, vagy szellemi fogyatékosság; 3. a korlátozott munkaképesség áll elő akkor, ha az egyén ugyan birtokában van teljes munkaképességének, de a kereső munkába való részvétele valami oknál fogva korlátozott. Rendes eset, mikor a családfentartó nő a házimunka, gyermekek, vagy öreg, beteg családtagok gondozása miatt nem tud kereső foglalkozást űzni. 4. Teljesen munkaképtelen a súlyos testi, vagy szellemi fogyatékosságú, továbbá a nem munkaképes korban lévő. (Gyermek, öreg.)

A szegénység oka a gazdasági életből való teljes vagy részleges kikapcsolódás. Ebből következik, hogy a szegényügy vezető elve csak az lehet, hogy ezeket az embercsoportokat ha lehet, a gazdasági életbe vissza, illetve be kell vezetnie. Ez az elv pedig olyan módszereket kíván, melyekkel a »jótékonyság« már nem rendelkezik. Ilymódon az egyes csoportok védelme a szegényügy keretéből kivált. Így kapcsolódott ki a fejlődés folyamán a szegényügy köréből először a koruknál fogva munkaképtelen gyermekek védelme és a gyermekvédelemnek (és ifjúságvédelemnek) célkitűzése tényleg az lett, hogy a maga eszközeivel hasznos polgárokat neveljen a társadalomnak, ami más szóval azt jelenti, hogy a felnövő gyermek a nemzeti termelésben derekasan részt tudjon venni.

Nem tartozhat a szegényügy keretébe a munkanélküliek védelme sem. Az önhibájukból munkanélküliek (munkakerülök, csavargók) rendőri felügyelet alá tartoznak. Az önhibájukon kívül munkanélküliek sorsa viszont korunk legsúlyosabb problémája. A munkanélküliség elleni küzdelem oly mélyreható és különféle fegyvert követel (munkaközvetítés, közmunkák, munkaidőcsökkentés stb.), hogy ellene a jótékonyság eszközeivel nemcsak, hogy nem lehet védekezni, hanem a puszta jótékonykodás csak fokozza a káros hatásokat. Támogatásuk tehát a szegények más csoportjától szervezetileg is elkülönítendő.

A korlátozott munkaképességűek csoportja szintén nem tartozhat a szegényügy keretébe. Ezek részére olyan munkafeltételeket kell teremteni, melyek összeegyeztethetők másirányú elfoglaltságukkal. A nővédelmi részben épen ezzel a problémával foglalkoztam. (Háziipar, otthoni munka.)

A szegényügy feladata tehát az öregek, tehetetlenek és csökkent munkaképességűek teljes gondozása és a munkaképesek kisegítő támogatása. Ma a szegényügy a gyakorlatban még nincs így elhatárolva, bár a hatósági szegénygondozásban mindig volt némi megkülönböztetés a munkaképes és munkaképtelen segélyezettek között, amennyiben az előbbiek részére többnyire alkalmi, úgynevezett rögtöni segélyeket utaltak ki, az utóbbiak pedig állandó

meghatározott segélyben részesültek. A háború utáni válságos évek alatt az ínség enyhítésére a munkanélküliek részére ínségakciókat szerveztek, melyek ma is fennállanak. A székesfővárosi szegényügyi központi nyilvántartó hivatal megszervezése óta (1932.) ennek statisztikai kimutatásaiban a munkaképes és munkaképtelen szegények már elkülönítve szerepeltek az úgynevezett »munkakészség igazolása« rendszerének bevezetése miatt, bár ezt akkor még nem vitték oly következetesen keresztül a munkaképesség megállapításánál és nem állottak a szigorú orvosi vizsgálatok alapján. A fejlődés legújabb stádiuma már világosan mutatja azt a törekvést, mely megvalósítani kívánja a fenti elválasztást.

A következő fejezetekben a fővárosi szegényügy történeti fejlődésén keresztül annak mai állapotát óhajtom vázolni, úgy amint az a hatóság és társadalom szegénygondozó tevékenységében megnyilvánul.

A szegénygondozás fejlődésének vázlata.

A szegénygondozás multja az embernek törzsi kötelékben való élésükig vezethető vissza. A szegénygondozásnak minden szűkölködőre intézményesen kiterjedő formáját azonban az ősegyház keretében látjuk. Itt megtaláljuk már az egyénenkénti szegénygondozást, a családgondozást és a szegénynyilvántartást is, mert az ősegyházban a diakonusok összeírták és meglátogatták a szegényeket. A szegénygondozás további fejlődése a kolostorok fejlődésével függ össze. A szerzetesrendek, melyek a felebaráti szeretet gyakorlását tűzték ki feladatul, kolostoraik mellé szegényházakat, árvaházakat, lelencházakat, kórházakat építettek. A középkor vége felé az egyházi szegénygondozás intenzitásából és jelentőségéből sokat vesztett. A nyomor növekedésével felszaporodó feladatoknak ugyanis az egyház nem tudott eleget tenni, s így az egyházi szegénygondozás, mely a középkor végéig szinte kizárólagos volt, lassan a világi hatóságok intézkedési körébe került. Ekkor találkozunk először a szegényügyi igazgatás fogalmával. Bár a középkor végén a szegényügy a koldusüggyel függ össze, inkább rend- és közbiztonsági probléma volt. Az akkori szegénygondozó szabályok elsősorban fegyelmező rendszabályok voltak és életbehívásuk inkább a polgárság vagyoni biztonságának védelmét szolgálta. Az ínségesekkel szemben a társadalom kötelességérzetének jelentkezését e szabályok még nem tükrözték vissza.

Hazánkban az egyházi szegénygondozás jelentős feladatot töltött be. Szent István által meghonosított papi tized részben a szegények támogatására szolgált. Az egyházi vagyon negyede is a szegénygondozás költségeinek fedezésére volt fordítandó. Az intézeti szegénygondozás első jelével, a kórházak építésével kapcsolatban a XII. század végén találkozunk. A külső, vagy nyilt szegénygondozásban a szerzetesek tevékenykedtek. Különösen

a XII. században letelepedő bencések, ciszterciták, premontreiek és a XIII. században letelepülő ferencrendiek. Bár a vidéki alsó papság is kivette részét erejéhez mérten a szegénygondozásból, a legfejlettebb a püspöki székhelyeken volt. Természetesen a szegénygondozás a városokban erősen igénybe vette a polgárság áldozatkészségét. A polgároknak a szegénygondozásban való fokozatos részvétele következtében azután a szegénygondozást a városok közvetlenül igyekeztek megszervezni.

Az egyház azonban tovább is folytatta szegénygondozó munkáját, s elsősorban a munkaképtelenek és betegek ellátásával és gyógyításával igyekezett bekapcsolódni a lassan kialakuló hatósági szegénygondozásba. Az egyházi karitász-gondolat jelölte ki a következő évszázadokban is a szegényügyi igazgatás fejlődésének útját. A XVI. században egyes püspökök alamizsna-szabályrendeletet létesítettek. Ezek a szabályzatok át- meg átformálva, lépést tartottak a szegénygondozás fejlődésével. A »Quadragesimo Anno« pápai bulla, a katolikus és a többi keresztény egyházak egész világon elterjedt karitász-szervei bizonyítékai annak, hogy az a mag, amiből a szegénygondozásnak a mai szelleme kisarjadt, bár kizárólagosságát a hatósági zegényügyi igazgatás kialakulásával elvesztette, mégis terebélyes fává nőtt és ma is nélkülözhetetlen kiegészítője a hatósági szegénygondozásnak.

A XVIII. században a városokban a tehetősebb polgárság egyre fokozottabban vett részt a jótékonykodásban, különösen akkor, amikor a szegények száma háborúk, vagy egyéb csapások által megnövekedett. A jótékonykodó egyének azonban hamar belátták, hogy a szükség enyhítésére, vagy megszüntetésére egymagukban erőtlenek. Segítőtársakat kerestek tehát. A közös célra társultak, jótékony egyesületeket létesítettek. Az első ilyen jótékonycélú egyesület Pesten és Budán 1817-ben alakult. József nádor feleségének, Hermina főhercegnőnek védősége alatt.

A jótékony egyesületek a szegények egy részét otthon, családjuk körében támogatták a magános, öreg, rokkant, beteg, vagy gyógyíthatatlan beteg szegények részére pedig intézetet létesítettek. Ezek a kórházak és szegényházak voltak azok az intézmények, ahol a betegeket és az ínséges munkaképteleneket egy fedél alatt gondozták. A főváros legelső kórházai (Rókus, Régi Szent János-kórház) és a szerzetesrendek által létesített és fenntartott intézmények is ilyenek voltak. A kórház és szegényház intézménye azonban azután lassan elkülönült egymástól. Külön ápoldájuk volt zárdájukban a Klarissáknak, a mai Szerb-utcában, ahol 1771-től 1785-ig az elaggott városi szegényeket ápolták. A Pesten működő Nőegylet is tartott fenn szegényápoldát, melyet később a hatóság átvett és ez a mai Erzsébet-szeretetotthon közvetlen elődjének tekinthető. 1867-ben a város hatósága a Régi Szent János-kór- és szegényházban elhelyezett szegényeket egy újonnan épült szegényházba helyezte és a kórházban a szegénygondozást megszüntette. A gyógyíthatatlan betegeket azonban még sokáig kórházak-

ban ápolták, s csak később létesült számukra külön intézmény (San Marco Irgalomháza, 1901-ben).

1800-tól Pest, Buda és Óbuda lakossága mintegy 30 évenkint megkétszereződött. A városbaözönlés e városok társadalmi rétegeinek arányait és egymáshoz való viszonyát megváltoztatta. A társadalmi osztályok elkülönülése erősödött s a patriarchalis szellemű magánjótékonyság a fejlődő városok szaporodó számú szegénynépességének segítését már nem tudta ellátni. A magánjótékonyság tovább is jelentős részt vállalt a szegénygondozó munkából, de már segítésére sietett, bár még kezdetleges formájában, a hatósági szegénygondozás.

A város szegényeinek ellátása közigazgatási feladattá 1833. elején vált. József nádor ez évben felhívta Pest város hatóságát, hogy az akkori Nőegylet buzgósága által létrehozott jótékony intézeteket és pénzalapjai maradványait vegye kezelésbe.

A szegényügyi intézményeknek a városi hatóság részéről való átvétele azért vált szükségessé, mert a népesség növekedésével szaporodó szegényekről szükséges gondoskodás a magánjótékonyság erejét már meghaladta és attól kellett tartani, hogy a keletkezett intézetek fenntartási alapjaikat felemésztik. A szegények ellátásának költségei fedezésére a város a szegényalapnak engedte át az ipar- és a zeneengedélyekért befolyó díjakat és a bírságokat, melyek a szegényalapnak tekintélyes jövedelmi forrását képezték.

A Nőegylettől átvett intézetek és a szegényügy felett József nádor rendelete értelmében külön e célra kinevezett és helytartó tanács alá rendelt bizottság gyakorolta a felügyeletet. Ezen bizottság volt a szegényügy első hatósági szerve.

Az ötvenes évek alatt a szegényügyet, mint a közigazgatás egyik ágát, a városi tanács hatáskörébe vonták. A nádor által kiküldött vegyes bizottság feloszlott és a szegényügy egy városi tanácsnok elnöklete mellett városi képviselőkből s a szegényházi főorvosból alakult bizottság vezetése alá került.

Szegényügy ekkor a lelencek, árvák elhelyezése, a munkaképtelen, eltartani képes vagy köteles hozzátartozók hiányában hatósági ellátásra szorulóknak szegényházba való elhelyezése volt. A hatóság ekkor még csaknem kizárólag az intézeti szegénygondozást vállalta, — a nyilt szegénygondozás, az ínséges családok támogatása pedig az egyház, a magánosok és jótékonycélú egyesületek feladata maradt. A 60-as években a szegények számának növekedése miatt jelentkezett a munkaképteleneket támogató hatósági segélyosztás is, amiből lassan részben az állandó havisegélyes rendszer, részben pedig a munkaképtelenek családi gondozásának rendszere alakult ki.

A segélyeket a kerületi szegényügyi igazgatásban helyetfoglaló szegényatyák (önkéntes szegénygondozók) osztották szét a részükre elszámolás kötelezettsége mellett kiutalt összegekből.

A természetbeni segélyezés első jelentkezési formája (a háború utáni időkben és napjainkban fokozott jelentőséget nyert) a hatóság támogatásával, de a magánjótékonyság által felállított népkonyha volt. A gazdasági élet lanyhulása következtében jelentkező munkanélküliség által sujtott szegények élelmezésének biztosítása érdekében 1874 november havában Ráth Károly polgármester a főváros előkelőbb polgáraival tartott megbeszélésen népkonyhák felállítását határozta el.

Ezek a jótékony egyesületek által fenntartott népkonyhák, bár a hatósági nyilt szegénygondozás egy részét képezték, az elöljáróságok szegénygondozási tevékenységétől függetlenül működtek. A főváros ragaszkodott az 1872. évi XXXVI. t.-c. szelleméhez, mely szerint a fővárosi szegénygondozás csak kiegészíti a társadalmi jótékonyságot és annak egyes területein való működése csak azon esetben válik feladatává, ha azt a magánjótékonyság nem látja el kielégítően.

A szegényügy átalakulása az ország többi városaiban is hasonló módon ment végbe. Az államhatalom eleinte nem avatkozott bele a helyi hatóságok szegényügyi intézményeinek kialakításába. A törvényhozás a helyi hatóságokra hárította a szegénygondozás ügyét és költségeit is. Talán nem is annyira a szegényügy fontosságának fel nem ismerése, mint inkább annak országos megszervezése esetén a felmerülő költségek viselésének kérdése volt az, amely a törvényhozást arra az álláspontra késztette, hogy a szegénygondozást a helyi hatóságokra hagyja. A városi polgárságot a kérdés legközelebbről érintette ugyan, de nem volt elég súlya ahhoz, hogy törvényalkotást kieszközöljön. A helyi hatóságok a szegényügyről, hol általánosságban, hol annak egyes ágazatairól, szabályozatokat alkottak; külön szabályozták a koldusügyet, majd az anyagi fedezetről is gondoskodtak, amikor egyes adónemeket részben vagy egészükben szegényügyi céladóként róttak ki.

A szegényügyre vonatkozó országos intézkedés a kiegyezés évében megjelent 4682/1867. B. M. számú rendelet, amely a koldusügyet igyekezett szabályozni, s felhívta a törvényhatóságokat, hogy a koldulást szüntessék be és egyrészt juttassák munkához a munkaképeseket, másrészt a munkaképteleneket tartsák el. Az 1871. évi XVIII. t.-c. (a községek rendezéséről) a szegényügyeket már kifejezetten a községek hatáskörébe utalta. De csak azt mondta ki, hogy a községek tartoznak az egyházak és társadalom szegénygondozó munkáját kiegészíteni akként, hogy :

»Amennyiben a jótékony intézetek segélye és az egyesek könyöradománya a községek szegényeinek ellátására elegendő nem volna, a község a helyi viszonyokhoz képest gondoskodni tartozik a községben illetékes mindama szegények ellátásáról, akik magukat közsegély nélkül ellátni nem képesek.« Kimondotta ez a rendelet azt is, hogy a szegényeket bárhol tartózkodnak, őket csak az illetőségi község tartozik segélyezni.

A 8803/1872. B. M. számú rendelet a segélyezésre vonatkozóan adott utasításokat. Kimondotta, hogy a szegénygondozás költségeit az illetőségi község viseli és intézkedett az idegen illetőségű szegények részére kifizetett segélyeknek az illetőségi község által való megtérítése tárgyában. Ez a rendelet írta elő a szegényalap létesítésének kötelezettségét is.

Az 1875. évi III. t.-c., és az 1876. évi XIV. t.-c. a vagyontalan betegek kórházi ápolásának költségeit, valamint a nem közveszélyes gyógyíthatatlan elmebetegek, hülyék eltartási kötelezettségét szintén az illetőségi községre hárította.

Az 1886. évi XXII. t.-c. a községi törvény, az 1871. évi XVIII. t.-c.-ben foglaltakat ismételte, de lehetőséget adott arra is, hogy ugyanazon törvényhatóság keretében a szegénygondozás költségeinek viselése és a szegénygondozás egységes szempontok szerinti szervezése érdekében több község egyesülhessen és szegényalapot létesíthessen. Ez a törvény a társadalmi jótékony egyesületek és intézmények ellenőrzését és felügyeletét is előírta.

Az 1898. évi XXI. t.-c. a szegénybetegek ápolását, szállítását és gyógyszerekkel való ellátását, valamint az elhagyottá nyilvánított gyermekek gondozását állami feladatkörbe utalta. A község ezentúl köteles a kórházi, vagy gyógyintézeti ápolásban nem részesülő, vagy arra nem m nősíthető betegek, továbbá a gyógyíthatatlan és nem közveszélyes elmebetegek, hülyék, süketnémák, vakok és nyomorékok ellátásáról és eltartásáról gondoskodni.

Az 1898. évi XXI. t.-c. felhatalmazása alapján kiadott rendeletek választották el a közjótékonyság ügyétől a gyermekvédelmet. Utóbbira az 50.000/1899. B. M. számú rendelet vonatkozik. Az 51.000/1899. B. M. számú rendelet pedig kötelezte a községeket arra, hogy a közsegélyre szorulók gondozásának módjára és mértékére vonatkozóan egy éven belül készítsék el a helyi viszonyoknak megfelelő népjóléti szabályrendeletüket, elrendelte továbbá minden községben a szegénynyilvántartó (szegénykataszter) felfektetését. Előírta az intézeti gondozás megvalósítását, aggápoldák, szegényházak felállítását és a községi- és körorvosokat bekapcsolta a szegénygondozásba és kötelezte őket, hogy időnkint keressék fel a szegényeket és tapasztalataikról tegyenek jelentést.

A községi törvény és az azt követően a szegénygondozás tárgyában megjelent jogszabályok a szegények támogatásra nem a tartózkodási, hanem az illetőségi helyet kötelezte. A jogszabályok általánosították a szegény fogalmát és nem tettek különbséget a munkanélküliség következtében, tehát a külső és a belső okokból (munkaképtelenség, aggkor stb.) hatósági segítést igénybe venni kényszerülők között. A községek részére csak a munkaképtelenek gondozását írták elő és így a munkanélküliség következtében ínségbe jutó családokat a községek csak vonakodva támogatták, azok ellátása a társadalomra hárult, amely pedig rendszertelenül és szervezetlenül látta el önként vállalt feladatát, úgyhogy a munkanélküli szegények

majdnem kizárólag koldulásra voltak utalva. A községek, hogy költségeiket csökkentsék, a jogszabályokban előírt kötelezettségüket is csak szűken teljesítették és a jogszabályokban felállított illetőségi elv a szegények ide-oda való küldözgetésére adott lehetőséget. A községek ugyanis, ha nem ismerték el az illetőséget, — legalább is az erre irányuló hosszadalmas tárgyalások tartamára, — megszabadultak a költségek viselésétől.

A Budapest székesfőváros egyesítéséről szóló 1872. évi XXXVI. t.-c. a főváros szegényügyét a már említett községi törvény szellemében szabályozta és kimondotta, hogy a főváros tartozik gondoskodni mindazon fővárosi illetőségű szegényekről, akik magukat fenntartani egyáltalában nem képesek, ha a jótékony egyesületek segélye és a könyöradományok a szegények ellátására nem elegendő. A szegények ellátásának módjára és mértékére ez a törvény nem adott útmutatást.

Az e törvény alapján alkotott 1875. évi szervezési szabályrendelet foglalkozott a szegényügyi igazgatás kérdésével is és kijelölte a szegénygondozás hatósági szerveit. A szegénygondozást érintő ügyek azonban akkor még szét voltak szórva az egyes ügyosztályok között. A szegénygondozás végrehajtása a kerületi elöljáróságok hatáskörébe tartozott.

Az elöljáróságok kötelessége volt a közsegélyre szoruló szegények, lelencek és teljesen elárvult vagyontalan gyermekek ápolásáról és neveltetéséről való gondoskodás, azok nyilvántartása, a kerületi szegénybetegek számára kórházi ápolási- és gyógyszerek kiszolgáltatására szóló utalványok kiadása és szegénységi, erkölcsi bizonyítványok kiállítása.

A kerületi elöljáróságokat újjá szervező 1893. évi XXXIII. t.-c. a szegényügyi igazgatás elsőfokú hatóságaként a kerületi elöljárókat jelölte meg, a mellettük működő kerületi választmánnyal. A törvény pontosan körülírta a kerületi elöljárók szegényügyi igazgatási feladatait. Ez a szegénybetegek, lelencek, gyámoltalanok, elárvult, vagyontalan gyermekek segítésére, ellátására és nevelésére terjedt ki, a kerületi választmány pedig a szegények életkörülményeinek, ellátásának és az intézeti szegénygondozás ellenőrzésének munkájával foglalkozott. A törvény előírta, hogy a kerületi választmány tagjai a kerületi közsegélyben részesülő szegények viszonyainak figyelemmel kísérésénél is tartoznak közreműködni. Még részletesebben körülírta az elöljárónak és a kerületi választmánynak a szegényügyekben vállalt feladatait, hatáskörét az ezen törvény alapján alkotott 742/1894. kgy. számú Budapest székesfőváros kerületi elöljáróságairól szóló szabályrendelet.

Az elöljáróságok a nyilt szegénygondozás keretében rögtöni és állandó havisegélyben, népkonyhán való élelmezésben, hajléknyujtásban, ingyenorvoslásban és betegszállításban, ingyen szülésznői segélyben, ingyengyógyszerben és gyógyászati segédeszközökben és ingyentemetésben részesítették az arra szorulókat.

Egyes kerületi elöljáróságok ezenkívül a magánosok által a szegények részére felajánlott tűzifa és szén szétosztását is vállalták. Ez azonban nem volt rendszeres segélyezési mód, hanem csak a különböző időközökben rendszertelenül érkező magánadományok szétosztására szorítkozott.

1881-ben megszervezték a tanácsi IX. (közjótékonysági) ügyosztályt, amelynek hatáskörében a szegényügy ellátásának már egy kiépített formáját látjuk. Idetartozott ekkor a nyilt szegényügy központi irányítása, árvaházak szeretetotthonok, menhelyek, népkonyhák létesítése és kezelése.

A 90-es években az Európában jelentkező gazdasági depresszió hatása Budapesten is érezhetővé vált. A közsegélyre szorulók száma megkétszereződött.

A főváros 1893-ban már szakított az 1875. évben kiadott szegényügyi rendszabályokban kifejezésre juttatott álláspontjával és a munkaképtelen elaggottak segélyezésén kívül fokozatosan rátért a munkanélküliek segélyezésére is. Az 1893-ig csaknem kizárólag munkaképtelenek részére nyujtott állandó havisegély mellett jelentkezett a rögtöni segély is, amit munkanélküli, vagy egyéb ok miatt ínségbe került családok és egyének részére utaltak ki az elöljáróságok. Bár 1894-ben az összes nyilvántartottak 77%-a állandó havisegélyes, a segély összege 95·5%-a még közöttük kerül kiosztásra, később azonban mind többet fordítanak rögtöni segélyekre. A hajléktalanság is mind nagyobb méreteket öltött. Ennek leküzdésére a Pesti Első Hazai Takarékpénztár Egyesület építtette 1893-ban az első éjjeli menhelyet, melynek »Menhely a szenvedő emberiségnek« nevet adott. A menhely ügyeit az egyesület a főváros hatóságával együttesen intézte. A hajléktalan családok részére a főváros szükséglakásokat létesített.

1900 körül a hatósági támogatásra szorulók száma rohamosan emelkedett. A főváros azonban ekkor nem a pénzsegélyre előirányzott összeget emelte, hanem lassan belekapcsolódott a jótékony egyesületek által fenntartott népkonyha-akcióba. Hatósági népkonyhát a főváros csak abban a kerületben létesített, ahol vagy nem nyitottak a jótékony egyesületek konyhát, vagy a magánjótékonysági konyha a nagyszámú jelentkezőt nem tudta ellátni. 1904-ben az I., II., III. és VII. kerületben volt egy-egy hatósági népkonyha, hetet pedig a jótékony egyesületek tartottak fenn. (II., V., VI., VII., VIII., IX. és X. kerületekben.)

1909-ben a főváros az egyes kerületekben felállított kisegítő konyhák helyett már központi konyhát kívánt felállítani és 1911-ben felépítette külföldi minták alapján az első központi konyháját a Népszállóban. A népszálló azonban az első évben csak a bentlakók és környékbeli ínségesek részére készített átlag napi 4—500 ebédet. 1913-ban már már a Népszálló látta el a fővárosi diákmenzát és a Központi városházán a tisztviselők részére létesített étkezőt is ebéddel.

Az 51.000/1899. B. M. sz. rendelet a székesfőváros részére is új szegényügyi szabályrendelet készítését írta elő. A szabályrendelet 1905-ben készült el (944/1905. kgy. sz.), a vegyes segélyezési rendszer alapján állt s a szegénygondozás hatáskörét a tanács és a kerületi elöljáróságok között osztotta meg. A központi irányítás, a vezetés, az intézeti szegénygondozás a tanács, a nyilt szegénygondozás pedig a kerületi elöljáróság feladata volt. A tanács, illetve a tanácsi közjótékonysági ügyosztály mellett központi, a kerületi elöljáróságok mellett pedig kerületi közjótékonysági bizottságok működtek. Ezeken a bizottságokon keresztül jutott a hatósági szegénygondozás kapcsolatba a társadalmi jótékonysággal. Ez a szabályrendelet már nemcsak az anyagi nyomort igyekezett enyhíteni, hanem erkölcsi támogatást is kívánt nyujtani az arra szorulóknak. A pénzbeli segélyezést azon esetekre korlátozta, amidőn más megoldás nem volt lehetséges. Életbehívta a szabályrendelet a szegénygyám intézményét. A szegénygyámok vették át a szegények helyszíni ellenőrzésének, illetve a családgondozásnak munkáját. A kerületi nyilvántartásba azonban csak a családfők kerültek és így a kerületi elöljáróságokon felfektetett szegénykataszter adataiból a közsegélyből élő lelkek számára következtetni megközelíthetően is alig lehetett. A főváros ekkor tervbe vette az ínségesek rendszeres és állandó ellenőrzésének bevezetését és az előforduló visszaéléseket egy központi szegényügyi nyilvántartó életrehívásával kívánta megakadályozni. (8894/1911. kgy. sz.)

A hatalmas világvárossá fejlődő főváros egyre több szociális problémával találta magát szemben. A létesülő embervédelmi intézményeket különböző ügyosztályok ügykörébe iktatták, mert IX. közjótékonysági ügyosztály csak a szegényüggyel foglalkozott. 1911-ben, mikor újjászervezték a főváros közigazgatásainak belső szervezetét a közjótékonysági ügyosztályon kívül még egy embervédelmi vonatkozású ügyosztályt állítottak fel, a XIV. szociálpolitikai és közművelődési ügyosztályt, ahová a lakásügy, a Népszálló stb. tartoztak. Az embervédelmi tevékenység így kétfelé tagozódott.

A világháború úgy a hatósági, mint a magánjótékonyság figyelmét a hadbavonultak családtagjai felé irányította. Ezeknek gondozása azonban állandóan növekedő számuk következtében nehézségeket okozott. A hadbavonultak családtagjainak nyilvántartása és segélyezése (állami pénzen) a kerületi elöljáróságok hatáskörébe utaltatott.

1914. augusztusban úgy a főváros, mint a társadalom nagyszabású segítőakció megszervezésére törekedett. Ekkor halljuk először az általános embervédelem jelszavát.

1914. szeptember 11-én alakult meg a Budapesti Központi Segítő Bizottság, amelynek hivatása a kerületekben alakult helyi segítő bizottságok működésének vezetése, a főváros társadalmi jótékonysági mozgalmának irányítása és az országos és helyi segítő szervezetek tevékenységének összekapcsolása volt. A Központi Segítő Bizottság kebelében 9 szakosztály létesült

s ezek felölelték az embervédelmi tevékenység egész munkaterületét. A szakosztályok közül az anyavédelmi, gyermekvédelmi, közegészségügyi, népélelmezési szakosztályokra várt a legnehezebb feladat.

A Központi Segítő Bizottság közreműködött a főváros jóléti igazgatásának szervezetéről alkotott szabályrendelet előkészítésében, amely a jóléti gondozás feladatainak szűk keretét jelentősen kibővítette és a jogvédelem, tanácsadás, munka- és állásközvetítés, munkaadás és cselédügy kérdését is a népjóléti gondozás körébe sorozta.

1916. év végén megszűnt a Központi Segítő Bizottság. Helyébe a főváros törvényhatósági bizottsága által 1916. évi október hó 25-én tartott közgyűlésében 1092. kgy. szám alatt »a székesfőváros népjóléti igazgatásának szervezéséről« alkotott szabályrendelet életbe hívta a Népjóléti Központot.

A szabályrendelet nemcsak a hatóság és a magánjótékonyság szegénygondozására terjedt ki, hanem úgy a közjótékonyság, mint a szociális gondoskodás körébe eső mindennemű hatósági tevékenységre. A főváros népjóléti igazgatásának központi szerve eszerint a tanács, amely irányítója a székesfőváros szegényügyi, közjótékonysági és általános népjóléti tevékenységének és ellátja emellett az intézeti szegénygondozást is. A köztámogatásra szorulók közvetlen segélyezése és gondozása, vagyis a nyilt szegénygondozás a kerületi elöljáróságok ügykörébe tartozott. A tanács, illetőleg a közjótékonysági ügykört intéző tanácsi ügyosztály mellett a közjótékonysági bizottság, mint ellenőrző szerv állt. Szervezett azonban a szabályrendelet a tanács mellé egy másik szervet is, amely a társadalmi és hatósági szegénygondozó tevékenységet volt hivatva összekapcsolni és ez a Népjóléti Központ volt. A Népjóléti Központ keretében a társadalmi szegénygondozás irányítása érdekében szakosztályok alakultak. A 12 szakosztály közül, a népegészségügyi, népélelmező, anya- és csecsemővédő, gyermekvédő szakosztályok munkássága a háború folyamán különös jelentőségű volt, a többi szakosztály munkája azonban lassan elsorvadt.

A Népjóléti Központ legfőbb célja a szegénygondozás terén működő társadalmi és hatósági szervek között a kapcsolat megteremtése volt. E cél elérése érdekében felügyeletet gyakorolt a fővárosban működő társadalmi népjóléti egyesületek tevékenysége felett.

A Népjóléti Központ irányításában résztvettek az összes érdekelt minisztériumok kiküldöttei, az államrendőrség főkapitánya, a fiatalkorúak felügyelő hatóságának elnöke, az állami gyermekmenhely igazgatója, a tanácsi ügyosztályok vezetői, a fővárosi érdekelt főtisztviselők, a törvényhatósági bizottságnak 20 tagja és a székesfőváros társadalmi jótékonysági tevékenységének vezető egyéniségei sorából meghívott 20 tag.

A Népjóléti Központ munkarendje és szervezete alkalmas lett volna arra, hogy a főváros embervédelmi tevékenységét új alapokra fektesse, és hogy szegényügyét is a megfelelő irányba terelje. Sajnos, a háború, az azt követő

rendkívüli viszonyok, majd a munkanélküliség által fokozott ínség nem tették lehetővé, hogy a Népjóléti Központ a reá háruló feladatokkal meg tudjon birkózni. 1924-ben működését beszüntette és működési ügykörét szétosztották az ügyosztályok és a ker. elöljáróságok között.

Ami már most a háború alatti szegénygondozást illeti, a kerületi elöljáróságok a nyilvántartott szegényeket és a hadirokkantakat rendszeresen csak pénzsegéllyel támogatták. A szegények természetbeni támogatása (tüzelő, élelmiszer és ebédosztás) tovább is a magánjótékonyság feladata lett volna, ha a háború következtében beállott nyersanyaghiány működésüket nem akasztotta volna meg. A Központi Segítő Bizottság kebelében a népélelmezés problémájával foglalkozó szakosztály alakult meg, ennek az egyre nagyobb jelentőséggel bíró szakosztálynak feladata volt 1914—16-ban a társadalmi jótékonyság bevonásával a főváros ínségeseinek olcsó ebéddel való ellátása.

1917-ben, az új népjóléti szabályrendelet életbeléptetésével, a fővárosi Központi Segítő Bizottság megszűnt, s népélelmezési szakosztálya a Népjóléti Központ népélelmező szakosztályává alakult át. A népélelmező szakosztály azután 1918-ban Központi Konyhát létesített és megalakította a népélelmező kirendeltséget.

A kirendeltség, a népjóléti központban tevékenykedő jótékony hölgyek bevonásával, minden kerületben egy-egy (összesen 10) »hadikonyhát«, az I., V., VI. és VII. kerületben pedig egy-egy »polgári étkezőt« nyitott és úgy ezeket, mint a fővárosi diákmenzát, a városházi étkezőt és a fővárosi házinyomda étkezni kívánó alkalmazottait a Központi Konyha útján ebéddel látta el.

A háborús nyomorúság enyhítésében a hatósági szervek mellett a magánjótékonyság is derekasan kivette a részét. Igaz, hogy a főváros látta el a jótékony egyesületeket és azok intézményeit mintegy 600.000 adag reggeli, ebéd vagy vacsora szolgáltatására alkalmas nyers élelmiszerekkel. Ebben az időben a főváros területén már 96 hatósági vagy társadalmi, vagy együttesen fenntartott népjóléti intézmény volt, ezek közül 10 magánkórház, 15 napközi otthon, 10 árvaház, 22 szeretetotthon és menhely, 31 ingyen vagy csekély térítés ellenében ebédelosztó népkonyha, étkező, vagy diákmenza és több más intézmény.

A főváros közjótékonysági tevékenységének rendszerében az 1919. év fordulópontot jelent. Míg a háború előtt és alatt a főváros intézeti szegénygondozása háttérbe szorult, a kisebb mértékű nyílt szegénygondozását pedig a pénzsegély jellemezte, az 1919. év második felében a természetbeni segítőakciók sora az uralkodó segítési mód. De nemcsak a segítés módja, hanem annak jelentősége is megváltozott. A főváros lakosságának egyre szélesebb rétege vette igénybe a főváros által fenntartott, vagy támogatott akciókat. A hosszú háború a társadalom segítő erejét felőrölte. A vesztett háború,

a belső felbomlás, a frontról visszaözönlő katonák és a megszállott területi menekültek pedig fokozták az ínséget. A pénzérték ingadozását és csökkenését a jótékony alapítványok és egyesületek is megsínylették és ugyanakkor, amikor új segítőakciókat volt kénytelen a főváros szervezni, az addig a társadalmi jótékonyság által ellátott segítési módok további fenntartásának terhe is a főváros vállára nehezedett. (Népkonyhák, menhelyek stb.)

Szerencsére az 1919. év második felében jelentkezett a külföldi missziók segítése. Először az Amerikai Vöröskereszt adománya érkezett meg, utána a különböző amerikai, svéd és hollandi akciók indultak meg.

A nyomornak nagysága nemcsak a külföldi államok jótékonysági szerveit, hanem a főváros társadalmát is megmozdulásra késztette. Megalakult Huszár Károly miniszterelnök kezdeményezéséből az úgynevezett »Huszár-akció«, amely az ínségeseket a népélelmezési kirendeltség bekapcsolásával ingyen látta el ebéddel.

1920. januárjában a Huszár-akció tevékenysége kiegészítéseként József Ferenc főherceg megindította olcsó ebédakcióját, amely 1920—21-ben hathatósan támogatta a székesfőváros szegénygondozó tevékenységét is.

Az ekkor megindult és a későbbi években fokozatosan kifejlődött, nyilt szegénygondozás keretében ma is jelentős ínségakció kezdetben csak étkeztetésre terjedt ki. A főváros, úgy a gyermek-, mint a felnőtt étkeztetésnél eleinte a nyersanyagon kívül felmerülő költségeket viselte, a nyersanyag költségeihez pedig csak akkor járult hozzá, ha a kormány, a társadalom, illetve a külföldi akciók részéről felajánlott pénzbeli, vagy természetbeni segítés mértéke nem fedezte a szükségletet.

1921. év végén azonban az olcsó ebédakciónak pénzkészlete is kimerült s a székesfőváros sem rendelkezett megfelelő anyagiakkal. — Dr. Sipőcz Jenő polgármester ezért, hogy az étkeztetési akció az 1922. évben is folytatható legyen, 1921. december havában a társadalom bevonásával segítőakciót indított. Az akció révén begyűlt összeg azonban csak részben tudta a felmerült szükségletet fedezni, mert a külföldi missiók ekkor már beszüntették működésüket. Ezért a polgármester 1922. év nyarán a székesfőváros lakossága nyomorának enyhítése érdekében a kormányhoz fordult támogatásért.

1923-ban a főváros a kormány jelentős támogatásával az étkeztetési akción túl megtudta szervezni a természetbeni segélynyujtás (ruhaneművel, tüzelőszerrel stb. való támogatás) mai formájának kiindulásául szolgáló egyéb akciók alapját is. 1925-ben az embervédelemmel foglalkozó két ügyosztályt (a IX. közjótékonysági és a XIV. szociálpolitikai és közművelődési) összevonták.

A rendkívüli viszonyokból előállott nyomorúság hatalmasan megduzzasztotta országszerte a közsegélyre szoruló szegények számát. A munkanélküliségből származó ínség enyhítését a kormányhatóság a helyi hatóságokra bízta (6102/1922. B. M.). A helyi hatóságok a háború előtt alkotott és az

akkori viszonyoknak többé-kevésbbé megfelelő szegényügyi szabályzataik, illetve a háború alatt kialakult rendszereik szerint a szegényügyek keretében igyekeztek enyhíteni az ínséget. Természetes, hogy a megváltozott viszonyoknak a régi szegényügyi jogszabályok nem feleltek meg.

De a háborús viszonyok nem voltak alkalmasak arra, hogy a kormányhatóság behatóbban foglalkozzon a szegényügyi igazgatás kérdéseivel. A háborút követő időben pedig a szociálpolitikai törvények alkotása mellett a szegényügyi igazgatás kérdése háttérbe szorult. A fokozódó munkanélküliség, az általános nyomor és nem utolsó sorban a szociálpolitikai törvények elégtelensége egyre sürgetőbben követelte a szegényügy terén is a kormányhatóság reformintézkedéseit.

Az 1926-ban kiadott 5180/1926. M. E. számú rendelet, valamint a 103.300/1926. M. E. számú körrendelet az 1898. évi XXI. t.-c.-ben foglaltak alapján ismételten kimondotta, hogy a gyógyíthatatlan szegénybetegek, munkaképtelenek, vakok, nyomorékok, stb. gondozása az *illetőségi* községnek, vagy térítési igénnyel a tartózkodási helynek községei feladatkörébe tartozik.

A szegénygondozási kiadások fedezéséről a népjóléti miniszternek a belügyminiszterrel együtt kiadott 72.000/1926. számú körrendelete intézkedett. Kimondotta ez a körrendelet, hogy a községek és városok a területükön tartózkodó közsegélyért folyamodókról nyilvántartást kötelesek vezetni, és hogy a szegénygondozás költségeinek fedezésére felállítandó szegényalap nagyságának a szegénynyilvántartóban szereplők számához és azok szükségleteinek mértékéhez kell igazodni. Ez a körrendelet kiterjesztette a községnek a szegénygondozással kapcsolatos feladatkörét is. Kimondotta, hogy a tételes jogszabályokon alapuló szegénygondozás (intézeti szegénygondozás) költségeit feltétlenül a község köteles viselni, köteles azonkívül anyagi lehetőségeihez képest a tágabbkörű szegénygondozás, a nyilt vagy népjóléti szegénygondozás ellátására is törekedni. Ez a körrendelet a község figyelmébe ajánlja az anya- és csecsemővédelem-, gyermekvédelem, népélelmezés, foglalkoztatók felállítása, népegészségügy, ifjúságvédelem, lakásügy stb. kérdéseit is. Ezzel az országos rendezést kívánó és tulajdonképen állami feladatot képező szociális ügyek nagy részét, — az elhagyott gyermekek gondosát és a betegápolást kivéve, — úgyszólván teljesen a községekre hárította.

Az 1926-os rendelkezések a szegénygondozás szervezeti részét szabályozták, nem rendezték azonban azokat a nehézségeket, amiket a szegénygondozás terén a községi illetőség szerint igazodó gondozási és költségviselési kötelezettség okozott. Ezeket a nehézségeket igyekezett kiküszöbölni az 1931. évi 6000/1931. M. E. számú, ma is érvényben levő rendelet, amely a nyilvános betegápolás, az állami gyermekvédelem és a szegényellátás költségeinek fedezéséről rendelkezett.

A rendelet 4. fejezete (17—25. §.) foglalkozik a szegényellátással. A 17. §. szerint: »a közsegély nélkül megélni nem tudó szegényeket az a

község (város) segélyezi, amelynek területén azok a segélyezés szükségének beálltakor tartózkodnak«. (Tartózkodási hely elve.) A tartózkodási hely a segélyezett lakóhelyétől kiadásainak megtérítését követelheti, ha ezeknek összege a 20 pengőt meghaladja. A 18. §. szerint »lakóhelynek azt a községet, (várost) kell tekinteni, amelynek területén a szegény a segélyezést megelőzően az utolsó öt év alatt egyhuzamban 3 évig lakott, vagy ott a leghosszabb időt töltötte«.

Ez a rendelkezés megszüntette a szegénygondozásnak azokat a nehézségeit, amiket az illetőségi elv okozott és a sokkal könnyebben megállapítható lakóhely kérdését tette a szegénygondozás tengelyébe. Nemcsak a segélyre szoruló szabadult meg egy hosszabb utánjárást igénylő eljárástól, hanem a közigazgatás is mentesült egy vitákra alapul szolgáló és sokáig elnyúló folyamattól, amellyel az illetőségi hely megállapítása járt. A lakóhely segélyezési kötelezettsége azonban egyúttal terhet is jelent, különösen a városoknak. A keresettel nem rendelkező vidékieknek a város felé való szivárgása (városba özönlés, Landflucht) korábban is állandó jelenség volt. Ha azonban a vidéki lakos azelőtt munkanélkülivé vált, visszament falujába. A lakóhelyszerinti segélyezés kötelezettsége következtében azonban a városba vándorolt falusiak munkanélküliség esetén nem mennek vissza falujukba, hanem ha a rendeletben előírt idő már letelt, hozzátartozóikkal együtt községélyért jelentkeznek. A rendelet kimondotta ugyan, hogy a segélyező hatóság a segélyezés költségeit az eltartásra köteles és képes hozzátartozóktól visszakövetelheti, de ennek jelentősége alig volt. (Eltartásra köteles hozzátartozók a házastárs, a szülő és a gyermek.)

A rendelet szerint abban a kérdésben, hogy valaki közsegélyre szorul-e és hogy a segélyezés milyen módon történjék, a helyi hatóságok döntenek. (A fővárosban a ker. elöljárók.) Rendelkezett a fellebbezés kérdésében is. A községi képviselőtestületnek és a megyei város polgármesterének, valamint a kerületi elöljárónak határozata ellen a törvényhatóság első tisztviselőjéhez lehet fellebbezni, aki a további jogorvoslat kizárásával végérvényesen határoz. A törvényhatóság első tisztviselőjének elsőfokú határozata ellen a belügyminiszterhez van fellebbezésnek helye.

A szegényügyi igazgatás terén új alapelveket lefektető 6000/1931. M. E. számú rendelet hatályon kívül helyezte a községi törvény az 1871. évi XVIII. t.-c. vonatkozó részeit és a rendelettel ellenkező egyéb jogszabályokat is és 1931. november 1-én lépett életbe.

A 6000-es rendelet azonban nem tett különbséget szegénygondozás szempontjából a munkanélküli keresőkorú, a munkaképes és munkaképtelen segélyezése között, már pedig az 1931. év folyamán fokozódó munkanélküliség a hatósági szegénygondozás tengelyébe éppen a munkanélküliek támogatását helyezte. A munkanélküliség növekedésével együtt nőtt a hatóság gondozására szoruló közsegélyesek száma is, akik a munkanélküliség

fokozódása következtében nem tudták hozzátartozóik ellátását sem vállalni és így a közsegélyes munkaképtelenek száma is egyre fokozódott. A rendelet csak a segélyre szorultság tényét vette figyelembe, de hivatalosan nem szögezte le azt az állsápontot, hogy a munkanélküli, de munkaképes ínségeseket elkülönítve és más módon kell segélyezni, mint a munkaképtelen szegényeket.

A hatósági támogatásért jelentkező ínségesek számának állandó emelkedésével szaporodott a kerületi elöljáróságok népjóléti osztályának munkája, a nyilvántartott ínségesek életviszonyainak ellenőrzése pedig nagy terhet rótt a szegénygondozást irányító szegényügyi előadó és a kerületi elöljáróságok területén e munka elvégzésére önként jelentkezők közül az elöljárók által kiválasztott népjóléti megbízottakra. Az egyes kerületek ekkor már körzetekre voltak felosztva és az egyes körzeteken belül a segélyért folyamodók körülményei kivizsgálásának feladatát a választmányi tag, illetve önkéntes népjóléti megbízott vállalta.

A hatósági szegénygondozás munkájába a különböző egyházi szervezetek és karitatív társadalmi egyesületek, sőt kisebb nagyobb jótékonycélú asztaltársaságok is belekapcsolódtak. Mindezek lelkes és hasznos tagjai voltak annak a hadseregnek, amely a szegénység és a nyomor ellen folytatta küzdelmét. Ez a küzdelem azonban akkor még tervszerütlen és szervezetlen volt. Bár az egymásrautaltság érzése már meg volt úgy a hatóság, mint a társadalom szerveiben, de nem alakult még ki az a központi irányítás, amely széteső munkájukat célszerűen összekapcsolta volna. Hiányzott továbbá az együttműködés alapja, a pontos szegénynyilvántartó-kataszter és a szegényügy munkáiban tevékenykedők megfelelő szociális képzettsége is. A Magyar Vörös Kereszt Egylet a főváros tanácsának hozzájárulása alapján már 1922-ben résztvett a kerületi elöljáróságok szegénygondozó munkájában. Akkor még csak egy-egy szociális képzettséggel rendelkező vöröskeresztes munkatárs volt egyes elöljáróságokon és ezek munkája inkább a főváros és a Vöröskereszt közötti kapcsolat fenntartására szorítkozott, mint a kerületi elöljáróságok szegénygondozásában való közvetlen közreműködésre. A kapcsolat fenntartása a főváros szempontjából is fontos volt. 1922. körül a társadalmi akciók (Huszár-akció stb.) legnagyobb része a Vöröskereszten keresztül bonyolódott le. A Vöröskeresztes munkának a főváros hatósági nyilt szegénygondozó tevékenységébe való fokozott bekapcsolódása 1925 után, a munkanélküliség és az ínség emelkedésével nyert nagyobb jelentőséget. Ezt a jelentőséget minden dícséretet megérdemlő munkájuk méltányolásánál sokkal jobban jellemzi az a körülmény, hogy az első rendszeres és pontos szegényügyi kataszter elkészítése és ezzel a hatósági szegénygondozás racionalizálására irányuló első kísérlet a Vöröskereszt nevéhez fűződik. A Magyar Vörös Kereszt Egylet 1927. évben megbízást kapott a népjóléti és munkaügyi minisztertől a fővárosi ínségesek összeírására. Az Egylet a főváros kerületi elöljáróságaihoz beérkező segélykérések átvizsgálását 1927. szeptembe-

rében kezdte meg és a környezettanulmányok felvételét a téli ínség ideje alatt folytatva, 1928. április végén fejezte be. A kerületi elöljáróságok ezen idő alatt a hozzájuk érkező segélykéréseket közvetlenül a Vöröskereszthez küldték, ahol a helyszíni vizsgálatot lefolytatták és a kérvényt a környezettanulmánnyal és a javaslattal együtt visszaküldték az elöljáróságoknak.

Az 1931. év őszén a fokozódó munkanélküliség komoly gondott jelentett a fővárosnak. A munkakeresés eredménytelensége és az egyre fokozódó nyomor olyan morális hatással volt az ínségesekre, hogy arra az 1925-ös évek nagymértékű munkanélkülisége idején sem volt példa.

A főváros pénzügyi helyzete és a megfelelő kormánytámogatás hiánya nem engedte meg a segítőeszközök és az ínségakció kereteinek túlzott bővítését. Ezért a főváros a korlátolt mennyiségben rendelkezésre álló segélyeszközöknek leggazdaságosabb és igazságos szétosztását, valamint az intenzívebb szegénygondozás előfeltételeit igyekezett biztosítani.

Amikor 1931. őszén nyilvánvaló lett, hogy anyagi fedezet hiányában a kormány által kilátásba helyezett, a munkanélküliség csökkentésére alkalmas közmunkákat megindítani nem lehet s hogy az ország gazdasági helyzetében számottevő javulás jóideig nem várható, a főváros polgármestere az adott helyzet figyelembevételével *átszervezte* a szegénygondozást. A főváros, miután pénzügyi helyzete nem engedte, hogy a szegénygondozás céljára előirányzott költségvetési összeget az ínség növelésének arányában felemelje, a társadalmi jótékony egyesületek és intézmények valamint az egyházi karitász szervek munkájának a hatósági szegénygondozás munkájával való fokozottabb egybefűzését határozta el. Ennek érdekében megállapodást létesített az egyházi, társadalmi és jótékonysági szervek vezetőivel, hogy a szegények segélyezését azonos elvek szerint hajtsák végre és kizárólag azokat részesítsék támogatásban, akiknek reáutaltsága megállapítható.

A segélyezési eljárás egységes irányelvek szerinti intézése érdekében a polgármester 1931. október 31.-én (tehát a 6000/1931. M. E. sz. rendelet életbeléptetése előtt) a »téli ínségenyhítés tárgyában« *végrehajtási utasítást* adott ki, amely gondoskodott arról, hogy a kerületi elöljáróságok a szegényügyi nyilvántartást kiegészítsék és egységesen tovább vezessék. A jelentkező ínségesek adatainak felülvizsgálására, valamint a családlátogatás rendszeresítése érdekében a társadalom önként jelentkező tagjaiból újra szervezte, illetve kiegészítette a népjóléti megbízottak számát és részükre szociális képzettségük fokozására rövid előadássorozatot tartott. A főváros területét körzetekre osztotta fel, egyes kerületeken belül a nagy körzeteket a kerületi népjóléti osztályok tagjainak ellenőrzése alá helyezte, a kiskörzetekben pedig környezettanulmányok végzésére az önkéntes megbízottakat osztotta be.

Az önkéntes népjóléti megbízottak rendszere nem vált be. A szegénygondozók részben az anyagi eszközök elégtelensége, részben egyéb elfoglaltságuk következtében a nagy megterhelést jelentő munkát nem tudták

ellátni és már 1932. év tavaszán számuk lényegesen csökkent. 1932. év végén a főváros már kénytelen volt a szellemi szükségmunka keretében foglalkoztatottak egyrészét a szegénygondozás munkájára beosztani.

Fővárosunkban ugyanis az ínség növekedésével valóságos szegénynegyedek alakultak. Ezeknek közelében nehéz volt megfelelő számú önkéntes szegénygondozót találni, a szegénynegyedektől távolabb lakók pedig épen a távolság következtében nem szívesen vállaltak szegénygondozói munkát. Így egy-egy önkéntes népjóléti megbízottra oly nagy feladat hárult, amit már nem volt hajlandó elvégezni. Nem volt hajlandó elvégezni azért sem, mert a hatósági szegénygondozásból hiányzik az a dinamikus erő, amely az egyházi karitász szervek és egyház jellegű jótékony egyletek (Szent Vince Egyesület, református, izraelita nőegyeletek stb.) kebelében egyesíteni tudja azokat, akik a szegényüggyel szívesen foglalkoznak.

A főváros 1931. októberében a kerületi elöljáróságok által nyilvántartott ínségeseket *ellenőrző könyvvel* látta el, melybe a társadalmi szervekkel történt megállapodás értelmében nemcsak a főváros, hanem a társadalmi szervek is bejegyezték a részükről nyujtott adományokat.

A szegénygondozás új organizálása nem lett volna teljes, az ínségenyhítés eszközeivel való észszerű gazdálkodás nem sikerült volna, ha a segélyreszorulók nyilvántartását alaposabban meg nem szervezik. Szükség volt pontos nyilvántartásra a kerületi elöljáróságoknál, de még inkább szükség volt a nyilvántartás központosítására, hogy a kerületi nyilvántartottak adatait egyeztetni, s a nyilvántartott adatokból az ínséges munkanélküliek számát, s egyéb körülményeit mindenkor késés nélkül megállapítani lehessen. Ezen feladatok elvégzésére létesítette a főváros 1932-ben a Központi Szegénynyilvántartó és Ínségmunkáselosztó Hivatalt. A hivatal 1933. március végétől havonta jelentést ad az ínségesek számának alakulásáról és az ínségesek adatainak feldolgozásával, statisztikai adatokkal támogatja a hatósági ínségenyhítő tevékenységet.

A gazdasági viszonyoknak és a munkanélküliségnek súlyosbodása következtében az 1933. év folyamán már egyre nagyobb volt az eltérés a végrehajtási utasítás és a kialakult gyakorlat között. A 6000-es minisztériumi rendeletben kilátásba helyezett belügyi rendelet, amely hivatva lett volna a közsegélyezés előfeltételeit és módját szabályozni, késett. A fővárosnak, mint helyi hatóságnak a kormányhatóságtól függetlenül újra kellett tehát szabályozni szegényügyi igazgatása rendszerét.

Az 1934. április hó 7-én kiadott polgármesteri végrehajtási utasítás magában foglalta a 6000/1931. M. E. számú rendelet 17—24. §-ait és az ezekkel kapcsolatban foganatosítandó intézkedéseket. Az utasítás általános irányelvei és célkitűzései a régi utasítással szemben nem változtak. Meghatározta ismét a kerületi elöljáróságok népjóléti szervezetét és belső ügymenetét. E szerint a népjóléti osztályok személyzetét a népjóléti előadó, a Magyar Vöröskereszt

Egylet szociális osztályának gondozónői és a népjóléti osztályhoz beosztott szellemi szükségmunkások képezik. Az utasítás elrendelte, hogy a kerületi népjóléti osztályok a szegénybetegek gyógykezelését végző kerületi orvosokkal együttműködést fejtenek ki, meghatározta a fővárosi iskolanővérek közreműködésének módját a gyermekétkeztetési és a gyermekfelruházási akciónál, meghatározta továbbá a Stefánia Szövetségnek az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem terén a fővárossal való együttműködését, a Magyar Vörös Kereszt Egylet szociális osztályának, a Szociális Missió Társulat fogház- és kórházmissiójának, valamint a jótékony felekezeti és társadalmi szerveknek a főváros hatósági szegénygondozásába való bekapcsolódásának módját.

A főváros szegényügyi igazgatása fejlődése folyamán többször gyökeres változásokon ment át. E változások oka a hatóság támogatására szorulók számában és összetételében rejlett. A főváros régebben általában csak a munkaképtelen szegényekről gondoskodott és a munkaképes munkanélküliek támogatása a társadalom jótékonyságára hárult. A munkanélküliek folyton növekvő seregének ellátását azonban a magánjótékonyság már a háborút megelőző években sem bírta ellátni. A társadalmi szervek kiapadt anyagi forrásaiból jóformán csak a munkaképtelenek egy részének segítésére jutott, míg a hatóság szegénygondozása kénytelen volt a munkanélkülieket mindnagyobb számban befogadni. A fővárosnak mindig meg volt az a törekvése, hogy a munkaképes munkanélkülieket ne a meglévő szegénygondozásnak keretében támogassa, hanem attól különálló segélyezési módokat alkalmazzon (így pl. 1913—14-ben). A háború után a munkanélküliek segélyezésére megindított ínségakcióknál is a főváros azt az álláspontot foglalta el, hogy az ínségeseket nem ingyenesen, alamizsnaszerű juttatásokkal támogatja, hanem a természetbeni segélyezésért bizonyos csekély térítést kíván. De miután az ínségesek a csekély térítést sem tudták megfizetni, csakhamar reá kellett térni az ingyenes juttatásokra és a természetbeni segélyeknek túlnyomó része ingyenessé vált. Így a főváros, jobb meggyőződése ellenére, a munkanélküliek helyzetén a munkanélküliség elleni küzdelem helyett közjótékonysági tevékenységgel igyekezett segíteni. A hatóság ugyanis a hirtelen megnövekedett számú ínségesek segélyezését rendkívüli átmeneti feladatnak tekintette. Amikor azonban az átmenetinek tartott feladat az évek folyamán állandó jellegűvé vált, úgy az elméleti megállapítások, mint a gyakorlat tapasztalatai arra figyelmeztették a fővárost, hogy huzamosabb időn át tartó ellenszolgáltatás nélküli segélynyujtás káros következményekkel jár, amelyek előbb-utóbb jelentkezni fognak a főváros gazdasági, szociális és erkölcsi életében is. A munkaképes ínségesek egyrésze lassan hozzászokott a közsegélyből élés gondolatához. A segélyek elégtelensége mellett a könyöradományokból való megélhetés lehetősége rendkívül megnövelte a fővárosban a koldusok és kéregetők számát.

A főváros megkísérelte a munkanélküliek egyrészét a szegénygondozástól távol tartani azzal, hogy szükségmunkákat indított. Az 1926-ban szervezett szellemi szükségmunka keretében állandóan foglalkoztatta a főváros az értelmiségi ínségeseket, az 1932. őszén megindított fizikai szükségmunka azonban különböző okok miatt nem sok eredményt mutatott fel és azt többé ilyen formában nem is ismételték. A munkanélküli ínségesek állandó foglalkoztatása és ezzel az alamizsnaszerű segélyezés megszüntetése akkoriban még nem volt lehetséges, mert az ínségesek száma igen nagy volt, ínség- vagy szükségmunkára alkalmas munkálat pedig a főváros területén nem volt elegendő. Hiányzott az olyan jogszabály is, amely megakadályozta volna a dolgozni kívánó tömegeknek a vidékről való beözönlését. Oly rendszerrel kellett tehát kísérletet tenni, amely a már alkalmazott módszerek hibáit kiküszöböli, alkalmas arra, hogy megakadályozza a munkanélküliek nagy tömegeinek demoralizálódását és a segélyre fordított költségeknek legalább egy részét értékemelő munkává alakítja át. Ez volt a »munkakészség igazolása ellenében nyujtott segélyezés« rendszere. (Bevezetve 1934. októberében 101.184. 1934. pm. sz. rendelettel.) A munkanélküliek továbbra is a szegénygondozás keretében maradtak, csak félévenkint 18 napig részt kellett venniök a kijelölt ínségmunkákban és ezzel be kellett bizonyítani munkakészségüket. Ez a rendszer bár a munkanélküliek szempontjából nem jelentett megoldást, de a munkanélküliek fokozottabb ellenőrzését tette lehetővé és ezzel kizárta a támogatásból a munkakerülőket és a segélyre nem szorulókat. A munkakészség igazolása ellenében való segélyezés rendszerének bevezetése gyakorlatilag is megosztotta a közsegélyesek tömegét munkaképes és munkaképtelen szegényekre. Minthogy a fővároson kívül a vidéki helyi hatóságoknál is (már kb. 1932—33. óta) kifejlődött a munkasegítés elve, mely igyekezett kiemelni a munkaképes munkanélkülieket a szegényügyből, jogszabály útján országos érvénnyel kötelezővé kellett ezt tenni. A 6000/1931. M. E. rendeletben kilátásba helyezett külön rendelet, 1936-ban jelent meg 172.000. B. M. szám alatt. A rendelet kimondja, hogy a munkaképtelen szegényekről és a munkaképes ínségesekről külön nyilvántartást kell vezetni. A munkaképes munkanélkülieket munkájuk ellenében kell támogatni, tehát részükre hatósági munkákat kell szervezni. A munkaképteleneket külön kell segélyezni, még pedig a hatóság és társadalom szoros együttműködése útján az úgynevezett *magyar (egri) norma* szerint. A rendelet egyúttal a könyöradománygyüjtést (koldulást) eltiltotta és ezzel a társadalmi jótékonykodás e szégyenletes és céltalan formája megszűnt. A rendelet a hatóság és társadalom együttműködését állandó bizottságok létesítésével kívánta biztosítani, melyben a hatósági szervek mellett a vallásfelekezeti és a jótékonycélú egyesületek és intézmények képviselői is helyet foglaltak. A főváros a Főméltóságú Asszony fővédnöksége alatt már 1935. januárjában megalakított egy ilyen bizottságot »Társadalmi Embervédelmi Bizottság« néven. (I. kötet 12.

oldal.) Miután ezen bizottság célja a rendelet értelmében megalakítandó bizottság céljával azonos volt, munkakörét a már meglévő bizottság vállalta, tagjait is kiegészítették a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányával, a rendőrség közigazgatási fogház és toloncügyi osztályainak vezetőivel, a Katolikus Karitászon kívül a bevett és törvényesen elismert vallásfelekezetek »karitászainak« vezetőivel és P. Oslay Osvald ferencrendi tartományi igazgatóval, a magyar (egri) norma megalapítójával.

A hivatkozott rendelet értelmében, egyidejűleg minden kerületben megalakultak a kerületi elöljárók elnöklete alatt a kerületi szegényügyi bizottságok, melyekbe a bevett és elsimert vallásfelekezetek vezető lelkészeit, a ker. rendőrkapitányság vezetőjét és a ker. tisztiorvost, valamint a kerületben működő népjóléti egyesületek, intézmények vezetőit, iskolaigazgatókat és magánosokat hívtak meg.

A fővárosnak ezek után a miniszteri rendelet célkitűzéseinek megfelelően legelőször a főváros társadalmát kellett meggyőzni arról, hogy helyesebb, ha a koldusoknak nyujtott alamizsna helyett az erre szánt filléreiket a szegények gondozására hivatott szerveknek adják át, mert így sokkal célravezetőbb a segítség.

A miniszteri rendelet végrehajtása ügyében 1936. október 7-én kiadott 159.165/1936—IX. számú polgármesteri rendelet felhatalmazta a polgármesteri IX. (közjótékonysági és szociálpolitikai) ügyosztály vezetőjét, hogy a magyar norma bevezetésével kapcsolatban a társadalom adományainak gyüjtését, — beleértve a gyüjtés előkészítését és megszervezését, valamint az alamizsna-megajánlás útján gyüjtött összegek kezelését és felhasználását — a felmerülő szükségnek megfelelően szabályozza. Ezen felhatalmazás alapján a polgármesteri IX. ügyosztály vezetője 1936. október 15.-én körlevelet bocsátott ki a kerületi elöljárókhoz és ezen körlevél alapján indult meg, nagyobbszabású és széleskörű propaganda mellett, október hó 20.-án, az alamizsnamegajánlások gyüjtése. Négy különböző időben kifüggesztett különböző szövegű falragasz, a villamosokban és autóbuszokban alkalmazott hirdetmények, három ismertető és tanító jellegű film, a rádióban négy héten át bemondott jelmondatok, számtalan cikk és a hírlapokban is heteken át közölt jelmondatok hívták fel a főváros társadalmának figyelmét a nagyszabású szociális akcióra. A hatóság propaganda munkájában a különböző felekezetek karitász szervei is résztvettek és ezt az ünnepnapi prédikációk keretében felhívásokkal támogatták.

A polgármester a már korábban is alkalmazott szellemi szükségmunkásokon felül az alamizsnamegajánlási akcióval kapcsolatban 1936. november 1.-től újabb 200 szellemi szükségmunkás foglalkoztatását rendelte el. A kerületi elöljárók a hozzájuk beosztott szellemi szükségmunkások közül választhatták ki azokat, akikkel mint »szegényügyi megbízottakkal« az alamizsnamegajánlások gyüjtését és a megajánlott adományok beszedését

végeztetni kívánták. Az alamizsnamegajánlási akció keretében segélyezendő munkaképtelen szegényekről a kerületi elöljárók külön nyilvántartást készítettek és abba elsősorban azt az 1358 munkaképtelen szegényt vették fel, akiknek koldulási engedélyük volt és segélyreszorultságuk megállapítást nyert. Csak ezek után következtek azok a munkaképtelen szegények, akiknek helyzete teljes ellátást kívánt. A székesfőváros polgárai részéről megajánlott összegek terhére 1936. december hó végén a kerületi elöljárók népjóléti osztályai 2663, külön nyilvántartásba vett munkaképtelen szegényt segélyeztek, a székesfőváros menedékhelyein pedig 855 munkaképtelen és hajléktalan magános egyén részesült ellátásban. Ez utóbbiakat nem a kerületi elöljárók, hanem a »Hajléktalanok Központi Irodája« tartotta nyilván. Ezenkívül a katolikus karitász az általa gyüjtött alamizsnamegajánlások terhére a kerületi elöljáróknál nyilvántartott munkaképtelen szegények közül december végéig 925 szegény gondozását vállalta. A világtalanok szakszerű gondozása érdekében a Vakokat Gyámolító Országos Egyesülettel külön megállapodás létesült, melynek értelmében az egyesület a hatóság szegénynyilvántartásában szereplő vakokat ellátja, olyan összegű térítés ellenében, mint amennyibe azok támogatása a fővárosnak kerülne.

1938. november havában	Munkaképtelen			
	egyedülállót	családos		összesen
		családfőt	családtagot	
A kerületi népjóléti osztályok gondoztak	5.171	1.887	2.447	9.505
A kath. Karitász-otthon gondozott	—	186	677	863
Vakokat Gyámolító Országos Egyesület gondozott	230	182	188	600
Fővárosi szeretetotthonok gondoztak	3.006	—	—	3.006
Fővárosi menhelyek «	1.036	—	—	1.036
Kisszeretetotthonok «	826	—	—	826
Budapesti családok «	204	—	—	204
Vidéki családok «	325	—	—	325
Összesen	**10.798**	**2.255**	**3.312**	**16.365**

1938. november havában tehát 16.365 munkaképtelen egyén volt hatósági, illetve a »magyar norma« rendszere szerint gondozásban.

A megajánlási akció keretében való segélyezés — épen úgy, mint az ínségenyhítő tevékenységnél, — a természetben való ellátás elvén nyugszik. A munkaképtelen szegények a kerületi elöljárók útján napi háromszori (reggeli, ebéd, vacsora) étkezést, tüzelőt, ruhaneműt, tisztálkodásra szappant stb., kapnak, pénzbeli segélyt azonban csak akkor, ha a hatóság a szükségletet természetben kielégíteni nem tudja. (Pl. lakbérre és kisebb kiadásokra.) A hajléktalan magánosok azonban nem kapnak lakbérsegélyt, hanem menhelyi beutalást. A főváros a megajánlások emelkedésével fokozatosan javította a munka-

képtelen szegények ellátását. November hóban átlag 12 pengőt, december hó végén átlag havi 21 pengőt fordított egy-egy munkaképtelen segélyezésére.

A főváros 1936. évi november 1-től a munkaképtelen szegényeket a következőképen segélyezi: A munka- és keresetképtelen, eltartásra köteles és arra képes hozzátartozó nélkül lévő szegények azon csoportját, amelynek szeretetotthoni ellátásra való jogosultsága megállapítást nyert, szeretetotthonaiban gondozza. Azokat, akik a szeretetotthonokba helyhiány miatt nem kerülhetnek, viszont gondozásuk megfelelően csak szeretetotthonban látható el, az egyházi és társadalmi karitászszerveknek a főváros támogatásával fenntartott kisszeretetotthonaiban gondozzák. Akik ide sem jutnak be, vagy akik a szeretetotthoni gondozásra nem jososultak, a menhelyeken jutnak ellátáshoz. Azokat a munkaképtelen szegényeket, akik elhelyezésüket nem kérték, de egyedül vagy olyan ínséges család keretében élnek, amely eltartásukról gondoskodni nem képes, a főváros nyilt szegénygondozás keretében a »magyar norma« rendszerével támogatja, illetve támogatásra a karitászhoz utalja, vagy a vonatkozó költségvetési fedezet terhére családi gondozásra adja, illetve családi gondozásra vidékre kihelyezi.

1938-ban a főváros a hivatkozott miniszteri rendeletben foglaltak szemmeltartásával szervezte át szegénygondozását. A 142.070/1938—IX. pm. számú rendelet a főváros által támogatott közsegélyeket a munkaképesség foka és családi körülményeik figyelembevétele alapján három csoportra osztotta. Az »*A*« *nyilvántartásba* kerültek a munkaképtelenek, vagyis azok, akiknek állandó, vagy huzamos ideig (legalább egy évig) tartó 100%-os munkaképtelensége hatósági orvos által megállapítást nyert, vagyonuk vagy jövedelmük és eltartásra köteles és képes hozzátartozójuk nincsen. A »*B*« *nyilvántartásba* a gazdasági viszonyok folytán nyomorba jutott teljesértékű munkára képes olyan munkakélküli ínségesek kerültek, akiknek eltartására képes és köteles hozzátartozóik nincsenek. Ha egy családban csak egy munkaképes 18 éven felüli férfi is van, az egész család már a munkaképes kategóriába kerül. A »*C*« *nyilvántartásba* tartoznak mindazok, akik a fenti két csoportba nem sorozhatók. Elsősorban ide tartoznak a csökkent munkaképességű szegények. Ide soroztatnak »további intézkedésig« az egyedülálló munkaképes nők és azok a családok is, amelyekben a családfő munkaképes nő, de amelyben teljesértékű munkára képes 18 éven felüli férfi családtag nincsen (tehát a »korlátozott munkaképességűek«). Ide kerülnek (nem nyilvántartási, hanem segélyezési szempontból) az olyan családok, vagy egyedülállók is, amelyeknek van ugyan valamelyes jövedelmük, de ez a tengődési minimumot nem éri el. (Pl. a család valamelyik tagjának csekély keresete, vagy kegydíja, nyugdíja, járadéka, stb. van.) Ez utóbbiak a »B« csoportban tartatnak nyilván, de segélyezésük a »C« csoport szerint történik. A kerületi elöljáróságok (és a Központi Szegénynyilvántartó Hivatal)

nyilvántartásaiban hatósági orvosi vizsgálatok lefolytatása után a következőképen oszlottak meg a 14 éven felüli ínségesek 1938. évi decemberben:

A munkaképtelenség foka	Magános		Családos				Összes			Együtt
	férfi	nő	Férfi családfő	A hozzátartozók száma	Nő családfő	A hozzátartozók száma	magános	családfő	hozzátartozó	
Teljesen munkaképes 0%	998	640	6.016	17.333	1.847	3.862	1.638	7.863	21.195	30.696
25%	120	362	342	815	563	972	482	905	1.787	3.174
50%	263	771	721	1.639	744	1.265	1.034	1.465	2.904	5.403
75%	248	864	1.133	2.794	825	1.300	1.112	1.958	4.094	7.164
100%	2.538	4.014	1.196	1.800	873	835	6.552	2.069	2.635	11.256
Kivizsgálatlan	64	189	112	196	143	280	253	255	476	984
Összesen	**4.231**	**6.840**	**9.520**	**24.577**	**4.995**	**8.514**	**11.071**	**14.515**	**33.091**	**58.677**

A nyilvántartásba lévő 25.586 »segélyezési egység« (családfők és magánosok), akikhez 33.091 családtag tartozik, (ebből 16.557 a 15 éven aluli) a segélyezési mód szempontjából a fentebb ismertetett segélyezési csoportokba a következőkép voltak beosztva:

		Százalékos megoszlásuk
»*A*« *csoport*:		
egyedülálló	6.533	
családos	2.013	
összesen	**8.546**	33·5%
»*B*« *csoport* (teljesen munkaképes):		
egyedülálló	998	
családos	6.016	
összesen	**7.014**	27·5%
»*C*« *csoport* (csökkent és korlátozott munkaképességű):		
egyedülálló	2.900	
családos	4.639	
Teljesen munkaképes nő:		
egyedülálló	640	
családos	1.847	
összesen	**10.026**	39·0%
Mindössze	**25.586**	100·0%

A rendelet nem érinti a szegénygondozás ügymenetét. Errenézve irányadó az 1934. évi 191/1934. kgy. sz. a szegénygondozás ügymenetének szabályozása tárgyában kiadott végrehajtási utasítás és a 130.072/1936—IX. polgármesteri számú, a hajléktalanok központi irodájának szervezésével kapcsolatban kiadott polgármesteri rendelet. Az újabb rendelet az egyes nyilvántartási csoportok segélyezési módját és mértékét állapítja meg. A jövőben fokozott mértékben érvényesül a munkaszolgáltatás elve, mert a főváros a teljes értékű munkára képes ínségesek részére bérrel díjazott munká-

kat (szükségmunka) szervez, a csökkent és korlátozott munkaképességűek részére pedig az eddigi segélyezést fenntartva úgy intézkedik, hogy azok a segély ellenében, a munkaképességük foka szerint megállapítandó és a segély értékével azonos értékű munkát (ínségmunkát) tartoznak elvégezni. Ezzel megszűnt az 1934. évi október hó 8-a óta érvényében volt munkakészség igazolása ellenében való segélyezési rendszer.

A segély értékével azonos értékű munka (ínségmunka) és az ennél megfelelőbb, bérrel díjazott munka (szükségmunka) szolgáltatásának rendszerére való áttérést költségfedezet szempontjából az a körülmény tette lehetővé, hogy az utóbbi évek gazdasági javulása mellett azok a munkaképes ínségesek, akik szakismeretüknél, munkaerejüknél és életrevalóságuknál fogva a gazdasági javulást és a munkapiac kedvező alakulását ki tudták használni, már elhelyezkedhettek, ennélfogva a munkaképes ínségesek száma lényegesen csökkent és ez a csökkent létszám bizonyos állandóságot mutatott. Ezen létszámállandóság okát megmagyarázza az előbbi táblázat, melyből kitűnik, hogy a nyilvántartottak (a magános, nem családfenntartó nőket is a teljesen munkaképesekhez számítva) 70%-a olyan egyén, akinek elhelyezkedése a gazdasági életben már alig lehetséges. Közülök több mint ¼ rész 100%-os munkaképtelen. Az új szegénygondozási rendszerrel a hatóság, a társadalom segítségével ezeknek teljes ellátásáról gondoskodik, de a többi $^2/_3$-ad rész teljes ellátásáról a hatósági szegénygondozás keretében költségfedezet hiányában már nem lehet gondoskodni. Itt tehát a legnehezebb feladat ezen csoport, a csökkent és korlátozott munkaképességűek, megfelelő foglalkoztatása. Valószínű, hogy az ezen utóbbi két csoportba tartozók száma a gazdasági helyzet, főként pedig a munkabérviszonyok javulásával a jövőben csökkeni fog, mert az eltartásra köteles rokonok közül többen abba a helyzetbe kerülnek, hogy egy részük ellátásáról gondoskodhatnak. De számuk ennek dacára előreláthatóan olyan nagy marad, hogy a hatóságnak igyekeznie kell életviszonyai javítására új megoldási módokat keresni.

A szegényügy keretében megmaradt »A« nyilvántartottak, a munkaképtelenek segélyezése az ellenszolgáltatás nélküli anyagi támogatásra szorítkozik, mely a létfentartáshoz szükséges élelem, ruházat és lakás nyujtásából áll. Ennek módja a régi megkülönböztetés szerint intézeti, vagy családi (teljes ellátásos) gondozás és nyilt segélyezés, kiegészítő támogatás. A munkaképtelen szegények nyilt segélyezés keretében való ellátása azonban nem megfelelő megoldási mód, s ezért csak kivételes esetekben alkalmazható, főként azoknál, akik családi kötelékben élnek és a család minden tagja munkaképtelen. A teljes ellátásos gondozás módjai: a szeretetotthoni ápolás, kisszeretetotthoni gondozás és családi gondozás. Szeretetotthoni ápolásban csak azok a szegények részesíthetők, akiknek kifejezetten intézeti ápolásra való rászorultsága (a szegény magatehetetlensége, köz- és önveszélyessége, stb.) hatósági, vagy az intézeti orvos által igazolást nyert.

Kisszeretetotthonokba azok kerülhetnek, akik még nem olyan törődöttek, vagy betegek, hogy ne tudnák magukat kiszolgálni, továbbá azok, akik valamilyen oknál fogva (tanultság stb.) különleges elbánásra tarthanak igényt, s akik az átlagnál magasabb életkoruk, vagy már kiállott betegségük miatt előreláthatóan rövidebb idő mulva szeretetotthonok ápolására lesznek utalva. A szegények családi gondozásba Budapestre, vagy vidékre adhatók ki. Mindkét esetben a szegények idegenekhez, vagy eltartásra nem kötelezhető hozzátartozókhoz adhatók családi gondozásba. Az eltartásra köteles hozzátartozó háztartásában élő szegényt a szegénygondozás szempontjából családtagnak kell tekinteni és az egész családdal együtt más nyilvántartásba kerül. (Kivéve, ha a család minden tagja munkaképtelen.)

A főváros szegényügyi igazgatása.

A főváros szegényügyi igazgatásának munkaterülete megoszlik a polgármester és a kerületi elöljárók között. A polgármester ezen feladatát a polgármesteri IX. ügyosztály útján látja el, amelynek ügykörébe általában a közjótékonysági és szociálpolitikai tevékenység tartozik. Ennek az igazgatási ágnak anyagi és alaki szabályai törvényekben, kormány, illetve miniszteri rendeletekben, tanácsi határozatokban, polgármesteri rendeletekben, szolgálati utasításokban és a kerületi elöljárók értekezletein létrejött megállapodásokban találhatók.

A polgármesteri IX. (közjótékonysági és szociálpolitikai) ügyosztály ügykörébe általában a közjótékonysági és szociálpolitikai ügyek tartoznak, azonban az ügyosztály ügyköre a hatósági embervédelemnek nem minden ágát foglalja magába.

Közjótékonysági ügyek. A hatósági ínségenyhítő tevékenység, a kerületi szegénygondozás irányítása és felügyelete. Felnőttek étkeztetése, jótékonysági élelmiszerutalványok, ingyenkenyérosztás, tejosztás, felnőttek felruházása, tüzelőanyagosztás. Éjjeli menedékhelyek, melegedőszobák fenntartása és ellenőrzése. Szeretetotthonok fenntartása, szeretetotthoni felvételre való igényjogosultság megállapítása, szeretetotthonba való felvétel, munkaképtelenek családi gondozásba adása. Szeretetotthoni ápolásból kifolyólag hozzátartozók, vagy közületek terhére felmerült tartásdíjak behajtása. Egyházi karitasz szerveknek és társadalmi jótékony egyesületeknek a kerületi elöljáróságokkal együtt fenntartott »kisszeretetotthonaiknak« támogatása. Más hatóságoknál ápolt és különféle jótékony intézetekben elhelyezett elaggottakért, betegekért, valamint idegen hatóságok részéről Budapest székesfőváros terhére adott közsegélyekért a költségek megtérítése. Szükséglakásos telepek fenntartása, használatba adási ügyei. Szükséglakásra való jogosultság elbírálása a szükséglakások elvonása és kiürítése. Utcai urna- és perselygyüjtések ellenőrzése.

Szociálpolitikai ügyek. A fővárosi anya- és csecsemővédelmi intézmények, bölcsődék, napközi otthonok fenntartása és az Országos Stefánia Szövetség védőintézeteinek támogatása. Csecsemőkelengye-akciók szervezése, irányítása és ellenőrzése. Árvaházak, gyermekotthonok, árvaházi üdülőtelepek és az óvodás gyermekek üdülőotthonának fenntartása. Árvaházi, gyermekotthoni és üdülőotthoni felvételek ügyei. A gyermeknyaraltatás irányítása. (Megjegyzendő, hogy a gyermeknyaraltatás kérdése 1939 második felében a közoktatási ügyosztály hatáskörébe került.) Gyermekek étkeztetése és felruházása, reggeli és tízórai tejosztás. Más hatóságoknál és más jótékony intézetekben elhelyezett árvákért, valamint idegen hatóságok részéről elhagyottá nyilvánított budapesti illetőségű gyermekekért a főváros terhére felszámított tartásdíjak megtérítése.

A szükségmunkák és ínségmunkák szervezése, központi nyilvántartása, irányítása és ellenőrzése. Ínségesek hatósági foglalkoztatójának fenntartása és ellenőrzése. Szellemi szükségmunka ügyei. Városházi diétás étkező, népfürdők, fővárosi Dunafürdők és ingyenes strandfürdő fenntartása, kezelése és ellenőrzése, dunai életmentés ellenőrzése és támogatása. Szegényjogon rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök engedélyezése, a számlák ellenőrzése és utalványozása. A népszálló fenntartása, kezelése és ellenőrzése. Népház támogatása és ellenőrzése, családi kertbérletek, városszéli telep.

Jótékonycélú alapítványok kezelése, cselédbérkövetelési ügyek másodfokon való elbírálása. Népjóléti és szegénygondozó társadalmi egyesületek és intézmények nyilvántartása, ellenőrzése és támogatása.

A hatósági embervédelem a kerületi elöljáróságok decentralizált szegényügyéből fejlődött ki. A közigazgatásnak itt is érvényesülő rendészeti jellege fokozatosan szociális jelleggé változott. A szociális intézmények szaporítása jobban előtérbe helyezte a központi irányítás szükségességét. Ez a körülmény a tágabb értelemben vett szociális ügyek intézésén túl a szűkebbkörű szegénygondozás ügyeit is központosította úgy, hogy a kerületi elöljáróságoknak korábban e téren fennállott független hatósági jellege megszűnt.

A polgármester a polgármesteri szociálpolitikai és közjótékonysági (IX.) ügyosztály útján irányítja és ellenőrzi a kerületi elöljárók népjóléti munkáját. A segélyezéshez szükséges pénzbeli és természetbeli eszközöket, valamint a személyzetet a polgármester bocsátja a kerületi elöljárók rendelkezésére és ugyancsak ő állapítja meg az ínségenyhítő tevékenység lebonyolításának módját.

Az egyes kerületek a kiosztásra kerülő segélyek fedezetét a polgármesteri IX. ügyosztálytól, az úgynevezett szegénykulcs alapján kapják, melyet a kerületekben nyilvántartott szegények számaránya alapján számítanak ki.

Ez a helyzet pedig magával hozza azt, hogy a kerületi elöljárók szegényügyi tevékenysége a polgármesternek sokkal közvetlenebb felügyelete és irányítása alá került, mint azelőtt. A kerületi népjóléti osztályok vezetői részére az ügyosztály rendszeresen értekezleteket tart, amelyen megbeszélik a közérdekű kérdéseket és megállapodnak a vitás ügyek egységes intézésében.

A szegénygondozást az egyes kerületekben a kerületi népjóléti osztály intézi. A népjóléti osztály személyzete az előadóból, esetleg helyetteséből, továbbá »igénybevételük tartamára« a Magyar Vöröskereszt Egylet szociális osztályának gondozóiból és a beosztott népjóléti megbízottakból áll. (Ez utóbbiak a szellemi szükségmunkának 1938. őszén történt likvidálásáig, szellemi szükségmunkások voltak.)

A segélykérőket a kijelölt napokon a népjóléti osztályon hivatali beosztásban lévő vöröskeresztes gondozók, illetve a népjóléti előadó hallgatja meg, kijelölik a gondozási ívek, vagy újabban törzsívek alapján a segélyben részesítendőket, kiosztják a segélyeket, felülvizsgálják a környezettanulmányokat, stb., stb. A külső szolgálatot végzők kötelessége a környezettanulmány elkészítése, valamint »különleges elbírálást igénylő, vagy kétes esetekben« a segélytkérő család helyzetének felülvizsgálata és a családgondozás összes teendőinek ellátása.

A vöröskeresztes gondozónőknek a fővárossal szemben a szolgálati viszonyukat polgármesteri rendelet a következőképen szabályozza:

»A Magyar Vörös Kereszt Egylet Szociális Osztálya által alkalmazott és a székesfőváros kerületi elöljáróságainak népjóléti osztályain szolgálatot teljesítő gondozók szolgálati tevékenységük szempontjából a kerületi elöljáró irányítása, felügyelete, ellenőrzése alatt állanak, hivatali beosztásukat, illetőleg áthelyeztetésüket pedig a Magyar Vörös Kereszt Egylet Szociális Osztálya elnöknőjének javaslatára kerületi elöljáró meghallgatása után, vagy a kerületi elöljáró javaslatára a Magyar Vöröskereszt Egylet Szociális Osztálya elnöknőjének meghallgatása után, a polgármesteri IX. ügyosztály vezetője foganatosítja.«

A kerületi népjóléti osztályok a kerület területét szegénygondozási nagy és kis körzetekre osztották fel. A nagy körzetbe tartozó ínségesek segélyezésének felelős irányítása a népjóléti osztályban működő körzetvezető útján történik, a kiskörzetbe tartozó ínségesek vizsgálatával és gondozásával kapcsolatos teendőket pedig a népjóléti megbízottak látják el.

A segélyezés alapelve az, hogy minden rászorultat a lakása szerint illetékes kerületi elöljáróságok népjóléti osztálya részesítsen közsegélyben, vagy bármilyen természetbeni hatósági ellátásban. Ha nem állapítható meg az ínségesnek az utolsó bejelentett lakása, akkor a hajléktalan ínséges család segélyezését központilag az V. ker. elöljáróság, a hajléktalan magánosok nyilvántartását és segélyezését pedig a Hajléktalanok Központi Irodája látja el.

A segélykérelem előterjesztése szóbelileg történik. A polgármesteri utasítás megállapítja, hogy a »kerületi népjóléti osztály minden egyes tagjának oda kell hatnia, hogy a segélytkérők segélyezésének minden ügyét folyamodvány beadása nélkül intézhesse el, mert az írásos folyamodványok a segélytkérőket a zugirászok üzelmi körébe terelik, akik ügyeiknek esetleg helytelen irányt adhatnak és amellett nekik felesleges költséget okozhatnak.« A segélyek engedélyezését vagy megtagadását ugyancsak szóval adják tudtul a folyamodónak. Csak az esetben kell erről írásbeli határozatot hozni, ha a folyamodó ezt kifejezetten kéri.

Aki elsőízben jelentkezik segélyért, azt a lakása szerint illetékes nagy körzet vezetője hallgatja meg a népjóléti osztályon, ahol a segélytkérő köteles bemutatni lakásbejelentő lapját. A munka első fázisa és fontos mozzanata az újonnan jelentkezőnek a nyilvántartásba való behasonlítása, vagyis annak a megállapítása, hogy akár korábbi felvétel alapján ő maga, akár valamely hozzátartozója gondozási ívén szerepel-e a nyilvántartottak között. »Ha már más kerületben segélyezettként nyilvántartották, át kell kérni a törzsívét az előző lakás szerinti kerülettől. Az elsőízben jelentkező segélykérőt legfeljebb abban az esetben szabad helyszíni környezettanulmány nélkül elutasítani, ha a bemondott adatokból minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy az illető elemi szükségletei biztosítva vannak.«

Amennyiben a támogatást kérő még nem szerepelt a nyilvántartásban, az egyénesítő családgondozás módszere szerint megfelelően megszerkesztett gondozási ívre felvett környezettanulmány alapján döntik el segélykérésének jogosultságát.

A helyszíni környzettanulmányozó nemcsak azt vizsgálja, hogy a kérdőív alapján feltett kérdésekre adott válaszok a valóságnak megfelelnek-e, hanem figyelme kiterjed az illető segélytkérő egyéni körülményeire, lakásviszonyaira, hozzátartozóira stb. is. A környezettanulmányban javaslatot kell tenni; hogy milyen segélyezési mód felelne meg a legjobban az illető ínséges életkörülményeinek.

Ha a ráutaltságot a vizsgálat alapján megállapították, akkor a környezettanulmány a törzsívek közé kerül, az ínségesről pedig kartotéklapot állítanak ki, valamint ellenőrző könyvecskét adnak ki neki. Az ellenőrző könyvecskében fel van tüntetve a körzet száma, a nyilvántartott neve, lakása, családi viszonyai és minden egyéb szükséges adat. Az ellenőrző könyvbe jegyeznek minden segélyt, amit az ínséges részint a kerületi elöljáróságtól, részint valamely társadalmi jótékony szervtől kap. A segélyeket a törzsíven és a kartotéklapon is nyilvántartják.

A kerületi népjóléti osztályok nyilvántartásának formája a segélyezés mai rendszeréhez alkalmazkodik. Ennek megfelelően alkörzetenként három nagy csoportban »A«»B«»C« rendben kezelik a munkaképes, csökkent munkaképességű és munkaképtelen segélyezettek törzsíveit. Ezek mellett kerüle-

tenként összesítve betűrendben kezelt külön csoportokban tartják nyilván azoknak a törzsíveit, akiknek segélykérelmét elutasították, akiknél a segélyreszorultság megszűnt, akik az ínségmunkát megtagadták, akik a kerületből elköltöztek, akik gondozásra a katolikus karitásznak és a Vakok Országos Intézetének átadattak, akik a megadott címen ismeretlenek és az iskolai segélyezésben részesülő 3—15 éves gyermekeket.

A nyilvántartás alapja a felsorolt különböző csoportokban kezelt gondozási ívekről kiállított kartotéklapoknak betűrendben kezelt összessége. A kartotéklapokon a nyilvántartott családfő, vagy egyedülálló, személyi adatain és lakcímén kívül a segélyezettnél a munkaképességet meghatározó minősítés mellett az alkörzet száma, nem segélyezett nyilvántartottaknál a körzetszáma helyett megfelelő rövidítés jelöli meg azt a csoportot, amelyben törzsívük megtalálható. Külön jel utal a kartotéklapokon arra, hogy az az illető segélyezett a kerület »külön« nyilvántartásában szerepel, a katolikus karitász, vagy a Vakok Intézetének gondozottja-e.

Minden új segélyezendő családról vagy egyénről a gondozási ív alapján kerületi és központi nyilvántartó lapot állít ki a kerület. A kerületi és központi nyilvántartó lapok adatai egymással egyeznek. A kerületi nyilvántartó lapokat a megfelelő családgondozási ívben kell megőrizni, a központi nyilvántartó lapokat a Központi Nyilvántartó és Ínségmunkáselosztó Hivatalnak kell beküldeni. A nyilvántartó lapokon a kerület száma és a munkaképességet meghatározó minősítés mellett, — családosoknál a minden segélyezett családtagról is felvett személyi adatokon kívül — az iskolai végzettség, foglalkozás, szakképzettség, a helybenlakás időtartama, munkanélkülieknél a munkanélküliség kezdetének időpontja, végül ínségmunkára kötelezhető segélyezetteknél úgy a kerületi, mint a központi nyilvántartó lapokon az elvégzett ínségmunkák kezdeti és befejező dátuma fel van tüntetve. A kerületek esetről-esetre beküldik a Központi Nyilvántartó Hivatalnak azon segélyezettek nyilvántartó lapjait, akiknek helyzetében változás állott be, rávezetve a kerületi nyilvántartó lapra a változás idejét és tárgyát. Ez az eljárás biztosítja a kerületekben segélyezetteknek és a Központi Nyilvántartó Hivatalban nyilvántartottak létszámának mindenkori azonosságát.

A kerületi nyilvántartóknak az elmondottakon kívül még egy fontos gyakorlati rendeltetése van. A különböző, ugyancsak hatósági vagy a hatóság által támogatott intézmények — mint az iskolanővérek, Stefánia Szövetség stb. — az általuk nyujtandó segélyek kiutalása előtt kötelesek figyelembe venni ennek az állandóan kiegészített, a segélyezett családok rendszeres látogatásával ellenőrzött, megbízható hatósági nyilvántartás adatait.

A közsegélyesek nyilvántartásától függetlenül hatalmas szervezettel bonyolítják le a népjóléti osztályok 1936. végétől a 173.000/1936. B. M. számú rendelet szerint a társadalom önkéntes adakozásán alapuló alamizsnamegváltási akció adminisztrációs és nyilvántartási munkáit.

A megajánlóknak szoros betűrendben lefektetett nyilatkozatai képezik a nyilvántartás alapját. A nyilatkozatokon a megajánlók neve, foglalkozása, címe és a felajánlott összeg nagysága, valamint a pénzbegyüjtés módozataira vonatkozó adatok szerepelnek.

Az alamizsnamegváltás gyüjtési munkájának megkönnyítése érdekében a közigazgatási kerületek — a terület és a laksűrűség figyelembevételével — a népjóléti körzetektől eltérően szegényügyi körzetekre vannak felosztva. Egy-egy körzetben a megajánlások gyüjtését, illetve a már megajánlott összegek begyüjtését, a begyüjtött pénznek a központba való továbbítását, stb. a szegényügyi megbízottak végzik.

A kerületi népjóléti osztályok nyilvántartásának és adminisztrációs munkájának szerves kiegészítője a Központi Nyilvántartó és Ínségmunkaelosztó Hivatal, amely úgy a gyakorlati munka, mint a statisztikai adatszolgáltatás szempontjából nélkülözhetetlen szerve a hatósági szociális tevékenységnek.

Az egyes kerületekben nyilvántartott segélyezetteknek összesített, betűrendben vezetett, központi nyilvántartása által automatikusan kiküszöbölhető a segélyekkel való visszaélésnek az a módja, hogy ugyanaz a segélyezett két, vagy különböző kerületben jelentkezzék és részesüljön segélyben. A központi nyilvántartás állandó hiteles felvilágosítást nyujt a közsegélyezést irányító központi hatóságnak a segélyre szoruló családok, illetve személyek mindenkori létszámáról és a családban történt változásokról. Már pedig a segélyezésre fordítandó összegek költségvetési előirányzata és esetleges évközi kiegészítése, a pénzbeli és természetbeni segélyeszközöknek az egyes közigazgatási kerületek között való megosztása, a szükségletek és a pénzügyi lehetőségek figyelembevételével tervszerűen csak akkor oldható meg, ha a segélyre szorulók havi létszámáról és kerületi megoszlásáról megbízható adatok állanak rendelkezésre; csak ez adatok birtokában lehet megítélni, hogy a legnyomasztóbb segélyigények kielégíttettek-e, hogy a többiek rovására nem túlméretezettek-e az egyes kerületek segélyeszközei és hogy egyes esetekben a szükség milyen fokát lehet segélyre utaltságnak elismerni, meddig lehet a segélyezésben elmenni?

A központi nyilvántartás segítésével gyors és pontos áttekintést lehet nyerni azokról a munkaképes ínségesekről, akikkel szemben a munka ellenében való segélyezés elvét érvényesíteni kell. A kerületek jelentései alapján a munkaképes segélyezettek létszáma állandóan nyilvántartható, illetve az egy-egy családba belépő munkaképes családtagok feltüntetésével a munkaképesek számát feltüntető adatok megfelelően helyesbíthetők. Gyors áttekintés szerezhető a köz- és ínségmunkákkal kapcsolatban felmerülő minden gyakorlati kérdésről, így elsősorban a dolgozó és a munkára való behívást váró ínség-, vagy szükségmunkások számáról.

A Központi Nyilvántartó Hivatal figyelő-lapokat fektet fel mindazokról: 1. akiket a kerületek illetőségi helyükre elutaztattak és ezzel a segélyezés lehetősége számukra a főváros területén megszűnt, 2. akik a fővárostól havonta kegydíjat kapnak, 3. azokról a volt szegényházi ápoltakról és általában mindazokról, akikről a 6000/1932. B. M. számú rendelet értelmében megállapított lakóhelyük gondoskodni hajlandó, de az illetők nem bírják a fővárost elhagyni és végül figyelőlapon tartják nyilván, 4. az idegen állampolgárokat.

A segélyek nemei.

Pénz- és természetbeni segélyek.

A hatóság és a társadalom (egyesületek, egyházi szervek) jótékonysága a szegényeket elsősorban anyagilag támogatja. A keresetnélküli és egészen csekély jövedelmű szegény elsőrendű életszükségleteit sem tudja megszerezni. Elsősorban tehát ezeket kell részére biztosítani. Az anyagi segély leggyakoribb módjai ennek megfelelően 1. pénz, 2. élelem, 3. ruha, 4. tüzelő és 5. lakás (hajlék). A pénzbeli segélyezésnek a tervszerű szegénygondozásnál háttérbe kell szorulnia, jóllehet ez a gondozás legkényelmesebb módja. Ez a segélyezési forma azonban segélykérésre csábítja a kevésbé reászorulókat is és a segély helytelen felhasználására is vezethet. Ezért csak akkor indokolt, ha olyan támogatásra van az ínségesnek szüksége, ami természetben nem, vagy csak körülményesen volna nyujtható. (Lakbér, munkaeszközök, különleges gyógyászati segédeszközök stb.) A segélyezés célravezetőbb és gyakoribb formája a természetbeni segélyezés, melynek a tényleges szükséglethez kell alakulnia. Sorrendjét, mértékét a szükségletek rangsora szabja meg. Hogy az ínségesnek, szegénynek, mire és milyen sorrendben van szüksége, erre válaszol a környezettanulmány, a családlátogatás, melyet a tásadalom tervszerűtlen jótékonykodása sokszor mellőz. Ha a természetbeni segélyezés az összes létfenntartási eszközökre kiterjed, *teljes ellátásos segélyezés* lesz. Ezt *intézeti gondozásnak* nevezik; de miután teljes ellátást ad gyakran a *családi gondozás* is, ami nem intézeti gondozás, ezért helyesebb ezt a segélyezési módot a teljes ellátásos segélyezés fogalmával megjelölni. Teljes ellátásban csak a munkaképtelenek részesülnek. Ezzel szemben a munkaképes és a csökkent, illetve korlátoltan munkaképes ínségesek, szegények, a »nyílt« és részben intézeti ellátásban részesülnek. Itt a szegények a családi kötelékben maradnak, kivéve az egyedülállókat. A részben intézeti gondozás hajlékot, (szükséglakás, menhely) nyujt s az ezeket igénybevevők a további segélyezést ugyanúgy vehetik igénybe, mint a nyílt szegénygondozás keretében támogatottak: népkonyhák, élelmiszercsomagok, ruha, tüzelő stb. A »nyilt«, »részben intézeti«, »intézeti« szegénygondozás meghatározások nem a legszerencsésebbek és a régi angol szegénygondozás-felosztás, (open door, in door relief), illetve szakkifejezések rossz

fordításai, de nálunk meggyökeresedtek. (Helytelen azonban az »intézeti« gondozás helyett »zárt« gondozásról beszélni.)

A főváros a segélyek kiosztását a téli időszakban szeptembertől-áprilisig, amikor a munkanélküliség és ínség nagyobb, fokozza. A segélyező ínségakciók a háború befejezése után megindult társadalmi nyomorenyhítő-akciókból fejlődtek ki. (Huszár-Sipőcz-akciók stb.) A munkanélküliség állandósulásával, s a társadalmi gyüjtés csökkenésével a főváros saját kezelésébe vette ezeket az akciókat s ezek után időszakos jellegüket elvesztették. A társadalmi jótékonyság azonban ma is jelentősen támogatja a főváros ínségenyhítő munkáját, különösen az 1936-ban általánosan megindult a koldusalamizsna megajánlási akció és a Főméltóságú Asszony akciója (Horthy-akció). 1931. óta minden esztendőben a tél beállta előtt a Főméltóságú Asszony felhívást intéz a társadalomhoz, hogy adakozzon a szegények megsegítésére. A társadalom mindenkor készséggel tett eleget a felhívásnak és az akció révén nagymennyiségű pénz és természetbeni adomány gyűlt össze. A gyüjtés eredményében a jótékony társadalmi egyesületek és a helyi hatóságok — így a főváros is, — részesülnek, amelyek a segélyeket gondozott jaik között szétosztják.

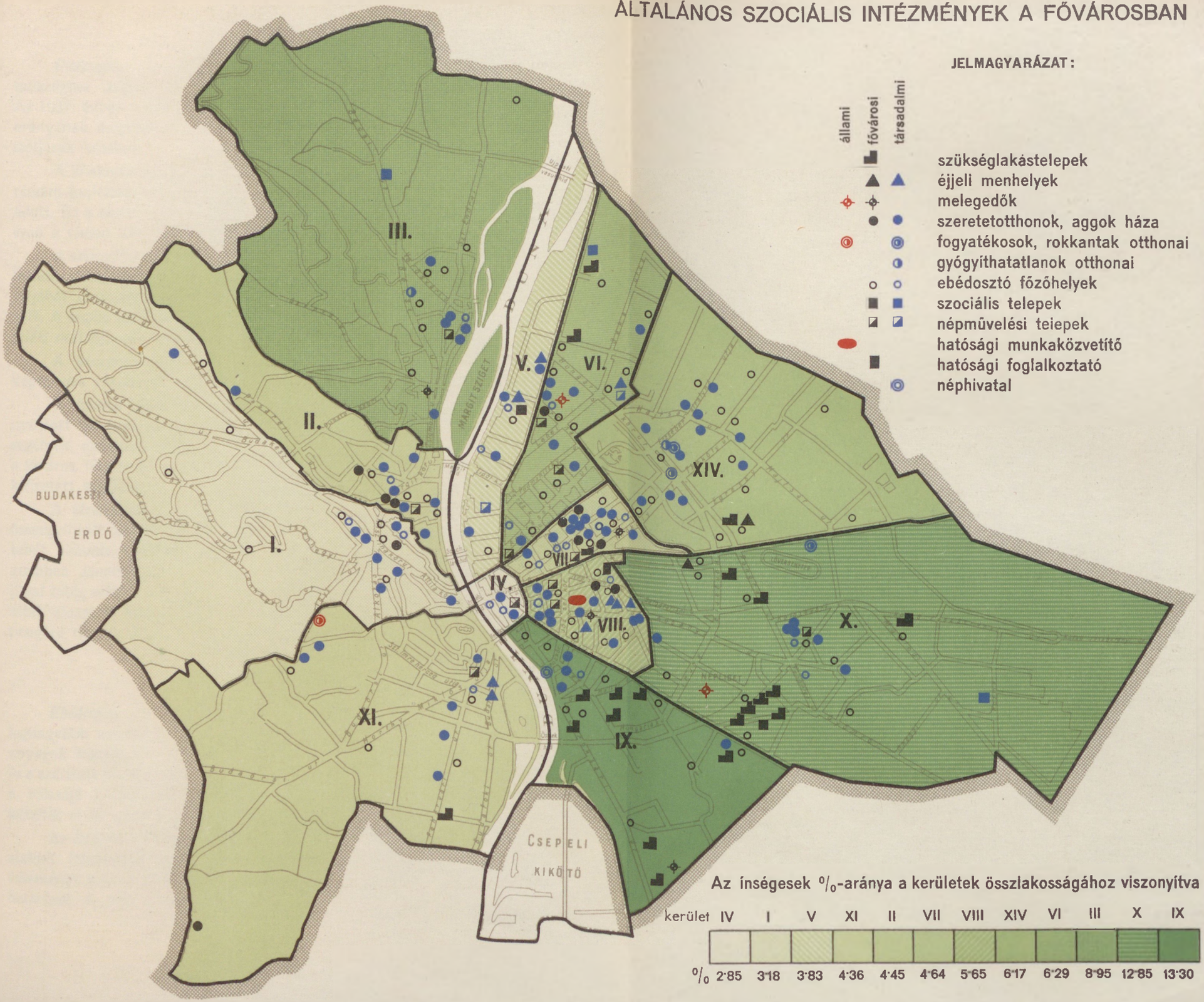
Következőkben a fővárosban egy év alatt — 1937-ben — kiosztott segélyekről közlök kimutatásokat és táblázatokat. A kimutatások és táblázatok a hatósági segélyeket kivéve, az adatszolgáltatások hiányosságai miatt, csak megközelítik a valóságot, de így is áttekinthető képet adnak a főváros szervezett hatósági és társadalmi jótékonyságáról.

Hatósági és társadalmi segélyezés.

Az ínségesek a fővárosi ínségenyhítő tevékenység keretében az alábbi segélyekben részesülnek:

1. Pénzsegély,
2. Ebédsegély,
3. Levesosztás,
4. Reggeli és vacsoraosztás,
5. Tejsegély,
6. Élelmiszercsomag,
7. Ingyenkenyér,
8. Élelmiszerutalványok,
9. Ruha- és cipősegély,
10. Tüzelőanyagsegély,
11. Ingyentemetés,
12. Hajléktalan családok és magánosok elhelyezése (Szükséglakás és Menhelyek).

ÁLTALÁNOS SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYEK A FŐVÁROSBAN

Pénzsegély. A főváros az ínségeseket a kerületi elöljárók útján a szükséghez képest állandó havi-, vagy rögtöni segélyekben részesíti. Az 1937. évben a polgármester erre a célra a nyilvántartott ínségesek számarányának megfelelően, kiosztás végett 599.343 pengőt utalt ki a kerületi elöljárók kezéhez.

A kilakoltatott és szükséglakás hiányában fedél nélkül maradt családok részére hajlékszerzés céljából a főváros egyszeri, úgynevezett lakbérsegélyt adott. Ez a segély a szükség szerint 15—20 pengő volt. Az 1937. év folyamán ezen a címen 234 család 4517 pengőt kapott.

A székesfőváros törvényhatósági bizottsága a 645/1937. kgy. szám alatt hozott határozatával a munkanélkülséig által fokozott ínség enyhítése céljából munkanélküliek karácsonyi segélyezésére 200.000 pengőt engedélyezett. A segély szétosztása 7 és 8 pengős tételekben a kerületi elöljárók népjóléti osztályainak nyilvántartása alapján, posta útján történt.

A készpénzsegély az alamizsnamegváltási akció keretében munkaképtelenek részére 442.085 pengő volt.

A főváros tehát 1937. évben összesen 1,245.945 pengő készpénzsegélyt nyujtott az ínségeseknek. Ebben az összegben nincsenek benne azok a segélyek, melyeket ellenszolgáltatásért (munkakészség igazolása, stb.) adott a főváros. Nincsenek benne a szellemi szükségmunka és ínségmunka ellenében kifizetett segélyek és jutalmak (l. munkanélküliség) .

A társadalmi és egyházi szervek által kiosztott készpénzsegélyek az összegyüjtött adatok szerint egyévi átlagban 1,315.168 pengőt tesznek ki, tehát valamivel többet, mint a főváros által kiosztott pénzsegély. Ezzel szemben azonban a természetben kiosztott segélyek értéke a fővárosnál jóval több, mint a társadalmi és egyházi szerveknél. A hatóság és társadalom által kiosztott készpénzsegélyek együttesen több mint két és félmilliónyi pengőre rúgnak (2,561.113 pengő).

Természetbeni segélyek.

Ebédsegély. A székesfőváros természetben adott segélyei közül a legnagyobb arányú és a legcélszerűbb az ebédosztás. A főzéshez a nyersanyagok legnagyobb részét a Községi Élelmiszerárusító Üzem, a kenyeret és a szárított tésztát a Községi Kenyérgyár, a lóhúst és a lóhúskészítményeket a Községi Lóhúsüzem szállítja. Az ételeket a székesfőváros főzőhelyein készítik el és osztják ki.

Az étlapot a közjótékonysági és szociálpolitikai szakbizottság tagjaiból alakult étlapmegállapító hölgybizottság és a tisztifőorvos kiküldöttjének véleménye alapján az ügyosztály állapítja meg, s azt minden főzőhely köteles betartani. A nem romlandó nyers anyagokból kb. 4—6 heti mennyiséget

tárolnak a főzőhelyek, a romlandó vagy száradó anyagokat, pl. húst, tejet, kenyeret, zöldfőzeléket, stb. naponta kapják. Az étrendben hetenkint kétszer van leves, hús főzelékkel vagy körítéssel, kétszer leves és tészta, háromszor pedig leves és főzelék. Minden ebédhez 12 dkg kenyér jár. Az adagolás: 3—4 dl leves, ugyanannyi főzelék, vagy főtt tészta, 12 dkg hús (nyerssúlyban). A sülttészta: 18—20 dkg Egy-egy ebéd átlagos tápértéke 1.200 kalória. Újabban (1938. február) a kenyér és tésztafélék tápértékének fokozására 10% szójalisztet kevernek bele. Igaz, hogy ez meg is drágítja az így feljavított élelmiszereket.

Térítési díj ellenében minden jelentkező étkezhet a főzőhelyen. A térítési díj ellenében étkezők részére főleg a magánjótékonykodók, egyesületek, ipartestületek vagy egyházközségek vásárolják meg a jegyeket.

A térítési díjak a következők:

Rendes 7 napos jegy ára	1·60 P
« 6 « « «	1·20 «
« husos napijegy ára	—·44 «
« hústalan « «	—·25 «
Az értelmiséghez tartozók részére kiadott (ú. n. intelligens konyhára) szóló: 7 napos jegy ára	2·— P
6 « « «	1·60 «
husos napijegy ára	—·44 «
hústalan « «	—·24 «

Az ingyenes ebédre szóló jegyeket a kerületi népjóléti osztályoktól kapják az ínségesek.

A felnőttek részére 1937-ben kiosztott ebédadagok száma:

a) Inségesek térítési díj ellenében	390.981	adag
ingyenesen	7,316.029	«
	7,707.010	adag
b) Munkaképtelen szegényeknek ingyenesen	1,233.066	«
Összesen	**8,940.076**	adag

A székesfőváros az egyes társadalmi közhasznú jótékony intézetek gondozásában lévő ínségeseket olyképen támogatja, hogy ebédjegy helyett megfelelő mennyiségű nyers élelmiszert ad az intézeteknek. 1937. évben:

heti 1·— P térítés ellenében	12.467	adag
heti —·28 « « «	68.698	«
ingyenesen	661.458	«
Összesen	**742.623**	adagnak

megfelelő nyers élelmiszert utalt ki a különböző intézményeknek.

1937-ben a főzőhelyeken étkeztetésben részesített felnőttek havi részletezésben: (iskolai és tanoncétkeztetést kivéve)

Hónap	Munkaképes ínségesek		Munkaképteleneknek ingyenesen	Nyers élelmiszerrel ellátott intézetek révén			Ebédsegélyben részesültek összesen
	térítésért	ingyenesen		térítésért	ingyenesen	összesen	
Január	1.012	24.247	3.378	358	2.030	2.388	31.025
Február	1.099	27.253	3.378	336	2.690	3.026	34.756
Március	1.160	27.385	3.378	336	2.690	3.026	34.949
Április	1.113	26.553	3.378	373	2.174	2.547	33.591
Május	1.113	24.076	3.378	313	2.094	2.407	30.974
Június	923	20.642	3.378	313	2.094	2.407	27.350
Július	923	15.015	3.378	6	1.038	1.044	20.360
Augusztus	866	15.232	3.378	6	1.038	1.044	20.520
Szeptember	850	17.251	3.378	266	1.933	2.199	23.678
Október	906	19.811	3.378	266	1.948	2.214	26.309
November	963	21.375	3.378	266	1.948	2.220	27.936
December	1.152	25.404	3.378	287	2.194	2.481	32.415

1937. évben 94 főzőhely volt üzemben.

A főzőhelyek közül a II., Batthyány-tér 7., a IV., Irányi-utca 20. és az V., Sas-utca 13. szám alatt lévők a hatósági támogatásra szoruló értelmiséghez tartozó ínségesek részére, a VIII., Práter-utca 15. szám alatt lévő főzőhely pedig a főiskolai hallgatók részére oszt ebédet. Ezeken a főzőhelyeken ugyanolyan étrend és ugyanolyan adagolás mellett főznek, mint a többi főzőhelyeken, de a jelentkezők terített asztaloknál kapják ebédjüket.

A főzéshez, valamint a helyiségek fűtéséhez 1937. évben 12.150 q fát, 16.427 q szenet, 121 q kokszot és 48.302 m² gázt használtak fel.

A 94 főzőhelyen kiosztott ebédek előállítási költsége (egy ebéd önköltségi ára 25·04 fillér) 3,613.423 pengő volt. Ha ebből levonjuk azokat az összegeket, melyek az óvodás és iskolás gyermekek, tanoncok és főiskolások ebédeltetésére esnek (v. ö. I. kötet: 205. és 335. oldal) megállapíthatjuk, hogy 1937. évben a felnőtt ínségeseknek, szegényeknek a főzőhelyek útján kiadott ebédjei a fővárosnak 2,178.699 pengőbe, az intézetek részére kiszolgáltatott nyers élelmiszerek költsége pedig 72.782 pengőbe, vagyis az ínségesek ebéddel való ellátása összesen 2,251.481 pengőbe került.

A 94 főzőhely közül

67 volt székesfővárosi iskolában
10 « egyéb fővárosi épületben
1 « a főváros által bérelt helyen
16 « magánintézmény helyiségében.

Saját kezelésben vezetett hatósági főzőhelyek.

A főzőhely helye	üzemben volt egész évben	szünetelt	étkeztetés: csak gyermek	étkeztetés: csak felnőtt	étkeztetés: gyermek és felnőtt
I. Városmajor-u. 59.	1	—	—	—	1
I. Fery Oszkár-u. 15.	1	—	—	—	1
I. Attila-u. 103.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
I. Labanc-u. 31.	1	—	—	—	1
I. Hidegkúti-út 83.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
I. Diana-út 4.	1	—	—	—	1
I. Zugligeti-út 61.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
I. Krisztina-tér 4.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
II. Görgey Artur-u. 36.	1	—	—	—	1
II. Marcibányi-tér 1.	1	—	1	—	—
II. Batthyány-u. 8.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
II. Batthyány-tér 7. (intelligens)	1	—	—	1	—
III. Ürömi-út 64.	1	—	—	—	1
III. Kiscelli-út 80.	1	—	—	—	1
III. Raktár-u. 1.	1	—	—	—	1
III. Vörösvári-út 93.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
III. Szentendrei-út 8180. hrsz.	1	—	—	—	1
III. Keve-u. 41.	1	—	—	—	1
III. Bécsi-út 2194/43. hrsz.	1	—	—	—	1
V. Pannonia-út 81.	1	—	—	—	1
V. Sas-u. 13. (intelligens)	1	—	—	—	1
VI. Izabella-u. 61.	1	—	1	—	—
VI. Váci-út 61.	1	—	—	—	1
VI. Váci-út 89.	1	—	1	—	—
VI. Tomori-út 70.	1	—	—	—	1
VI. Tatai-út 1553. hrsz.	1	—	—	—	1
VI. Szent László-út 59.	1	—	—	—	1
VI. Gömb-u. 53.	1	—	—	—	1
VI. Aréna-út 150.	1	—	—	1	—
VI. Szinyei Merse-u. 7.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
VI. Érsek-u. 4.	1	—	—	—	1
VI. Aréna-út 136.	1	—	1	—	—
VII. Wesselényi-u. 38.	1	—	—	—	1
VII. Peterdy-u. 17.	1	—	—	—	1
VII. Rottenbiller-u. 20.	—	I. 1.—IV. 9.	—	1	—
VII. Murányi-u. 10.	—	IV. 10.—XII. 31.	—	—	1
VII. Kazinczy-u. 23.	1	—	—	—	1
VIII. Rökk Szilárd-u. 13.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
VIII. Kisstáció-u. 3.	1	—	—	1	—
VIII. Práter-u. 15. főisk.	1	—	—	1	—

Saját kezelésben vezetett hatósági főzőhelyek. (Vége.)

A főzőhely helye	üzemben volt egész évben	szünetelt	A főzőhely étkeztetés: csak gyermek	csak felnőtt	gyermek és felnőtt
VIII. Erdélyi-u. 6.	1	—	—	—	1
VIII. Dugonich-u. 19.	1	—	—	—	1
VIII. Tisza Kálmán-tér 4.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
VIII. Jázmin-u. 6—14.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
IX. Erkel-u. 10.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
IX. Gróf Haller-u. 3.	1	—	—	1	—
IX. Kén-u. 1.	1	—	—	—	1
IX. Gyáli-út 25.	1	—	1	—	—
IX. Tóth Kálmán-u. 35.	1	—	1	—	—
IX. Telepy-út 17.	1	—	1	—	—
IX. Knézits-u. 17.	1	—	—	—	1
IX. Mária Valéria-telep	1	—	—	1	—
IX. Zita-telep	1	—	—	—	1
X. Auguszta-telep	1	—	—	—	1
X. Simor-u. 29.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
X. Százados-u. 6.	1	—	—	—	1
X. Szent László-tér 1.	1	—	—	—	1
X. Ihász-u. 27.	1	—	1	—	—
X. Maglódi-út 8.	1	—	—	—	1
X. Álmos vezér-tér 2.	1	—	—	—	1
X. Kada-u. 27.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
X. Üllői-út 118.	1	—	1	—	—
X. Kerepesi-út 29/a	1	—	—	1	—
X. Bihari-út 10.	—	I. 1.—IX. 30.	—	—	1
X. Érdi-út 2.	1	—	—	—	1
XI. Váli-út 1.	1	—	—	—	1
XI. Horthy Miklós-út 141.	1	—	—	—	1
XI. Soproni-út 50.	1	—	—	—	1
XIV. Pillangó-u. 13/a	1	—	—	1	—
XIV. Kassai-út 74.	1	—	—	1	—
XIV. Lőcsei-út 29973/54. hrsz.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
XIV. Őrnagy-u. 7.	1	—	—	—	1
XIV. Aréna-út 25.	1	—	—	—	1
XIV. Hermina-út 21.	1	—	—	—	1
XIV. Angol-u. 25.	1	—	—	—	1
XIV. Thököly-út 56.	1	—	—	1	—
XIV. Miskolci-út 65.	1	—	1	—	—
XIV. Egressy-út 69.	—	VI. 14.—IX. 6.	—	—	1
XIV. Telepes-u. 32/b	1	—	—	—	1
XIV. Külső Egressy-út 3148. hrsz.	1	—	—	—	1

A főzőhelyek közül vannak olyanok, melyek csak gyermekek részére főznek (ilyen 10 van) olyanok, melyek csak felnőttek részére (számuk 16), továbbá olyanok, melyek úgy gyermekek, mint felnőttek részére főznek. A fővárosban működő étkeztetés három csoportba osztható. A főzőhelyek nagyobb részét a főváros teljesen saját kezelésében vezeti (számuk 80). 14 főzőhelyet a főváros valamilyen társadalmi egyesülettel közösen tart fenn olyképen, hogy a főváros adja a főzéshez szükséges nyersanyagot, felügyeletet gyakorol a főzőhely működésére, az egyesület pedig saját személyzetével vezeti azt. Ezek kettő kivételével izraelita főzőhelyek a rituális főzés biztosítása céljából. A harmadik csoport a fővárostól függetlenül a társadalom által fenntartott főzőhelyek és étkeztetési akciók.

Társadalmi kezelésben lévő és a főváros által támogatott és ellenőrzött főzőhelyek.

Budai Izr. Nőegylet kezeli a II., Keleti Károly-utca 22. szám és a XI., Váli-út 6. szám alatti népkonyhát. A naponta étkezők száma átlag 158 személy. Az 1937. év folyamán kiosztott ebédek száma 57.756 adag.

Budai Izr. Hitközségi Népkonyha. III., Zichy-utca 9. szám alatt. Az 1937. év folyamán kiosztott ebédadagok száma 45.796 volt. Ingyenesen étkezők száma átlag napi 125 személy.

Budapesti V. ker. Izr. Nőegylet. Népkonyha V., Sziget-u. 38. szám alatt. Étkező személyek száma átlag napi 124 (ebből 22 gyermek) 1937. évben a kiosztott ebédek száma 32.495 adag volt. Térítésért kiosztva 1426 adag, ebből befolyt 285 pengő.

Budapesti VI. ker. Izr. Nőegylet. Népkonyha VII., Aréna-út 55. szám alatt. Étkezők száma átlag napi 151 személy (ebből 48 gyermek). Ebédadagok száma 1937. év folyamán 26.878 (mind ingyenes).

Budapesti VII. ker. Izr. Nőegylet. Népkonyha VII., Bethlen Gábor-tér 2. szám alatt. Az étkezők száma átlag napi 250 személy (ebből gyermek 41). 1937. év folyamán kiosztott ebédadagok száma 67.500 (ebből térítéses 5940).

Budapesti VIII—IX. ker. Izr. Nőegylet. Népkonyha IX., Páva-utca 39. szám alatt. Az étkezők száma átlag napi 286 személy. 1937. év folyamán kiosztott 104.000 adag ebédet, 20.075 adag vacsorát, 2075 adag reggelit (ezekből térítésért kiosztva 93.050 adag ebéd, 16.850 adag vacsora).

Budapesti Orth. Zsidó Népasztal Egyesület. Népkonyha VII., Wesselényi-utca 13. szám alatt. Az étkezők száma átlag napi 215 személy. Kiosztott ebédek száma 78.635 adag (ebből térítéses 8121 adag).

Pesti Izr. Hitközség. Népkonyhák: VII., Alpár-utca 8. és Wesselényi-utca 44, VIII., Alföldi-utca 13. szám alatt. Az étkezők száma a téli hónapokban átlag naponta 725 személy (ebből gyermek 28). 1937-ben kiosztott ebédek száma 116.018 adag.

Budapesti X. ker. Izr. Nőegylet. Népkonyha X., Cserkesz-utca 7. szám alatt.

Általános Közjótékonysági Egyesület. Intelligens népkonyha IV., Irányi-utca 20. szám alatt. Étkezők száma átlag napi 696 személy. 1937. év folyamán kiosztva 254.386 adag (ebből térítéses 229.770 adag).

Magyar Vöröskereszt X. ker. Választmánya X., Szent László-tér 2. szám alatt főzőhelyet tart fenn. Az ott étkező ínségeseknek kiosztott ebédekből naponta 200 adag költségét a főváros megtéríti. E térítés 1937-ben adagonként 20 fillért számítva 74.200 adag után 16.840 pengő volt.

*

Levesosztás. 1936—1937. téli idényben Budapesten 5 hatósági melegedőszoba működött 1936. december hó 14-től 1937. március 21-ig. A melegedőszobákban reggel 8 órától este 6 óráig tartózkodhattak az ínségesek, akiknek ott naponta kétszer 4 dl köménylevest és 10 dkg kenyeret osztottak ki. A melegedőszobák konyháiban felhasznált élelmiszerek értéke 11.903 pengő, a tüzelőszer értéke 1508 pengő volt, ezenkívül 869 pengő egyéb költség merült fel. A melegedőszobák fenntartása tehát az 1936—37. téli idényben összesen 14.279 pengőbe került.

A IX. kerületi ferencvárosi Kiserdőben lakó ínségesek 1937. évi december 26-tól március 22-ig naponta reggel és este egy-egy adag levest és 10 dkg kenyeret kaptak. Az ezen idő alatt kiosztott 197.400 adag elkészítéséhez 8540 pengő értékű élelmiszert és 546 pengő értékű tüzelőszert használtak fel, a személyzet munkadíja pedig 400 pengőt tett ki, az összköltség 9486 pengő volt.

A hóeltakarításnál foglalkoztatott munkások szolgálati idejük leteltével 3 dl rántottlevest és 15 dkg kenyeret kaptak. A levest 14 hatósági főzőhely készítette el és osztotta ki. (Éjszakai főzés.) Az 1936—37. évben kiosztott 98.000 adag leves és kenyér 9800 pengőbe került.

Reggeli- és vacsoraosztás. A főváros a menhelyein és a Népszállóban főzőhelyeket tart fenn, melyek a rendes ínséges ebédeken kívül még reggelit és vacsorát is szolgáltatnak a Népszálló és a menhely lakóinak. Ezen akciók fenntartása 1937. évben 62.378 pengőbe került.

A főváros étkeztetésén kívül néhány társadalmi egyesület, egyházi szerv és magánszemély is foglalkozik meleg étel kiosztásával. Ezek a fővárostól függetlenül tartják fenn konyháikat, osztják ki ebédjeiket.

Assisi Szent Ferenc Leányai Rend. I., Tárogató-út 46. szám. 1937. évben kiosztott ebédek száma 12.775 adag. Étkezők száma napi 36 (ebből 11 gyermek). Fenntartási költség 3833 pengő.

Budapesti V. ker. Általános Közjótékonysági Egyesület. Népkonyha V., Vág-utca 12. szám alatt (Népház). 1937-ben az étkezők száma átlag napi 400 volt (ebből 35 gyermek), kiosztott ebédek száma 110.967 ebéd és 47.730 adag reggeli. Fenntartási költség 62.214 pengő. Térítésként befolyt 55.783 pengő.

Budai Jótékony Nőegylet. I., Uri-utca 38. szám. 1937-ben kiosztott ingyenesen 2920 ebédet és 600 adag vacsorát átlag naponta 8 személynek.

Jézus Szíve Népkonyhája. VIII., Horánszky-utca 20. szám. Kiosztott ebédek száma 1937-ben 125.308 adag volt (ingyenes), az étkező személyek száma naponta átlag 810 személy.

Jó Pásztor Háza Leánynevelő Otthon. III., Szöllő-utca 60. szám. Naponta délben és este 30—40 környékbeli szegénynek oszt ki ebédet és vacsorát.

Magyarország Nőegyesületeinek Szövetsége. Ebédeltetési akció IV., Prohászka-utca 4—6. szám alatt. Úri családok által főzött és adományozott ebédeket ingyenesen oszt szét. A kiosztott adagok száma 1937. évben 143.864, mely körülbelül 34.437 pengő értéket képvisel. A segélyezettek száma átlag napi 918 személy (ebből 471 gyermek).

»*Mindenki ebédje*« étkeztetési akció. Az elszegényedett, ínséges helyzetbe került *értelmiségi foglalkozásúak* részére 1937-ben Magyar Miklós vezérigazgató és Wolf Jenő a VII., Wesselényi-utca 49. szám alatt a téli hónapokban főzőhelyet tartott fenn, az étkezőt naponta 150—200-an veszik igénybe. Az Almássy-téri szétosztóhelyen a téli időszakban ugyancsak naponta 5—600 ínséges kapott délben egy tál ételt, benne húst is és kenyeret.

Szent Ferencrendi Mária Misszió Hermina Zárdája. XIV., Hermina-út 21. szám. 1937-ben ingyenesen kiosztva 1572 ebéd és 1050 vacsora. Az étkezők száma átlag napi 7 személy.

Szent Lujza Intézet Óbudán. III., Szent Lélek-tér 2. szám. 1937. évben ingyenesen kiosztott ebédek száma 18.000 adag. Étkezők átlag napi 50 személy. Fenntartási költség 3650 pengő.

Szent Erzsébet Zárda. II., Fő-utca 41—43. szám. A zárda étkezőjében naponta 80—85 szegény személy kap ingyenebédet és néhány reggelit, vacsorát. Az étkeztetésben részesítettek csekély kivétellel a II. ker. elöljáróságtól és az egyházközségtől beutalt ínségesek. 1937. évben kiosztásra került 35.268 ebéd, 1323 reggeli és 1323 vacsora. Az étkező fenntartása 1937-ben 18.189 pengőbe került.

Szent Vince Szeretetegyesület. VI., Ó-utca 8. szám. Kiosztatott 1937-ben 14.600 ebéd és 1095 vacsora. Az étkezők száma átlag napi 40 személy. Bevétel térítésből 3819 pengő.

Szoicális Misszió Társulat. I., Városmajori Missziósháza. Középosztályú szegények részére egész évben ingyenesen kiosztva 45.026 adag ebéd, 9720 vacsora, 39.727 reggeli és uzsonna. Az intézmény évi fenntartási költsége 39.341 pengő.

Üdvhadsereg Mentőmissziója. VIII., Mátyás-tér 2. szám. Kiosztva 32.618 leves (ingyenes). Étkezők száma átlag naponta 330 személy *(csak télen).*

Nyers élelmiszerek kiosztása.

Tejsegély. Az ínséges felnőttek a főváros által kiadott tejutalvány ellenében a tejkiosztó főzőhelyeken ingyenes napi ½ liter tejet és 9 dkg kenyeret kapnak. 1937. évben a főváros a munkaképes ínségesek között 894.083 liter tejet és 160.934 kg kenyeret 232.998 pengő értékben, a munkaképtelen szegények között pedig 175.717·5 liter tejet és 31.629·15 kg kenyeret, 45.792 pengő értékben osztott szét.

Az egyházi és társadalmi szervek által fenntartott intézményekben gondozottak részére ráutaltság esetén a *főváros* napi félliteres tejadagokat utal ki. A kiutalt tejmennyiség 1937-ben 53.933 liter volt, 11.628 pengő értékben.

A tüdőbetegek, akiknek igényjogosultságát a székesfővárosi tüdőbeteggondozó intézetek állapítják meg, háromhetes utalványokat kapnak. Az utalványért 1 pengőt fizetnek és azért három héten keresztül, naponta 1 liter tejet vehetnek át a tejkiosztó helyeken. A tüdőbetegeknek 1937-ben kiosztottak 123.647 liter tejet 26.658 pengő értékben. A tüdőbeteggondozó intézetek fekvőcsarnokainak igénybevevői 1937-ben 3130 liter tejet fogyasztottak el 675 pengő értékben.

Élelmiszercsomagok. A Főváros a Főméltóságú Asszony nyomorenyhítő akciójának adományaként 1937 karácsonyára élelmiszercsomagokat osztott ki az ínségesek között. 4000 család 1·50 kg zsírt, 2·50 kg 5-ös lisztet, 1 kg 0-gg lisztet, 1 kg babot, 0·50 kg lencsét, 0·50 kg borsót és 0·50 kg cukrot kapott. Az összérték és költség 20.660 pengő volt. A hadigondozottak között való szétosztás végett ugyanekkor 600 darab élelmiszercsomagot bocsátott a főváros a Hadviseltek Országos Nemzeti Szövetsége rendelkezésére 1980 pengő értékben. Mindegyik csomagban 2 kg bab, 1 kg 0-ás liszt, 4 kg 5-ös liszt és 0·50 kg zsír volt.

Ingyenkenyér. A sokgyermekes ínségesek és azok, akik ebédjegyhez nem jutottak, januártól májusig és november-december hónapokban, a munkaképtelen szegények pedig egész éven át ingyenkenyér utalványt kapnak. Az utalványra az ínséges minden második nap 1—1 kg kenyeret kap. Az utalványokat a Budapesti Sütőiparosok Ipartestületével kötött megállapodás alapján minden kerületben a sütőiparosok, a munkaképtelen szegények utalványát pedig a nyári hónapokban a főzőhelyek váltják be. 1937-ben a munkaképes ínségesek részére 378.335 pengő értékben 1,251.742 kg kenyeret, a munkaképtelen szegények részére pedig 168.870 pengő értékben 610.200 kg kenyeret osztott ki a főváros.

Élelmiszerutalványok. Az élelmiszerutalványokat a községi lóhússzékek és a főváros által kijelölt tejcsarnokok, hentesüzletek váltják be.

Háromféle utalványt ad ki a főváros:

a) a 8 fillér értékű lóhúsutalványt, amelynek ellenében a Községi Élelmiszerüzem lóhússzékeiben 10 dkg kenyeret és 8 dkg lóhúsból készült kolbászt kap az ínséges. (Budapest területén a beváltó lóhússzékek száma 39.)

b) 16 fillér értékű hentesárú utalványt, amelynek ellenében a Budapesti Hentesek és Mészárosok Ipartestülete által kijelölt 184 hentesüzlet 20 dkg kenyeret és a következő hentesáruk valamelyikét adja az ínségeseknek: 8 dkg kolbász, vagy 7 dkg párisi, vagy 7 dkg nyáriszalámi, vagy 7 dkg tepertő, vagy 6 dkg disznósajt, vagy 5 dkg füstölt szalonna, vagy 20 dkg fekete kolbász.

c) 16 fillér értékű tejutalvány, amelynek ellenében a beváltó tejcsarnokok ½ liter tejet és 10 dkg kenyeret adnak ki. (A főváros területén 269 tejcsarnok vált be tejutalványokat.)

Az utalványok legnagyobb részét a kerületi elöljárók népjóléti osztályai ingyenesen osztják szét az ínségesek között.

A beváltott jótékonysági utalványokra 1937. évben 608.815 kg kenyeret, 90.069 kg lóhúsárut, 160.117 kg hentesárut és 479.683 liter tejet adtak ki.

Az utalványok ellenében kiadott élelmiszerekért 562.271 pengőt, nyomdaköltségért 14.980 pengőt, összesen tehát 577.251 pengőt fizetett ki a főváros.

Egyéb segélyek.

Ruha, cipősegély. A főváros minden évben ruhaneműt oszt szét a *felnőtt* ínségesek között:

1937-ben kiosztott ruhanemű száma 19.499 darab volt és 83.602 pengőbe került. Ebből a munkaképteleneknek kiosztott ruhanemű értéke 15.696 pengő volt.

Tüzelőanyagsegély. Az 1936—37. évi téli idényben a Főméltóságú Asszony ínségakciója a főváros ínséges lakossága részére 3723 q szenet, 3134 q brikettet, összesen 6858 q tüzelőanyagot engedett át. Ezenfelül a főváros 17.939 q szenet vásárolt és osztott szét.

A kiosztásra szánt tüzelőanyagot a Gázművek négy telepén tárolták. Az intézmények közvetlenül a tárolóhelyeken, a családok pedig a város különböző helyein kiejelölt 210 fa- és szénkiskereskedőnél kapták meg a tüzelőt. A kiskereskedők munkájukért q-ként 30 fillért kaptak a fővárostól.

A tüzelőszerosztás 1936. év decemberétől 1937. év április közepéig tartott. A családoknak kiadott 50 kg tüzelőszer átvételére jogosító utalványokat a kerületi elöljárók osztották szét. Kiosztásra került 50.689 darab utalvány, melynek ellenében 14.081 család kapott tüzelőszeradományt. A kiosztott tüzelőszer értéke a felmerült költségekkel együtt 68.172 pengő volt, amelyből a fővárost 62.410 pengő terhelte. Ebből a munkaképtelen ínségesek részére kiadott tüzelő értéke 10.904 pengő volt.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Ingyentemetés. A segélyek között kell megemlíteni a szegények ingyenes eltemetését is. Ha az elhúnyt családtagjai olyan viszonyok között vannak, hogy nem képesek hozzátartozójuk temetési költségét viselni, a tisztiorvos javaslatára az elöljáróság utalványt állít ki a családnak ingyentemetésre. A Községi Temetkezési Intézet az ingyenes temetésre jogosult halottak temetkezési költségeit azután saját terhére számolja el. Másként történik az elszámolás akkor, ha az elhúnyt kórházban, vagy szegényházban halt meg. Ilyenkor az ingyenes temetkezési költségeket a Temetkezési Intézet a közkórháznak, illetve a szegényháznak számlázza, amelyek a felmerült költségeket az ápolási költséghez hozzászámítva számolják el. 1937-ben az Intézet saját számlájára 1513 ingyentemetést végzett 26.104 pengő költséggel.

*

A következő oldalon levő táblázatban közlöm a beszolgáltatott adatok alapján a társadalmi és egyházi szervek évi segélyezésének összefoglalását. Az adatokban bennefoglaltatnak a Főméltóságú Asszony akciójából az egyesületek útján szétosztásra került adományok is. Ezek legnagyobb része a Magyar Vörös Kereszt Egylet és a Szociális Missziótársulat révén kerültek kiosztásra.

A társadalom által alkalmazott segélynemek közül a készpénzsegély az uralkodó. Ha a szegénysegélyezés nincs megszervezve, mindig ez a segélyezési mód marad túlsúlyban, mert ez nem kíván nagyobb adminisztrációt és sok kis és nagy egyesület a pénzben összeszedett adományokat azonmód tovább adja a szegényeknek. Környezettanulmányozást a szükségletek megállapítása céljából csak a nagy egyesületek végeznek rendszeresen. A kisebbeknek meg vannak a maguk ismert szegényei, de hogy azok tőlük, vagy máshonnan mennyit és hányszor kaptak, nem jegyzik fel. Sokszor az egyesület segélyezettjei számáról és segélyezési esetekről sem vezet rendszeres feljegyzést és ez a körülmény a táblázat első rovatát egészen bizonytalanná teszi.

A fenti adatok ismeretében már megállapítható, hogy megközelítően a hatóság és a társadalom a szorosan vett nyilt szegénygondozás keretei között egy év alatt milyen mértékű támogatást nyujtott a felnőtt ínségeseknek.

Megnevezés	Készpénz-segély	Meleg étel értéke	Élelmiszer értéke	Ruha-segély	Fűtő-anyag	Összesen
	pengőben					
Budapest Székesfőváros	1,245.945	2,347.424	1,464.847	83.602	68.172	5,209.990
Társadalom és egyházközségek	1,320.089	230.000	297.573	174.515	33.150	2,055.327
M. kir. Rendőrség Életvédelmi Csoportja	7.151	3.716	—	—	—	10.867
Összesen	**2,573.185**	**2,581.140**	**1,762.420**	**258.117**	**101.322**	**7,276.184**

A fenti összefoglaló táblázatból kitűnik, hogy körülbelül 7 millió és 300.000 pengő segélyben részesülnek a főváros szegényei évente, ehhez még hozzá kell számítani az anyák és csecsemők, gyermekek és ifjak külön segé-

A társadalmi és egyházi szervek által nyujtott pénzbeli és természetbeni segélyek.

Az adományozó neve	A segélyezési esetek száma	Készpénzsegély	Élelmiszerek értéke	Ruhaneműek értéke	Tüzelőszerek értéke	Segélyek összesen
		pengőben				
Árpádházi Boldog Margit Szt. Vince Konferencia	102	129	1.316	—	48	1.493
Angyalföldi Keresztény Munkás Egyes.	52	—	152	—	—	152
Ahavasz Reim Felebaráti Szeretet Egyes.	110	2.352	7.711	—	—	10.063
Assisi Szent Ferenc Leányai Rend	70	455	619	300	—	1.374
Általános Közjótékonysági Egyesület	108	388	—	—	—	388
Assisi Szt. Ferenc III. Rend Otthona	55	748	—	—	—	748
Budapesti VI. ker. Izr. Nőegylet	250	1.842	—	1.000	—	2.842
Budapesti III. ker. Ref. Nőegylet	92	2.775	—	1.000	1.000	4.775
Budapest II. ker. Páli Szent Vince Szeretet Egyesület	132	377	—	—	—	377
Budai Ref. Nőegylet	64	557	3.339	1.160	537	5.593
Budapesti Fasori Ág. Ev. Nőegylet	550	4.850	—	—	—	4.850
Budapesti Orthodox Zsidó Nőegylet	708	6.593	—	—	—	6.593
Budapesti X. ker. Izr. Nőegylet	300	1.600	—	655	—	2.255
Bethánia Egyesület	50	420	—	—	—	420
Budapesti Izr. Koma Egylet	425	5.248	—	—	—	5.248
Bethlen Gábor Szövetség	58	1.525	—	200	241	1.966
Budai Chevra Kadisa	600	11.893	—	—	135	12.028
Budapesti Aut. Orth. Izr. Chevra Kadisa	4.272	28.694	—	—	—	28.694
Budai Izr. Aggok és Árvák Menház Egyes.	20	716	—	200	—	916
Budapesti V. ker. Izr. Nőegylet	591	5.176	107	1.342	—	6.625
Budai Izr. Nőegylet	160	3.783	—	—	—	3.783
Budapesti Ág. Ev. Egyházközségek	3.795	5.652	7.450	—	—	13.102
Budapesti Izraelita Hitközségek	17.464	324.238	3.500	2.620	1.000	331.358
Budapesti VII. ker. Izr. Nőegylet	1.050	2.802	3.088	—	—	5.890
Budapesti VIII—IX. ker. Izr. Nőegylet	54	1.180	755	680	20	2.635
Budapesti Református Egyházközségek	1.950	13.053	9.409	792	519	23.773
Budapesti Leányegyesület	200	1.780	1.685	—	20	3.485
Budapesti Rabsegélyző Egylet	1.024	2.933	—	—	—	2.933
Budapesti VIII. ker. Ált. Közjót. Egylet	100	46	1.118	—	—	1.164
Budapesti V. ker. Ált. Közjót. Egyesület	33	—	—	540	—	540
Cházár András Süketnéma Otthon	68	1.882	80	—	—	1.962
Családvédő Orsz. Egyesület	196	2.800	—	—	—	2.800
Deáktéri Luther Szövetség	92	559	—	1.198	—	1.757
Embervédők Orsz. Szövetsége	100	4.000	—	—	—	4.000
Evang. Papnék Orsz. Szövetsége	26	750	—	—	—	750
Evangelischer Frauenbund	65	829	77	—	—	906
Erdélyi Férfiak Egyesülete	100	2.238	—	—	—	2.238
Felvidéki Egyesületek Szövetsége	186	810	—	116	—	926
Ferencvárosi Közjót. Egyesület	300	380	1.435	2.857	532	5.204
Hadirokkantak, Hadiözvegyek, Hadiárvák Nemzeti Szövetsége	971	10.877	5.847	7.946	—	24.670
Hétfői Társaság	160	28.560	—	—	—	28.560
Ingyen Kenyér Egyesület	1.000	—	2.124	—	—	2.124
Józsefvárosi Izr. Nőegylet	51	798	—	466	908	2.172
Kelenföldi Evang. Nőegylet	66	801	1.238	850	360	3.249
Keresetképtelen Orvosokat Segítő Egylet	45	5.500	—	—	—	5.500
Kattler Erzsébet Jót. Templom Egy.	30	1.094	—	—	—	1.094
Kath. Egy. Hallgatónők Szt. Margit Köre	50	—	30	18	—	48
Lórántffy Zsuzsanna Egyesület	49	3.059	—	83	—	3.142
Lipótvárosi Társaskör	60	1.090	—	—	—	1.090
Magyar Vöröskereszt Egylet Szociális Osztálya	11.185	327.070	—	39.000	—	366.070

A társadalmi és egyházi szervek által nyujtott pénzbeli és természetbeni segélyek. (Vége)

Az adományozó neve	A segélyezési esetek száma	Készpénzsegély	Élelmiszerek értéke	Ruhaneműek értéke	Tüzelőszerek értéke	Segélyek összesen
		pengőben				
Magyar Vöröskereszt V. ker. Választmánya	40	—	—	937	—	937
Magyar Vöröskereszt VIII. ker. Választmánya	23	85	—	—	—	85
Magyar Vöröskereszt X. ker. Választmánya	76	—	—	1.328	—	1.328
Magyar Vöröskereszt XI. ker. Választmánya	4	20	—	—	—	20
Mária Dorottya Budai Ev. Jótékony Nőegylet	215	1.055	971	2.967	—	4.993
Magyar Írók Segély Egylete	83	2.450	—	—	—	2.450
Magyar Unitárius Szövetség	63	339	105	—	—	444
Magyar Zsidók Egyesülete	50	501	—	—	—	501
Magyarországi Tanitók Eötvös Alapja	132	9.828	—	—	—	9.828
Máramaros vármegyei Egyesület	5	105	—	—	—	105
Magyar Ref. Diákok Soli Dei Gloria Szöv.	300	3.586	1.100	—	—	4.686
Magyar Asszonyok Nemzeti Szöv.	180	373	—	—	—	373
Magyarorsz. Munkások Gyermekbarát E.	14	170	—	—	750	920
Nagyboldogasszonyról nevezett Szt. Vince konf.	81	—	835	361	—	1.196
Óbudai Bikur Cholim Egy.	60	318	—	—	—	318
Óbudai Izr. Nőegylet	70	1.000	1.000	—	443	2.443
Óbudai Chevra Kadisa	100	2.956	—	—	—	2.956
Orsz. Ref. Szeretetszövetség	600	8.625	—	—	—	8.625
Orsz. Kat. Nővédő Egyesület	410	792	—	—	—	792
Orsz. Ügyvédotthon Egyesület	49	1.533	—	—	—	1.533
Orsz. Gyermekvédő Liga	718	3.393	—	—	—	3.393
Orsz. Izr. Patronázs Egyesület	126	1.228	359	—	80	1.667
Óbudai Ref. Nőegylet	255	—	1.115	—	—	1.115
Páli Szent Vince Egylet X. ker. Fiókja	70	—	646	—	—	646
Pesti Chevra Kadisa	10.000	114.333	2.000	—	—	116.333
Pesti Mária Erzsébet Egylet	34	610	943	—	166	1.719
Pesti Jótékony Nőegylet	86	1.097	249	—	—	1.346
Poel Czedek Egylet	180	284	—	—	35	319
Pesti Izr. Nő egylet	272	16.609	—	—	—	16.609
Ref. Lelkésznék Orsz. Szöv.	150	2.065	—	—	—	2.065
Református Sáfár Szövetség	180	4.921	1.128	448	—	6.497
Segítő Boldogasszony Egylet	40	170	—	—	—	170
Szepesi Szövetség	82	1.862	—	—	—	1.862
Szeretetotthon Jótékonysági Egylet	59	490	—	147	—	637
Szent Lujza Intézet	60	200	476	—	200	876
Szent Erzsébet Karitász Központ	4.336	245.555	180.397	57.158	23.460	506.570
Szent Fülöp Szeretet Egylet	302	465	—	—	—	465
Szt. Vince Szeretethölgyei Főv. Szerv.	1.700	10.062	39.207	6.190	623	56.082
Szociális Missziótársulat	3.600	41.991	14.736	38.238	138	95.103
Szilágyi Erzsébet Erdélyi Nőegylet	186	332	—	—	—	332
Szent Ferencrendi Mária Missió Hermina Zárda	110	—	465	510	1.315	2.290
Szent Vince Szeretet Egyesület	318	—	—	481	—	481
Tabitha Ev. Nőegylet	80	—	—	867	—	867
Testvér Szövetség	300	4.491	—	—	—	4.491
Terézvárosi Jótékony Nőegylet	150	3.696	350	—	—	4.046
Vakokat Gyámolító Orsz. Egyesület	164	7.597	411	1.860	620	10.488
Összesen	**75.352**	**1,320.089**	**297.573**	**174.515**	**33.150**	**1,825.327**

lyezését (Lásd: I. kötet). Meg kell említenem azonban, hogy a társadalmi segélyeknél a számítást csak megközelítő pontossággal végezhettem el az adatszolgáltatás hiányosságai miatt. Ugyancsak megközelítően számíthatjuk ki az ínségeseknek jutó segély fejátlagát, mert a szegények számának megállapításában csak a hatósági nyilvántartásra támaszkodhatunk. Feltételezvén azt, hogy a ténylegesen rászorulók mind benne vannak a főváros nyilvántartásában és társadalmi segélyeket is csak azok kapnak, akik ebben a nyilvántartásban szerepelnek, akkor a fenti értékből egy személyre évi 164 pengő esik, ami körülbelül havi 13·70 pengőnek felel meg. (A hatósági támogatásra szoruló nyilvántartottak 1937. évi átlagos száma 61.044 személy volt, ebből levonva a 14 éven aluli gyermekeknek átlagos számát a 16.593-at, a felnőttek számát 44.451-ben kapjuk meg.) A havi 13·70 pengő fejátlagból azonban a szegénysegélyezés mértékére még nem lehet következtetést vonni, mert a fenti összeállításban még nem szerepel a szükséglakásnyujtás, a menhelyi elhelyezés értéke, az ínségmunkások munkabére, munkajutalma stb.

Hajléktalan családok és magánosok elhelyezése.

A lakásügyi kérdések ismertetésénél már rámutattam arra, hogy a családfenntartó jövedelmének elvesztését rendszerint a hajléktalanság követi. A hajléktalan család pedig albérletben, kunyhó-, bódélakásokban húzódik meg, majd tagjai a családi közösséget felbontva, ágybérletek, éjjeli szállók felkeresésére kényszerülnek.

A szociális munka terén érvényesülő családvédelmi szempontok tehát kötelezően előírják, hogy a hajléktalanná váló családok intézményes elhelyezése érdekében szükséglakások létesüljenek. Gondoskodni kell azonban arról is, hogy a már széthullott család tagjai, az egyedülálló hajléktalanok is találhassanak a körülményekhez képest elfogadható éjjeli szállást, s ezen célt kívánják biztosítani a menhelyek.

A hajléktalanság elleni küzdelem tehát kettősirányú: egyrészt a hajléktalan családok, másrészt a hajléktalan egyének elhelyezését kívánja lehetővé tenni.

A hajléktalanság inkább szegényügyi mint lakáspolitikai kérdés. Bár a helyes lakáspolitika az olcsóbérű kislakások építésével, a lakbérek csökkentésével befolyással lehet a hajléktalanságra, de csak annyira, amennyire csökkenti a hajléktalanságot a legtöbb szociálpolitikai intézkedés, elsősorban a munkaviszonyok javítása és a munkanélküliség megszüntetése is. E fejezet keretében a hajléktalansággal kapcsolatban azonban nem a preventív szociálpolitikával, hanem a bekövetkezett hajléktalanságot enyhítő szegényügyi intézményekkel: a szükséglakásokkal és a menhelyekkel kívánok foglalkozni.

A szükséglakások építésének indítóoka nem a lakáshiány, hanem a hajléktalanság mértéke, ezért a szükséglakásépítés mindig a gazdasági helyzet alakulásának megfelelően jelentkező szükséglethez igazodik. A hajléktalanság általában független a lakáspiac helyzetétől, mert még a legkedvezőbb lakásviszonyok mellett is történhetnek lakbérhátralék miatt kilakoltatások, s a szükséglakások létesítésének célja éppen a kilakoltatottaknak ideiglenes hajlék nyujtása.

A szükséglakástelepek, kevés kivétellel, összesen egyszobából álló lakások, amelyek család számára állandó hajlék céljára nem alkalmasak.

A szükséglakások és éjjeli menhelyek közsegély jellegűek. A hatóság önként közsegélyként nyujtja az arra rászorulónak s erre a segélyezettnek jogigénye nincsen. A szükséghajlék nyujtása és megvonása az azt nyujtó hatóság joga, s a hatóság ezen joga gyakorlásánál csak a rászorultságot veszi tekintetbe.

a) *Szükséglakások.*

A főváros 1886-ban a III., V., VIII. és X. kerület külső részein 4 barak épületben mintegy 70 családi szobát és 6 közös termet épített, hogy kolerajárvány idején a túlzsúfolt lakásokban való veszélyeztetett családokat elkülöníthesse. A főváros tehát ekkor a szükséglakásokat *közegészségügyi célzattal*, ideiglenes elhelyezésre létesítette. Bár kimondta a főváros, hogy a szükséglakásokat csak azok a családok vehetik igénybe, akiket a kerületi elöljáróság a tiszti orvos kívánságára utalt be, ezeket a lakásokat már elkészülésük után is rendszerint olyan hajléktalan ínséges családok elhelyezésére használták, akik a főváros segítségét kérték.

Az 1890-es években jelentkező kolerajárvány újabb szükséglakások építésére késztette a fővárost. 1892-ben az I., III. és VII. kerület külső részein létesített 58 családi szobát a főváros, majd folytatta a szükséglakásépítést 1894-ben, amikor az V., VI., VIII., IX. és X. kerület külső részein 16 épületben összesen 281 szobát létesített. A főváros az egyes szükséglakásos barakokban a cslaádi szobák mellett nagyobb termeket is létesített, s ezekbe, mint éjjeli menhelybe, a hajléktalan magánosokat helyezte el. A szükséglakásokat a főváros a fekvésük szerint illetékes kerületi elöljáróságok rendelkezése alá helyezte, kezelésüket részletesen szabályozta. E szabályozás szerint a szükséglakásokért a bentlakóknak csekély használati díjat kellett fizetniök, a teljesen szegény családok részére azonban a használati díjat az elöljáró elengedhette. A szükséglakásos telepen lakók a kerületi választmány felügyelete és ellenőrzése alatt állottak és egy-egy család csak meghatározott ideig — legfeljebb három hónapig — használhatta a lakást.

Az 1900-as évek elején azonban a hajléktalanok ideiglenes elhelyezésére szolgáló lakásokat a szabályoktól eltérően rendszerint éveken keresztül ugyanazon keresetnélküli családok tartották elfoglalva. Ezért a kerületi

elöljárók előterjesztései, közgyűlési felszólalások, ujságcikkek sürgették a hajléktalan családok elhelyezésének érdekében újabb szükséglakások építését. Az építkezés azonban csak az 1910-es években indult meg és az 1914-ig több cikklusban folytatódó lakásépítési akció keretében létesült a IX. ker., Vágóhíd-utcában 140 szükséglakás.

A szükséglakások 1912-től a tanács kezelésébe kerültek. A tanács, a vonatkozó utasítás szerint elhelyezhette a szükséglakásba azt a családot, amely közérdekből elrendelt kilakoltatás folytán lett hajléktalan vagy lakbérfizetésreátmenetileg képtelen, vagy más okból ideiglenesen hajléktalan. Egy család azonban legfeljebb két hétig foglalhatott el szükséglakást. Ez a szabályozás a világháborúig általában érvényesült. A világháború kitörése után azonban a fővárosban jelentkező lakásínség miatt, s mert a lakások szabad rendelkezését felfüggesztő rendeletek a szükséglakásokra is érvényesek voltak, a szükséglakásokban elhelyezett családok kitelepítése iránt nem lehetett intézkedni. Miután a korábban ideiglenes jelleggel létesített barakok egy része már használhatatlanná vált, 1914-ben a fővárosnak körülbelül 350 szükséglakása volt. 1915-ben a VI., Babér-utcai telepen létesült újabb 160 szükséglakás. A háború folyamán azonban az egyik szükséglakástelepen (IX., Vágóhíd-utca 22.) katonai kórház létesült, a másikon (IX., Mester-utca 69.) pedig orosz hadifoglyok voltak elszállásolva, s ezért a főváros 1917-ben a hajléktalan családok elhelyezése végett magánlakások szükséglakás céljára való bérlésével kísérletezett, majd 1918-ban a Balkán-Bihari-úti fővárosi telken a kormány támogatásával 64 szobás szükséglakásos telepet létesített.

A világháború után a kormány a lakáshiány csökkentésére a Lenke-úti, Gubacsi-úti, Auguszta, Mária Valéria baraktelepeket szükséglakássá alakította át. Ez az akció körülbelül 2000 szükséglakást eredményezett. A baraklakásokban azonban a menekültek helyezkedtek el és így az önhibájukon kívül hajléktalanná váló családokról a főváros ekkor sem tudott gondoskodni. Ezekben az években azonban a szükséglakáskérdés nem is jelentett külön problémát, s a jelentkező abszolút lakáshiány következtében a hajléktalanság fogalma egész tág értelmezést nyert. 1926-ban megindult a kislakásépítkezés, a lakáshiány csökkent. Ekkor kezdett újból foglalkozni a főváros az inséges helyzetük következtében hajléktalanná váló családok elhelyezésének kérdésével.

1928-ban a főváros a VII. ker. lóversenytéri kunyhólakók elhelyezésére a X. ker., Ceglédi-úton 120 szükséglakás felépítését határozta el. 1929-ben a Külső-Jászberényi-úton létesített a főváros újabb 120 szükséglakást, majd 1930. év elején a X. ker., Bihari-út 8. szám alatt 216 szükséglakást épített. Ugyanez évben létesült a VI. ker., Frangepán-utca 40. szám alatt 16 szükséglakás. Ezek a szükséglakások korántsem tudták befogadni az egyre szaporodó hajléktalan családokat. A gazdasági válság következtében

1930 óta egyre emelkedett a kilakoltatott és hajléktalanná vált családok száma. A kilakoltatások végrehajtását a lakásügyi miniszteri biztos bonyolította le nagy nehézségekkel küzdve, s mert az állami és fővárosi szükséglakások zsúfolva voltak, a családokat a szabadba volt kénytelen kilakoltatni.

A főváros pénzügyi helyzete 1931-ben sem tette lehetővé, hogy a szükségletnek megfelelő számú szükséglakást építsen, s miután abból az összegből, melyből 100—120 lakás építhető, lakásbérlés útján több mint 1000 család juthatott egy évre hajlékhoz, a főváros 1932-ben elhatározta, hogy a gazdasági válság csökkenéséig a szükséglakásépítés helyett a magánbérházakban jelentős számban üresen álló lakások közül bérel szükséglakásként való felhasználás végett lakásokat.

Egyidejűleg elhatározta, hogy a már meglévő szükséglakásokban a lakók helyzetét megvizsgálja és csakis a valóban rászorultakat tartja tovább a szükséglakásokban.

A fővárosnak a szükséglakásai felett való rendelkezési jogot újra az 1932. év elején megjelent 4780/1932. M. E. számú rendelet adta meg, amely kimondotta, hogy a szükséglakást a közület és így a főváros is *közsegélyként nyujtja* az arra rászorulóknak és a szükséglakás elvonása iránt a főváros közigazgatási úton intézkedhetik.

Minthogy a 4780/1932. M. E. sz. rendelet a szükséglakás nyujtását a közsegély egyik formájának minősítette, a fővárosi szükséglakásos telepeken a használati díjakat leszállította olyképen, hogy a különfülkés lakások heti használati díját 3 pengőben, a többi szükséglakását pedig heti 2 és 1·60 pengőben állapította meg.

Külön problémája volt a székesfővárosnak már 1931-ben a főváros területén létesült bódé- és kunyhólakások megszüntetése. A hajléktalan családok egyrésze ugyanis saját maga által épített és a lakáskövetelményeknek meg nem felelő, egészségtelen kunyhókban húzódott meg és ezekből a XI. ker., lágymányosi Dunasoron, továbbá a IX. ker., Ferencvárosi Kiserdő területén egész telepek létesültek. Hasonló települések keletkeztek a III., VI., VII. és X. kerületben is. A főváros 1931 nyarán a Lágymányoson létesült úgynevezett »Jeruzsálem«-telepet és a ferencvárosi »Kiserdő«-telepet a szociálpolitikai ügyosztály felügyelete alá helyezte. 1931. évben Jeruzsálem-telepen 120, a ferencvárosi Kiserdőn pedig közel 1000 család húzódott meg. A Jeruzsálem-telepi bódék megszüntetése érdekében 1932. évben nagybányai vitéz Horthy Miklósné Főméltóságú Asszony ínségakciója keretében és Buday-Goldberger Leó gyáros egy-egy 20 szükséglakásból álló házat építtettek a XI. ker., Andor-utca mentén fekvő fővárosi telken. Ezekbe a lakásokba 42 család, a telepi szükséglakásokba pedig 20 család nyert elhelyezést. A Jeruzsálem-telepen még megmaradt bódékat az 1933. év folyamán a főváros lebontotta és az elköltözött családoknak lakbérsegélyt utalt ki.

1933. évben a bérelt szükséglakások jelentős enyhülést hoztak. A főváros fokozatosan el tudta helyezni a fészerekben, kapualjakban meghúzódó családokat.

1934. év végén a főváros magánbérházakban 890 szoba-konyhást és 20 kétszoba-konyhás lakást bérelt már szükséglakás céljára. A főváros ezen lakások után átlag havi 20—25 pengő bért fizetett bérleményenkint.

Hogy milyen feladat hárult ekkor a hajléktalanság enyhítése terén a fővárosra, annak érzékeltetésére megemlítem, hogy a fővárosi szükséglakásos telepeken és a bérelt szükséglakásokban 1935. évben 841 többgyermekes hajléktalan családot helyezett el.

Minthogy azonban a kilakoltatott családok a megüresedett szükséglakásokban maradék nélkül nem voltak elhelyezhetők és mert a késő őszi hónapokban egyre szaporodott azoknak a többgyermekes családoknak a száma, amelyek hajlék nélkül maradtak, a főváros a fentiek dacára mint korábban, 1935. évben is kénytelen volt felterjesztéssel fordulni a belügyminiszterhez, hogy a szigorú téli időszak alatt a kilakoltatásokat szüntesse be.

A polgármesteri IX. ügyosztály 1936. év május havában statisztikailag feldolgozta a kerületi népjóléti osztályokon nyilvántartott ínségesek és családjaik lakásviszonyait.

Ezek szerint a főváros területén nyilvántartott 18.474 ínséges család közül 2413 lakott fővárosi, 2161 állami szükséglakásos telepen, 13.900 család pedig magánbérházakban, fő-, al- és ágybérletben, továbbá fészer-, bódé- és kunyhó-lakásokban helyezkedett el. Magánbérházakban főbérletben 8354 ínséges nyilvántartott család lakott, ezek közül 5159 család 3 és ennél több családtagból állott. Az albérletben lakó ínséges családok száma 1991 volt. Itt 943 családnál volt 3 és ennél több családtag. Ágybérletben 1526 család lakott és ezek között kilenctagú ínséges család is volt.

A népjóléti megbízottak által a statisztikai felvétellel kapcsolatban folytatott vizsgálatok megállapították, hogy a magánbérházakban fő-, al- és ágybérletben elhelyezkedő ínséges családok 49·6%-ának lakásbértartozása van. 1936. május havában 4351 magánbérházban lakó ínséges család 1—2 havi lakbérrel, 1542 család pedig 3—6, vagy annál több hónapi lakbérrel tartozott. Ezen családok nagyrésze hosszabb-rövidebb idő után kilakoltatás alá került, s miután nem volt lakbérfizető képességük, — elsősorban a többgyermekes családok — csak szükséglakás nyujtása révén juthattak fedél alá.

Megdöbbentő kép tárul elénk akkor is, ha az ínséges családok 1933. januártól 1936. május közötti lakásváltozásainak statisztikáját vizsgáltuk. A három és félév alatt a 3 és ennél több tagból álló ínséges családok 38%-a

egyszer, 11·3%-a kétszer, 4·3%-a háromszor és 2·8%-a négy, illetve ennél többször volt kénytelen lakásbérhátralék, illetve kilakoltatás következtében lakást változtatni.

A belügyminiszter, a lakásügyi végrehajtások lebonyolításával megbízott miniszteri biztos szükséglakás-*kiutalási jogát* 1936. év február hó 1-től kezdődően a főváros területén lévő összes szükséglakásos telepeken megüresedő lakásokra vonatkozóan megszüntette és az állami szükséglakásos telepeken megüresedő lakások feletti rendelkezési jogot is a fővárosra ruházta. Ezzel az intézkedéssel Budapest területén a hatósági támogatásra szoruló hajléktalanok lakáshoz juttatása kizárólag a főváros feladatává vált.

A főváros, hogy ezen feladatának megfelelhessen, 1936. év márciusában újból intézkedett a szükséglakás-kérelmezők igényjogosultságának megállapítása és a szükséglakáskiutalások és elvonások szabályozása tárgyában. A vonatkozó 131.143/1936—IX. számú rendelet utasította a közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztályt, hogy szükséglakást csak a főváros területén lévő lakásból kilakoltatott, olyan hajléktalan családok részére utaljon ki, amelyek kereset hiányában hatósági támogatás nélkül lakást bérelni nem képesek. Elrendelte továbbá, hogy a szükséglakásban lakók kereseti viszonyait időnként vizsgálják felül és amennyiben megállapítást nyer, hogy a szükséglakásban elhelyezett család már nem szorul rá a közsegély jellegével bíró szükséglakásra, annak elvonása és kiürítése iránt intézkedjék.

Az így megüresedő fővárosi és állami szükséglakásokba azonban a főbérleti lakásokból kilakoltatott gyermekes családokat sem lehetett maradéktalanul elhelyezni. Az albérleti lakásból, vagy ágybérletből utcára kerülő ínséges családok részére pedig egyáltalán nem tudott a hatóság szükséglakást kiutalni s így ezek a családok albérletből-albérletbe vándoroltak addig, amíg alkalmi keresetükből hatósági és társadalmi segélyekből az albérleti díjakat, úgy ahogy fedezni tudták, azután pedig alig maradt más hátra, minthogy a családtagok a családi köteléket felbontva, ismerősöknél, rokonoknál, vagy az éjjeli menedékhelyen húzódtak meg.

Említettem már, hogy midőn a magánbérházakban üresen álló szobakonyhás lakások száma állandóan emelkedett, a főváros átmeneti megoldásként a hajléktalanná vált családok elhelyezésének biztosítására, a magánbérházakban üresen álló lakások egy részét szükséglakás céljára kibérelte.

1936. folyamán azonban a főváros területén, az üresen álló szobakonyhás lakások száma a kislakásépítés elsorvadása miatt állandóan csökkent. Gondoskodni kellett tehát arról, hogy ezek az olcsóbérű szükséglakásnak használt lakások a főváros részéről kiürítve fokozzák a lakáspiacon az olcsó-

bérű kislakások kínálatát és ezzel mérséklőleg hassanak az összes kislakások béreire.

A főváros tehát a bérelt szükséglakások fokozatos kiürítését kísérelte meg. A kiürítés azonban lassan haladt, mert a bérelt szükséglakásokban lakó ínséges többgyermekes családok elhelyezéséről nem tudott gondoskodni. A székesfőváros törvényhatósági bizottsága ezért 1936. év április hó 1-én tartott ülésében 173/1936. kgy. szám alatt a hajléktalan családok elhelyezésére 3,000.000 pengő költségösszeg keretében 1000 szükséglakás felépítését határozta el.

Az 1000 szükséglakásból az 1936. évben 228 készült el, 1937. évben pedig a Bihari-úton 96, a Gubacsi-úton pedig további 400 szükséglakás létesült.

Az 1937. év folyamán elkészült 500 szükséglakásba áttelepítette a főváros a bérelt szükséglakásokban lakó ínséges családokat. Nem tudott gondoskodni azonban a székesfőváros az 1937. júliusában átveendő állami szükséglakásokból lebontandó baraklakásokban lakó családok elhelyezéséről.

Ezért a polgármester 1937. év április havában 164.139/1936—IX. szám alatt azzal a javaslattal fordult a törvényhatóság közgyűléséhez, folytassa a főváros a szükséglakások építését. Javasolta a polgármester, mondja ki a közgyűlés, hogy : a szükséglakásokat a székesfőváros kerületeinek külsőbb részein, közművekkel ellátott fővárosi ingatlanokon kell felépíteni, de a már meglévő szükséglakásos telepekhez csak az esetben lehet újabb lakásokat hozzáépíteni, ha az egy csoportban lévő szükséglakások száma az építendő lakásokkal együtt nem haladja meg a 400-at. A polgármester előrelátóan az építendő szükséglakások terveit úgy kívánta elkészíteni, hogy szükség esetén két szükséglakás csekély költséggel szoba-konyhás lakássá legyen átalakítható. A közgyűlés a polgármester előterjesztését elfogadta és a 197/1937. kgy. számú határozatával a X. ker., Zách- és Hős-utca sarkán 300 szükséglakás építését, majd 1937. december hó 10-én kelt 633/1937. kgy. számú közgyűlési határozatával a IX. ker., ferencvárosi kiserdő területén, az ottani bódélakók részére 100 szoba-konyhás kislakás építését határozta el.

A m. kir. belügyminiszter a főváros területén lévő állami kezelés alatt állott szükséglakótelepeket az 5400/1936. M. E. számú kormányrendelet alapján 1937. évi július hó 1-én a főváros kezelésébe adta át.

A főváros 1937. végén az átvett állami telepekkel együtt 6880 szükséglakást kezel (2959 volt székesfővárosi és 3921 volt állami). E lakásokban összesen 31.218 személy lakott, akik közül a felnőttek száma : 18.397, a gyermekek száma pedig 12.821. A telepek elhelyezését a főváros területén az alábbi táblázat mutatja.

Szükséglakástelepek.

Kerület	Városi telepek	Lakások száma
VI.,	Babér-utca	480
VI.,	Frangepán-utca 40.	16
VII.,	Alsó erdősor 26—28.	19
IX.,	Mester-utca 69.	24
IX.,	Vágóhíd-utca 37.	139
IX.,	Vágóhíd-utca 40.	42
IX.,	Kiserdő-telep (bódélakások)	230
IX.,	Gubacsi- és Illatos-út	400
X.,	Ceglédi-út 5—7.	563
X.,	Ceglédi-út 30.	228
X.,	Bihari-út 10—12.	96
X.,	Külső Jászberényi-út 7728/2. hrsz.	120
XIV.,	Pillangó-utca 13/b	42
X.,	Bihari-út 8.	216
X.,	Hős-utca és Zách-utca sarok	300
XI.,	Andor-utca	44
	16 telep összesen	**2.959**
	Volt állami telepek.	
IX.,	Vágóhíd-utca	41
IX.,	Zita-telep	580
IX.,	Mária Valéria-telep	1.682
X.,	Bihari-út	56
X.,	Auguszta-telep	1.562
	5 telep összesen	**3.921**
	Mindössze 21 telep	**6.880**

A főváros polgármestere 1938. szeptember 1-ével a hatósági szegénygondozás és ínségenyhítő tevékenység újabb szabályozása ügyében kiadott 142.070/1938—IX. számú rendeletével a szükséglakással való segélyezésnél is új rendszert léptetett életbe.

E rendelet a szükséglakássegély értékét általánosan havi 12 pengőben állapította meg, s ha az ínséges munkaképes, köteles a szükséglakássegély ellenében havonta 6 napi ínségmunkát (napi 6 órai) végezni. Azok az ínségesek azonban, akik csekély keresetet biztosító munkájuk miatt az ínségmunkát teljesíteni nem tudják, munkakötelezettségüket havonta — heti egyenlő részletekben is fizethető — 6 pengős térítéssel megválthatják. (Ez röviden azt jelenti, hogy a szükséglakások heti használati díja 1·50 pengő.)

Az új rendszer szerint a szükséglakásra, mint közsegélyre való rászorultságot elsőfokon a szükséglakásért folyamodó fél bejelentett lakása, vagy utolsó bejelentett lakása szerint illetékes kerületi elöljáró állapítja meg, a szükséglakás kiutalásának jogát azonban a polgármester magának tartotta fenn, s azt a polgármesteri IX. ügyosztály útján gyakorolja.

A szükséglakásra való rászorultság megállapításánál egyéni elbírálás mellett általában azokat a szempontokat kell figyelembe venni, amelyek a hatósági segélyezésnél irányadók:

A szükséglakás csak a főváros területén kilakoltatott olyan hajléktalan családok részére utalható ki, amelyek ínséges helyzetüknél fogva hatósági támogatás nélkül lakást bérelni képtelenek.

Egy személy szükséglakásra nem jogosult. Két személy csak abban az esetben kaphat szükséglakást, ha ezt különös méltányosságot érdemlő okok létfenntartásuk biztosítása érdekében feltétlenül szükségessé teszik.

Többtagú családnál különösen figyelembe kell venni a kiskorú gyermekek számát, úgyhogy elsősorban a többgyermekes családok helyezendők el. A rendelet megállapítja a kereset azon határát, amellyel a közsegélyjellegű szükséglakásra való jogosultság fennáll. Ha ugyanis a család keresettel rendelkezik, ez nem haladhatja meg két személynél a heti 18 pengőt, három személynél a 22 pengőt, 4 személynél a 26 pengőt. A felsorolt összegek a keresetnek azokat a felső határait jelölik meg, amelyek mellett, ha más szempontok is indokolják, a szükséglakás iránti kérelmek még figyelembe vehetők, de a keresetösszeg önmagában nem jogcím arra, hogy a család szükséglakást igényelhessen. Nem részesülhet szükséglakásban — a családtagok összkeresete heti 35 (havi 150 P) pengőnél több.

A főváros és a szükséglakásban részesülők közt lakásbérleti viszony nem jön létre, ennélfogva a szükséglakás elvonása tekintetében a főváros közigazgatási úton maga intézkedik. El kell vonni a szükséglakást attól, aki a szükséglakást egyedül használja; attól a családtól, amelynek szükséglakásra való rászorultsága megszűnt; amely a szükséglakás használatáért előírt szolgáltatást alapos indok nélkül megtagadja és elvonható a szükséglakás, ha az azt használó család a teleprendet nem tartja be, vagy maga tartása életmódja súlyos panaszra ad okot és a többi szükséglakó nyugalmát ismételten zavarja.

A szükséglakás elvonása tekintetében elsőfokon a szükséglakás fekvése szerint illetékes kerületi elöljáró intézkedik, az általa első fokon elbírált és fellebbezéssel megtámadott elvonásra nézve másodfokon a polgármester határoz.

Ami végül a szükséglakások fenntartásának pénzügyi vonatkozását illeti, a beszedett használati díjak a fenntartási költségeket sem fedezik. 1938. évben a szükséglakások fenntartása (személyi és dologi kiadások) körülbelül 550.000 pengőbe került, ezzel szemben a használati díjakból körülbelül 335.000 pengő folyt be.

b) *Éjjeli menedékhelyek és melegedők.*

A nagyvárosi munkaalkalmak a nőtlen és hajadon munkások nagy tömegeit szívják fel a nagyvárosba. Ezeknek az elhelyezése az ifjúságvédelem és nővédelem keretében ismertetett különböző otthonok (tanonc-, legény- és nőotthonok) feladata. Az egyedülálló munkások megfelelő bérfizetés ellenében szállást kaphatnak a »Népszállók«-ban, vagy albérletben laknak. Ezek elhelyezése tehát, — bár szintén az embervédelem körébe tartozik, a szociális munka más területének feladata. Hajléktalan magánosokról akkor beszélünk, amikor az egyedülálló egyén a Népszálló, az albérlet, vagy ágybérlet bérét sem tudja megfizetni, vagyis amikor hatósági támogatás nélkül tényleg az utcán kellene töltenie az éjszakát.

A főváros területén a Hajléktalanok Menhelye Egyesület a VI. ker., Külső Váci-úton 1876-ban létesítette az első 130 ágyas menhelyet a hajléktalanok részére. Az egyesület az egészségtelen pincehelyiségekben meghúzódó napszámosok részére kívánt egészségesebb éjjeli szállást biztosítani.

1886-ban a főváros létesített ugyanilyen céllal szükséglakásépületeiben a családi szobák mellett 6 közös termet. Majd a központi járványbizottság a járvánnyal kapcsolatos kitelepítések alkalmával hajléktalanná váló egyének részére a Központi Vásárcsarnok részére kisajátított »Sóház«-telken épített 130 ágyas ideiglenes menhelyet. Miután azonban a súlyos lakásviszonyok következtében a menhelyek férőhelye még így is kevés volt, s az egyedülálló munkások egészségtelen pincelakásokban zsúfolódtak össze, megalakult a »Hajléktalanok Menhely Egyesülete«. A főváros támogatásával egymásután nyitotta meg különböző kerületekben épített menhelyeit. Így 1883-ban a VII., Rottenbiller-utca 16—18. szám alatt 130 férőhelyes, 1888-ban VIII., Alföldi-utca 6—8. szám alatt 380, 1893-ban a VIII., Alföldi-utca 9—11. szám alatt 120 férőhelyes, 1894-ben a VI., Angyalföldi-út 2. szám alatt 380 férőhelyes, végül 1892-ben a II. ker., Szegényházutcában 180 ágyas menhelyet létesített. Ezeken a menhelyeken csekély hálódíj ellenében, — sokszor ingyen, — éjjeli szállást, téli időben pedig meleg ételt is kaphattak a rászorulók.

1914-ben a fővárosban a II., Menház-utca 3. szám, a VI. ker., Alföldi-utca 2. szám, a VII. ker., Rottenbiller-utca 16—18. szám, a VIII. ker., Alföldi-utca 8. és az Alföldi-utca 9—11. számú menhelyekben mintegy 1240 férőhely volt. A menhelyeket a Hajléktalanok Menhelye Egyesület kezelte. A háború kitörésekor azonban a menhelyeket katonai célokra foglalták el, majd egyideig a menekült hajléktalan családok elhelyezésére használták fel. A háború alatt a menhelyek épülete és felszerelése elrongálódott és a menhely egyesület a háború után nem tudta őket újból karbahelyezni. Ezért tőle 1919-ben a főváros saját kezelésébe vette át a menhelyeket.

Az egyedülálló hajléktalanok kérdése a gazdasági válság elmélyülésével okozott ismét gondot a főváros hatóságának. 1930-ban már ismét zsúfolásig megteltek a fővárosi menhelyek azokkal, akik sem az albérleti szobát, sem pedig az ágybérletet nem tudták megfizetni. A menhelyekből kirekedtek téglagyárakban igyekeztek éjszakára meghúzódni, amikor azonban ott ijesztően meggyarapodott a számuk, a téglagyárak kizárták őket. A főváros ekkor a VIII., Alföldi-utca 9—11. számú menhelyen a férőhelyek számát 140-ről 200-ra emelte. Majd a honvédelmi minisztérium részéről ideiglenesen, ingyen átengedett IX., Timót-utca 3. szám alatti, volt báró Laudon-laktanyának egy részét rendezte be 1931. őszén 350 férőhellyel hajléktalanok elhelyezésére.

Minthogy a Timót-utcai menhely lakói a főváros legszegényebb hajléktalanjaiból kerültek ki, ezen az ideiglenes menhelyen — a főváros többi

menhelyétől eltérően — teljes díjtalan volt az éjjeli szállás. A Laudon-laktanyában létesített menhely befogadóképessége azonban már a megnyitáskor kevésnek bizonyult. A főváros ekkor a belügyminiszter által a Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda VIII., Fiumei-út 4. sz. alatti székházának III. emeletén átengedett helyiségeket rendezte be fokozatosan éjjeli menedékhelynek. (110 férőhellyel.)

1932. év május 1-én vissza kellett adni a kincstárnak a Timót-utcában levő ideiglenes menhelyet, ezért a főváros a honvédelmi minisztertől az Albrecht-laktanyához tartozó Honvéd Állatorvosi Internátus ingatlanának menhely céljára való átengedését kérte. Ez az új kisegítő menhely 276 ember befogadására volt alkalmas, s a főváros többi menhelyei is csak 775 hajléktalant tudtak elhelyezni, ezért a Magyar Vörös Kereszt Egylet az V. ker., Váci-út 98. szám alatt egy 350 ágyas és a VIII. ker., Kálvária-tér 18. szám alatt egy 85 ágyas egyesületi menhelyet létesített. Ezekbe a menhelyekbe napi 20 filléres hálóhelytérítés ellenében a főváros is utalt hajléktalanokat. A Vörös Kereszt a főváros X. ker., Kozma-utcai gyermeknyaraltatási telepén 150 ágyas menhelyet tartott még fenn 1932. év december 24-től 1933. év május 1-ig. Az éjjeli menedékhelyeket azonban nemcsak a hajléktalan magánosok keresték fel, hanem ide húzódtak be faalkotmányaikban vagy földbe vájt kunyhóikban a megfagyás veszélyének kitett családok is. Különösen ezen családokra való tekintettel a m. kir. államrendőrség életvédelmi osztálya 1932. év decemberében hat férfi, illetve női melegedőt létesített és pedig a Lenke-út 134. szám, Újlaki-rakpart 2. szám, a DGT Eötvös-téri és a MFTR Petőfi-téri várócsarnokaiban, a Wahrmann-utcai Wörner-gyár épületében és a Népligetben.

1932. év decemberében már kétségtelen volt, hogy a főváros a menhelyen jelentkezőket nem tudja elhelyezni. Miután pedig csak a tényleg rászorultakat akarta elhelyezéshez juttatni, 1932. év december hó 24-től bevezette a jelenleg is érvényben levő munkaszolgáltatással egybekötött menhelyi elhelyezés új rendjét. (225.442/1932—IX.)

E szerint a munkaképes hajléktalanok egyhavi ellátásukért 10 napon át, naponként 6 órai könnyű munkát végeznek azokon a munkahelyeken, amiket a kerületi elöljáró kijelöl.

1933. őszén a Vörös Kereszt Egylet a VI. ker., Váci-úti menhelyet 610, a VIII., Kálvária-térit pedig 168 személy befogadására tette alkalmassá. 1933. év decemberében megnyilt az egylet VIII. ker., Nap-utca 29. sz. alatt létesített 130 ágyas férfimenhelye, majd decemberben a VI. ker., Reitter Ferenc-utca 19. szám alatt 275 ágyas menhelye.

1933—1934. év telén már 3779 férőhely állott a hajléktalan magánosok rendelkezésére: a székesfőváros és a Magyar Vörös Kereszt Egylet kerületi választmányai által fenntartott éjjeli menedékhelyeken és a m. kir. államrendőrség által fenntartott éjjeli melegedőkben.

A m. kir. honvédelmi minisztérium 1934. év november hó 4-én visszavette a fővárostól a Szabolcs-utcai Albrecht-laktanyának hajléktalan menedékhely céljára átengedett épületét.

Az így elvesztett 274 férőhelyes menedékhelyet a főváros pótolni kívánta. Megvette tehát a X. ker., Kerepesi-út 29/a szám alatt fekvő telkén levő üres gyártelepet. Az itt 1934. év november elején megnyilt menhely 870 hajléktalan magános férfi részére szolgál nappali tartózkodási helyül és éjjeli szállásul. A Kerepesi-úti menhelyen nyertek elhelyezést az 1935. év február havában megszűnt II. ker., Menház-utcai és az 1935. évi június havában megszűnt VII., Rottenbiller-utca 16—18. számú menhely lakói.

A menhelyi férőhelyek szaporítása érdekében a főváros 1935-ben megvásárolta a XIV., Pillangó-utca 13/a számú ingatlant és éjjeli menhellyé alakította át. A főváros 1935. év december havában itt 250 férőhelyes női és 320 férőhelyes férfi-osztályt létesített. Ezzel egyidejűleg megszűntek a VI. ker., Angyalföldi-utca 2. szám és a VIII. ker., Alföldi-utca 9—11. (Menház a Szenvedő Emberiségnek) számú menhelyek.

Az 1935. év folyamán megszüntetett négy régi menhely 775 ággyal szemben az ez évben megnyitott két új menhelyen a férőhelyek száma 1440 volt. Az új menhelyek berendezése sokkal megfelelőbb (fertőtlenítő, zuhanyfürdő, főzőkonyha, nappali helyiség) fenntartása gazdaságosabb, mint a kisebb befogadóképességű, régi menhelyeké, melyeknek a főváros belterületén való további működése közbiztonsági, közegészségügyi szempontból sem volt már kívánatos.

Ma a fővárosban 11 éjjeli menhely működik, amelyekből kettő a fővárosé a többi a társadalmi szervek kezelésében van.

Éjjeli menedékhelyek.

Fenntartó	Cím	Férőhely		Összesen	Használati díj P
		férfi	női		
Budapest Székesfőváros	XIV., Pillangó-u. 13/a	270	300	570	Munkaszolgált.
« «	X., Kerepesi-út 29/b	870	—	870	«
Budapest V. ker. Vörösk. Választmány	V., Váci-út 98.	610	—	610	0·20
Budapest VI. ker. Vörösk. Választmány	VI., Reiter Ferenc-u. 19.	125	150	275	0·20
Budapest VIII. ker. Vörösk. Választmány	VIII., Karpfenstein-u. 19.	168	—	168	0·20
Budapest VIII. ker. Vörösk. Választmány	VIII., Nap-u. 29.	130	—	130	0·20
Budapest V. ker. Ált. Közjót. Egyesület	V., Vág-u. 14. (Népház)	307	20	327	0·30
Üdvhads. Mentőmisszió ..	VIII., Szerdahelyi-út 17.	—	40	40	0·50—0·70
Üdvhads. Mentőmisszió ..	VIII., Dobozi-út 29.	120	—	120	0·50—0·70
Szent Imrevárosi Karitász	XI., Budafoki-út 16—18.	—	40	40	0·20
Szent Imrevárosi Karitász	XI., Budafoki-út 22.	90	—	90	0·20
	Összesen	**2.690**	**550**	**3.240**	—

A főváros menhelyeiben beutalt hajléktalanok közös (télen fűtött) hálótermekben, szalmazsákkal, szalmával tömött fejvánkossal, lepedővel és pokróccal felszerelt ágyat, a reggeli mosdáshoz törülközőt kapnak, azonkívül ebédet, vacsorát. Reggelit csak a munkaképtelen menhelylakók között osztanak ki.

A hajléktalanok részére külön zuhanyozót és fertőtlenítőt létesített a főváros. A menhelyeken 1935-ig csak esti 7 órától, másnap reggel 6 óráig lehetett tartózkodni, a Kerepesi- és Pillangó-utcai menhelyeken azonban már külön étkező és nappali tartózkodó helyiségek létesültek.

A főváros 1937-ben összesen 496.991 esetben adott hajléktalanoknak éjszakai menedéket, ami átlagos napi 1361 elhelyezést jelent és jelenti egyúttal azt a szomorú tényt, hogy a menhelyek állandóan zsúfolva voltak, sőt a téli időszakban gyakran szűknek bizonyultak. Ilyen esetekben a Hajléktalanok Központi Irodája egy-egy éjszakára személyenkint 20 fillér térítés mellett a Vörös Kereszt menhelyeibe utalja be a hajléktalanokat. A menhelyi ellátásért a munkaképes férfiak munkát kötelesek szolgáltatni. A nők és munkaképtelenek elhelyezése ingyenes. A munkaképes menhelyi beutaltak munkateljesítése 1937. év folyamán 74.435 munkanap volt. A fővárosnak egy hajléktalan nap elszállásolása élelmezés nélkül 1937. évben 27·2 fillérjébe került.

A fent felsorolt, nem fővárosi menhelyeken a hajléktalanok napi 20—70 fillér térítésért kapnak hajlékot, de az ezen menhelyeket igénybe vevők nincsenek munkaszolgáltatásra kötelezve, s ellátásuk is rendszerint csak a szállásra szorítkozik.

A székesfőváros területén tartózkodó hajléktalan magánosok (tehát nemcsak azok, akik a székesfőváros által fenntartott menedékhelyeken tartózkodnak, hanem a többi menhelyeken lakók is) nyilvántartására a főváros 1936. év áprilisában a Pillangó-utca 13/a szám alatt külön szervet létesített, a »Hajléktalanok Központi Irodáját«, amelynek hatásköre kiterjed a székesfőváros területén tartózkodó családi kereteken kívül élő hajléktalan férfiak és nők nyilvántartására, anyagi segélyezésére és erkölcsi támogatására.

A hajléktalanok kartoték-nyilvántartását részint a székesfővárosi éjjeli menedékhelyek, a Magyar Vöröskereszt Egylet menhelyei, Népház és Üdvhadsereg menhelyének adatszolgáltatása, részint pedig a hajléktalanok személyes jelentkezése alapján fektették fel.

Az iroda ellenőrzi a nyilvántartási adatok helyességét, állandó összeköttetést tart fenn a hajléktalanok elhelyezésére szolgáló intézményekkel, továbbá a Központi Nyilvántartó és Ínségmunkaelosztó Hivatallal, a kerületi elöljárók népjóléti osztályaival és a m. kir. rendőrséggel, illetőleg annak bejelentő hivatalával.

A kettős nyilvántartás, illetve segélyezés kiküszöbölése érdekében a Hajléktalanok Központi Irodája minden egyes újonnan nyilvántartásba vett hajléktalan egyén személyi adatait naponta közli a Központi Szegénynyilvántartó és Ínségmunkáselosztó Hivatallal, amely hivatal az esetleg előforduló kettős nyilvántartás megszüntetése és az esetleg szükséges további intézkedések végett az illetékes kerületi elöljárót, illetőleg a hajléktalanok központi irodáját haladéktalanul értesíteni tartozik.

A hajléktalanok központi irodája a nyilvántartásba vett, *budapesti lakóhellyel bíró hajléktalanoknak* a szükségnek megfelelő, de legfeljebb három hónapra terjedő időre érvényes igazolványt ad ki. A három hónapnál rövidebb időre kiállított igazolványok érvénye három hónapra meghosszabbítható; három hónap után az igazolványt be kell vonni, s amennyiben a hajléktalan további nyilvántartása és segélyezése szükséges — új igazolványt kell kiállítani. A hajléktalanok *csakis ezen igazolvány birtokában* — a főváros részéről pedig csak a Hajléktalanok Központi Irodája útján — részesülhetnek támogatásban. Ennek az igazolványnak birtokában kaphatnak a hajléktalanok hatósági bizonyítványokat, (helyhatósági, szegénységi, orvosi), amelyeknek kiállítására az a kerületi elöljáró illetékes, akinek a közigazgatási területén a hajléktalan éjszakai szállásául szolgáló intézmény van. Ha az igazolványos átmenetileg nem lakik menhelyen, a bizonyítványok kiállítására a XIV. ker. elöljáró illetékes.

A központi iroda nyilvántartójának 1938. januári létszáma 4534 volt, ebből:

Munkaképtelen	815	férfi és	221	nő
Munkaképes	3.178	« «	320	«
Összesen	**3.993**	férfi és	**541**	nő.

A létszámból 1436 hajléktalant a székesfőváros menedékhelyei gondoztak, a többiek más menhelyeken nyertek elhelyezést. A munkaképes hajléktalanok foglalkozási megoszlása:

Férfiak		Nők	
Értelmiségi	111	Tisztviselőnő	3
(ebből 22 diplomás)			
Ipari szakmunkás	1.287	Varrónő	16
Napszámos	1.586	Házicseléd	161
Egyéb	194	Napszámos	120
Összesen	**3.178**	Egyéb	20
		Összesen	**320**

A menhelyen gondozottak a hatósági szegénygondozásban levők legszomorúbb csoportja. Kallódó emberi értékek ezek, akiket sem a termelő munka, sem a családi élet nem kapcsol a társadalomhoz. Az élet mostohái, akik nem tudnak, vagy nem akarnak már talpra állani, s nagyrészük elfásult

közönnyel néz a jövő felé. Valószínű, hogy sok esetben személyi okok is közrejátszottak, hogy az egyén menhelylakó lett, de közöttük diplomások, értelmiségiek és tanult iparosok is nagy számban vannak, s ha ezek ma munkakerülők, akkor csak a hosszú és reménytelen munkanélküliség tehette őket azzá.

*

A téli hónapokban nappal *melegedőszobák* állanak az ínségesek és a hajléktalanok rendelkezésére. A melegedő szobákban bárki igazolás nélkül jelentkezhetik és az ott tartózkodáson kívül naponta kétszer egy-egy adag levest és 10—10 dkg kenyeret kaphat. A ferencvárosi kiserdőben lakó ínségesek egész esztendőn át ingyen kapnak délben és este levest és 10 dkg kenyeret a kiserdei melegedőben.

A főváros melegedőszobáin kívül a rendőrség is nyit a téli időszakban melegedőket. Ezeket éjjeli melegedőknek hívják, mert éjjel is nyitva vannak, de éjjeli szállásra nincsenek berendezve (fapadok) és élelmezést sem adnak.

A fővárosi melegedőszobák a III. ker., Ürömi-u. 64., VII. ker., Murányi-utca 10., VIII. Kisstáció-utca 3., IX., ferencvárosi Kiserdőben az 1936—37. év telén 109 napon át voltak üzemben.

Rendőrségi melegedő szobák: Fóthi-út 21. és a Népligeti Balázs-vendéglőben voltak. 74.564 esetben vették őket igénybe az 1936—37. év telén. Fenntartásuk költségeit (3350 pengő) a főkapitány viselte. A fővárosi melegedők fenntartása 1936—37-ben 14.279 pengőbe került (ebből a leves előállítása 11.903 pengő).

*

Jelentős segítő munkát végez a m. kir. Rendőrség Életvédelmi Csoportja (V., Zrinyi-utca 2.). Az öngyilkosok védelmére alakult 1928-ban (253.000. 1938. B. M. rendelet) azzal a céllal, hogy a megmentett egyéneket támogassa és az életbe való visszatérésüket elősegítse. Minthogy az öngyilkossági szándékot 50%-ban a nyomor váltja ki (az életvédelmi csoport kimutatásai szerint 1936-ban az öngyilkosság oka 49%-ban munkanélküliség, hajléktalanság és egyéb anyagi nélkülözés volt), az életvédelmi csoport erkölcsi támogatás (állásszerzés, jogsegély stb.) mellett a lehetőséghez képest anyagiakkal is támogatja a gondozásába kerülőket.

Az 1937. évben 15.373 pengőt kitevő bevételből (ebből belügyminiszteri ellátmány évi 14.000 pengő) segélyt folyósított 1157 esetben, útisegélyt adott 98 esetben, ruha- és cipősegélyt 34 esetben, a főváros által adományozott ebédjegyekből szétosztott 3204 darabot.

A hajléktalanok közül a nőket a csoport saját költségére napi 0·90—1 pengőért a Magyar Családvédő Szövetség Magdolna életvédelmi otthonába (X., Villám-utca 25.), a férfiakat pedig a fővárosi Népházba utalják be.

1937-ben a csoport 163 férfit helyezett el 598 napra, 1937-ben 364 nőt 3118 napra.

Az elhelyezés költsége 3716 pengő volt, míg a pénz-, úti- és ruhasegélyek értéke 7151 pengőt tett ki. A csoport által nyujtott anyagi segély értéke 1937-ben összesen 10.867 pengő volt.

Társadalmi jótékonyság.

Ezen fejezet keretében azt a jótékony és szociális tevékenységet ismertetem, melyet a társadalom tagjainak és egyes csoportjainak emberszeretete, embertársain való segítésének vágya sugall. Ezen társadalmi tevékenységet azonban meg kell különböztetni az önsegély elve alapján végzett társadalmi munkától. A társadalmi jótékonyság ugyanis nem a segélyző csoport tagjainak, hanem az azon kívül állók sorsának javításáról gondoskodik, vagyis itt a tehetősebbek segítik javaik feleslegéből a szükölködőket. Az önsegélyző egyleteknél viszont az érdekeltek védekeznek a közös veszélyek ellen társulás útján, fokozva anyagi erejüket. A társadalmi jótékonyság területén működő egyesületeknél a célkitűzések kettős iránya következtében sok esetben nehéz ezt a megkülönböztetést megtenni.

A társadalmi jótékonyság a hatósági úgynevezett közjótékonysági munkát hathatósan támogatja, sőt egyes területeken úttörő munkát végez és előkészíti a talajt a hatósági szociális munka számára. De ezen is túlmenően a hatósági jótékonyság egy-egy bevált társadalmi jótékony egyesületet, annak áldozatosságát és nagyobb rugalmasságát a cél megfelelőbb elérésére igénybe is veszi. És ebben az esetben a társadalom jótékonysága a közjótékonyság bizonyos tennivaló-körét a hatóság helyett ellátja.

A társadalom szociális tevékenységének területe szinte beláthatatlan. Határait sokszor felismerni is nehéz. Idetartozik az egyéni alamizsnálkodás primitív formájától kezdve a népjóléti egyesületek átfogó rendszeres munkája is, minden önként megnyilatkozó jótékony tett, amelyet nem írott jogszabály kényszerít ki.

A társadalmi jótékonyság területe három csoportra osztható: 1. magánosok, 2. egyházi szervek, 3. egyesületek által végzett szociális tevékenységre.

1. *Magánjótékonyság.* Bár a társadalmi jótékonyság egész területe az egyén jótékonyságából tevődik össze, a különálló elszigetelt egyéni jótékonykodás, statisztikailag felmérhető módon ma már egyre ritkábban fordul elő. (Néhány ebédeltetési magánakció stb.) Régebben a vagyonosabb polgárok, felismerve szociális kötelezettségeiket, szociális intézmények alapításával is segítségére siettek a hatóságoknak. Ezeknek a jótékony alapítványoknak nagy része sokat vesztett jelentőségéből. Értéküket az is befolyásolja, hogy a változó időkhöz nem alkalmazkodó kötelezettséggel

terhelik az alapítványok kezelőit. Ez okból is, de azért is, mert a hatósági szociális munka fokozódott, az egyéni kezdeményezés lassan elsorvad.

Az alapítványokat az örökhagyó kívánsága szerint vagy hatóságok vagy megbízott egyesületek vagy önálló gondnokság kezelik és felettük a kormányhatóság a közalapítványi kir. ügyigazgatóság bevonásával gyakorolja a legfőbb felügyeletet.

A főváros közvetlen kezelése alatt álló alapítványok között a legkülönbözőbb szociális célkitűzésűek vannak. Ezek egy részét már a megfelelő fejezetekben ismertettem. Általános szociális célt szolgálnak a következő alapítványok:

Szeretetotthoni alapítványok száma	32	Az alapítványi vagyon összege			827.167 P
Szegények általános segélyezésére tett alapítványok száma	29	«	«	«	404.544 «
Fogyatékosok, rokkantak segélyezésére tett alapítványok száma	7	«	«	«	118.863 «
Özvegyek, árvák segélyezésére tett alapítványok száma	14	«	«	«	110.332 «
Összesen	82		Összesen ...		1,460.906 P

Ha a magánadakozást *alkalmi* szerv kezdeményezi és fogja össze, létrejön a *segélyakció*. A főméltóságú Asszony segélyakciója a téli ínség enyhítésére évről-évre az egész országban gyüjtést rendez s az adományok szétosztásában a nagyobb egyesületek és a helyi hatóságok is közreműködnek.

A Főméltóságú Asszony segélyakciója a begyüjtött adományoknak Budapesten felhasználásra kerülő részét főként ínséges középosztálybeliek és sokgyermekes családok megsegítésére fordítja. A segélyek kiosztása a polgármesteri IX. (közjótékonysági és szociálpolitikai) ügyosztály, a ker. elöljárók és a nagyobb egyesületek (Magyar Vörös Kereszt Egylet, Szociális Missziótársulat) útján történik. A segély iránti kérelmek indokoltságát a pesti oldalon a Magyar Vörös Kereszt Egylet, a budai oldalon a Szociális Missziótársulat környezettanulmányozás alapján állapítja meg és javaslatával együtt felterjeszti a Főméltóságú Asszonyhoz. Az így kiutalt segélyek egyénenkinti kiosztását nevezett egyesületek végzik, de tekintélyes pénzbeli és természetbeni támogatást kapnak maguk a különféle szociális munkát végző egyesületek, gyermekotthonok és egyéb jótékonysági intézmények is.

A társadalom áldozatkészségéből évente több százezer pengő készpénz és nagymennyiségű és értékű természetbeni adomány gyűlik össze az akció céljaira. Így pl. az 1936/37. évi akció eredménye a fővárosban 411.228 pengő készpénz és természetbeni adományok közül a főbbek megemlítésével:

29.747 q tüzelőanyag; 26.452 m különféle textiláru, 16.340 darab különféle ruhanemű, 3899 pár cipő és cipőtalp, 1217 q élelmiszer, 16.987 darab vegyes használati cikk. Ezek az adományok az egyesületek, intézmények és a főváros segélyezési kimutatásaiban szétosztottan szerepelnek és így benne foglaltatnak az ezen fejezet keretében bemutatott összesített kimutatásban.

A székesfőváros társadalma segítő készségének elbírálásánál azonban még figyelembe kell venni egy másik segélyakciónak a »*koldusakciónak*« eredményeit is, melyet évről-évre a hatóság és a kat. Karitász közösen intéz. Az akció részére a magánosok havi önkéntes megajánlásai révén 1937-ben 1,561.607 pengő gyűlt egybe, melyből a kat. Karitász gyüjtésére 320.608 pengő esik.

A magánjellegű szociális tevékenységhez sorozhatók még azok a *munkásjóléti intézmények* is, amelyeket egyes munkaadók, (magán-, vagy társasvállalatok) létesítenek az üzemekben, az alkalmazottaik egészségügyi, gazdasági és kultúrviszonyainak javítása érdekében, bár azok létesítésére a törvény egyébként nem kötelezné őket. Ezeket az intézményeket ezen munkám I—V. részében már ismertettem, ezért itt csak összefoglalva térek ki reájuk:

A munkásjóléti intézményeket a következőleg csoportosíthatjuk:

a) *a munkások egészségének megőrzése.* Ide sorozhatók a betegszobák, a gyári orvosi rendelések, fogászati ambulanciák, munkáskórházak, mentőállomások, gyermek- és csecsemőotthonok, szoptatószobák, bölcsődék, játszóterek létesítése, baleseti felügyelők alkalmazása, munkásfürdők és mosdók, üdültetés tanoncok és felnőttek részére, stb.

b) *A munkások szellemi, kulturális szükségletének* (szórakozás, stb.) *kielégítése.* Ide tartoznak: könyvtárak, olvasókörök, munkásklubok, legényegyletek, mozi, színpad, esti továbbképző tanfolyamok, munkásegyetem, iparegészségügyi és balesetvédelmi kurzusok, zenekar, daloskör, kiállítások, sport és tornaterem stb.

c) *A munkások szociális és gazdasági szükségleteinek kielégítése.* Idetartoznak a munkáslakások, étkezők, kantinok, szállók, hálótermek, kertbérletek létesítése, az alkalmazottak pénzbeli és természetbeni segélyezése, kamatmentes kölcsönök stb. A munkásság általános jólétének felügyeletére egyes munkaadók gyári gondozónőket alkalmaznak ott, ahol nagyobbszámú munkás dolgozik. Ezek a munkások üzemenkívüli életét, életviszonyait is figyelemmel kísérik, s minden ügyes-bajos dolgaikban segítségükre vannak.

A munkásjóléti intézmények statisztikai adatgyüjtése hiányos és csak néhány magángyüjtésre és az iparfelügyelőség jelentéseire támaszkodik. A vonatkozó adatokat már ismertettem munkám megfelelő részeiben, itt még néhány anyagi vonatkozású adattal kívánom azokat kiegészíteni.

Az iparfelügyelőség jelentése szerint a Budapesti kerületben (1935-ben) a megvizsgált 4661 ipartelep közül (121.545 munkással)

349	telepen lakást kapott	3.932	család
112	« hálóhelyet kapott	2.084	munkás
189	« étkezőhelyiség volt	35.934	munkás részére
157	« tüzifát és világítást kapott	4.215	munkás

A székesfőváros üzemeinek 96 munkahelye közül:

munkáslakás volt	51	helyen
kert volt	5	«
külön ruhaszekrény, öltözőhelyiség volt	70	«
legényszálló volt	9	«
étkezőhelyiség	40	«
élelmezés önköltségi áron	24	«
ruhakedvezmény	8	«
ruházati cikkek	66	«

A munkavállalók által fenntartott munkásjóléti intézmények alkalmasak a munkaadók és munkavállalók közötti ellentétek enyhítésére.

2. *Egyházi karitatív tevékenység.* Minden vallás parancsa előírja a felebaráti szeretetet. Az egyházi karitatív munka pedig a vallásos meggyőződésre támaszkodó tevékeny felebaráti szeretetet.

Az egyházi karitászt vallásos elemei különböztetik meg. A karitász tárgya mindaz, ami az ember testi és lelki jólétére vonatkozik: az irgalmasság testi és lelki cselekedetei. Ahol ez a vallási motivum hiányzik, ott csak jótékonyságról beszélhetünk. Az egyházak karitatív tevékenysége elengedhetetlenül szükséges, mert a lélek művelése, a lelki ínség megszüntetése, a magasabb lelki közösségbe való emelkedés az ínségben szenvedők között még fontosabb, mint a rendezett anyagi viszonyok között élő egyéneknél. A vallásfelekezetek karitatív munkája nélkül hiányos volna az embervédelmi tevékenység egész szervezete és célkitűzése. A test és lélek összefüggése következtében ugyanis a testi ínség és nyomorúság nyomában szellemi eldurvulás és erkölcsi leromlás is jár. A vallásfelekezetek karitatív munkája azért, ha a hatóság szegényügyi és ezzel határos tevékenységébe és társadalmi ínségenyhítő munkába rendszeresen beilleszkedik, intézményesen biztosítja a lelki és erkölcsi erők érvényesülését.

A katolikus Karitásznak leghatalmasabb szervei Magyarországon a szerzetesrendek. A férfi szerzetesek közül az irgalmasok kórházaikkal, a salezianusok a külvárosok elhagyott gyermekeinek nevelésével foglalkoznak és a szerzetek egész sorozata foglalkozik karitatív munkával. Legtöbb intézetük a Paulai Szent Vince által alapított irgalmas nővéreknek van, akik gyermekneveléssel, szegények gondozásával, aggok ellátásával és betegápolással foglalkoznak. Mellettük komoly munkát végeznek a Keresztes

nővérek, a Mi Asszonyunkról elnevezett nővérek, Szent Ferencrendi apácák, Karmelita nővérek, Assisi Szent Ferenc Leányai Rend. A katolikus világiak karitatív működését a Szent Vince konferenciák foglalják össze. Az alapító szelleme értelmében az anyagi segítséggel egyenlő fontosságúnak tartják a jótevők személyes munkáját, az irgalmasság lelki cselekedeteinek gyakorlását. A hansúly itt a személyes áldozatkészségen van. Újabban kapcsolódtak be a katolikus karitász munkájába az egyes egyházközségi szervezetek külön jótékonysági bizottságaikkal.

Szent Erzsébet Karitász Központ. (IV., Veres Pálné-utca 9.) Az a nagy kiterjedésű karitatív tevékenység, melyet a különböző katolikus egyházi szervek és egyesületek mindenkor végeztek a háború után beköszöntött nehéz időkben, szükségessé tette, hogy az egyházközségek, szeretetházak és egyesületek elszigelelt munkáját egyesítsék, felfokozzák és tervszerűvé és céltudatossá tegyék. A központi szervezkedés szükségessége létrehozta 1931. évi októberében a Karitász Központot. A központ élén a hercegprímás által kinevezett érseki biztos áll, aki mellé központi karitásztanács van rendelve. A tanács tagjai az egyházközségek, szerzetesházak és egyesületek megválasztott képviselői. A központnak a fővárosban 40 helyi szervezete van. A helyi szervezetek gyüjtik össze és osztják ki a segélyeket, a központ végzi az irányítást, a statisztika és elszámolás munkáját. A kiosztásra kerülő pénzbeli és természetbeni adományok a Szent Antal perselyekből, az egyházközségi adóból és a hívek által havonta megajánlott összegekből tevődnek össze. A segélyezés elsősorban a munkaképtelenekre és a sokgyermekes családokra terjed ki. A segélyezés környezettanulmányozás alapján történik. Főleg a nyomortanyák szegényeit veszik szociálisan képzett karitász-munkatársak testi-lelki gondozásba. (Kiserdő-, Jeruzsálem-, Augusztatelep) a magános munkaképteleneket és öregeket pedig a karitász saját otthonaiban igyekszenek elhelyezni. A karitász együtt működik a főváros jótékonysági szerveivel. Ez az együttműködés 1936. óta még szorosabbra fűződött. A karitász 1936. óta a megajánlásokat továbbra is gyüjti hiveitől, de az eredményről havonta köteles elszámolni a szociálpolitikai ügyosztálynak és a gyüjtés arányában hatóságilag megállapított munkaképteleneket fogad gondozásba, akiket azután kizárólag a karitász támogat.

*

A *protestáns karitász szervek* szegénygondozó munkája részint az egyházközségekben, részint az egyházközségek mellett működő nőegyletekben folyik. Ezeken kívül vallásos hitbuzgalmi egyesületek működnek a protestáns karitász terén. Az egyházak a szegénygondozás munkáját, diakonissza nővérek segítségével végzett környezettanulmányozás és kivizsgálás alapján, a főváros szerveivel kapcsolatban látják el.

*

Az *izraelita neológ hitközségek* szegénygondozásának központja a VII., Sip-utca 12. szám alatti hitközségi székház jótékonysági osztályában működik, de külön jótékonysági irodák működnek az összes kerületek hitközségi körzeti irodáiban is.

A hitközség jótékonysági ügyosztálya szervesen együtt működik az egyes kerületek templomkörzeti jótékonysági irodáival. Az egyes egyházközségek szent egyesületei (Chevra Kadisa) betegeket ápolnak, halottakat temetnek el, a segélyezést pedig a különböző izraelita nőegyesületek végzik.

Az *orthodox hitközség* szegénygondozása is hasonló szervezeteket tart fenn.

*

A vallási egyesületek közül a hitbuzgalmi egyesületek, amelyek a hitélet elmélyítése mellett még karitatív tevékenységet is fejtenek ki, az illetékes egyházi főhatóság felügyelete alá tartoznak.

A különböző vallásfelekezetek egyházközségeiben működő, vagy az egyházi szervekkel szoros kapcsolatot tartó, de nem szigorúan hitbuzgalmi tevékenységet kifejtő egyesületek, mint világi egyesületek, hatósági felügyelet alatt is állanak és így célszerűnek látszott az egyházi karitász intézményeit a többi társadalmi jótékony szervekkel közös kimutatásban közölni.

3. *Társadalmi jótékony egyesületek.* Az egyesület magánszemélyek által létesített állandó jellegű alakulat, hogy a kitűzött célt a tagok, erejük egyesítésével, hatékonyabban érhessék el. Az egyesülési jog az állampolgároknak egyik legfontosabb szabadságjoga. Jogalkotásunkból, sajnos, hiányzik az »egyesületi törvény«. Az egyesületi ügyet kormányrendeletek szabályozzák. Ezekben a rendeletekben a népjóléti egyesületekről csak kevés szó esik, pedig ezek az egyesületek fontos közérdekű jelentőségüknél fogva szabályozást igényelnek. Ennek hiányában a joggal való élés gyakran nagyon is szabados.

Újabban a 181.001/1937. B. M. sz. rendelet megszigorította az egyesületek alakításának feltételeit és elrendelte a hasonló célkitűzésű különböző egyesületek összevonását. A rendelet szerint : »különösen szembeötlő, hogy az egyes városokban (községekben) indokolatlanul több azonos és hasonló célú egyesület működik. Ezek egymással versenyezve igyekeznek kiaknázni a helyi társadalom rendszerint egyébként is sokoldalról igénybevett anyagi erejét, ami gyakran az egyesületek céljainak megvalósítására hivatott erők szétforgácsolására vezet.«

Az erők szétforgácsolódása következtében a társadalmi jótékony egyesületek nagy száma dacára a hatóságnak egyre nagyobb részt kellett vállalnia a szociális gondozás terheiből. Ma már a hatósági támogatást az egyesületi jótékonyság csak kisegíti, holott a háború előtt éppen fordítva volt.

Az egyesületek ellenőrzését a vonatkozó jogszabályok értelmében az illetékes törvényhatóságok első tisztviselői végzik, Budapesten a polgármester. Jótékony egyesületeket a polgármester, a közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztály és a ker. elöljárók útján ellenőrzi.

A székesfőváros népjóléti igazgatásáról szóló 1092/1916. kgy. számú szabályrendelet értelmében a társadalmi jóléti tevékenység erkölcsi és anyagi érdekeinek megóvása és biztosítása céljából a polgármester a polgármesteri IX. ügyosztály útján a vonatkozó jogszabályok alapján a főváros területén működő társadalmi népjóléti egyesületekről és intézményekről külön nyilvántartást vezet és működésük felett *mint elsőfokú* hatóság, felügyeletet és ellenőrzést gyakorol.

A főváros területén működő minden népjóléti egyesület és intézmény köteles hivatalos helyiségének címét, a vezető tisztikar jegyzékét és alapszabályainak egy példányát, az évi bevételről és kiadásról szóló kimutatást, a vagyonmérlegét, a zárszámadást, — valamint a működéséről szóló évi jelentést a közgyűlést követő 30 napon belül, — a fővároshoz beküldeni. A beszolgáltatott adatok alapján a polgármesteri IX. ügyosztály ellenőrzi, hogy az egyesület működése az alapszabályoknak megfelel-e és az adatokat felülvizsgálja abból a szempontból is, hogy a népjóléti célokra szánt összegek rendeltetésüknek megfelelően használtattak-e fel. A már említett belügyminiszteri rendelet (181.000/1937. B. M.) az egyesületek ellenőrzését is jobban megszigorította. Eszerint a kerületi elöljárók a belügyminiszteri rendelet alapján tartoznak elvégezni a hatóságok területén működő egyesületek szokásos ellenőrző vizsgálatát. Abból a célból, hogy ezek a vizsgálatok és ellenőrzések mindenkor a megkívánt feltétlen tárgyilagossággal legyenek lefolytathatók, a polgármester a kerületi elöljárókat felmentette a hatóságuk területén működő mindazoknak az egyesületeknek ellenőrzése és vizsgálata alól, amelyekben az elöljárók személyileg bármilyen tisztséget töltenek be. Azoknak az egyesületeknek ellenőrzését és vizsgálatát, amelyekben a kerületi elöljárók valamilyen tisztséget töltenek be, a polgármester a saját hatáskörébe vonta.

A hatóságnak ezen általános felügyeleti joga azonban nem ad lehetőséget az egyesület munkájának irányítására, s ha az egyesület nem vállalja önként a hatósági szociális munkába való bekapcsolódást, a hatóság és a társadalmi egyesületek között surlódás jelentkezhet, ami az ügyre nézve is káros. Általános célok megvalósítására tehát a jelenlegi szabályozás nem nagyon alkalmas. Pedig van már példa arra, hogy milyen eredményeket lehet elérni egy-egy szociális munkaterületen, ha a hatóság és a társadalmi intézmény karöltve végzik a munkát. (Országos Stefánia Szövetség, a Honsz., Magyar Vörös Kereszt Egylet stb.) E példák mutatják a jövőben követendő irányt is.

A következőkben a jótékonyság és szociális védelem általános keretei között működő társadalmi egyesületek és intézmények csoportjának adatait ismertetem.

Van közöttük néhány olyan, mely az embervédelemnek majd minden munkaterületén tevékenykedik, de viszont sok olyan kis egyesület is van, melynek általánosító célkitűzése csak a dilettantizmust takarja. Néhány különleges célú egyesület (a csökkent munkaképességűeket gyámolító egyesületek) és az egyházközségek adatai egészítik ki a táblázat névsorát, mely így egy összegben kívánja megközelítően bemutatni azt az áldozatkészséget, mellyel a társadalom igyekszik a szükölködőkön segíteni.

A társadalmi jótékonysági munka tehát az általános embervédelem területén, pénzben felmérve, kereken évi 5 millió pengőt jelent.

Az összesített kimutatás rovatai azonosak a korábban tárgyalt egyesületcsoportok kimutatásaival. (V. ö: I. kötet 17., 18., 199., 338. és II. kötet 69. és 70. oldalaival.) Bevételi forrásaik és kiadásaik tételei is körülbelül megegyeznek amazokéval. Százalékos megoszlás szerint:

Bevétel.		*Kiadás.*	
Tagdíjakból	5·8%	Szociális célra	59·5%
Gyüjtés és adományok	43·7%	Személyi «	10·4%
Hatósági segély	5·6%	Dologi «	21·4%
Térítési díjak	15·5%	Egyéb «	8·7%
Egyéb bevételek	29·4%	Összesen	**100·0%**
Összesen	**100·0%**		

A százalékos megoszlás mégis bizonyos eltéréseket mutat a többi egyesületcsoport hasonló kimutatásaitól. Így például a bevételi tételeknél aránylag a legnagyobb a gyüjtésekből és adományokból befolyt összeg, mert itt az egyházi karitász gyüjtései növelik meg a végösszeget. Viszont aránylag a legkisebb a térítési díjakból befolyt összeg, mert itt van a legtöbb nyilt szegénygondozással foglalkozó egyesület és szerv, melynek intézményekre nincs szüksége és így ezek igénybevételéért nem szedhet díjakat. A kiadások közvetlen népjóléti célra fordított összege itt a legnagyobb, viszont a személyi és dologi kiadások a legkisebbek, ami szintén a nyilt szegénygondozás módszerével összefüggő körülmény. A vagyoni kimutatásban szereplő kerek 4 millió pengő, aránylag kis összeg, szintén arra mutat, hogy az ebben a csoportban lévő egyesületeknek munkájukhoz kevesebb intézményre van szükségük.

Egyházi és társadalmi egyesületek és szervek.

Név	Cím	Alapítási év	A tagok száma	Évi bevétel					Összes kiadás	Vagyon
				a tagdíjakból	adományokból	térítésekből	egyebekből	összes bevétel		
Ahavasz Réim Orsz. Egyesület	VII., Sip-u. 12.	1900	482	3.054	10.086	2.896	1.593	17.629	14.420	27.928
Ált. Közjótékonysági Egyesület	I., Ráth György-u. 18.	1904	340	—	2.154	90.146	8.865	101.165	79.885	75.172
Árpádházi Boldog Margit Konf.	VI., Csángó-u. 14.	1904	—	—	5.007	—	—	5.007	3.167	15.489
Belvárosi Izr. Nőegylet	IV., Apponyi-tér 5.	1935	420	477	1.134	—	—	1.611	1.335	502
Bethánia Egyesület	VIII., Gyulai Pál-u. 9.	1903	150	5.022	5.494	—	11.287	21.803	21.801	120.843
Budai Chevra Kadisa	I., Vérmező-u. 16.	1832	1.260	10.119	9.195	—	46.000	65.314	62.160	600.170
Budai Ev. Mária Dorottya Egyesület	I., Verbőczy-u. 28.	1885	200	200	6.100	—	—	6.300	6.350	—
Budai Izr. Aggok és Árvák Menház Egyesület	II., Fő-u. 12.	1910	390	1.104	3.997	2.317	153	7.571	6.307	25.434
Budai Izr. Nőegylet	II., Kelety Károly-u. 22.	1899	1.068	6.587	21.591	9.916	1.359	39.453	34.091	118.888
Budai Jótékony Nőegylet	I., Úri-u. 38.	1817	148	159	1.423	18.065	—	19.647	19.471	160.576
Budai Ref. Nőegylet	II., Iskola-u. 16.	1891	150	102	4.343	—	1.199	5.644	4.769	3.131
Budapesti Ág. Ev. Egyházközségek	—	—	—	—	56.894	—	—	56.894	62.184	—
Budapesti Aut. Orth. Chevra Kadisa	VII., Dob-u. 12.	1878	1.215	9.046	12.933	15.600	37.688	75.267	77.959	141.757
Budapesti Kelenföldi Ev. Nőegylet	XI., Bocskay-út 56.	1924	155	144	4.337	229	14	4.724	4.072	1.730
Budapesti III. ker. Ev. Nőegylet	III., Dévai Bíró M.-tér.	1915	98	50	2.906	—	81	3.037	1.556	5.827
Budapesti Fasori Ág. Ev. Nőegylet	VII., Damjanich-u. 28/b	1912	114	236	730	—	—	966	966	850
Budapesti Rabsegélyző Egyesület	II., Fő-u. 70.	1874	—	—	2.930	—	282	3.212	2.933	527
Budapesti V. ker. Ált. Közjótékonysági Egyesület	X., Vág-u. 12—14.	1907	1.023	6.316	12.437	36.586	55.591	110.930	109.172	9.343
Budapesti VIII. ker. Ált. Közjót. Egyesület	VIII., József-körút 46.	1895	165	171	—	—	10.865	11.036	10.483	73.171
Budapesti Izr. Hitközségek	—	—	—	—	444.306	—	—	444.306	444.305	—
Budapesti V. ker. Izr. Nőegylet	V., Sziget-u. 38.	1909	599	4.017	18.533	738	10	23.298	19.111	3.011
Budapesti VI. ker. Izr. Nőegylet	XIV., Aréna-út 55.	1926	300	1.072	9.573	—	141	10.786	6.521	824
Budapesti VII. ker. Izr. Nőegylet	VII., Bethlen Gábor-tér 2.	1927	560	3.000	10.403	—	60	13.463	13.547	—
Budapesti VIII—IX. ker. Izr. Nőegylet	IX., Páva-u. 39.	1896	506	4.516	20.726	5.964	76	31.282	31.282	4.809
Budapesti X. ker. Izr. Nőegylet	X., Cserkesz-u. 7.	1909	123	1.009	1.472	—	86	2.567	2.201	2.630
Budapesti Kereskedők Menház Egyesülete	I., Tárogató-út 22.	1909	—	—	24.200	225	1.600	26.025	36.524	315.457
Budapesti Óbudai Ref. Nőegylet	III., Cálvin-u. 4.	1925	82	37	5.230	—	206	5.473	5.452	515
Budapesti Orth. Zsidó Népasztal Egyesület	VII., Wesselényi-u. 13.	1913	200	1.966	17.075	4.759	—	23.800	22.858	—
Budapesti II. ker. Páli Szt Vince Egyesület	II., Toldy Ferenc-u. 30.	1903	6	—	398	—	—	398	391	—
Budapesti Református Egyházközség	—	—	—	—	41.075	1.290	—	42.365	45.218	—
Cházár András Országos Siketnéma Otthon	VII., Nefelejts-u. 62.	1907	934	5.183	2.963	—	1.566	9.712	11.041	85.164
Családvédő Országos Egyesület	VI., Nagymező-u. 37.	1916	1.150	2.761	735	—	423	3.919	3.895	74
Deák-téri Luther Szövetség	IV., Deák-tér 4.	1919	80	160	1.688	—	—	1.848	1.782	66
Embervédők Országos Szövetsége	VII., Erzsébet-körút 38.	1927	145	5.000	4.000	—	—	9.000	9.000	—
Ev. Papnék Országos Szövetsége	IV., Deák-tér 4.	1926	160	943	224	—	22	1.189	750	1.110
Evangelischer Frauenbund	IV., Deák-tér 4.	—	130	106	581	—	555	1.242	1.013	—
Elszakított Ter. Szárm. Nőegyletek Szövetsége	V., Szalay-u. 2.	1925	70	—	192	—	—	192	238	75
Epileptikusokat Gondozó Egyesület	VI., Rózsa-u. 27.	1930	25	54	—	—	—	54	222	615
Erdélyi Férfiak Egyesülete	VIII., Rákóczi-út 15.	1928	5.000	2.003	1.450	3.259	3.810	10.522	9.376	1.146
Felvidéki Egyesületek Szövetsége	VIII., Rákóczi-út 36.	1922	620	400	11.436	4.000	2.002	17.838	27.444	36.942
Ferencvárosi Közjótékonysági Egyesület	IX., Ferenc-körút 23.	1935	633	5.130	15.532	—	318	20.980	9.380	11.200
Filadelfia Diakonissza Egyesület	XIV., Hermina-út 39.	1906	45	304	27.969	42.819	900	71.992	81.951	1,054.799

Egyházi és társadalmi egyesületek és szervek. (Vége.)

Név	Cím	Alapítási év	A tagok száma	Évi bevétel					Összes kiadás	Vagyon
				a tagdíjakból	adományokból	térítésekből	egyebekből	összes bevétel		
Hadirokkantak Nemzeti Szövetsége	VI., Benczúr-u. 2.	1920	102.646	—	22.369	1.179	37.603	61.151	46.592	13.754
Hétfői Társaság	VII., Károly király-út 3/c	1932	192	29.851	1.620	—	643	32.114	31.217	897
Ingyen Kenyér Egyesület	IV., Semmelweiss-u. 4.	1900	136	424	2.104	—	48	2.576	3.237	935
Józsefvárosi Izr. Nőegylet	VIII., Nagyfuvaros-u. 4.	1927	339	—	1.980	—	—	1.980	2.427	579
Józsefvárosi Izr. Szeretet Nőegylet	VIII., Erdélyi-u. 19.	1931	150	1.440	3.064	840	48	5.392	4.561	5.508
Keresetképtelen Orvosokat Segítő Egyesület	VI., Andrássy-út 2.	1924	791	6.328	1.777	—	6.550	14.655	8.000	172.000
Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége	VII., Rózsa-u. 23.	1918	—	—	15.869	—	9.523	25.392	25.772	100.833
Magyar Irók Segély Egyesülete	V., Bálvány-u. 7.	1864	474	—	4.755	—	158	4.913	2.531	11.768
Magyar Nagyothallók Országos Egyesülete	VIII., Rökk Szilárd-u. 13.	1923	118	577	235	—	621	1.433	923	510
Magyar Unitárius Nők Szövetsége	V., Kohary-u. 4.	1923	100	103	1.052	—	138	1.293	1.293	—
Magyar Vöröskereszt Szociális Osztály	VIII., Baross-u. 15.	1922	—	—	262.055	110.000	—	372.055	372.055	—
Magyar Vöröskereszt Városi Választmányai	X. kerületi Választmány	—	2.283	1.958	4.037	48.803	224	55.022	39.006	18.226
Márta Közjótékonysági és Közhasznú Egyesület	IX., Liliom-u. 13.	1894	60	36	—	4.366	2.993	7.395	7.577	189.837
Művelt Nők Otthona Egyesület	X., Orczy-út 37.	1897	89	102	500	1.764	248	2.614	1.519	62.169
Nagyboldogasszony Szt. Vince Konf.	IV., Veres Pálné-u. 9.	1892	15	—	5.773	—	—	5.773	5.673	—
Óbudai Chevra Kadisa	III., Mókus-u. 6.	1768	700	4.255	1.998	3.025	48.430	57.708	63.018	—
Orsz. Bethlen Gábor Szövetség	IV., Semmelweiss-u. 17.	1924	2.362	5.392	9.590	—	4.952	19.934	19.368	14.051
Orsz. Erzsébet Otthon Egyesület	XI., Budafoki-út 41/a	1912	700	180	8.000	11.626	447	20.253	13.970	134.487
Orsz. Református Szeretetszövetség	XIV., Stefánia-út 29.	1931	60.000	27.367	31.101	25.138	82.527	166.133	153.537	250.480
Pesti Chevra Kadisa	VII., Erzsébet-körút 26.	1788	12.000	116.379	313.950	214.356	974.304	1,618.989	1,684.082	—
Óhegy-utcai Szegényházépítő Egyesület	X., Óhegy-u. 11.	1929	100	—	1.895	—	28	1.923	1.800	123.728
Pesti Mária Erzsébet Egyesület	VIII., Mikszáth Kálmán-tér 1.	1869	45	516	705	—	50	1.271	1.556	288
Pesti Jótékony Nőegyesület	XI., Mányoki-út 3.	1817	211	260	254	15	330	859	1.249	5.165
Ref. Sáfár Szövetség	IX., Calvin-tér 7.	1933	350	6.042	7.974	930	—	14.946	10.137	2.000
Ref. Lelkésznők Országos Szövetsége	IX., Ráday-u. 28.	—	300	600	3.077	—	—	3.677	2.689	988
Szamaritánus Egyesület	VIII., József-körút 35.	1891	98	30	—	—	1.070	1.100	1.100	9.793
San Marco Irgalomháza	III., San Marco-u. 60.	1900	—	—	4.000	51.221	23.920	79.141	79.141	—
Szellemileg Elm. Gyám. Emberbarátok	X., Kerepesi-út 67.	1929	343	302	132	—	22	456	57	1.153
Szt. Erzsébet Karitász Központ	IV., Veres Pálné-u. 9.	—	712	—	624.690	—	—	624.690	612.156	—
Szt. Vince Szerethölgyei Országos Egyesülete	XI., Nagyboldogasszony-útja 27.	1918	500	1.000	50.894	—	—	51.894	49.237	—
Szt. Vince Szeretetegyesület	VI., Ó-u. 8.	1881	1.184	4.365	—	—	—	4.365	3.819	18.001
Szt Vince Egyesület VIII. ker. Szervezete	VIII., Nap-u. 33.	—	74	103	3.502	—	78	3.683	3.733	810
Szeretetotthon Jótékony Egyesület	I., Attila-körút 14.	1922	292	264	915	—	—	1.179	1.042	3.208
Szilágyi Erzsébet Erdélyi Nőegylet	V., Szabadság-tér 16.	1922	400	36	662	—	—	698	432	760
Szociális Missziótársulat	I., Krisztina-körút 125.	1908	3.436	12.942	191.946	—	4.556	209.444	196.910	—
Tabitha Ev. Jótékonysági Nőegylet	IV., Deák-tér 4.	1873	50	52	270	—	21	343	867	276
Testvérszövetség	XIV., Thököly-út 69.	1923	65	61	10.625	35.494	33.195	79.375	80.065	51.879
Vakokat Gyámoltó Országos Egyesület	XIV., Hermina-út 7.	1882	389	1.735	97.571	43.359	83.785	226.450	226.450	248.619
Zuglói Izr. Nőegylet	XIV., Bosnyák-tér 12.	1913	150	1.416	2.579	—	—	3.995	2.333	—
	Összesen	—	210.600	304.564	2,516.972	790.925	1,503.264	5,115.725	5,067.714	4,342.477

Összesített kimutatás.

Bevételek.

	A tagdíjakból	Egyéb bevételek	Gyüjtések és adományok pénzben és természetben						A térítések (tartásdíjak) összege					Összes bevételek
			Gyüjtések jótékonycélú összejövetelek stb.	A főváros adománya	Az állam adománya	más intézmény v. hatóság adománya	Magán személyek adományai	Gyüjtések és adományok összesen	a gondozottaktól	a fővárostól	az államtól	más intézménytől	Térítések összege	
Összesen	304.564	1,503.264	1,352.603	98.005	190.964	379.439	495.961	2,516.972	524.288	122.427	53.396	90.814	790.925	5,115.725

Kiadások.

	Közvetlenül népjóléti és szociális célra	Személyi kiadások	Dologi kiadások	Másnemű kiadások	Összesen
Összesen	3,016.907	524.922	1,083.906	441.979	5,067.714

Vagyon.

	Pénz és értékpapírban	Ingatlanban	Ingóságok	Egyebek	Összesen
Összesen	408.765	3,085.159	498.384	350.169	4,342.477

Teher.

	Alapítványok	Tartozások (adósságok)
Összesen	892.052	1,649.052

Az egyesületek névsora.

»*Ahavasz Reim*« *Felebaráti Szeretet Egyesület.* VII., Sip-utca 12. Alapítva: 1900. A főváros közkórházaiban és az állami klinikákon, valamint a magánháztartásokban fekvő izraelita betegeket rituális élelemmel látja el, a gyászban levőket segélyezi, a kórházi betegek lelki gondozását végzi. Szeretetotthont (8 férőhely) tart fenn férfiak részére.

Általános Közjótékonysági Egyesület. I., Ráth György-utca 18. Alapítva: 1904. Célja: a szegénysegélyezés és az alkohol elleni küzdelem. Alkoholmentes étkezőt tart fenn a IV., Irányi-utca 20. szám alatt. Rákospalotán 45 férőhelyes alkoholbetegeket gyógyító szanatóriumot.

Belvárosi Izraelita Nőegylet. IV., Apponyi-tér 5. Alapítva: 1935. Célja: a szegények, főleg özvegyek, árvák, betegek és munkaképtelenek segélyezése.

Bethánia Egylet. VIII., Gyulai Pál-utca 9. Alapítva: 1903. Célja: a keresztény könyörülő szeretet gyakorlása és a keresztény élet felvirágoztatása. A szegényeket anyagilag és erkölcsileg támogatja. Valláserkölcsi előadásokat tart, az ifjúság részére kirándulásokat szervez. Ifjúság lelki gondozása a javítóintézetekben.

Budai Chevra Kadisa. I., Vérmező-út 16. Alapítva: 1832. A Budán lakó izraelita vallásúak temetkezési ügyein kívül szegények, aggok és munkaképtelenek támogatásával is foglalkozik. Zugligetben 26 férőhelyes gyógyintézetet, I., Maros-utca 16. alatt 36 ágyas kórházat és ingyenes rendelőt tart fenn.

Budai Izr. Aggok és Árvák Menházegyesülete. II., Fő-utca 12. Alapítva: 1910. Célja: a saját és a Budai Izr. Hitközség aggkorú elszegényedett és keresetnélküli tagjainak és ezek özvegyeinek ingyenes vagy kedvezményes eltartása, árváik és félárváik eltartása és neveltetése végül aggok és árvák segélyezése. Fenntart 10 férőhelyes szeretetotthont.

Budai Izraelita Nőegylet. II., Keleti Károly-utca 22. Alapítva: 1899. Célja: a szegények és gyámoltalanok természetbeni és pénzbeli segélyezése, jótékonycélú intézmények fenntartása, gyermekek felruházása, árvák kiházasítása, általában emberbaráti jó művek gyakorlása. Két ingyenes népkonyhát, két iskolás napközi otthont és három, összesen 45 férőhelyű női szeretetotthont tart fenn.

Budai Jótékony Nőegylet. I., Úri-utca 38. Alapítva: 1871. Célja: az emberbaráti jótékonyság gyakorlása. »Úrinők Otthonát« tart fenn, 20 nő részére (L. Nővédelem). Tartásdíj havi 93 pengő. Méltányos esetben ingyenes.

Budai Református Nőegylet. II., Iskola-utca 16. Alapítva: 1891. Célja: a gyermekek felruházása, szegények, keresetképtelenek pénz- és természetbeni ellátása.

Budapesti V. ker. Általános Közjótékonysági Egyesület. V., Vág-utca 12—14. Alapítva: 1907. Célja: a nyomor enyhítése és a közművelődés előmozdítása. Az egyesület a székesfőváros által létesített Népház vezetésével volt 1939-ig megbízva. A Népház a külföldi settlementek mintájára létesült és az épületben van népkonyha, bölcsőde, éjjeli menedékhely, munkaiskola, napköziotthon. Az egyesületet a főváros támogatja és munkássága a székesfőváros szociális tevékenységének kiegészítő részét képezte. Az egyesület szakosztályokra oszlik. Ezek: népkonyhai, bölcsődei, felruházó, éjjeli szállást adó, közművelődési szakosztályok. Törekvése, hogy a környék szegény lakosságának szociális és kulturális igényét lehetőleg kielégítse. A népművelési munkássága tanfolyamok tartására (a Népművelési Bizottsággal) irányul. Van zenekara, színpada, cserkészcsapata és a népházban van a főváros nyilvános könyvtárának 7. sz. fiókja.

Budapesti VIII. ker. Általános Közjótékonysági Egyesület. VIII. ker., József-körút 46. Alapítva: 1895. Célja: a kerületbeli szegények segélyezése és iskolás gyermekek felruházása. Télen népkönyvtárt tart fenn a VIII. ker. elöljáróság épületében, mely melegedőül is szolgál.

Budapesti Aut. Izr. Chevra Kadisa. VII., Dob-utca 12. Alapítva: 1878. A tagok temetkezési ügyeit intézi, a szegényeket támogatja, a betegeket gyógyszerekkel látja el. A Városmajor-utcában szeretetházat tart fenn.

Budapesti Fasori Evangélikus Jótékony Nőegylet. VII., Damjanich-utca 28/b. Alapítva: 1912. Célja: az egyházközség szegényeinek segélyezése.

Budapesti V. ker. Izr. Nőegylet. V., Sziget-utca 38. Alapítva: 1909. Célja: A szegények, főleg a középosztályhoz tartozók pénz- és természetbeni támogatása. Népkonyhát, napköziotthont, női szeretetotthont tart fenn. Leánycsoportot szervez.

Budapesti VI. ker. Izr. Jótékony Nőegylet. VI., Aréna-út 55. Alapítva: 1926. Célja: a szegény nők segélyezése, különös tekintettel a szemérmes szegényekre, betegekre, keresetképtelenekre, gyermekágyasokra, özvegyekre és árvákra. Nővédő egylet, de általános közjótékonysággal is foglalkozik. Étkezőt (népkonyhát), női szeretetotthont tart fenn és gyermekeket ruház fel.

Budapesti VII. ker. Izr. Nőegylet. VII., Bethlen Gábor-tér 2. Alapítva: 1927. Célja: Az általános jótékonykodás. Pénzsegélyeket ad, népkonyhát tart fenn. Élelmiszereket oszt ki, gyermekeket és felnőtteket ruház fel. Két női szeretetotthont tart fenn.

Budapesti VIII—IX. ker. Izr. Nőegylet. IX., Páva-utca 39. Alapítva: 1896. Célja: szegénysorsú aggok, munkaképtelenek támogatása, gyermekek felruházása stb. Fenntart népkonyhát, tanoncotthont és vegyes (férfi és női) szeretetotthont.

Budapesti X. ker. Izr. Jótékony Nőegylet. X., Cserkész-utca 7. Alapítva: 1909. Célja: A szegények segélyezése. Pénzsegélyt ad és felruház.

Budapesti Kereskedők Menháza. I., Tárogató-út 2. Alapítva: 1909. Célja: Feddhetetlen előéletű, önhibájukon kívül elszegényedett, keresetképtelen kereskedők és iparosok intézeti ellátása. Szeretetotthont tart fenn.

Budapesti Óbudai Református Nőegylet. III., Calvin-utca 4. Alapítva: 1925. Célja: a református szegények segélyezése, akiket élelmiszerekkel, ruhával, pénzzel támogat.

Budapesti Orth. Zsidó Népasztal Egyesület. VII., Wesselényi-utca 13. Alapítva: 1913. Célja: izr. szegények olcsó, indokolt esetekben ingyenes étkeztetése.

Budapesti II. ker. Páli-Szent Vince Egyesület. II., Toldy Ferenc-utca 30. Alapítva: 1903. Célja: a szegény és elhagyott családok és magánosok segélyezése. Az egyesület bevételeit alkalmi pénzsegélyezésre fordítja.

Családvédő Országos Egyesület. VI., Nagymező-utca 37—39. Alapítva: 1916. Célja: a család védelme. Munkássága kiterjed az általános gazdasági és szociális egészségügy védelmére. Embervédelmi központja (VI., Eötvös-utca 26/b) elsősorban a rendőrség által megmentett életúntakat támogatja (Magdolna Otthon). Házasságelőtti orvosi tanácsadót tart fenn (VII., Izabella-utca 42. sz. alatt). Családvédelmi ankéteket rendez. (Családvédő törvénytervezet, a házasságkötés jogi szabályozásának anyaggyűjtése, tervezete stb.)

Deák-téri Luther Szövetség Gyámolító Szakosztálya. IV., Deák-tér 4. Alapítva: 1919. Célja: a szegények, főleg gyermekes családok támogatása. Egyetemi hallgatók segélyezése, nyaraltatása.

Deák-téri Evangélikus Nőegylet. IV., Deák-tér 4. Alapítva: 1934. Célja: a pesti ev. magyar egyház minden építő munkájában való részvétel, különösképen pedig a szeretetmunka minden irányú végzése. Fenntart szeretetotthont.

Erdélyi Férfiak Egyesülete. VIII., Rákóczi-út 15. Alapítva: 1928. Célja: a munkanélküli és rászoruló erdélyiek segélyezése.

Felvidéki Egyesületek Szövetsége. VII., Rákóczi-út 36. Alapítva: 1922. A felvidékről származó menekülteket pénzbelileg támogatja, nekik jogsegélyt ad, munkára közvetíti őket. Különösen a felvidékről származó tanulóifjúságot részesíti anyagi és erkölcsi támogatásban. Fenntartja a Hunfalvy-diákinternátust (IX., Gönczy Pál-utca 2.).

Ferencvárosi Közjótékonysági Egyesület. IX., Ferenc-körút 23. Alapítva: 1935. Célja: a ferencvárosi kerület szegényeinek segélyezése. A nyomor enyhítése, a gyermekek védelmezése stb. Szoros kapcsolatot tart fenn a kerületi elöljáróság népjóléti osztályával. A kerületi jótékony asztaltársaságait igyekszik tömöríteni.

Filadelfia Diakonissza Egylet. XIV., Hermina-utca 39. Alapítva: 1906. Célja: egyházi munkát és betegápolást végző diakonissza testvérek képzése. Anya- és csecsemővédelem. Szegénysorsú árvák gondozása és nevelése. Fenntartja Bethesda kórházát a fenti címen és református leányárvaházát Gödöllőn. (Az összesítő kimutatásban a kórház adatai nem foglaltatnak benne.)

Hétfői Társaság. VIII., Károly-körút 3/c. Alapítva: 1932. Rokkant és keresetképtelenné vált kereskedőket, iparosokat támogat.

Józsefvárosi Szeretet Izr. Nőegylet. VIII., Erdélyi-utca 19. Alapítva: 1931. Célja: szegények segélyezése és betegek támogatása. Szeretetotthont tart fenn elaggott nők részére.

Kelenföldi Evangélikus Nőegyesület. XI., Lenke-út 56. Alapítva: 1924. Célja: az ev. egyház ügyeinek támogatása, az evangélikus családok társadalmi érintkezésének előmozdítása, a szegények felkeresése és támogatása. Pénz- és természetbeni segélyeket nyujt. Az evangélikus egyházközséggel karöltve szeretetotthont tart fenn.

Keresetképtelen Orvosokat, Özvegyeket és Árvákat Segélyző Egyesület. VI., Andrássy-út 2. Alapítva: 1924. Célja: a keresetképtelenné vált orvosok, orvosözvegyek és árvák segélyezése.

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. VII., Rózsa-utca 23. Alapítva: 1918. Célja: az ország keresztény és nemzeti alapon álló asszonyainak, leányainak és női szervezeteinek egységbefoglalása, a keresztény világnézet erősítése és a nemzeti hagyományok ápolása. A keresztény magyar nők jogainak és érdekeinek megvédése illetve érvényrejuttatása. A külföldi nemzeti irányú női szervezetekkel való összeköttetések megteremtése, a külföldnek Magyarország helyzetéről való helyes tájékoztatása. Támogatása mindazon keresztény és nemzeti irányú tényezőknek, amelyek a magyar nép művelésén, gazdasági és erkölcsi fejlesztésén dolgoznak. A Szövetséget 1918-ban az Orsz. Kat. Nőszövetség és a Szociális Misszió Társulat közreműködésével Tormay Cecile írónő alapította. A Szövetség munkáját szakosztályaiban fejti ki és működésének súlya inkább a vidék megszervezésén van. A falvakban tanyákon és a városokban alakítanak helyi szervezeteket. Vidéken összesen 260 szervezete van, míg a fővárosban 10 kerületi csoportja. A központ karitatív szakosztálya, valamint a kerületi és vidéki szervezetek és csoportok szegénysegélyezéssel, munkaközvetítéssel, jogvédelemmel és gyermekvédelemmel foglalkoznak. Háziipari szakosztálya a magyar háziipart védi. Van ifjúságvédelmi és gyermekvédelmi szakosztálya. Szociális tevékenysége sokirányú, kulturális tevékenységével karöltve a magyar családok fenntartására, erkölcsi és anyagi támogatására irányul. A zárószámadás csak a központ adatait foglalja magában.

Magyar Írók Segélyegylete. V., Bálvány-utca 7. Alapítva: 1864. Célja: szegénysorsú íróknak és írók özvegyeinek és árváinak anyagi segélyezése. Az egylet kb. 80 írónak és hozzátartozóinak juttatott pénzsegélyt 1937. évben. Az egyletet az állam 1000 pengővel, a főváros 100 pengővel támogatja s bevételének többi részét vállalatok és részvénytársaságok adják össze.

Magyar Unitárius Nők Szövetsége. V., Koháry-út 4. Alapítva: 1923. Célja: a hitélet elmélyítése a hittestvérek erkölcsi és anyagi támogatása.

A Magyar Vöröskereszt Egylet Szociális Osztálya. VIII., Baross-utca 15. Alapítva: 1922. Célja: a hatóságokkal és jótékony intézményekkel karöltve az egységesen szervezett általános szegénygondozás és a szociális egészségügynek társadalmi eszközökkel való előmozdítása. Az osztály a Vöröskereszt Egylet békemunkája egy részének megvalósítására és végrehajtására alakult. Feladata a szakszerű egyénesítő szociális gondozás, azaz a segélyre szorulókkal egyénenként foglalkozó szociális munka megvalósítása az embervédelem terén. Az osztály e munkájában szoros együttműködést tart fenn a székesfővárosnak szerveivel. A szociális osztály részben központilag folytatja munkáját, részben pedig a kerületi elöljáróságok népjóléti osztályain. A kerületi vöröskeresztes munka a központi szociális osztály irányítása és ellenőrzése alatt áll. A szociális osztály központja a népjóléti gondozás terén felmerülő speciális feladatokat és részben a Horthy-akció szociális munkáját látja el. A központ speciális munkakörei: kórházmisszió, (egészségvédelem) toloncházi misszió, szociális jogvédelem és a szociális munkaközvetítés, tanoncvédő iroda. A szociális osztály központja kezeli továbbá a kozmányzóné Őfőméltósága akciójából származó és a belügyminisztériumtól átengedett természetbeni adományok raktárát. A szociális osztály legátfogóbb feladata tervszerűséget és rendszert vinni az egylet fővárosi kerületi választmányai és vidéki fiókegyleteinek szociális munkájába. A Szociális Osztály a társadalom egyéb jótékony szerveivel is együtt működik, az osztály központi bizottságának tagjai: az Orsz. Kat. Nőszövetség, az Orsz. Prot. Nőszövetség és a Magyarországi Izr. Nőegyletek Orsz. Szövetségének mindenkori elnöke és egy-egy választott kiküldöttje.

A Magyar Vörös Kereszt Egylet Kerületi Városi Választmányai. A Vörös Kereszt Egylet célkitűzéseinek megvalósítása érdekében a magyar társadalom megszervezését városi és vármegyei választmányok, valamint fiókegyletek felállításával igyekszik elérni. Ezek autonóm szervek, a központ irányítása alatt állanak és alapszabályaik azonosak a Vöröskereszt alapszabályaival. A fővárosban az egyes kerületekben működnek városi választmányok, úgymint:

a	II.	kerületi	Városi	Választmány	II., Fő-u. 3. sz. alatt,
a	III.	«	«	«	III., Fő-tér 3. sz. alatt,
a	IV.	«	«	«	IV., Váci-ú. 62—64. sz. alatt,
az	V.	«	«	«	V., Váci-út 98. sz. alatt,
a	VI.	«	«	«	VI., Andrássy-út 84. sz. alatt,
a	VIII.	«	«	«	VIII., Baross-u. 15. sz. alatt,
a	IX.	«	«	«	IX., Üllői-út 115/a sz. alatt,
a	X.	«	«	«	X., Szt. László-tér alatt,
a	XI.	«	«	«	XI., Verpeléti-út 3. sz. alatt,
a	XIV.	«	«	«	XIV., Újvidéki-u. 3. sz. alatt.

A városi választmányok munkája azonos a Vöröskereszttével, úgymint társadalomegészségügyi, mentésügyi és általános szociális munka, ifjúsági vöröskeresztes csoportok szervezése, stb. Azonban a városi választmányok folyamatos, szociális tevékenységük mellett tiszta jövedelmük $^1/_3$-át tartalékalap létesítésére kötelesek fordítani. Az alapok felhasználásáról csak a Magyar Vöröskereszt Központjának van joga rendelkezni és azok a Vöröskereszt *elsődleges* (nemzetvédelmi) céljainak biztosítására szolgálnak. A választmányok saját munkakörükben szeretetotthonokat, tanoncotthonokat, menhelyeket, stb. tartanak fenn, a kerület hatósági nyilvántartott szegényeit segélyezik. Előadásokat és tanfolyamokat tartanak a vöröskereszt feladatairól és a feladatait képező gáz- és légvédelmi, mentésügyi, egészségügyi és szociális problémákról.

Márta Közjótékonysági és Közhasznú Egyesület. IX., Liliom-utca 13. Alapítva: 1894. Célja: a fővárosi cselédviszonyok javítása és az általános jótékonyság gyakorlása. Fenntart cselédközvetítő irodát a Közp. városháza épületében és egy Diákotthont a IX., Liliom-u. 13. sz. alatt.

Művelt Nők Otthona Jótékony Egyesület. X., Orczy-út 37. Alapítva: 1897. Célja: egyedülálló tisztességes és művelt szegénysorsú nőknek mérsékelt áron, esetleg ingyen családias otthont nyujtani.

Óbudai Chevra Kadisa. III., Mókus-utca 6. Alapítva: 1768. Célja: a tagok temetkezési ügyeinek intézésén kívül szegényeket és betegeket segélyez. Fenntart aggokházát.

Óhegy-utcai Szegényház Építő Egyesület. X., Óhegy-utca 11. Alapítva: 1929. Célja: szegényházának felépítéséig a szegények gondozása. Főként a fővárosban élő rászoruló lengyeleket segélyezi.

Országos Bethlen Gábor Szövetség. IV., Semmelweis-utca 17. Alapítva: 1924. Célja: a protestáns egyházi és társadalmi munka mellett a szegénysegélyezés.

Országos Erzsébet Otthon Egyesület. XI., Budafoki-út 41/a. Alapítva: 1912. Célja: katonatisztek, katonai és polgári tisztviselők özvegyei és idősebb

nőcsaládtagjai számára megfelelő otthon nyujtása. 16 férőhelyű otthont tart fenn Budafokon a Magdolna-utca 14. sz. alatt. Az ellátás díja havi 60—90 pengő.

Országos Református Szeretetszövetség. XIV., Stefánia-út 29. Alapítva: 1931. A Szövetség 34 szociális intézményt tart fenn a fővárosban és az ország különböző részén (árvaházat, napközi otthont, szeretetotthont, stb.). A fővárosban napközi otthona, a Mária Valéria-telepen gyermeknyaraltatási akciója van.

Pesti Chevra Kadisa Izr. Szentegylet. VII., Erzsébet-körút 26. Alapítva: 1788. Célja: a főváros pesti részén lakó izraelita tagok temetkezési ügyeinek intézése, a szegénysorsúak segélyezése, emberbaráti intézmények létesítése és fenntartása. Intézményei: Aggokháza és gyógyíthatatlan betegek otthona, vakok otthona, kórház, menedékház.

Pesti Jótékony Nőegylet. XI., Mányoki-út 3. Alapítva: 1817. Célja: Szegények, betegek, aggok, árvák és özvegyek segélyezése. Egyike a legrégibb jótékony egyesületeknek. József Nádor neje alapította. Valamikor nagyvagyonú egyesület a háborús hadikölcsönnel vagyonát elvesztette. Segélyezése szűk korlátok közé szorult s főként a tönkrejutott középosztály női tagjait támogatja.

Pesti Mária Erzsébet Egylet. VIII., Mikszáth Kálmán-tér 1. Alapítva: 1869. Célja: Szegénycsaládok és munkaképtelenek segélyezése pénzzel és természetbeni adományokkal.

Református Sáfár Szövetség. IX., Calvin-tér 7. Alapítva: 1933. A Sáfár Szövetség tagja az, aki évről-évre kötelezi magát arra, hogy a szegények számára minden hónapban bizonyos összeget befizet. A Sáfár Szövetségnek külön alapszabályszerű élete nincsen. Thabitha szövetsége a szegényeket gondozza, s a gyülekezeti diakonisszák vezetése alatt áll. A diakonisszák mellett önkéntes szegénygondozók is működnek.

Szociális Missziótársulat. I., Krisztina-körút 125. Alapítva: 1908. Célja: a katolikus nőket valláserkölcsi és szociális misszió tevékenységre egyesíteni, képezni, illetve buzdítani. A szociális, karitatív, gazdasági, kulturális és nőmozgalmi téreken ezeket a munkákat támogatni és saját szervezeteivel is pótolni a hézagokat, melyek ezen munkakörben mutatkoznak. A Szociális Missziótársulat inkább egyházi jellegű társulat, mint egyesület s ezért szervezetére lényegesen különbözik a társadalmi egyesületek általános jellegétől. Beltagjai a kékfátyolos missziós nővérek, akik szerzetesi fogadalmat tesznek. A társulat kültagja lehet minden keresztény férfi és nő, aki az évi tagsági díjat megfizeti. A társulat úgy a fővárosban mint a vidéken igen kiterjedt szociális munkát végez. Működése kiterjed a szociális képzésre, megszervezte az országos missziós ifjúsági mozgalmat, lelki és szociális gondozásban részesíti a rászorultakat a kórházakban, fog-

házakban és menhelyeken. Missziós házaiban, városi és falusi settlement munkát végez. Világi tagokból missziós gárdát alakít, amelyben a tagok rendszeres szociális kiképzést nyernek, felolvasásokat, lelkigyakorlatokat tartanak, karitativ és szociális munkát végeznek. A központ irányítása mellett az országban 80 asszonycsoport és 157 leánycsoport dolgozik. A fővárosban 11 kerületi szervezete van. A központ szakosztályai: az országos patronázs, népgondozó, kórházmissziós, tanulmányi és ifjúsági szakosztályok. Intézményei a fővárosban: a Kozma-úti settlement, a Városmajori népgondozó, Úrinők Otthona (I., Fery Oszkár-u. 10.). Kórházat elhagyó betegek átmeneti otthona (I., Alkotás-u. 7/b). A zárószámadásban a budapesti központi és a szakosztályok költségei szerepelnek. Bonyolítja a Horthy-akció egy részét.

Szent Vince Szeretethölgyei Országos Egyesülete. Központja: XI., Nagyboldogasszony-útja 27. Alapítva: 1918. A Szent Vince szeretetleányaival karöltve végzi a szociális munkát. Célja: a szegényeknek, főleg a szegénybetegeknek valláskülönbség nélküli testi-lelki gyámolítása. Egyes kerületi szervezetei mindenütt az egyházközség szegényeit támogatják és együtt működnek a karitásszal. Az egylet székházában népkonyhát, Pápateszér községben gyermeküdülőtelepet tart fenn.

Szent Vince Szeretetegyesület. VI., Ó-utca 8. Alapítva: 1921. Célja: a szegények segélyezése. Népkonyhát tart fenn.

»*Szeretet Otthon*« *Jótékonysági Egyesület.* I., Attila-körút 14—16. Alapítva: 1922. Célja: anyagi és lelki segélynyujtás és az elhagyottakról való gondoskodás, betegek látogatása és vigasztalása. (Kórházmisszió.).

Szilágyi Erzsébet Erdélyi Nőegylet. V., Szabadság-tér 16. Alapítva: 1922. Célja: Erdélyből származók anyagi és erkölcsi megsegítése. Főleg egyetemi hallgatókat segélyez.

Tabitha Evang. Jótékony Nőegylet. IV., Deák-tér 4. Alapítva: 1873. Célja: szegénysorsú evangélikus hittestvérek támogatása.

Testvér Szövetség. XIV., Thököly-út 69. Alapítva: 1923. Célja: az otthonukban dolgozó nőknek, főleg családanyáknak kereseti lehetőség juttatása. A katolikus intézmények anyagi megsegítése. Fenntart háziipari foglalkoztatót, úrinők otthonát és női szeretetotthont Fülén (Fejér megye), 10 férőhellyel.

A munkanélküliség problémája.

Munkás az, aki csak munkaerejével vesz részt a termelésben, aki létfenntartását csak munkájával tudja biztosítani. Ha a munkás elveszti keresőmunkáját és nem tud másikat szerezni, munkanélkülivé válik, s ha ez a helyzet a munkások nagyobb csoportjára állandósul, a munkanélküliségről, mint szociális problémáról beszélünk.

A munkanélküliség úgy gazdasági mint szociális szempontból korunk súlyos problémája. A csökkentésére, illetve megszüntetésére irányuló törekvések, a szociál- és gazdaságpolitika fegyvereit alkalmazó hatósági tevékenységet: »a munkanélküliség elleni küzdelmet« eredményezte.

A munkanélküliség által okozott károkat és azok elhárításának szükségességét minden állam felismerte. A munkanélküliség csökkentésére irányuló törekvések formái azonban az egyes államokban különbözőek és eltérőek az alkalmazott módszerek következtében jelentkező, illetve felmérhető eredmények is.

Az egyes országokban a munkanélküliség nagyságát és a csökkentése érdekében végzett munkát, különös fontosságánál fogva, a nemzetközi munkaügyi hivatal fokozott figyelemmel kíséri. Ezen hivatal munkáját azonban nagymértékben hátráltatja a munkanélküliség problémájának összetett volta és az a körülmény, hogy az egyes országokban a munkanélküliség jelentkezési formájának megfelelően más és más irányelvek alapján állapítják meg a munkanélküliség fogalmát.

A magam részéről a munkanélküli fogalma alatt elsősorban azokat tárgyalom, akik kizárólag munkájukból élnek. Ezeket ugyanis a munkanélküliség létükben támadja meg, létfenntartásukról a munkanélküliség ideje alatt támogatás nélkül gondoskodni nem tudnak, mert keresetük nem annyi, hogy a munkából kiesés idejére tartalékot gyüjthetnek. Ebből következik, hogy ilyen szempontból nem számíthatjuk a munkanélküliek közé a tőkést, a nyugdíjast, a vagyonából élőt, még akkor sem, ha munkakereslete a munkapiacon hatékonyan jelentkezik.

A munkanélküliség az egyénre nézve eredhet belső és külső okokból. A belső okok következtében jelentkező ú. n. »szubjektív munkanélküliség« csoportjába tartozik, amidőn a munkás betegsége, rokkantsága, testi vagy szellemi fogyatékossága, aggsága miatt részben munkaképtelenné válik. A csökkent munkaképességű egyének azután, habár a munkára való készségük megvan, a teljes munkaképességűekkel nem bírják felvenni a versenyt és a munkapiacról kiszorulnak. A belső okok közé tartozik azonban az az eset is, amidőn a munkás vonakodik a munkától, amidőn nincsen megelégedve a munkafeltételekkel s így a neki felajánlott munka felvételétől tartózkodik, vagy pedig a munkát, amelyben alkalmazva volt elhagyja.

A külső okokból eredő úgynevezett objektív munkanélküliség esetén a munkanélküliben meg van a munkaképesség és a munkakészség, azonban minden törekvés mellett sem képes munkában elhelyezkedni és maga és családja létfenntartását biztosítani. Az objektív munkanélküliség okai rendszerint a gazdasági élet szerkezetéből folynak, de az objektív munkanélküliségnek van olyan válfaja is, amikor a munkanélküliség oka a közvetlen környezetben, nevezetesen a családi körülményekben keresendő, amikor a teljesen munkaképes és munkára kész egyének, többnyire női családfők,

családi elfoglaltságuk miatt (gyermeknevelés, házimunka, betegápolás) korlátozva vannak a munkakeresésben.

A munkanélküliség elleni küzdelem szempontjából elsősorban az objektív munkanélküliség (gazdasági okok) által sujtott munkások ügyével kell foglalkozni, míg azok a munkások, akik egyéni okokból váltak munkanélküliekké, nevezetesen a csökkent és korlátozott munkaképességűek az embervédelem területének más feladatkörébe tartoznak, melyről a következő fejezetben szólok.

Az egyéni okok közé sorozott »munkakerülés« esetében a munka felvételétől vonakodót kényszer útján kell munkára szorítani. Ez tulajdonképen rendészeti ügy. A közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913. évi XXI. t.-c. ugyanis a munkára való kötelességet állapítja meg és büntetéssel (elzárás, kitiltás) sujtja azokat a munkakerülőket és csavargókat, akik magukat vagy családjukat munkakerülő életmódjukkal erkölcsi romlásnak teszik ki. A törvény az ilyen egyéneket munkára akarja nevelni és rendes életmódhoz szoktatni. Ebből a célból dologházakat állít fel, ahová a dologkerülőket a közveszélyes munkakerülők felett ítélkező járásbíróság (VII., Mosonyi-u. 9., Toloncház) utalja be.

A munkanélküliség jelentkezési formája, tartama stb. szempontjából különféle lehet. Elsősorban meg kell különböztetnünk az abszolút és a relatív, helyesebben a tényleges és viszonylagos munkanélküliséget. A tényleges munkanélküliség esetén a munkakereslet volumenje nagyobb a kínálat összességénél, másszóval kevesebb a munkaalkalom, mint a munkás. Viszonylagos munkanélküliség esetén a munkakereslet és kínálat között nem mennyiségi, hanem helyi vagy minőségi stb. különbségek vannak. Munkaalkalom tehát van elég, csak nem ott vagy nem olyan, mint amilyenre, vagy ahol az alkalmazást kereső munkások igényt tartanak.

Szigorúan véve a munkanélküliség problémáját azok a tömegek vetik fel, akik tudnak és akarnak is dolgozni, de munkát nem kapnak, vagy nem kapnak olyant, amely a létminimumot biztosítaná, illetve, ami tanultságuknak, jogosult igényeiknek megfelelne. A termelés és fogyasztás közötti diszharmonia azonban igen sokféle összetevő eredője, melyek ha együttesen lépnek fel, oly katasztrofális munkanélküliséget okozhatnak, mint amilyen például a legutóbbi világgazdasági válság hulláma következtében előállott munkanélküliség.

A munkanélküliség gazdasági okainak részletes ismertetése nem tartozik munkám keretébe. Reá kell azonban mutatnom arra, hogy ma a munkanélküliség a kapitalista gazdasági, illetve termelési rend periódikusan visszatérő jelensége, amely a termelés és fogyasztás egyenlőtlenségével függ össze. Ezen egyenlőtlenség következtében a termelvények értékesítésében időnként, mondható majdnem szabályos időközökben fennakadás áll be, melynek szomorú következménye az úgynevezett *konjunkturális vagy ciklikus munkanélküliség.*

Ezt az időszakonként törvényszerűen visszatérő munkanélküliséget súlyosbítják és bizonyos mértékben állandósítják: a termelés és a piacok helyzetének szabálytalan változásai, egyes termelőágak és piacok megszűnése, mások keletkezése, az üzemeknek a munkáskezek csökkentésére irányuló racionalizálása, továbbá a kereső népesség megszaporodása, a lakosság korösszetételének (magasabb életkor) változásai. Mindezek a gazdasági élet és kereső népesség összetételéből következnek, és ezért az így jelentkező munkanélküliséget *strukturális munkanélküliségnek nevezik.*

A munkanélküliséget előidéző okok sorozatában jelentős szerepe van *a munkapiac szervezetlenségének,* amely a munkakereslet és kínálat tervszerű egybekapcsolása, egységes megszervezése hiányának következménye.

A közhatóságnak azonban nemcsak azokkal kell foglalkoznia, akik teljesen munkanélkülivé váltak, jövedelmük egészen megszűnt és új elhelyezkedésük bizonytalan, hanem azokkal is, akiknél nem szakadt meg ugyan a munkaviszony, de rövidített munkaidővel vagy megszakításokkal dolgoznak. Vannak olyan foglalkozási ágak, melyek csak az év bizonyos szakában nyujtanak munkát és megélhetést. Ezek az idényszerű foglalkozások. Ilyen a mezőgazdasági munka, továbbá az úgynevezett szezoniparok, az építőipar körében az ács, kőműves, szobafestő, fényező, mázoló, bádogosiparok, stb. Az ezen szakmában dolgozók keresete, — bár rendszerint a téli idényben nincsenek foglalkoztatva, — annyira csekély, hogy abból a téli időszakban bekövetkező munkanélküliség idejére nem tudnak félretenni. A munkanélkülieknek eme csoportjaira a közületi gondozásnak szintén ki kell terjednie, bár itt nem a munkanélküliség elleni küzdelemről van szó, hanem a köztámogatásnak *bérkiegészítő* szerepre kell vállalkoznia.

A közsegélyre szorulók száma mindig a téli időszakban duzzad a legmagasabbra, nyáron pedig csökken, követvén a szezon és alkalmi munkák évi hullámzását. A téli időszakban, amikor munka és közsegély reményében a mezőgazdasági munkások is a városok felé özönlenek, még a kisebb városokban is emelkedik a munkanélküliek száma. A szezon-munkanélküliek széles rétegei által igényelt közsegély megélhetésüknek olyan tényezője, amellyel a munkaadók, munkabérpolitikai vonatkozásban is számot vetnek. Tanulatlan munkásaik javadalmazása olyan alacsony, amely nem elegendő ahhoz, hogy a munkás és családja részére az idényen kívüli időre is megélhetést biztosítson, ebben az időben a munkásnak tehát más munkából, vagy többé-kevésbé községi támogatásból kell élnie. Olyan munkabérpolitikára volna tehát szükség, hogy a »félmunkanélkülieknek« fenti csoportjai ne essenek a közületek terhére. Addig azonban, amíg a szezonmunkanélküliség leküzdésével járó terhek viselése tekintetében más intézkedés nem történik, a közületeknek

vállalniok kell, hogy az időszaki munkanélkülieket a téli nyomorúság következményeitől megmentsék.

A konjunkturális vagy ciklikus munkanélküliség oka, a termelés és fogyasztás diszharmoniája, a növekedő iparosodással áll összefüggésben. Az ipari és kereskedelmi élet felfokozott tempója, a gazdasági verseny, túltermelést, ez pedig a termelésben olyan ingadozásokat idéz elő, melyek elsősorban az iparban és kereskedelemben foglalkoztatott munkásokat sujtják. Innen van, hogy azokban az országokban jelentkeznek, melyek iparosodása fejlett, míg az őstermelő országok viszonylag jobban megvannak kímélve a válság hatásaitól.

A mezőgazdasági termelés egyenletesebb és annál a konjunktúraváltozás nem abban jelentkezik, hogy a munkaszükséglet változik, mint inkább abban, hogy a munkabérek erősen ingadoznak.

Amint az egyes országok agrár- vagy iparosjellegük szerint a konjunktúra-hullámzásokkal szemben másként viselkednek, úgy az egyes államokon belül a munkanélküliség mindig nagyobb mértékben jelentkezik az ipari gócpontokon. Az 1930. évi népszámlálás hazánkban 224.000 munkanélkülit talált. Ez a tömeg az össznépességnek 2·6%-a volt. Az ipari gócpontokban, a városokban azonban az arány sokkal magasabb volt. A munkanélküliek legnagyobb részét az ország legnagyobb ipari gócpontja, a főváros szolgáltatta. Itt a népszámlálás alkalmával összeírt 77.883 munkanélküli a főváros lakosságának 7·8%-a volt. Az ország iparforgalmi népességének munkanélkülisége tehát sokszorosan magasabb volt a mezőgazdasági munkásokénál. A munkanélküliek kétharmad része iparos volt és csak egytized része őstermelő. Budapest, az ország fővárosa, valóban az ország legnagyobb ipari, kereskedelmi központja. Lakossága az ország népességének mintegy 12%-a (12·2%), ezzel szemben a fővárosba tömörül az ország iparforgalmi kereső és eltartott népességének 20·7%-a. Ipari gócpont-jellegére rávilágít, hogy a fővárosban dolgozik az ország kereső népességéből az iparban foglalkoztatottak 26·5%-a, a kereskedelem és hitel körében 40·2%-a és a közlekedésben 25·8%-a. A fővárosban vannak az ország gyáripari telepei 35%-ának és a részvénytársaságok 73%-ának központja, illetve fiókjai. Érthető tehát, hogy gazdasági válság idején a székesfővárosra minden más közületnél nagyobb súllyal nehezedik a munkanélküliség problémája.

A főváros jelenlegi fejlettsége alig több, mint egy emberöltő eredménye. Fejlődésének ezen tempója az amerikai városokéhoz hasonlítható. A főváros lakossága 1870-től 1935-ig, tehát 64 év alatt 278·3%-kal emelkedett. A fejlődés folyamán az építkezés, az ipar, kereskedelem egyre több munkáskezet kívántak és a vidék megindult a főváros felé. A városbaözönlés napjainkban is tart, habár az utolsó évtizedekben egyre lassuló tempót vett fel. A főváros 1870. és 1930. közötti népgyarapodásának több mint háromnegyed része (77·4%) bevándorlottakból adódott.

Év	Tényleges szaporodás, illetve fogyás	Természetes	Vándorlási többlet
1881—1890	36·6	+ 4·9	31·7
1891—1900	44·8	+ 13·3	31·5
1901—1910	20·0	+ 8·9	11·1
1911—1920	5·5	— 1·6	7·1
1920—1930	8·2	+ 0·1	8·1
1931—1935	5·4	— 0·1	5·5

A bevándorlás folytonosan hullámzó folyamat, amely különösen gazdasági fellendülések idején szökik a magasba. Az 1935. évi fővárosi népszámlálás szerint a budapesti keresők (610.265) 75%-a nem budapesti születésű bevándorolt volt. A bevándorlottak közül a fenti évben Budapesten lakott nem egészen egy éve 12·65%, egy éve 5·20%, két éve 3·65%. Amilyen fontos egy város fejlődésére a bevándorlás, éppen annyira megnehezíti a közhatóság helyzetét a munkanélküliség elleni küzdelemben. A bevándorlás ingadozása nagyban hozzájárul ahhoz, hogy ipari centrumban mindig vannak munkanélküliek. A gazdasági fellendülés idején azért, mert az elhelyezkedés lehetősége mindig több embert vonz fel, mint amennyire szükség van, pangás idején pedig azért, mert a munkára feltódult tömegek sohasem áramlanak vissza maradéktalanul azokra a helyekre, ahonnan elindultak, végül általános munkanélküliség idején kívánatossá teszi előttük ottmaradásukat a munkanélküli támogatás rendszerének fejlettebb volta.

A főváros *kereső népessége* a város fejlődésének megfelelően emelkedett. Ha az 1880. év kereső népességét (191.606-ot) 100-nak vesszük, akkor 1935-ben ez az index 319-et mutat; a kereső népesség tehát megháromszorozódott. Az összlakosság indexszáma ezen idő alatt valamivel kisebb emelkedést mutat (286), ami azt jelenti, hogy a mai termelési rend a népesség tömegéből mindig nagyobb csoportot irányít a kereső pályára. A kereső pályákon elhelyezkedett nőkre kell itt elsősorban gondolnunk, akik különösen a háború alatt jelentkeztek a munkapiacon. A nőknek a kereső pályákon való elhelyezkedése bizonyos fokig a szűk kereseti viszonyoknak és a férfiak munkanélküliségének következménye, de az összefüggés fordítva is fellelhető, mert a nők alacsonyabb munkabére dekonjunktúra idején fokozhatja a férfiak munkanélküliségét azzal, hogy a munkaadók takarékossági szempontból inkább nőket alkalmaznak. A fővárosban a vidékről jövő házicselédek is nehezítik a helyzetet azzal, hogy a tekintélyes számú (60—70.000) fővárosi cselédségből a viszonyok rosszabbodása esetén sokan elveszítik helyüket (mert »leépítik« a háztartásokat). Ezek egyrésze ittmarad és üzemekbe, gyárakba törekszik elhelyezkedni, s ha ez nem sikerül, »munkanélkülivé« lesz.

A kereső népességnek a foglalkozás minősége szerinti összetétele nem egyenletesen emelkedett. Az emelkedés indexszámai 1880-tól 1935-ig a következő képet mutatják (dr. Móricz Miklós adatai):

	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1935
Önálló	100	190	267	324	402	444	476
Tisztviselő	100	217	387	583	863	950	942
Segédszemélyzet	100	137	177	221	184	224	244

Ebben a sorozatban a legnagyobb a tisztviselők arányszámának emelkedése (100-ról 942-re). Ez a körülmény érhető, ha tekintetbe vesszük, hogy a főváros nemcsak ipari és kereskedelmi gócpont, hanem a közigazgatás központja is. Az 1930. évi országos népszámlálás szerint a főváros kereső lakosságából az önállóak és az egész ország önálló népességének 9·84%-át, a tisztviselők 44%-át és a segédszemélyzet 13·53%-át teszik. Az ország szellemi foglalkozású munkavállalóinak tehát majdnem a fele Budapesten van. A szellemi foglalkozású népréteg ilyen magas aránya felvetette a fővárosban a *szellemi munkanélküliség* problémáját.

Budapest fejlődése hatással volt a környező községek fejlődésére. A fővárost 22 községből álló gyűrű veszi körül, melynek lakossága együttesen meghaladja a 400.000-et (1930-ban a 22 község lakossága 415.854 volt). Dr. Thiring Gusztáv a Magyar Statisztikai Szemle 1931. évi 3. számában kimutatja, hogy a környező községek fejlődése a főváros egyesítése 1872. után indult meg, népesedésük üteme 1890-ben elérte a fővárosét, majd a főváros népességének lassú gyarapodásával szemben lakosságuk számának növekedése egyre gyorsul. 1920. és 1930. közötti időben képességük szaporodása 44·2%-os volt. Budapesté ugyanekkor 8·2%. A környező községek az utóbbi évtizedekben sokkal gyorsabb ütemben fejlődnek, mint a főváros. A megélhetés olcsóbb volta, a kertes családi ház megszerzésének lehetősége vonzza ezekbe az elővárosoknak tekinthető községekbe a néptömegeket. E községek lakosságának túlnyomó része tulajdonképen a főváros népe, a gazdasági és kulturális élet minden szála ide fűzi. Ide jár kenyeret keresni, de mint fogyasztó és adózó polgár, a város határán kívül él.

A fővárosnak a vidékre gyakorolt szívó hatása akként nyilvánul, hogy a vidékről feljövő munkakeresők először a környező községekben állapodnak meg és innen indulnak a fővárosba munkát keresni, ha az elővárosokban nincs munkaalkalom. A környéki községek megduzzadása is bevándorlás eredménye. A 22 község közül ma már Újpest, Rákospalota, Kispest, Pestszenterzsébet és Budafok megyei városok. A környező községekben hatalmas gyártelepek vannak (Csepel, Újpest), amelyek nagy munkástömegeket gyüjtöttek maguk körül. Némelyik helyen, mint Újpesten, vagy Csepelen, a lakosság 65—80%-a az iparforgalmi népességhez tartozik.

A népesség megoszlása Budapesten és a környező 22 községben %-ban. — 1930.

	Községekben	Budapesten
A népesség száma	**415.213**	**1,006.184**
Őstermelés	3·1%	1·1%
Bányászat	0·0%	0·1%
Ipar	56·1%	40·8%
Kereskedelem	9·5%	16·6%
Közlekedés	9·1%	6·1%
Közszolgálat és szabadfoglalkozások	7·7%	12·3%
Véderő	0·6%	1·2%
Napszámos	2·4%	1·7%
Nyugdíjas, tőkés	7·7%	7·4%
Háziseléd	1·7%	6·5%
Egyéb	2·1%	6·2%
	100·0%	**100·0%**

Az 1930-as népszámlálási adatokat egybevetve, látható, hogy a környező községek lakossága foglalkozásra nézve túlnyomóan iparos (56·1%) és számarányukban még a fővárosi arányszámot (40·8%) is meghaladják.

Ezek a községek a fővárossal teljes gazdasági egységet alkotnak és valósággal a főváros alkotó részei, mert azzal őket jól kiépített közlekedési hálózat is összekapcsolja. Vasút, villamos, helyiérdekű, autobuszjáratok és nem utolsó sorban a kerékpár, csökkentik a főváros és a községek közötti távolságokat. »A forgalmi hálózat kiépülése, a főváros és környéke között rendkívül élénk, ingaszerű nappali vándormozgalmat eredményezett, — írja Thirring Gusztáv. — Lakóhelyükről, a szomszédos községekből a munkások tömegei kelnek útra, hogy Budapesten napi kenyerüket megkeressék és azután ismét lakóhelyükre térjenek vissza.« A fővárosi statisztikai hivatal 1929. december 15-iki munkás-statisztikai felvétele szerint az adatgyüjtésbe belevont 102.566 Budapesten dolgozó munkás közül csak 67.508 lakott magában a fővárosban és 34.851 a környéken. Tehát a munkások egyharmada nem volt fővárosi lakos. Mozlovszky egy tanulmányában (dr. Mozlovszky Sándor: Nagy-Budapest népességének foglalkozási megoszlása 1930-ban. Az ingaszerű vándormozgalom. Statisztikai közlemények 72. kötet, 4. szám.) szintén megállapítja, hogy a főváros közvetlen környékéről naponta 47.436 ember jár be munkára a fővárosba. A munkanélküliség kérdésében nagyjelentőségű körülmény ez, mely a munkanélküliség elleni küzdelmet a főváros területén megnehezíti. Jóllehet Nagy-Budapest, azaz a főváros és 22 községe szoros gazdasági egységet alkot, de közigazgatásilag teljesen különállnak egymástól.

Egységes intézkedés nem vihető keresztül. Az ínségesek támogatása is különböző és egyöntetű statisztikai felvételek sem készülhetnek a munkanélküliség minőségéről és mértékéről. Nehezen érvényesülnek azok az intézkedések is, melyek a főváros munkanélküliségének leküzdésére irányulnak. (Nagyarányú munkaprogramm, szükségmunkák, munkanélküliség elleni biztosítás, stb.)

Egységes munkanélküli statisztika hiányában egy-egy időpontra nézve nem tudjuk megállapítani a környező községek munkanélküliségét viszonyítva a fővárosához. Így csak az 1930. évi népszámlálás adataira támaszkodhatom. Dr. Thirring említett tanulmányában a hivatkozott népszámlálás adataiból megállapította, hogy a munkanélküliek száma Budapesten 1930-ban 77.883, a szomszédos községekben pedig 30.152 volt. A szomszédos községek munkanélkülieinek száma Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye munkanélkülieinek 84%-át tette ki. Tehát a munkanélküliek mind a főváros közvetlen közelébe sodródtak és itt vártak munkaalkalomra. A környező községek közül, különösen azokban, amelyek iparosjellegűek, a munkanélküliség oly nagy volt, hogy viszonylag még a fővárosit is meghaladta. Amíg a fővárosban a munkanélkülieknek az összlakossághoz viszonyított arányszáma 7·8% volt, ugyanakkor Pestújhelyen ez az arány 9·4%, Pestszenterzsébeten 8·5%, Sas-

halmon 8·7%, Kispesten 8·5% és Újpesten 8·0% volt. Ez a környékbeli munkanélküli tömeg azután munkakínálatával állandóan nyomta a fővárosi munkapiacot. Válság idején tehát a távolabbi vidék munkanélküli serege a fővárost környező községekben húzódik meg munkaalkalom reményében. Ezek az adatok, amint Thirring megállapítja »arra mutatnak, hogy a vidéken keresethez nem jutó munkáskezek tömegének még mindig a főváros a Mekkája, természetesen külvárosaival együtt.«

A főváros hatóságának helyzetét a munkanélküliség kérdésével kapcsolatban nagyon megnehezíti a fent vázolt helyzet. Bár az ínségesek segélyezésénél a megfelelő szabályok és a népjóléti szervezet megakadályozza, hogy nem fővárosi lakóhelyű ínséges támogatásban részesüljön, a munkapiacon felszabaduló munkahelyeket azonban a környéken lakók is elfoglalják. Ez egyik oka annak, hogy a gazdasági válság enyhülésekor nem csökken arányosan a munkaalkalmak szaporodásával a hatóság által nyilvántartott ínséges munkanélküliek száma.

Súlyosbítja a főváros helyzetét az is, hogy a környékről sokan azért költöznek be a fővárosba, mert itt jobb szociális ellátást remélnek. Különösen a téli hónapokban indul meg a szegények beáramlása és ilyenkor főleg pestkörnyékről számos család költözik a fővárosba, főbérleti, albérleti lakást vesz ki, bár tudja, hogy onnan bérnemfizetés miatt csakhamar kilakoltatják. A beáramlók egyrésze egyszerűen a szabad ég alatt telepszik le és így várja a hatóság gondoskodását, szükséglakás kiutalását stb. Az ínségesek nyilvántartása szerint 1935-ben 1302, 1936-ban 2680, és 1937-ben 1023 olyan egyént, családfőt és családtagot kellett hatósági támogatásban részesíteni, akik ugyanazon évben költöztek a fővárosba.

Azt a megállapítást, hogy a fővárosba való beáramlás a szegénység beáramlását is jelenti, igazolják a rendelkezésre álló adatok. A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal zsebkönyvének adatai szerint a főváros 1936-ban körülbelül 12.000 lélekkel szaporodott, amiből körülbelül 1000 a természetes szaporodás, 11.000 pedig a beáramlás. Minthogy 1936. évben a kerületi elöljárók 2680 munkanélküliség folytán nyomorba jutott olyan egyént vettek fel a szegénynyilvántartásukba, akik ugyanabban az évben költöztek Budapestre — megállapítható, hogy a beáramlás 24·6%-a már az első évben a főváros támogatására szorult. Ezek támogatása pedig a budapesti ínségesek hátrányára igen súlyos megterhelést jelent a fővárosnak.

A polgármester 1937. novemberében előterjesztést tett a vidéki munkanélküliek beáramlásának megakadályozása ügyében. Azt javasolta, írjon fel a közgyűlés a kormányhoz olyan intézkedést kérve, amely lehetővé teszi az egészségtelen beáramlás megakadályozását. A kormányhoz intézett felterjesztésben azt kérte a polgármester, hogy a Budapestre feljövő, de elhelyezkedni nem tudó vidékieket, szükség esetén kényszer útján telepítsék

vissza. Kérte a polgármester azt is, hogy addig míg ez a szabályozás megtörténik, a környékbeli községeket és városokat utasítsák arra, hogy a munkanélkülieknek a fővárosba való beköltözését ne támogassák, hanem a lehetőségek szerint akadályozzák meg.

A munkanélküliség problémájának megítéléséhez és a segítés módozatainak eldöntéséhez ismerni kell a munkanélküliek számát és a munkanélküliségükre jellemző egyéb adatokat. »A munkanélküli statisztika adatai jelzik és nyomon kísérik a munkanélküliség mennyiségi és minőségi változásait, megállapítják a gazdasági válságok hatását és megmérik a konjunktúrák befolyását, megvilágítják a munkanélküliség okát és tartamát, irányítják a munkapiac helyes szabályozását és ismertetik a munkanélküliek szociális és gazdasági életviszonyait, családi állapotát és foglalkozási eltolódását.« (Zentay : Munkanélküliség alakulása a szellemi pályák körében 1930.) A munkanélküli statisztikák lehetővé teszik a hatóságoknak a kellő időben és mértékben való közbelépést. Az iparágak szerinti munkanélkülistatisztika pedig az egyes iparágak munkástelítettségét ellenőrzi.

Az ilyen értelemben vett szabatos és minden körülményre kiterjedő munkanélküli statisztika elkészítése — mint arra már a bevezetőben is utaltam — nehéz feladat. Ezekben a statisztikákban is érvényesül, hogy a munkanélküliségnek fogalmi meghatározása lehet tágabb, vagy szűkebb a szerint, hogy csak a munkapiac helyzete miatt munkaalkalomhoz nem jutott munkaképes és munkára kész egyéneket veszik-e tekintetbe, vagy a szubjektív okokból munkanélkülivé lett, vagy a csökkent keresetű, vagy a részben dolgozó (részleges munkanélküli), vagy az idényszerű, a ciklikus, vagy a strukturális, stb. munkanélküliek minden fajtájára is kiterjeszkednek-e. A fogalmi meghatározás bizonytalansága azután kihatással van a statisztikai feltételek által átfogott adatokra is. Ezért a munkanélküli statisztikák egybevetésénél nagy körültekintéssel kell eljárni.

A munkanélküliek egyszeri felvétele lehetséges 1. a rendes népszámlálások alkalmával, 2. a külön foglalkozási és üzemi statisztikai felvételek kapcsán, 3. külön önálló munkanélküliségi adatgyüjtések útján. Ezek az egyszeri felvételek azonban a munkanélküliségnek a keresztmetszetéről, a felvétel idejében való állapotáról tájékoztatnak. A munkanélküliség ezzel szemben folytonos változást mutat. Ezért az egyszeri felvételek akkor alkalmasak következtetések levonására, ha gyakrabban ismétlődnek. Ekkor már közeledünk az *állandó nyilvántartás* módszeréhez, mely képet igyekszik adni a munkanélküliség állandó alakulásáról, a munkapiac idényszerű hullámzásáról is.

Nyilvántarthatók a munkanélküliek különböző társadalmi egyesületek, — munkásszervezetek, — vagy olyan hivatalok részéről, amelyek a munkanélküliség, illetve a munkaközvetítésre, vagy más a problémával kapcsolatos kérdések megoldására alakultak, avagy munkaközvetítő, munkanélküliség

esetére biztosító, vagy a munkanélküliség esetén segélyező társadalmi, vagy hatósági szervek útján.

A munkanélküliség alakulására következtetni lehet az olyan *foglalkoztatottsági* statisztikákból is, amilyeneket a biztosító intézetek a taglétszámuk alakulásáról közreadnak. A részleges munkanélküliségre pedig következtetni lehet a gyárak, üzemek munkaidejére vonatkozóan évenkinti közreadott statisztikai anyagból.

A munkanélküliségnek statisztikai felméréséről a háború előtti időkben alig beszéltünk. Pedig a munkanélküliség problémája már akkor is jelentkezett. A gazdasági élet fejlődésének menetét már a háború előtt is súlyosabb, vagy könnyebb zökkenők akasztották meg, melyek hatásukban mindig a munkanélküliek számának emelkedésében nyilvánultak meg. De a gazdasági válságok nem voltak olyan méretűek és olyan hosszantartók, mint a legutóbbi időkben. Az 1873—77. évi nagy pénzügyi válságot lassankint 1885—1896-ig tartó gazdasági fellendülés követte. Utána ismét pangás állott be, mely az 1900—1904. években kulminált. »Az ipar és kereskedelem súlyos helyzete — írja az 1902. évi Fővárosi Évkönyv — üzemi redukciókat vont maga után s a munkanélküliek száma, jóllehet közelítő adataink sincsenek, jelentékeny volt, melyet kereset reményében a fővárosba özönlő *vidéki munkanélküliek* is lényegesen szaporítottak!« A vidéki munkanélküliek állandó ki- és beözönlése akkor is megoldatlan kérdés volt és felduzzasztotta a fővárosi munkanélküliek számát. Az 1904-től 1910-ig tartott gazdasági fellendülés folyamán is volt munkanélküliség. Részben azért, mert a sztrájkok megrázkódtatták a gazdasági életet és az ezzel kapcsolatos munkáskizárások sok munkást dobtak az utcára. Csak az 1907-es évben 120 esetben volt sztrájk. Egy alkalommal oly arányú (a választójogi harc alkalmával), hogy a fővárosban 85.000 munkás sztrájkolt. A munkanélküliség csökkentése érdekében azután a szakszervezetek a vidéki munkások bevándorlását a sztrájkok idejére letiltották, másrészt a sztrájkban résztvett segédmunkások egyrészét *kivándoroltatták*. (Fővárosi évkönyv. 1908.)

A háború előtti népszámlálások foglalkoztak ugyan a munkanélküliek összeírásával, de ezeknek fogalmi meghatározása még bizonytalan, vagy nagyon tág volt, vagy csak egy kisebb foglalkozási körre szorítkozott. Gyakorlati értékét az összeírásoknak az is csökkentette, hogy igen nagy (10 éves) időközben foganatosították. Már az 1890. évi népszámlálás is tudakolta a helynélküli iparossegédeket. A statisztika szerint ekkor 8270 segéd volt a fővárosban foglalkozás nélkül. Az 1900. évi népszámlálás már nemcsak a tulajdonképeni iparban, hanem ezenkívül a kereskedelem, a hitel, a közlekedés, valamint a bányászat és a kohászat körében munka nélkül levőkről is gyüjtött adatokat, és már azt is tudakolta, hogy a munkanélküliek miért és mióta vannak munka nélkül. A világháborút megelőző idők legutolsó népszámlálása, az 1910. évi, kedvező gazdasági viszonyok között

Budapesten 11.555 »helynélküli« ipari férfimunkást talált. Itt is mindazokat felvették, akik »hely nélkül« voltak, tekintet nélkül arra, hogy vajjon egyéni munkaképtelenség, munkakerülés, sztrájk, kizárás, stb., vagy pedig gazdasági okokból, önhibáján kívül voltak-e munka nélkül.

Megállapította a statisztika azt is, hogy a helynélküli segédek száma Budapesten nemcsak azokban az iparágakban volt feltűnő magas és az országos átlagot meghaladó, melyek a téli időszakban, tehát a népszámlálás idején rendszerint szünetelnek, hanem azokban is, amelyek télen rendszerint eléggé keresettek, mint a cipész, hentes, mészáros, pék, könyvnyomda, malom, asztalos, lakatos és kovács iparokban. Ez iparok közt a legkisebb munkanélküli arányszám 15·7% (asztalos), a legnagyobb 27·4% (pék) volt. Ezzel szemben a télen rendszerint szünetelő, vagy pangó iparokban úgy az ács, kőműves, szobafestő, fényező, mázoló, bádogos és szabó iparokban az arányszám 17·28% (szabó) és 56·5% (kőműves) közt mozgott. A munkanélküliség szociális és gazdasági vonatkozásainak megismerésére ezek a népszámlálási statisztikák nem voltak alkalmasak. A foglalkoztatottság mértékéből a munkanélküliségre következtetni azért sem lehetett, mert az akkori munkásbiztosítók még kevesebb foglalkozási ágra terjedtek ki, mint ma. A szakszervezetek munkanélküli nyilvántartói sem adhattak elegendő felvilágosítást, mert a fővárosban az összes ipari és kereskedelmi alkalmazottak körülbelül 25—30%-át ölelték csak fel. 1900-ban felállították a hatósági munkaközvetítő intézetet (mely akkor nem volt sem kötelező, sem ingyenes), de mellette és tőle függetlenül még számos szakszervezeti munkaközvetítő működött. Ezen oknál fogva, — eltekintve a többszörös jelentkezés lehetőségétől, — működéséből a munkanélküliség nagyságára következtetni nem lehetett. A hatósági szegényügyi nyilvántartás a közsegélyre szoruló munkaképtelen szegényeket tartotta nyilván, a munkanélküliek közül csak néhányat, akik más segítség hiányában közsegélyért jelentkeztek.

Az 1911. évi gazdasági fellendülés után a háború kitörése előtti 1912., 1913. és 1914. években ismét dekonjunktúra jelei voltak megállapíthatók. Csaknem minden országban fokozatosan jelentkezett a munkanélküliség. A munkanélküliek nagy száma a hatóság közbelépését kívánta. A segítés módjának és mértékének megállapításához viszont tüzetes statisztikai felvételre volt szükség. Emiatt készítette el a főváros hatósága az *első kötelező munkanélküli statisztikai felvételt* 1914. március 21-én. A felvétel nemcsak Budapestre szorítkozott, hanem — helyesen — kiterjedt a környék 25 községére is, avval az indokolással, hogy számos környéken lakó munkanélküli terheli a fővárosi munkapiacot és így, ha nem lett volna ott is felvétel, sok olyan munkanélküli került volna a tulajdonképeni fővárosi munkanélküliek közé, akik nemcsak lakóhelyük, de rendes állandó foglalkozásuk szerint sem budapestiek. A felvétel az ipari és kereskedelmi munkanélküliekre terjedt

ki és ezek közt is csak azokra, akik gazdasági okokból lettek munkanélküliek. A statisztika a fővárosban és környékén 28.922 munkanélkülit talált, amiből a fővárosra 22.186 (19.148 férfi és 3038 nő) jutott. A felvétel már nagyarányú munkanélküliséget regisztrált, mert a munkanélküliek száma a főváros összlakosságának 2·5%-a volt. De, ha a munkanélkülieket eltartottjaikkal együtt vesszük, ez az arány 4·58%-ot mutatott. (Ferenci J. adatai a Városi Szemle 1914. évf.-ból.)

A munkanélküliség tartama jelentékenyen rövidebb volt az 1930-as évek munkanélkülisége alkalmával tapasztalt időtartamoknál, mert csak 10%-a volt egy évnél hosszabb idő óta munka nélkül, a többiek egy évnél rövidebb ideje.

A háború után a gazdasági válság állandósult. A hosszú háború felőrölte a társadalom erőit, a vesztett háború, a frontról visszaözönlő katonák és a megszállott területi menekültek pedig fokozták a munkanélküliséget.

1921-ben indult meg az ország gazdasági újjáépítése. Az ezen időben (1923.) bekövetkezett inflációt az ipari és kereskedelmi vállalatok kellőképen ki tudták használni és így a konjunktúra a munkaalkalmak számát növelte. De 1924-től az úgynevezett pénzügyi szanálás megindulásától kezdve a helyzet megváltozott. Az egészségtelen, inflációs konjunktúra megszűnt és megkezdődött a munkások és alkalmazottak tömeges elbocsátása. A munkanélküliség ismét a székesfővárosban volt elsősorban érezhető. A gyorsan váltakozó, idegesen kapkodó gazdasági élet és a munkapiac feszültségét némileg le tudta vezetni az egyes országokba (pl. Belgium, Franciaország) megengedett bevándorlás. A főváros statisztikai hivatalának adatközlése szerint 1922-ben és 1923-ban volt a legnagyobb az üzlet- és munkaszerzés céljából kiállított útlevelek száma. Számuk több mint 40.000-re, illetőleg 37.000-re emelkedett. A kivándorolt magyar szakmunkások egyharmada Franciaországban, mintegy fele az utódállamokban kísérelte meg, hogy több és biztosabb kenyeret szerezzen. Ez a kivándorlás azonban csak addig tartott, amíg a külföldön is, éppen a gazdasági válság miatt, rendszabályokat hoztak a bevándorlás ellen és az idegen munkások nagy részét visszavándoroltatták.

1925 elején ért hozzánk a világgazdasági válság első hulláma, melynek okait oly sokan és oly sokszor kutatták. De ez csak kisebb ízelítő volt ahhoz képest, ami az 1930-as évben kezdődött. Mert az 1926/27. években ismét fokozatosan javulás állott be és az enyhülés, kisebb visszaesésekkel megszakítva, 1929. elejéig tartott. 1929-től kezdődően azonban a helyzet egyre rosszabb, egyre válságosabb lett. A válság nem vesztett erejéből, a munkanélküliség és nyomor állandósult és egyre több családra terjedt ki. A krízis általánossá lett az egész országban és nemcsak az ipar és kereskedelem, hanem a mezőgazdaság is súlyos válságba került. A hitelforgalom megszűnt. Az állam és a városok háztartási deficitjei óriásira emelkedtek. A hatósági beruházások a legkisebbre csökkentek, a termelés megállott és általános

gazdasági dermedtség fenyegett. 1933-ig tartott ez az időszak, amelynek elmultával új fellendülés indult meg. A jelek az állandósulásra biztatók ugyan, de senki sem tudhatja, mikor tör ki egy újabb válság és milyen méreteket fog az magára ölteni.

Az elmult évek munkanélküliségének alakulására sok részleges adat, még több becslés áll rendelkezésünkre, de egységes és folyamatos munkanélküli statisztika még nincs. Különösen nincs olyan, amely országos viszonylatban, minden foglalkozási ágra kiterjedne és megmutatná a székesfőváros munkapiacának helyzetét, úgy a közvetlenül környező községek, mint az egész ország munkapiacához viszonyítva. Eltekintve az 1920. évi népszámlálástól, mely nem szolgáltatott megfelelő adatokat a munkanélküliség megítélésére, (— az 1930. évi népszámlálási adatokról már szólottam, —) a székesfőváros statisztikai hivatala készített időközi (egyszeri) felvételeket, úgy a fizikai, mint külön a szellemi munkanélküliekről, de ezeknek értékét, kivéve a szellemi munkanélküliekét, leszállítja az a körülmény, hogy csak a székesfőváros évenkinti nyomorenyhítő akcióiban segélyben részesített *önként jelentkezőkre* terjedt ki. Az adatok tehát feltétlenül kevesebbet mutatnak ki a ténylegesen létező munkanélküliek számánál. Ezek az adatok a fizikiai munkanélküliekre nézve a következők:

1925 dec. 24	1926 dec. 31	1928 ápr. 1	1929 márc. 3	1930 febr. 7	1932 dec. 29
13.404	18.951	10.041	9.823	18.899	35.874

A fenti adatoknak mintegy folytatását képezi a főváros 1932-ben felállított központi szegénynyilvántartó hivatalának állandó statisztikai adatszolgáltatása.

A szociáldemokrata és keresztényszocialista szakszervezetek 1923., illetve 1924. óta vezetnek havi statisztikai kimutatásokat munkanélküli tagjaik számáról. Bár ez a nyilvántartás sem foglalja magában a főváros összes dolgozó népességét, de mert rendszeres és állandó és adataiból a munaknélküliség idényingadozásai is megfigyelhetők, — jobb híján, — a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal Magyarországról hivatalosan ezeket az adatokat közli. A szakszervezetek taglétszáma azonban állandóan hullámzik. Éppen a munkanélküli tagok közül maradnak ki sokan, ha segélyüket már kimerítették. Ez a körülmény azután eltorzítja a nyilvántartás adatait. Az elmult években a szakszervezeti nyilvántartás a munkanélküliség két minimumát és két maximumát jegyzi fel. A mélypont 1923. június 8657 és 1928. november 7271 munkanélküli taggal, a csúcspont pedig 1925. január 24.208 és 1933. január 19.361 taggal. Ezekből az adatokból az következne, hogy 1925-ben volt a munkanélküliség a legmagasabb, holott minden más adat azt bizonyítja, hogy az 1930—32-es válság sokkal nagyobb volt, mint az 1925. évi.

Az állami munkaközvetítő hivatal a munkapiac helyzetéről havonta tesz közzé tájékoztató jelentéseket. Az 1916-ban átszervezett, kötelező és ingyenes jellegű budapesti állami és vidéki helyhatósági munkaközvetítők mellett azonban még ma is számos egyesületi, munkaadói és munkaszervezeti ingyenes munkaközvetítő működik. Az állami munkaközvetítő 1928. óta ezeknek adatait is közli havi jelentéseiben. A havi jelentések áttekintő képet adnak a munkapiac helyzetéről és változásairól, de a munkanélküliek pontos számszerű megállapítására, sajnos szintén nem alkalmasak. Egyrészt ugyanis nem kötelezőek, másrészt a hatósági és a magán munkaközvetítő irodáknál a többszörös nyilvántartás esete nincs kizárva. Ugyanaz a munkakereső ugyanazon időben úgy a hatósági, mint az ingyenes munkaközvetítők nyilvántartásaiban is szerepelhet. Minél nagyobb a munkanélküliség, a munkakeresők annál több helyen kísérleteznek; ez aztán túlzottan emeli a munkakeresők számát. Nem látszik valószínűnek, hogy a hatósági és ingyenes magánközvetítők Budapesten 1929-ben, tehát viszonylagos konjunktúra idején több munkakeresőt, számszerint 212.928-at (ami magában is igen magas szám) mutatnak ki, míg a legválságosabb évben, 1932-ben csak 156.569-et, holott a budapesti OTI taglétszáma 1929-ben volt a legmagasabb, számszerint 367.598 és 1932-ben a legalacsonyabb (294.615). (Lásd: Illyefalvi I. Lajos dr.: A székesfőváros multja és jelene számokban, 512—513. és 518. oldalak.)

Állandó nyilvántartást vezet 1933. óta a hatósági támogatásban részesülő munkaképes munkanélküliekről a székesfőváros Központi Ínségmunkáselosztó és Szegénynyilvántartó hivatala a kerületi elöljárók jelentései alapján. Havi jelentéseiben közli a munkanélküliek nem- és korszerinti megoszlását, valamint a napszámosok, segédmunkások és szellemi foglalkozásúak csoportját külön-külön. Külön tartja nyilván ezenkívül ugyanilyen csoportosítás szerint az alkalmi munkásokat is. A nyilvántartásban természetesen csak azok a munkanélküliek szerepelnek, akik a hatóságnál segélyért jelentkeznek és akikről a hatóság a rászorultságot meg is állapítja. A statisztikai kimutatások tehát az önkéntes jelentkezés alapján készített statisztikák csoportjába tartoznak. Habár az ilyen statisztikák épen önkéntességüknél fogva nem szoktak teljesek lenni, ezeket a havi kimutatásokat mégis elfogadhatjuk, talán nem annyira az értelmiségi munkanélküliek, mint inkább fizikai munkanélküliek legvalószínűbb adatai gyanánt. A hosszantartó válság ugyanis annyira kimerítette a munkanélkülieket, hogy minden anyagi készletük elfogyott és feltehető, hogy mindenki a hatósághoz fordult segélyért. A hatóság, valamint a sajtó által kifejtett propaganda is hozzájárult ahhoz, hogy a fővárosi ínségakciót ismertté tegye és a rászorulókat felbátorítsa, (még az úgynevezett szemérmes szegényeket is,) a hatósági támogatás igénybevételére. Gyakorlati értéke nem vitatható, mert különösen fontos tudnunk, hogy hány olyan munkanélküli van a fővárosban, aki köztámogatásra szorul.

Ezen nyilvántartás adatai szerint 1933. márciusában 75.961 munkanélküli volt a fővárosban, az összlakosság 7·4%-a (majdnem megegyezik az 1930-as népszámlálás arányszámaival) és a kereső népesség 12·9%a. A munkanélküli ínségesek száma azután fokozatos csökkenést mutat (kivéve a téli szezóningadozásokat), a mai napig. Az 1938. januári jelentés szerint a teljesen munkanélküliek száma 24.766, az alkalmi munkásoké 5600 (összesen 14.696 férfi és 15.670 nő). Ezek együttesen (30.366) az összlakosság 2·86%-át teszik (lényegesen megközelítvén most már az 1914. évi felvétel arányszámát, a 2·5%-ot) és a keresőnépességnek 4·97%-át.

A munkanélküliek számának csökkenését az alábbi sorozat tünteti fel:

A munkanélküliek évi átlagos száma a Központi Szegénynyilvántartó Hivatal adatai szerint.

Év	Férfi	Nő	Összesen
1933	39.905	36.233	76.138
1934	35.932	32.933	68.865
1935	27.004	15.730	42.734
1936	15.232	15.794	31.026
1937	12.361	13.368	25.729
1938	13.639	13.919	27.558

Az adatok a Központi Szegénynyilvántartó és Ínségmunkáselosztó Hivatal felállítása óta, tehát körülbelül a válság fordulópontjától kezdve tüntetik fel a munkanélkülieket. Ezekben a számokban benne foglaltatnak az összes 14 éven felüli nyilvántartott szegények a 60—65 éves korig, még pedig a háztartásbeli nők (számuk kb. 4500—5000 — állandó számot mutat) kivételével, akik magukat munkanélkülieknek vallották, vagyis akik a munkapiacon munkaalkalom esetén munkát vállaltak volna. (A fenti adatokat nem orvosi vizsgálat, hanem környezettanulmány alapján állították össze.) Meg kell jegyezni, hogy a munkanélküliek további lényeges csökkenése a munkapiac mai helyzete mellett alig remélhető és valószínű, hogy a viszonyok változatlansága esetén a fenti tömeggel, mint *állandó munkanélkülivel* kell számolnunk.

A nyilvántartott teljesen és részben munkanélküliek foglalkozások szerint a következőképen oszlanak meg:

Napszámos gyárimunkás		Szakmunkás		Szellemi foglalkozásúak		Egyéb	
férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
4.963	9.989	7.558	3.808	1.786	1.821	389	52
Együtt: 14.952		11.366		3.607		441	
Összesen							30.366

A foglalkozások szerinti százalékos megoszlás a munkanélküliek között így alakul:

Napszámos és cseléd	49·2%
Szakmunkás	37·4%
Szellemi foglalkozásúak	11·9%
Egyéb	1·5%
	100·0%

A kereső népességben ezek az arányszámok (1935. népszámlálás alapján)

Napszámos és cseléd	12·5%
Szakmunkás és betanított munkás	43·8%
Tisztviselő	18·0%
Egyéb	25·7%

Látható, hogy az ínséges munkanélküliek összetétele eltér a kereső népesség összetételétől és azt tanusítja, hogy a mai gazdasági viszonyok között a munkapiacról kiszorulnak a tanulatlan és a gyengén képzett munkaerők és a tanultabb, ügyesebb szakmunkások könnyebben helyezkednek el.

Hasonlítsuk össze korcsoportok szerint a munkanélküli, kereső férfiakat.

Munkanélküli férfiak %-os megoszlása:

Korcsoport	Száma	%
15—20 éves	2.807	19·0
20—40 «	6.078	41·5
40—60 «	5.811	39·5
Összesen	**14.696**	**100·0**

A kereső férfiak %-os megoszlása:

15—20 éves	16.491	4·8
20—40 «	198.082	59·0
40—60 «	121.753	36·2
Összesen	**336.326**	**100·0**

A munkanélküliség tehát leginkább a fiatalabb és az idősebb korúakat sujtja. Ez a körülmény az ifjúság munkanélküliségére fordítja figyelmét. (Lásd I. kötet 300. old.)

Mégjobban megvilágította a helyzetet a nyilvántarrtottak között a munkanélküliség megállapítása végett 1938. novemberében megejtett hatósági orvosi vizsgálat. Az elöljáróságokon segélyezett 11.071 egyedülálló és 14.515 családfő közül *munkaképességének teljes birtokában csak 1638 egyedülálló és 6016 családfő volt*, ami az összes segélyezetteknek (egyedülállók és családfők) csak 30%-át teszik, míg a többi koránál, testi fogyatékosságánál fogva, vagy huzamosabb időn át tartó munkanélküliség miatt testileg legyengülve, már csak csökkent munkaképességűnek, vagy éppen munkaképtelennek minősült. Így tehát a munkapiac helyzetének további javulásával is csak ezek a kisebb csoportok tagjai remélhetik, hogy mihamarább olyan állandó jellegű munkát találnak, melyből önmagukat és hozzátartozóikat eltarthatják. Igaz, hogy ez is jelentékenyen megkönnyítené a főváros szociális terheit, mert a munkaképes munkanélküli családfőkhöz a hatóságilag segélyezettek hozzátartozóinak nagyobb része tartozik, összesen 33.091 lélek. Ha ezek a családfők mind munkát találnának, a nyilvántartott hozzátartozók 52·5%-áról tudnának gondoskodni.

Végül megemlítem a székesfővárosi statisztikai hivatalnak 1935. december 20-án a főváros területére kiterjedő népszámlálásával kapcsolatos munkanélküliségi adatokat. Ez a felvétel igazolta az ínségenyhítő tevékenység nyilvántartását. A felvétel ugyanis 36.184 fizikai munkanélküli férfit és nőt talált, ugyanakkor a hatóság nyilvántartásában 33.689 fizikai munkanélküli volt. Tehát a fizikai munkanélküliek közül majdnem mindenki hatósági támogatásra szorult. A szellemi foglalkozású munkanélküliek száma a népszámlálás szerint 13.198 volt, a hatósági nyilvántartásban csak 3412, ami érthető, mert a középosztályhoz tartozó ínségesek csak a végső esetben fordulnak a hatósághoz közsegélyért.

A munkanélküliség elleni küzdelem.

A gazdasági élet konjunktúrahullámzásai kísérői a mai termelési rendnek. Ezek a hullámzások korábban is észlelhetők voltak, bár hatásfokuk sokkal enyhébb volt. A konjunktúrahullámzásnak legszomorúbb kísérő tünete a munkanélküliség. Nagy embertömegeket mozdít ki megszokott életkeretéből és ennek a tömegnek létfenntartását bizonytalanná teszi. A gazdasági gócpontokon azután állandósul a munkanélküliség, amelyet az időszaki hullámzások fokoznak és amely a depressziós időszakok után nehezen csökken.

Kérdés, hogy a közhatóságok milyen mértékben vehetnek részt a munkanélküliség elleni küzdelemben és mik azok a fegyverek, amelyeket a közhatóság, különösen pedig a helyi hatóság e téren eredményesen használhat. A termelés és fogyasztás egyensúlyba hozása nemcsak közgazdasági, hanem közigazgatási feladat is. A közigazgatás biztosíthatja, hogy a gazdasági élet szervezettebb, a központi irányítás eredményesebb legyen. Nagyon messzire vezetne, ha a termelés és fogyasztás surlódásának és ezzel a munkanélküliségnek változatos okait kutatnám és felsorolnám mindazokat a preventív eszközöket, melyek az okok megszüntetésénél, vagy legalább is enyhítésénél tekintetbe jöhetnek. A munkanélküliség ellen ilyen irányban felvett harc a leghatásosabb, de ez a harc nagyrészt csak az állam által irányított kereskedelmi, pénzügyi és adópolitika, iparfejlesztés és kiviteli politika feladata lehet.

A szociális jogalkotás feladata volna biztosítani, hogy a munkás a kereső pályára való lépéstől kezdve gyámolítást találjon, számára a munka keresését megkönnyítse, munkahelyét megtarthassa, esetleges munkanélküliségét a legrövidebbé tegye. Szociális jogalkotás kötelessége tehát a munkapiac rendezése, a munkaközvetítés országos hálózatának kiépítése, a munkabér és munkaidő szabályozása, a munkanélküliség esetére szóló biztosítás bevezetése, a pályaválasztási tanácsadás, a munkaképességvizsgálat, stb. megszervezése, a tanoncok számának arányosítása a foglalkoztatott segédek számához, az

álláshalmozás megakadályozása és mindazok az intézkedések, melyeket az államhatalom az értelmiségi munkanélküliség leküzdésére az utóbbi időben foganatosított. (Kereskedelmi átképző tanfolyamok, Nemzeti Önállósítási Alap és a kormányintézkedések végrehajtására miniszteri biztos kinevezése.)

A kötelező iskoláztatási idő meghosszabbítása és a munkára bocsátható fiatalkorúak minimális életkorának megállapítása, illetve ezen életkor megfelelő felemelése szintén eszköze a munkanélküliség elleni küzdelemnek s enyhíti a munkanélküliséget az általános honvédelmi kötelezettség bevezetése is. A fővárosi munkanélküliségnek alakulására, habár közvetve is, hatással lesz a kormány földbirtok és telepítési politikájának végrehajtása. A tervszerűen végrehajtott telepítési politika hivatott arra, hogy a vidék földnélküli mezőgazdasági munkásrétegét a földhöz kösse és a városba való özönlését a minimumra csökkentse.

Bár közvetve, vagy közvetlenül mindezek az intézkedések hivatottak a munkanélküliség lehető csökkentésére, vagy hátrányainak enyhítésére, ezekkel még koránt sincs kimerítve a kormányhatóság azon lehető szociális intézkedéseinek sorozata, amelyekkel a kereső népesség foglalkoztatottságát és jólétét biztosíthatja. Az államhatalomnak ezek az intézkedései országos érdekűek és megelőző jellegükkel gyakorolnak hatást az ország és ezzel a területi önkormányzatok munkanélküliségi problémájára. A munkanélküliség kérdésének megoldása azért állami feladat, mert a bajon gyökeresen a legmesszebbmenő helyhatósági intézkedések sem segíthetnek, sőt a helyi hatóságoknak az országos szabályozástól messze eltérő szociális jogalkotása könnyen hátrányos helyzetbe hozhatja ezen terület magángazdaságait.

A helyi hatóságoknak elsősorban feladata támogatni a kormányhatalmat a szociális jogszabályok végrehajtásában. Minthogy azonban a helyi hatóságok a közigazgatási szervezet azon része, melyek a lakossághoz legközelebb állanak, azzal közvetlenül érintkeznek, sok esetben a fentieken túlmenően is kényszerülnek a munkanélküliség leküzdésében segítséget nyujtani.

A helyi hatóságok kétféle módon vehetnek a fentieken túlmenőleg részt a munkanélküliség elleni küzdelemben: 1. a munkanélküliek hatósági támogatásával, közmunkák, szükségmunkák és ínségmunkák indításával. Mondhatjuk úgy is, hogy a helyi hatóság a munkanélküliségnek inkább tüneti kezelésére szorítkozhat.

A viszonylagos munkanélküliség megszüntetése szervezési probléma. Már a háború előtti idők munkanélkülisége is a munkapiac szervezésére fordította a közfigyelmet. A munkapiac megszervezése alatt a piac jelenségeinek állandó, szakszerű és lehető teljes nyilvántartása alapján a munkaadók és munkakeresők szükségleteinek megfelelő módon való kielégítését értjük. Ezen feladatot a *munkaközvetítésnek* kell ellátni.

Állásközvetítő iroda a munkaközvetítésnek iparszerűen (üzletszerűen) űzött faja. Igen régi eredetű. Amikor a céhrendszer megszűnt, megszűnt a céheken belül a segédek elhelyezése is. A gyáripar kifejlődésével a szabad munkaszerződés rendszere szükségessé tette a munkaközvetítést és ez mint iparszerű foglalkozás kezdett kialakulni s csak később szervezték meg a munkásszervezetek a maguk ingyenes munkaközvetítését.

A korszerű szociális felfogás az állást közvetítő irodákat a munkaközvetítés legkevésbé kívánatos módjának tartja, mert az elhelyezkedést kereső munkás kihasználásához vezethet. A munkanélküliség kérdésének súlyos volta is azt kívánja, hogy az állásközvetítéssel foglalkozó szerveknél központi szakszerű irányítás és a nyerészkedési célzat kikapcsolása érvényesüljön.

Az 1919. évi washingtoni nemzetközi munkaügyi konferencia is állást foglalt az iparszerűen űzött munkaközvetítés betiltása érdekében és a tagállamok részére ajánlást készített, melyben lefektette a korszerű munkaközvetítő szervezet feltételeit. Eszerint a munkaközvetítésnek ingyenesnek, államilag központosítottnak kell lenni, a munkaközvetítő hivatal mellé tanácsadó szervül paritásos bizottságokat kell alakítani. A konferencián elfogadott egyezményt Magyarország az 1928. évi XV. t.-c.-ben cikkelyezte be, de a munkaközvetítésnek ilyen szellemben való átszervezése még nem történt meg.

Magyarországon az 1876 : XIII. t.-c. (cselédtörvény) 122. §-a hatósági engedélyhez köti az állásközvetítő irodák működését és bírsággal sujtja a visszaéléseket. Az 1884 : XVII. t.-c. 10. §.-a azonos elvi alapon részletesebben rendezte az állásközvetítő irodák ügyét, de nem sokkal aztán hazánkban is mindjobban térthódított az állásközvetítő irodák megszüntetésére törő irányzat. Így az 1908-as ipartörvénytervezet, valamint fővárosi vonatkozásban az 1918. évi szabályrendelettervezet tartalmazott eltörlést célzó rendelkezéseket, amelyek azonban nem valósultak meg. (Budapestet illetően az 1182/1901. és a 703/1906. szabályrendeletek intézkednek az állásközvetítő irodák ügyében.)

A közhasznú egyesületek és testületek munkaközvetítői. A magánközvetítőkkel szemben a közhasznú egyesületek és testületek munkaközvetítői tevékenysége már szociális célokat szolgál ingyen és így átmenetet képez a hatósági munkaközvetítőkhöz. A legrégibbek a munkás önsegélyző egyesületek munkaközvetítő irodái. Mellettük működnek még a munkaadók szervezeteinek és kisebb számban, egyes jótékony egyesületek munkaközvetítő irodái. A fővárosban ma 95 ingyenes magánmunkaközvetítő iroda működik. Ebből 69-et a munkavállalók szervezetei, 17-et a munkaadók szervezetei és 9-et jótékony egyesületek tartanak fenn. Ezek együttesen kb. kétszer akkora forgalmat bonyolítanak le, mint a hatósági munkaközvetítő iroda. 1928. óta a 85.237/1928. K. M. és B. M. rendelet az 1928. évi XV. t.-c. egy részének végrehajtása kötelezte mindazokat az egyesületeket,

melyek ingyenes munkaközvetítést végeznek, hogy működésükről havonta adatokat szolgáltassanak az állami munkaközvetítő hivatalnak, amely ezen idő óta havi jelentéseiben az ingyenes magánközvetítők adatait is közli.

A munkaközvetítésnek fent ismertetett módja megfelelőnek alig tekinthető. Az egyes irodák, illetőleg az azokat fenntartó szervezetek a közvetítést saját céljaiknak és szempontjaiknak megfelelően igyekeznek végezni. Az ismertetett 95 iroda között csak egy-kettő olyan, melyet a munkaadók és munkások együttesen tartanak fenn (néhány ipartestület). Az ingyenes jelleg sem általános, mert a tagok közvetítése sok helyen tagdíjak fizetésével kapcsolatos.

A munkaközvetítésnek harmadik szervezete a *hatósági munkaközvetítő*. Jól megszervezett hatósági munkaközvetítő intézmény statisztikai szolgálata nemcsak a munkapiac helyzetéről tud képet adni, hanem adatai a munkanélküliség statisztikai alapját is képezhetik. A hatósági munkaközvetítő létesítésének gondolatával a kormányhatóság már az 1900-as évek elején foglalkozott. Már 1898-ban a székesfőváros munka nélkül lévő iparossegédei (számszerint 478-an) kérvényt adtak be a hatósághoz, melyben hatósági munkaközvetítők felállítását kérték. Munkaközvetítésről szóló törvény nem készült ugyan, de a kereskedelemügyi miniszter az 1899. évi 6848. számú rendeletében arra hívta fel az érdekelteket, hogy a munkanélküliség elleni védekezésnek egyik leghathatósabb eszközét, a *munkaközvetítést* a székesfővárosban szervezzék meg. A következő évben, 1900-ban, meg is valósult a fővárosban az első városi ipari ingyenes munkaközvetítő intézet, melyet a székesfőváros, a kereskedelmi és iparkamara és az állam együttesen tartottak fenn. Kevéssel utóbb Pozsony és Temesvár városok is állítottak fel munkaközvetítőket. Ezek azonban csak a helybeli munkapiacot látták el, egymással nem érintkeztek és így a helyközi kiegyenlítésről szó sem volt.

A munkaközvetítés alaptörvénye az 1916. évi XVI. t.-c., amely a hatósági ingyenes munkaközvetítők felállítását általánosította és a munkaközvetítés teendőinek ellátását a kijelölt városokra és községekre nézve kötelezővé tette.

A törvény értelmében Budapesten állami munkaközvetítő létesült, 8 vidéki városban pedig egy-egy helyi hatósági közvetítő hivatalt alakítottak a fővárosi állami munkaközvetítőhivatal felügyelete alatt. Az országot ennek megfelelően 8 kerületre osztották fel.

A budapesti hatósági munkaközvetítő helyiségei jelenleg: VIII., József-utca 32. szám alatt vannak. A hivatalban a következő munkaközvetítő osztályok működnek: vasosztály, a magántisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak, valamint a tanoncok osztálya, gyári segédmunkások, napszámosok és kifutók osztálya, ruházati, bőripari és élelmezési iparhoz tartozó közvetítések osztálya, az építőipari és famunkások, a háztartási alkalmazottak,

gyári munkásnők és napszámosnők, továbbá a szállodai, vendéglői és kávéházi férfi és női alkalmazottak közvetítő osztálya.

A hatósági munkaközvetítő:

a) közvetlenül végzi ingyenesen a hatósági munkaközvetítést Budapest székesfőváros területén, továbbá a körzetéhez tartozó vármegyék és városok területére kiterjedőleg (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, valamint Nógrád-Hont vármegye).;

b) szervezi a hatósági munkaközvetítő intézeteket, gondoskodik a hatósági munkaközvetítő hálózat kiépítéséről, átruházott hatáskörben főfelügyeletet gyakorol a kereskedelemügyi miniszter helyett az összes vidéki hatósági munkaközvetítők felett, ellenőrzi a munkaadók testületei és a munkavállalók szervezetei, valamint a különféle egyesületek által fenntartott közhasznú ingyenes magán munkaközvetítő irodák közvetítői tevékenységét és jóváhagyja ezeknek a közvetítési ügyviteli szabályzatait;

c) az országos munkapiac helyzetéről kimutatásokat és jelentéseket ad közzé és gondoskodik a munkapiac megfelelő kiegyenlítéséről;

d) külföldieknek munkavállalása ügyében a kereskedelemügyi miniszternek felhívására jelentést tesz;

e) magyar ipari munkásoknak külföldi európai államokba való közvetítését végzi és irányítja;

f) tanoncok elhelyezéséről gondoskodik.

A munkaközvetítés országos hálózatának kiépítése ezzel még korán sem teljes. A munkavállalók és munkaadók nincsenek kötelezve az intézet igénybevételére. A magán munkaközvetítők és a hatósági munkaközvetítő között a kapcsolat még laza és így az intézet még nem tudja átfogni az egész munkapiacot. Pedig a kötelező jellegű központosított hatósági munkaközvetítés alapja mindazoknak az intézkedéseknek, melyek hivatottak a munkanélküliséggel közvetlenül felvenni a harcot. A munkapiac helyzetét csak az ilymódon szerves munkaközvetítő intézmény tekintheti át, azért szükséges, hogy a képességvizsgáló és pályaválasztási tanácsadó intézetek a munkaközvetítővel szoros kapcsolatban álljanak (V. ö. I. kötet 237. old.). A munkaközvetítő intézmény azáltal, hogy áttekinti az egész ország munkapiacát, hivatott irányítást adni a munkanélküliek szakmabeli átképzésénél. Ha azt látja, hogy bizonyos szakmában munkaerőkereslet, másokban túlságos kínálat mutatkozik, indítványt tehet a szükséges számú munkanélkülinek az illető szakmára való átképzésére. A munkaközvetítő intézmény hivatott a munkásvándorlások nehéz kérdését is megoldani. A munkaalkalmak keresése, amint erre a fővárossal kapcsolatosan rámutattam, a munkanélküliek és szezon munkások kisebb-nagyobb tömegének vándorlását idézik elő az ország határain belül. Ha a munkakeresők csak az elhelyezkedés reményében kelnek útra, anélkül, hogy biztos adataik lennének

a felkeresni kívánt munkapiac helyzetéről, legtöbbször ott sem kapnak munkát, pénzük elfogy, haza, vagy esetleg olyan vidékre, ahol meg épen munkáshiány van, már nem tudnak utazni, közsegélyesekké válnak. A munkaközvetítés feladata, hogy ezt az ötletszerű belső mozgalmat az országos munkapiac helyzetének ismeretében kellő mederbe terelje és egyöntetű megszervezésével az egyes helységekben esetleg elszigetelten, nagyobb mértékben jelentkező munkanélküliséget levezesse.

A munkanélküliség enyhítését szolgálja az egyes országok közötti vándormozgalom is. Itt ugyanaz a helyzet áll elő, ha a munkakeresőket magukra hagyják és elhelyezésükről intézményesen nem gondoskodnak, mint a belső vándorlás esetében. De még súlyosbítja a helyzetet, hogy a munkás az idegenben, ha nem kap munkát, a teljes szociális elhagyatottságnak van kitéve. Az idegen ország szociális intézményeit nem veheti igénybe és az idegen viszonyokat nem ismeri. Különösen a távoli, tengerentúli országokba vándorlókkal kapcsolatban szereztek a multban szomorú tapasztalatokat és ezért az 1909. évi II. t.-c. majd a jogszabályok egész sorozata igyekezett rendezni a ki- és visszavándorlók ügyét. 1921-ben a 44.700/1921. B. M. rendelet alapján az érdekelt hatóságok megalakították a Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Irodát. (VIII., Fiúmei-út 4. sz. alatt). Az iroda célja a ki- és visszavándorlóknak, illetőleg a ki- és visszavándoroltaknak tájékoztatása, anyagi, erkölcsi érdekeik megóvása, az utazás előkészítése, a visszavándoroltak elhelyezkedésének megkönnyítése, stb.

A védőiroda otthont tart fenn (VIII., Fiúmei-út 4.), mely a ki- és visszavándorló magyarok, valamint a Magyarországon keresztül továbbított idegen állampolgárságú kivándorlók elszállásolására szolgál. (Hálótermekkel, különszobákkal, fürdő- és mosdószobákkal.) Indokolt esetben ingyen szállást nyujt átmenetileg az arra rászorult ki- és visszavándorlóknak.

A Magyar Vöröskereszt Egylet 1929-ben szervezte meg a nemzetközi népgondozásra irányuló szolgálati ágát, melynek vezetését a Nemzetközi Vándorlási szolgálat (International Migration Service) párisi központjánál egy, az idegenbe szakadtak védelmében speciálizálódott kiképzett munkaerőre bízta. Működési köre a Vörös Kereszt nemzeti és nemzetközi szervezeteinek békemunkatervébe illeszkedik bele. A munka alapgondolata: külföldön rekedt, volt hadiköveteléseink, kivándorolt honfitársaink, munkalehetőség keresése céljából idegenbe kényszerített embertársaink szociális védelme, s köztük és itthonmaradt hozzátartozóik között az időközben elveszített, vagy megszakított kapcsolatot újból megteremteni: egymástól elszakított családtagokat egyesíteni és közöttük mindennemű közvetítést ellátni. Eszközei: A Vörös Kereszt nemzetközi és testvérszerveinek, valamint az International Migration Service-nek mintegy már az egész föld kerekségét átfogó kapcsolatai.

Az országok közötti munkásvándorlások ügye manapság mindinkább háttérbe szorul, mert az egyes országok, éppen a saját belföldi munkanélküliségük miatt, a külföldi munkavállalók beözönlése elől sorompóikat lezárták, a külföldiek munkavállalását pedig szigorú ellenőrzés alá vették. Így nálunk is a külföldi munkások versenyének megakadályozása végett a 100.000/1930. B. M. rendelet értelmében az ország területére 1925. augusztus 1-ike óta jött külföldi honos munkások alkalmaztatásához külön munkavállalási engedély szükséges.

A munkaközvetítés egységes megszervezése végül az alapja a munkanélküliek egyöntetű támogatásának is, — legyen az akár a munkanélküliség esetére szóló biztosítás, akár a hatósági és társadalmi segélyezés keretében

megoldva, — mert a tényleges munkanélküliséget és a munkakészséget egyéb körülményesebb és kevésbé célravezető módok (kivizsgálás, munkakészség igazolására teljesített munka) mellőzésével legegyszerűbben a munkaközvetítő hivatal igazolhatja azzal, hogy ott a munkanélküli rendszeresen jelentkezik és a nyujtott munkaalkalmakat nem utasítja vissza. A munkaközvetítőnek a munkanélkülieket támogató szervekkel való szoros együttműködése biztosíthatja azt is, hogy a munkakeresők elhelyezésénél a szociális szempontok is fokozott mértékben érvényesüljenek, mert fontos, hogy mindig a legjobban rászorult kapjon előbb munkát, vagyis a régebb idő óta munkanélkül levő, a vagyontalan, a teljesen jövedelem nélkül álló, a családos munkanélküli előzze meg azt, aki csak most vált munkanélkülivé, akinek van vagyona, vagy egyéb jövedelme, akinek nincsen családja, vagy akinek a családja kisebb létszámú, stb. Mindezekről viszont a segélyző szervek tudnak felvilágosítást adni. Az előbbiekben felsorolt kérdések tökéletesen tehát csak a munkaközvetítés kiépítése után oldhatók meg.

A kormány 1937-ben a hatósági munkaközvetítésről szóló 1916. évi XVI. t.-c. kiegészítéseképen törvénytervezetet készített, amelyben a munkaközvetítést a XVII. Nemzetközi Munkaügyi Egyetemes értekezleten elfogadott egyezmény szellemében kívánja megszervezni.

A munkanélküliség csökkentésének hatékony eszköze a *munkaidő korlátozása.* A túlhosszú munkaidő, mint már a szociális egészségvédelem keretében is bővebben kifejtettem, elsősorban a dolgozók egészségügyi és kulturális érdekeinek károsodását jelenti. Valóban a munkaidő csökkentése érdekében indított harc eredetileg a munkások egészségének és elegendő szabad idejének biztosítását célozta.

A liberális gazdasági politika sarkalatos elve: a munka szabadsága, nálunk is törvényben van lefektetve, mert az ipartörvény kimondja, hogy a munkaadó és a munkás közötti viszony »szabad egyezkedés tárgya«. Ennek következtében a munkaadók arra törekedtek, hogy munkásaikat minél hosszabb ideig foglalkoztassák, mert ezzel vagy a munkás egy-egy órájára eső munkabér összegét lehetett aránylag csökkenteni, vagy csökkenteni lehetett az alkalmazott munkások számát. A munkásság túlhosszú munkaidő vállalásával akaratlanul is munkatársainak munkavállalását tette lehetetlenné s amellett a túldolgoztatás terhét és a bérek fokozatos leromlását is vállalni volt kénytelen. A kapitalizmus fejlődése folyamán azonban a túlhosszú munkaidőnek a munkanélküliségre kifejtett hatása nem volt annyira szembeszökő, mert a termelés újabb irányai, újabb szükségleti cikkek keletkezése újabb termelési ágakat nyitott, ahol a más termelési ágakból kiszorult munkásság elhelyezkedést találhatott. Amikor azonban a termelés fokozásának lehetősége megszűnt és a világpiac felvevőképessége is telítődött, a kiéleződött verseny arra késztette a vállalkozókat, hogy az üzleti hasznot üzemeik racionalizálásával biztosítsák. A termelési technika

tökéletesítése, a modernebb, termelőképesebb gépek beállítása és a munkás termelőképességének fokozása és az egész üzem munkamegtakarító racionalizálása, ha nem is a munkás ellen irányult, végeredményében a munkáskezek számának csökkentését célozta s a végső eredménye a felesleges munkások elbocsátása és a megmaradtak túldolgoztatása volt.

A munkaidő korlátozása ennek következtében a munkanélküliség elleni küzdelemnek is egyik eszköze, mert a felfokozott termelőképességű üzemek munkásainak munkaidejét megrövidíti és az így felszabaduló munkaórák elvégzésére a munkanélkülieket kell alkalmazni. A munkaidő megrövidítése bizonyos határig nem jár a termelés csökkenésével, mert nem az üzemek munkaidejének korlátozásáról, hanem az üzemekben dolgozó munkások munkaidejének korlátozásáról van szó. Az üzemek szükség szerint korlátlan ideig működhetnek, de váltott csapatrendszerrel, mindegyik csapat korlátozott munkaidővel. A kérdés azonban a gyakorlatban nem ilyen egyszerű, mert különböző kivételeket kell tenni az üzemi munkák különfélesége szerint. A gyárakban lehetséges a munkaidő korlátozása, de pl. az időjárástól függő mezőgazdaságban nem. A törvénynek tehát alkalmazkodnia kell a meglévő viszonyokhoz.

A munkaidő korlátozásának kérdése már a világháború előtt is foglalkoztatta a nyugateurópai államokat. A háború befejezése után 1919-ben pedig a Washingtonban tartott Nemzetközi Egyetemes Munkaügyi Értekezlet egyik legfontosabb pontja volt a heti 48 órás munkaidőről szóló egyezmény létrehozása, amit részben törvényhozással, részben kollektiv szerződésekkel a legtöbb országban megvalósítottak. Az egyre fokozódó munkanélküliség azonban a munkaidő további megrövidítésének kérdését vetette felszínre. A 40 órás munkahét bevezetésére irányuló törekvés már tisztán a munkanélküliség enyhítését célozta. Ennél már túl jutunk azokon az egészségügyi és kulturális célokon, melyek a dolgozók védelme érdekében a 48 órás munkahét bevezetését indokolták. A munkaidőnek ilyen mértékű csökkentésével szemben fennáll az az aggodalom, hogy az üzemek rentabilitását kétségessé teheti és hogy az áralakulást hátrányosan befolyásolhatja, felboríthatja az ipar és mezőgazdaság között fennálló egyensúlyi helyzetet és a termelést jelentős mértékben csökkentheti, — különösen azokban az országokban, melyeknek ipara még nem áll megfelelő fejlettségi fokon.

A 40 órás munkahét bevezetésére egyes országokban (Németország, Egyesült államok, Olaszország) már 1931-ben mozgalom indult meg. Miután a kérdést nemzetközileg kellett volna szabályozni, a Nemzetközi Munkaügyi Értekezlet már 1932-ben tárgyalásra tűzte ki az ügyet. Az első egyezménytervezet az 1934. évi értekezleten nem kapott szavazati többséget és a következő években megtartott konferenciákon sem lehetett a különböző ipari fejlettségű országok szempontjait közös nevezőre hozni. A jelenlegi bizonytalan gazdasági és politikai helyzet miatt még azokban az országokban is

megszüntették, vagy legalább is erősen korlátozták a 40 órás munkahét kiterjesztését, amelyekben azt kísérletképen bevezették.

Magyarország a munkaidő korlátozásának nemzetközi törekvéseiből hosszú ideig kimaradt. A főváros hatósága már régen érezte ezt a visszásságot, mert a fővárosra a munkanélküliség következtében beállott ínség enyhítése különösen súlyos terheket rótt és mivel ez a probléma a saját hatáskörében pusztán a főváros területére nézve nem volt megoldható, a kormányhoz intézett felterjesztéseiben állandóan sürgette hol a 48 és hol a 40 órás munkahét bevezetését. A törvényhatósági bizottság 1932. november 4-én tartott közgyűlésében utasította a polgármestert, intézzen felterjesztést a kormányhoz a munkaidő törvényes szabályozása tárgyában. A felterjesztés hangsúlyozta, hogy nemcsak szociális, hanem nemzetgazdasági szempontból is égető szükség van olyan kormányintézkedésre, amely a munkanélküliek számának azonnali tényleges és jelentékenyebb mérvű csökkenésére, egyben a lakosság nyomorának enyhülésére és a fogyasztás emelkedésére vezethetne. 1933-ban a főváros ismételten felhívta a kormány figyelmét erre a rendkívüli nagy horderejű problémára. Ezirányú felterjesztését a főváros 1934. decemberében és 1935-ben még kétszer megismételte.

Hazánkban a 6660/1935. M. E. rendelet elrendelte a 48 órás munkahétnek és a legkisebb munkabér rendszerének fokozatos bevezetését a különböző iparágakban. Az 1937. évi XXI. t.-c. pedig a magánalkalmazottak munkaidejét és legkisebb munkabérét szabályozta. A 45.201/1938. Ip. M. rendelet eddig csak az ipari magántisztviselők legkisebb munkabérét rendezte. A törvény itt a munkaidőt heti 44 órában maximálta. A munkaidő maximálása kétségtelenül sok helyet szabadított fel s ugyanakkor a munkabér minimálása a dolgozók munkabérének csökkentését akadályozta meg. Habár a jogszabályok a fizikai munkánál csak a 48 órás munkahetet tették kötelezővé, kétségtelen, hogy nálunk, ahol a munkaidő általában a heti 48 óránál több volt, a 48 órás munkahét bevezetése is eredményt jelentett a munkanélküliség csökkenése terén. A főváros törvényhatósága a 40 órás munkahét bevezetése érdekében 1934-ben a m. kir. kormányhoz intézett felterjesztésében arra az eredményre jutott, hogyha a munkaidőt az országban 40 órára csökkentenék, a felszabaduló munkaórák az iparban 206.000 munkás foglalkoztatását tennék lehetővé, a magántisztviselői foglalkozásokban pedig 29.955 munkahely volna betölthető. A munkaidő kisebbmérvű csökkentése viszonylag kevesebb munkanélkülit juttathatott munkához, de a végrehajtott korlátozások is hozzájárultak a munkanélküliség csökkentéséhez. Jóllehet azonban a több esztendőn át tartó ipari konjunktúra-fellendülés 1937. őszén megtorpant és lassú konjunktúra-visszahanyatlásnak adott helyet, az ipari munkáslétszám a termelés csökkenése ellenére is tovább emelkedett. Ebben kétségtelenül fontos szerepe volt a 48 órás munkaidő általánosabb bevezetésének, valamint annak is, hogy több iparág, mely termelését korlátozta, szak-

munkásait nem bocsátotta el, hanem a munkaidőt korlátozta.« (A Gazdaságkutató Intézet Helyzetjelentése 1938. augusztus.) Hatásukban azonban az eddigi intézkedések még nem mérhetők meg s a hivatkozott törvény is csak ezután fogja éreztetni hatását, mert a 3000/1938. számú végrehajtási utasítás csak 1938. februárjában lépett hatályba.

Munkaalkalmak nyujtása. A hosszantartó tétlenség és az ellenszolgáltatás nélküli segélyezés úgy az egyén, mint a társadalom szempontjából káros hatást vált ki. A munka öröme minden egészséges lelkületű emberben jelentkezik s a munkára való készség él még azokban is, akiket testi fogyatékosságuk csak csökkent értékű munka végzésére tesz képessé. Ha azonban az emberek a hosszantartó munkanélküliség alatt elszoknak a munkától, önérzetük csökken és hajlanak arra, hogy a társadalom nyakán élősködő parazitákká váljanak. A különböző formában nyujtott anyagi támogatás nem tudja megakadályozni sem a munkanélküliek nyomorbajutását, sem a munkanélküliek demoralizálódását. A közsegélyen és alamizsnán való tengődés kitermeli azokat az elcsüggedő embereket, akik sorsukon már nem is igyekeznek változtatni, hanem megelégszenek a közsegélyekkel, amelyet itt-ott alkalmi munkával való keresettel egészítenek ki. Nem egészen munkakerülők, mert a munkától nem iszonyodnak, csak törekvésük halt ki. Különösen a fiatalabb korban elszenvedett munkanélküliségnek ez a hatása. Ezért a fiatalság munkanélkülisége ellen fokozott mértékben kell felvenni a harcot.

A puszta segélyezés nemcsak a termelésből kapcsolja ki a kereső népesség egy nagy csoportját, hanem ennek a csoportnak tagjai hozzátartozóikkal együtt a gazdasági életben mint fogyasztók sem jöhetnek tekintetbe és ezzel a termelés és fogyasztás közötti egyenlőtlenséget fokozzák, ami viszont újabb termeléscsökkenést, munkáselbocsátást, munkanélküliséget jelent.

Ezen súlyos károk elkerülése érdekében állítjuk fel azt az elvet, hogy a teljes mértékű munkára képes munkanélkülieknek segély helyett munkaalkalmat kell nyujtani. A hatóságoknak tehát arra kell törekedniök, hogy vagy olyan munkálatokat indítsanak meg, amelyek közvetve a munkanélküliek felszívódását eredményezhetik, (közmunkák) vagy a munkanélküliek segélyezését értéktermelő munkává kell átalakítaniok. (Szükség- és ínségmunkák.) A közmunka nem közsegélyes munkanélküliek foglalkoztatását célozza, hanem a főszempont a munkálatoknak valóban szükséges volta, megindításuk azonban a gazdasági életre élénkítőleg hat és ezáltal csökkenti a munkanélküliséget.

Közmunkákkal a hatóságok közérdekű munkálatok (középületek, közművek, utak, csatornák építése, stb.) végzését, vagy saját szükségleteik fedezését biztosítják. A szükségmunkák és ínségmunkák viszont rendszerint nem okvetlenül elvégzendő, vagy halaszthatatlan munkák, hanem a segélyezett munkanélküliek foglalkoztatását kívánják megoldani.

Ha gazdasági válság, vagy a pénzügyi helyzet bizonytalansága zavarja a termelés menetét, a magánvállalkozás csökkenti tevékenységét, tartózkodó lesz. Ilyenkor a hatóságnak kell közmunkák indításával a gazdasági élet ütemének a fenntartásáról gondoskodni. A közhatóságoknak tehát a gazdasági fellendülések idején csökkenteni, tartalékolni kell a közmunkákat is, viszont a dekonjunkturális időben kiegyenlítő célzattal kell megindítani azokat.

A székesfőváros anyagi szükségleteivel jelentékeny tényező a város gazdasági életében. De jelentékeny tényező a főváros mint munkaadó a munkapiacon is, mert hivatalaiban, intézményeiben és üzemeiben kb. 30.000 alkalmazottat, hivatalnokot és munkást foglalkoztat és így nemcsak Budapest, hanem az egész ország legnagyobb munkaadója. Amilyen mértékben csökkenti, vagy emeli tehát a főváros szükségleteit, amilyen mértékben hajtja végre tervbevett munkálatait, vagy szerzi be anyagi szükségleteit, olyan mértékben gyorsulhat, vagy lassulhat a fővárosban a gazdasági vérkeringés és ezzel a munkásság foglalkoztatottsága.

A közmunkák végrehajtásával, vagy vállalatbaadásával tehát bizonyos mértékig a főváros hatósága is befolyással lehet Budapest gazdasági életére. Önként következik ebből, hogy ha a hatóság olyan politikát folytat a közmunkák terén, hogy kedvező konjunktúra idején nem indítja meg azokat a közmunkákat, amelyek halaszthatók és tartalékolja válság idejére, akkor a gazdasági válság hullámzásait enyhíti, kisimíthatja. Ha viszont a közmunkákat éppen konjunktúra idején vétetik elő, ez a konjunktúrát egészségtelenül fokozza és a visszaesés is annál nagyobb mértékű lehet.

A genfi Nemzetközi Munkaügyi Értekezlet egyik javaslatára ezért ajánlja, hogy a hatóságok pénzügyileg gondosan készítsék elő a fellendülés éveiben azokat a közmunkákat, melyek későbbi időre halaszthatók, vagy túlnőnek a rendes szükséglet keretén és melyeket akkor kell majd végrehajtani, midőn annak szüksége felmerül. A javaslattevő tanulmány azonban azt is megállapítja, hogy az elmult gazdasági válságok alatt ez az elv seholsem érvényesülhetett nagyobb mértékben, mert az a hatóságokat meglehetősen készületlenül találta és ilyen, évekre előkészített munkaterveket kidolgozni nem tudtak. Valóban nehéz probléma a közmunkák végrehajtása éppen akkor, amikor a municipális háztartás is deficittel küzd és a legfőbb gond annak egyensúlyban tartása. Ez tehát szorosan összefügg a hatósági beruházó kölcsön-politikával, mert leginkább csak beruházó kölcsön ad lehetőséget közmunkáknak válság idején való megindítására. Válságos időkben végrehajtott közmunkák a környék munkanélküli népességének beözönlését idézik elő. A városnak viszont elsősorban saját polgárait kell védelmezni a munkanélküliség ellen, ezért a helyi hatóságok a közmunkák megindításánál az alkalmazott munkásokra vonatkozólag bizonyos megszorításokkal élnek.

A közmunkákat a főváros saját kezelésében, vagy vállalatbaadás útján hajtja végre. A saját kezelésében végrehajtott munkálatoknál a

főváros, mint munkaadó ügyel arra, hogy a felvett munkások elsősorban budapesti lakosok legyenek. A főváros a szociális szempontokat munkásaival szemben fokozott mértékben érvényesíti. A 239.749/1936—XII. sz. polgármesteri jelentés alapján a 65 éves életkorúk miatt elbocsátott székesfővárosi munkások helyett munkanélküli gyermekeiket kell alkalmazni. A polgármester 1936-ban a polgármesteri XII. ügyosztály kebelében Munkásnyilvántartó Irodát állíttatott fel, amely nyilvántartja mindazokat a munkásokat, akik a fővárosnál legalább egy évig jól szolgáltak, de munkahiány következtében elbocsájtattak és nyilvántartja azokat is, akik munkahelyükön nélkülözhetők és csak méltányosságból foglalkoztatják őket. A főváros intézményeinek és üzemeinek bármilyen munkásigénylését elsősorban a nyilvántartó irodából kell fedezniök.

A főváros a közmunkák jelentékenyebb részét és a közigazgatás szükségleteit a közszállításokra vonatkozó szabályok alapján a magángazdaság útján végezteti, illetve szerzi be. A közmunkákról és közszállításokról az 50.000/1934. K. M. sz. rendelet, az ú. n. közszállítási szabályzat intézkedik. A szabályzatnak azon rendelkezései, melyek a kisiparosoknak a közszállításokban való fokozottabb részvételét és kedvezményeit, a területileg korlátozott versenytárgyalások megtartásának lehetőségét, a legkisebb munkabérek megjelölésének kötelezettségét, stb. tartalmazzák, a szociális szempontok érvényesülését biztosítják.

A munkanélküliek beözönlése elleni védekezést célozta a főváros törvényhatósági bizottságának 570/1930. kgy. sz. határozata, amely a budapesti munkanélküliség enyhítése érdekében utasította a tanácsot, hogy a fővárosi munkák vállalatbaadásakor kösse ki, hogy a vállalkozók elsősorban budapesti és környéki munkásokat tartoznak alkalmazni, illetve vidéki munkásokat csak akkor alkalmazhatnak, ha a budapesti munkaközvetítők nem tudnak megfelelő munkást közvetíteni. A munkanélküliség fokozódása és a vidéki munkanélkülieknek a fővárosba való özönlése azután arra késztette a polgármestert, hogy e téren további szigorítást alkalmazzon. A 161.882/1932. pm. sz. határozat kimondotta, hogy csak legalább három hónap óta Budapesten lakó munkásokat szabad felvenni a közmunkákat végző vállalkozóknak, majd a 18.312/1934. pm. sz. rendelet a helybenlakási időt egy évre emelte fel.

A gazdasági válság a fővárost pénzügyi szempontból súlyos helyzetbe hozta. A szociális terhek fokozódtak s a bevételek kiesése egyre nagyobb volt. Ilyen körülmények között a fővárosnak nem volt módjában nagyszabású, több évre kiterjedő közmunkaprogrammot kidolgozni, mégis minden erőfeszítést megtett arra, hogy a munkanélküliség csökkentésére minél több közmunkára fedezetet teremtsen és azokat haladéktalanul vállalatba adja. A tanács már az 1929. március 6-án tartott ülésén arra az álláspontra helyezkedett, hogy a munkanélküliség csökkentésének egyetlen megfelelő eszköze a munkaalkalmaknak nyujtása s ezért összeiratta a főváros

részéről az 1929. évben nyujtható munkaalkalmakat. Az ügyosztályoknak adatai szerint az elvégezhető közmunkák értéke 100,417.424 pengő volt. Ebből 1929. december 1-éig 92,088.289 pengő közmunkák végeztetésére tényleg felhasználtatott. A polgármester jelentése szerint (1930. II. félév.) »A főváros hatósága állandó és elsőrendű gondoskodásának tárgya volt ezen időben az, hogy a rendelkezésre álló anyagi eszközökkel közmunkák útján a munkanélküliséget csökkentse. Igyekezett lehetőleg olyan munkálatokat végrehajtani, melyeknél a legtöbb munkáskéz talált foglalkozást.«

A polgármester 1930. augusztus havában 133.817. számú rendeletével utasította az ügyosztályok és üzemek vezetőit, hogy sürgősen végeztessék el mindazokat a közmunkákat, melyeknek költsége biztosítva van. Ezenkívül kötelezzék a vállalkozókat olyanirányú adatszolgáltatásra, hogy a fővárostól vállalatba adott munkáknál hány munkást és milyen munkabér mellett alkalmaztak.

Az 1930. év folyamán a főváros kb 67.000.000 pengő értékű közmunkát rendelt el, illetve adott vállalatba. A következő években az alábbi értékben végeztetett a főváros közmunkákat: (A polgármester félévi jelentései.)

1931-ben	kb	47,000.000 P	értékben
1932-ben	«	73,000.000 «	«
1933-ban	«	68,000.000 «	«
1934-ben	«	47,000.000 «	«
1935-ben	«	62,000.000 «	«
1936-ban	«	63,000.000 «	«
1937-ben	«	87,000.000 «	«

Hatályosan csökkentette a főváros munkanélküliségét az országos közérdekű munkálatok megindítása is. Ez ugyanis sok munkást foglalkoztat (csatornázási, útépítési, talajjavítási) és miután az állam országosan szervezi meg, az egész ország gazdasági életére és munkapiacára befolyást gyakorol. A Gazdaságkutató Intézet 1938. évi augusztusi helyzetjelentése szerint 1938-ban a foglalkoztatottság javulásában a vidéki munkások létszámemelkedésének volt túlnyomó szerepe. »A jelzett fejlődéshez a legnagyobb mértékben az járult hozzá, — és ezzel magyarázható a vidéki munkáslétszámnak a budapestit lényegesen meghaladó növekedése is, — hogy különösen a vidéken az előző évinél lényegesen több és nagyobb közmunkát (útépítés, öntözőművek, középületek) hajtottak végre, ezek pedig rendkívül munkaintenzivek.«

A munkanélküliség fokozódása idején közművekkel már nem foglalkoztatható, közsegélyben részesülő munkanélküliek parlagon heverő erőit a hatóság úgy a munkanélküli, mint a köz érdekében értéktermelő munkára igyekszik felhasználni. A munkanélküliek foglalkoztatására a hatóság különböző módokat alkalmaz. Az ínség- és szükségmunkák célja, minél több munkanélküli foglalkoztatása. Ezért ezen munkáknál a végzendő munka

szükségessége, az optimális munkaeredmény elve háttérbe szorul. Elsősorban olyan munkák jöhetnek itt szóba, amelyet bárki, minden szaktudás nélkül vállalhat, amelyeket nem kell okvetlenül és sürgősen elvégezni, amelyek a munkanélküliség alakulásának megfelelően bármikor abbahagyhatók, vagy újra megkezdhetők s a gazdasági vállalkozásokkal szemben nem támasztanak versenyt, de közhasznúak és értéktermelők. Az ínség- vagy szükségmunkáknak tehát sokféle szempontot kell tekintetbe venniök és még alkalmazkodniok kell az ínségesek személyi viszonyaihoz is, mert hiszen a munkanélküliek között a legkülönbözőbb foglalkozásúak vannak és nagyrészük csökkent munkaképességű. Ezen sokféle feltételt kielégítő munkák azonban csak korlátoltan állanak a hatóság rendelkezésére. Leginkább útegyengetési, kisebb csatornázási, talajjavítási, parkosítási, stb. munkálatok jöhetnek tekintetbe. A szükség- és ínségmunkáknál foglalkoztatottakat a hatóság nem az önként jelentkezők közül jelöli ki. E munkálatok egészben, vagy nagyobb részben közsegélyre szoruló és hatóságilag nyilvántartott ínségesekkel végzendők. Ezeket rendszerint a hatóság osztja be a munkára, előírja, hogy az egyes munkaképes segélyezettnek az ínségmunkánál mennyit kell munkaképességének és személyi viszonyainak megfelelően dolgoznia a segélyért, szükségmunkánál pedig mennyit dolgozhat bér ellenében.

A munka ellenszolgáltatása lehet bérfizetés, vagy segély. Egyik sem haladhatja meg a környéken szokásos napszámbért, vagy annak értékét, de viszont fedeznie kell a segélyre szorult család elsőrendű életszükségletét. Munkabért kapnak a munkanélküliek a szükségmunkáknál és a hatósági foglalkoztatókban, segélyezésben részesülnek az ínségmunkáknál.

Az ínségmunkákat a város rendszerint saját kezelésében végezteti. A szükségmunkákat vállalatba is adhatja. Célszerűbb azonban ezeket is saját kezelésben végeztetni, mert ebben az esetben a hatóság azt az összeget, amelyet vállalkozói nyereség alakjában fizetne ki, szintén a munkanélküliek foglalkoztatására fordíthatja.

A munkanélküliek foglalkoztatásának a legrégibb módja a fővárosban is az úgynevezett hatósági foglalkoztatóban való dolgoztatás. Mint már említettem, a fővárosban 1902-ben kettő és 1904-ben pedig már három foglalkoztató működött, ezek azonban még a háború előtt megszűntek. Az ilyen foglalkoztatók csak kisszámú munkást tudnak dolgoztatni s ezért értékük a munkanélküliség fokozódása esetén jelentéktelen. Nehéz azután ezek számára olyan foglalkozási kört találni, amivel nem támasztanak versenyt a magángazdaságnak. A főváros a munkanélküliség enyhítése érdekében 1924-ben mégis újból felállított egy háziipari foglalkoztatót, 1931-ben pedig egy textilipari műhelyt, de az utóbbit csakhamar megszüntette. A háziipari foglalkoztatót a főváros 1933-ban az »ínségesek hatósági foglalkoztatója« néven átszervezte és mint az értéktermelő segélyezés egyik intézménye ma is működik. A foglalkoztató főként teljesen munkaképes munkanélküli nőket

lát el munkával. (l. még Nővédelem.) Miután legutóbb az ínségesek teljesen munkaképes, csökkent, korlátozott munkaképességű és munkaképtelen csoportokra lettek szétválasztva, a foglalkoztató, mint intézmény kellőképen megszervezve és kibővítve alkalmasnak mutatkoznék a csökkent, illetve a korlátozott munkaképességű munkanélküliek (sokgyerekes női családfők) foglalkoztatására.

A szükségmunkának a fővárosban legkorábban bevezetett speciális formája a *szellemi szükségmunka* volt. Említettem már, hogy a világháború után a fővárosban milyen nyomasztó mértéket öltött az értelmiségi munkanélküliség. Ezen a csoporton nem segíthetett a főváros a hatósági ínségenyhítés keretében, de azt sem nézhette tétlenül, hogy a főváros társadalmának ez az értékes rétege a teljes nyomorba süllyedjen. A segítés legcélravezetőbb módjának mutatkozott az értelmiségi munkanélkülieknek pénzsegély ellenében való foglalkoztatása. 1926. elején szervezte meg a főváros a szellemi szükségmunkát. Az 1926. és 1928. években statisztikai felvételek végrehajtásánál foglalkoztatták őket, majd a főváros különböző hivatalaihoz osztotta be őket segédmunkaerőkként. 1931-ben túlnyomórészük bekapcsolódott a főváros szegénygondozó munkájába és azóta évente 9—10 hónapon át kb. 700—900 szellemi szükségmunkás látta el a népjóléti megbizotti munkakört. 1937. november hó 1-én a koldusalamizsna gyüjtési akció megszevezésével kapcsolatban a főváros újabb 200 szellemi szükségmunkást vett fel és így számuk ezer fölé emelkedett. Az úgynevezett »állandó« szellemi szükségmunkásokon túl a megélhetés szempontjából legnehezebb téli hónapokban, rendszerint 2—3 hónapra, egy ú. n. téli ideiglenes szellemi szükségmunkás csoportot foglalkoztatott eddig évente a főváros a szellemi foglalkozásúak munkanélküliségének enyhítése érdekében. Így 1935-ben január 15-től április 15-ig több, mint 500, 1936-ban két csoportban 2—2 hónapon át 280—280 szellemi szükségmunkást foglalkoztatott. A szellemi szükségmunka keretében évről-évre néhány orvos és gondozónővér is kapott beosztást. A népjóléti munkakörben működőket évi 2—3 hónapi megszakítással foglalkoztatta a főváros abban az esetben, ha szociális szempontból továbbra is ráutaltak voltak és munkájukat kielégítően látták el.

A szellemi szükségmunkások utólagosan fizetett készpénzsegélyben részesültek: az egyedülálló 60, a másodmagát eltartó 70, a családfenntartók pedig 80 pengő havisegélyt kaptak. 1936. január 1-től a szellemi szükségmunkások 60 pengő segélyben részesültek, a családfenntartók azonban az általuk eltartott felmenő ágú, munkaképtelen családtagjaik, valamint a 20. életévüket be nem töltött gyermekeik után az első személynél 10 pengő, minden további személynél pedig 5—5 pengő segélyt kaptak.

1937. december 31-én 945 szellemi szükségmunkásról készített statisztikai felvétel szerint a foglalkoztatottak 45·1%-a férfi, 54·9%-a nő volt. Albérletben lakott 26%-uk; 46%-uk családfenntartó volt. Több mint

200 másodmagát tartotta el, több mint 150 harmadmagát; de negyed és ötödmagát tartotta 79, illetőleg 32. A szellemi szükségmunkások 53½%-a 27—41. év között van, tehát a legmunkabíróbb korosztályból került ki, azokból a korosztályokból, amelynek tagjai különben a biztos kenyér és pályájukon való előhaladás tudatában dolgozhatnak munkahelyeiken.

A szellemi szükségmunka keretében foglalkoztatott értelmiségi munkanélküliek 52%-a korábban magántisztviselő, közel 4% köztisztviselő, 5% pedig szabadfoglalkozású egyén volt. Az elbocsátott, végkielégített, de végkielégítését régen felélt tisztviselőtársadalom egy rétegének tragédiáját ismerhetjük meg a szellemi szükségmunkások statisztikai adatain keresztül.

Megemlítem, hogy a szellemi szükségmunkások havi- és napidíjai illetve szociális munkás minőségben való *alkalmazása* ügyében a főváros törvényhatósági bizottsága a polgármester előterjesztésére 1938. XII. 9-én tartott közgyűlésében határozatot hozott.

Végül az alábbi táblázatban közlöm azokat az összegeket, amelyeket a főváros évente a szellemi szükségmunkásoknak kifizetett.

Szellemi szükségmunka költségei.

1931-ben	293.080 P
1932-ben	580.000 «
1933-ban	743.000 «
1934-ben	562.975 «
1935-ben	612.940 «
1936-ban	722.990 «
1937-ben	875.293 «

A főváros a testi munkások munkanélküliségének csökkentése érdekében a szellemi szükségmunka gondolatából kiindulva szervezte meg a *fizikai szükségmunkát*. Erre bírta az is, hogy a külföldi államokban megindított szükségmunkák rendszerének és a munkaszolgáltatás különböző formáinak áttanulmányozása alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy jól megszervezett szükségmunkával, amelynek alapfeltétele, hogy a közmunkákon felül többletmunka legyen, vagyis újabb munkaalkalmat nyujtson, — enyhíteni lehet a munkanélküliséget. Ezen meggondolásból kiindulva, a polgármester fizikai szükségmunka-tervezetet dolgozott ki és elsősorban földmunkákban, út- és csatornaépítkezésben, továbbá városszéli telepek létesítésében jelölte meg azokat a munkaterületeket, ahol a város szempontjából is fontos és értékes, de egyébként különben esetleg hosszú időre halasztást szenvedő munkálatok elvégzése keretében nagyobbszámú munkanélküli ínségest lehet foglalkoztatni. A polgármester javaslatára a törvényhatósági bizottság 1932. április havában tartott közgyűlésén, a szükségmunkák megszervezése és végrehajtása érdekében héttagú alkalmi bizottságot küldött ki. A hetes bizottságnak javaslata alapján a törvényhatósági bizottság 1932. július

5-én tartott közgyűlésében felhatalmazta a polgármestert, hogy a fizikai szükségmunkának 10 millió pengő keretében való megindításáról gondoskodjék és a fedezet áru-, építési anyag, stb. vagy pénzhitel útján való előteremtéséről gondoskodjék. A polgármester ugyanezen év szeptember havában bejelentette, hogy a 10 millió pengőből 9 milliót út- és csatornaépítésre, 1 millió pdengőt pedig városszéli telep létesítésére fog felhasználni. A csatorna- és útépítésekre a főváros még ugyanezen hónapban áruhitelezési alapokon versenytárgyalást hirdetett és a munkálatok vállalatbaadásánál egyik feltétel volt, hogy a vállalkozó köteles a nem szakmunkásoknak legalább 70%-át rendes bérfizetés mellett a kerületi népjóléti osztályok által nyilvántartott ínségesek közül alkalmazni. Ugyanez volt a feltétel a városszéli telepnek 1933-ban megindult építkezéseinél is. A szükségmunkák 1932. őszén indultak meg és megszakításokkal 1934. év végéig tartottak. A fogalkoztatott szükségmunkások száma kereken 5000 volt.

1934-től a főváros újabb hasonló fizikai szükségmunkát nem indított, mert az efajta munkálatokat közmunkák keretében kívánta elvégeztetni és az ínségesek foglalkoztatására bevezette a munkakészség igazolása ellenében való segélyezés, vagyis ínségmunka rendszerét.

A legtöbb magyar vidéki város már 1932—33-ban áttért a munkaszolgáltatás ellenében nyujtott segélyezés rendszerére. Ezekben a városokban segélyt vagy csak a már teljesített munkaszolgáltatás után és annak értéke arányában kaphatott az ínséges, vagy a kapott segély értékét az ínségesnek azonnal le kellett dolgoznia. Segélyben tehát csak akkor és abban a mértékben részesült az ínséges, amikor és amennyi munkát végzett.

A fővárosban ezt a rendszert nem lehetett maradéktalanul bevezetni, mert a munkaképes ínségesek nagyszáma következtében nem lehetett olyan és annyi ínségmunka elvégeztetését egy-egy ínséges számára biztosítani, mint amennyire az egész éven át folyamatos segélyezése ellenében kötelezni kellett volna. A fővárosban ezért olyan rendszerről kellett gondoskodni, amely biztosítja az ínséges család folyamatos segélyezését, de módot nyujt arra, hogy a munkakerülőket a munkára kész ínségesek közül kiválasztani, a munkanélküliek nagy tömegeinek demoralizálódását megakadályozni és a segélyeknek legalább egyrészét értéktermelő munkává átalakítani lehessen. Az új rendszerben érvényesülni kellett a munkaszolgáltatás elvének, de olyan módon és mértékben, amely megfelel az említett szociális szempontoknak. Így alakult ki a munkakészség igazolása ellenében nyujtott segélyezés, amely nem akarta az ínségessel szemben sem a számára már kiutalt, sem a jövőben kiutalandó segélyt ledolgoztatni, hanem csupán azt kívánta, hogy a munkaképes ínséges munkakészségét igazolja. Ez a rendszer a munkateljesítés idejét, vagy értékét nem az ínségesnek juttatott segély értékéhez szabta, hanem csak azt kívánta a munkaképes családfőtől, hogy munkakészségének igazolásaképen, a főváros állandó segélyezése ellenében, bizonyos

meghatározott időn — félévenkint 18 munkanapon — át díjtalan munkát, úgynevezett ínségmunkát végezzen. Azonkívül, hogy az ínségmunkások és családjaik a rendes hatósági támogatásban részesültek, a 18 munkanap elvégzése után mindegyikük még 8 pengő készpénzsegélyt is kapott. Megjegyzem, hogy ezt a rendszert a főváros már előzőleg bevezette a menhelyeken, ahol a munkaképes hajléktalanok már 1932. december hótól kezdődően, egyhavi menhelyi ellátásukért 10 napon át, naponkint 6 órai könnyebbtermészetű fizikai munkát végeztek. Az 1934. évi szeptember 26-án kelt 101.184. számú polgármesteri rendelet tehát csak kiterjesztette a munkakészség igazolásának rendszerét a hatóság által a kerületi népjóléti osztályok útján segélyezett munkaképes családfőkre is. A polgármester az új rendszer megszervezésével és végrehajtásával a közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztály vezetőjét és a kerületi elöljárókat, a munkálatok műszaki megszervezésével és végrehajtásával pedig az út- és csatornaépítési ügyosztály vezetőjét bízta meg. Kimondotta a rendelet azt is, hogy az ínségmunkálatok kizárólag saját kezelésben hajtandók végre, — tehát vállalkozók kizárásával, — s csak olyan munkák lehetnek, amelyeket a hatóság egyébként vagy egyáltalán nem, vagy nem abban a terjedelemben hajtana végre.

Az ínségmunka műszaki vezetésével megbízott II. ügyosztály a IX. ügyosztállyal egyetértésben kijelölt útelőkészítési és telekegyengetési munkahelyeken az ínségmunkára kiküldött ínségesekből munkáscsoportokat alakított. A felügyeletről, a munkák kitűzéséről és az adminisztrációs teendők elvégzéséről a kerületi elöljáróságok mérnöki osztályai, illetőleg a fővárosi kertészet igazgatósága gondoskodott.

Minthogy az ínségmunkákat végeztető hatóság és a foglalkoztatott ínségesek között rendes munkaviszony nem állt fenn, a m. kir. belügyminiszter a 224/829/1933. sz. rendeletében az ínség enyhítésére irányuló hatósági tevékenység körében szükségmunkát végző egyének társadalombiztosítási kötelezettségét időlegesen megszüntette.

Az ínségmunkák megindításakor magánbiztosítás útján (Magyar-Francia Biztosító Rt.) gondoskodás történt az ínségmunkásoknak baleseti és szavatossági biztosításáról. (A szellemi szükségmunkásoknál ez nem történt meg.)

A munkanélküliség hazánkban 1932-ben kulminált. 1933-tól lassú javulás volt tapasztalható. Az ipari termelés fellendült, egyes iparágakban fokozódott a termelés üteme s a gazdasági életnek ez a javulása az ínségesek számának változásában, illetőleg csökkenésében is megnyilvánult. A segélyek igazságos elosztása érdekében a kerületi népjóléti osztályok útján lefolytatott egyre szigorúbb és állandó vizsgálatok, a munkakészség rendszeres igazoltatása és a gazdasági élet javulása a hatósági nyilvántartásba felvett munkanélküli ínségesek számának csökkenéséhez vezetett.

A segélyezett munkaképes munkanélküliek számának csökkenése lehetővé tette, hogy a hatósági ínségenyhítés a munkával való segélyezés irányában tovább fejlődjön. A munkaképes ínségesek számára olyan rendes munkabérért végzett szükségmunkákat lehetett szervezni, amelyeknek keretében elsősorban a hatósági támogatásban részesülő munkaképes munkanélküli férfi családfők bizonyos meghatározott időn át produktiv munkát végezzenek.

A 142.070/1938—IX. sz. polgármesteri rendelet hatósági orvosi vizsgálatok és környezettanulmányok alapján külön választotta a teljesen munkaképeseket a csökkent munkaképességűektől és a munkaképtelenektől. Ezen kategóriák számára három (»A« »B« és »C«) nyilvántartást állított fel. Az első két csoport részére fenntartotta a munkakényszer elvét akként, hogy a teljes munkaképességűek most már rendszeresebb jellegű és rendes munkabérrel díjazott szükségmunkát, a csökkent munkaképességűek pedig segélyezésük ellenében munkaképességükhöz mért ínségmunkát végeznek. Ezen megkülönböztetéstől eltekintve a munkálatok nemei, továbbá azok megszervezése egyezők, illetve azonosak a munkakészség igazolására bevezetett ínségmunka rendszerében ismertetettekkel. A szükség- és ínségmunkásokat a foglalkoztató hatóságok (polgármesteri ügyosztályok, fővárosi kertészet, a kerületi elöljáróságok mérnöki osztályai, illetőleg fővárosi intézmények) továbbra is a Központi Szegénynyilvántartó és Ínségmunkaelosztó Hivataltól igénylik, megjelölve a munka helyét, valamint azt, hogy mennyi munkáskezet kérnek. Az ínségesek többnyire a talajegyengetés, árokvisztítás, gazirtás és lombtakarítás munkáját végzik. Az értelmiséghez tartozó ínségesek (csak azok, akik a kerületekben nyilvántartva és segélyezve vannak) a szükségmunkák keretében a munkahelyeken az írásbeli teendőket végzik.

A rendelet részletesen körülírta a szükségmunkák szervezését. Szükségmunkával elsősorban azokat a családokat kell segélyezni, amelyekben a családfő teljesértékű munkára képes munkanélküli férfi és a családban kereső családtag nincsen. Másodsorban azok a családok veendők figyelembe, amelyekben a családfő munkaképtelen, vagy csökkent munkaképességű férfi, vagy keresetnélküli nő és a családban teljesértékű munkára képes 18 éven felüli munkanélküli férfi-családtag van. Harmadsorban vehetők figyelembe a teljesértékű munkára képes egyedülálló kereset- és jövedelemnélküli férfiak. Minden családból csak egy férfi osztható be szükségmunkára. Nem oszthatók be szükségmunkára általában a nők, a férfiak közül pedig azok, akik valamilyen keresettel, vagy jövedelemmel bírnak, vagy olyan családban élnek, melynek egyik tagja valamilyen keresettel, vagy jövedelemmel bír, továbbá, akik nem laknak 1 év óta Budapesten. A fenti korlátozások alapján 1938. novemberében 7014 magános és családos férfi ínséges közül:

	Értelmiségi		Fizikai munkás	
	magános	családos	magános	családos
Szükségmunkára beállítható volt	120	187	774	4.250
Nem állítható be, mert:				
kereső foglalkozása van	6	50	28	1.008
Nem lakik egy év óta Budapesten ...	2	2	18	57
Egyéb okok miatt	13	19	36	444
Összesen	**141**	**258**	**856**	**5.759**

Beállíthatónak volt tehát tekinthető 5331 vagyis a teljesen munkaképes ínségesek 76%-a.

A szükségmunkánál fizetett munkabér kb. a közönséges napszámbérnek felel meg, de a munkások havi munkateljesítménye korlátozva van. A teljes értékű munkára képes munkanélküliek 34 filléres órabér mellett havonkint két héten, vagyis 12 munkanapon át napi 8 órát dolgozhatnak, aminek ellenében 32·64 pengőt kapnak. A családos szükségmunkások azonban a szükségmunkabéren felül havonkint és családtagonkint mintegy 6 pengő értékű kiegészítő segélyben is részesülnek. A szükségmunka díjazására megállapított munkabért az ú. n. »családi pótlékokkal« együtt gyakorlatilag a tengődési minimumnak tekinti a hatóság, ami annyit jelent, hogy senki sem részesíthető közsegélyben akkor, ha keresete vagy jövedelme a fenti összeget meghaladja. Az új rendszer bevezetésének első hónapjaiban (1938. júniusától):

1938. évi	VI.	hó	1.713	ínséges	dolgozott	17.709	munkanapon	át,	kifizetve	48.162 P
1938. «	VII.	«	3.148	«	«	35.062	«	«	«	95.371 «
1938. «	VIII.	«	3.551	«	«	40.038	«	«	«	108.906 «
1938. «	IX.	«	3.923	«	«	45.139	«	«	«	122.779 «
1938. «	X.	«	3.671	«	«	21.063	«	«	«	112.752 «

munkabér

Ezen rendszer bevezetésével a fejlődés új iránya ki van jelölve. A munkaképes munkanélküliek különválasztásával a szegénygondozás kereteiből elvben már kiemeltetett az a csoport, amely valójában nem tartozik oda. Pénzügyi és adminisztrativ tekintetben ugyan még ma is kapcsolatban van a szegényügyekkel, de remélhető, hogy a jövőben azokhoz az intézkedésekhez fog szervesen csatlakozni, amelyek a munkanélküliség leküzdése érdekében már létrejöttek vagy megvalósításra várnak.

A munkanélküliek támogatása.

A gazdasági konjunktúra hullámzása és azok az összetett hatóerők, amelyek átszövik a mai termelési rendet, eddig még megakadályozták, hogy megleljük a munkahiány megelőzésének biztos szerét és nincs még megfelelő megoldás a munkahiány következményeinek kizárólag produktív

eszközökkel való megszüntetésére sem. Bármily nagy jelentőségű a munkaalkalmak feltárása, a helyesen megszervezett munkaközvetítés, a közmunkák célszerű szabályozása, a munkaidő szabályozása, stb. az eddigi külföldi és hazai tapasztalataink szerint mégis oly jelentékeny tömege marad a munkahiány következményeitől sujtottaknak, akiknek a megsegítés eme preventiv eszközei nem biztosítanak munkát, hogy azokat csak a pénzbeli és természetbeni támogatás mentődeszkája segítheti át a nehéz időkön.

A támogatás egyik rendszere a *munkahiány esetére szóló biztosítás*, a másik a hatósági és társadalmi segélyezés. Az előbbi a támogatásra való jogosultságot, ha a munkanélküli az előírt járulékokat befizette, épen úgy megadja, mint a szociális biztosítás többi ágai, az utóbbi pedig nem állapít meg igényt, hanem a segélyezést a rászorultságtól teszi függővé, a ráutaltság mértékének megállapítását pedig a hatóság kötelezettségévé teszi. A hatóság segélyt csak akkor ad, ha a munkanélküli jövedelme a megállapított tengődési minimum alá süllyed. Biztosítás esetén ellenben a segély kifizetése csupán a munkanélküliség tényétől van függővé téve. Ezekből is nyilvánvaló, hogy az alamizsnaszerű közsegély és a munkahiány esetére szóló biztosítási segély között óriási és lényegbevágó különbség van.

A munkahiány esetére szóló biztosítás — a szociális biztosítás többi ágazatához hasonlóan — azokat a veszélyeket, melyek a munkavállalók kereső munkájának megszűnéséből származnak, áthárítja a közösségre. A munkahiány esetére biztosított ugyanis meghatározott ideig fizetett járulék esetén, ha önhibáján kívül munkanélkülivé válik, bizonyos ideig előre meghatározott összegű »munkanélküli« segélyt kap. A munkahiány esetére szóló biztosítás természetesen csak a munkaképes munkanélkülieknek nyujt segélyt. Fontos körülmény a munkahiánynak, mint tárgyi oknak megállapítása és annak elősegítése, hogy a munkanélküli mielőbb újból megfelelő munkát találhasson. Mindkét kívánalom jól szervezett munkapiacot feltételez. A munkahiány esetére szóló biztosítás bevezetése tehát a munkapiac megszervezése nélkül alig képzelhető el.

Nálunk a szociális biztosításnak ez az ága nincs bevezetve. Az 1928. és 1929. évben a betegségi, baleseti, továbbá az öregségi, rokkantsági biztosítási ágak országos megszervezése alkalmával a munkahiány esetére szóló biztosítási ágat »egyelőre« nem vezették be, mert egyrészt az ekkor megnövelte volna a munkaadókra és munkavállalókra rótt szociális terheket, másrészt a munkapiac szervezési hiányai sem tették időszerűvé.

A székesfőváros tanácsa már 1925-ben felterjesztésben kérte a kormánytól a kötelező állami »munkanélküliség esetére szóló biztosítás« törvényes rendezését. 1926-ban, még a szociális biztosítás országos megszervezése előtt, felmerült a székesfővárosi munkásság munkanélküliség esetére szóló községi biztosításának gondolata. Az 1926. évi novemberi közgyűlésen

indítványozták, hogy a főváros azért is oldja meg a munkahiány esetére szóló biztosítást a maga hatáskörében, hogy gyakorlati példaadással szolgáljon a kormánynak a biztosítás országos rendezésére. A javaslat szerint a biztosítás igazgatási teendőit a budapesti állami munkaközvetítő intézet látta volna el. Biztosítás alá vonattak volna mindazok, akiknek a munkahelyük Budapesten van.

A munkahiány esetére szóló községi biztosítással szemben sok aggály merült fel. Szemben a vidékkel növelte volna a fővárosi munkaadók és munkavállalók szociális terheit. A munkapiac rendezése sem volt még befejezett. Közismert volt az a körülmény is, hogy hosszantartó válság idején a biztosítás ezen ága pénzügyileg kimerül, a munkanélküliek segélyezési ideje lejár és előbb-utóbb mégis a hatósági gondozást kénytelenek igénybe venni. De ennek dacára, miután a munkahiány esetére szóló biztosítás a munkavállalóknak a jövő bizonytalanságaival szemben több biztonságérzetet ad, fontos szolgálatokat tesz akkor, amikor a gazdasági válság nem süllyed túlságosan mélyre, azaz a depresszió csak elsődleges, mert ilyenkor a dolgozók legjava rétegét távol tartja a közsegély igénybevételétől.

A főváros közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztálya részletesen foglalkozott a kérdéssel, azonban a viszonyokat nem találta alkalmasnak a különálló községi biztosítás megvalósítására. A székesfőváros 1936-ban feliratot terjesztett a kormányhoz és kérte a szociális biztosítás kiterjesztését a munkahiány esetére is. A felterjesztésben a főváros leszögezte azt az elvi álláspontját, hogy a munkahiány esetére szóló községi biztosítás bevezetésével szemben helyesebbnek és célravezetőbbnek tartja a már meglevő biztosítási ágazatoknak a munkahiány esetére szóló biztosítással való kiegészítését.

Ami a munkanélküliek hatósági segélyezését illeti, a főváros az 1900-as évek gazdasági fejlődése idején nem gondolt arra, hogy szociálpolitikai eszközökkel felvegye a harcot a munkanélküliséggel szemben, viszont az 1875. évi szegényügyi rendszabály alapján csak a teljesen vagyontalan, munka- és keresetképtelen fővárosi illetőségű egyéneket segélyezte, s ezért a munkanélküliség következtében ínségbe jutott családokat a magánjótékonyság karolta fel. A jelentkező gazdasági válságok alatt azonban a munkanélküliek száma annyira felszaporodott, hogy a magánjótékonyság nem tudta segélyezésüket ellátni. Ezért a hatóság már 1893-tól kezdődően szakított a fenti álláspontjával és rátért a munkanélküliek segélyezésére is, amit bizonyít az a körülmény, hogy a munkaképteleneknek nyujtott állandó havisegély mellett a rögtöni segélyként kiutalt összegek évről-évre emelkedtek. A gazdasági okokból munkanélkülivé vált családok támogatása sem különbözött a munkaképtelen közsegélyesek támogatásától, habár mértéke és módja egyre fejlődött. (Természetbeni segélyek, szükséglakás, stb.). A munkanélküliek segélyezése tehát a szegényügyi igazgatás keretében történt, ami

eléggé megbélyegző volt, mert az akkori választójogi törvény a közsegélyeseket megfosztotta politikai jogaiktól.[1])

A tett intézkedések a közmunkák megindításának és a közvetlen pénzsegélyezésnek elvén nyugodtak. A tanács a munkanélküliek rendkívüli megsegítésére 50.000 koronát szavazott meg. A segélyezés előfeltétele a főváros területén legalább egy évi helybenlakás volt. A segélyért 1969 munkanélküli folyamodott, akik 3—8 koronát kaptak hetenként a téli ínséges idők alatt. Valójában ez volt az első ínségakció. A tanács egyidejűleg elrendelte a végrehajtandó közmunkák összeírását, de ezek kivitelére a közbejött történelmi események miatt csak részben került sor.

A háború után a főváros a munkanélkülieket a hatósági segélyezés keretei között igyekezett támogatni. A főváros tehát a munkanélkülieket nem segélyezte — mint külföldön — különállóan, hanem a meglevő szegénysegélyezési rendszer keretében látta el mindazokat, akik közsegélyért folyamodtak. A fokozódó munkanélküliség azonban szétfeszítette a szegénygondozás kereteit. 1921-ben meg kellett szervezni a társadalom bevonásával a nyomorenyhítő, vagy másként a téli ínségakciókat. Az ínségakcióknál a csekélyebb pénzsegélyezés mellett a fősúly a természetbeni segélyezésen volt. Az a felfogás, amely a természetbeni támogatás helyett a pénzsegélyt javasolta, azzal az indokolással, hogy a munkanélkülieknek nyujtott pénzbeli segélyezés visszakerül a forgalomba és a közfogyasztást növeli, helytelennek bizonyult, mert a pénzsegélyt nem lehetett olyan magasra emelni, hogy a fogyasztást számottevően növelje, viszont a munkanélküliek nem szerezhettek érette annyit, amennyit helyette a hatóság természetbeni segélyezés alakjában adhatott. Az ínségakciók anyagi fedezete azonban 1922-ben csak a felnőttek támogatására volt elegendő. A gyermekek étkeztetését 1922/23. telén a kormány vállalta magára. A főváros bekapcsolódott a kormány ínségakciójába és az étkeztetésen kívül azokat a természetbeni segítő módokat is megszervezte, amelyek ma is alapját képezik úgy a munkanélküliek, mint a munkaképtelenek segélyezésének. A kormány támogatása 1924-ben csökkent, majd végkép megszűnt és azóta a főváros közönsége tartja fenn az ínségakciókat. A természetbeni segélyeket eleinte csekély térítés ellenében bocsátották a munkanélküliek rendelkezésére, mert a hatóság igyekezett keresztülvinni azt az elvet, hogy nem neveli az ínségeseket ingyenalamizsna elfogadására. A munkanélküliek anyagi erejének kimerülésével azonban ettől az elvtől mindinkább el kellett tekinteni, s az

[1]) A választójogi törvény (1925. évi XXVI. t.-c.) a háború után már kivételeket tett, amennyiben politikai jogaikat csak az állandóan közsegélyben (állandó havisegélyben részesülők, szeretetotthoni ápoltak, stb.) részesülők nem gyakorolhatták. Az 1912. évi téli munkanélküliség már oly nagy arányokat öltött, hogy a fővárosnak gondolni kellett a munkanélküliek különleges megsegítésére. (Ferenczi Imre: Városi Szemle, 1913. évfolyam.)

ínségakciók keretében az étkeztetést sem lehetett már, mint korábban, nyáron szüneteltetni, hanem a nyári hónapokban csak az ebédek számát lehetett csökkenteni. Így az ínségakció »akció« jellege lassan megszűnt. 1926-ban az étkeztetést igénybevevő felnőtteknek még 75%-a térítést fizetett az ebédért, két évvel később már csak a fele. Ezekben az években a naponta étkező felnőttek átlagszáma 3—4000 volt. 1930. év végén már 10.000, 1931. év február havában pedig több, mint 17.000 volt a naponta ingyen étkező felnőttek száma.

Amidőn az ínségenyhítő tevékenység kerete annyira kibővült, hogy az költségekre a rendes hitelkereten belül már nem tudtak fedezetet biztosítani, a főváros törvényhatósági bizottsága az 1922. évi I. t.-c. alapján az 1645/1923. kgy. számú határozatával ínségjárulék szedését határozta el. Az ínségadó kulcsát a törvényhatóság évente állapítja meg. 1925-ben a kulcs a jövedelemadó 5%-a, 1926-ban 8%-a, 1927—1930-ban 8%-a, 1932-től 20%. Az ínségjárulék tényleges bevétele 1934-ben 5,834.000, 1935-ben 7,207.000 pengő, 1936-ban 7,668.000 pengő, 1937-ben 5,494.000 pengő volt.

Már említettem, hogy a fokozódó nyomor az 1930-as években a munkanélküliek egyre nagyobb tömegeit kényszerítette a hatósági támogatás igénybevételére. A segélyezési módok szaporodása, a rászorultság mértékének ellenőrzése, a segélyezés technikai lebonyolítása arra kényszerítette a fővárost, hogy a korlátolt mennyiségben rendelkezésre álló segélyeszközök lehető gazdaságos és igazságos szétosztását biztosítsa. A népjóléti igazgatás átszervezésére volt tehát szükség. Az átszervezés lényegét már ismertettem. Itt csak azt hangsúlyozom, hogy a téli ínségenyhítés tárgyában kiadott polgármesteri végrehajtási utasítás kimondotta, hogy a főváros felfogása a közsegélyezés kérdésében nem változott, vagyis a munkaképes ínséges közsegélyt elvben csak megfelelő csekély ellenszolgáltatás, — ha ezt megfizetni nem tudta — munka ellenében kaphat. A munkateljesítés ellenében való segélyezés rendszerének bevezetésére azonban a rohamosan fokozódó munkanélküliség és nyomor következtében a főváros akkor még nem látott lehetőséget.

A második átszervezés 1934-ben következett be, miután a hosszantartó munkanélküliség és a nehéz gazdasági viszonyok a népjóléti igazgatás terén újból olyan szervezeti és ügymeneti eltolódást eredményeztek, hogy a népjóléti igazgatás terén kialakult gyakorlat és annak szabályait megállapító 1931-es végrehajtási utasítás között mindnagyobb eltérés mutatkozott. Különös okot adott ezen átszervezésre a 6000/1931. M. E. számú rendelet. A harmadik átszervezés 1936. évi 172.000. B. M. számu rendelet alapján történt, mely elrendelte, hogy a munkaképtelen szegényeket a munkaképesektől teljesen külön kell választani.

Tudjuk, hogy a főváros népjóléti igazgatása a legutóbbi ideig együttesen segélyezte a munkanélkülieket és a munkaképteleneket. Ennek követ-

keztében nehezen mutatható ki, hogy tulajdonképen mennyi az az összeg, amit a főváros a szegénygondozáson (munkaképtelenek, betegek stb.) túl a munkanélküliekre költött. Mégis megközelítőleg az ínségenyhítő tevékenység költségeit vehetjük zsinórmértékül, melynek bevezetését éppen a munkanélküliség fokozódása tette szükségessé. Az alábbi táblázatban közlöm a főváros ínségenyhítő tevékenységére fordított költségeket 1931-ig visszamenőleg. Ebben az összegben benne vannak az étkeztetésre, ruhaosztásra, tüzelőanyagra, hajléktalanok elhelyezésére és a munkanélküliek karácsonyi segélyére, stb. fordított kiadások.

Év	
1931	4,372.063 P
1932	6,570.435 «
1933	6,042.832 «
1934	6,753.633 «
1935	6,733.047 «
1936	5,941.172 «
1937	6,025.256 «

Látható, hogy az ínségenyhítő tevékenység kerete a válság mélypontja (1932.) óta alig szűkült. Az ínségenyhítő tevékenység keretében alkalmazott segítő módok a szükség kényszeréből születtek, s ha nem is a legcélszerűbben, de az adott viszonyok között az egyetlen lehető módon igyekeztek enyhíteni a munkanélküliség káros hatásait.

Most amikor viszonylagos enyhülés állott be, a mult tanulságait összegyűjtve, előrelátással kell az erőket tartalékolni egy elkövetkezendő újabb küzdelem esetére. Most látszik legalkalmasabbnak az idő, hogy mindazok a preventív intézkedések megtétessenek, melyek hivatva vannak a munkanélküliség által leginkább fenyegetett néprétegek gazdasági megerősítésére, hogy szükség esetén sikerrel állhassák ki a megpróbáltatásokat.

Csökkent és korlátozott munkaképességűek gondozása.

Azok számára, akik megélhetésük biztosításánál csak munkaerejükre vannak utalva végzetes szerencsétlenség, ha munkaképességük oly mértékben csökken, hogy a teljes munkaképességűek versenye kiszorítja őket a munkapiacról. Ezek rendszerint teljes mértékben a hatóság támogatására szorulnak. Különösen azok helyzete szomorú, akiknek munkaereje még nem veszett el teljesen és a munkára való készség is él a lelkükben. Munkaerejük még mindig tudna gazdasági értéket termelni, habár az értéktermelőképességük már nem olyan mérvű, hogy megélhetésüket biztosítsa, de arra még mindig használható volna, hogy létfenntartásuk egy részéről munkájukkal gondoskodjanak. Sőt az ipar mechanizálódása ma már sok esetben azt is lehetővé teszi, hogy a mechanikus munkánál a csökkent munkaképességű is annyit produkálhasson és kereshessen, mint a teljesen munkaképes munkás.

A csökkent és korlátozott munkaképességűek hatósági gondozása olyan módokat és eszközöket alkalmaz, hogy a gondozottakat a teljes elszegényedéstől megmentse és alkalmat adjon nekik csökkent munkaképességük lehető kihasználására, hogy a szegénysegélyezés alamizsnaszerű juttatását legalább részben elkerülhessék, s e mellett arra is törekedik, hogy a munkaképességet, amennyire csak lehet, visszaállítsa. Ez az egyik leghálásabb terület a szociális munka egyénesítő módszere számára.

A munkaképes munkanélküliekről, mint különálló tömegről kell gondoskodni és a velük való törődés csak addig terjed, amíg a gazdasági életben újra elhelyezkednek. Ezzel szemben a csökkent és korlátozott munkaképességűeknél a támogatásnak úgyszólván egyénenkint alkalmazkodni kell az érdekelt munkaképességének fokához, családi körülményeihez, egyéni sajátosságaihoz, stb. és rendszerint végig kíséri a gondozottat egész életén. Ez a védelmi terület tehát valóban egyénesített szociális munkát feltételez.

A munkaerő csökkenése különböző okok eredménye lehet, de az okokat bizonyos szempontokból csoportosíthatjuk. Vannak született testi, szellemi és érzékszervi fogyatékosok. Vannak olyanok, akik baleset, vagy valamilyen betegség, pl. tüdőbaj következtében lettek fogyatékosok, vesztették el teljes munkaképességüket. Külön csoportot képeznek itt azok, akik a háborúban, vagy a háborúban szerzett betegségből kifolyólag rokkantak meg. Vannak, akiknek munkaképessége a hosszú munkanélküliség alatt csökkent. Végül a szociális gondozás szempontjából idetartoznak azok is, akik teljesen munkaképesek ugyan, de körülményeiknél fogva munkaerejüket reáutaltságuk dacára kereső munkával kihasználni nem tudják. Elsősorban a családfenntartó nők (özvegyek, hadiözvegyek) tartoznak ide, akik, ha a háztartás és család gondozását is ellátják, ezzel munkaerejük jelentékeny részét lekötik. Ezt a csoportot korlátozott munkaképességűnek nevezzük és a csökkent munkaképességűekhez hasonló szociális védelemben részesítjük.

A székesfőváros szegénygondozásában (1938. novemberben) 2628 egyedülálló és 6175 családos csökkent és korlátozott munkaképességű egyén állott. Munkaképességük foka és személyi viszonyaik szerint a hatósági nyilvántartásban a következőképen oszlottak meg:

A munkaképesség csökkenésének foka	Magános		Családfő		Családfő		Összes			Együtt
	férfi	nő	férfi	családtagjai	nő	családtagjai	magános	családfő	családtagok	
Teljesen m.-képes .	—	—	—	—	1.847	3.862	—	1.847	3.862	5.709
25%	120	362	342	815	563	972	482	905	1.787	3.174
50%	263	771	721	1.639	744	1.265	1.034	1.465	2.904	5.403
75%	248	864	1.133	2.794	825	1.300	1.112	1.958	4.094	7.164
Összesen ..	**631**	**1.997**	**2.196**	**5.248**	**3.979**	**7.399**	**2.628**	**6.175**	**12.647**	**21.450**

Ezekhez hozzá kell még számítani azt a 230 egyedülálló és 182 családos (188 családtaggal) vak szegényt, akiknek gondozását a főváros az ellátás megtérítése mellett a Vakokat Gyámolító Országos Egyesületre bízta. A székesfőváros tehát összesen 2858 egyedülálló és 6357 családos csökkent munkaképességű egyént támogat szegénygondozásában. A családfőkhöz 12.835 olyan családtag tartozik, akik között teljes értékű munkára képes nincs. Ezek tehát még reménytelenebb helyzetben vannak, mint a munkaképes munkanélküli családok, mert ez utóbbiaknál a családfő, vagy az egyik családtag munkához jutásával az egész család szociális helyzete lényegesen megjavulhat. A 9215 csökkent és korlátozott munkaképességűt viszonyítva az összes segélyezett egyedülállókhoz és családfőkhöz, számuk a nyilvántartási egységek (25.998) számának 35·5%-a! Ez ugyan magas arányszám, de figyelembe kell vennünk azt, hogy a válságos évek idején a csökkent munkaképességűek elsősorban vesztik el kenyerüket, elsősorban kerülnek a szegénység és nyomor útjára.

Az arányszám azért is magas, mert nálunk a csökkent munkaképességűek törvényes védelme, eltekintve a munkában megrokkantaktól (1927. XXI., 1928 : XL.), nincs még kellőképen rendezve. Régebben a csökkent munkaképességűek az írott jog szerint koldulásra kényszerültek. A szegényügyi jogszabályok ugyanis nem mondták ki, hogy a csökkent és korlátozott munkaképességűek közsegélyben részesítendők, hanem csak a testi, szellemi és érzékszervi fogyatékosokról tettek külön említést, akiknek eltartását szegénység esetén a községekre bízták.

A háború utáni években a csökkent munkaképességűek számát a világháború rokkantjai nagymértékben növelték s az ezekről való törvényes gondoskodás a hadviselt államok erkölcsi kötelességévé vált. A hadigondozással kapcsolatban azután a hatóságok a csökkent munkaképességűek szociáliis gondozására sok tapasztalatot szereztek és reá irányult figyelmük a szociális munka ezen területére is.

A csökkent munkaképességűek leghatásosabb támogatása a megfelelő munkához juttatás. Ez különösen nehéz akkor, ha a munkapiacon a munkaképes munkanélküliek munkakínálata is hatékonyan jelentkezik. Külföldön (Dánia, Németország) a csökkent munkaképességűek részére a hatósági munkaközvetítők külön osztályt állítanak fel, elsősorban az üzemi balesetekből származó csökkent munkaképességűek csoportjának elhelyezésére.

A fővárosban évente 20—25.000 baleset történik (Főv. Stat. Évkönyv 1937. évf. 173. oldal) s ezeknek 60—65%-a üzemi baleset. Az üzemek és vállalatok járulékai alapján a társadalombiztosító intézetek ugyan járadékot fizetnek az »üzemi« balesetek rokkantjainak, de ez a járadék csak részben kárpótolja a balesetet elszenvedőt elmaradó keresetéért. Ezért a munkaadóknak a hatóság közbenjárásával alkalmazniok kellene őket munkaképességüknek megfelelő munkakörben és az utólagos felmondást is

meg kellene akadályozni a munkaadók részéről. A csökkent munkaképességűek kényszerű alkalmazására a hadirokkantakról szóló törvény mutat példát és ezt az elvet kellene kiterjeszteni az üzemi baleseti rokkantak érdekében is.

A csökkent munkaképességűek támogatásánál a munkapiacon való elhelyezés az első feladat. Sok olyan rokkant van azonban, akik az esetleg részükre külön kedvezményesen megállapított munkavállalási feltételeknek sem tudnak megfelelni, valamelyes produktív munka végzésére azonban mégis képesek. A hatóságok és a társadalmi egyesületek feladata, oly intézmények életre hívása, amelyek ezek foglalkoztatásáról is gondoskodni tudnak. A foglalkoztató műhelyek a szegénygondozás történetében is szerepet játszottak. Ma azonban fokozottabb kiépítésükről kellene gondoskodni és kizárólag a csökkent és korlátozott munkaképességűek részére kellene őket fenntartani. A székesfőváros Hatósági Foglalkoztatója is alapja lehetne az ilyen irányú szociális gondozó munka kiépítésének. A csökkent munkaképességűeket foglalkoztató intézményeknél a munkálatok egyrésze a műhelyekben folyik, de azok, amelyeket háziiparszerűen lehet végezni, ki is adhatók. A háziiparnak az az előnye, hogy nem kell a műhelyben végezni és nincs munkaidőhöz kötve. Ezért főként a korlátozott munkaképességű nők részére alkalmas, de csökkent munkaképességű férfiak is foglalkoztathatók háziipari munka, szövés-fonás, játékárukészítés keretében. A műhelyek munkarendje, a munkaidő, az elvégzendő munkamennyiség és a munkák félesége természetesen nem határolható meg, mint más üzemekben mereven, hanem annak a gondozottak munkaképességéhez kell alkalmazkodnia és szükség esetén egyéni megkülönböztetést s az orvosi követelményeket is figyelembe kell venni. A csökkent munkaképességű ínségesek foglalkoztatásánál a munkakényszert nem kell olyan szigorúan alkalmazni, mint a munkaképes munkanélkülieknél, mert itt, ha a segélyre szorultság nem kétséges, nem a teljes mértékben való foglalkoztatás a cél. A foglalkoztatottak ugyanis segélyezettek és csak segélyük egy része helyett végeznek produktív munkát. Ezen produktív munka ellenértékéért munkabér fizetendő. A munkabért kizárólag az egyén munkateljesítményéhez kell mérni. A segélyezés mérvét viszont a rászorultság foka határozza meg, azért a munka értékének megfelelő munkabért a szükséghez képest segéllyel kell kiegészíteni.

A foglalkoztatók szociális szempontjai ellentétben állanak az üzemi, kereskedelmi szempontokkal és a szociális cél érdekében az utóbbiakkal szemben engedményeket kell tenni. Ahhoz azonban, hogy az üzem sikeresen működjék, teljes értékű munkaerőket is kell alkalmazni. A termelés és értékesítés problémái itt is jó technikai és kereskedelmi megszervezést kívánnak. A foglalkoztatók részben a szabad kereskedelem részére dolgoznak, de a segélyező szervek is belekapcsolódnak az üzemek működésébe azzal, hogy a természetbeni segélyek egy részét, pl. cipő, ruha, fehérnemű és bútor-

javításokat ezekben a műhelyekben rendelik meg. A foglalkoztató megszervezhető úgy is, hogy a csökkent munkaképességűek önellátását valósítsa meg, mint ahogy ez pl. a vakoknál már részben meg is valósult.

A székesfőváros a jövőben a csökkent munkaképességű ínségesek állandó foglalkoztatását kívánja megvalósítani, azért részükre az ínségmunka kötelezettségét írja elő. A már többször említett 142.070/1938—IX. polgármesteri rendelet hatósági orvosi vizsgálat alapján külön csoportba (a »C« csoportba) »osztotta azokat, akik munkaképességük csökkenése miatt önerejükből létfenntartásukról teljes mértékben gondoskodni nem tudnak, eltartásra köteles és képes hozzátartozójuk nincs és ezáltal a hatóság támogatására szorulnak.«

A »C« nyilvántartásba vett ínségesek támogatása ínségmunka ellenében történik. A jövőben tehát az ínségesek a nekik nyujtott segélyért elvben azzal egyenlő értékű munkát kötelesek végezni. Az ínségesek napi 6 órai munkája 2 pengőre értékelendő, a segélyek értéke pedig a polgármesteri IX. ügyosztály által az egyes segélynemekre megállapított és az ínségesekkel a kerületi elöljáró hirdetőtábláján és a népjóléti osztályban is szembetűnő helyen kifüggesztett hirdetményben közlendő egységárak szerint számítandó ki.

Az ínségmunka-kötelezettség alsó korhatára 18 év, felső korhatár nincs. A munkakötelezettség a munkaképesség csökkenéséhez képest esetről-esetre bírálandó el. A munkaképesség-csökkenés fokát a kerületi orvos állapítja meg. Bár a »C« nyilvántartásba vett ínségesekkel csak könnyebb természetű munka végeztethető, mégis az ínséges kifogására a kerületi orvos véleménye alapján kell eldönteni azt, hogy az ínségessel egyáltalán végeztethető-e munka s ha igen, milyen természetű.

A társadalombiztosítási jogszabályok, az 1927 : XXI. és 1928 : XL. törvénycikkek, bizonyos összegű járadékot juttatnak a társadalombiztosítás hatálya alá eső betegség és baleset következtében megrokkant munkavállalóknak. A baleseti biztosítási ágnál a baleseti járadék a keresetképtelenség csökkenésével arányos. A rokkantsági járadékra pedig az tarthat igényt, aki egészségének megromlása, vagy testi fogyatkozása következtében keresőképességének 75%-át az ipari foglalkozásokban, vagy 50%-át a magánalkalmazottnál tartós mértékben elvesztette, feltéve, hogy előzőleg legalább 200 hétig (8 hét híjján 4 esztendeig) biztosítva volt. A járadék összege a biztosítási viszony tartamától és ezen idő alatt a kereset összegétől függ, és körülbelül havi 20—65 pengő között mozog 100 pengő havi kereset után, amelyhez ha a rokkant családos, még minden gyerek után gyermekpótlék (a járadék 5—20%-a) is járul. Kedvezőbben alakul a havi járadék, ha a rokkant üzemi balesetet szenvedett, mert ilyenkor (ha rokkantsági biztosítás feltételei is fennállanak) a kétféle járadékot együttesen kapja. Egyiket a baleseti biztosítási ágtól, másikat a rokkantsági biztosítási ágtól. (A két járadék együttes összege azonban egy bizonyos maximumot nem haladhat

túl.) A törvény járadékot biztosít az elhalt biztosítottak özvegyeinek és méltányolván ama körülményt, hogy az özvegyek a férj elhalálozása esetén kereső foglalkozásban csak igen nehezen tudnak elhelyezkedni, különösen akkor, ha a munkaerejüket a háztartás vezetésére és a gyermekek nevelésére kell fordítaniok.

Az özvegyek járadéka a férj járadékának a fele, gyermekei után pedig a fenti járadék 15%-a. Így egy özvegy 10—30 pengő járadékban részesülhet, ha elhúnyt férje havi 100 pengőt keresett, (ha a kereset ennél több volt, a járadék is magasabb), amelyhez még a gyermekszám szerint a járadék 5—15%-át adják. A biztosított népesség súlyosabb rokkantjai (50—75%-osok) és özvegyei így tehát némi biztos jövedelmet élveznek s a szociális gondozásnak szükség esetén legfeljebb kiegészítően kell őket védelembe vennie.

A következő két fejezetben a csökkent munkaképességüek két csoportját, a hadigondozottak és a fogyatékosok gondozását vesszük tárgyalás alá.

Hadigondozás.

A háborúnak talán leginkább sajnálatraméltó sujtottai azok, akiknek családfenntartója a háború áldozata lett és akiknek munkaképessége harctéri sebesülésük, vagy harctéren szerzett betegségük folytán károsodást szenvedett.

A nemzeti becsület és az embervédelem eszméjének erkölcsi parancsa követeli, hogy ezekről intézményes gondoskodás történjék. Szociális törvényhozásunk e kettős parancsnak a háború utáni súlyos pénzügyi viszonyok között sajnos nem tudott teljes mértékben eleget tenni, sőt a hadigondozásnak még ma is vannak hiányai. A világháború előtt, dacára kifejlett katonai szervezetünknek, az esetleg bekövetkező háború rokkantjairól nem történt gondoskodás és így a kitört háború alatt nem volt olyan hivatalos szociális szervezet, mely a hadirokkantaknak a polgári életbe való visszavezetését intézte volna. Az ezzel a kérdéssel foglalkozó első szerv inkább társadalmi alakulat volt: »A Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottság«, amelyet 1915 év elején alakított meg a kormány. Egyidejűleg a Magyar Vöröskereszt Egylet is felállított egy hasonló célú hivatalt, mely később az említett bizottságba olvadt. 1915. szeptemberében azután a honvédelmi minisztérium hatáskörében szervezett rendes hivatal vette át a hadigondozás feladatait, az úgynevezett »m. kir. Rokkantügyi Hivatal«, melyet 1917-ben Országos Hadigondozó Hivatal néven átszerveztek. Ez a hivatal aztán széles alapokon indította meg a hadigondozás megszervezését és munkájánál igénybe vette a helyi hatóságok és a társadalmi szervek közreműködését is. A hadigondozottak egyszerű segélyezését szociális gondozássá fejlesztette ki és egyéni utánjárással igyekezett minden hadigondozott megfelelő életfeltételeit biztosítani. Munkáját azonban a forradalom megakasztotta.

A vesztett háború után a háború szerencsétlenei a legnehezebb sorsra jutottak. A rokkantjáradék rendezéséről alig esett szó, s a rokkantjáradék mindinkább szegénysegéllyé értéktelenedett. A hadigondozás ügye a m. kir. népjóléti és munkaügyi minisztérium hatáskörébe került, magába olvasztván a hadigondozó hivatalt és ügykörét. A hadirokkantak helyzetén néhány szükségrendelettel igyekezett a kormány könnyíteni. A pénzügyi nehézségek miatt azonban a már meglévő intézmények nagyrészét be kellett szüntetni, a helyi szervek feladatait az illetékes helyi hatóságok vették át és a magyar hadigondozás hálózata összezsugorodott.

A hadigondozottak érdekeik védelmére 1920-ban szervezkedni kezdtek és megalakították a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Nemzeti Szövetségét. A szövetség a hadigondozottak helyzetén önálló gazdasági vállalkozásokkal akart segíteni. A szövetséget a belügyminisztérium 1929-ben újjászervezte, támogatására és ellenőrzésére miniszteri biztost küldött ki, s ma mint a hadigondozás félhivatalos szerve működik. A szövetség fennállása folyamán több törvénytervezetet dolgozott ki és terjesztett fel a kormányhoz a hadigondozottak ügyének végleges rendezésére, de azoknak letárgyalására nem került sor. Végül 14 évvel a háború befejezése után 1933-ban alkotta meg az országgyűlés a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvénycikket (1933 : VII. t.-c.).

A törvény a hadigondozottak ügyét a honvédelmi minisztérium hatáskörébe utalta. A törvény szerint hadigondozásban részesülnek : 1. a hadirokkantak, vagyis azok, akiknek keresőképessége a világháborúban teljesített hadiszolgálatban történt sebesülése, vagy megbetegedése következtében csökkent, úgyszintén hadigondozásra van igényük a hadirokkantak gyermekeinek is teljeskorúságuk eléréséig (hadigyámoltak) ; 2. a hadiözvegyek és ezeknek a hősi halált halt férjtől származó gyermekei és 3. a szülőtlen hadiárvák teljeskorúságukig ; 4. a harctéren elesettek felmenő és oldalági rokonai (szülő, nagyszülő, testvér) teljes munka- és keresőképtelenségük, valamint vagyontalanságuk esetén.

A hadigondozás áll :

1. állandó jellegű pénzbeli ellátásból (járadék),
2. rendkívüli esetre szóló segélyszerű pénzbeli szolgáltatásból (járadékmegváltás, temetési segély),
3. gyógyászati ellátásból,
4. rokkantotthoni és nevelőintézeti ellátásból,
5. új életpályára való kiképzés lehetőségéből,
6. egyéb (közszolgáltatási és alkalmaztatási, közlekedési, adó- és tanulmányi, stb.) kedvezményekből.

A hadigondozás az ország népességének egy csoportját öleli fel, melynek közös ismérve a világháborúban való károsodás. Ez a csoport azonban

demográfiailag nagyon különböző elemekből áll, amelyeknek szociális gondozása különböző kívánalmakat állít fel. A hadigondozottak egész tömege szociális gondozás szempontjából is két nagy csoportra oszlik, a hadirokkantak és a többi hadigondozottak, a hadiözvegyek, árvák és családtagok csoportjára. A jelen fejezetbe tulajdonképen a hadirokkantak ügye tartozik, mert ez jelenti a csökkent munkaképességű egyének gondozását. A másik csoport az embervédelem más ágai között oszlik meg, így pl. a hadiárvák gondozása a gyermek és az ifjúság védelméhez tartozik (lásd. I. kötet). A hadiözvegyek csoportjából csökkent munkaképességűeknek lehet számítani a sokgyermekes hadiözvegyeket. A második csoporthoz tartozók száma azonban egyre csökken, tekintve, hogy a háború óta már 20 év telt el és a gyermekek legnagyobb része már felnőttsorba került.

A törvény is figyelembe veszi a megkülönböztetést és e két csoport ellátását külön tárgyalja. Mindenek előtt a hadigondozottak összességét három ellátási csoportra: tiszti, altiszti és legénységi csoportokra osztja és így megközelíti a hadigondozottak társadalmi rétegeződését. A hadigondozottakat megillető járadékok és a pénzellátás nagysága elsősorban ezen csoportosítás szerint van megállapítva.

A hadirokkantakat a törvény az előbbi általános csoportosítástól eltekintve polgári kereső- és munkaképességük csökkenése szerint az igénymegállapítás alkalmával megejtett vizsgálat alapján négy osztályba sorozza. Az osztályzás nem pusztán orvosi alapon történik, hanem tekintetbe veszi a társadalmi helyzetet, műveltségi fokot és a hadirokkant életpályájának megfelelő keresőképesség-csökkenését is. Az I. csoportba (járadékosztályba) tartoznak a 100%-osan csökkent munka- és keresőképességű hadirokkantak, a II. csoportba a 75—100%-os, a III. csoportba az 50—75%-os, a IV. csoportba a 25—50%-os hadirokkantak. 25%-osnál kisebb mértékben csökkent munkaképességű hadirokkant hadigondozásban nem részesíthető.

A hadirokkantakat védő tevékenység kiterjed:

1. a hadigondozottak rendszeres anyagi támogatására, vagyis pénzbeli ellátására;

2. a hadirokkantak rokkantsági fokának csökkenését célzó rendszeres kezelésre;

3. a gazdasági életben való elhelyezkedését elősegítő támogatásra.

A hadirokkantak a törvény életbelépte előtt is csak csekély mértékben részesültek pénzbeli ellátásban. A pénzbeli ellátást az új törvény sem emelte fel. A havonta fizetett rokkantjáradékot a hadirokkant, ha kereső- és munkaképessége 50%-nál kisebb mértékben csökkent, egy összegben is megválthatja. A járadékmegváltás összege a havi ellátás 36-szorosa lehet.

A hadirokkant halála esetén a hozzátartozókat temetési segély illeti, mely csoportok szerint 60-tól 150 pengőig terjed.

Ha a hadirokkant megélhetése nem biztosítható, az 1925-ben létesített m. kir. Hadirokkant Otthonban helyezendő el (XI., Németvölgyi-út 41—45. sz.). Az otthonba felvett hadirokkantak teljes ellátást és gyógykezelést kapnak, de ezalatt a hadirokkant járadékuk szünetel és ehelyett havi 8—50 pengő rokkantotthoni pótlékban-részesülnek (az ellátási csoport alapján). Az otthonban rendszerint tehetetlen és súlyosabb fogyatkozásban (100%-os és 75%-os) szenvedő hadirokkantakat vesznek fel. Az otthon férőhelye 200, 1937-ben az intézetben 155 ápoltat gondoztak.

Az otthonnak foglalkoztatója is van, ahol a hadirokkantak seprő-, kefegyártással foglalkozhatnak. A hadirokkant az általa készített áruért díjazást, a foglalkoztató jövedelméből pedig osztalékot kap.

Minden olyan hadirokkant, aki nem tagja valamely betegsegélyző pénztárnak, a hadiszolgálattal okszerűen összefüggő betegsége tekintetében hadirokkantjogon ingyenesen gyógykezelendő. Az I. és II. járadékosztályú hadirokkantakat ez a kedvezmény a nem hadieredetű betegségek tekintetében is megilleti. Ehhezképest a hadirokkant díjmentesen veheti igénybe a hatósági orvosokat, a nyilvános jelleggel felruházott kórházakat és elmegyógyintézeteket, úgyszintén a hatósági orvosok által rendelt gyógyszereket is.

A hadirokkantnak ingyen igénye van a hadiszolgálat folytán használhatatlan, vagy hiányzó testrészének mesterséges pótlására és a szükséges gyógyászati segédeszközökre. (Hrt. 13. §.)

A hadirokkantakat orthopédiai segédeszközökkel a m. kir. Hadirokkant Orthopädiai és Művégtagpótló Intézet (VIII., Mátyás-tér 6.) látja el. Az intézetből minden hadirokkant bizonyos visszatérő időszakonként megkapja az orvosilag előírt testrészpótló segédeszközt (műlábat, műkart, szemüveget stb.), melyekkel keresőképessége helyreállítható, vagy fokozható. Azok a hadirokkantak, akik rokkantságuk miatt, saját szakmájukban már nem tudnának megélhetést találni, s ha valamely más pályán könnyebben tudnának megélni, a hadiszolgálat megszűnésétől számított 5 éven belül, de 40. életévük betöltése előtt államköltségen egyéves tanfolyamokon az új életpályára átképezhetők.

A törvény a többi hadigondozott részére is biztosítja, bár kisebb mértékben a fenti felsorolt segélyeket és kedvezményeket, kivéve a munka- és keresőképesség fokozását célzó juttatásokat (gyógykezelés, művégtag, átképzés) és a rokkantotthoni ellátást a hadiözvegyeknél, azzal a megszorítással, hogy ellátásukat meghatározott létminimumhoz köti. Ez a létminimum a tiszti özvegyeknél havi 150 pengő, az altiszti özvegyeknél havi 90 pengő és a legénységi állományú özvegyeknél havi 60 pengő. Ezeken felüli jövedelemmel bíró özvegyek segélyben nem részesülnek. A felmenő rokonoknak pedig vagyontalanoknak, legalább 65 éveseknek, vagy munka- és keresőképteleneknek kell lenniök.

A hadiárvák és a hadirokkantak gyermekei részére a törvény messzemenő tanulmányi, nevelőintézeti és ösztöndíjkedvezményeket ir elő.

Nagy horderejük van a hadigondozottak sorsára nézve azoknak a rendelkezéseknek, melyek a gazdasági életben való elhelyezésükre és megélhetésük biztosítására vonatkoznak.

A legalább 20 munkást állandóan foglalkoztató állami önkormányzati és magániparüzemek, valamint iparvállalatok, állami támogatásban részesülő kereskedelmi társaságok, az új felvételeknél az alkalmazottak és munkások 10%-áig hadirokkantakat, hadiözvegyeket, illetve árvákat kötelesek alkalmazni. E kötelezettség betartásának ellenőrzése az illetékes iparfelügyelőre, illetve az illetékes elsőfokú iparhatóságra (kerületi elöljáró) tartozik.

Ha valamely jelentkezőnek az ipari munkára való alkalmassága vitás, az iparfelügyelő, esetleg a hatósági orvos meghallgatása után az illetékes elsőfokú iparhatóság dönt.

Múzeumokban, könyvtárakban, kiállítási helyiségekben és a közönség használatára bocsátott egyéb nyilvános intézményekben, színházakban, mulató- és hangversenytermekben, stb. jegyszedői, teremőri, ajtónállói állásokat, továbbá nyilvános parkokban és temetőkben, stb. jegyszedői, felügyelő, parkőr, stb. állásokat kizárólag hadirokkantakkal, illetőleg a női munkaerőket kívánó állásokat hadiözvegyekkel kell betölteni.

A legalább 5 alkalmazottat foglalkoztató mozgóképüzemek tulajdonosai 40%-ig hadigondozottakat kötelesek alkalmazni.

Az 1000 kat. holdnál nagyobb mezőgazdaságok tulajdonosai, haszonélvezői, vagy haszonbérlői az új felvételek 10%-áig hadigondozottakat kötelesek alkalmazni.

A megfelelő számú hadigondozott alkalmazásának elmulasztása súlyos büntetést von maga után, amely alól csak az mentesít, ha a vállalat hatósági munkaközvetítő által kiállított igazolást tud felmutatni arról, hogy hadigondozott közvetítését hiába kérte. A vállalatok közvetlenül is vehetnek fel hadigondozottakat, de ezek alkalmazását az illetékes hatósági munkaközvetítővel nyilvántartás végett közölniök kell.

Állami, vagy önkormányzati alkalmazásnál a hadigondozottakat előnyben kell részesíteni. Azt a kifogástalan minősítésű köztisztviselőt, ki egyszersmind hadigondozott, szolgálatából még a hivatal, vagy ügykör megszűnése esetén sem lehet elbocsátani, hacsak ezt ő maga nem kéri.

Az állami és egyéb hatósági szállításoknak és munkálatoknak odaítélése alkalmával az ellátásban részesülő hadirokkant iparosokat és vállalkozókat, egyenlő feltételek esetén, más ajánlattevőkkel szemben előnyben kell részesíteni.

Állami egyedárusítási dolog elárusítására jogosítványokat, ideértve a dohányárusítási és korlátlan italmérési engedélyeket is, üresedés, vagy új jogosítvány kiadása esetén, legalább 50%-ban hadigondozottnak kell adományozni.

A hadigondozottak megélhetésének megkönnyítésére különböző adó-, illeték-, közlekedési és kereskedelmi kedvezmények szolgálnak.

A hadigondozottak igényjogosultságának elbírálására minden járásban, minden törvényhatósági és megyei városban, továbbá Budapest székesfőváros minden közigazgatási kerületében hadigondozó bizottság alakult.

E bizottság elnöke a főszolgabíró, a polgármester, illetve a kerületi elöljáró, vagy ezek helyettese. Tagjai a közigazgatási hatóság hadigondozásügyi előadója, a honvédelmi miniszter által kirendelt hadirokkant, vagy hadviselt orvossszakértő és az elnök által a hadigondozottak hivatalos érdekképviseleti szervének meghallgatása után kijelölt két hadirokkant.

A hadirokkant személyi és ellátási adatait megfelelő nyilvántartási lapokon a községi és körjegyző, városokban a polgármester, Budapesten a kerületi elöljárók tartják nyilván. Ők látják el kívánatra a hadigondozottakat évről-évre megújítandó »hadigondozási igazolvány«-okkal is. (Hrt. 22. §.) A fővárosi hadigondozottak ügyeivel kapcsolatos ügyvitelt a polgármester az elnöki ügyosztály útján látja el.

A csonkaország hadigondozottainak száma (1938-ban) összesen 198.075, ebből

Hadirokkant	62.400	és ezek gyermekeinek száma			82.000
Hadiözvegy	41.900	«	«	«	5.500
Teljes hadiárva	2.475				
Felmenőági rokonok (hadigondozott családtagok)	3.800				
Összesen	**110.575**				**87.500**
Mindössze					**198.075**

Budapesten az összes hadigondozottaknak kb. 11%-a lakik, akik a következőképen oszlanak meg

Hadirokkant	7.603	és ezek gyermekei			10.750
Hadiözvegy	4.332	«	«	«	568
Hadiárva	486				
Felmenőági rokonok	213				
Összesen	**12.634**				**11.318**
Mindössze					**23.952**

A hadigondozottak száma egyre csökken. Tíz év előtt számuk az országban még 311.403 volt, tehát mostani számuk 36·4%-os csökkenést jelent. Körülbelül húsz év mulva tehát előreláthatólag alig néhány száz lélek fog az 1914—18 évi háború miatt hadigondozás alatt állani.

A hadigondozottak munkaalkalmának biztosítása körüli rendelkezések végrehajtását a honvédelmi minisztérium szigorúan kezeli és a tudomására jutó esetekben megfelelő pénzbírságok kiszabását is alkalmazza, a vissza-

élések azonban nem minden esetben jutnak tudomására. A munkanélküli hadigondozottak száma a HONSZ adatai szerint 1000—1700-ra tehető.

A fővárosban szigorú polgármesteri rendeletek gondoskodnak arról, hogy az alkalmaztatási kötelezettséget úgy a főváros üzemeiben és vállalataiban, mint a magánvállalatoknál betartsák. A 20.762/1938. pm. sz. rendelet kötelezi a kerületi elöljárókat, hogy a kereskedelmi vállalatokat a törvény rendelkezéseinek betartása szempontjából évente egyszer vizsgálják felül és erről jelentésüket tegyék meg.

Sajnos, pénzügyi okok miatt az anyagi természetű szolgáltatások, amiket a törvény a hadigondozottaknak biztosít, korántsem kielégítők és messze mögötte maradnak a nyugati államok által hasonló címen nyujtott ellátási összegeknek. A járadékok csak az I. osztályú tiszti ellátási csoportban ütik meg az igazságos mértéket, de az alsó kategóriákban a gondoskodás ugyszólván csak jelképesnek nevezhető.

A tiszti ellátási csoportban a hadirokkantak járadéka havi 4 pengőtől 240 pengőig terjed, az altiszti csoportban havi 2 pengőtől 120 pengőig. A hadiözvegyeké havi 16 pengő, illetve 10 pengő, a hadiárváké havi 4 pengő, illetve 3 pengő. Ezek nem túlnagy összegek, de ezek a segélyezési kategóriák aránylag kevés hadigondozottat érintenek. A statisztika szerint ugyanis

a tiszti hadirokkantak száma	2.000	tiszti hadiözvegyek száma	900
az altiszti « «	9.000	altiszti « «	8.000
a legénységi « «	51.400	legénységi « «	33.000
Összesen	**62.400**	Összesen	**41.900**

Százalékban.

	Hadirokkant	Hadiözvegy
Tiszti	3·0	2·0
Altiszti	14·4	19·0
Legénységi	82·6	79·0
	100·0	**100·0**

A hadigondozottak túlnyomó tömege tehát a legénységi állományba tartozik, ahol a járadékok összege havonta:

I. oszt. (100%-os rokkant)	80·— P +	4·— P	gyermekpótlék fejenként	
II. « (75%-os «)	32·— « +	1·75 «	«	«
III. « (50%-os «)	16·— « +	—·50 «	«	«
IV. « (25%-os «)	2·— « +	—·50 «	«	«
Hadiözvegy	5·— « +	2·— «	«	«
Hadiárva	5·— «	—	—	—
Felmenő rokon	2·50 «	—	—	—

A hadigondozottak legnagyobb tömege a szegényebb néprétegből adódik. Nagyrészük még hatósági segélyre is szorul. A magángazdaságban való elhelyezésük nagyjából meg van oldva, mégis csökkent keresőképes-

ségükkel sokan a létminimumot sem tudják megszerezni. Valószínű, ez elsősorban annál a 33.000 hadiözvegynél, akiknek jövedelme a havi 60 pengőn alul van, (ennél magasabb jövedelmű legénységi állománybeli hadiözvegy nem tarthat igényt a járadékra), sőt egyrészök még a főváros által megkívánt tengődési minimumot sem éri el, mert a székesfőváros szegénygondozó nyilvántartásában sok hadiözvegy is szerepel. Az állam költségvetésében a hadigondozási célokra fordított összeg 17,735.000 pengőre van rögzítve. Magában véve elég nagy összeg (fejenként számítva havi kb. 70—75 pengőt jelent) de minthogy a hadigondozottak járadékai a törvényben megállapított kategóriák szerint utaltatnak ki, sok olyan alacsony kategóriába sorozott rokkant van, akiknek szociális helyzete magasabb járadékösszeg kiutalását teszi indokolttá. A honvédelmi minisztérium ezen úgy óhajt segíteni, hogy az évenkinti kihalások folytán mutatkozó felesleget a legszegényebb és legrászorultabb hadigondozottak segélyezésére fordítja. Amennyire a költségvetési keret megengedi. a minisztérium mindinkább a szociális támogatást helyezi előtérbe. Az olyan hadiözvegyeket és alsó járadékosztályi hadirokkantakat, akiknek 3, vagy ennél több gyermekük van, egyszeri segélyben részesíti, ruha- fehérnemű- és cipősegélyt utal ki a rászorulóknak és kamatmentes kölcsönöket folyósít. (Az 1936/37. költségvetési évben 8220 esetben segélyezett 500.000 pengő értékben.)

Az állam hadigondozási munkájába mint társadalmi egyesület szervesen illeszkedik a *Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Nemzeti Szövetsége (VI., Benczur-u. 2.).* Az állam hivatalos hadigondozó szerve mellett szükség van egy olyan intézményre, mely a hadirokkantakakkal közvetlenül érintkezik, velük egyénenkint foglalkozik, panaszaikat, sérelmeiket meghallgatja, azokra orvoslást keres, őket útbaigazítja és tanácsot ad nekik, egyszóval a szükséges szociális gondozást a hadigondozottak közt végzi. A »HONSZ« alapszabályszerű célja : a hadirokkantak stb. körében a hazafias nemzeti szellem, a bajtársi érzés és együvétartozás érzetének ápolása, a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák, társadalmi, gazdasági, erkölcsi és jogi érdekeinek megvédése és előmozdítása. A hadirokkantak, stb. részére munkaalkalmak teremtése, jóléti intézmények létesítése, illetve ily intézmények létesítésének a hatóságoknál való szorgalmazása. A tagok részére jogi tanácsadás és szükség esetén ingyenes jogi védelem nyujtása. A szövetség kebelében egy állandó miniszteri biztos (megbízott) foglal helyet, mint a hatóság és a szövetség között összekötő szerv, aki a szövetségen keresztül a hadigondozottak helyzetét figyelemmel kíséri, a szövetséget támogatja és müködését ellenőrzi. A szövetség a fővárosban minden kerületben egy-egy, vidéken pedig kb. 400 csoportot szervezett. Tag lehet általában minden járadékot élvező hadigondozott. A tagdíj évi 4 pengő, de a szegénysorsúaknak tagsága ingyenes. A tagok száma 102.646. Központi épületében ingyenes

orvosi rendelőt tart fenn. A szegénysorsú tagokat pénz-, ruha- és élelmiszersegélyben részesíti és ingyenes jogi tanácsot ad. A központi és a kerületi csoportoknak 1926-ban 24.670 pengő, a vidékieknek pedig kb. 180.000 pengő értékű segélyt osztott ki. Az állásnélkülieket munkához juttatja (1936-ban a központ 306 hadigondozottat helyezett el). A szövetség kebelében működik a HONSZ Vagyonőrző Vállalat Rt., mely magánházak, üzemek, járművek, stb. őrizetét vállalja a hadirokkantak által. Összesen 120 családnak ad a vállalat kenyeret. Egy személy heti kerete átlag 17·50 pengő. A szövetség minden évben megkapja a Nemzetközi Vásár őrzési jogát, amely ha rövid időre is, de mégis mintegy 200 családnak nyujt rendkívüli jövedelmet. A szövetséget az állam évi 18.000 pengővel, a főváros pénzben és természetben 3250 pengővel támogatja. A szövetség saját székház felépítését tervezi, melyhez a főváros 350 négyszögöles telket adományozott. (Zsitvay Leó-utca 5.)

Testi, szellemi és érzékszervi fogyatékosok gondozása.

A fogyatékosok általában csökkent keresőképességű egyének. Testi nyomorékságuk, valamely fontos érzékszervük hiányossága, vagy szellemi rendellenességük legtöbbnyire akadályozza őket a teljes értékű munka kifejthetésében és fogyatékosságuk következtében rendszerint a társadalom támogatására szorulnak. Külön csoportot képeznek közöttük a szellemi fogyatékosok. Ezek a társadalom és az erkölcsi normák szempontjából a társadalom rendes tagjainak számítanak és ezért meg kell különböztetni őket az ú. n. asszociális, társadalmi, vagy erkölcsi fogyatékosoktól, akik erkölcsileg rendellenesek »pszihopaták«.

A testi és érzékszervi fogyatékosok feltűnő és emberi szánalmat keltő fogyatékosságukkal már korán maguk felé irányították az emberek segítő készségét, de ez a segítés sokáig tervszerűtlen volt és nem irányult arra, hogy a fogyatékosok a termelő munka rendjébe beilleszkedhessenek. A róluk való gondoskodás csak a jótékonyság szintjén mozgott. Jogszabályaink a fogyatékosokról való gondoskodást a szegényügyre bízták és bízzák mind a mai napig. Az intézeti ápolásra szoruló fogyatékosok gyógyítása, kezelése a szegénység alapján történik. A kórházi és intézeti ápolásban nem részesülő, vagy arra nem minősített gyógyíthatatlanok, hülyék, bárgyúk, buták, némák, siketnémák, vakok és nyomorékok eltartásáról, — amennyiben más ellátásban nem részesülhetnek, — az illetőségi hely, a 6000/1931. M. E. sz. rendelet életbeléptetése óta pedig a lakóhely köteles gondoskodni (1871 : XVIII. t.-c., 1876 : XIV. t.-c., 1886 : XXI. t.-c., 1908 : XXXVIII. t.-c. és a 6000/1931. M. E. rend.). A fogyatékosok a helyi hatóság támogatásának tényleges, vagy vélt hiányait azután rendszerint koldulással igyekeztek pótolni, míg a belügyminiszter 1936-ban a koldulást eltiltotta és a hatóságokat a fogyatékosok fokozottabb gondozására kötelezte.

A fogyatékosság lehető kiküszöbölésére törekszik a szociális egészségvédelem keretében a fajegészségügy, a népbetegségek és ipari betegségek elleni küzdelem, a balesetek elleni védekezés, stb. Ezek a céltudatos törekvések azonban csak a jövőt munkálják. A társadalomban élő fogyatékosokkal szemben azonban a társadalomnak most is van kötelessége. Arra kell törekedni, hogy a fogyatékosok értékes tagjai lehessenek a társadalomnak, megtalálhassák helyüket a gazdasági életben. A fogyatékosokat keresőképessé kell tenni. A fogyatékosok szociális gondozása ehhezképest három feladatot foglal magában: 1. a gyógyítás, a fogyatékosok munkaképességének lehető fokozása, (orthopädiai, javító, pótló eljárások), 2. a fogyatékosok nevelése, hivatásra való kiképzése és ezzel kapcsolatban a fogyatékosok pályaalkalmassági vizsgálata, 3. a fogyatékosok gazdasági védelme.

Az első és második feladat a fogyatékosok gyermek- és ifjúkorában oldhatók meg leginkább. A gyermekvédelem keretében (l. I. kötet 181. oldal) ismertettem azokat az intézményeket, (gyógypedagógia, nyomorékok, vak, siketnéma gyermekek gyógyítása, oktatása és képzése), amelyek ezeket a feladatokat ellátják. A fogyatékosok legnehezebb problémája azonban nem a fogyatékos gyermekek védelme, hanem a felnőtteké, akiknek magukról, (sőt sokszor családjukról is) gondoskodniok kellene. Nem elég a karitativ elhelyezés, hanem munkával való ellátásuk és gazdasági védelmük is szükséges. Ezen a téren még ma majdnem legyőzhetetlen akadályok tornyosulnak.

A fogyatékosok kiképzése és a gazdasági életben való elhelyezése a munkaképtelenségük fokától függ. Általában a 25%-os és azon aluli károsodás, (egy ujj hiánya, könnyebb izületi merevedések, végtag rövidülések, siketség egyik fülön, látás-csökkenés egyik szemen, stb. megfelelő munkakörben végzett munkánál nem jelent akadályt, de már az 50%-os és ezen felüli károsodás súlyos munkaképtelenséget jelent. (Hülyeség, elmegyengeség, epilepsia, végtagok hiánya, teljes, vagy részleges vakság, siketség, siketnémaság, súlyos izületi merevség, stb.) A fogyatékosok közül az elmegyengék, hülyék képezhetők a legnehezebben és produktiv munkára nem igen alkalmazhatók. Az elmegyengéket elsősorban azért kell foglalkoztatni, hogy életük tartalmat kapjon. Másrészt, ha munkájuk gazdaságosságáról nem is beszélhetünk, foglalkoztatásuk kapcsán valami keresethez mégis csak juthatnak. Az erősebb testi fogyatékosok csoportja csak valamilyen mechanikus munkára tanítható be. Ezek már bizonyos fokú gazdasági önállóságra is szert tehetnek. Az elhelyezésük a munkapiacon azonban nagyon nehéz, mert mindenütt képzett munkásokat részesítenek előnyben. Vannak viszont olyanok, akiknek fogyatékossága megengedi azt is, hogy iparilag tökéletes kiképzést nyerjenek. Ezeknek elhelyezkedése már könnyebb. A pályaválasztás fontossága a fogyatékosoknál tűnik ki legjobban, mert a fogyatékosnak csak rátermettsége tudja legyőzni a munkapiac versenyében fogyatékossága hátrányait.

A fogyatékosok védelmének fokozott kiépítéséhez szükséges lenne állandó statisztikai nyilvántartásuk. Ez azonban hiányzik úgy, hogy helyzetük megismerésében csak az 1930. évi népszámlálás adataira támaszkodhatunk. Az 1930. évi népszámlálás a nagyobb, látható és állandó alak és mozgási, testi eltérések, testi elferdülések jelentését is megkívánta, nem kívánta azonban a kisebbfokú, a rendes ruházattal könnyen elfedhető, csekélyebb testi hibák megjegyzését.

1930-ban az egész országban a fentiek szerint bejelentett testi, érzékszervi és szellemi fogyatkozásban szenvedők száma 169.041 volt, ebből a fővárosra jutott 17.436 lélek. Az egész országban a fogyatkozások száma 182.437 volt, az előbbi számnál azért magasabb, mert egy egyénnél többféle fogyatkozás is előfordult, a fővárosban 18.612.

E fogyatkozások közül a fővárosban testi fogyatkozás:

Jobb keze csonka, vagy béna	2.619
Balkeze « « «	2.692
Féllába « « «	4.208
Mindkét lába « « «	782
Összesen	**10.301**

Érzékszervi fogyatkozás:

Mindkét szemére vak	842
Félszemére vak	2.785
Siketnéma	612
Teljesen siket	573
Néma	85
Összesen	**4.897**

Szellemi fogyatékos:

Hülye	470
Elmebeteg	2.460
Összesen	**2.930**
Egyéb fogyatkozás	484
A fogyatkozások összes száma	**18.612** volt.

A legnagyobb a *testi fogyatékosok* (nyomorékok) aránya, akik az összes fogyatékosok kb. 55%-át teszik. Számukat a veleszületett és szerzett fogyatékosokon kívül, a balesetekből származó elnyomorodások is növelik. A testi fogyatékosok kb. 80%-ának érzékszervei jók, elméjük ép. Fogyatékosságuk főleg mozgásképességük korlátozottságában van. Részükre nyomorék végtagjaik használatának lehető javítása a fontos (Orthopädia). Nálunk az ipari balesetek sérültjeinek orvosi kezelése és gyógyeszközökkel való ellátása a társadalombiztosító intézetek feladata. Különben a reáutalt testi fogyatékosok a betegápolási pótadó terhére szegényjogon közkórházi ápolásban

részesülnek és a hatósági orvos javaslatára ingyenesen mesterséges testrészpótlékot (műláb, kar, stb.) is kapnak. A nyugati államokban a testifogyatékosok részére a hatóságok orthopädiai intézeteket és nyomorékgondozó diszpsanzéreket tartanak fenn. Ez utóbbiakban a nyomorékokat rendszeres egészségügyi tanáccsal látják el. Nálunk e hiányt társadalmi megmozdulás igyekezett pótolni. A Nyomorék Gyermekek Országos Otthona kórházában és rendelőjében gyógyítja, iskolájában és műhelyében mesterségre tanítja a nyomorék gyerekeket és növendékeit igyekszik munkába helyezni; a felnőtt testifogyatékosok védelme azonban már túlmegy az otthon feladatkörén. A felnőtt nyomorékok részére így tehát nálunk ma még sem hatósági intézmény, sem társadalmi egyesület, vagy szervezet nincs. Önsegélyző szervezetük sincs és így a nyomorbajutók részére az utolsó mentsvár a hatósági szegényügyi ellátás marad.

A testi fogyatékosok után számbelileg az *érzékszervi fogyatékosok* csoportja következik. Ezek közül a vakok és siketnémák a fővárosban jelentős szociális és gazdasági szervezettel rendelkeznek. A vakok és siketnémák gyógypedagógiai nevelésére és képzésére hatósági és társadalmi úton több intézet létesült. A vakok támogatására létesült a *Vakokat Gyámolító Országos Egyesület* (XIV., Hermina-út 7.). 1882. óta áll fenn. Célja a szegénysorsú vakok elméleti és ipari oktatása, továbbképzése és átképzése, foglalkoztatása, vagy közvetítés útján foglalkozáshoz juttatása, megszorult munkaképtelen beteg, vagy elaggott vakoknak és ezek családtagjainak segélyezése és gyámolítása. Az egyesület kb. 1200 vakról és családjáról gondoskodik. Az egyesület a vakokat az ipari kiképzésen kívül munkával is ellátja és a készítmények értékesítéséről is gondoskodik. Az egyesületnek jelentékeny áldozatába kerül a dolgozni kívánó vakok részére megfelelő nyersanyagokról és munkaeszközökről gondoskodni és a készáruknak piacot találni. Az intézet a vakok kiképzésére iparostanonciskolával kapcsolatosan 170 férőhelyű internátust tart fenn. Állami segítséggel foglalkoztató intézetet is tart üzemben, ahol átlag 200—220 vak dolgozik. (Nagyobbrészt nők.) Az egyesület XIV., Hermina-út 7. szám alatt 12 férőhelyes otthont tart fenn munkaképtelen vakok részére, ahol havi 25 pengő ellátási díj ellenében teljes gondozást kapnak.

Az egyesület kebelében működik a *Vakok Betegsegélyző és Társasköre*, mint önsegélyző egyesület, mely a tagok betegségi és temetkezési költségeit biztosítja és emellett jelentős kultúrmissziót tölt be. Hatalmas Braille-könyvtára van. (Szépirodalmi és tudományos osztály, XIV., Ajtósi Dürer-sor 39.) Önképzőkörök szervezésével lehetővé teszi, hogy a vakok szavalással és irodalmi munkássággal magukat továbbképezhessék és az egyesület keretében alakult és működik a »Homeros« énekkar. Az állam az egyesületet évente átlag 66.000 pengővel, a főváros 6956 pengő értékű természetbeni adománnyal támogatja.

Dacára az egyesület ismertetett szociális munkájának, mégis sok olyan vak van, aki a hatóság és a társadalom gyámolítására szorul. Különösen a csaknem teljes munkaképtelen elaggott, beteg vakok szorulnak teljesen köztámogatásra. Ezek részére a hatósági és társadalmi szeretetotthonok állanak rendelkezésre, de felnőtt vakokat ápol a Pesti Chevra Khadisa a XIV. ker., Amerikai-út 55. sz. alatt lévő intézetében, ahol 19 férfi és 78 női férőhely van, a gondozottak átlagos száma 82, (ebből 33 fizető) egy gondozott havi ellátási díja pedig havi 60 pengő.

A székesfőváros szegénygondozásában 230 egyedülálló és 182 családos (370 családtaggal) vakot gondoz. Ezeknek szakszerű ellátását a fővárossal kötött megállapodás alapján a Vakokat Gyámolító Országos Egyesület végzi. A vakokért a főváros havonta és fejenkint 21 pengőt fizet az egyesületnek.

A siketnémákat a vakok egyesületéhez hasonlóan a »*Cházár András Országos Siketnéma Otthon Egyesület*« (VII., Nefelejts-utca 62.) gyámolítja. Alapítási éve 1907. Célja a magyar siketnémák erkölcsi, szociális és kulturális támogatása és jogvédelem-nyujtás. Az egyesületnek kb. 700 tagja van, akiknek munkábahelyezéséről, foglalkoztatásáról, (könyvkötőműhelyt vezet) és anyagi támogatásáról gondoskodik. Az egyesület működésének súlypontja a siketnémák társadalmi életének irányításán és a jogi tanácsadáson van. Ezidőszerint csak 2—3 ágyas átutazó otthont tart fenn, ahol a vidéki siketnémák nyerhetnek elhelyezést. A téli hónapokban az egyesület népművelő előadásokat tart; a siketnémák részére lapot ad ki; súlyt helyez a testnevelésre és az egyesület kebelében Sport Club működik. A legtöbb munkát az egyesületnek a siketnémák jogi képviselete és jogügyleteiknek lefolytatása adják.

A nagyothallók kisebb társadalmi szervezkedése a *Magyar Nagyothallók Országos egyesülete* (VII., Rökk Szilárd-utca 13—15.). Alapítási éve 1923. Célja: a nagyothallók erkölcsi és anyagi támogatása és továbbképzése tanfolyamok útján. Az egyesület felnőtt nagyothallok részére szájról való leolvasási tanfolyamot rendez, és előadásokat tart. Klubhelyiségében összejöveteleket rendez. Nagyothallóknak jogvédelmet nyujt. Tagjainak száma kb. 120.

Értelmi fogyatékosoknak, vagy másképen szellemileg elmaradottaknak azokat nevezzük, akiknél az értelem az átlagosnál gyengébb. Az értelmifogyatékosság megnyilvánulhat: 1. gyengetehetségben, 2. gyengeelméjűségben és 3. általános hülyeségben. E hármas felosztás az értelmi fogyatékosság súlyossági fokát jelenti és ennek arányában csökken a képezhetőség foka is. Oktatásukkal a tanköteles korban a kislétszámú osztályok és a gyógypedagógiai intézetek foglalkoznak. Kellő oktatás és képzés után ezek is elsajátíthatják az írást, az olvasást, s a számolás egyszerűbb műveleteit és kisebb intelligenciát követelő foglalkozásokra megtaníthatók és alkalmaz-

hatók. Legnehezebb a képezhetetlen szellemi fogyatékosok ügye, mert ezek állandó gondozásra szorulnak. Eddig kielégítő gondoskodás a felnőtt szellemileg fogyatékosok védelmére és szakszerű gondozására nem történt, mert a legutóbbi évekig az embervédelem ezen részének fontosságát sem a hatóság, sem a társadalom nem ismerte fel. Az intézeti ápolásra szorulók egyrésze szeretetotthoni zárt osztályú gondozásban részesül, másrészük családi felügyelet alatt van vagy esetleg magárautaltan tengődik.

1930-ban a gyógypedagógiai és a szellemileg fogyatékosok egészségügyi gondozása kérdésében járatos szakértők bevonásával társadalmi kezdeményezés történt a hiányok pótlására s ennek eredményeként megalakult a »*Szellemileg Elmaradottakat Gyámolító Emberbarátok Országos Egyesülete*« (X., Kerepesi-út 67.). Az egyesület egyelőre szerény keretek között működik. Célja: A magyarországi szellemi fogyatkozásban és epilepsziában szenvedő egyének érdekeinek megvédése és a jövőjükről való gondoskodás kérdésének végleges megoldása. Ezt a célt az egyesület olymódon igyekszik majd megvalósítani, hogy 1. Az illetékes hatóságoknál a szellemileg fogyatékos egyének részére intézetek és intézmények felállítását szorgalmazza. 2. Vagyoni viszonyaihoz mérten a szellemi fogyatkozásban szenvedő egyének, főleg gyermekek és fiatalkorúak részére megfelelő szervezeti szabályzattal ápoló és foglalkoztató otthonokat létesít és ezek fenntartásáról gondoskodik.

A székesfőváros 1934-ben a fent jelezett helyen ingyentelket és barakképületet bocsátott az egyesület rendelkezésére, amelyet 50 ággyal berendeztek 35 férfi és 15 nő részére és a gyámolítandók gondozását apácák végzik. Az otthon olyanokat vesz fel, akik gyógypedagógiai intézetekben, betöltött 18. életévük miatt nem tarthatók tovább, vagy akiket oda fiatalabb korban képezhetetlenségük miatt nem vettek fel.

Az otthonban jelenleg 7 fizető és 1 ingyenes ápolt van. A fizetők által térített díj havi 50—90 pengő. Az intézet évi fenntartási költsége 7254 pengő.

Hasonló célokat szolgál az *Epileptikusokat és Gyengeelméjűeket Gondozó Egyesület.* (VI., Rózsa-utca 27.) Alapítási éve: 1930. Célja: Az epileptikusok és gyöngeelméjűek támogatása. E célból 1930-ban Budakeszin otthont (Bethel) létesített a súlyos epileptikusok és gyengeelméjűek részére. Az otthonban egyes magáncsaládokon kívül a M. kir. állami Gyermekmenhely menhelyi gondozásra szoruló epileptikus és gyöngeelméjű gyermekeket is elhelyez. Az egyesület a gyámolításra szoruló testi vagy szellemi fogyatékosok ügyét is felkarolja.

Munkaképtelen szegények teljes ellátása.

A teljesen munka- és keresetképtelen szegényekről, ha saját magukat eltartani nem tudják és ellátásukra kötelezhető és képes hozzátartozóik sincsenek, a köznek kell gondoskodnia. Ezen gondoskodásnak a munka-

képtelenek teljes ellátására és állandó ápolására is ki kell terjednie. A munkaképtelen szegények teljes ellátása vagy intézetekben történik, vagy pedig havi tartásdíj ellenében családoknál helyezik el őket.

Az intézeti gondozás jellegzetes formája a szeretetotthon (szegényház). A szeretetotthonokban az elaggott munkaképtelen szegények és gyógyíthatatlan, de nem fertőző betegek nyernek elhelyezést. A szeretetotthonokban kivételes esetekben elaggott, magukról gondoskodni nem tudó, de fizető egyének (kegydíj, csekély nyugdíj) is felvételt nyerhetnek. Általában a felvételre azoknak van elsőbbségük, akiknek semmijük nincs a maguk fenntartására. Ezek után a fizetőket akkor fogadják el, ha amit fizetni tudnak, kevesebb, semhogy abból magukat eltarthatnák, illetve gondozhatnák. A fizetés tehát rendesen csak egy részét fedezi a rájokfordított költségnek. A szeretetotthoni gondozás csak a munkaképtelen aggok, betegek és nyomorékok esetében helyes, kiknél már nem remélhető, hogy a gazdasági életben elhelyezkedhetnek, tehát a gondozási forma nem átmeneti jellegű, hanem hosszabb időtartamra, rendszerint az ápolt haláláig szól. A segélyezés többi nemei, a nyilt szegénygondozás, mint láttuk, a munkaképes munkanélküliek és hozzátartozóik támogatását valósítja meg, vagyis azokat segélyezi, akik a létfenntartásukhoz szükségeseket csak részben tudják maguk biztosítani és a tengődési minimum eléréséhez segítségre van szükségük. A nyilt szegénygondozás tehát nem ad teljes ellátást s ezért költségei mindig kisebbek, mint az intézeti gondozásé.

A székesfőváros három szeretetotthont tart fenn: az Erzsébet-szeretetotthont hat fiókintézettel, a budai szeretetotthont három fiókintézettel és a kamaraerdei szeretetotthont. A szegények a szeretetotthonokban élelmet, lakást, ruházatot, mosást, fürdőt, borbélyt és havi 0·70—1 pengő zsebpénzt is kapnak, a betegek orvosi kezelésben és gyógyszerellátásban részesülnek. Az ápoltak eltemetéséről a szeretetotthonok saját költségükön gondoskodnak.

A szeretetotthonokban lehetőleg a még részben munkaképes öregek foglalkoztatásáról is gondoskodnak. Ennek a foglalkoztatásnak a főcélja a kényszerű tétlenség kínjától való megóvás. Az intézeteknek van cipő-, ruhajavító műhelyük, s a műhelymunkákon kívül az ápoltak segédkezhetnek a konyhán, az ételek kiosztásánál, az udvar rendbentartásánál, stb. A jobbparti szeretetotthonnak kisebb konyhakertészete van, a kamaraerdei szeretetotthonhoz pedig körülbelül 30 holdnyi gazdaság tartozik. Az ápoltak legfeljebb napi 6 órát dolgozhatnak, munkájukért külön díjat kapnak (kb. napi 16—40 fillért), a három szeretetotthonban munkadíj címén 1937. évben 24.000 pengőt fizettek ki az ápoltaknak.

Az ápoltak szórakoztatására könyvtár és rádió szolgál.

Az intézeti élelmezést és betegápolást a kamaraerdei szeretettotthonban a Szent Vince-rendi irgalmas nővérek, a balparti Erzsébet-szeretet-

otthonban és a budai szeretetotthonban az »Assisi Szent Ferenc Leányai Rend« nővérei látják el.

A szeretetotthonba való felvételhez a 6000/1931. M. E. sz. rendelet 18. §-a értelmében, amennyiben a folyamodó magyar állampolgárnak tekinthető, háromévi helybenlakás igazolása szükséges. Itt a lakóhely elve érvényesül, míg a nyilt szegénygondozás keretében való segélyezésnél a tartózkodási hely elve. Idegenhonos eltartására belföldi község nem kötelezhető. A szeretetotthoni felvételre igényt tartók a lakás szerint illetékes ker. elöljárónál jelentkeznek, hol kérésükről jegyzőkönyvet vesznek fel, majd előzetes orvosi vizsgálat és az életviszonyok tüzetes helyszíni megvizsgálása után az eredményhez képest pártoló, vagy elutasító javaslatot terjesztenek a polgármesterhez (a pm. IX. ügyosztályhoz). Amennyiben a folyamodó lakhelye még nem nyert megállapítást, a polgármesteri IX. ügyosztály az ügy érdemleges elbírálása előtt megállapítja a lakóhelyközséget. A budapesti lakóhely megállapítása esetén a polgármester a polgármesteri IX. ügyosztály javaslata alapján a felvétel, vagy elutasítás tekintetében további jogorvoslat kizárásával végérvényesen határoz.

A főváros szeretetotthonai közül a legrégibb a VII., Alsóerdősor 7. szám alatt lévő *Erzsébet-szeretetotthon*, mely 1816-ban, mint a Pesti Jótevő Asszonyi Egyesület szegényháza kezdte meg működését és 1833-ban került városi kezelésbe. A mai helyén az első épületet a főváros az új uralkodópár házasságának emlékére 1856-ban emelte és 286 egyén befogadására tervezte. Az intézetet később bővíteni kellett. Az épület Dohány-utcai szárnyát 1877-ben, Péterffy Sándor-utcai szárnyát 1882-ben építették, majd a főváros kénytelen volt az intézetet egy, még később aztán több fiókintézettel ellátni. Jelenleg 6 fiókintézet van és pedig:

Fiókintézet megjelölése	Helye	Férőhelyek száma	Létesítésének ideje	Jegyzet
I. sz. fiókintézet .	VII., Izabella-u. 21.	186	1902	Bogdanovics alapítvány
II. « « ..	VIII., Alföldi-u. 6—8.	384	1919	Fővárosi menhely volt
III. « « ..	VII., Rottenbiller-u. 50.	196	1932	Erzsébet árvaház régi épülete
IV. « « ..	VII., Rottenbiller-u.16/18	78	1935—1936	Fővárosi menhely volt
V. « « ..	VIII., Alföldi-u. 9.	147	1935—1936	Fővárosi menhely volt
VI. « « ..	VI., Angyalföldi-u. 2.	270	1935—1936	Fővárosi menhely volt

Fiókintézeti férőhelyek száma 1.261
A főintézet férőhelyeinek száma 862
Összes férőhelyek száma **2.123**

A főintézet szeretetotthoni kórház, ahol az ápoltak elhelyezése az egészségügyi szempontok figyelembevételével úgy történik, hogy minden egyes ápoltra legalább 20 m³ levegő jusson. Reggelire minden ápolt 4 dl tejeskávét és kenyeret kap és uzsonnára ugyanazt. Az öregek ebédje 4 dl leves és 4 dl főzelék. Ehhez hetenkint háromszor 10—10 deka főtt, vagy sült húst kapnak. Pénteki napon az ápoltak 4 dl főtt tésztát kapnak ebédre. A vacsora rendszerint 4 dl tejbenrizs, vagy tejbendara.

Az intézet összes ápoltjainak létszámáról, illetve a létszám évközi változásáról az alábbi kimutatás ad tájékoztatást:

1937. évi január hó 1-én volt	662	férfi	1.489	nő,	összesen	2.151	ápolt
Az év folyamán felvétetett	138	«	203	«	«	341	«
Kilépett vagy elszállíttatott	22	«	34	«	«	56	«
Meghalt	127	«	213	«	«	340	«
Létszám az év végén	**651**	férfi	**1.445**	nő,	összesen	**2.096**	ápolt

Dunajobbparti szeretetotthon. (II., Széna-tér 3.) A budai szeretetotthon a régi Szent János-kórházból és szegényházból fejlődött ki. A városi hatóság 1867-ben az I. ker., Attila-u. 3. és Lógodi-u. 44. szám alatt külön szegényházat létesít, s a régi Szent János-kórházból, — amely ettől kezdve 1932-ig csak közkórház céljait szolgálta, — az összes szegényeket ide telepítette. A budai szegényház élelmezés és fenntartás szempontjából 1893-ig az Erzsébet-szegényház fiókintézete volt. 1932-ben, amikor viszont a régi Szent János-kórház kórházi jellege megszűnt, a főváros ezen épületében helyezte el a dunajobbparti szeretetotthon főintézetét. Az Attila-utcai szeretetotthon 1936. nyarán megszűnt s ugyanezen évben a főváros helyette két fiókintézetet létesített.

A budai szegényház kapta először 1925-ben a tanácsnak rendelkezése folytán (137.551/1924—IX. sz. tan. határozat) a »szeretetotthon« elnevezést és itt főként olyan nyugdíjas és középosztálybeli szegények nyertek elhelyezést, akik tartásdíjukat részben vagy egészben fedezni tudták.

A Régi Szent János-kórház épületében lévő főintézet férőhelyeinek száma 236, ebből 105 ágy az intézet kórházi osztályához tartozik.

Fiókintézet megjelölése	Helyc	Férőhelyek száma	Létesítésének ideje	Jegyzet
I. sz. fiókintézet	I., Lógodi-u. 44.	80	1867	Sándor gróf gazd. épülete volt
II. « «	II., Menház-u. 3.	150	1936	Menhely volt
III. « «	II., Marcibányi-tér 2.	160	1936	Községi Szeretetház épület volt

Fiókintézeti férőhelyek száma 390
A főintézeti « « 236
Összesen **626**

Az összes ápoltak létszáma, illetve a létszám évközi változása:

1937. évi január hó 1-én volt	277	férfi,	328	nő,	összesen	605
Felvétel az év folyamán	61	«	68	«	«	129
Kilépett vagy elszállíttatott	33	«	37	«	«	70
Meghalt	29	«	34	«	«	63
Létszám az év végén	**276**	**férfi,**	**325**	**nő,**	**összesen**	**601**

Kamaraerdei szeretetotthon. (XI., Kőérbereki-dűlő 33. hrsz.) A 260 férőhelyes intézményt a székesfőváros 1913-ban nyitotta meg, majd az intézet 1937. évben 180 férőhellyel bővült. Kb. 30 magyar holdnyi területű legelő, kaszáló, konyhakert és gyümölcsös, továbbá tehenészet és sertéshízlaló tartozik az intézethez. A gazdaság a konyha szükségletét olcsóbban látja el és a még foglalkoztatható ápoltakat leköti. A gazdaság 1937. évi hozama (a termelvények összértéke) 28.116 pengőt tett ki.

Az ápoltak létszáma, illetve a létszám évközi változásai: 1937. január hó 1-én volt 223 férfi és 85 nő, összesen 308 lélek.

Felvétel az évfolyamán	47	féfi	és	22	nő,	összesen	69 lélek
Kilépett és elszállíttatott	36	«	«	13	«	«	49 «
Meghalt	12	«	«	7	«	«	19 «
Létszám az év végén	**222**	**férfi**	**és**	**87**	**nő,**	**összesen**	**309 lélek**

*

A fővárosi szeretetotthonok 3006 ápoltja közül 1857, tehát az összesek 61·8%-a nő és az összes ápoltaknak csak 16%-a 60 éven aluli. A szeretetotthoni gondozást tehát a legtöbb esetben az öreg kor következtében jelentkező munkaképtelenség teszi szükségessé.

A korviszonyok tekintetében különbség van a férfiak és a nők között:

	Férfi	%	Nő	%
60 éven aluli	164	14·3	320	17·2
60—80 éves	865	75·2	919	49·4
80 éven felüli	120	10·5	618	33·4
Összesen	**1.149**	**100·0**	**1.857**	**100·0**

A nők számában különösen a 80 éven felüli korcsoportban nagyobb az eltolódás, 23 kilencven éven felüli ápolt közül 16 nő.

Az ápoltak volt foglalkozását az alábbi táblázat mutatja:

	Abszolút szám	%
Értelmiségi foglalkozású	109	3·6
Kereskedő	154	5·1
Iparos	706	23·5
Közszolga, altiszt	80	2·6
Háztartásbeli nő	1.120	37·3
Házicseléd	266	8·9
Napszámos	333	11·1
Egyéb	238	7·9
Összesen	**3.006**	**100·0**

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A férfiak nagyobb része az iparosok és napszámosok kategóriájából kerül ki. Az értelmiségi foglalkozásúak között, nem egy volt tisztviselő. A nők 60%-a háztartásbeli, ezeknek eltartója munkaképtelen lett, vagy meghalt. A nők 12%-a elöregedett házicseléd.

A fővárosi szeretetotthonokban az 1930. évben az ápolási költség napi 2·94 pengő volt. Ez az összeg az 1931. évtől kezdődően állandóan csökkent, részben a nélkülözhető kiadások elhagyása, részben pedig az intézeti ellátás célszerűsítése következtében. 1933. áprilistól egy ápolt napi ellátási költsége átlag 1·74 pengőbe került. Az összeget még tovább sikerült csökkenteni és jelenleg a szeretetotthonnak rendes kiadásaiból a konyhakerti és gazdasági kiadásokat és az alkalmazottak élelmezési térítéseit levonva egy férőhelyre évi 530·70 pengő jut, ami havi 44·23 pengőnek (napi 1·45 pengőnek) felel meg. Ennyibe kerül egy ingyenes ápolt teljes ellátása a fővárosnak. Az ápoltak egy része után befolyt hozzájárulások csak csekély összeget tesznek ki. A három szeretetotthon évi fenntartási költsége 1937-ben 1,710.874 pengő volt, ugyanekkor a budapesti lakóhelyű ápoltak tartásdíjaiból 50.942 pengő folyt be. Az idegen lakóhelyű ápoltak után a főváros tartásdíjat követel a lakóhelyközségtől. Ezen a címen 1937-ben a főváros 89.242 pengő követelést írt elő. A behajtás nehézségére azonban jellemző, hogy 1,893.145 pengő évek óta felgyülemlett követelése van a fővárosnak az idegen lakóhelyű ápoltak után.

A főváros szeretetotthonai ma kb. 3000 ápolt befogadására alkalmasak. A szeretetotthoni gondozást kérők száma azonban egyre szaporodik. A gazdasági viszonyok romlása ugyanis nemcsak a munkaképes egyének tömegeit sodorta ínségbe, hanem nagymértékben növelte az ellátásra szoruló munkaképtelenek számát is, hiszen azok a magukkal tehetetlen öregek, akik azelőtt rokonaik, vagy ismerőseik körében találtak oltalmat, eltartóik elszegényedése folytán a hatóság támogatására, illetőleg ellátására szorultak.

A kerületi elöljárók 1937. év folyamán szeretetotthoni elhelyezés iránt összesen 883 esetben tettek előterjesztést. A felvételre javasolt, valamint az előző évből felvételre váró 1036 szegény közül az év folyamán összesen 774 rászorulót utalt be a szeretetotthonba a főváros. A beutalt és az előző évben már beutalt, de még fel nem vett 1423 felvételre váró egyén közül az év folyamán 511 nyert tényleges elhelyezést a szeretetotthonokba. A felvételre váró beutaltak száma tehát az év végén összesen 1372 volt. Minthogy a meglévő szeretetotthonokban a férőhelyek számát szaporítani nem lehetett, megfelelő férőhelyű új szeretetotthon építése pedig igen nagy összegekbe került volna, a főváros a szegénygondozásnak átszervezése alkalmával (142.070/1938—IX. pm rendelet) a szeretetotthoni felvételek feltételeit megszigorította és ugyanakkor a munkaképtelenek teljes ellátásáról másként is gondoskodott.

A hivatkozott rendelet kimondotta, hogy szeretetotthoni ápolásban csak azok a szegények részesíthetők, akiknek intézeti ápolásra való ráutaltsága orvosilag igazolást nyert. A kerületi elöljárók csak olyan szegényeket javasolhatnak intézeti elhelyezésre, akiknek szociális ráutaltsága, magyar állampolgársága, budapesti lakóhelye megállapítást nyert és az intézeti ápolásra való rászorultságát (a szegény magatehetetlenségét, köz- vagy önveszélyességét stb.) a hatósági (tiszti- vagy kerületi) orvos igazolja.

Orvosilag igazolt sürgős esetben az állampolgárság, illetve a lakóhely megállapítása nélkül, sőt megállapított külföldi állampolgár, vagy vidéki lakóhelyű szegény is beutalható szeretetotthonba.

Minthogy a szeretetotthoni férőhelyek a jövőben a kifejezetten intézeti ápolásra szoruló szegényeknek tartandók fenn, a polgármester elrendelte, hogy a szeretetotthonokba már felvett, de intézeti ápolásra nem szoruló szegények onnan, megfelelő más természetű gondozásra, szükség szerint, fokozatosan helyeztessenek ki.

A teljes ellátásra szoruló munkaképtelen a szeretetotthonon kívül gondozható még: családi gondozás útján és »kisszeretetotthonba« való elhelyezéssel.

A családi gondozásba adás éppen a szeretetotthoni férőhelyek elégtelensége, az ápolásra szoruló munkaképtelenek számának növekedése következtében alakult ki. A főváros 1933. óta azokat a szegényeket, akik a szeretetotthonba beutalást nyertek, de ténylegesen nem voltak felvehetők, családokhoz adta a megállapított gondozási díjért gondozásba.

A szeretetotthoni ápolásra minősített szegények közül az 1937. évben a rendelkezésre álló költségvetési hitelösszeg keretében 204 szegény részesült családi gondozásban. A családi gondozásba adott egy-egy szegény után a főváros havi 20 pengő gondozási díjat fizetett. Az 1937. évben kifizetett gondozási díjak összege 48.661·45 pengő volt.

A családi gondozási rendszert a főváros általánosította a 172.000/1936. B. M. sz. rendelet alapján és a 142.070/1938—IX. sz. polgármesteri rendelet kimondta, hogy az arra alkalmas munkaképtelen szegények a szeretetotthoni beutalástól függetlenül Budapestre, vagy vidékre családi gondozásba adhatók ki. A szegények idegenekhez, vagy eltartásra nem kötelezhető hozzátartozókhoz adhatók családi gondozásba. Az eltartásra köteles hozzátartozó háztartásában élő szegényt ezen rendelet szerint a szegénygondozás szempontjából családtagnak kell tekinteni és a családfő útján a nyilt szegénygondozás keretében kell segélyezni. Szegényt családi gondozásra községsegélyeshez kiadni nem lehet.

A főváros területén a családi gondozásba vételt és a gondozási díj folyósítását a segélyezett lakása szerint illetékes kerületi elöljáró engedélyezi. A gondozást vállaló félnek írásbeli nyilatkozatot kell adni, amelyben kötelezi magát, hogy a szegényt gondozási díj fejében a hatóság további

segélyezése nélkül emberségesen eltartja és tudomásul veszi, hogy a gondozási megbízás bármikor indokolás nélkül megvonható.

A családi gondozás a naptári év végéig engedélyezhető, de szükség szerint egy-egy évre meghosszabbítható. Ha az ellenőrző családlátogatás során megállapítják, hogy a gondozás a követelményeknek nem felel meg, — azt haladéktalanul meg kell szüntetni.

A vidékre kihelyezettek (Egerben 50 nő, Jászberényben 100 nő és 25 férfi, Őrhalmon 50 férfi, Gyöngyösön 50 férfi és Hugyagon 50 férfi) a Szent Ferencrendi szegénygondozó nővérek állandó felügyelete mellett minden elemi szükségletre kiterjedő ellátásban és gondozásban részesülnek. A főváros az eltartásért személyenkint havi 23 pengőt fizet.

A kisszeretetotthonok a főváros és az egyházi és társadalmi szervek együttműködésével általában azoknak az intézeti gondozásra szoruló munkaképtelen szegényeknek elhelyezését biztosítják, akik helyszűke miatt nem kerülhettek be a főváros szeretetotthonaiba.

A vonatkozó polgármesteri rendelet szerint (142/070/1938—IX.) kisszeretetotthonokban azok a szegények helyezhetők el, akik még nem olyan törődöttek, vagy betegek, hogy ne tudnák önmagukat kiszolgálni, továbbá azok, akik valamilyen oknál fogva (tanultság, azelőtt betöltött társadalmi állás, stb.) különleges elbánást igényelnek és akik az átlagnál magasabb életkorúak, vagy kiállott betegségük miatt előre láthatóan rövidebb idő mulva szeretetotthoni ápolásra lesznek utalva.

Az igényjogosultság megállapítása elsőfokon a kisszeretetotthoni gondozásnál is a kerületi elöljárók hatáskörébe tartozik, a beutalandót az igényjogosultak közül kívánatra a kisszeretetotthon fenntartásában résztvevő egyházi, vagy társadalmi szerv vezetője választhatja ki, de a beutalás kérdésében elsőfokon a kisszeretetotthon fekvése szerint illetékes kerületi elöljáró határoz.

A kisszeretetotthonok túlnyomóan bérelt lakásokban vannak elhelyezve. Berendezésük és felszerelésük egyrészét a Magyar Vöröskereszt Egylet adja, fenntartásukról a főváros és az egyházak jótékony szervei gondoskodnak. A főváros a hatósági ínségkonyhák útján való élelmezéssel, tüzelőszerrel, szappannal és kisebb kiadások fedezésével járul hozzá fenntartásukhoz, az egyházak jótékony szervei pedig az otthonok lakbér-, világítási és tisztogatási költségeit viselik.

A kisszeretetotthonok száma 71, ezek közül 32-öt a katolikus egyházközségek tartanak fenn. 43 férfi és 368 nő részére, 17 kisszeretetotthont református egyházközségek tartanak fenn 20 férfi és 137 nő részére, 4 kisszeretetotthont evangélikus szervezetek, 32 nő részére és 13 kisszeretetotthont izraelita hitközségek és egyesületek tartanak fenn, 41 férfi és 163 nő részére. Végül 5 olyan kisszeretetotthon van, amelyet társadalmi szervek tartanak fenn, 10 férfi és 40 nő részére.

Kisszeretetotthonok.

Fenntartója	Helye	Férőhely		Ezek közül hatósági segélyből fentartott
		férfi	női	
Róm. Kat. Egyházközségek	I., Országház-u. 19.	8	29	33
" " "	I., Városmajor-u. 21.	—	10	10
" " "	I., Pálya-u. 9.	—	6	6
" " "	I., Apród-u. 6.	—	6	6
" " "	II., Zivatar-u. 14/a	—	28	27
" " "	II., Csalogány-u. 32.	—	19	19
" " "	III., Emese-u. 11.	—	35	35
" " "	VI., Bajza-u. 45.	—	3	3
" " "	VI., Király-u. 52.	—	37	36
" " "	VI., Váci-út 27.	6	12	18
" " "	VI., Reitter Ferenc-u. 91.	—	14	14
" " "	VII., Dembinski-u. 19.	—	13	13
" " "	VII., Rottenbiller-u. 39.	—	12	12
" " "	VII., Dob-u. 94.	—	7	7
" " "	VII., Thököly-út 13.	—	9	9
" " "	VIII., Rökk Szilárd-u. 17.	6	6	12
" " "	VIII., Mária Terézia-tér 15.	4	—	4
" " "	VIII., József-u. 53.	—	6	6
" " "	VIII., Gyulai Pál-u. 13.	—	7	7
" " "	IX., Dandár-u. 28.	—	20	20
" " "	VI., Tüzér-u. 42.	—	6	6
" " "	X., Füzér-u. 42.	—	7	7
" " "	X., Szent László-tér 4.	5	—	5
" " "	X., Liget-u. 44.	—	4	4
" " "	XI., Mészöly-u. 1.	—	13	13
" " "	XI., Fehérvári-út 84.	—	6	6
" " "	XI., Németvölgyi-út 148.	8	8	16
" " "	XI., Sashegy-u. 81.	—	21	21
" " "	XIV., Kassai-út 8.	—	12	12
" " "	XIV., Erzsébet királyné-út 51.	6	—	6
" " "	XIV., Angol-u. 26.	—	6	6
" " "	XIV., Thököly-út 83.	—	6	6
Református Egyházközségek	II., Donáti-u. 41.	—	20	19
" "	III., Kiskorona-u. 82.	—	16	12
" "	IV., Képíró-u. 6.	—	12	12
" "	V., Széchenyi-u. 12.	—	3	3
" "	V., Tisza-u. 4.	—	6	6
" "	VI., Izabella-u. 39.	—	8	8
" "	VII., Nefelejts-u. 30.	—	6	6
" "	VII., Kazinczy-u. 54.	6	—	6
" "	VII., Izabella-u. 23.	—	6	6
" "	VIII., József-u. 6.	—	5	5
" "	VIII., Tavaszmező-u. 6.	—	19	19
" "	IX., Mária Valéria-telep 45.	—	10	10
" "	IX., Tompa-u. 16.	6	1	7
" "	X., Füzér-u. 20.	—	10	10
" "	XI., Bártfai-u. 5.	—	9	9
" "	XIV. Nagy Lajos király-út 189.	8	—	8
" "	XIV., Nagy Lajos király-út 184.	—	6	6
Ág. ev. egyházközségek	II., Batthyány-u. 61.	—	6	6
" " "	III., Lajos-u. 178.	—	5	5
" " "	XI., Lenke-út 56.	—	9	9
Deáktéri ev. nőegylet	IX. Páva-utca 35.	—	12	12
Budai Izr. Nőegylet	II., Keleti Károly-u. 22.	—	36	25
Óbudai Izr. Nőegylet	III., Lajos-u. 149.	—	6	6
V. ker. Izr. Nőegylet	V., Csáky-u. 14.	—	17	17
Pesti Izr. Hitközség	VI., Szabolcs-u. 1/a.	15	—	10
VI. ker. Izr. Nőegylet	XIII., Váci-út 53.	—	15	15
VII. ker. Izr. Nőegylet	VII., István-út 27—29.	—	18	17
Ort . Izr. Nőegylet	VII., Erzsébet-körút 34.	—	11	11
Orsz. Bikur Cholim Egylet	VII., Erzsébet-körút 34.	6	—	6
Áhávász Reim Egylet	VII., Szövetség-u. 27.	8	—	8
VIII.—IX. ker. Izr. Nőegylet	VIII., Baross-u. 129.	12	22	34
Ort . Izr. Hitközség	VIII., Baross-u. 121.	—	11	11
Zuglói Izr. Nőegylet	XIV., Nagy Lajos király-út 106.	—	7	7
Pesti Izr. Nőegylet	XIV., Amerikai-út 74.	—	20	20
Szociális Missiótársulat	I., Alkotás-u. 7/b (Kórházmisszió)	—	8	8
Szociális Missiótársulat	I., Fery Oszkár-u. 10. (Urinők Otthona)	—	12	12
Magyar Vöröskereszt Egylet	V., Váci-út 98.	7	—	7
Magyar Vöröskereszt Egylet	VIII., Baross-u. 32. (Kórházmissió)	—	7	7
Lengyel Kolónia	X., Óhegy-u. 11.	3	13	16
	Összesen.....	114	740	828

A kisszeretetotthonokban tehát a főváros 826 munkaképtelen szegény ellátásáról gondoskodik. Az ezen létszámon felül lévő néhány lakót a kisszeretetotthon fenntartói látják el saját költségükön.

*

A felsorolt kisszeretetotthonokon kívül van még néhány olyan intézmény, amelyet egyes társadalmi szervek a hatóságtól függetlenül tartanak fenn. Ezek azonban inkább aggok otthonának nevezhetők, mint szeretetotthonoknak. Az ápoltak egy része rendes havi tartásdíjat fizet, amely intézetenkint különböző. Az aggkori gondozásra a közép- és munkásosztály azon tagjai szorulnak, akiknek nyugdíja, kegydíja, vagy biztosítási járuléka van ugyan, de ez csekély és öregségük napról-napra nehezebbé teszi saját háztartásuk fenntartását.

Fenntartója	Helye	Férőhely		A gondozottak átlagszáma	Ebből fizető	Tartásdíj fizetve			Fenntartási költség	Havi díj
		férfi	nő			gondozottak	a főváros	más intézmény		
						Pengő				
Budai Izr. Aggok és Árvák Menház Egyesülete ...	III., Zsigmond-u. 49.	10	—	6	3	1.200	—	346	4.049	30—40
Budapesti Aut. Orth. Chevra Kadisa	I., Városmajor-u. 62.	30	30	32	13	15.600	—	—	42.360	80—120
Budapesti Férfiszabók Ip. Testülete	IV., Reáltanoda-u. 16.	80	2	14	1	—	403	—	5.654	—
Budapesti Kereskedők Menház Egyesülete ...	I., Tárogató-út 2.	33	8	42	—	—	—	—	31.192	—
Budapesti Mészárosok Ipartestülete	II., Páfrány-út 26.	25	2	7	—	—	—	—	3.239	—
Óbudai Chevra Kadisa ..	III., Mókus-u. 6.	10	22	29	3	2.880	1.000	—	16.492	80
Szent Erzsébet-zárda Aggápoldája	II., Fő-u. 41—43.	—	20	17	5	—	2.745	—	—	45
Művelt Nők Otthona Egyesület	X., Orczy-út 37.	—	16	10	10	1.764	—	—	1.449	[1])10—15
Pesti Chevra Kadisa ...	XIV., Hungária-krt. 167.	95	115	178	—	—	—	—	148.599	—
» » » ...	XIV., Amerikai-út 57.	48	12	45	6	2.592	—	—	46.567	36
Testvérszövetség	Füle (Fejér m.)	—	10	10	10	—	4.418	—	4.900	37
Budapest Budafoki Orsz. Erzsébet Otthon Egy.	Budafok	—	16	16	15	11.625	—	—	13.543	60—90
Magyar Ev. Egyház	VIII., Balassa-u. 9.	—	30	34	2	—	—	—	1.000	[2])10—15
Postás Nyugdíjas Otthon	XIV., Szt. Domonkos-u. 6.	46	46	85	85	48.000	—	—	47.980	40—110

A Szent Erzsébet-zárda aggápoldájában 5 alapítványi hely van elaggott nők részére, ahova a főváros utalja be a főként középosztályhoz tartozó munkaképteleneket. Az otthonok közül 2 a főváros területén kívül van, az egyik Budafokon, a másik Fülén. Mindkettő azonban fővárosi öregeket ápol, a fülei otthonba pedig a főváros utalja be a gondozottakat, megfelelő tartásdíj ellenében.

[1]) Csak lakás és világítás.

Gyógyíthatatlan betegek elhelyezése.

A szeretetotthonokkal kapcsolatosan említendők meg a gyógyíthatatlan betegek és a nem közveszélyes elmebetegek ápolása. Az ilyen betegek a rendes köz- vagy magánkórházakban nem ápolhatók, mert azoknak a célja éppen a gyógyítás és így a kórházak a gyógyíthatatlanokat elbocsátják. A gyógyíthatatlan betegeknek azonban orvosi felügyeletre és állandó ápolásra van szükségük és ezért a szeretetotthoni gondozásra szoruló szegény gyógyíthatatlan betegek elhelyezésére a főváros szeretetotthonaiban kórházi osztályokat létesített, ahol a szeretetotthoni ápoltak általános gyógyításán kívül a gyógyíthatatlanokat, nyomorékokat és teljesen elaggott öregeket is ápolják.

Az Erzsébet Szeretetotthon Alsó erdősori főintézetében 848 ágyas kórház van a szeretetotthoni ápoltak és a nem közveszélyes elmebetegek ápolására négy osztállyal. Az elme- és idegosztályon 286 ágy van. A kórháznak van röntgene, műtője és egy kisebb orvosi laboratóriuma. Az orvosi kezelést az intézeti kórház élén álló igazgató-főorvoson kívül 3 osztályosfőorvos, 5 rendelő orvos, 2 alorvos, 1 segédorvosgyakornok látják el.

A budai szeretetotthonnak 105 ágyas, a kamaraerdei szeretetotthonnak 50 ágyas kórházi osztálya van. Az orvosi kezelést az előbbiben 2, az utóbbiban egy orvos látja el.

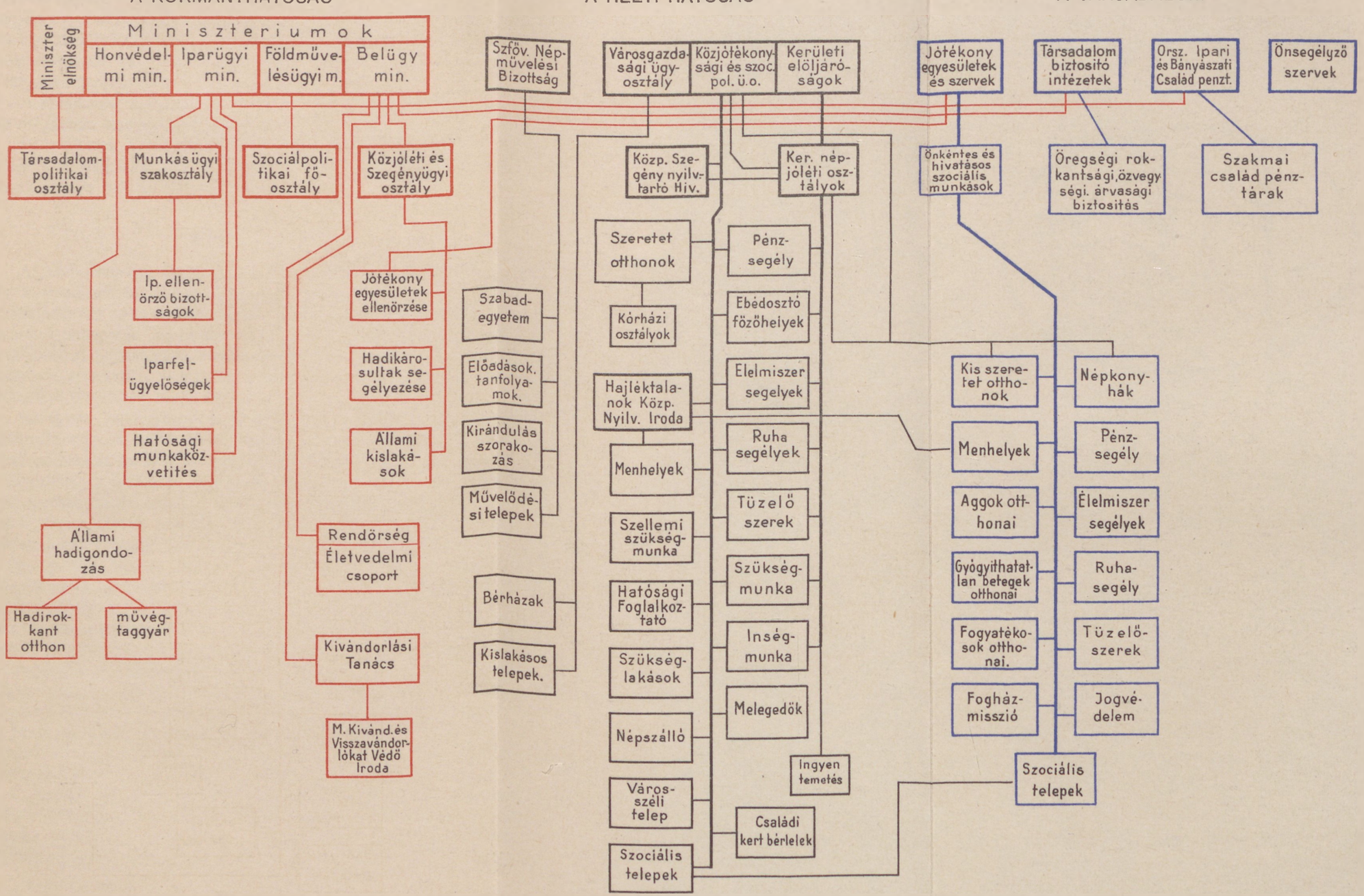
Kizárólag gyógyíthatatlan betegek elhelyezésére létesült a San Marco-Irgalomháza és a Pesti Chevra Kadisa Szeretetháza.

Gyógyíthatatlan betegek otthonai.

Fenntartója	Helye	Ágyak száma		Gondozottak átlag száma	Ebből fizető	Az ápolási díjat fizetik		Évi fenntartás összege	Havi ápolási díj P
		férfi	nő			a gondozottak	a főváros		
San Marco Irgalomház	III., San Marco-u. 60.	34	86	149	67	35.511	15.710	79.141	60
Pesti Chevra Kadisa (adatok a kórház adatai nélkül)	XIV., Amerikai-út 55.	16	45	60	28	16.800	—	66.908	50

San Marco Irgalomház gyógyíthatatlan betegek részére III. ker., San Marco-utca 60. Az Irgalom házát Budapesten a III. kerületben 1900. évben özv. San Marco hercegné szül. Nagyszentmiklósi Nákó Miléva építtette. Célja kórházi ápolásra nem minősíthető gyógyíthatatlan betegek gondozása. Nem vétetnek fel elmebetegek, hülyék, ragályos betegek, rákbetegek és bujakórosok. Az intézet a Paulai Szent Vincéről elnevezett irgalmas nővérek vezetése alatt áll. A férőhelyek egy részét a különböző hatóságok és társadalmi egyesületek tartják fenn, a többit pedig adományokból vagy egyéni tartás-

A HATÓSÁGI ÉS TÁRSADALMI ÁLTALÁNOS SZOCIÁLIS VÉDELEM MEGOSZLÁSA A FŐVÁROSBAN

díjakból fedezik a nővérek. Eddig az intézmény 1422 gyógyíthatatlan betegnek nyujtott menedéket. Valamikor gazdag alapítvány volt, de a trianoni béke ingatlanait elszakította, értékei pedig devalválódtak. Ilyen körülmények között elsősorban havi ellátásdíjjal vesz fel betegeket, mert a multból még 82 ingyenes ápoltja van.

A fővárosnak a San Marco Irgalomházában 10 alapítványi helye van gyógyíthatatlan szegénybetegek részére.

Pesti Chevra Kadisa Szeretetháza. XIV., Amerikai-út 55. A Chevra Kadisa Szeretetkórházával kapcsolatos külön osztály gyógyíthatatlan betegek részére (női és férfi osztállyal).

A szociális munka.

Az embervédelem fogalmának ismertetésénél már reámutattam arra, hogy a *szociálpolitika*, a jogszabályokban megnyilvánuló embervédelem, a *szociális gondozás*, pedig az embervédelmi intézményeken keresztül érvényesítő egyénesítő támogatás. Az embervédelmi intézmények egy részét a hatóság szociálpolitikai jogszabályok alapján létesíti, másrészét a hatóság, vagy a társadalom a szociális hiányokat felismerve, önként a szociális bajok csökkentése érdekében hívja életre.

Az egyén boldogulását a társadalomban az egyén életkörülményei határozzák meg. A bajba jutott ember azonban sokszor nem ismeri fel azokat az okokat, melyek őt bajba sodorták és nem találja meg azokat az eszközöket és módokat, amelyekkel sorsán segíthetne. Szükséges tehát olyan tevékenykedés, amely a rászorulókat anyagi, egészségi, szellemi és erkölcsi támogatáshoz juttatja, amely az embervédelmi intézményekhez a rászorulókat elvezeti. Ezt a tevékenységet hívjuk *szociális munkának.*

A szociális munka rugalmas, az élet és a helyi viszonyok minden változásához és sajátságához alkalmazkodó módszere segítségével a támogatásra szorulók egyéni életkörülményei pontos ismerete alapján állapítja meg a segélyre szorultság fokát, a segélyre szoruló körülményeihez alkalmazza a segítés módját, felkelti és serkenti az egyén önsegélyre való készségét.

Az egyén boldogulásának útjába gyakran oly akadályok kerülnek, amelyek előtt a mindennapi kenyér gondjaival küzdő ember megtorpan, amelyeket azonban a szociális munkás útmutatásai mellett sokszor önerejével is legyőzhet. A szociális munka megismerkedik az egyén életkörülményeivel és ehhez mérten a legalkalmasabb segítési módot nyujtja. A szociális munkásnak egyik jellegzetes tulajdonsága ez az egyénesítve utánjáró, a segélyre szorultak életügyeit felkaroló és továbbvivő tevékenysége, amellyel a segélyre szorultság megszüntetésére, a segélyezettek talpraállítására törekszik. Az az egyén vagy család, aki a szociális gondozás igénybevételére kényszerül, rendszerint nem teljes mértékben és véglegesen

vesztette el önfenntartási képességeit. A helyes szociális védelmi munka tehát elősegíti a támogatott talpraállását.

Az egyénről, életviszonyairól és szociális helyzetéről csak környezetének ismeretében alkothatunk hű képet. Ezért a *környezettanulmányozás* alapvető fontosságú a szociális munkában. Csak a jól végzett környezettanulmány alapján lehet mérlegelni a rászorultság fokát, melynek arányában megállapítható a támogatás minősége és mértéke. Ha a környezettanulmány nem megbízható, akkor a segélyezés sem éri el azokat a szociális hatásokat, amelyeket megvalósítani hivatott és céltalan sőt sok esetben káros tevékenységgé válhat.

A környezettanulmányozásnak kialakult módszere és technikája van. De túl a módszer és technika szabályokba foglalt előírásain a környezettanulmány gyakorlati értéke a szociális munkás egyéniségén, tudásán, lelkiismeretességén, emberismeretén és megfigyelő képességén múlik. A szociális munka értéke aszerint hajlik a primitív tömegsegély, vagy az egyénesített támogatás irányába, amint a környezettanulmányt közömbös és tájékozatlan vagy hivatott és szakképzett gondozó végezte.

A gondozásra szoruló szociális helyzetéről hű képet azonban csak akkor lehet rajzolni, ha a szociális munkás (gondozó) és a támogatásra szoruló között *személyes kapcsolat* keletkezik, ha a gondozó a családlátogatást megismétli, a gondozottnak ínséges állapotából való kiemeléséhez lehető segítséget nyujt, érdekeinek képviseletére vállalkozik, egyszóval: az adatfelvételezést és ellenőrzést állandó jellegű gondozó tevékenységgel egészíti ki. A gondozó és a gondozott közötti kialakuló kapcsolat erkölcsi tartalma biztos záloga annak, hogy a környezettanulmány helyes lesz.

A szociális munka a szegénygondozással kapcsolatban fejlődött ki. A rendelkezésre álló segítő eszközök takarékos felhasználására irányuló törekvés már a kereszténység első századaiban arra bírta az egyházi személyeket, hogy a puszta alamizsnaosztogatás helyett, az egyéni szükségletek megállapítása végett a lakóhelyükön keressék fel a szegényeket. A rendszeres környezettanulmányokra alapított s mai fogalmaink szerint kiépített szegénygondozás azonban először *Elberfeld* városában csak 1854-ben alakult ki. A hatóság a város területét gondozó kerületekre osztotta fel, egy-egy kerület szegénygondozását a társadalom önként jelentkező tagjaira bízta, akiknek mindegyike csak 4—6 szegényről gondoskodott, hogy minél gyakrabban érintkezhessen pártfogoltjaival. Ez a rendszer már individuálisan kezelte és a körülmények gondos mérlegelésével támogatta a szegényeket. A rendszer ébren tartotta ugyan a társadalom érdeklődését a szegényügy iránt, de az önkéntes gondozók munkája eredményét szakképzettségük hiánya sokszor hátráltatta.

A *Strassburgban* felállított gondozási rendszer már igyekezett az elberfeldi-rendszer hátrányát kiküszöbölni s az önkéntes gondozók munkájára

itt már hivatásos, szakképzett szegénygondozók ügyeltek. E rendszerben, az 1900 körül kialakult formája szerint, a szociális munka már a gondozók szakképzettsége szerint speciálizálódott. A szegénygondozás keretein belül anyák, csecsemők, gyermekek, munkaképtelenek, stb. gondozására már külön-külön, szakképzett szegénygondozókat alkalmaztak.

E rendszer elveit alapul véve, nálunk jóval a háború után alakult ki a munkaképtelen szegények támogatására az *úgynevezett egri vagy magyar norma* rendszere. E rendszer a korszerű egyéni gondozás szellemében és a társadalom hatékony bevonásával oldja meg a szegénygondozás feladatait. E szerint a hatóság, szociális és karitatív munkával foglalkozó társadalmi szervek részvételével, szegénygondozó bizottságot alakít, amely a gondozásra szoruló szegényeket összeírja, törzskönyvbe foglalja. A segélyezés anyagi eszközeit szintén a bizottság szerzi meg oly módon, hogy tagjai havonkint megállapított rend szerint házról-házra járva összeszedik a társadalom tagjai részéről a koldusoknak szánt adományok megváltása címén felajánlott összegeket. Az összegyüjtött pénzből az egyénesítés elve szerint juttatnak a szükséghez képest természetben vagy pénzben az ínséges munkaképteleneknek segítséget. A bizottság tagjai és az önkéntes társadalmi munkaerők a gyüjtés munkáját végzik, a szegénygondozási munkát pedig az úgynevezett szegénygondozó testvérek látják el, akik részben apácák, részben erre a munkára önként vállalkozó s szociális képzésben részesült nők. A szegénygondozó testvérek vállalkoznak az arra rászorulók testi gondozására, ruháik kimosására, a lakás kimeszelésére, felsúrolására, az ágynemű cserélésére stb. és ellátják lelki gondozásukat is.

A rendszer a helyi viszonyoknak megfelelően néhol változást szenvedett, de mindenütt arra törekszik, hogy szakszerű szociális munkával meggátolja, hogy a szociális gondozás rideg hatósági szegényüggyé váljék és hogy a társadalom céltalanul elfecsérelje adományait.

Szociális téren a hatósági és a társadalmi szervek egyre több feladatot vállalnak magukra. Ennek megfelelően a szociális munka mind szélesebb csoportokra terjed ki és egyre jobban speciálizálódik. A szociális egyénesítő munka ma már nemcsak az anyagi támogatásra szorulókat veszi pártfogásába, hanem azokat is, akik létük fenntartására éretlenek, (gyermekek) képtelenek, akiket betegségektől és fertőzésektől kell megvédeni ; akik kiestek a családi keretből, akiknél a társadalomba való visszatérés nehézségekbe ütközik, stb. stb

Munkám egyes fejezeteiben már ismertettem a szociális munkának egyes különleges ágait : az anya- és csecsemővédőnők munkáját ; az iskolanővéreknek anyagi és erkölcsi, az iskolai gondozónőnek gyermekegészségvédelmi munkáját ; a züllött és züllés veszélyének kitett fiatalkorúak érdekében kifejtett patronázs munkát ; a szociális egészségvédelem terén a tüdőbeteggondozók, nemibeteggondozók és zöldkeresztes nővérek szociálegészségügyi munkáját ; a gyárak, üzemek munkásainak és családtagjainak védelmét

ellátó gyárigondozói munkát, a pályaudvari, kórházi, a fogházmissziós munkát, stb. Szociális munka az életuntak védelmével foglalkozó rendőrségi életvédelmi csoport tagjainak munkája is, akik az öngyilkosságot megkísérelt, vagy arra hajlamos egyéneket igyekeznek a legcélravezetőbb eszközökkel az életnek visszaadni. Szociális munka az ifjúság szellemi és erkölcsi életének védelmében, a különböző ifjúsági klubbok, tanonc-, leány-, cseléd- stb. körök szervezése és vezetése. Végül a szociális munka körébe vág a jogi tanácsadás, jogi védelem és segítség, mely díjtalanul nyujt az arra szorulóknak útbaigazítást ügyes-bajos dolgaikban.

A szociális munka ezen sokágúságában azonban bizonyos szervezési nehézségek is jelentkeznek. A helyszíni vizsgálatok kérdése például az egymással kapcsolatos és egymást keresztező gondozó tevékenység állandó és megoldatlan problémája. Gyakran előfordul, hogy egy családhoz a környezettanulmányozók egész sora ellátogat, ha ott terhes anya, vagy csecsemő, vagy tüdőbeteg, támogatásra szoruló felnőtt családtag, védelmet igénylő gyermek, vagy bűnöző fiatalkorú, stb. van. De ezenfelül a különböző társadalmi, gyermekvédelmi és egyéb jóléti intézmények is kiküldik önkéntes szerveiket, mielőtt a kért támogatás ügyében határoznának. Környezettanulmányt végeznek ilyenformán a fent felsorolt szervek kiküldöttei külön-külön.

Nem kell bővebben fejtegetni, hogy ennek a szerteágazó és széthulló szociális tevékenységnek mennyi gazdasági és erkölcsi hátránya van. A többszörös vizsgálat nagy munkapazarlást jelent, sokkal több vizsgáló közeg foglalkozását teszi szükségessé s a különböző védőnők eltérő véleményei és megállapításai gyakran eltérő, vagy ellentétes intézkedéseket eredményezhetnek, ami a szociális munka kárára van. Ennek a szétszoródásnak az az oka, hogy a szociális gondozásnál és munkánál az egyes intézmények között csak laza kapcsolatok vannak és hogy ezek elkülönülésüknél fogva, csak a védelmi munkájukra utalt egyénekre vannak tekintettel. Minden gondozó csak a saját szempontjai szerint vizsgálja az »esetet« holott az egyén közvetlen környezete a család, nemcsak az egyszerű milliőt jelenti, melyben a családtagok életüket élik, hanem a gazdasági, vérségi és morális kapcsolatok oly szoros kötelékét, mely a tagokat egybefűzi, társadalmi egységgé alakítja. A család egyes tagjait ért bajok kihatnak a család többi tagjaira is. A család keresőtagjainak munkátlansága miatt szenved az egész család. Ugyanígy az egyesek morális süllyedése az egész család süllyedését maga után vonhatja. De legélesebben kitűnik a család egysége egészségügyi tekintetben, mert szerzett és öröklött betegségek az egész családba beágyazódnak és azok a család minden tagjára veszedelmet jelentenek. A család egysége megkívánja tehát, hogy az egyesek védelmének helyébe a *család védelme* lépjen és az azt fenyegető veszélyekkel szemben a szociális munka egységesen lépjen fel. Nemcsak azt jelenti ez, hogy a környezettanulmányok

az összes szociális gondozók részére egységesen állapítsák meg az egész családra vonatkozó szociális diagnózist, hanem, hogy a különböző szociális intézmények, a gondozás és védelem szervezetének rendszere és ágai egy közös szervezetben egyesíttessenek, mely az egész családra, annak minden tagjára terjessze ki gondozó tevékenységét.

Ez a gondolat leginkább a szociális telepen (settlementben) valósítható meg.

Szociális telep.

(Settlement.)

A szociális telep közös szervezetbe egyesíti a különböző irányú szociális munkát és az ezekkel kapcsolatos szociális intézményeket, illetve a szociális intézmények részére munkaközösséget létesít. Nem jelent tehát valamilyen különleges embervédelmi ágat, vagy annak intézményét, hanem szervezett egységét az embervédelem szociális, egészségügyi és kulturális intézményeinek, mely a társadalomban élő embernek, emberi és társadalmi mivoltából eredő szükségletei kielégítésére törekszik. Ezen munkájában a settlement mindig különös tekintettel van a közösség érdekeire és a családvédelmi szempontokra. Az egyes családtagokra irányuló gondozó munkát a családfőn keresztül látja el s ezzel a családfő tekintélyét fenntartva, a család összetartozóságát munkálja. Működésének etikus értéke, hogy nem egy részfeladatot lát maga előtt, hanem a szociális életet a maga egészében nézi és a családdal összefüggésben lévő összes feladatra kiterjeszti figyelmét.

A szociális gondozás akkor fejti ki a leghatásosabb működést, ha intézményeit a gondozottak könnyen igénybevehetik. A szociális telep oda viszi a szociális intézményeket a gondozásra szoruló szegény nép közé, mintegy beletelepszik a szegényebb városnegyedekbe (innen ered az elnevezése is: settlement=település), melyből az az előny származik, hogy a különböző célokat szolgáló intézmények egy helyen összpontosítva, egységes vezetés és áttekintés alatt jobban megfelelhetnek kitűzött céljaiknak.

A settlement szociális munkásai állandó és közvetlen kapcsolatban élnek a gondozottakkal, megismerik életkörülményeiket, családi viszonyaikat és a szegény népnek minden ügyében-bajában segítségére sietnek.

A szociális telep angol eredetű szervezet. Az 1880-as években az angol munkásság nyomasztó helyzetének könnyítésére társadalmi mozgalom indult meg, amely azt célozta, hogy a különböző néposztályhoz tartozók ismerjék meg egymást s a személyes érintkezésből fakadó bizalom és rokonszenv segítse áthidalni az egyre mélyülő szociális ellentéteket.

Az első settlementet 1884-ben London egyik külvárosában S. Barnett állította fel és »Toynbee Hall«-nak nevezte. A settlementben a társadalom

önkéntes tagjai, leginkább egyetemi hallgatók előadásokat tartottak, felismerve, hogy a kulturális felemelkedés bizonyos mértékben elősegíti a szociális felemelkedést is. A mozgalom azonban tudományos célokat is szolgált. A társadalmi bajok forrásainak, azok megjelenési formáinak és kihatásainak közvetlen megismerésével a nevelő munkát egyesítették a kutató és felderítő munkával és azok eredményeire felhívták a társadalom figyelmét. Ebből a magból indult ki a settlement gondolat és hamarosan tért hodított Amerikában, Németországban, majd Ausztriában, Franciaországban, Svédországban, Norvégiában, Dániában, Finnországban és Hollandiában, sőt az utóbbi években már Japánban is. Az egyes államok settlementjei nemzeti szövetségekbe tömörültek, majd megalakult a settlementek nemzetközi szövetsége is, mely eddig öt konferenciát rendezett. Magyarországon az 1900-as évek elején történt kísérlet settlement létesítésére. 1910-ben Budapest székesfőváros tanácsa ilyen jellegű munkára létesítette a V. ker., Vág-utcai Népházat. 1912-ben állami támogatással létesült a *Főiskolai Szociális telep*, mint autonóm alapítvány Újpesten, Erkel-utca 26—28. szám alatt. (1920. óta a közgazdaságtudományi egyetem szakintézete, 1934. óta az Országos Szociálpolitikai Intézet kezelésében van. Működését csak 1920-ban kezdte el.) Az újpesti szociális telepnek három osztálya van 1. *Általános népvédelmi osztály*, melynek keretében néphivatal, (jogvédő iroda) családi patronázs, gyermekek és fiatalkorúak patronázsa, tanonc- és munkáselhelyező iroda, pszichotechnikai laboratórium és pályaválasztási tanácsadó, továbbá gyógypedagógiai tanácsadó és tanfolyam működik. 2. *A szociális egészségügyi osztályon* tüdőbetegrendelő és gondozó, bőr- és nemibetegrendelő és gondozó, röntgenlaboratórium, orvosi laboratórium különböző szakrendelők, házassági tanácsadó, élelmiszer és vegyvizsgálóállomás van. 3. *A Népművelési osztály* intézményei: óvoda, napközi otthon, tanonc és legénykör, leánykör, cserkészet, munkáskör, anyák köre, ismeretterjesztő előadások, néphangversenyek, tanfolyamok, szemináriumok, szakkönyvtár, népkönyvtár és munkásolvasó, munkásszórakoztatás-szervezés, munkáscsoport-kirándulás és nyaraltatási akció.

A telep széles körben igyekszik munkaközösséget, illetve együttműködést kiépíteni a fennálló intézményekkel és szervekkel és bevonja azokat működési körébe. A szociális telep a következő hatóságokkal és szervekkel épített ki munkaközösséget:

Napközi otthon, óvoda, élelmezési és nyaraltatási ügyekben Újpest város hatóságával; ismeretterjesztő előadások, tanfolyamok és szemináriumok költségeinek fedezése tekintetében az Újpesti Iskolánkívüli Népművelési Bizottsággal; népkönyvtár és munkásolvasó fenntartása ügyében Újpest város hatóságával és az Újpesti Iskolánkívüli Népművelési Bizottsággal; tüdőbeteggondozó és rendelő, valamint bőr- és nemibeteggondozó és rendelő munkájánál az Országos Társadalombiztosító Intézettel; a helyes nép-

táplálkozás előmozdítása kérdésénél a m. kir. földművelésügyi minisztérium Vegyeskísérleti Állomásával.

Együttműködik a settlement a szociális célú egyesületeken kívül a szociális egészségügyi munkában Újpest város Járványkórházával; a tüdő- és nemibeteggondozás ügyeiben az újpesti Stefánia Szövetséggel és az újpesti Szülőotthonnal, a Magyar Pamutipar Rt. vállalati pénztárral, amely a gégészeti rendelést és a Röntgen- és bakteriológiai laboratóriumot is igénybe veszi; a házassági tanácsadó az Újpest áll. Anyakönyvvezetőséggel; a fiatalkorúak patronázsa az újpesti kir. Járásbírósággal.

A telepen a közgazdaságtudományi egyetem szociálpolitikai tanszéke professzorának vezetésével egyetemi hallgatók végzik a szociális munkát. Főiskolai végzettséggel bíró és a társadalom-tudományokkal huzamosabb ideig foglalkozni óhajtó munkatársak részére, szociális továbbképzésük előmozdítására az intézet tanulmányi otthont tart fenn, ahol a munkatársak a részükről kifejtett munka ellenében lakást és ellátást kapnak és ismereteik tudományos irányú kiegészítésére szociálpolitikai szakkönyvtár áll rendelkezésükre.

Az újpesti telep keretében végzett szociális munka önkénteseiből Rákospalotán, majd Rákosszentmihályon alakultak kisebb szocáiális telepek. Budapest székesfőváros támogatásával a főváros területén is kezdett settlement munkát az intézet, azonban itt csak a néphivatalt tudta kiépíteni a IX., Közraktár-utca 24. sz. alatt és kapcsolatot tartott fenn egy cserkészcsapattal, melynek tagjai az elhanyagolt ferencvárosi gyermekek sorából kerültek ki. Meg kell még emlékeznünk az intézet szegedi munkájáról, ahol egyideig vállalta egyes gyakorlati szociális munkaágak ellátását, később pedig népművészeti és szociológiai kiadványt jelentetett meg.

A Szociálpolitikai Intézet újpesti telepének eredményes munkája több társadalmi egyesületet indított arra, hogy a fővárosban hasonló intézet felállítására törekedjék. A főváros területén jelenleg a főváros hatóságának támogatásával két settlement működik. Egyik a X. ker., Kozma-utca 7—9. szám alatt, az Országos Missziós Ifjúság vezetése alatt álló telep, a másik pedig a X. ker., Ceglédi-út 30. szám alatti szükséglakás-telepen felállított székesfővárosi szociális telep.

A Kozma-utcai telep keretében néphivatal, óvodás gyermekotthon, iskolás gyermekek vasárnapi foglalkoztatója, 12 éven felüli leányok és fiúk munkaiskolája, illetőleg foglalkoztató műhelye, leányklub, munkásifjak köre, édesanyák-köre és olvasó-kör működik. Ennek a szociális telepnek gondozottai a környékbeli szegény munkáscsaládok és munkanélküliek.

A Ceglédi-út 30. szám alatti székesfővárosi szociális telep gondozottai a környéken lévő fővárosi szükséglakástelepek lakói. A telep célja, szociális, kulturális és egészségügyi vonatkozásban ellensúlyozni azokat a közösség-

ellenes momentumokat, amelyet a szükséglakásokban való huzamosabb ideig tartó helyhezkötöttség ad. Ennek megfelelően a Ceglédi-utcai telep fontos feladata a közösségi életre való nevelés. A telep működésében irányító szerep jut a telep lakóinak a »kulturális és szervező bizottság« keretében, mert megfelelő ellenőrzéssel és irányítással a settlement ügyeit maguk vezetik. A székesfővárosi szociális telep intézményei: a »bizottságon« belül a népjóléti csoport, munkaszervező csoport, könyvtári csoport, néphivatali csoport, gyermekvédelmi csoport, műkedvelő, ének és zene, valamint szórakozásszervező csoportok, azonkívül leánykör, munkásifjak gárdája, munkaközösségi iroda. Egyik érdekes kísérlete a telepnek a népjóléti csoport, amelyik a »szomszédság« (így nevezik a settlement szó helyett) jövedelmét osztja ki a segélyre szorult lakótársaknak. A csoport tagjai maguk is szükséglakásban lakók és a kérelmek felett minden esetben zárt tárgyaláson, titkos szavazással, megfelelő ellenőrzés mellett döntenek. A munkaközösségi iroda keretében a teleplakók egymásnak cseremunkákat végeznek.

E két szociális telepen kívül néhány, szűkebb keretek között mozgó, társadalmi úton fenntartott szociális telep működik a fővárosban (pl. Óbudán a Bohn-téglagyár területén, a Soli Deo Gloria egyesület settlementje, a Madarász-utcai settlement, stb.). Ezek a telepek azonban még a fejlődés kezdetén vannak s így nélkülözik az anyagi, szociálegészségügyi és kulturális gondozás harmónikus és nagyobb méretű kiépítettségét. Ezen kis telepek fejlődésének elősegítését és a főváros népjóléti igazgatásába való beillesztését is célozza a fővárosnak a Központi Szociális Telep létesítésére irányuló törekvése.

A székesfőváros, a hazai settlement-mozgalommal párhuzamosan létesítette 1910-ben a Népházat (V., Vág-utca 12.) és az V. ker. Általános Jótékonysági Egyesület kezelésébe adta. A Népházban különböző intézmények sorát állította fel a főváros támogatásával az egyesület: éjjeli menhely hajléktalan férfiak és nők számára; néphivatal; étkeztetés; bölcsőde és napközi-otthon, munka iskola, könyvtár, stb. Idők folyamán az intézmény munkája csökkent. Az intézmény hasonló volt az angol settlementhez, bár annak lényegét a szociális munkások betelepülését és ezáltal az állandó intenzív szociális munka megindulását nélkülözte. A szociális gondozás megszervezése itt tehát csonka maradt, mert megszervezték a gondozó intézményeket, de nem szervezték meg a szociális munkát. Működésében ezért nem érhette el azt az eredményt, amit a szociális telep elérhet. Nem fejlődött és ma sem egyéb, mint egy épület, melyben különböző szociális intézmények egymás mellett működnek. A főváros évente tekintélyes összegeket fordított a Népház fenntartására, újabban pedig központi szociális teleppé való átszervezését tervezi.

Ez ügyben a székesfőváros polgármestere 131.062193/9—IX. szám alatt terjesztette a közgyűlés elé vonatkozó javaslatát.

A javaslatot a törvényhatósági bizottság az 1939. évi február hó 15-i közgyűlésen egyhangúan elfogadta, a hitelkeretet engedélyezte s ezzel a főváros szociálpolitikai törekvései fejlődésének és elmélyülésének jelentős intézményét alapozta meg.

Az új intézmény neve: Budapest Székesfőváros Központi Szociális Telepe lesz. Feladata általánosságban a környék settlement-szerű szociális gondozása, a székesfőváros szociális telepeinek központi irányítása, valamint úgy a székesfőváros, mint a társadalmi egyesületek által felállított szociális telepek eredményeinek felhasználása és azok munkájának egységesítése, a székesfőváros szociális munkásai számára a szociálpolitikával, mint tudománnyal, annak újabb fejlődésével és eredményeivel való megismerkedés lehetővé tétele, szociográfiai munkával kiegészített adatszolgáltatás, valamint a szociális munkások számára olyan munkaközösségi keret biztosítása, ahol problémáikat és felmerült gondolataikat megvitathatják, a szociális kérdések iránt érdeklődő ifjúságnak a szociális munkába való bevonása és szakszerű képzése, valamint azoknak az új szempontoknak és gondolatoknak gyakorlati megvalósítása, amelyek a szociális munka közben felmerülnek s amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a székesfőváros szociálpolitikai rendszerének fejlődése biztosítva legyen.

A Központi Szociális Telepen a következő intézmények nyernek elhelyezést:

1. továbbra is fennmarad és kibővül a: bölcsőde, munkásétkező, éjjeli szálló, munkaiskola, fürdő.

2. Új intézményként létesül:

a) a Néphivatal;

b) munkásifjúgárda;

c) leánykör;

d) foglalkoztató műhely. (Az otthon dolgozni nem tudó gondozottak számára a saját használatukra szolgáló dolgok és cikkek előállítására és javítására alkalmas műhely, ahol az idők folyamán a gondozottak átképzésére is alkalom nyílhat.)

e) A Népművelési Bizottsággal karöltve erőteljesen és széles körben megszervezett kulturális szakosztályt önképzőkörökkel, olvasókörökkel, szórakozó délutánokkal a környékbeli munkáscsaládok számára.

A szociális munka elmélyítésére és a székesfőváros szociális munkásainak továbbképzésére a következő intézmények szolgálnak:

1. Szakkönyvtár, adattár és olvasóterem. Kül- és belföldi szociálpolitikai művek és folyóiratok gyüjteménye. Ez az intézmény egyben arra is szolgál, hogy a szociálpolitikai intézkedő szerveknek a szükséges külföldi példákat és a tárgyalt kérdésre vonatkozó irodalmi kivonatokat szolgáltassa.

2. a szociális munkások munkaközössége, ahol vitaestéket, előadásokat, nyelvtanfolyamokat és megbeszéléseket tartanak a szociális munkások részére, ami nagyban előmozdítaná az egységes szociális szellem kialakulását. Ezekbe a munkákba vonnák be azokat az önkéntes munkaerőket is, akik a székesfőváros szociális munkája iránt érdeklődnek és abban részt óhajtanak venni.

A hatósági és társadalmi szociális munka eredményeinek feldolgozására, valamint az újabb telepek szervezésére és a társadalmi egyesületek szociális munkájának organikus bekapcsolására szolgálnak a következő intézmények:

1. Központi Settlement Iroda. A társadalmi szociális telepek működésének irányítására és az önkéntes munkaerők beállítására.

2. Központi Szegénynyilvántartó és Munkáselosztó Hivatal.

3. Szociográfiai szakosztály. Feladata lenne a szociálpolitikai adatok kiegészítése egyes részfelvételekkel. Egyben ez az intézmény képet tud majd adni a székesfőváros hatóságainak kérésére olyan társadalmi kérdésekről, amelyeket valamely intézkedésnél figyelembe kell venni.

4. Önkéntes szociális munkások otthona.

Az intézmény feladatainak ellátására az önkéntes munkásoknak bizonyos törzskeretére van szükség. Az intézmény 15 férfi egyetemi hallgató és 15 leány főiskolai hallgató önkéntes munkás számára nyujt majd otthont és ellátást, — akik ennek ellenében az intézmény keretében kötelesek dolgozni.

5. Önkéntes szociális munkások munkaközössége.

Az önkéntes munkások olyan szervezete, amelybe beletartozhat minden férfi- vagy nő szociális munkás, aki a főváros területén bárhol is szociális munkát végez.

A munkaközösség clubszerűen berendezve áll majd a főváros szociális munkásainak rendelkezésére, könyvek és folyóiratok szolgálják a szociálpolitikai érdeklődés kielégítését. A munkaközösség helyiségei egész nap nyitva lesznek. A délutáni órákban meghatározott napokon előadásokat és vitaestéket rendez.

Budapest székesfőváros Népművelési Bizottsága 1936. évben szociális vezetőképző tanfolyamot rendezett, ahol a settlementmunkások jöttek össze és megbeszélték a hazai settlementmozgalom kérdéseit. Itt szövegezték meg a settlement fogalmát a következőkben: »A settlement a társadalmi felelősség érzésével és az adni tudás többletével rendelkező egyéneknek önkéntes letelepedése a szociális elhagyottságban élő emberek közé, azért, hogy azoknak erkölcsi, szellemi és gazdasági érdekeit a jószomszédság elve alapján a népgondozás és népművelés eszközeivel és eljárásaival tervszerűen és intézményesen szolgálják és így ezeknek a társadalmi rétegeknek a nemzeti közösségbe való teljes beilleszkedését megteremtsék.«

E fogalmazás inkább társadalmi alakulásnak tartja a settlementet és nem mutat reá más szempontból a megszervezés fontosságára. A szociális gondozás megszervezésére a fővárosban egy egyesület, vagy társadalmi szerv egyedül a maga anyagi és erkölcsi erejével aligha képes. Az önkéntes szociális munkások kis csoportokban a maguk útján haladnak sok lelkesültséggel ugyan, de csak erejüket aprózzák szét. A fővárosban nagyszámú szociális intézmény működik az embervédelem minden terén, az ezekkel való munkaközösség és együttműködés létesítése a hatóság közreműködése nélkül alig lehetséges, annál kevésbbé, mert ezen intézmények legnagyobb része a hatóság kezelésében van.

A settlement-hálózat hatósági kiépítésében azonban a társadalmi egyesületeknek és szerveknek fontos szerep jut, sőt ez lenne a hatóság és a társadalom együttműködésének legfontosabb gyakorlati területe. A társadalom saját intézményeinek bekapcsolása mellett adja az önkéntes szociális munkások lelkes csapatát. Mert a settlementmunka, ha meg is kívánja a hivatásos és szakszerű vezetést, nem nélkülözheti az önkéntes munkások munkaerejét. Nem nélkülözheti azért sem, mert a szociális problémák iránt érdeklődők bevonásával a szociális közvéleményt kellő formában kialakíthatja. Éppen a settlement-gondolat elterjedésével mind erősebben nyomul előtérbe az a kívánalom, hogy a hivatásos szociális munkások önkéntes munkásokkal támogattassanak, illetve, hogy a szociális munkába minél nagyobb számban vonassanak be az önkéntes jelentkezők.

Hogy egy társadalomban milyen számban jelentkeznek az önkéntes szociális munkások, az egyrészt a szociális problémák formáitól, másrészt a társadalom szociális lelkiismeretétől, de nem utoljára függ attól a propagatív erőtől, amelyet a szociális munka a társadalomban kifejt.

A főváros területén a settlement-hálózat helyes kiépítésére mielőbb szükség volna. Ebben nemcsak a hatóságnak, hanem a társadalomnak is közre kell működnie. A settlementnek egyik komoly és el nem hanyagolható feladata az, hogy mintegy előretolt megfigyelő állomása legyen a szociálpolitikai igazgatásnak és közvetlen közelségből figyelje meg úgy a jelentkező problémákat, mint az intézkedéseknek szociális hatását. A budapesti settlement mozgalom fejlődésének akadálya volt eddig, hogy a főváros társadalma nem ismerte fel a settlementek jelentőségét, hogy kevés volt a vezetésre tényleg alkalmas egyéneknek a száma, kevés volt a settlement-munkára vállalkozók száma is és hogy a közvélemény nem tett különbséget a szakszerűtlen jótékonysági munka és a szakszerű settlement-munka között. Most, hogy ezek az akadályok lassan már elhárulnak, bizakodva kell néznünk a főváros központi szociális telepének munkája elé.

Szociális képzés.

A szociális képzésnek kettős feladata van: 1. Szaktudást adni azoknak, akik hivatásuknál fogva szociális problémák megoldásával foglalkoznak; 2. A nagyközönség között a szociális ismeretek terjesztése, a társadalomban a szociális munka propagálása, a szociális közvélemény kialakítása és irányítása.

A szociális problémák nemcsak a társadalom szerkezetébe vannak mélyen beágyazva, de erjesztő erői gazdasági életünknek és szoros összefüggésben állanak egészségügyi, közműveltségi, stb. viszonyainkkal. Helyes megoldásuk széleskörű szakismeretet kíván, amely a jószándékon túl megtudja találni azt az eszközt is, mellyel az adott helyzetben a legkedvezőbb eredményt lehet elérni. A problémák bonyolultsága következtében az eszköz és út megválasztása ma már megfelelő tudományos képzettséget feltételez. Régebben a segítés jószándékú adakozásban állt. Ma a szociális munkásnak ki kell kutatni a támogatásra szoruló családi, társadalmi, lelki életét, meg kell keresni az elesettség külső és belső okait és annak ismeretében kell megadni, vagy — ha az egyén érdekében állónak látszik, — megtagadni a támogatást.

Az embervédelem fejlődését, a szociális szempontból képzett szakemberek munkája és a helyes szociális közvélemény kialakulása biztosítják. Az embervédelem történetében előfordult már, hogy az egyes kiváló szociális érzékkel és szaktudással rendelkező vezető egyének által létesített intézmények később elsorvadtak, mert, vagy hiányzott a szociális érzék és a szaktudás azokból, akik az intézmény továbbfejlesztésére hivatottak voltak, vagy a közvélemény nem ismerve fel a szervezet szükségességét, nem fogadta az intézményt megértéssel.

A szociális képzés célja, hogy a közigazgatási, egyházi és társadalmi vezető egyéneket s a szociális munka terén működő munkatársakat megfelelő szakismeretekkel lássa el és elősegítse a helyes szociális érzék kialakulását.

A szociális munka területén működő minden egyénnek, egyesületnek, közületnek tudnia kell, hogy munkája az embervédelem mely területére esik és hogyan illeszkedik be a védelem rendszerébe. Ismernie kell továbbá a hasonló célkitűzésű intézmények, intézetek, társadalmi szervek működését, hatáskörét, teljesítményét, hogy ezeknek az ismereteknek birtokában, a saját és mások munkája között a harmónikus együttműködést biztosíthassa.

Fontos a gazdasági élet vezető egyéniségeinek, a vállalatok vezetőinek szociális képzése, hogy a szociálpolitikai jogszabályokkal szemben megértést tanusítsanak, azok teljesítését ne terhernek, hanem vállalati érdeknek tartsák, sőt a törvények hiányosságait maguk is igyekezzenek pótolni.

Fontos feladat a közigazgatási tisztviselők szociális képzése. A szociálpolitikai törvények, jogszabályok, a szociális problémák és azok megoldására irányuló törekvések, az e célra igénybevehető szervek, stb. ismerete ma már olyan követelmények, melyek nélkül a korszerű közigazgatás nem tud lépést tartani az élettel. (Esztergár) A szociális feladatokat a közigazgatás csak akkor oldhatja meg helyesen, ha át tudja tekinteni a problémakört, ismeri a szükségleteket és az azok kiépítésére rendelkezésre álló eszközöket. A szociális törvényeket a szociálisan képzett közigazgatás tölti meg tartalommal, azok nélkül csak papír-rendelkezések, holt törvények maradnak.

A közigazgatási tisztviselőknek szociális kiképzésére igen sokáig nem fordítottunk elég gondot, súlyt.

Ilyen irányú szakképzés, szaktanfolyam, stb. az egyetemeken, főiskolákon ma nincsen. Ezen a hiányon kíván most segíteni a belügyminiszter által évenkint megszervezett közigazgatási továbbképző tanfolyam. A belügyminiszter rendelkezése értelmében ugyanis az 1939-ben rendezett közigazgatási tanfolyamok már kifejezetten szociális kérdésekkel foglalkoznak.

Nálunk a szociális képzés kialakítására irányuló törekvések nyomait már a békeévekben megtaláljuk, de a kezdeményezések mindig elerőtlenedtek és így a szociális képzés ma is rendszertelenül szétszórtan és szűk keretek között mozog. A különböző szociális egyesületek és intézmények már régen szükségét érezték a szakképzett személyzetnek és a saját kebelükben kurzusokat, tanfolyamokat rendeztek, amelyek a saját céljaiknak és ideáljaiknak legjobban megfelelő szociális képzést kívánták nyujtani. Bár egyesek, különösen a hosszabb időn át tartó tanfolyamok a szociális munka egyes területeire komoly felkészültséget adtak, nagyobbrészüket, — az egy-két hetes szociális kurzusokat, — csak a jószándék jellemezte s csak a szociális közvélemény kialakítása irányában fejtettek ki több-kevesebb eredményű munkát.

A hazai szociális képzés terén az úttörés érdeme a Nőegyesületek Országos Szövetségét illeti, amely 1905/6-ban az Országos Nőképző Egyesület helyiségében szociális tanfolyamot rendezett. A tanfolyam négy hónapon át tartott.

A székesfőváros közigazgatási tisztviselőinek és tanszemélyzetének szociális képzését célozta az 1911. évben a Népművelő Társaság által rendezett tanfolyam. A tanfolyamra vonatkozó polgármesteri rendelet szerint: »a szociálpolitika felsőbb oktatásunk tantervében tudvalevőleg még alig foglal teret. A nálunk is kifejlődött társadalompolitikai intézményeknek alig van visszhangjuk az egyetemen. Minthogy alig van közhivatalnoki pálya, amelyet a polgárság jogos követelményeinek megfelelően lehetne betölteni, ha a tisztviselőt nem vezeti minden intézkedésénél a szociális belátás, a székesfőváros tisztviselői és hivatalnokai is nagy haszonnal látogathatják ezt a tanfolyamot.«

Sajnos ez a majd 30 év előtti megállapítás ma sem veszített időszerűségéből, a szociális képzés pedig azóta alig tudott kiemelkedni az ad hoc megrendezett hosszabb, vagy rövidebb előadássorozatok kereteiből. A Szociális Missziótársulat 1911-ben alapított szociális iskolát, mely értékes munkát végez az évről-évre megrendezett szaktanfolyamaival (kórházmissziós, patronázskurzusok, ifjúsági vezetőképző kurzusok, stb.) és általános szociális ismereteket nyujtó tanfolyamaival.

Nem kívánom itt felsorolni azokat az itt-ott megrendezett »szociális tanfolyamokat«, melyeket a háború alatt és utána is napjainkig a pillanatnyi szükségesség sugallt, mert ezek a kísérleti tanfolyamok éppen a legfontosabbat nélkülözték, tudniillik az átfogó rendszeres tantervet és a tananyag végleges kikristályosodását. Ez viszont csak egy tudományosan megalapozott intézménynek több éves komoly munkásságból leszűrt tapasztalatai alapján lehetséges. Talán eddig külön utakon járó, külön módszerekkel dolgozó, de sok gyakorlati tapasztalattal rendelkező szociális szervezetek adatai, eredményei alapul fognak szolgálni arra, hogy a szociális képzés helyesen és intézményesen megszervezhető legyen.

A komoly értéket jelentő intézmények közül elsősorban kell megemlíteni a szociális munkában hivatásszerűen dolgozók részére létesített szociális képzőt: Az Országos Stefánia Szövetség irányítása alatt működő m. kir. anya- és csecsemővédőnőképzőt, valamint az Országos Közegészségügyi Intézet irányítása alatt működő m. kir. állami ápolónő- és védőnőképzőt. A háború alatt 1916. év folyamán indult meg az Országos Stefánia Szövetségnél a hivatásos védőnők képzése eleinte 6 hetes, később három hónapos tanfolyamokon. A védőnőképző 1921. év őszén alakult át egyéves tanfolyammá és a jelenleg is egy évig tartó elméleti képzést 3—4 évi gyakorlati képzés egészíti ki.

A védőnőképző szabályzatát egy 1930-ban kibocsátott népjóléti miniszteri rendelet állapította meg, majd azt a belügyminiszter az 1933. és 1934. években módosította. A szabályzat értelmében az elméleti oktatást megelőzően, legalább 6 hónapot végdőnő-jelölti minőségben kell a növendéknek eltölteni. Az előírt iskolai képzettség 8 középiskola, vagy az annak megfelelő szakiskola. A növendékeknek a tanfolyam elvégzése után vizsgát kell tenni. Ha a növendék a vizsgát sikerrel letette és gyakorlati képzésben is részesült, erről a vizsgálóbizottság bizonyítványt ad ki, amelyben őt képesített anya- és csecsemővédőnőnek nyilvánítja. A Stefánia Szövetség a kiképzés mellett évenkint gyakorlati és elméleti előadásokat tart a budapesti óvónőképzők felső osztályú növendékei számára. Ugyancsak időnkint továbbképző szociális kurzust tart a Szövetség a működő bábák részére.

Az Országos Közegészségügyi Intézet keretében a m. kir. állami ápolónő és zöldkeresztes védőnőképző 1930-ban nyilt meg. A képző szervezetét, szabályzatát, munkarendjét az intézet igazgatósága állapította meg. Az

elméleti képzés két részre oszlik: előkészítő és közegészségügyi védőnői tanfolyamra. Az előbbi szeptembertől—januárig, az utóbbi februártól—június végéig terjed. A gyakorlati munka a különböző kórházakban és védőintézetekben 82 hétre terjed, úgy, hogy a képzés teljes időtartama 2 és félév.

Két nagyszabású szociális szervezetünk, az Országos Stefánia Szövetség és az Országos Közegészségügyi Intézet tehát célkitűzéseinek megvalósítására maga képzi szociális munkásait. Mindkét intézménynek jellemzője, hogy nemcsak alapos szociális képzést nyujt, hanem a felvett és sikerrel végzett növendékek részére megfelelő munkakörben elhelyezkedést is biztosít. A két állami védőnőképző nem elégszik meg az elméleti és gyakorlati szakismeretek tanításával, hanem a növendékeket az általuk választott védőnői élethivatásra neveli. Ennek a célnak megvalósítása érdekében ragaszkodik ahhoz, hogy a növendéke az intézetnek bennlakója legyen. A két különleges szociális egészségügyi képzést nyujtó intézmény valósítja meg nálunk jelenleg a szociális képzés mintaszerű formáját.

Az embervédelem más munkaterületeire vonatkozó ismereteket különböző egyesületek és a Székesfővárosi Népművelési Bizottság által létesített tanfolyamok és előadássorozatok terjesztik. A Székesfőváros Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága a főváros egyes kerületeiben művelődési telepeket tart fenn, ahol az érdeklődőket előadások és bemutatások útján vezeti be a gyakorlati szociális munkába; időnkint szociális vonatkozású előadássorozatokat rendez a cserkészleányok, az öreg cserkészek, a fiatal magyarság munkaközössége, az Emericana tagjai, s a katolikus dolgozó leányok részére. 1933-ban a gyakorlati játéktanításon felül 20 előadásra terjedő tanfolyamon képezett ki a Bizottság játéktér-vezetőket. Ugyancsak 1933-ban támogatta a Bizottság a Magyar Szülők Szövetsége által rendezett családvédelmi előadássorozatot. 1937-ben hat budapesti kerületi vöröskeresztválasztmány tagjai részére az Iskolánkivüli Népművelési Bizottság támogatásával 12—12 előadásból álló sorozat nyujtott tájékoztatást a szociális munkáról. Ugyancsak 1937. tavaszán három hónapon keresztül Szociális Kollégium címén a szakelőadások egész sora biztosította a továbbképzést az önkéntes szociális szolgálat tagjai számára.

A bizottság 1937. év június havában Balatonlellén a városokban működő népművelők részére »Női népművelés a városokban« — »Városi népművelés feladatai és módjai« címén két, a kapcsolatos szociális problémákat különösen a settlement-ügyet részletesen tárgyaló tanfolyamot rendezett. Az elsőt tanítónők, tanárnők, orvosnők, leány- és nőegyesületi vezetők részére június 13-tól 20-ig bezárólag; a másikat tanítók, tanárok, orvosok, leventeoktatók, egyesületi vezetők, gyári egyesületi vezetők részére június 21-től 29-ig bezárólag. A Népművelési Bizottság felügyelete, ellenőrzése és támogatása mellett működik a Női Szociális Iskola, amelynek két tagozata van: Kisanyák Iskolája a hozzája kapcsolódó Nevelőnők Esti

Iskolájával és az 1935. óta megindult Montessori-tanfolyammal, valamint a Gyárgondozónői tanfolyam. A Kisanyák Iskolája a nő természetes feladatára, az anyaságra nevel és megadja minden anya számára a legnélkülözhetetlenebb elméleti és gyakorlati ismereteket. A tanfolyam elméleti és gyakorlati óráit a megfelelő gyermekvédelmi egészségügyi és szociális intézmények látogatása egészíti ki. A Nevelőnők Esti Iskolája célja a nevelőnők szakszerű továbbképzése. Az 1934-ben megindult Gyárgondozónői Tanfolyam a gyárgondozónőket háromszemeszteres tanfolyamon képezi ki az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság és az Iparügyi Minisztérium ellenőrzése mellett. A tanfolyam anyaga: gazdasági és pszichotechnikai ismeretek, szociális, lélektani és pedagógiai ismeretek, az ipari munkásság egészségének védelme, szociálterápia, szociálegészségügy, szociálpolitika, népélelmezési alapismeretek, pszichotechnikai módszerek az üzemvezetésben, jogi és munkásvédelmi ismeretek, gyakorlati egészségügyi ismeretek, a szociális gondozás gyakorlata, a női népművelési munka célkitűzése és gyakorlata stb. A tanfolyamot megfelelő üzem- és gyárlátogatások, továbbá különböző szociális intézmények látogatása egészíti ki.

A Magyar Vöröskereszt Egylet a háború után első szociális tanfolyamát 1922-ben tartotta önkéntes szociális munkások részére 29 előadással. 1926-tól kezdődően 3 éven át 10—10 hónapra terjedő szociális kísérleti tanfolyamai alapos kiképzést nyujtottak a hivatásos szociális gondozónők részére. Az elméleti előadások gyakorlati munkával, valamint intézmények látogatásával voltak összekapcsolva. A hivatásos szociális munkások részére a tanfolyam megszűnése óta időnként továbbképző előadásokat tart a Vöröskereszt Egylet.

A Magyar Vörös Kereszt Egylet szociális munkájának és tanfolyamainak köszönhető elsősorban, hogy a szegénygondozó munkát a karitatív segítés érzelmi egyoldalúságából és szervezetlenségéből kiemelte, a szakképzett szociális gondozónő fogalmát, hivatásának szükségességét átvitte a köztudatba s a szegénygondozásnak gyakorlati úton kidolgozott módszerét a hatóságokkal elfogadtatta. Budapesten 1924-től 1928-ig kerületenkinti előadássorozatot tartott az Egylet a népjóléti megbízottak részére. Utóbb pedig a szegénygondozási munkában alkalmazott szellemi szükségmunkások részére tartott kerületenkint 6—6 előadássorozatot, amelyeket az egylet a székesfőváros közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztályának megbízásából és támogatásával rendezett. Ezenkívül ugyszólván minden évben különböző társadalmi egyletek meghívására szociális tanfolyamokat tart.

A katolikus egyházi karitászszervek és szociális intézmények keretében végzett szociális munkára a már említett Szociális Missziótársulat és a Szociális Testvérek Társasága képez ki hivatásos gondozónőket. A Szociális Testvérek Társasága 1923-ban alakult avval a céllal, hogy hivatásos és képzett munkaerőket adjon a társadalomnak és az egyháznak a szociális karitatív, valláserkölcsi, népegészségügyi, stb. munka ellátására. Az országban egyház-

községi munkát, kat. egyesületi vezetést, szegénygondozást, jóléti akciók lebonyolítását végzik és főleg a kat. munkásnőmozgalom szervezése vált különleges munkaterületükké. Anyaházuk Budapesten van, VII., Thököly-út 69. sz. alatt; vidéken 10 intézetük van. A Szociális Testvérek Társasága szociális vezetőképző tanfolyamokat és egyes nőegyesületekben, valamint a fővárosi leánytanonciskolákban a Székesfőváros Népművelési Bizottságának megbízásából szociális tanfolyamokat és ethikai leckéket tart. A katolikus tanítóképzőkben szociális tanfolyamokat rendez és vezeti a Katolikus Női Szociális iskolát (a társaság székházában). A Társaság tagjai szegénygondozói, gyárgondozói, stb. működésre vannak képesítve.

A református diakonisszák képzésére a Fiadelfia Diakonissza Egylet állandó testvérképző tanfolyamot tart fenn: melynek célja lelki munkások képzése a magyar református egyház részére, de a képzés során a jelöltek kellő tájékoztatást kapnak a gyakorlati szociális munkáról is.

A »Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen« korábban előadássorozatokat rendezett a szociális kérdések iránt érdeklődők számára a családvédelem és az erkölcsvédelem aktuális problémáiról. Az egyesület, miután Magyar Családvédelmi Szövetségre szerveztetett át, feladatainak ellátására családvédelmi pártfogónő (ezüstkeresztes védőnő) és titkárképző tanfolyamot nyitott 1938-ban. A tanfolyam időtartama 2½ hónap. Előképzettség érettségi, vagy tanítói oklevél.

A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége kb. 10 év óta, a téli hónapokban »Élet iskolája« címen tanfolyamot rendez tagjai, valamint az érdeklődő nagyközönség számára, s az előadások a vallásos szellemű családi és iskolai nevelés problémáival, valamint általában a családvédelem kérdésével foglalkoznak.

A Népegészségügyi és Munkavédelmi Szövetség munkásvédelmi tanfolyamai a munkásegészségvédelem fejlesztését kívánják ösztönözni. Első tanfolyamát 1937. június—júliusban a m. kir. Társadalomegészségügyi Intézet és Múzeum előadótermében rendezte, amelynek célja a gyárüzemi tisztviselők munkásvédelmi továbbképzése volt. A tanfolyam anyagából a hallgatóknak miniszteri kiküldött jelenlétében vizsgát kellett tenni. Az ismertetett tanfolyamok, célkitűzéseiknek megfelelően, a különböző szociális munkakörhöz szükséges ismereteket nyujtják és ezek csak az alsófokú szociális oktatásnak felelnek meg.

Olyan intézményre volna szükség, mely, mint irányító és szervező központ, a szociális képzés mellett statisztikai kutatásokat és tudományos elemző munkát is végez, vagyis a szociális oktatásnak megadja az akadémiai nívót. E felsőbbfokú oktatás keretében azután a közigazgatási tisztviselők megfelelő szociális képzése is megoldható volna. A szociális főiskolát már számos külföldi államban felállították. Nálunk a szociális képzés terén ezen főiskola és állandó irányító munkájának hiánya nagyon is érezhető.

Hazánkban az első magasabb fokú szociális képzést nyujtani kívánó tanfolyam a pécsi tudományegyetemen, a jogi és államtudományi kar dékánjának kezdeményezésére, 1934-ben indult meg. A tanfolyam egy egyetemi félévre terjed, melynek befejeztével a hallgatók az egyetem tanári karából összeállított vizsgabizottság előtt vizsgát tesznek.

Budapesten az Országos Szociálpolitikai Intézet 1937. szeptemberében a hatóságokkal és a szociális munkát végző társadalmi szervekkel együttműködve Szociális Akadémiát létesített a hivatásos gyermekgondozók, napköziotthon-vezetők, gyári gondozónők, tanítók, iskolaorvosok, iskolanővérek, a szociális higiéne munkásai, tanonckörök, tanoncotthonok és tanoncifjúság vezetői, pártfogó tisztviselők, szegénygyámok, községi jegyzők, közigazgatási tisztviselők s általában szociális munkások képzésére. A felvételhez érettségi, vagy tanító-óvónői oklevél szükséges, ennek hiányában felvételi vizsgát kell tenni. A tanfolyamok befejezése után vizsgát kell tenni, melyet oklevél kiadásával bizonyítanak. Az intézmény felett a felügyeletet közvetlenül a belügyminiszter látja el.

Az akadémia a különböző hivatásokban működő hallgatóság részére több párhuzamos tanfolyamot indít, így pl.

1. A közigazgatási tisztviselők számára szociális képzőtanfolyamot, 2. Tanulmányi tanfolyamot a társadalomjóléti munkakörökben alkalmazottak és azokban önként résztvevők számára. 3. Tanulmányi tanfolyamot a népoktatás hivatásában alkalmazottak szociális továbbképzésére. 4. A szociális munkaszolgálat kétéves tanfolyamát stb.

Hihetően a közeljövő eldönti, hogy ez a hézagpotló kezdeményezés megfelelően kiépülve teljesíti-e azt a feladatot, ami a szociális akadémiára a hazai szociális képzés terén valóban vár.

Szervezett önsegély.

A korlátozott anyagi körülmények közt élő, bizonytalan keresetforrással rendelkező ember a bizonytalansága miatt fenyegető hátrányt a takarékosságnak mindenféle módszerével csökkenteni igyekszik. A postatatakarékon, a kölcsönadáson, a készletgyüjtésen, ingatlanszerzésen kísérletezik és, — ha más miatt nem, — éppen körülményei miatt sok csalódás éri. Ez viszi azután az egyesülés gondolatára, vagy az ilyen alkalom felhasználására.

Az azonos egyéni érdekek a társadalomban közös érdekké alakulnak át, s az egyéni érdek védelmére alkalmazható egyéni önsegély a közös cél érdekében megszervezve »szervezett önsegéllyé« válik. A közös cél iránti törekvésnek erős egyesítő hatása van. Az azonos szociális helyzetű emberek a közös érdek nyomása alatt egyesülnek. A szervezett önsegély intézményeinek tagjai, a közösen elért előnyből egyéni előnyt akarnak biztosítani maguknak, s ezért a közös cél érdekében anyagi, munka stb. áldozatokat

hoznak. Az áldozatért remélt előny azonban nincs párhuzamban az áldozat értékével, a cél nem pusztán a nyerészkedés (mint az üzletszerű társas vállalkozásoknál), hanem valamely szociális előny biztosítása, a tagok egyetemes szociális jólétének fokozása. A gyakorlatban ez a körülmény még kihangsúlyozódik azzal is, hogy az önsegélyző szervezetek befolyó jövedelmeik bizonyos hányadát rendszerint szociális és kulturális célokra fordítják.

A szervezett önsegély intézményének tagjai egymást kölcsönösen támogatják. A közös érdek védelme azonban csak az egyesület keretéig terjed. Itt jelentkezik a különbség az önsegélyző és az altruista, jótékony szervezetek között. Az altruista és jótékony tevékenységben az önérdek nem játszik szerepet, az áldozathozó szolgáltatásáért nem várja saját helyzetének javulását, s csak mások javát tekinti. Igaz ugyan, hogy az altruista és jótékony tevékenység mögött is rábukkanhatunk az önérdekre, csakhogy az nem egy kisebb embercsoport, hanem az egész társadalom, sőt az egész emberiség érdekeivel azonos és a jótevő jólétére is visszahat. Ez az ethikai, *szociális egoizmus.* (Földes Béla.)

Az embervédelem területén az altruista társadalmi szervezetek és a hatósági szervek ezen közös ethikai alapjuk révén kerülnek közel egymáshoz. A szociális államot és társadalmat az ethikai egoizmus vezeti arra a belátásra, hogy a közösség minden tagjának jólétét elő kell mozdítani az egész nemzeti társadalom szociális jólétének fokozására. Az állam ezt szociális törvényekkel és intézményekkel éri el, a társadalmi embervédelmi szervezetek és egyesületek pedig a felebaráti szeretettől indítva, a szociális gondozás területén támogatják a hatósági szerveket munkájukban.

A szervezett önsegély is a szociális jólétet kívánja előmozdítani, de csak a megszervezett tagok jólétét és így ennél bizonyos *kollektív egoizmus* fejlődik ki, mely a társadalom egészére nincs tekintettel. Az önérdeken alapuló szervezetek tehát érdekeik védelmében egymással ellentétbe is kerülhetnek (pl. a munkaadók szervezetei a munkavállalók szervezeteivel, — a kereskedők szervezetei a szövetkezeteket versenytársuknak tekintik, stb.). Az államhatalom feladata azután az érdekellentétek kiegyenlítése, elsímítása és azon egyensúlyi helyzet biztosítása, amelynél a nagyobb hatalmi súllyal rendelkező szervezetek nem veszélyeztetik a gyengébbeket. Az államnak itt is követnie kell a szociális szempontokat, mert azokat a szervezeteket kell támogatnia, melyek gyengébbek és amelyek a szélesebb néprétegek jólétét kívánják előmozdítani.

Ha az állam felismeri a szervezett önsegély elvében rejlő és az egész társadalomra származó előnyt, igyekszik ezen szervezetek működését a jogrendbe beilleszteni. A törvény sok esetben be is kényszeríti az egyént ily szervezetekbe, melyek mint kényszertársulások középhelyet foglalnak el az állami intézmények és az egyesületek között. Ilyenek pl. a társadalom-

biztosítási szervek, s a foglalkozási érdekképviseletek egy része (Kamarák, ipartestületek, stb.).

A mai társadalmi rendben a szervezett önsegély intézményei az államhoz való viszonyukat tekintve két csoportra bonthatók: 1. az egyén szabad elhatározásán alapuló, *önkéntes szervezetek:* 2. a jogszabályon alapuló *kötelező szervezetek.*

A szervezett önsegély intézményeit, aszerint hogy miképen közelítik meg a szociális célt, három csoportra oszthatjuk: 1. *hivatásszervezetek, foglalkozási érdekképviseletek* (munkaadók, munkavállalók, szabadfoglalkozásnak egyesületei,) az azonos foglalkozásnak érdekeinek védelmére; 2. *kölcsönös segítőegyletek* (biztosítási egyletek és szervek az életkockázatok megosztott viselésére); 3. *szövetkezetek* (termelő, értékesítő és fogyasztási, stb. szövetkezetek) gazdasági előnyök biztosítására.

1. *A hivatásszervezetek.* Az azonos foglalkozást űzőknek a társadalomban elfoglalt helyzetére foglalkozásuk rányomja bélyegét. Közösek az érdekeik és törekvéseik, ugyanazok a szociális hátrányok sujtják őket. Az azonos foglalkozás tehát azonos szociális helyzetet teremt, amely bizonyos csoportöntudatot fejleszt ki és alapja a társadalom természetes tagozódásának (rendiség). A kapitalizmus fejlődése folyamán a társadalom természetes tagozódása mellett egyre erősebben érvényesült a vagyoni viszonyok szerinti elkülönülés. A társadalom vagyonosokra, jómodúakra és szegényekre tagozódott és ebben a csoportosításban a foglalkozások elkülönülése elmosódott és két csoport vált ki élesen, a munkaadók és munkavállalók csoportja, mely körülbelül egyet jelentett a gazdagok és szegények fogalmával is.

Az iparosodás fejlődésével megindult a munkavállalók és munkaadók szervezkedése. Az ellentétek egyre élesebbek voltak s azokat csak ritkán símította el a munkaadók és munkavállalók szervezetei között létrejött megegyezés. A szervezkedés módszerei és irányelvei azonban nem mozdíthatták elő megfelelően a munkavállalók gazdasági és szociális problémáit, mert a szervezkedési munka túlnyomórészt politikai irányba terelődött és hatalmi versengéssé vált. Ez a körülmény is szükségessé tette, hogy állami beavatkozás, szociálpolitikai jogalkotások sorozata teremtse meg a társadalmi békét. A szociális törvények és rendeletek azonban nem hozták meg mindenkor a tőlük várt eredményt. Nem mindig sikerült ugyanis olyan alkalmas szervet létesíteni, amely ezeknek az üdvös intézkedéseknek a végrehajtását az életbe átvigye, ellenőrizze, feledje a visszásságokat, hibákat és rávezesse a hatóságokat arra, hogy hol, milyen mértékben volna szükséges segítő, vagy megtorló beavatkozásra. E szerepet, minthogy saját jól felfogott érdekük kívánja, az érdekképviseleti alakulatok láthatják el saját szerveikkel s ezzel a hatósági szerveket tehermentesítik is. Az érdekképviseleti alakulatok tehát a szociális államban nélkülözhetetlen szerepet töltenek be, mert a szociálpolitikai törvények és rendeletek végre-

hajtását ellenőrzik, hibáit kimutatják, módosításokra, új törvényekre javaslatot tesznek, egyszóval tevékeny és szerves kapcsolatot tartanak fenn az államszervekkel.

A társadalomnak érdekképviseleti alapon való megszervezésénél a munkaadók és munkavállalók egymással együttműködve, felismerik közös érdekeiket, a szociálpolitikai jogszabályokat közösen hajtják végre. A közjogilag szabályozott érdekképviseleti szervek minden politikai és világnézeti szempont kizárásával tömörítik a tagokat egyfelől saját érdekeik, másfelől az egyetemes közérdek képviselésére. Azonban az oly érdekképviselet, mely nem foglalja magában kivétel nélkül a hozzátartozó foglalkozási ágak űzőit, nem képviselhet egyetemes érdekeket sem. Így tehát »az ideális hivatásszervezet az azonos hivatásba tartozó minden egyént magában foglal és ezért csak kényszerszervezet lehet. Nem horizontálisan, hanem vertikálisan foglalja csoportokba a társadalmat, tehát azonos foglalkozású szegények és gazdagok együtt vannak. Ugyanabban a foglalkozási, vagy termelési ágban külön a munkaadók és külön a munkavállalók szervezetei nem tekinthetők hivatásszervezeteknek.« (W. Sombart.)

Nálunk a társadalomnak ezen elvek szerinti megszervezése még hiányos. Van néhány kényszerszervezet — kamara — egyes önálló és szabad foglalkozásúak erkölcsi és anyagi érdekeinek a közérdekkel összhangban való oltalmára és előmozdítására. Ügyvédi kamara (1874 : XXIV. t.-c. és 1925 : VIII. t.-c.) s a Közjegyzői kamara (1874 : XXIV. t.-c. stb.), Budapesten a mérnöki kamara (1923 : XXVII. t.-c.) s az Orvosi kamara (1936 : I. t.-c.). Folyamatban van az ujságírók, színművészek és gyógyszerészek kamaráinak felállítása. A kamarák hatáskörébe kiterjed a kar erkölcsi tekintélyének megóvására, a tagok jogainak megvédésére, kötelességeik teljesítésének ellenőrzésére és felettük a fegyelmi hatóság gyakorlására, a kar anyagi és erkölcsi színvonalának emelésére, korszerű reformok életbeléptetése iránti véleményadásra és javaslattételre.

Egyes *termelési ágak* védelmére alakultak a kereskedelem és ipar érdekeinek együttes előmozdítására a kereskedelmi és iparkamarák, (az 1868 : VI. t.-c. alapján) a mezőgazdaság érdekeinek képviseletére pedig a mezőgazdasági kamarák, illetve mezőgazdasági bizottságok. (A mezőgazdasági érdekképviseletről szóló 1920. évi XVIII. t.-c. és novellája az 1937. évi XVII. t.-c. alapján.) Az erre vonatkozó törvény már a háború utáni kor szociálisabb szellemében készült, amennyiben a bizottságokban és kamarákban a gazdasági munkavállalók, cselédek és gazdasági alkalmazottak is képviselve vannak, továbbá a kamaráknak hivatalból tagjai még a mezőgazdasági egyletek és szövetkezetek között a munkásegyletek kiküldöttei is. Ennek megfelelően a kamarák és az alájuk rendelt bizottságok feladatuknak tekintik a mezőgazdaság fejlesztése mellett még a mezőgazdasági lakosság, nevezetesen a munkásság egyetemes érdekeinek képviseletét, a

gazdák és munkások egymáshoz való viszonyának szabályozását, továbbá a népjóléti viszonyok kivizsgálását és orvoslásukra a kezdeményezést és javaslattételt.

A kézműves iparosok érdekképviseletét az *ipartestületek* látják el. Az ipartestületeket az 1884. évi XVII. t.-c. (Ipartörvény) létesítette, újra szabályozta őket az 1932. évi VIII. t.-c. (az ipartestületekről és az ipartestületek orsz. központjáról) és az ezt módosító 1936 : VII. t.-c., amely kimondta, hogy a hazai ipartestületi szervezet öt év alatt kiépítendő úgy, hogy minden képesített iparos valamely ipartestület kötelékébe tartozzék és az ipartestületeknek és az ezekbe tömörült kézműves iparosságnak közös szervéül az Ipartestületek Országos Központját állította fel. Az ipartestületekbe minden önálló iparos, aki képesítéshez kötött ipart gyakorol, köteles tagként belépni. Aki képesítéshez kötött ipara gyakorlásával felhagy, mint önkéntes tag az ipartestület kötelékében megmaradhat, amíg a tagsági díjakat befizeti, azonban az ipartestületben sem cselekvő, sem szenvedő választójoga nincs, az ipartestület ügyeibe nem szólhat bele. A segédek nem tagjai az ipartestületnek, csak az ipartestület paritásos munkaügyi és békéltető bizottságainak tevékenységében vesznek részt.

Az ipartestületek autonóm szervezetek, főfeladatuk tagjaiknak mindennemű szakmai, gazdasági, művelődési és emberbaráti érdekeinek felkarolása és szolgálata. Az ipartestületekre közhatósági teendők is hárulnak, a tanoncszerződések megkötése, munkakönyvek kiadása és békéltetés. Az ipartestületek igen széleskörű tevékenységet fejtenek ki, nemcsak a törvény és rendeletek által megállapított ipari közigazgatási hatáskörükben, hanem egyben társadalmi, kulturális, karitatív, gazdasági téren és a szervezés terén is. Küzdenek a jogosulatlan iparűzők, a kontárok ellen, tagjaik részére irányárakat dolgoznak ki és munkákat biztosítanak. Tevékenységet fejtenek ki az iparosokat megillető jogos munkaterületek védelme, az iparos-fegyelem és kari összetartás, a tisztességtelen verseny elleni küzdelem, a közszállításokban és közmunkákban való részvétel megszervezése és megkönnyítése, az adó és szociális terhek enyhítése, a hitelügy, a termelés és értékesítés és általában a gazdasági szervezkedés terén. Kulturális tevékenységük a szakmai továbbképzés, tanműhelyek felállítása, ismeretterjesztő előadások, kiállítások és kultúrest megszervezése és rendezése. Szociális téren temetkezési segélycsoportok szervezése, a tagok özvegyeinek és árváinak segélyezése, az önhibájukon kívül megszorult tagoknak anyagi segélyezése, üdülőtelepek, aggok otthona, orvosi tanácsadó létesítése stb., a testületek anyagi erejéhez mérten. A főváros területén 44, iparágak, illetve iparcsoportok szerint tagozódó és egy vegyes ipartestület van összesen 31.205 taggal.

A kényszerű érdekvédelmi szervezetek mellett igen nagy számban működnek a »szabad« érdekvédelmi egyesületek. A szükség hívta őket életre

még akkor, amikor az államhatalom kevéssé avatkozott bele a magángazdaságba. Úgyszólván minden társadalmi réteg foglalkozott saját problémáinak megoldásával és szervezkedni igyekezett. Ezen szervezkedés jelentősége az utóbbi években csökken, mert éppen a fokozott állami beavatkozás miatt a szabad egyesületi szervezkedés mellett a törvény által létesített kényszertársulások hálózata egyre jobban kiépül. A szabad érdekképviseleti egyesületek azonban csak ritkán kapcsolták össze ugyanazon foglalkozásban a munkaadókat és munkavállalókat, hanem azok többnyire külön szervezkedtek. A fővárosban egy 1932. évi adatgyüjtés szerint (Dobrovits S.: Budapest Egyesületei) 545 különböző érdekvédelmi egyesület volt, — 425.081 taggal, — melyek foglalkozási csopprtonként az alábbi táblázat szerint oszlottak meg:

Szabad érdekképviseleti egyesületek Budapesten. — 1932.

Foglalkozási csoport	Munkaadók		Munkavállalók		Általános		Összes	
	egyesületei	tagok száma	egyesületei	tagok száma	egyesületek	tagok száma	egyesületek	tagok száma
Mezőgazdaság	30	71.207	6	31.169	1	4.017	37	106.393
Bányászat	2	827	2	452	—	—	4	1.279
Ipari	99	25.985	110	51.233	—	—	209	77.218
Kereskedelem	72	31.520	13	8.103	14	4.773	99	44.396
Közlekedés	6	1.064	19	30.499	—	—	25	31.563
Pénzintézetek	6	1.085	4	3.399	—	—	10	4.484
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	—	—	67	85.333	51	23.991	118	109.324
Egyéb foglalkozásuúk	—	—	—	—	24	10.098	24	10.098
Általános érdekképviseletek	—	—	—	—	19	40.326	19	40.326
Összesen	**215**	**131.688**	**221**	**210.188**	**109**	**83.205**	**545**	**425.081**

Mintegy félezer kisebb-nagyobb hivatásszervezet van a fővárosban, melyek mindegyike a mögötte álló foglalkozási csoportok érdekeit kívánja érvényesíteni és megvédeni. Ez az egyesületi túltengés azonban itt sem válik már hasznára a társadalom egészének (Csakúgy, mint az altruista egyleteknél). Az összes taglétszám túlmagasnak tűnik fel, mert hiszen a keresők száma a fővárosban mintegy 600 ezer. Ennek az a magyarázata, hogy az egyesületek között számos országos egyesület is van fővárosi székhellyel s így taglétszámuk is az egész országra vonatkozik. Azonkívül egyesek több egyesületnek is tagjai.

A szabad egyesületek hatósági ellenőrzés és felügyelet tekintetében két csoportra oszlanak. Az egyik csoport az ipartásulatok csoportja, melyeknek alakítását még az 1872. évi VIII. (első ipartörvény) t.-c. ajánlotta a megszüntetett céhek helyébe. Későbbi szabályozást nyertek az 1884. évi második ipartörvényben és az 1932: VIII. t.-c.-ben (az ipartestületekről, stb.). A törvény szerint az ugyanazon, vagy különböző iparokat egy vagy több községben önállóan gyakorló iparosok közös érdekeik előmozdítása végett

ipar-, (kereskedő) társulatokká egyesülhetnek. Az ipartársulatok abban is különböznek a kényszertársulati alapon működő ipartestületektől, hogy ezek tagjai közé az iparossegédek és munkások is beléphetnek. Ezek az egyesületek más szabad egyesülettől eltérően felügyelet szempontjából nem a belügyminiszter, hanem a kereskedelemügyi, illetve iparügyi miniszter hatáskörébe tartoznak. Velük szemben nem az általános egyesületi jogszabályok, hanem az ipartörvény megfelelő szakaszai nyernek alkalmazást. Azok az egyesületek, melyek az említett törvények szerint nem tekinthetők ipartársulatnak, a belügyminiszter fennhatósága alá tartoznak. Ilyenek főként az egyes foglalkozási ágakhoz tartozó, nem gazdasági célú egyesületek. A belügyminiszternek mégis módjában áll bizonyos keretekben az egyesületi jog általános szabályait is érvényre juttatni, mert az ipartársulatoknál az alapszabályoknak a kereskedelmi, vagy iparügyi miniszter által történő jóváhagyása a belügyminiszterrel egyetértőleg történik.

A munkaadók egyesületeinek száma 215. Legjelentősebb közöttük a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, (V., Akadémia-utca 1), amely magában foglalja a gyáripari szakegyesületek, továbbá a gyárosok és vállalkozók nagy részét. Alakult 1902-ben. A tagok száma: 416. A mezőgazdasági termelési ágban megemlítendő az Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület (IX., Köztelek-utca 8. sz.) 1830-ban alakult; a tagok száma 8104. A munkaadó egyesületek csúcsszervezete a Magyar Munkaadók Központja. Egyesíti magában csaknem az összes munkaadó szervezeteket.

A munkaadók egyesületeivel szemben állanak a munkavállalók érdekképviseleti egyesületei. Számuk a táblázat szerint 221; taglétszámuk 210.188. Közöttük kiemelkednek a harcos munkásmozgalmak irányítói, a *szakszervezetek*. Eredetileg a szakszervezet intézménye kizárólag az ipari munkásságra terjedt ki, a kör azonban lassan kibővült a kereskedelmi és a mezőgazdasági munkásság, sőt a magántisztviselők egy részére is.

A munkásság gazdasági szakegyesületeinek, szakmák szerint csoportosítva, csak szakmabeliek lehetnek tagjai. Szakszervezetek alapszabályaik szerint, — mint más gazdasági és kulturális egyesületek, — politikai tevékenységet nem fejthetnek ki. Ennek dacára gyakran politikai pártmozgalmak színterévé váltak. Ennek megakadályozására a kormányhatóság szigorúbb ellenőrzésüket rendelte el. (2219/1898. B. M. rendelet a munkásegyesületekkel szemben gyakorlandó hatósági ellenőrzés hatályosabbá tételéről, továbbá a 122.000/1906. B. M., 115.112/1923. B. M., 227.170/1925. B. M., stb. sz. rendeletek.)

A munkások egyesületei világnézeti tekintetben jelenleg különböző csoportokba tömörülnek. A szociáldemokrata szakszervezetek központi szerve a Magyarországi Munkásegyesületek Szövetsége — Szakszervezeti Tanács — (VII., Kertész-utca 24.) A szövetséghez a fővárosban és környékén 35 szakszervezet (munkás és alkalmazotti szakegyesület) tartozik, melyeknek

taglétszáma 1937-ben kb. 89.000, azaz az ország összes szoc. dem. szakszervezetei taglétszámának kereken 80%-a volt.

A nemzeti alapon álló kereszténységszociálista szakszervezetek élén a Keresztény Szociálista Szakegyesületek Országos Szövetsége (VIII., Beniczky-utca 3 sz.) áll. A szakszervezetek száma a fővárosban és környékén 26; taglétszáma kb. 54.000.

Vannak vallásos jellegű (pl. katolikus) munkásegyesületek is.

Újabban alakult munkásegyesület a Nemzeti Munkaközpont — Magyar Munkások Országos Szövetsége, (VIII., Baross-utca 43.) amely viszont korporációs alapon kívánja a munkásságot megszervezni és érdekeiket képviselni.

A munkásegyesületek szociális és kulturális tevékenységet is fejtenek ki. Tagjaiknak munkanélküliségük idején segélyt nyujtanak. Nyilvántartják a szakmunkásokat, közvetítés érdekében is. A rokkantakat, özvegyeket és árvákat segélyezik. Jogvédelmet nyujtanak, sportolási, üdülési lehetőséget adnak. Kaszinókat, könyvtárakat tartanak, tanfolyamokat rendeznek, stb.

2. Biztosítói szervezetek. Részletesebben ismertettem őket a biztosításokról szóló fejezetekben. (Betegségi, baleseti biztosítás; nyugellátás.) Az állami beavatkozás, az eleinte önkéntes biztosítási szervek mellett kényszerbiztosító intézményeket létesített, melyek az önkéntes önsegélyző (biztosítási) egyletek feladatkörének ellátását részben átvették. Ma tehát vannak törvényesen szabályozott társadalombiztosító intézetek és önsegélyző (biztosítási) egyletek. A társadalombiztosítás törvényes kiépítésének hiányai miatt az utóbbiak még mindig szép számban vannak, (felsorolásukat lásd a biztosításról szóló fejezetekben), jóllehet már egy 1904-ből származó (23.949. sz. B. M.) rendelet megállapítja, hogy betegség, rokkantság, halál, vagy egyéb szolgáltatás biztosítására alakult biztosítási egyletek ilyen feladatok ellátására nem alkalmasak, »ezek a célok az egyesületi szervezkedés keretében sikeresen el nem érhetők.«

3. Szövetkezetek. Kis gazdasági erők egyesítése a nagy gazdasági erők előnyeinek biztosítására. A szövetkezet tulajdonképen a kisemberek részvénytársasága (Navratil Á.) A tőkének itt szociális tendenciája van, a kapitalista üzemi módot széles néptömegek érdekeinek szolgálatába állítja. Vannak akik ebben a nép-kapitalizmusban látják a mai közgazdaságnak helyes irányba való átalakítását (kooperatizmus). A tisztán kapitalista vállalkozástól (részvénytársaság) abban különbözik, hogy nem pusztán a tőkék személytelen egyesülését jelenti, hanem éppen a szervezett önsegélyezés elvének érvényesítésével a tőkék mellett azon személyeket is egyesíti, akik a tőkéket adják. A szövetkezet belső lényegét tekintve, azonos a többi önsegélyzői társulásokkal, csakhogy itt a személyek társulása nem egyesületi forma keretében jön létre és a részvétel nem meghatározott járulék, vagy egyesületi

tagdíj befizetése alapján történik, hanem a tagok üzletrészeket jegyeznek és a szövetkezet egyebekben is felveszi a kapitalista vállalkozások formáját.

A szövetkezet tehát tulajdonképen személyi egyesülés és éppen ezért a szövetkezet és tagjai közötti jogviszony másként van szabályozva, mint a részvénytársaságnál. A tőkék a tagokhoz kapcsolódnak, s ha valamely tag a szövetkezetből kilép, tőkéjét is elvonja. Az önsegélyezési eszmét szolgálja az is, hogy az osztalékok magassága maximálva van, a nyereség egy részét tartalékolni kell, más részét pedig az általános szövetkezeti jótékonysági és kulturális célok támogatására kell fordítani.

Az önsegélyezés elve a szövetkezeteket mint gazdasági vállalkozásokat a legkülönbözőbb szociális célok megvalósítására teszi alkalmassá. A fővárosban 527 szövetkezet működött 1937-ben, még pedig 182 termelő-beszerző és értékesítő szövetkezet, 28 fogyasztási, 38 hitel-, 18 takarék- és biztosító-, 30 munkavállaló-, 17 lakásépítő-, 6 szanatórium-, 2 kultúr-, 5 otthon-, 3 sport- és 40 egyéb célú szövetkezet. E szövetkezetek együttesen 285.603 tagot számláltak. A fővárosi szövetkezetek az ország szövetkezeteinek mintegy $^1/_{10}$-ét teszik ki. A magyar szövetkezeti rendszer jellemző vonása az erős központosítás. Úgyszólván minden szövetkezeti fajtának meg van a maga központja, mely a szövetkezeteket kötelékbe foglalja és felettük az ellenőrzési teendőket is ellátja. A fővárosban 5 szövetkezeti központ székel.

Az állam a szövetkezeteket támogatja és ellenőrzést gyakorol működésük felett. Legtöbb szövetkezeti központ igazgatóságában a kormány is képviselve van. Az állam a szövetkezetek központi szerveit is, az alapítványi üzletrészek jelentékeny hányadának átvételével — támogatja.

Széles néprétegek jólétének előmozdítása szempontjából a legfontosabbak a fogyasztási szövetkezetek, amelyek célja tagjaik háztartási és gazdasági szükségletét közös árubeszerzés útján ellátni és a fogyasztók széles rétegei számára a nagyban való árubeszerzés előnyeit biztosítani. Közgazdasági jelentőségük, hogy a társadalom megszervezését a fogyasztók oldaláról kisérelik meg, a fogyasztást egyöntetűvé és állandóvá teszik. Tagjaik fogyasztóképességét is növelik, a növekvő fogyasztás pedig a termelés minden ágára jótékony hatással van. A fogyasztási szövetkezetek fokozzák az összetartás érzését, takarékosságra nevelik tagjaikat, hasznos gazdasági ismereteket terjesztenek és feleslegüknek jelentős részét kulturális és jótékonysági intézmények támogatására fordítják.

Fogyasztási szövetkezeteket főként a munkajövedelmükből élő néprétegek alakítanak. Így a fővárosban a közalkalmazottak (Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Termelő és Értékesítő Szövetkezete) a munkásság (Általános Fogyasztási Szövetkezet) és magánalkalmazottak szövetkezetei említendők meg.

Közös vonásuk a fővárosi fogyasztási szövetkezeteknek, hogy a piaci ár szerint adnak el, tehát nem alacsonyabban és az előnyt a tag részére

megbízható minőségben és a bevásárlások összegével arányos utólagos visszatérítésben ígérik. A fogyasztási szövetkezetek bizonyos tömegcikkeket maguk is előállítanak, ezért szükségképen termelő szövetkezetek is. A termelés azonban technikai és egyéb gazdasági okokból nem terjedhet ki minden fogyasztási cikkre. E cikkeket nagykereskedelmi árakon kell beszerezniök, hogy szétosztásukkal tagjaiknak előnyöket nyujthassanak. A fogyasztási szövetkezetek jelentékeny részének központi szerve a Hangya-szövetkezet, mely a szövetkezetek részére nagyban tudja az árut beszerezni. Kötelékébe 1834 szövetkezet tartozik. A Hangya-szövetkezet a főváros kereskedelmében, mint vevő és eladó nagy szerepet játszik. Saját termelés céljából külön részvénytársaságot szervezett, mely túlnyomó részben a szövetkezet érdekeltsége és a Hangyához tartozó szövetkezetek ellátását végzi.

Nagyrészt szociális szolgálatokat jelentenek azok az összegek, melyeket a szövetkezetek a feleslegből közcélokra áldoznak, bár a fővárosi fogyasztási szövetkezetek szociális működését rendszerbe foglalni nagyon nehéz. Annál inkább. mert az nagyon különböző és szétágazó, egyes szövetkezeteknél pedig még kialakulóban lévő. Elismeréssel kell azonban megemlíteni a Hangya-szövetkezet munkáját.

Az 1898. évi XXIII. t.-c. külön szabályozta a szövetkezetek ügyét és a szövetkezetek legérzékenyebb problémáját a hitelkérdést is megoldotta, mert egy központi hitelellátó szerv, az Országos Központi Hitelszövetkezet felállítását rendelte el, melybe minden gazdasági hitelszövetkezet beletartozik. Az OKH hivatása elsősorban a mezőgazdasági hitelszövetkezetek ügyeinek intézése volt, de hamarosan kötelékébe léptek ipar-, hitel- sőt termelési szövetkezetek is. Az Országos Központi Hitelszövetkezet a magyar szövetkezeti mozgalom terén különösen az 1920. évi XXX. t.-c. óta (a gazdasági és ipari hitelszövetkezetről szóló 1898. évi XXIII. t.-c. módosításáról és kiegészítéséről) vezető intézmény, melynek szervező ellenőrző és hitelellátó tevékenysége még a kötelékén kívül álló szövetkezetekre is kiterjed és az időnként megszervezett szövetkezeti kongresszusok által nagy mértékben viszi előbbre és irányítja a szövetkezeti mozgalmat és ápolja a szövetkezeti eszmét.

A Központi Hitelszövetkezet altruista jellegét legjobban jellemzi a felesleg felhasználásának szabályozása az 1898. évi XXIII. törvénycikk 55. §-ában és az 1920. évi XXX. törvénycikk 20. §-ában »A központi hitelszövetkezet tiszta nyereségéből elsősorban 10% a tartalékalapra, további 10% a kötvények külön biztosítási alapjára, a fennmaradó összeg az alapítványi üzletrészek osztalékára és ennek fedezése után a szövetkezeti üzletrészek osztalékára fordítandó. A maradék 30%-át a falu művelődésének és jólétének előmozdítására irányuló célokra kell fordítani; a maradék többi részét pedig a közgyűlés rendelkezéséhez képest kell tartalékba helyezni.«

Az 1924. évi XVIII. t.-c. (az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéről és az ipari anyagbeszerző termelő és értékesítő szövetkezetekről) a kisiparos-

ság helyzetén kívánt javítani az iparos szövetkezetek támogatásával es az iparosság szövetkezeteinek központi hitelellátó, szervező és ellenőrző szervének az I. O. K. Sz.-nak törvényes szabályozásával és megalapozásával.

Az állam tekintélyes összegekkel támogatja a szövetkezeteket. Vagy bizonyos számú üzletrészt vesz át, vagy kamatmentes kölcsönt nyujt. Az 1923. évi XI. t.-c. a földmunkások vállalkozó szövetkezeteinek állami segélyt, munkaeszközöket, kamatmentes kölcsönöket és más kedvezményeket biztosít. A szövetkezetek megerősítését nagymértékben előmozdította az 1934. évi XXI t.-c., amely felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a fogyasztási, termelő és értékesítő szövetkezetek támogatására 11·6 millió aranypengőt fordítson.

A székesfőváros hatósága és társadalma általános embervédelmi munkájának pénzügyi mérlege.

A székesfőváros hatóságának embervédelmi kiadásairól a főváros évi zárószámadásai nyujtanak felvilágosítást. Az ezen fejezetben ismertetett védelmi ág költségei legnagyobb része a közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztály (IX.) költségvetése keretében vannak előirányozva. E munka többi fejezeteinél is láttuk, hogy ott, ahol anyagi támogatásról van szó, általában a IX. ügyosztály költségvetése keretében találjuk meg a megfelelő kiadási tételeket. (Anyák, gyermekek, ifjak támogatása; gyógyeszközök, gyógyszerek kiutalása, stb.) Ennek az a magyarázata, hogy a mult század végén a főváros hatósága csak közjótékonysággal foglalkozott, s ezen ügyek irányítását a közjótékonysági ügyosztály látta el. A századforduló után jelentkező újabb embervédelmi feladatok részére azután a főváros szociálpolitikai ügyosztályt létesített, majd a két ügyosztályt a háború után egyesítette és a »közjótékonysági és szociálpolitikai« ügyosztály költségvetésébe igyekezett sorozni az összes szociális kiadásokat. Ez a törekvés azonban csak részben sikerült. Az embervédelmi szervezet kiépítésével a főváros egyes intézményeket kénytelen volt más ügyosztályok ügykörébe is bekapcsolni. Így állt elő az a helyzet, hogy pl. a közoktatásügyi ügyosztályhoz tartozik az iskolai gyermekvédelem, kiadásait azonban részben a VII., részben a IX. ügyosztály számolja el; a fizikai szükségmunkásokat a műszaki ügyosztályok foglalkoztatják, de munkabérüket a IX. ügyosztály fizeti, stb. Az embervédelem egyes területeinek megszervezése a fővárosnál sem alakult még ki, egyes ügykörök megoszlanak az ügyosztályok között, ami a fejlődést is akadályozza és növeli az adminisztrációs nehézségeket. Ez az oka annak is, hogy a szociális kiadásokat a főváros zárszámadásából nehéz pontosan összeállítani.

Ezért az alább közölt kimutatásban szereplő egyes tételek sem felelnek meg a zárszámadásban feltüntetett összegeknek. (Pl. az ínségesek támo-

gatása címéből ki kellett emelni a gyermekek és az ifjúság támogatására fordított összegeket, s a gyógyszersegélyeket, stb.).

A székesfőváros 1937. évi általános szociális kiadásai.

Fejezet	Cím	Megnevezés	Kiadás P
IX.	I.	Felnőtt ínségesek támogatása:	
		személyi kiadások[1])	167.304
		hatósági foglalkoztatás (szellemi szükség- és ínségmunka stb.)	1,026.342
		készpénzsegélyek	1,245.945
		étkeztetés	2,347.424
		élelmiszerek	1,464.847
		ruha	83.602
		tüzelő	68.172
		egyéb természetbeni segély (szappan, stb.)	2.359
		Községi Temetkezési Intézet ingyenes temetés	26.104
IX.	II.	Szeretetotthonok	1,632.895
IX.	XII.	Munkaképtelenek családi gondozása	48.661
IX.	XII.	Intézeti tartásdíjak	25.736
IX.	III.	Hajléktalanok menedékhelye	132.721
IX.	I.	Hajléktalanok elhelyezése (bérelt szükséglakások)	159.571
IX.	VII.	Szükséglakások	888.741
IX.	VII.	Városszéli telep	29.200
IX.	VIII.	Népszálló	141.658
IX.	IX.	Népház[2])	46.514
IX.	XII.	Családi kertbérletek	468
		Népjóléti és szegénygondozó egyesületek és intézmények segélye[3])	98.005
IX.	XII.	Vegyesek (egyesületek ellenőrzése stb.)	25.659
XIV.	I.	Iskolánkívüli Népművelési Bizottság támogatása stb.	174.983
XIV.	VII.	Népművelő egyesületek segélye[4])	26.275
		Összesen	**9,863.186**

A székesfőváros tehát mint a fenti kimutatásból megállapítható, közel 10 millió pengőt költ az általános szociális védelem céljaira. Ezen összegben nem foglaltatnak benne: A főváros bérházainak és kislakásos telepeinek kezelési költségei, mert ezek az összegek nem jellemzői a főváros szociális munkájának, továbbá az ismertetett embervédelmi ágaktól távolabb álló kiadási tételek. A főváros részéről a nyugdíjra nem jogosult alkalmazottaknak nyujtott kegydíjak és az öregségi stb. járadékok. A népművelés kiadásai és bevételei; ez utóbbiak azért, mert a Népművelési Bizottság, mint autonóm intézmény, különbevételekre is törekszik és kiadásait a városi támogatáson kívül a tandíjakból, kiadványokból befolyó jövedelmekből is fedezi.

Az ismertetett segélyezési költségeket a székesfőváros az ínségjárulékból, a természeti adományokért befolyt térítésekből, a koldusakció megajánlási összegeiből stb. fedezi.

---

[1]) Nagyobb részben (109.250 P) a Vörös Kereszt Egylet, a Szociális Missziótársulat és az Országos Katholikus Nővédő Egylet által rendelkezésre bocsátott munkaerők díjazása.

[2]) A Kozma-úti és Ceglédi-úti népotthonok 1938. évtől 16.800 P támogatásban részesülnek.

[3]) Az egyesületek kimutatásaiban szereplő összegek egy része.

[4]) A kultúregyesületek segélye itt nem szerepel.

Az összegek a zárszámadás lerovási tételei, tehát az egy év alatt ténylegesen kifizetett összegeket jelentik.

A főbb bevételi tételek (1937-ben) a következők:

Egyes tételek	Pengő
A gondozottak térítési díjai a természetbeni ellátásokért	663.918
Ínségjárulék összege	5,494.892
A koldusakció adományai	1,241.999
A szeretetotthonok részére bírságok, bukméker járulékok stb.	554.767
Szeretetotthoni konyhakert és gazdaság	39.324
Hatósági foglalkoztató	84.150
Összesen	**8,079.050**

Az ínségesek támogatására a főváros 1922. óta ínségadót szed, 1932. óta pedig egyszeri ínségjárulékot vet ki. Az ínségjárulék a társulati adó, a jövedelemadó és az általános keresetiadó 20%-a, illetve 2%-a. Tekintélyes összeget tesznek ki a koldusakció céljára önkéntesen megajánlott adományok (koldusfillérek). A székesfőváros szeretetotthonainak fenntartása, amióta az ezen célt szolgáló alapítványok, illetve alap elértéktelenedtek, a községi háztartást terheli, de a szeretetotthonok fenntartására szolgálnak a szegényügyi célokra fordítandó bírságok és hatósági díjak és a lóversenyfogadást közvetítő vállalatok járulékai.

A bevételeknek mintegy 8%-át teszik ki azok az összegek, melyeket a segélyezettek egy része az ebédekért, élelmiszerekért, a népszállói hálóhelyekért, szükséglakásokért, családi kertbérletekért a fővárosnak megfizet. Végül mintegy 120—130.000 pengőt vesz be a főváros a hatósági foglalkoztató és a szeretetotthoni gazdaság terményeinek értékesítéséből.

Összefoglalás.

A főváros embervédelmi kiadásainak ezen csoportját összeállítva lehetségessé válik az egész munkám egyes részeiben ismertetett kiadások egyesítése és így megállapíthatjuk mennyit tesz ki egy esztendő alatt a székesfővárosnak az embervédelemre fordított összes kiadása. Igaz ugyan, hogy különböző évek kiadásait vetem egybe, de mégis használható az eredmény, mert a tapasztalat szerint a szociális kiadások az utóbbi 3—4 évben nem változtak lényegesen, illetőleg a kisebb különbségek elhanyagolhatók, ha célunk nem a szigorú számvetés, hanem annak megállapítása, hogy pénzügyi szempontból milyen áldozatokat jelent egy év keresztmetszetében a főváros embervédelmi munkája. Ugyanezen okból sehol sem vettem figyelembe a rendkívüli kiadásként előirányzott, beruházási célokat szolgáló költségeket, nehogy ezek erős ingadozásai eltorzítsák az állandó jellegű kiadásokat.

A főváros embervédelmi kiadásai.

Anya- és csecsemővédelemre	(Lásd	I.	kötet	64	old.)	713.353 P
Gyermekvédelemre	(«	I.	«	205	«	5,786.265 «
Ifjúságvédelemre	(«	I.	«	335	«)	979.121 «
Egészségvédelemre	(«	II.	«	000	«)	17,544.887 «
Általános szociális védelemre	(«	II.	«	000	«)	9,863.186 «
		Összesen				**34,886.812** P

Az ismertetett összegek megegyeznek a könyvem megfelelő részeiben közölt számokkal, kivéve az egészségvédelmi kiadásokat, amelynek összegéből az anya, csecsemő, gyermek és ifjúság egészségvédelmére vonatkozó összegeket visszahelyeztem a megfelelő címek alá. Egyébként az egészségvédelmi kiadásoknál sikerült legkevésbé megvonni az embervédelem határait, s ezért ez az összeg a szociális egészségvédelem területéhez képest túlmagasnak látszik. Ez az eltolódás azonban kiegyenlítődik, ha tekintetbe vesszük azon védelmi munkákat, melyekre vonatkozó költségeket nem lehetett az általános közületi kiadásoktól elkülöníteni. (Árvaszék, stb.)

A főváros tehát kereken évi 35 millió pengőt költ embervédelmi céljai megvalósítására. Hatalmas összeg ez, mely a községi háztartás összes kiadásainak (1937-ben 158,557.984 pengő) kereken 22%-át teszi ki. Érdekes volna annak a vizsgálata, hogy milyenek az államnak, továbbá a helyi önkormányzatoknak szociális terhei a fővároséhoz viszonyítva, különösen azért is, mert az államnak olyan szociális terhei is vannak, amiket (pl. hadikárosultak segély) ezen munkám keretében ismertettem. Sajnos azonban ettől ezen munkám keretében el kellett tekintenem. Az azonban a fentiekből is megállapítható, hogy a főváros hatósága embervédelmi szervezetének kiépítésénél fejlett szociális érzékről tett tanuságot és példát mutatott a többi helyihatóságok felé. Sőt átvállalt olyan feladatokat is, amelyek megoldása tulajdonképen állami feladat, dacára annak, hogy Budapesten a befolyt adókból egyre kevesebb a főváros részesedése. Így ezen adókból 1929-ben még 41·85% illette a fővárost. 1937-ben a főváros részére ebből már csak 28·71% jutott. Pedig Budapest lakossága ma több adót fizet, mint 1929-ben.« (A polgármester 1938. októberi expozéjából.)

A főváros hatóságát a szociális munka terén a társadalmi egyesületek és intézmények tevékenységükkel és áldozatkészségükkel jelentősen tehermentesítik. Ezen áldozatkészség pénzügyi vonatkozásait évi keresztmetszet ben szintén megtaláljuk munkám megfelelő részeiben, s ezeket egyesítve itt újból közreadom:

A társadalmi egyesületek és intézmények embervédelmi kiadásai.

Anya-, csecsemő- és gyermekvédelemre (Stefánia kiv.) ..	2,602.159 P
Ifjúságvédelemre	682.464 «
Nővédelemre	887.448 «
Egészségvédelemre	3,158.285 «
Általános szociális védelemre	5,067.714 «
Összesen	**12,398.070** P

A társadalmi egyesületek kiadásaiból azonban le kell vonni azokat az összegeket, melyeket a főváros hatósága a társadalmi egyesületeknek és intézményeknek pénz- és természetbeni adomány, a főváros által beutalt ápoltak tartásdíja és különböző ellenszolgáltatások megtérítése címén

juttatott, mert ezek az összegek a hatósági kiadások összeállításában benne foglaltatnak. Ezen összegek:

Anya-, csecsemő-, gyermekvédelmi szerveknek (Stefánia Szövetség kivételével)	190.413 P
Ifjúságvédelmi szerveknek	31.735 «
Nővédelmi szerveknek	21.686 «
Egészségvédelmi szerveknek	54.189 «
Általános szociális védelmi szerveknek	220.432 «
Összesen	**518.455** P

Ezen összeg levonásával 11,879.615 pengő, azaz kereken 12 millió pengő az az összeg, melyet a főváros közönsége nem a hatóság, hanem társadalmi egyesületei útján, önkéntes adományként fordít az embervédelem céljaira. Egyesítve a hatósági és társadalmi kiadásokat, a fővárosban kimutathatóan körülbelül *évi 47 millió pengő* jut a fentnevezett célokra. Mondhatjuk úgy is, hogy ennyi az az összeg, melyet a főváros és a társadalom *mások támogatására kifizet*, vagyis amelyet a főváros tehetősebb adófizető polgárságba a kevésbé tehetősebbeknek, az ínségeseknek, s egyéb rászorulóknak támogatására fordít. A fenti összeget azonban még ki kellene egészíteni azokkal a kiadásokkal, melyeket magánszemélyek, köz- és magánvállalatok, részvénytársaságok, stb. egyesületi kereteken kívül, alkalmazottaik jólétére és jótékony célokra önként fordítanak. Sajnos ennek kimutatását, adatok hiányában mellőznöm kell. Mellőznöm kellett az önsegély és érdekképviselet elvén alapuló egyesületeknek, szervezeteknek, biztosító intézményeknek, stb. embervédelmi kiadásait is, holott ezek nagyrésze jelentékeny közületi és társadalmi támogatást élvez, s így az azok embervédelmi tevékenységében részt vesz a tagokon kívül álló népesség is. Remélem, hogy mások kutató munkája pótolni fogja ennek az összeállításnak hiányait.

Ezen munkámmal az embervédelem egész területét kívántam összefoglalva bemutatni s a kormány a helyihatóság és a társadalom tevékenységének összefüggését vázoltam fel, egyrészt annak megismertetése, másrészt a szervezés egyes hiányainak megállapítása végett. Ezen célkitűzés mellett munkám egyik fogyatékosságának fog feltűnni, hogy hiányzik a főváros embervédelmi munkájának az ország többi részével, különösen a városokkal való összehasonlítása és hogy nem tértem ki a főváros helyzetének a külföldi nagyvárosok viszonyaival való összevetésére és így nincs olyan alap, amelynek segítésével embervédelmünk fejlettsége összehasonlítás útján megmérhető volna. Munkám célja a főváros embervédelmének ismertetése lévén, nem térhettem ki olyan nagyjelentőségű szociális problémák fejtegetésére sem, mint például a földreform és telepítés kérdései, mert ezek a városi lakosságot csak közvetve érintik. Sajnos, az ezen körülményekkel való foglalkozást egyrészt megfelelő adatok hiánya, másrészt a könyv terjedelme nem engedte meg, de remélem, az általam összegyüjtött anyag segítséget nyujt majd az ilyen irányú kutatómunka elvégzésénél.

Könyvek és folyóiratok az általános embervédelem köréből.

Könyvek.

Áfra Nagy J.: Az értelmiségi foglalkozású keresők száma 1890 óta. 1935.
Balás K.: A népesedés. 1905.
— A szociálpolitika főkérdései. Bp. 1929.
— A jövedelemeloszlás főágai a kapitalizmus korában. 1913.
— A magyar gyáripari munkáslakások statisztikájához. 1916.
— Társadalmi politika. 1924.
Balogh A. és Kovrig B.: Társadalompolitikai feladataink. 1927.
Barth L.: Budapest szegényügye. 1877.
Batthyány T. gróf: Népjóléti minisztérium. 1918.
Bene L.: Budapest székesfőváros kereskedői.
— Budapest székesfőváros iparosai.
Béry—Kun: Magyarország évkönyve.
Béry L.: A magyar filantrópia könyve. 1929.
Bikkal D.: A szociális gazdasági rend. 1934.
— A magyar munkásság jövője. 1935.
Bolgár E.: A községi kultúrpolitika feladatai. 1913.
— Negyvenéves Budapest. 1913.
Boroviczény N.: A szociális tevékenység kézikönyve. 1907.
Borsos E.: A magyar lakásügy a háború kezdetétől.
Brüll L.: A munkásosztály sorsának javítása. 1883.
Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara évi jelentései.
Buziássy K.: Budapest közművelődési viszonyai. 1937.
Császár F.: A lakásépítés mai kellékei. 1912.
Csepregi Horváth J.: A magyar szövetkezeti intézmény története. 1935.
Csergő H.: A budapesti nyomor vöröskönyve. 1919.
— Budapest Népjóléti Központja. 1917.
Ifj. Csécsi—Nagy—Balla: Állami lakótelepek a nyomorenyhítés szolgálatában. 1937.
Csorna K.: A szegénygondozás Budapesten. 1930.
Dános Á.: Magyarország. 1930.
— A magyar ipari közigazgatási jog. 1917.
Dienes L.: Bevezetés a szociálpolitika irodalmába. 1913.
Dobrovits S.: Budapest egyesületei. 1937.
Doros G.: Családvédelem. 1938.
Ereky K.: Az emberi együttélés feltételei. 1934.
Erődi—Harrach B.: Szociálpolitikai évkönyv. 1912—1929.
— A magyar settlement-mozgalom eszméi. 1927.

Esztergár L.: A szociális képzés kérdése. 1934.
— A szociálpolitika tételes jogi alapja. 1936.
— Gyakorlati szociálpolitika. 1933.
Fáy A.: Az elszegényedések. 1862.
Fehér I.: Elszegényedett Magyarország. 1932.
Fejérváry—Szilassy L.: Egyéni népgondozás.
Fellner F.: Adótehermegoszlás. 1936.
Fenyvessy J.: A budapesti lakásnyomor. 1895.
Ferenczi I.: A lakásügy állása és haladása Magyarországon.
— Községi lakáspolitika és lakásügyi intézmények. 1910.
— Háborús lakáspolitika, tekintettel a fővárosra. 1918.
— Munkáslakáskérdés. 1906.
— Előterjesztés a fővárosi lakásviszonyok tárgyában. 1909.
Flaxmayer—Medriczky: A kerületi elöljáróságok szerepe Budapest székesfőváros közigazgatásában. 1934.
Fodor Á.: Családvédelem. 1928.
Forbáth T.: Adatok a magyar szegényügy rendezéséhez. 1908.
— A lakáskérdés és Budapest jövője. 1906.
Forgó I.: Az új társadalom alapja. 1932.
Földes B.: Társadalom- és gazdaságerkölcsi eszmeszilánkok. 1939.
— A szociális igazság felé. 1936.
— Társadalmi gazdaságtan. 1907.
— Adalékok a jótékonyság történetéhez. 1902.
— A szociálpolitika és a szociális kérdés. 1914.
— Közgazdasági értekezések. 1914.
— A szociális kérdésről. 1870.
Gaál J.: Társadalmi béke a közgazdasági patriarchalizmus alapján. 1896.
Gelléri M.: Szociális napi kérdések. 1903.
— Szociális problémák. 1910.
Gortvay Gy.: A munkanélküliség. 1932.
Giesswein S.: A bérminimum törvényes szabályozása. 1917.
— Társadalmi problémák és keresztény világnézet. 1929.
György E.: A munkáskérdés lényege. 1916.
Győri I.: Pusztuló nemzedék. 1927.
Halász E.: Javaslatok a munkanélküliség megszüntetése és a mezőgazdasági termelés átszervezése ügyében. 1931.
Hanvai S.: A szegénygyámolításról. 1925.
— Szegényügy és közjótékonyság.
— Az emberbaráti intézményekről. 1925.
— A társadalompolitikai és közegészségügyi országos értekezlet munkálatai. 1927.
— A népjóléti közigazgatás országos szervezése. 1917.
— Budapest háborús jótékonysága. 1915.
Heller F.: Szociálpolitika. 1920.
— A szociálpolitika és a felső osztályok. 1911.
— Magyarország szociálpolitikája. 1923.
— Közgazdasági lexikon. 1937.
— A társadalmi kérdés megoldásának útjai. 1920.
Hilscher R.: A főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlement munkamódszere. 1920.
— Bevezetés a szociálpolitikába. 1928.
— A néphivatalok szerepe a szociális védelemben. 1936.

Hilscher R.: A tőke és munka békéje. 1938.
— A kötelező és önkéntes munkaszolgálat. 1933.
— Megjegyzések a családvédelemhez. 1916.
Hoffmann D.: A magántisztviselők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.
Horony-Pálfi A.: Adománygyüjtések jogszabályai. 1937.
Horváth B.: Nyomorékügyi Világkongresszus. 1936.
Ihrig K.: Budapest szövetkezetei 1926-ban. 1926.
— Szövetkezetek.
Illyefalvi I. L.: A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. 1930.
— A főváros polgári népességének szociális és gazdasági viszonyai. 1935.
— A székesfőváros multja és jelene számokban. 1930.
Jellinek H.: Budapest lakásügye. 1920.
Johan B.: Az ápolónő- és védőnőképzés.
Kamocsay J.: Közgazdaságtan, ethika és szociálpolitika. 1928.
— Közigazgatás és szociálpolitika. 1931.
Kanóc I.: Szegény- és koldusügy rendezése társadalmi úton. 1896.
Keményffi—Minitzky: Egy munkaszerzési akció előrelátható eredményei Magyarországon. 1935.
Kenyeres Gy.: Hadigondozáspolitika. 1918.
Kertész M.: Lakóvédelmet és lakásépítést 1927.
Kovrig B.: Szociálpolitika. 1936.
— A szociális lakáspolitika. 1929.
— A magánalkalmazottak nyugdíjbiztosítása és a vállalati nyugdíjintézmények újjászervezése. 1928.
— A magyar szociálpolitika igaza a liberális és szocialista eszmerendszerek küzdelmében. 1932.
Kőrösi I.: Budapest székesfőváros szegényügye. 1900—1902.
— Szegényügyi statisztika tervezete. 1886.
Közgazdasági Enciklopédia. 1929.
Kund E.: A lakáskérdés megoldása. 1921.
Laky D.: Budapest épületviszonyai. 1929.
— A közületi alkalmazottak szociális és gazdasági viszonyai.
— Az iparosok szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.
— Albérlők és ágybérlők szociális gazdasági viszonyai Budapesten. 1929.
Lándori Gy.: A tisztviselő helyzete a magyar magángazdaságban. 1935.
Lőwyné Freund K.: Az angol settlementek és a népházak. 1924.
Lőwy: Az ínség és nyomor vége. 1879.
Máday I.: A család válsága. 1933.
— Nevelési tanácsadás és családgondozás.
Magánalkalmazottak Biztosító Intézete évi jelentései.
A Magyar Gazdaságkutató Intézet gazdasági helyzetjelentései.
Magyary Z.: A magyar közigazgatás racionalizálása. 1930.
Mayer J.: A munkaszabályszerződésekről. 1913.
Márkus Gy.: Az állam magángazdasági tevékenysége. 1930.
Matheovics F.: Nemzetközi szociálpolitika. 1934.
Méhely K.: A munkáskérdés lényege. 1916.
Melly J.: A hadigondozottak Budapesten. 1930.
— Az öngyilkosságok Budapesten és az európai nagyvárosokban. 1928.
Meznerics—Torday: A magyar közigazgatás szervei. 1867—1937.

Mihelics V.: Az új szociális állam. 1931.
— A szociális kérdés és a szocializmus. 1935.
Molnár F.: Az emberért. 1935.
Monori Kovács Gy.: A világgazdaság válsága idejéből. 1935.
Mozlovszky S.: Nagy-Budapest népességének foglalkozási megoszlása 1930-ban és az ingaszerű vándormozgalom. 1930.
Novágh Gy.: A settlement. 1937.
Nyékhegyi I.: A korszerű megelőző közigazgatás. 1938.
Oláh: Hárommillió koldus. 1928.
Országos Társadalombiztosító Intézet évi jelentései.
Palócz L.: A munkásosztály kívánságai. 1909.
Pálos K.: A szegénység, szegénygondozás. 1934.
— Szociális igazságot. 1937.
Pálos Ö.: A magyar szegényügy rendezése. 1912.
— Budapest szegényügye. 1914.
Pályi M.: Nemzeti munkásvédelem.
Papp D.: A magyar szociálpolitika a világháborúban. 1934.
— Nemzetközi Munkaügyi Szervezet és Magyarország. 1926.
— Az otthonmunka törvényi szabályozása.
— A magánalkalmazottak szolgálati viszonyának törvényes szabályozása. 1929.
Parassin J.: A gondozó- és védőnőkérdésről.
Pártos—Szilágyi: Szövetkezeti ismeretek. 1935.
Pettkó—Szandtner: A magyar hadigondozás. 1924.
Petri P.: A magyar hadigondozás történetének vázlata. 1927.
Pfisterer L.: Megelőző embervédelem a társadalombiztosításban.
Pikler J.: A jótékonyság központosítása. 1900.
— A lakásügy.
A polgármesteri IX. közjótékonysági és szociálpolitikai ügyosztály évi jelentései.
Rácz E.: Az ipari béke megvalósítása a kollektív munkaegyezmények által. 1907.
Révész B.: Magyar küzdelem. 1934.
Ruffy P.: Közigazgatás és szegényügy. 1899.
Somogyi M.: Szociálpolitikai tanulmányok. 1900.
Steuer Gy.: Szociális feladataink intézményes végrehajtása. 1938.
Surányi-Unger T.: Budapest szerepe Magyarország gazdasági életében. 1925—1934.
— Magyar nemzetgazdaság és pénzügy. 1936.
Schuler D.: A hatósági nyilt szegénygondozás Budapesten. 1935.
— Budapest székesfőváros által kezelt alapítványok és alapítványszerű juttatások gyüjteménye. 1934.
— A hajléktalanság kérdése a székesfővárosban. 1934.
Schulpe Gy.: Városi szociálpolitika. 1909.
Szabó E.: A tőke és a munka harca. 1911.
Szádeczky-Kardoss T.: Adalékok a budapesti ipari munkabérek statisztikájához. 1930.
— A lakbérviszonyok alakulása Budapesten. 1930.
— A munkanélküliségi statisztika módszerei és főbb tanulságai Magyarországon. 1932.
Szakolczay Á.: Magyarország szociális törvényhozása. 1897.
Szalay M.: A szegényügy. 1901.
Szántó M.: Munkásjóléti intézmények. 1935.
Szeibert J.: Nemzetközi munkaügyi szervezet és Magyarország. 1933.
Szekeres J.: A szellemi és fizikai munka válsága Magyarországon. 1921.
Széll J.: Új élet a romok helyén. 1934.

Szendy K.: A magyar norma Budapesten. 1937.
Szentkeresztyné Nyegre R.: S. O. S. 1934.
Szentmiklósi—Reminiczky—Korenchy: A székesfővárosnál alkalmazott munkásokra vonatkozó szabályozások, jóléti intézmények, statisztikai összeállítások. 1937.
Szigeti Gy.: A gazdasági válság Budapest életében. 1933.
— A kollektív szerződések. 1918.
Szokolay L.: A közigazgatás feladata a családvédelem terén. 1937.
— A közigazgatási tisztviselők gyakorlati kiképzése, különös tekintettel a fővárosra.
— Jogi alapismeretek a szociális munkában. 1937.
Szterényi J.: Gazdasági és szociális feladatok a háború után. 1917.
— Szociálpolitikai konzervativizmus. 1914.
Teleky Pál gróf: Szociálpolitika és hadigondozás.
Thirring G.: Budapest főváros demografiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az utolsó 50 évben. 1925.
Thonelli S.: A magyar gazdasági érdekképviseletek. 1914.
Török I.: A budapesti szövetkezetek 1931-ben.
— A magyarországi szövetkezetek száma és a budapesti szövetkezetek. 1937.
Varga I.: A lakásügy mint közgazdasági és szociális probléma. 1918.
Varró I.: A munkásvédelmi törvény Magyarországon.
Varsányi G.: Népháza—Settlement—Volksheim.
Venczell—Medriczky: Budapest székesfőváros szociálpolitikai, közjótékonysági és közművelődési közigazgatásának kézikönyve. 1930.
Vigh Gy.: Az öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági biztosítás szolgáltatásainak megindulása. 1937.
Weis I.: A közigazgatás szociális feladatairól. 1920.
— A mai magyar társadalom. 1930.
— Hová? A magyar jövő útja. 1931.
Zentay: A munkanélküliség alakulása a szellemi pályák körében Budapesten. 1928.

Folyóiratok.

Közgazdasági Szemle.
Magyar Lélek.
Magyar Szociálpolitika.
Magyar Társadalomtudományi Szemle.
Magyar Vöröskereszt.
Munkásügyi Szemle.
Munkásvédelem. Magyar Munka.
Nemzeti Családvédelem.
Országos Közsegélyezési Szemle.
Társadalombiztosítási Közlöny.
Szociálpolitikai Értesítő.
Társadalompolitikai Füzetek.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára II 321/195 1. sz.